

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Προοίμιο

1. Σοῦ στέλνω, ἀγαπητέ, τό τέταρτο βιβλίο τοῦ ἔργου «Ἐλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως», ὅπως σοῦ τό εἶχα ὑποσχεθῆ. Σέ αὐτό μέ τούς λόγους τοῦ Κυρίου θά ἐπιβεβαιώσω τά ὅσα εἶπα προηγουμένως. Μέ αὐτόν τόν τρόπο καί σύ θά λάβης, ὅπως τό ζήτησες, ἀπό ὄλο τό ἔργο ἐπιχειρήματα γιά νά ἀντικρούης ὅλους τούς αἰρετικούς καί, ἀφοῦ πλέον τούς ἀποστομώσης ὀλοσχερῶς, δέν θά τούς ἀφήσης νά προχωροῦν πιό πολύ στό βυθό τῆς πλάνης, οὔτε νά πνίγωνται στό πέλαγος τῆς ἀγνοίας· ἀλλά θά τούς ἐπαναφέρης στό λιμάνι τῆς ἀληθείας, ὥστε νά κερδίσουν τή σωτηρία τους.

2. Αὐτός, πού θέλει νά τούς μεταστρέψη, πρέπει νά γνωρίζη ἀκριβῶς τή βασική τους θεωρία ἢ τά ἐπιχειρήματα πού παρουσιάζουν. Διότι δέν εἶνε δυνατό νά θεραπεύη ἀρρώστους κάποιος, πού δέν ξέρει ἀπό τί πάσχουν. Γι' αὐτόν τό λόγο, ὅσοι προηγήθηκαν, βεβαίως, ἦσαν πολύ ἀνώτεροι ἀπό ἐμᾶς, δέν μπόρεσαν, ὅμως, νά ἀντικρούσουν ἐπιτυχῶς τούς ὀπαδούς τοῦ Οὐαλεντίνου, διότι ἀγνοοῦσαν τή βασική τους θεωρία, τήν ὁποία ἐμεῖς μέ κάθε ἀκρίβεια σοῦ τήν παρουσιάσαμε στό πρῶτο βιβλίο. Σέ αὐτό τό βιβλίο ἀποδείξαμε ἀκόμη ὅτι ἡ διδασκαλία τους εἶνε ἀνακεφαλαίωσι ὄλων τῶν αἱρέσεων. Γι' αὐτό καί στό δεῦτερο βιβλίο τούς εἶχαμε ὡς πρότυπο ὄλων ὅσους ἀνατρέψαμε. Διότι ὅσοι ἀντιλέγουν σέ αὐτούς, ὅπως πρέπει, ἀντιλέγουν σέ ὅλους τούς κακοδόξους αἰρετικούς. Καί ὅσοι τούς ἀνατρέπουν, ἀνατρέπουν κάθε αἴρεσι.

3. Πράγματι, ἡ περισσότερο ὄλων βλάσφημη θεωρία τους εἶνε τό ὅτι ὁ Ποιητής καί Δημιουργός, πού εἶνε ἕνας Θεός, ὅπως ἀποδείξαμε, προῆλθε ἀπό τό Ἵστερημα. Βλασφημοῦν ἀκόμη καί τόν Κύριό μας, διότι διαιροῦν καί χωρίζουν τόν Ἰησοῦ ἀπό τόν Χριστό καί τόν Χριστό ἀπό τόν Σωτήρα καί τόν Σωτήρα πάλι ἀπό τόν Λόγο καί τόν Λόγο ἀπό τόν Μονογενῆ. Καί ὅπως λέγουν ὅτι ὁ Δημιουργός προῆλθε ἀπό τό Ἵστερημα, ἔτσι διδάσκουν καί ὅτι ὁ Χριστός καί τό Πνεῦμα τό ἅγιο προῆλθαν ἐξ αἰτίας τοῦ Ἵστερηματος καί ὅτι ὁ Σωτήρ εἶνε καρπός τῶν Αἰώνων, πού προῆλθαν ἀπό τό Ἵστερημα. Ὅλα τά λόγια τους, ἐπομένως, εἶνε βλάσφημα. Στό προηγούμενο, λοιπόν, βιβλίο παρουσιάσαμε τή γνώμη τῶν ἀποστόλων γιά ὅλα αὐτά· ὅτι, δηλαδή, ὄχι μόνο δέν εἶχαν τέτοιες ἀπόψεις «οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καί ὑπηρεταί γενομένοι τοῦ λόγου»¹ τῆς ἀληθείας, ἀλλά καί κήρυξαν σέ ἐμᾶς νά ἀπο-

φεύγωμε τέτοιες ιδέες², προβλέποντας μέ τό ἅγιο Πνεῦμα αὐτούς πού θά παρασύρουν τούς πιό ἀπλοϊκοῦς.

4. Ὅπως τό φίδι ἐξηπάτησε τήν Εὐά, ὑποσχόμενο σέ αὐτήν κάτι πού τό ἴδιο δέν εἶχε³, ἔτσι καί αὐτοί, προφασιζόμενοι μεγαλύτερη γνῶσι καί ἄρρητα μυστήρια, καί ὑποσχόμενοι πώς θά γίνουν, ὅπως λέγουν, δεκτοί μέσα στό Πλήρωμα, βυθίζουν στό θάνατο ὅσους τούς πιστεύουν, καθιστώντας τους ἀποστάτες ἀπό τόν Δημιουργό τους. Καί τότε, βεβαίως, ὁ ἀποστάτης ἄγγελος μέ μορφή φιδιοῦ ἐπιτέλεσε τήν παρακοή τῶν ἀνθρώπων καί νόμισε ὅτι θά διέφευγε ἀπό τόν Κύριο. Γι' αὐτό καί τόν κατεδίκασε ὁ Θεός μέ τήν ἴδια καταδίκη καί τά ἴδια λόγια, μέ τά ὅποια κατεδίκασε καί τό φίδι. Τώρα, ἐπειδή εἶνε ἔσχατοι καιροί, ἐπεκτείνεται τό κακό στους ἀνθρώπους, τούς ὁποίους ὄχι μόνον κάνει ἀποστάτες, ἀλλά καί τούς καθιστᾶ βλασφήμους πρὸς τόν Δημιουργό μέ τίς τόσες πανουργίες ὄλων τῶν αἰρετικῶν, πού ἀναφέραμε πρῖν. Ὅλοι αὐτοί, μολοντί προέρχονται ἀπό διαφορετικά μέρη καί διδάσκουν διαφορετικά πράγματα, συναντῶνται στόν ἴδιο σκοπό τῆς βλασφημίας καί τραυματίζουν θανασίμως, διδάσκοντας τή βλασφημία στόν Θεό, στόν Ποιητή καί Τροφὸ μας, καί ἀρνούμενοι τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, εἶνε ἔνωσι ψυχῆς καί σώματος, δημιουργήθηκε «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ καί πλάσθηκε μέ τά χέρια Του, δηλαδή, μέ τόν Υἱό καί τό ἅγιο Πνεῦμα, στους ὁποίους εἶπε· «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον»⁴. Αὐτή εἶνε, λοιπόν, ἡ πρόθεσι τοῦ διαβόλου, ὁ ὁποῖος φθονεῖ τή ζωὴ μας· νά κάνη τούς ἀνθρώπους νά μὴ πιστεύουν στή σωτηρία τους καί νά βλασφημοῦν τόν Πλάστη καί Θεό τους. Ὅσα σοβαρά καί ἂν ποῦν ὄλοι οἱ αἰρετικοί, τελικῶς κατανοῦν στό σημεῖο νά βλασφημοῦν τόν Δημιουργό καί νά ἀντιλέγουν στή σωτηρία τοῦ πλάσματος τοῦ Θεοῦ, τό ὁποῖο, βεβαίως, ἔχει σῶμα. Γι' αὐτό τό πλάσμα του, ὅπως ἀποδείξαμε ποικιλοτρόπως, ἐπιτέλεσε ὅλη τήν οικονομία ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καί καταστήσαμε σαφές ὅτι κανέναν ἄλλο δέν ὀνομάζει Θεό ἢ Γραφή, παρά μόνον τόν Πατέρα τῶν ὄλων καί τόν Υἱό καί ὅσους ἔχουν τήν υἰοθεσία.

Κεφάλαιο Α΄

1. Εἶνε βέβαιο, λοιπόν, καί σίγουρο ὅτι κανέναν ἄλλο δέν κήρυξε τό Πνεῦμα ὡς Θεό καί Κύριο, παρά μόνον τόν Θεό, πού ἐξουσιάζει τά πάντα μαζί μέ τόν Λόγο του. Ἀκόμη αὐτούς πού λαμβάνουν τό Πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας¹, δηλαδή, αὐτούς, πού πιστεύουν στόν ἕνα καί ἀληθινὸ Θεό καί στόν Ἰησοῦ Χριστό, τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ, τούς ὀνομάζει «θεοὺς» καί «υἱοὺς Ὑψίστου»². Παρομοίως καί οἱ ἀπόστολοι δέν ὠνόμασαν οἱ ἴδιο κανέναν ἄλλο Θεό ἢ δέν ἐπωνόμασαν Κύριο κανέναν ἄλλο. Πολύ περισσότερο, ὅμως, τό ἔκανε αὐτό ὁ Κύριός μας, ὁ ὁποῖος καί μᾶς ἔδωσε ἐντολή νά μὴ ὁμολογοῦμε κανέναν ὡς Πατέρα, παρά μόνον αὐτόν πού εἶνε στους οὐρανούς, τόν μόνο Θεό καί Πα-

τέρα³. Έπομένως, αποδεικνύονται ψευδή όσα λένε οί άπατεώνες και διεστραμμένοι σοφισταί, ότι έκ φύσεως εΐνε και Θεός και Πατέρας αυτός πού οί ίδιοι βρήκαν. Ό Δημιουργός έκ φύσεως ούτε Θεός ούτε Πατέρας εΐνε κατ' αυτούς, αλλά μόνον τό όνομα έχει, διότι κυριαρχεί στη δημιουργία, όπως λέγουν οί διεστραμμένοι γραμματικοί, πού έπινοοϋν για τόν Θεό τέτοιες θεωρίες. Και παραλείποντας, βεβαίως, τή διδασκαλία του Χριστού και μαντεύοντας μόνον τους ψευδή πράγματα, συμπεραΐνουν έναντίον όλης τής θείας οικονομίας. Καθ' όσον οί Αϊώνες τους, όπως λέγουν, ονομάζονται και θεοί και πατέρες και κύριοι, ακόμη δέ και οϋρανοί, μαζί με τή Μητέρα τους, τήν όποία και «γή» και «Ίερουσαλήμ» ονομάζουν και έπονομάζουν με πολλές άλλες λέξεις.

2. Όλοι καταλαβαΐνουμε ότι, αν ό Κύριος ήξερε πολλούς πατέρες και θεούς, δέν θά έδιδε έντολή στους μαθητάς του να γνωρίζουν ένα Θεό και αυτόν μόνο να τόν ονομάζουν Πατέρα⁴. Αλλά μάλλον ξεχώρισε αυτούς, πού κατ' όνομα μόνον εΐνε θεοί, από αυτόν πού εΐνε όντως Θεός, ώστε να μή πλανώνται ως προς τή διδασκαλία του ούτε να ακοϋνε άλλον αντί άλλου. Αν, όμως, παρήγγειλε σε έμας να ονομάζωμε ένα Πατέρα και Θεό, αλλά ό ίδιος μερικές φορές παραδέχεται άλλους ως πατέρες και θεούς, με τόν ίδιο τρόπο θά φαίνεται ότι όπωςσδήποτε άλλα παραγγέλλει στους μαθητάς και άλλα κάνει ό ίδιος. Αυτό δέν εΐνε γνώρισμα καλού διδασκάλου, αλλά άπατεώνος και φθονεροϋ. Και οί απόστολοι, σύμφωνα με αυτούς, θά αποδειχθοϋν παραβάτες τής έντολής, διότι παραδέχονται τόν Δημιουργό ως Θεό και Κύριο και Πατέρα, όπως αποδείξαμε, εάν, βεβαίως, δέν εΐνε μόνον αυτός Θεός και Πατέρας. Ό Ίησους, λοιπόν, σύμφωνα με αυτούς, θά εΐνε ό αίτιος τής παραβάσεως και ό διδάσκαλος της, διότι αυτός παρήγγειλε να ονομάζουν ένα Πατέρα⁵ και τούς έπέβαλε τήν ανάγκη να όμολογοϋν τόν Δημιουργό ως Πατέρα τους, όπως αποδείξαμε.

Κεφάλαιο Β΄

1. Ό Μωϋσής, κάνοντας στό Δευτερονόμιο τήν άνακεφαλαίωσι όλου του νόμου πού έλαβε από τόν Δημιουργό, λέγει τά εξής: «Πρόσεχε, οϋρανε, και λαλήσω και ακονέτω ή γή ρήματα έκ στόματός μου»¹. Πάλι ό Δαυΐδ, λέγοντας ότι ή βοήθειά του εΐνε από τόν Κύριο, γράφει «Ή βοήθειά μου παρά Κυρίου, του ποιήσαντος τόν οϋρανόν και τήν γήν»². Και ό Ήσαΐας όμολογει ότι ό Θεός, ό όποιος έκανε τόν οϋρανό και τή γή και τά έξουσιάζει, αυτός έλάλησε: «Άκουε, οϋρανε, και ένωτίζου, γή, ότι Κύριος έλάλησεν»³. Και πάλι «Όϋτω λέγει Κύριος ό Θεός ό ποιήσας τόν οϋρανόν και πήξας αυτόν, ό στερεώσας τήν γήν και τά έν αυτή και διδοϋς πνοήν τῷ λαῷ τῷ έπ' αυτής και πνεϋμα τοις πατοϋσιν αυτήν»⁴.

2. Πάλι, ό Κύριος ήμῶν Ίησους Χριστός όμολογει αυτόν τόν ίδιο ως Πα-

τέρα του μέ εκείνο πού λέγει «*Ἐξομολογοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς*»⁵. Ποιόν Πατέρα θέλουν νά ἐννοήσωμε ἐδῶ αὐτοί οἱ τόσο διεστραμμένοι σοφισταί τῆς Πανδώρας⁶; Τό Βυθό πού ἐπλασαν μόνοι τους; ἢ τῆ Μητέρα τους; ἢ τόν Μονογενῆ; ἢ τόν Θεό πού ἐπινόησαν οἱ Μαρκιωῖτες καί οἱ ἄλλοι, πού διά πολλῶν ἀναφέραμε ὅτι δέν εἶνε Θεός; ἢ – ὅπως εἶνε ἡ ἀλήθεια – τόν Δημιουργό τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς; Αὐτόν καί οἱ προφῆται προφήτευσαν καί ὁ Χριστός τόν ὠμολόγησε ὡς Πατέρα του καί ὁ νόμος τόν κήρυξε, λέγοντας: «*Ἄκουε, Ἰσραήλ· Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστίν*»⁷.

3. Ἐπειδή τά γραφόμενα τοῦ Μωϋσέως εἶνε λόγια τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἴδιος λέγει στους Ἰουδαίους, ὅπως μνημονεύει ὁ Ἰωάννης στό εὐαγγέλιο: «*Εἰ πιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἄν καί ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. Εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, οὐδὲ τοῖς ἐμοῖς ῥήμασιν πιστεύσετε*»⁸. Δείχνει ὀλοφάνερα ὅτι τά γραφόμενα τοῦ Μωϋσέως εἶνε δικά του λόγια. Ἐάν, λοιπόν, οἱ λόγοι τοῦ Μωϋσέως εἶνε δικοί του, τότε, χωρίς ἀμφιβολία, καί τῶν ἄλλων προφητῶν οἱ λόγοι εἶνε δικοί του, ὅπως ἀναφέραμε. Καί πάλι, ὁ ἴδιος ὁ Κύριος παρουσιάζει τόν Ἀβραάμ νά λέγῃ στόν πλούσιο γιά τούς ἀδελφούς του πού ἦσαν ἀκόμη στή ζωῆ: «*Εἰ Μωϋσέως καί τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδέ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστᾶς πορευθῆ πρός αὐτούς, πιστεύουσιν αὐτῶ*»⁹.

4. Δέν μᾶς ἀνέφερε σάν σέ παραμῦθι τόν πτωχό καί τόν πλούσιο. Ἀλλά ἀκριβῶς μᾶς δίδαξε ὅτι κανένας δέν πρέπει νά ἐμπλέκεται στίς ἡδονές, οὔτε νά ζῆ μέ πρόσκαιρες ψυχαγωγίες καί μέ πολυτελῆ τραπέζια, νά εἶνε δούλος τῶν ἡδονῶν καί νά λησμονῆ τόν Θεό. «*Ἦν*», λέγει, «*πλούσιος, ὃς ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καί βύσσον καί εὐφραίνετο λαμπρῶς*»¹⁰. Γιά τά ἴδια, ἐπίσης, πράγματα εἶπε τό Πνεῦμα τό ἅγιο καί μέ τόν Ἡσαΐα: «*Μετὰ καθαρῶν καί τυμπάνων καί ψαλτηρίων καί αὐλῶν τὸν οἶνον πίνουσιν, τὰ δὲ ἔργα τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐμβλέπουσι καί τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι*»¹¹. Γιά νά μή φθάσωμε, λοιπόν, στήν ἴδια μέ αὐτούς τιμωρία, ὁ Κύριος μᾶς ἔδειξε τό τέλος τους. Ἐτσι συγχρόνως ἔδειξε ὅτι ὅσοι ὑπακούουν στό Μωϋσῆ καί στους προφῆτες πιστεύουν σέ αὐτόν πού οἱ ἴδιοι προφήτευσαν, στόν Υἱό τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναστήθηκε ἐκ τῶν νεκρῶν καί μᾶς χάρισε τῆ ζωῆ. Καί ἔτσι δείχνει ὅτι μία ἐνιαία πραγματικότητα ἀποτελοῦν ὅλοι, δηλαδή, ὁ Ἀβραάμ καί ὁ Μωϋσῆς καί οἱ προφῆται, ἀκόμη καί ὁ ἴδιος ὁ Κύριος πού ἀναστήθηκε ἐκ νεκρῶν, στόν ὁποῖο καί πιστεύουν πολλοί πού προέρχονται ἀπό τήν περιτομή καί ἀκοῦνε τό Μωϋσῆ καί τούς προφῆτες πού προφητεύουν τόν ἐρχομό τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὅσοι τούς περιφρονοῦν καί λέγουν ὅτι αὐτοί ἀποτελοῦν ἄλλη πραγματικότητα, δέν γνωρίζουν οὔτε τόν πρωτότοκο τῶν νεκρῶν¹². Ἐκλαμβάνουν χωριστά τόν Χριστό ὡς κάποιον πού παραμένει ἀπαθῆς καί χωριστά τόν Ἰησοῦ, ὁ ὁποῖος ἔπαθε.

5. Δέν παίρνουν, πράγματι, ἀπό τόν Πατέρα τῆ γνῶσι τοῦ Υἱοῦ, οὔτε μαθαίνουν τόν Πατέρα ἀπό τόν Υἱό¹³, ὁ ὁποῖος φανερά καί χωρίς παραβολές

διδάσκει τόν ἀληθινό Θεό καί παραγγέλλει: «Μὴ ὁμόσαι ὅλως, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· μήτε ἐν τῇ γῆ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστι τῶν ποδῶν αὐτοῦ· μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως»¹⁴. Αὐτά, ὅπως δὴποτε, λέγονται γιὰ τόν Δημιουργό, ὅπως λέγει καί ὁ Ἡσαΐας: «Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου»¹⁵. Πλὴν αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει ἄλλος Θεός. Εἰ δ' ἄλλως, ὁ Κύριος δὲν θά τόν ἔλεγε οὔτε Θεό, οὔτε μεγάλο Βασιλιά. Ἐνας τέτοιος οὔτε συγκρίνεται οὔτε ἔχει κάποιον ἀνώτερό του. Διότι ὅποιος ἔχει κάποιον ἀνώτερο ἀπὸ αὐτόν καί εἶνε ὑπὸ τὴν ἐξουσία ἄλλου, αὐτός οὔτε Θεός οὔτε μέγας Βασιλιάς μπορεῖ νά ὀνομάζεται.

6. Ἄλλὰ οὔτε θά μπορέσουν νά ποῦν ὅτι μέ εἰρωνεία λέχθησαν αὐτά. Τά ἴδια τά λόγια τούς ἐλέγχουν ὅτι λέχθησαν ἀληθινά. Αὐτός πού μιλοῦσε ἦταν ἡ ἀλήθεια καί ἀληθινά ὑπερήσπιζε τόν οἶκο του, ὅταν ἐδιωχθε ἀπὸ αὐτόν τούς κολλυβιστάς, πού ἀγόραζαν καί πουλοῦσαν, λέγοντάς τους: «Γέγραπται, ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται· ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον ληστῶν»¹⁶. Ποιό λόγο εἶχε νά τό κάνη αὐτό καί νά μιλήσῃ ἔτσι καί νά ὑπερασπίσῃ τόν οἶκο του, ἐάν κήρυττε ἄλλον Θεό; Δέν τό ἔκανε γιὰ τίποτε ἄλλο, παρά μόνο γιὰ νά τούς φανερώσῃ ὅτι εἶνε παραβάτες τοῦ πατρικοῦ νόμου. Οὔτε τόν οἶκο κατηγοροῦσε, οὔτε τό νόμο ἔψευγε, ἀφοῦ αὐτόν ἦλθε γιὰ νά συμπληρώσῃ¹⁷. Ἄλλὰ ἤλεγχε αὐτούς, πού δὲν χρησιμοποιοῦσαν καλῶς τόν οἶκο του καί αὐτούς πού παρέβαιναν τό νόμο. Καί γι' αὐτό οἱ Γραμματεῖς καί οἱ Φαρισαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἄρχισαν ἀπὸ τούς χρόνους τοῦ νόμου νά περιφρονοῦν τόν Θεό, οὔτε τόν Λόγο του δέχθησαν. Δηλαδή, δὲν πίστευσαν στὸν Χριστό. Γι' αὐτούς λέγει ὁ Ἡσαΐας: «Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὄρφανοὺς οὐ κρίνοντες καί κρίσιν χηρῶν οὐ προσέχοντες»¹⁸. Καί ὁ Ἱερεμίας λέγει παρομοίως: «Οἱ ἠγούμενοι τοῦ λαοῦ μου ἐμὲ οὐκ ἤδεισαν· υἱοὶ ἄφρονές εἰσι καὶ οὐ συνετοί· σοφοὶ εἰσι τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλῶς ποιῆσαι οὐκ ἐπέγνωσαν»¹⁹.

7. Ὅλοι, ὅμως, ὅσοι φοβοῦνταν τόν Θεό καί μεριμνοῦσαν γιὰ τό νόμο του, αὐτοὶ πλησίασαν τόν Χριστό καί σώθηκαν. Διότι εἶπε στους μαθητάς του: «Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ»²⁰. Καί οἱ Σαμαρεῖτες, ὅταν ἔμεινε κοντά τους ὁ Κύριος δύο ἡμέρες, «πολλῶ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ, τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον· οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστευόμεν· αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν καὶ οἶδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου»²¹. Καί ὁ Παῦλος λέγει: «Καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται»²². Ἄλλὰ καί τό νόμο τόν ὀνομάζει παιδαγωγὸς μας εἰς Ἰησοῦν Χριστόν²³. Ἄς μὴ ἀποδίδουν, λοιπόν, τὴν ἀπιστία μερικῶν στοῦ νόμο. Διότι δὲν τούς ἐμπόδιζε ὁ νόμος νά πιστεύσουν στὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀντιθέτως τούς προέτρεπε νά τό κάνουν αὐτό, λέγοντας ὅτι δὲν σώζονται ἀλλοῶς οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν ἀρχαία πληγὴ τοῦ ὄφους²⁴, παρά μόνον ἂν πιστεύσουν σὲ αὐτόν, ὁ ὁποῖος «ἐν ὁμοιωμάτι σαρκὸς ἁμαρτίας»²⁵ ὑψώθηκε ἐπάνω ἀπὸ τὴ γῆ στοῦ ξύλου τοῦ μαρτυρίου του καί ὅλους τούς εἴλκυσε κοντά του²⁶ καί ζωοποίησε τούς νεκρούς²⁷.

Κεφάλαιο Γ'

1. Οί πανούργοι αίρετικοί λέγουν· εάν ό ούρανός εϊνε θρόνος του Θεού και ή γη ύποπόδιόν του¹ – ό Ίησοϋς, όμως, λέγει ότι παρέρχονται ό ούρανός και ή γη² – άρα, έφ' όσον παρέρχονται αυτά, πρέπει και ό Θεός, ό όποιος κάθεται σέ αυτά, νά παρέρχεται· και ότι γι' αυτό δέν εϊνε ό Θεός ό υπεράνω όλων. Πρώτα, βεβαίως, άγνοούν τί σημαίνει «ό ούρανός θρόνος» και «ή γη ύποπόδιον». Ούτε ξέρουν τί εϊνε ό Θεός· αλλά νομίζουν ότι αυτός ως άνθρωπος κάθεται και περιορίζεται, δέν περιορίζει. Άγνοούν ακόμη και τό ότι ό ούρανός και ή γη παρέρχονται. Ό Παϋλος, όμως, δέν τό άγνοούσε, όταν έλεγε· «Παράγει γάρ τό σχήμα του κόσμου τούτου»³. Έπειτα τό πρόβλημά τους τό έλυσε ό Δαυϊδ. Ένω «παράγει τό σχήμα του κόσμου τούτου», λέγει ότι όχι μόνον ό Θεός παραμένει, αλλά και οί δούλοι του. Λέγει, λοιπόν, τά έξης στόν έκατοστό πρώτο Ψαλμό· «Κατ' άρχάς σύ, Κύριε, την γην έθιμελίωσας και έργα των χειρών σου εϊσιν οί ούρανοι. Αυτοί απολούνται, σύ δε διαμένεις, και πάντες ως ιμάτιον παλαιωθήσονται και ώσει περιβόλαιον αλλάξεις αυτούς και αλλαγήσονται· σύ δε ό αυτός εϊ και τά έτη σου ούκ εκλείουσιν. Οί υιοί των δούλων σου κατασκηνώσουσι, και τό σπέρμα αυτών εϊς τον αϊώνα κατευθυνθήσεται»⁴. Δείχνει έτσι όλοφάνερα ποιά εϊνε αυτά που παρέρχονται και ποιός εϊνε αυτός που παραμένει πάντα· ό Θεός μαζί μέ τους δούλους του. Και ό Ήσαϊας παρομοίως λέγει· «Άρατε εϊς τον ούρανόν τους όφθαλμούς υμών και εμβλέψατε εϊς την γην κάτω, ότι ό ούρανός ως καπνός εστερεώθη, ή δε γη ως ιμάτιον παλαιωθήσεται, οί δε κατοικούντες εν αυτοίς, ώσπερ ταυτα αποθανούνται, τό δε σπήριόν μου εϊς τον αϊώνα εϊσται, ή δε δικαιοσύνη μου ού μη εκλίπη»⁵.

Κεφάλαιο Δ'

1. Έπί πλέον τολμοϋν νά λέγουν για την Ίερουσαλήμ και τον Κύριο ότι, αν αυτή ήταν «ή πόλις του μεγάλου βασιλέως»¹, δέν θα έγκαταλειπόταν. Αυτό μοιάζει σαν κάποιος νά έλεγε ότι, αν τό άχυρο ήταν δημιούργημα του Θεού, ποτέ δέν θα έγκαταλειπόταν από τό σιτάρι και, αν ή κληματόβεργα έγινε από τον Θεό, ποτέ δέν θα έγκαταλειπόταν και δέν θα κοβόταν από τό άμπέλι. Όπως, όμως, αυτά δέν έγιναν πρωταρχικά γι' αυτά τά ίδια, αλλά για τον καρπό που αυξάνει μέσα τους, και όταν αυτός ώριμάση και αφαιρεθῆ, τότε έγκαταλείπονται και βγαίνουν από τῆ μέση όσα εϊνε πλέον άχρηστα για την καρποφορία, έτσι έγινε και μέ τά Ίεροσόλυμα. Η πόλι αυτή έφερε μέσα της τό ζυγό τῆς δουλείας, στον όποιο ύποδουλώθηκε ό άνθρωπος, που πρωύτερα δέν ύποτασσόταν στον Θεό, όταν βασίλευε ό θάνατος². Και ύποδουλωμένος ό άνθρωπος, έγινε κατάλληλος για την έλευθερία. Όταν, όμως, ήλθε ό καρπός τῆς έλευθερίας και αυξήθηκε και κόπηκε και μπῆκε στην αποθήκη, τότε μεταφέρθηκαν από αυτήν την πόλι όσοι μόρεσαν νά καρποφορήσουν και

δισπάρησαν σέ ὅλο τόν κόσμο. [Ἔτσι λέγει καί ὁ Ἡσαΐας: «Τέκνα Ἰακώβ βλαστήσει, καί ἀνθήσει Ἰσραήλ, καί πλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ»³. Σέ ὅλη τήν οἰκουμένη διασκορπίσθηκε ὁ καρπός αὐτός. Γι' αὐτό φυσιολογικά καί ἐγκαταλείφθηκαν καί ἀφαιρέθηκαν ὅσα κάποτε μέν ἔφεραν καλούς καρπούς (διότι ἀπό αὐτά καρποφορήθηκαν ὁ Χριστός ὡς ἄνθρωπος⁴ καί οἱ ἀπόστολοι), τώρα, ὅμως, εἶνε ἀκατάλληλα γιά καρποφορία⁵. Ὅλα ὅσα κάποτε ἀρχίζουν, κατ' ἀνάγκην καί κάποτε τελειώνουν.

2. Ἐπειδή, λοιπόν, ἀπό τό Μωϋσῆ ἄρχισε ὁ νόμος, ἐπόμενο ἦταν στόν Ἰωάννη νά τελειώσῃ. Ὁ Χριστός ἦλθε γιά νά τόν συμπληρώσῃ. Καί γι' αὐτό «ὁ νόμος καί οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου»⁶. Καί ἡ Ἱερουσαλήμ, ἐπομένως, ἡ ὁποία ἄρχισε ἀπό τό Δαυῖδ⁷, τότε συμπλήρωσε τό χρόνο της. Ἡ νομοθεσία ἔπρεπε νά λάβῃ τέλος, ὅταν ἐφανίσθηκε ἡ Καινή Διαθήκη. [Ἦ Ὁ Θεός τά κάνει μέ μέτρο καί τάξι καί τίποτε δέν εἶνε ὑπερβολικό σέ αὐτόν, διότι τίποτε δέν εἶνε ἀμέτρητο]⁸. Καί καλῶς εἶπε κάποιος ὅτι ὁ ἀμέτρητος Πατήρ μετρήθηκε ἐν τῷ Υἱῷ. Τό μέτρο τοῦ Πατρός εἶνε ὁ Υἱός, ἐπειδή τόν χωρεῖ. Γιά τό λόγο, ὅμως, ὅτι ἡ διακονία ἐκείνων ἦταν πρόσκαιρη, λέγει ὁ Ἡσαΐας: «Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών ὡς σκηνή ἐν ἀμπελῶνι καί ὡς ὄπωροφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ»⁹. Πότε, ὅμως, αὐτά ἐγκαταλείπονται; Δέν ἐγκαταλείπονται, ὅταν ἀφαιρεθῇ ὁ καρπός καί ἐγκαταλειφθοῦν μόνα τά φύλλα, πού δέν μποροῦν πλέον νά καρποφορήσουν;

3. Καί δέν γίνεται λόγος μόνο γιά τήν Ἱερουσαλήμ, ἀφοῦ, ὅπως δὴποτε, καί τό σχῆμα ὅλου τοῦ κόσμου πρέπει νά παρέλθῃ¹⁰, ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρός τῆς παρελεύσεώς του, ὥστε τό μέν σιτάρι νά συγκεντρωθῇ στήν ἀποθήκη, τά ἄχυρα, ὅμως, νά ἐγκαταλειφθοῦν καί νά καοῦν¹¹. «Ἡμέρα γάρ Κυρίου καιομένη ὡς κλίβανος, καί ἔσονται καλάμη πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ οἱ ποιοῦντες ἄνομα καί ἀνάψει αὐτούς ἡ ἡμέρα ἡ ἐρχομένη»¹². Τό ποιός εἶνε αὐτός ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος ἐπάγει τέτοια ἡμέρα, τό δείχνει ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, ὁ ὁποῖος λέγει γιά τόν Χριστό: «Αὐτός ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καί πυρί· οὗ τὸ πτόν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ καί διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ καί συνάξει τὸν καρπὸν εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ»¹³. Δέν εἶνε ἄλλος αὐτός πού ἔκανε τό σιτάρι καί ἄλλος ἐκεῖνος πού ἔκανε τό ἄχυρο. Εἶνε ἓνας καί ὁ αὐτός καί ὁ ἴδιος τά κρίνει, δηλαδή, τά ξεχωρίζει. Ἀλλά, βεβαίως, τό σιτάρι καί τό ἄχυρο εἶνε χωρὶς ψυχὴ καί λογικὴ καί ἀπὸ τῆ φύσιν τους ἔγιναν τέτοια. Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, εἶνε λογικό ὄν. Καί ὡς πρὸς αὐτό εἶνε ὁμοῖος μέ τόν Θεό, καθὼς ἔγινε αὐτεξούσιος καί αὐτοδύναμος, υπεύθυνος γιά τόν ἑαυτό του, μέ ἀποτέλεσμα ἄλλοτε νά γίνεται σιτάρι καί ἄλλοτε ἄχυρο. Γι' αὐτόν τό λόγο δικαίως θά καταδικασθῇ, διότι, ἐνῶ πλάσθηκε λογικό ὄν, ἔχασε τήν ἀληθινὴ λογικὴ καί ζώντας χωρὶς λογικὴ, ἀντιτάχθηκε στή δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ¹⁴, παραδόθηκε σέ κάθε ὑλιστικὴ νοοτροπία καί ὑποδουλώθηκε σέ ὄλες τίς ἡδονές, ὅπως λέγει ὁ προφήτης: «Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσιν τοῖς ἀνοήτοις καί ὡμοιώθη αὐτοῖς»¹⁵.

Κεφάλαιο Ε΄

1. Ένας, λοιπόν, και ό αυτός Θεός υπάρχει, ό όποιος τυλίγει τόν ουρανό σαν βιβλίο¹ και ανακαινίζει τό πρόσωπο τής γής². Αυτός έκανε τά πρόσκαιρα για τόν άνθρωπο, για να ώριμάση και καρποφορήση με αυτά τήν άθανασία, και άπλωσε επάνω του τά αιώνια από φιλανθρωπία: «*Τνα ένδειξεται τοίς αιώσι τοίς έπερχομένοις τόν άνέκφραστον πλοϋτον τής χρηστότητος αυτού*»³. Αυτόν κήρυξαν ό νόμος και οι προφήται και ό Χριστός τόν ώμολόγησε ως Πατέρα του. Ό ίδιος, όμως, είνε και Δημιουργός. Και αυτός είνε ό υπεράνω όλων Θεός, όπως λέγει ό 'Ησαΐας: «*Εγώ μάρτυς, λέγει Κύριος ό Θεός, και ό παΐς μου, όν έξελεξάμην, ίνα γνώτε και πιστεύσητε και συνήτε ότι έγώ είμι. Έμπροσθέν μου ούκ έγένετο άλλος Θεός και μετ' έμέ ούκ έσται. Έγώ ό Θεός και ούκ έστι πάρεξ έμου ό σώζων. Έγώ άνήγγειλα και έσωσα*»⁴. Και πάλι: «*Έγώ Θεός πρώτος και εις τά έπερχόμενα έγώ είμι*»⁵. Δέν τά λέγει αυτά χωρίς κάποια αιτία, ούτε από υπερηφάνεια, ούτε διότι θέλει να καυχηθῆ. Άλλά επειδή ήταν αδύνατο χωρίς τόν Θεό να μάθωμε τόν Θεό, με τόν Λόγο του διδάσκει τούς ανθρώπους να μαθαίνουν τόν Θεό. Σέ αυτούς, λοιπόν, πού δέν τά ξέρουν αυτά και γι' αυτό νομίζουν πως βρήκαν άλλον Πατέρα, δικαίως θα μπορούσε κάποιος να πῆ: «*Πλανᾶσθε μη ειδότες τας Γραφας μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ*»⁶.

2. Ό Κύριος, όμως, και Διδάσκαλός μας και τήν αναστασι απέδειξε και τόν Θεό φανέρωσε με τήν απάντησι πού έδωσε στους Σαδδουκαίους, οι όποιοι έλεγαν ότι δέν υπάρχει αναστασι⁷ και γι' αυτό δέν τιμούσαν τόν Θεό και περιγελοϋσαν τό νόμο. Τους ειπε, λοιπόν: «*Πλανᾶσθε μη ειδότες τας Γραφας μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Περὶ γὰρ τῆς αναστάσεως τῶν νεκρῶν ούκ άνέγνωτε τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγοντος, έγώ είμι ό Θεός 'Αβραάμ και ό Θεός 'Ισαάκ και ό Θεός 'Ιακώβ;*». Και πρόσθεσε: «*Ούκ έστι Θεός νεκρῶν, αλλά ζώντων*»⁹. Διότι όλοι ζοϋν για τόν Θεό¹⁰. Με αυτά, όπωςδηποτε, κατέστησε φανερό ότι αυτός, πού μίλησε από τῆ βάτο στο Μωϋση και φανέρωσε τόν έαυτό του ως Θεό τῶν πατέρων¹¹, είνε Θεός τῶν ζώντων. Και ποιός είνε ό Θεός τῶν ζώντων, αν δέν είνε ό Θεός, υπεράνω του όποιου δέν υπάρχει άλλος Θεός; Και ό προφήτης Δανιήλ, όταν ό Κϋρος ό βασιλεύς τῶν Περσῶν του ειπε: «*Διατι ού προσκυνεΐς τῷ Βήλ;*», αυτόν τόν Θεό κήρυξε λέγοντας: «*Ότι ού σέβομαι ειδωλα χειροποίητα, αλλά τόν ζῶντα Θεόν τόν κτίσαντα τόν ουρανόν και τήν γῆν και έχοντα πάσης σαρκός κυριείαν*»¹². Και πάλι ειπε: «*Κυρίῳ τῷ Θεῷ μου προσκυνήσω, ότι οὗτός έστι Θεός ζῶν*»¹³. Ό ζῶν Θεός, λοιπόν, πού προσκυνούσαν οι προφήται, αυτός είνε ό Θεός τῶν ζώντων. Και ό Λόγος του είνε αυτός, ό όποιός και στο Μωϋση μίλησε και τούς Σαδδουκαίους διήλεγξε και τήν αναστασι δώρισε και απέδειξε σε αυτούς, πού ἦσαν τυφλοί, και τά δύο: δηλαδή, και τήν αναστασι και τόν Θεό. Διότι, αν δέν είνε Θεός νεκρῶν, αλλά ζώντων, και ό ίδιος λέγεται Θεός τῶν κοιμηθέντων πα-

τέρων, χωρίς ἀμφιβολία ζοῦν γιά τόν Θεό καί δέν χάθηκαν, «*τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες*»¹⁴. Ἡ ἀνάστασι, ὅμως, εἶνε ὁ Κύριός μας, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος: «*Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ*»¹⁵. Οἱ πατέρες δέ εἶνε τέκνα του, διότι λέγει ὁ προφήτης: «*Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησαν οἱ υἱοὶ σου*»¹⁶. Ὁ ἴδιος, λοιπόν, ὁ Χριστός εἶνε μαζί μέ τόν Πατέρα ὁ Θεός τῶν ζώντων, πού μίλησε στό Μωϋσῆ καί φανερώθηκε στούς πατέρες.

3. Τό αὐτό δίδασκε, ὅταν ἔλεγε στούς Ἰουδαίους: «*Ἀβραάμ ὁ πατήρ ὑμῶν ἠγαλλίασατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη*»¹⁷. Γιατί ἄραγε; [*Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*»¹⁸. Πρῶτον μὲν, διότι αὐτός εἶνε ὁ Ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ μόνος Θεός¹⁹. Ἔπειτα δέ, διότι θά κάνῃ τό σπέρμα του σάν τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ²⁰. Εἶνε αὐτό πού εἶπε ὁ Παῦλος: «*Ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ*»²¹. Δικαίως, λοιπόν, ὁ Ἀβραάμ ἐγκατέλειψε τὴν ἐπίγειο συγγένεια, ἀκολούθησε τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ ξενιτεύθηκε μαζί του γιά νά ζήσει μαζί μέ Αὐτόν²².

4. Δικαίως καί οἱ ἀπόστολοι, πού κατάγονταν ἀπό τόν Ἀβραάμ, ἐγκατέλειψαν τό πλοῖο καὶ τόν πατέρα τους καὶ ἀκολούθησαν τόν Λόγο²³. Δικαίως, λοιπόν, καί ἐμεῖς, πού ἔχουμε τὴν ἴδια πίστι μέ τόν Ἀβραάμ, σηκώνουμε τό σταυρό, ὅπως ὁ Ἰσαάκ φορτώθηκε τὰ ξύλα²⁴, καὶ ἀκολουθοῦμε²⁵ τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ²⁶. Μέ τόν Ἀβραάμ ἔμαθε ἀπό πρὶν ὁ ἄνθρωπος καὶ συνήθισε νά ἀκολουθῇ τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτό καί ὁ Ἀβραάμ κατὰ τὴν πίστι του ἀκολούθησε τὴν ἐντολή τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, [παραχωρώντας πρόθυμα ὡς θυσία στόν Θεό τό μονάκριβο καὶ ἀγαπητό υἱό του²⁷, γιά νά εὐδοκήσῃ καὶ ὁ Θεός ὑπὲρ τοῦ σπέρματος τοῦ Ἀβραάμ νά δώσῃ ὅπως ὅποτε τόν Μονογενῆ καὶ ἀγαπητό Υἱό του ὡς θυσία²⁸ γιά νά λυτρωθοῦμε ἐμεῖς].

5. Ἦταν, λοιπόν, προφήτης ὁ Ἀβραάμ καὶ ἐβλεπε μέ τό Πνεῦμα τὴν ἡμέρα τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου καὶ τὴν οικονομία τοῦ πάθους του. Ἐπειδὴ δέ μέ αὐτό τό πάθος ἐπρόκειτο νά σωθοῦν καὶ ὁ ἴδιος καὶ ὅλοι ὅσοι πιστεύουν στόν Θεό, ὅπως πίστευσε ὁ ἴδιος, ἐσκίρτησε πάρα πολύ. Ἐπομένως, δέν ἦταν ἄγνωστος στόν Ἀβραάμ ὁ Κύριος, τοῦ ὁποῦ τὴν ἡμέρα πόθησε αὐτός νά δῇ. Ἀλλά οὔτε καὶ ὁ Πατήρ τοῦ Κυρίου τοῦ ἦταν ἄγνωστος. Διότι διδάχθηκε ἀπό τόν Λόγο τοῦ Κυρίου καὶ πίστευσε σέ αὐτόν. Γι' αὐτόν τό λόγο «*καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*»²⁹ ἀπό τόν Κύριο. Διότι ἡ πίστι πρὸς τόν ὑψιστο Θεό δικαίωνει τόν ἄνθρωπο. Καί γι' αὐτό ἔλεγε: «*Ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὑψιστον, ὃς ἐκτίσε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*»³⁰. Ὅλα αὐτά, ὅμως, ἐπιχειροῦν νά ἀνατρέψουν ἐκεῖνοι οἱ κακόδοξοι, γιά ἓνα χωρίο, τό ὅποιο, βεβαίως, δέν κατανοοῦν σωστά.

Κεφάλαιο ΣΤ'

1. Πράγματι, ο Κύριος, παρουσιάζοντας στους μαθητάς τόν εαυτό του, ότι ο ίδιος είναι ο Λόγος, πού δίδει τή γνώσι του Πατρός, και ἐλέγχοντας τούς 'Ιουδαίους, πού νόμιζαν ότι έχουν τόν Θεό, ἐνῶ δέν παραδέχονταν τό Λόγο του, μέ τόν ὁποῖο γίνεται γνωστός ὁ Θεός, ἔλεγε· «*Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι*»¹. Ἔτσι καὶ ὁ Ματθαῖος τὰ ἐξέθεσε καὶ ὁ Λουκᾶς παρομοίως καὶ ὁ Μᾶρκος τό ἴδιο. Ὁ Ἰωάννης παρέλειψε αὐτό τό χωρίο. Αὐτοί, ὅμως, πού θέλουν νά εἶνε πῶς ἐμπειροὶ ἀπὸ τούς ἀποστόλους², ὡς ἐξῆς τό μεταγράφουν· «*Οὐδεὶς ἐπέγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι*». Καὶ τό μεταφράζουν, σάν νά μὴ γνώριζε κανεὶς τόν ἀληθινὸ Θεὸ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου μας. Καὶ λέγουν ὅτι αὐτὸς ὁ Θεός, πού κήρυξαν οἱ προφῆται, δέν εἶνε ὁ Πατήρ τοῦ Χριστοῦ.

2. Ἄν, ὅμως, τότε ἄρχισε νά ὑπάρχη ὁ Χριστός, ὅταν ἦλθε ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Καίσαρος Τιβερίου θυμήθηκε ὁ Πατήρ νά προνοήσῃ γιὰ τούς ἀνθρώπους καὶ δέν φαινόταν ὅτι ὁ Λόγος του ἦταν πάντοτε μαζί μέ τὰ δημιουργήματά του, οὔτε τότε, βεβαίως, ἔπρεπε νά ἐπινοήσουν ἄλλον Θεό, ἀλλὰ νά ἐρευνήσουν τούς λόγους τῆς τόσο μεγάλης ἀμέλειας καὶ ὀλιγωρίας του. Διότι δέν πρέπει νά ὑπάρχη κανένα τέτοιο ζήτημα καὶ νά κατισχύῃ τόσο, ὥστε καὶ τόν Θεό, ὅπωςδῆποτε, νά μεταβάλλῃ καὶ τὴν πίστι μας πρὸς τόν Δημιουργό, πού μᾶς τρέφει μέ τὴ δημιουργία του, νά τὴν καταργῇ. Ὅπως στὸν Υἱὸ κατευθύνουμε τὴν πίστι μας, ἔτσι καὶ στὸν Πατέρα ὀφείλουμε νά ἔχουμε σταθερὴ καὶ ἀμετάβλητη ἀγάπη. [Καὶ καλῶς ὁ Ἰουστίνος στὸ «Σύνταγμα» του πρὸς τὸ Μαρκίωνα λέγει· «Ὅτε ὁ ἴδιος ὁ Κύριος θά μέ ἔπειθε, ἂν κήρυττε ἄλλον Θεό, ἐκτός ἀπὸ τόν Δημιουργό»³ καὶ Ποιητὴ καὶ Τροφέα μας. Ἄλλὰ ἐπειδὴ ἀπὸ τὸν ἕνα Θεό, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸν τόν κόσμον ἔκανε καὶ ἐμᾶς ἐπλασε καὶ συνέχει τὰ πάντα καὶ τὰ κυβερνᾷ, ἦλθε σέ ἐμᾶς ὁ Μονογενὴς Υἱός, ἀνακεφαλαιώνοντας στὸν εαυτό του⁴ τό πλάσμα του, εἶνε σταθερὴ ἡ πίστι μου πρὸς αὐτόν καὶ ἀμετάβλητη ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Πατέρα, διότι καὶ τὰ δύο μᾶς τὰ δίδει ὁ Θεός».

3. Οὔτε τὸν Πατέρα, λοιπόν, μπορεῖ κάποιος νά γνωρίσῃ, παρά μόνο μέ τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ, δηλαδή, μόνον ἂν ὁ Υἱὸς τὸν ἀποκαλύψῃ. Οὔτε, πάλι, τὸν Υἱὸ μπορεῖ νά τὸν γνωρίσῃ χωρὶς τὴν εὐδοκία τοῦ Πατρός⁵. Τὴν εὐδοκία, ὅμως, τοῦ Πατρός τὴν ἐκπληρώνει ὁ Υἱός. Ὁ Πατήρ στέλνει καὶ ὁ Υἱός ἀποστέλλεται καὶ ἔρχεται. Καὶ τὸν Πατέρα, βεβαίως, ἀόρατο καὶ ἀπεριόριστο ὡς πρὸς ἐμᾶς, τὸν γνωρίζει ὁ Λόγος του, καὶ, ἐπειδὴ κανεὶς δέν μπορεῖ νά μιλήσῃ γι' αὐτόν, μᾶς μιλάει ὁ ἴδιος⁶. Πάλι, τὸν Λόγο του μόνον ὁ Πατήρ τὸν γνωρίζει. Καὶ τό ὅτι καὶ τὰ δύο ἔχουν ἔτσι, μᾶς τό φανέρωσε ὁ Κύριος. Γι' αὐτὸ ὁ Υἱός ἀποκαλύπτει τὴ γνώσι τοῦ Πατρός μέ τὴ δική του φανέρωσι.

Τόν Πατέρα τόν γνωρίζουμε μέ τή φανέρωσι τοῦ Υἱοῦ, ἀφοῦ ὅλα φανερόνται μέ τόν Λόγο. Γιά νά μάθουμε, λοιπόν, ὅτι ὁ Υἱός, πού ἦλθε, εἶνε ὁ ἴδιος, πού δίδει τή γνώσι τοῦ Πατρός σέ ὅσους τόν πιστεύουν, ἔλεγε στούς μαθητάς: «Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ καὶ οἷς ἂν ὁ Υἱός ἀποκαλύψῃ»⁷. Ἐτσι διδάσκει γιά τόν ἑαυτό του καί γιά τόν Πατέρα, ὅπως ἀκριβῶς εἶνε, ὥστε νά μὴ ἀποδεχθοῦμε ἄλλον ὡς Πατέρα, παρά μόνον αὐτόν πού ἀποκαλύπτει ὁ Υἱός.

4. Αὐτός εἶνε ὁ Δημιουργός τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς, ὅπως φαίνεται ἀπό τὰ λόγια του. Δέν εἶνε ὁ ψεύτικος Πατήρ, πού ἐπινόησαν ὁ Μαρκίων ἢ ὁ Οὐαλεντίνος ἢ ὁ Βασιλείδης ἢ ὁ Καρποκράτης ἢ ὁ Σίμων ἢ οἱ ἄλλοι ψευδώνυμοι Γνωστικοί. Κανείς ἀπό αὐτούς δέν ὑπῆρξε ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, παρά μόνον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἐναντίον τοῦ ὁποίου διδάσκουν ἀντίθετη διδασκαλία καί τολμοῦν νά κηρύττουν ἄγνωστο Θεό. Ὁφείλουν δέ νά τὰ ἀκούσουν ἐναντίον τους: Πῶς εἶνε ἄγνωστος αὐτός πού οἱ ἴδιοι γνωρίζουν; Ὁ,τιδήποτε γνωρίζουν ἔστω καί λίγοι, δέν εἶνε ἄγνωστο. Ὁ Κύριος, ὅμως, εἶπε ὅτι δέν μπορούμε νά γνωρίζουμε ἐξ ὀλοκλήρου καί τόν Πατέρα καί τόν Υἱό. Εἰ δ' ἄλλως ὑπῆρξε μάταιη ἡ ἐλευσί του. Καί γιατί, λοιπόν, ἦλθε ἐδῶ; Μήπως γιά νά πῆ σέ ἐμᾶς μὴ ἐρευνᾶτε τόν Θεό, διότι εἶνε ἄγνωστος καί δέν θά τόν βρῆτε, ὅπως ψεύδονται οἱ ὀπαδοί τοῦ Οὐαλεντίνου ὅτι καί ὁ Χριστός τό εἶπε αὐτό στούς Αἰῶνες τους; Ἀλλά αὐτό, βεβαίως, εἶνε ἀνόητο. [ἽΟ Κύριος μᾶς δίδαξε ὅτι κανείς δέν μπορεί νά γνωρίσῃ τόν Θεό, ἂν δέν μᾶς διδάξῃ ὁ Θεός. Δηλαδή, χωρίς τόν Θεό δέν γνωρίζουμε τόν Θεό. Καί ἡ γνωριμία μέ τόν Θεό εἶνε θέλημα τοῦ Πατρός. Θά τόν γνωρίσουν καί αὐτόν ὅσοι τούς τόν ἀποκαλύψῃ ὁ Υἱός]⁸.

5. Καί γι' αὐτό ὁ Πατήρ ἀπεκάλυψε τόν Υἱό, γιά νά φανέρωσῃ μέ αὐτόν σέ ὅλους ὅτι τούς μέν δικαίους, πού πιστεύουν σέ αὐτόν, θά τούς δεχθῇ στήν ἀφθαρσία καί στήν αἰώνια ἀνάπαυσι (τό νά πιστεύουμε, ὅμως, σέ αὐτόν σημαίνει νά κάνουμε τό θέλημά του), αὐτούς, ὅμως, οἱ ὁποῖοι δέν πιστεύουν καί γι' αὐτό ἀποφεύγουν τό φῶς του, δικαίως θά τούς κλείσῃ στό σκοτάδι πού διάλεξαν οἱ ἴδιοι γιά τόν ἑαυτό τους. Σέ ὅλους, λοιπόν, ἀποκαλύφθηκε ὁ Πατήρ, διότι φανέρωσε σέ ὅλους τόν Λόγο. Καί πάλι ὁ Λόγος ἔδειχνε σέ ὅλους τόν Πατέρα καί τόν Υἱό, ὅταν τόν ἐβλεπαν ὅλοι. Καί γι' αὐτό εἶνε δίκαιη ἡ κρίσι τοῦ Θεοῦ ἐπάνω σέ ὅλους ὅσοι, παρομοίως τόν εἶδαν, βεβαίως, ἀλλά παρομοίως δέν τόν πίστευσαν.

6. Καί πράγματι μέ αὐτήν τήν κτίσι ἀποκαλύπτει ὁ Λόγος τόν Ποιητή Θεό, μέ τόν κόσμον τόν Κύριο, τόν Δημιουργό τοῦ κόσμου, καί μέ τό πλάσμα τόν Πλάστη καί Κτίστη καί μέ τόν Υἱό τόν Πατέρα πού τόν γέννησε. Καί αὐτά ὅλοι μέν παρομοίως τὰ συζητοῦν, ὅμως, δέν τὰ πιστεύουν ὅλοι παρομοίως. Ἀλλά μέ τό νόμο καί τούς προφήτες παρομοίως προεἶπε ὁ Λόγος καί τόν ἑαυτό του καί τόν Πατέρα. Καί ἔκουσε, βεβαίως, παρομοίως ὅλος ὁ λαός. Ἀλλά δέν πίστευσαν παρομοίως ὅλοι. Καί μέ τόν ἴδιο τόν Λόγο, πού

ἔγινε ὁρατός καί ψηλαφητός, φανερωνόταν ὁ Πατήρ. Καί ἂν ἀκόμη δεν πίστευαν σέ αὐτόν ὁμοίως ὅλοι, ὅμως, ὅλοι εἶδαν στόν Υἱό τόν Πατέρα⁹. τό ἀόρατο τοῦ Υἱοῦ εἶνε ὁ Πατήρ, τό ὁρατό τοῦ Πατρός εἶνε ὁ Υἱός. Γι' αὐτό ὅλοι μιλοῦσαν μέ τόν Χριστό, ὅταν ἦταν παρών (στή γῆ), καί τόν ὠνόμαζαν Θεό. Ἄλλά καί οἱ δαίμονες, ὅταν ἐβλεπαν τόν Υἱό, ἔλεγαν· «*Οἶδαμέν σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ*»¹⁰. Καί ὁ διάβολος στούς πειρασμούς, ὅταν τόν εἶδε, εἶπε· «*Εἰ υἱός εἶ τοῦ Θεοῦ*»¹¹. Ὅλοι, βεβαίως, τόν ἐβλεπαν καί μιλοῦσαν γιά τόν Υἱό καί τόν Πατέρα, ὅμως, δέν τόν πίστευαν ὅλοι.

7. Ἐπρεπε, ὅπωςδήποτε, ἡ ἀλήθεια νά μαρτυρῆται ἀπό ὅλους, ὥστε νά σωθοῦν μέν ὅσοι πιστεύουν, νά καταδικασθοῦν δέ ὅσοι δέν πιστεύουν· νά κριθοῦν, πάλι, ὅλοι δικαίως καί ἡ πίστι στόν Πατέρα καί στόν Υἱό νά ἐπιδοκιμάζεται ἀπό ὅλους, δηλαδή, νά ἐπιβεβαιώνεται ἀπό ὅλους, μαρτυρουμένη ἀπό ὅλους, καί ἀπό τούς οἰκείους της, διότι ἦσαν φίλοι, καί ἀπό ὅσους δέν εἶχαν καμμία σχέσι, διότι ἦσαν ἐχθροί. Ἐπιδοκιμάζουμε κάτι ἀληθινά καί χωρίς ἀντίρρησι, ὅταν ἔχη τά τεκμήρια τῆς μαρτυρίας ἀκόμη καί ἀπό τούς ἴδιους τούς ἐχθρούς. Πράγματι, μέ τό ὅτι αὐτοί τόν εἶδαν ὀλοφάνερα μπροστά τους, ἀνασκευάζονται ὅσα λέγουν γιά τήν παροῦσα ὑπόθεσι ἀπό τίς δικές τους μαρτυρίες καί ἀποδείξεις. Ἐνῶ ἔπειτα μεταπίπτουν στήν ἐχθρα καί κατηγοροῦν καί θέλουν νά μή εἶνε ἀληθινή ἡ μαρτυρία τους. Δέν ἦταν, λοιπόν, ἄλλος αὐτός πού γνώριζαν οἱ ἄνθρωποι καί ἄλλος αὐτός πού ἔλεγε· «*Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα*»¹², ἀλλά ἓνας καί ὁ αὐτός. Ὅλα ὁ Πατήρ τά ὑπέταξε στόν Υἱό¹³ καί γιά τό ὅτι εἶνε ἀληθινός ἄνθρωπος καί ἀληθινός Θεός πῆρε μαρτυρία ἀπό ὅλους· ἀπό τόν Πατέρα¹⁴, ἀπό τό Πνεῦμα¹⁵, ἀπό τούς ἀγγέλους¹⁶, ἀπό τήν ἴδια τήν κτίσι¹⁷, ἀπό τούς ἀνθρώπους¹⁸ καί ἀπό τά πνεύματα τῆς ἀποστασίας καί ἀπό τά δαιμόνια καί ἀπό τόν ἐχθρό του καί στό τέλος ἀπό τόν ἴδιο τό θάνατο²⁰. Ὑπηρετώντας, ὅμως, ὁ Υἱός τόν Πατέρα σέ ὅλα, ἐργάζεται αἰάπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Καί χωρίς αὐτόν κανεῖς δέν μπορεῖ νά γνωρίση τόν Θεό. Διότι ὁ Υἱός εἶνε ἡ γνῶσι τοῦ Πατρός. Ἄλλά ἡ γνῶσι τοῦ Υἱοῦ εἶνε ἐν τῷ Πατρί καί ἀποκαλύφθηκε διά τοῦ Υἱοῦ. Καί γι' αὐτό ἔλεγε ὁ Κύριος· «*Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός καὶ οἷς ἂν ὁ Υἱός ἀποκαλύψῃ*»²¹. Τό «ἀποκαλύψῃ», βεβαίως, δέν εἰπώθηκε μόνο γιά τό μέλλον, σάν νά ἀρχιζε ὁ Λόγος νά ἀποκαλύπτῃ τόν Πατέρα τότε, ὅταν γεννήθηκε ἀπό τῆ Μαρία. Ἄλλά ἀπό κοινού τέθηκε γιά ὅλο τό χρόνο. Διότι ἀπ' ἀρχῆς συμπαριστάμενος ὁ Υἱός στό πλάσμα του ἀποκαλύπτει σέ ὅλους τόν Πατέρα, σέ ὅσους θέλει καί ὅποτε θέλει καί ὅπως θέλει ὁ Πατήρ. Καί γι' αὐτό σέ ὅλα καί μέ ὅλα εἶνε ἓνας Θεός Πατήρ καί ἓνας Λόγος, ὁ Υἱός, καί ἓνα Πνεῦμα καί μία σωτηρία γιά ὅλους ὅσοι πιστεύουν σέ αὐτόν.

Κεφάλαιο Ζ'

1. Καί ὁ Ἀβραάμ, λοιπόν, ἀπό τόν Λόγο γνώριζε τόν Πατέρα, ὁ ὁποῖος ἔκανε τόν οὐρανό καί τή γῆ¹, καί αὐτόν ὡς Θεό ὠμολογοῦσε. Καί ἀφοῦ διδάχθηκε ἀπό τόν τύπο² ὅτι θά ζήση μεταξύ τῶν ἀνθρώπων ὡς ἄνθρωπος ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, μέ τήν ἔλευσι τοῦ ὁποῖου τό σπέρμα του θά γινόταν σάν τά ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ³, ἐπιθύμησε νά δῆ αὐτήν τήν ἡμέρα, γιά νά ἐναγκαλισθῆ καί ὁ ἴδιος τόν Χριστό. Καί σκίρτησε, διότι τήν εἶδε⁴ μέ τό πνεῦμα τῆς προφητείας. Γι' αὐτό καί ὁ Συμεών, πού ἦταν ἀπό τό σπέρμα του, ἐκπλήρωνε στήν πραγματικότητα τή χαρά τοῦ πατριάρχου καί ἔλεγε: «*Νῦν ἀπολύεις τόν δοῦλόν σου, Δέσποτα, ἐν εἰρήνῃ· ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τό σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καί δόξαν λαοῦ Ἰσραήλ*»⁵. Καί οἱ ἄγγελοι, πάλι, ἀνήγγειλαν «*χαράν μεγάλην*»⁶ στούς ποιμένες, πού ἀγρυπνοῦσαν τή νύκτα τῆς γεννήσεως. Ἀλλά καί ἡ Μαρία εἶπε: «*Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τόν Κύριον καί ἠγαλλίασε τό πνευμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτήρι μου*»⁷. Ἐκπληρώθηκε, βεβαίως, ἡ χαρά τοῦ Ἀβραάμ στούς ποιμένες πού ἦσαν ἀπό τό σπέρμα του, πού ἀγρυπνοῦσαν καί εἶδαν τόν Χριστό καί πίστευσαν σέ αὐτόν. Πάλι, ὅμως, μέ τή σειρά τῆς ἐπέστρεψε ἡ χαρά ἀπό τούς υἱούς στόν Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος ἐπιθύμησε νά δῆ τήν ἡμέρα τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ. Καλῶς, λοιπόν, ὁ Κύριός μας ἔδιδε τή μαρτυρία του γι' αὐτόν, λέγοντας: «*Ἀβραάμ ὁ πατήρ ὑμῶν ἠγαλλίασατο ἵνα ἴδῃ τήν ἡμέραν τήν ἐμήν, καί εἶδε καί ἐχάρη*»⁸.

2. Δέν τά εἶπε, λοιπόν, αὐτά τόσο γιά τόν Ἀβραάμ, ὅσο γιά νά δείξῃ ὅτι ὅλοι, ὅσοι ἐξ ἀρχῆς γνώρισαν τόν Θεό καί προφήτευσαν τήν ἔλευσι τοῦ Χριστοῦ, πῆραν τήν ἀποκάλυψι ἀπό τόν ἴδιο τόν Υἱό. Αὐτός στούς ἐσχάτους καιρούς ἐγινε ὀρατός καί ψηλαφητός καί μίλησε μέ τούς ἀνθρώπους, ὥστε νά ἀναστήσῃ ἀπό τίς πέτρες τέκνα γιά τόν Ἀβραάμ καί νά ἐκπληρώσῃ τήν ὑπόσχεσι πού τοῦ ἔδωσε ὁ Θεός καί νά κάνῃ τό σπέρμα του σάν τά ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ⁹, ὅπως λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής: «*Δύναται γάρ ὁ Θεός ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ*»¹⁰. Αὐτό, ὅμως, τό ἔκανε ὁ Ἰησοῦς ἀποσπώντας ἐμᾶς ἀπό τή λατρεία τῶν λίθων καί μεταφέροντάς μας ἀπό τίς σκληρές καί ἄκαρπες σκέψεις καί θεσπίζοντας γιά ἐμᾶς πίστι ὅμοια μέ ἐκείνην τοῦ Ἀβραάμ. Ἐτσι μαρτυρεῖ καί ὁ Παῦλος¹¹, λέγοντας ὅτι ἐμεῖς εἴμαστε τέκνα τοῦ Ἀβραάμ κατὰ τήν ὁμοιότητα τῆς πίστεως καί τήν ἐπαγγελία τῆς κληρονομίας.

3. Ἐνας, λοιπόν, καί ὁ αὐτός Θεός εἶνε ἐκεῖνος πού κάλεσε τόν Ἀβραάμ καί τοῦ ἔδωσε τήν ἐπαγγελία. Αὐτός εἶνε ὁ Δημιουργός, ὁ ὁποῖος καί διά τοῦ Χριστοῦ ἐτοιμάζει τούς φωστήρες στόν κόσμον¹², δηλαδή, τούς ἐθνικούς πού πιστεύουν. «*Ἦμεῖς*», λέγει, «*ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου*»¹³, δηλαδή, σάν τά ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ. Ὁρθῶς, λοιπόν, ἀποδείξαμε ὅτι κανεὶς δέν τόν ξέρει αὐτόν, παρά μόνον ὁ Υἱός, καί ὅσοι τούς τόν ἀποκαλύψῃ ὁ Υἱός. Ἀποκαλύπτει

ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα σέ ὄσους θέλει νά τόν μάθουν. Χωρίς τήν εὐδοκία τοῦ Πατρός καί τή διακονία τοῦ Υἱοῦ, δέν θά μάθη κανεὶς τὸν Θεό. Καί γι' αὐτό ἔλεγε ὁ Κύριος στοὺς μαθητάς: «*Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν. Καὶ ἀπ' ἄρτι ἐγνώκατε αὐτὸν καὶ ἐωράκατε*»¹⁴. Ἀπὸ αὐτὰ καθίσταται φανερό ὅτι γίνεται γνωστός μέ τὸν Υἱό, δηλαδή, μέ τὸν Λόγο.

4. Γι' αὐτό οἱ Ἰουδαῖοι ἀποστάτησαν ἀπὸ τὸν Θεό, διότι δέν δέχθησαν τὸν Λόγο του. Νόμιζαν ὅτι μόνο μέ τὸν Πατέρα, χωρίς τὸν Λόγο, δηλαδή, χωρίς τὸν Υἱό, μποροῦν νά γνωρίσουν τὸν Πατέρα. Ἄγνοοῦν τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος μίλησε μέ ἀνθρώπινη μορφή στὸν Ἀβραάμ¹⁵ καὶ πάλι στό Μωϋσῆ, λέγοντας: «*Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ κατέβην ἐξελεῖσθαι αὐτούς*»¹⁶. Αὐτὰ ἐξ ἀρχῆς τὰ ἐπιτελοῦσε ὁ Υἱός, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, χωρίς νά χρειάζεται ὁ Πατὴρ τοὺς ἀγγέλους γιὰ νά κάνη τήν κτίσι καὶ νά δημιουργήσῃ τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ ἐγινε ἡ κτίσι. Οὔτε, πάλι, χρειάζοταν βοήθεια γιὰ τή δημιουργία ὄσων ἐγιναν καὶ γιὰ τή διευθέτησι τῶν πραγμάτων πού ἀφοροῦν στὸν ἄνθρωπο. Ἀπλῶς εἶχε πλήρη καὶ ἀνέκφραστη διακονία. Πράγματι τὸν διακονεῖ σέ ὅλα τὸ γέννημα καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ γεννημάτος¹⁷, δηλαδή, ὁ Υἱός καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα¹⁸, ὁ Λόγος καὶ ἡ Σοφία. Καί σέ αὐτοὺς ὑπηρετοῦν καὶ ὑποτάσσονται ὅλοι οἱ ἄγγελοι. Εἶνε, λοιπόν, ἀνόητοι ὅσοι ἐξ αἰτίας τοῦ ρητοῦ «*οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός*»¹⁹ εἰσάγουν ἄλλον ἄγνωστο Πατέρα.

Κεφάλαιο Η'

1. Εἶνε, λοιπόν, ἀνόητοι καὶ ὁ Μαρκίων καὶ οἱ ὀπαδοί του, διότι ἐκβάλλουν ἀπὸ τήν κληρονομία τὸν Ἀβραάμ, γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ Πνεῦμα παρέχει μαρτυρία μέ πολλούς¹ καὶ τώρα μέ τὸν Παῦλο, ὅτι «*ἐπίστευσε τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*»². Καὶ ὁ Κύριος, πρῶτα μὲν ἐγειρόντας ἀπὸ τοὺς λίθους τέκνα γιὰ τὸν Ἀβραάμ³ καὶ κάνοντας τὸ σπέρμα του σάν τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ⁴, ἔλεγε: «*Ὅτι ἤξουσιν ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν*»⁵. Καὶ πάλι ἔλεγε στοὺς Ἰουδαίους: «*Ὅταν ὀψησθε Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ πάντας τοὺς προφήτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω*»⁶. Εἶνε, λοιπόν, φανερό ὅτι ὅσοι ἀντιλέγουν στή σωτηρία του καὶ ἐπινοοῦν ἄλλον Θεόν, ἐκτός ἀπὸ αὐτὸν πού ἔδωσε τήν ὑπόσχεσι στὸν Ἀβραάμ, εἶνε ἐκτός τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπόκληροι τῆς ἀφθαρσίας. Διότι περιφρονοῦν καὶ βλασφημοῦν τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος μέ τὸν Ἰησοῦ Χριστό εἰσάγει στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ, δηλαδή, τήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία παίρνει καὶ τήν υἰοθεσία καὶ τήν κληρονομία πού ὑποσχέθηκε στὸν Ἀβραάμ.

2. Ὁ Κύριος δικαίῳνε τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, λύοντάς το ἀπὸ τὰ δεσμὰ

καί καλώντάς το στή σωτηρία. Αυτό τό κατέστησε σαφές μέ τή γυναίκα πού θεράπευσε καί εἶπε σέ αὐτούς πού δέν εἶχαν πίστι ὅμοια μέ ἐκείνην τοῦ Ἄβραάμ· «*Υποκριταί, ἕκαστος ὑμῶν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου οὐ λύει τὸν βοῦν αὐτοῦ ἢ τὸν ὄνον· καὶ ἀπαγαγὼν ποτίζει; ταύτην δέ, θυγατέρα Ἄβραάμ οὖσαν, ἦν ἔδωκεν ὁ σατανᾶς δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;*»⁷. Εἶνε φανερό, λοιπόν, ὅτι ὅσους πίστευαν σέ Αὐτόν παρόμοια μέ τόν Ἄβραάμ τούς ἔλυνε ἀπὸ τὰ δεσμά καὶ τούς ζωοποιούσε καὶ δέν παρανομοῦσε καθόλου, ὅταν θεράπευε τὴν ἡμέρα τοῦ σαββάτου. Διότι δέν ἐμπόδιζε ὁ νόμος νά θεραπεύωνται οἱ ἄνθρωποι τό σάββατο, ἀφοῦ ἐπέτρεπε καὶ νά περιτέμνωνται αὐτὴν τὴν ἡμέρα⁸ καὶ διέτασσε τούς ἱερεῖς νά ἐπιτελοῦν τίς διακονίες τους χάριν τοῦ λαοῦ. Ἄλλὰ δέν ἐμπόδιζε καὶ νά φροντιζόμε τα ἄλογα ζῶα. Καί στό Σιλωάμ⁹ καὶ ἄλλοῦ συχνά θεράπευε τό σάββατο. Γι' αὐτό ἦσαν πάντοτε κοντά του τόσοι πολλοὶ τὴν ἡμέρα τοῦ σαββάτου. Ὁ νόμος τούς διέτασσε νά ἀπέχουν ἀπὸ κάθε δουλικό ἔργο, δηλαδή, ἀπὸ κάθε πλεονεξία πού γίνεται μέ τό ἐμπόριο καὶ τίς ἄλλες ἐγκόσμιες ἐργασίες. Τά ἔργα, ὅμως, τῆς ψυχῆς, πού γίνονται μέ τή σκέψι καὶ τούς καλοὺς λόγους γιὰ νά βοηθηθοῦν οἱ πλησίον μας, προέτρεπε νά γίνωνται. Καί γι' αὐτό ὁ Κύριος ἤλεγχε ὅσους ἀδίκως τὸν κατηγοροῦσαν, διότι θεράπευε τό σάββατο. Δέν κατέλυε τό νόμο, ἀλλὰ τό συμπλήρωνε¹⁰. Ἐπιτελοῦσε ἔργο μεγίστου ἀρχιερέως· ἐξίλεωνε τὸν Θεό γιὰ τούς ἀνθρώπους· καθάριζε τούς λεπρούς· θεράπευε τούς ἀσθενεῖς. Καί, τέλος, πέθανε ὁ ἴδιος, ὥστε ὁ ἐξόριστος ἄνθρωπος νά ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν καταδίκη καὶ νά ἐπιστρέψῃ ἀφόβως στὴν κληρονομία του.

3. Ἄλλὰ καὶ ὅσοι πεινοῦσαν δέν ἀπαγόρευε ὁ νόμος νά παίρνουν τό σάββατο τροφίμα ἀπὸ αὐτά πού παρατίθενταν. Ἀπηγόρευε, ὅμως, νά θερίσουν καὶ νά συγκεντρώσουν στὴν ἀποθήκη. Καί γι' αὐτό ὁ Κύριος σέ αὐτούς, πού κατηγοροῦσαν τούς μαθητάς του, διότι μαδοῦσαν τὰ στάχυα καὶ τὰ ἔτρωγαν, εἶπε· «*Οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε ὃ ἐποίησε Δαυῖδ ὅποτε ἐπεινασεν; ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε καὶ ἔδωκε τοῖς μετ' αὐτοῦ, οὓς οὐκ ἔξῃν φαγεῖν, εἰ μὴ μόνους τοὺς ἱερεῖς;*»¹¹. Μέ τὰ λόγια τοῦ νόμου ὑπεστήριζε τούς μαθητάς του καὶ ἔδειχνε ὅτι μποροῦν οἱ ἱερεῖς νά ἐνεργοῦν ἐλευθέρως. Ὁ Δαυῖδ, ὅμως, ἦταν ἀνεγνωρισμένος ἀπὸ τὸν Θεό ὡς ἱερεὺς, μολονότι τὸν κατεδίωκε ὁ Σαούλ. [Διότι κάθε δίκαιος βασιλεὺς ἐπέχει θέσι ἱερέως]¹². Ἱερεῖς, ὅμως, εἶνε καὶ ὅλοι οἱ ἀπόστολοι τοῦ Κυρίου, οἱ ὁποῖοι οὔτε ἀγρούς οὔτε σπίτια κληρονομοῦν ἐδῶ, ἀλλὰ πάντοτε ὑπηρετοῦν τό θυσιαστήριο καὶ τὸν Θεό. Γι' αὐτούς καὶ ὁ Μωϋσῆς στὴν εὐλογία τοῦ Λευῖ στό Δευτερονόμιο λέγει· «*Ὁ λέγων τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ· οὐκ ἔγνω σε, καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ οὐκ ἐπέγνω καὶ τοὺς υἱούς αὐτοῦ ἀπέγνω· ἐφύλαξε τὰ λόγια σου καὶ τὴν διαθήκην σου διετήρησε*»¹³. Ποιοὶ εἶνε αὐτοὶ πού ἐγκατέλειψαν πατέρα καὶ μητέρα καὶ χωρίσθηκαν ἀπὸ ὅλους τούς οἰκείους αὐτῶν χάριν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς διαθήκης του, ἂν δέν εἶνε οἱ μαθη-

ταί τοῦ Κυρίου; Γι' αὐτούς πάλι λέγει ὁ Μωϋσῆς: «Κλῆρος δὲ οὐκ ἔσται αὐτοῖς· Κύριος γὰρ αὐτὸς κλῆρος αὐτῶν»¹⁴. Καί πάλι: «Οὐκ ἔσται τοῖς ἱερεῦσι τοῖς Λευΐταις, ὅλη φυλῆ Λευΐ, μερὶς οὐδὲ κλῆρος μετὰ Ἰσραὴλ· καρπώματα Κυρίου ὁ κλῆρος αὐτῶν, φάγονται αὐτά»¹⁵. Γι' αὐτό καὶ ὁ Παῦλος λέγει: «Οὐκ ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν»¹⁶. Καὶ ἀλλοῦ λέγει ὅτι ἐπιτρέπεται στοὺς μαθητάς τοῦ Κυρίου, πού ἔχουν τὸ λευϊτικὸ κλῆρο, ὅταν πεινάσουν, νά πάρουν τροφή ἀπὸ τὰ γεννήματα: «Ἄξιος γάρ ἐστιν ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ»¹⁷. Καὶ οἱ ἱερεῖς στό ναὸ βεβήλωναν τὸ σάββατο καὶ δέν ἦσαν ὑπόλογοι¹⁸. Γιατί, λοιπόν, δέν ἔφταιγαν; Διότι, ὅταν ἦσαν στό ναὸ, ἐπιτελοῦσαν διακονίες ὄχι γήινες, ἀλλά τοῦ Κυρίου. Ἐκπλήρωναν τὸ νόμο καὶ δέν τὸν παρέβαιναν, ὅπως αὐτὸς πού μόνος του ἔφερε ξερά ξύλα στήν παρεμβολή τοῦ Κυρίου καὶ δικαίως λιθοβολήθηκε¹⁹. Διότι «πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται»²⁰. Καὶ «εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός»²¹.

Κεφάλαιο Θ'

1. Ὅλα, λοιπόν, ἀποτελοῦν μία, ἐνιαία πραγματικότητα. Δηλαδή, προέρχονται ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸ Θεό, ὅπως λέγει καὶ ὁ Κύριος στοὺς μαθητάς του: «Διὰ τοῦτο πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὁμοίος ἐστὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότη, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά»¹. Δέν δίδαξε ὅτι ἄλλος βγάζει τὰ παλιά καὶ ἄλλος τὰ καινούργια, ἀλλὰ ἕνας καὶ ὁ αὐτός. Ὁ οἰκοδεσπότης εἶνε ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος ἐξουσιάζει ὅλη τὴν πατρικὴ οἰκία. Καὶ στοὺς μὲν δούλους, οἱ ὁποῖοι δέν ἔμαθαν ἀκόμη, παραδίδει κατάλληλο γι' αὐτούς νόμο· στοὺς ἐλευθέρους καὶ δικαιομένους μέ τὴν πίστι δίδει ἐντολές πού τούς ταιριάζουν καὶ στοὺς υἱοὺς ἀνοίγει τὴν κληρονομία του. «Γραμματεῖς» καὶ «διδασκάλους» τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἔλεγε τούς μαθητάς του, γιὰ τούς ὁποῖους καὶ ἄλλοῦ ἔλεγε στοὺς Ἰουδαίους: «Ἴδοῦ ἐγὼ ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς σοφοὺς καὶ γραμματεῖς καὶ διδασκάλους, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε καὶ διώξετε ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν»². Τὰ καινούργια καὶ τὰ παλιά, πού βγάζει ἀπὸ τὸ θησαυρὸ του, χωρὶς ἀμφιβολία, εἶνε οἱ δύο διαθήκες. Τὰ παλιά, ἡ νομοθεσία πού ὑπῆρχε πρὶν. Τὰ καινούργια, ἡ ζωὴ σύμφωνα μέ τὸ Εὐαγγέλιο. Γι' αὐτὴν μιλάει ὁ Δαυΐδ: «Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν»³. Καὶ ὁ Ἡσαΐας: «Ἵμνήσατε τῷ Κυρίῳ ὕμνον καινόν, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ· δοξάζετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγέλλουσι»⁴. Καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγει: «Ἴδοῦ διαθήσομαι διαθήκην καινὴν οὐχ ὡς διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν»⁵ στό ὄρος Χωρῆβ. Καὶ τίς δύο διαθήκες τίς παρουσίασε ἕνας καὶ ὁ αὐτός οἰκοδεσπότης, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ὁποῖος μίλησε καὶ στόν Ἀβραάμ καὶ στό Μωϋσῆ καὶ «ἐν καινότητι»⁶ ἀποκατέστησε γιὰ ἐμᾶς τὴν ἐλευθερία καὶ πολλαπλασίασε τὴ χάρι του.

2. Λέγει ο Χριστός: «*Τοῦ ἱεροῦ μείζον ἐστὶν ᾧδε*»⁷. Τό «περισσότερο», ὅμως, ἢ «λιγότερο» δέν λέγεται γι' αὐτά πού δέν ἔχουν μεταξύ τους καμμία σχεσι καί εἶνε ἀντίθετα ἀπό τή φύσι τους καί ἀντιμάχονται μεταξύ τους. Λέγεται γι' αὐτά πού ἔχουν τήν ἴδια οὐσία καί ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους, ἀλλά διαφέρουν μόνον ὡς πρὸς τό πλῆθος καί τό μέγεθος· ὅπως τό νερό ἀπό τό νερό καί τό φῶς ἀπό τό φῶς καί ἡ χάρις ἀπό τή χάρι. Εἶνε, λοιπόν, ἀνώτερη ἢ νομοθεσία, πού δόθηκε γιά τήν ἐλευθερία, ἀπό ἐκείνην πού δόθηκε γιά τή δουλεία. Καί γι' αὐτό ὄχι σέ ἓνα ἔθνος, ἀλλά σέ ὅλο τόν κόσμο διαδόθηκε. Ἔνας, ὅμως, εἶνε καί ὁ αὐτός Κύριος, ὁ ὁποῖος εἶνε ἀνώτερος ἀπό τό ναό καί τό Σολομῶντα⁸ καί δωρίζει στούς ἀνθρώπους περισσότερα ἀπό ὅ,τι ὁ Ἰω- νᾶς⁹· δηλαδή, τήν παρουσία του καί τήν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασί του. Δέν ἀλλά- ζει τόν Θεό, οὔτε κηρύσσει ἄλλον Πατέρα, ἀλλά αὐτόν τόν ἴδιο, ὁ ὁποῖος πάντοτε ἔχει νά δώση περισσότερα στούς οἰκειούς του. Καί καθῶς μεγαλώ- νει ἡ ἀγάπη τους πρὸς τόν Θεό, δωρίζει περισσότερα καί μεγαλύτερα, ὅπως ἔλεγε καί ὁ Κύριος στούς μαθητάς του: «*Καί μείζω τοῦτων ὄψεσθε*»¹⁰. Καί ὁ Παῦλος λέγει: «*Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ δεδικαίωμαι ἢ ἤδη τετελειώμαι*»¹¹. «*Ἐκ μέρους γάρ γινώσκομεν καί ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ὅταν δέ ἔλθῃ τό τέλειον, τό ἐκ μέρους καταργηθήσεται*»¹². Ὅταν, λοιπόν, ἔλθῃ τό τέλειο, δέν θά δοῦμε ἄλλον Πατέρα, ἀλλά αὐτόν πού τώρα ἐπιθυμοῦμε νά δοῦμε («*Μακάριοι οἱ κα- θαροὶ τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τόν Θεόν ὄψονται*»)¹³. Οὔτε θά περιμένωμε ἄλλον Χριστό καί Υἱό τοῦ Θεοῦ, ἀλλά αὐτόν πού γεννήθηκε ἀπό τήν παρθένο Μα- ρία καί ἔπαθε καί τόν ὁποῖο πιστεύομε καί ἀγαποῦμε (ὅπως λέγει ὁ Ἡσαΐας: «*Καί ἐροῦσι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· ἰδοὺ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐφ' ᾧ ἠλπίσα- μεν· καί ἠγαλλιάσαμεθα ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν*»¹⁴· καί ὁ ἀπόστολος Πέτρος στήν ἐπιστολή του: «*Ὅν οὐκ ἰδόντες ἀγαπᾶτε, εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὀρώντες ἐπιστεῦ- σατε, ἀγαλλιάσεσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ*»¹⁵). Οὔτε παίρνομε ἄλλο Πνεῦμα ἅγιο, παρά μόνον αὐτό πού εἶνε μαζί μας καί κράζει: «*Ἀββᾶ ὁ πατήρ*»¹⁶. Καί σέ αὐτά τὰ ἴδια θά ἔχωμε αὐξησι καί θά προοδεύσωμε, ὥστε ὄχι πλέον «*δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι*», ἀλλά «*πρόσωπον πρὸς πρόσωπον*»¹⁷ θά ἀπολαύσωμε τίς δωρεές τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι καί τώρα, παίρνοντας περισσότερα ἀπό τό ναό καί τό Σολομῶντα, δηλαδή, τήν ἐλευσι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, δέν διδαχθήκαμε γιά ἄλλο Θεό πλὴν τοῦ Δημιουργοῦ καί Ποιητοῦ τῶν ὄλων, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀρ- χῆς φανερώθηκε σέ ἐμᾶς. Οὔτε μάθαμε γιά ἄλλο Χριστό, Υἱό τοῦ Θεοῦ, ἐκτός ἀπό αὐτόν πού κήρυξαν οἱ προφῆται.

3. Ἐπειδὴ ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐγινε γνωστή καί προφητεύθηκε μέ τοὺς προ- φῆτες, κηρύσσονταν καί ὁ Υἱός πού θά τήν οἰκονομοῦσε σύμφωνα μέ τήν εὐδοκία τοῦ Πατρός, φανερούμενος στούς ἀνθρώπους ὅπως θέλησε ὁ Θεός. Ἔτσι θά μποροῦν νά προκόβουν πάντα πιστεύοντας σέ αὐτόν καί μέ τίς δια- θῆκες θά φθάσουν στήν τέλεια σωτηρία. Μία εἶνε ἡ σωτηρία καί ἓνας ὁ Θεός. Οἱ ἐντολές, πού μορφοποιοῦν τόν ἄνθρωπο, εἶνε πολλές καί δέν εἶνε λίγα τὰ σκαλοπάτια, πού ὀδηγοῦν τόν ἄνθρωπο στόν Θεό. Στό γήινο, βε-

βαίως, καί πρόσκαιρο βασιλιᾶ, μολονότι εἶνε ἄνθρωπος, ἐπιτρέπεται μερικῆς φορές νά ἀπονέμη μεγαλύτερα δῶρα στούς ὑπηκόους του. Δέν θά ἐπιτραπῆ, ὅμως, στόν Θεό, ἀφοῦ εἶνε ὁ ἴδιος, νά θέλῃ νά ἀπονέμη πάντοτε περισσότερη χάρι στό ἀνθρώπινο γένος καί συνεχῶς νά τιμᾷ μέ περισσότερες δωρεές ὅσους εὐαρεστοῦν σέ αὐτόν; Ἐάν πρόοδος εἶνε τό νά ἐπινοοῦμε ἄλλον Πατέρα πλὴν αὐτοῦ πού κηρύχθηκε ἀπ' ἀρχῆς, τότε πρόοδος θά εἶνε καί τό νά ἐπινοοῦμε ἄλλον τρίτο ἐκτός ἀπό αὐτόν πού ἐκ δευτέρου νομίσαμε πῶς βρήκαμε καί ἀπό τόν τρίτο τέταρτο καί ἀπό αὐτόν πάλι ἄλλον καί ἄλλον. Καί ἔτσι, νομίζοντας πάντα ὅτι προοδεύουμε μέ αὐτήν τή σκέψι, δέν θά σταθοῦμε ποτέ σέ ἓνα Θεό. Ἐάν σκέψι μας ἀπομακρύνθηκε ἀπό αὐτόν πού εἶνε Θεός καί ἐπέστρεψε πάλι πίσω, θά ζητᾷ, βεβαίως, πάντοτε τόν Θεό, ὅμως, ποτέ δέν θά τόν βρῆ. Θά κολυμπᾷ πάντα στό βυθό τοῦ ἀκαταλήπτου, ἐκτός καί ἂν μεταστραφῆ μέ τή μετάνοια καί ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ, ἀπό ὅπου ἐξεβλήθη· δηλαδή, νά ὁμολογήσῃ ἓνα Θεό Πατέρα καί Δημιουργό, νά πιστεύσῃ δέ σέ αὐτόν πού κήρυξαν ὁ νόμος καί οἱ προφῆται καί μαρτύρησε ὁ Χριστός, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος σέ ὅσους κατηγοροῦσαν τούς μαθητάς του, ὅτι δῆθεν δέν τηροῦσαν τήν παράδοσι τῶν πρεσβυτέρων· «*Διατί ὑμεῖς παραβαίνετε τήν ἐντολήν τοῦ Κυρίου διὰ τήν παράδοσιν ὑμῶν; ὁ γὰρ Θεός εἶπε· τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα· καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτῳ*»¹⁸. Καί πάλι λέγει σέ αὐτούς· «*Καὶ ἠκυρώσατε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διὰ τήν παράδοσιν ὑμῶν*»¹⁹. Ὁλοφάνερα ὁ Χριστός παραδέχεται ὡς Πατέρα καί Θεό αὐτόν πού εἶπε στό νόμο· «*Τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, ἵνα εὖ σοι γένηται*»²⁰. Ὡς λόγο, δηλαδή, τοῦ Θεοῦ ὁμολόγησε τήν ἐντολή τοῦ νόμου ὁ ἀληθινός Θεός καί κανέναν ἄλλο δέν ὠνόμασε Θεό, παρά μόνον τόν Πατέρα του.

Κεφάλαιο Γ'

1. Καλῶς, λοιπόν, καί ὁ Ἰωάννης ἀναφέρει ὅτι ὁ Κύριος εἶπε στούς Ἰουδαίους· «*Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ· καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρὸς με, ἵνα ζωὴν ἔχητε*»¹. Πῶς, λοιπόν, μαρτυροῦσαν γι' αὐτόν οἱ Γραφές, ἐάν δέν ἦσαν ἀπὸ ἓναν καί τόν αὐτό Πατέρα, ἐάν δέν προετοιμάζαν τούς ἀνθρώπους γιὰ τόν ἐρχομό τοῦ Υἱοῦ του καί δέν προφήτευσαν τή σωτηρία πού φέρνει; «*Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ*», ἔλεγε, «*ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν*»²· ἐπειδὴ, δηλαδή, παντοῦ μέσα στά συγγράμματά του εἶνε ἐγκατεσπαρμένος ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ. Ἄλλοτε συνομιλεῖ μέ τόν Ἀβραάμ³ καί ἄλλοτε μέ τό Νῶε δίδοντάς του τίς διαστάσεις τῆς κιβωτοῦ⁴. Ἄλλοτε ἀναζητεῖ τόν Ἀδάμ⁵. Ἄλλοτε καταδικάζει τούς Σοδομίτες⁶. Καί πάλι φαίνεται καί καθοδηγεῖ στό δρόμο τόν Ἰακώβ⁷ καί συνομιλεῖ ἀπὸ τῆ βᾶτο μέ τό Μωϋσῆ⁸. Δέν εἶνε δυνατό νά ποῦμε τόν ἀριθμό, πόσες φορές εἶδε ὁ Μωϋσῆς τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ. Δέν ἀγνοοῦσε, μάλιστα, καί τήν ἡμέρα τοῦ πάθους· ἀλλά Τόν προτύ-

πωσε μέ τήν όνομασία τοῦ «Πάσχα»⁹. Καί σέ αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἴδια ἡμέρα, πού πρὶν τόσο καιρό προφήτευσε ὁ Μωϋσῆς, ἔπαθε ὁ Κύριος ἐκπληρώνοντας τό Πάσχα. Καί δέν περιέγραψε μόνον τήν ἡμέρα, ἀλλά καί τόν τόπο καί τό χρόνο τῆς ἡμέρας, κατά τόν ὁποῖο σταμάτησαν τά πάθη, καί τό σημεῖο τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου: «*Οὐ δύνησῃ θῦσαι τό πάσχα ἐν οὐδεμιᾷ τῶν πόλεων σου, ὧν Κύριος ὁ Θεός δίδωσί σοι, ἀλλ' ἢ εἰς τόν τόπον, ὃν ἂν ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός σου ἐπικληθῆναι τό ὄνομα αὐτοῦ ἐκεῖ, θύσεις τό πάσχα ἐσπέρας πρὸς δύσμας ἡλίου*»¹⁰.

2. Ἐπί πλέον, φανέρωσε καί τήν ἔλευσί του, λέγοντας: «*Οὐκ ἐκλείπει ἄρχων ἐν Ἰουδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, καί αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν· δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ καί τῇ ἔλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου. Πλυνεῖ ἐν οἴνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ καί ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ· χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, καί λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα*»¹¹. Ἄς ἐρευνήσουν, λοιπόν, αὐτοί, πού λέγουν ὅτι τά ἐρευνοῦν ὅλα, τό χρόνο, κατά τόν ὁποῖο ἐξέλιπε ἡγεμόνας καί ἄρχοντας ἀπὸ τὸν Ἰουδα καί ποιός εἶνε ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν καί ποιά ἡ ἄμπελος καί ποιός ὁ πῶλος αὐτοῦ καί ποιό τό ἔνδυμά του καί ποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ καί ποιά τά δόντια του καί ποιό τό κρασί. Ἄς ἐρευνήσουν κάθε τι ἀπὸ ὅσα προφητεύθηκαν. Καί τότε θά βροῦν ὅτι δέν κηρύσσεται ἄλλος ἐκτός ἀπὸ τὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό. Γι' αὐτόν τό λόγο ὁ Μωϋσῆς, ἐπιτιμώντας τό λαό, διότι δειχθῆκε ἀχάριστος, λέγει: «*Οὕτω λαὸς μωρὸς καὶ οὐχὶ σοφός· ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδετε;*»¹². Καί πάλι προφήτευσε ὅτι ὁ Λόγος, πού ἐξ ἀρχῆς τοὺς δημιουργήσε καί ἔπλασε καί στοὺς ἐσχάτους καιροὺς μᾶς ἐξαγοράζει¹³ καί μᾶς ζωοποιεῖ¹⁴, θά φανῆ κρεμασμένος στό ξύλο¹⁵ καί δέν θά τὸν πιστεύσουν. Λέγει, δηλαδή: «*Καὶ ἔσται ἡ ζωὴ σου κρεμαμένη ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου καὶ οὐ πιστεύσεις τῇ ζωῇ σου*»¹⁶. Καί πάλι: «*Οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατήρ ἐκτήσατό σε καὶ ἐποίησέ σε καὶ ἔπλασέ σε;*»¹⁷.

Κεφάλαιο ΙΑ'

1. Τό ὅτι ὄχι μόνον οἱ προφῆται, ἀλλά καί πολλοὶ δίκαιοι, οἱ ὁποῖοι μέ τό ἅγιο Πνεῦμα γνῶριζαν ἀπὸ πρὶν τήν ἔλευσι τοῦ Κυρίου, ἰκέτευσαν νά ἔλθουν στό χρόνο ἐκεῖνο, κατά τόν ὁποῖο θά ἔβλεπαν πρόσωπο πρὸς πρόσωπο τὸν Κύριό τους καί θά ἄκουγαν τά λόγια του, τό φανέρωσε ὁ Κύριος, ὅταν ἔλεγε στοὺς μαθητάς του: «*Πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν*»¹. Πῶς, λοιπόν, ἐπιθύμησαν νά ἀκούσουν καί νά δοῦν, ἂν δέν γνῶριζαν ἐκ τῶν προτέρων τῇ μέλουσῃ ἔλευσί του; Πῶς μπόρεσαν νά τό μάθουν ἀπὸ πρὶν, εἴαν δέν πῆραν ἀπὸ τὸν ἴδιο τήν πρόγνωση; Πῶς ἀκόμη οἱ Γραφές μαρτυροῦν γι' αὐτόν, εἴαν δέν ἀποκαλύπτονται καί δείχνωνται ὅλα στοὺς πιστοὺς ἀπὸ τὸν ἕνα καί τὸν αὐτό Θεό διὰ τοῦ Λόγου; Ἄλλοτε, βεβαίως, αὐτὸς συνομιλεῖ μέ τό πλάσμα του,

ἄλλοτε δίδει τὸ νόμο, ἄλλοτε πάλι ἐπιτιμᾶ, ἄλλοτε προτρέπει καὶ στή συνέχεια ἐλευθερώνει τὸ δοῦλο, δίδει τὴν υἰοθεσίαν στὸν υἱὸ καὶ στὸν κατάλληλο χρόνο δίδει τὴν κληρονομία τῆς ἀφθαρσίας, γιὰ νὰ τελειοποιήσῃ τὸν ἄνθρωπο. Διότι τὸν ἐπλάσε γιὰ νὰ αὐξάνεται καὶ νὰ πολλαπλασιάζεται, ὅπως λέγει ἡ Γραφή· «*Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*»².

2. Καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, σὲ ὅτι ὁ Θεὸς δημιουργεῖ καὶ ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖται. Καί, ὅπωςδήποτε, αὐτὸς, πού δημιουργεῖ, εἶνε πάντα ὁ ἴδιος. Αὐτό, ὅμως, πού δημιουργεῖται, πρέπει νὰ πάρῃ καὶ ἀρχὴ καὶ μέση καὶ προσθήκη καὶ αὐξησι. Καὶ ὁ Θεός, βεβαίως, εὐεργετεῖ, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος εὐεργετεῖται. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς εἶνε τέλειος καθ' ὅλα, ἴσος καὶ ὁμοῖος μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Διότι εἶνε ὅλος φῶς καὶ ὅλος νοῦς καὶ ὅλος ὑπαρξίς καὶ πηγὴ ὅλων τῶν ἀγαθῶν. Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, δέχεται τὴν πρόοδο καὶ τὴν αὐξησι πρὸς τὸν Θεό. Ὅπως ὁ Θεὸς εἶνε πάντα ὁ ἴδιος, ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος, πού εὐρίσκεται ἐν τῷ Θεῷ, πάντοτε θά προχωρῇ πρὸς τὸν Θεό. Οὔτε ὁ Θεὸς σταματᾶ ποτὲ νὰ εὐεργετῇ καὶ νὰ πλουτίσῃ τὸν ἄνθρωπο, οὔτε ὁ ἄνθρωπος σταματᾶ νὰ παίρνῃ τὴν εὐεργεσίαν καὶ νὰ πλουτίζεται ἀπὸ τὸν Θεό. Δοχεῖο τῆς ἀγαθότητός του καὶ ὄργανο τῆς δοξολογίας του εἶνε ὁ ἄνθρωπος ὁ εὐγνώμων πρὸς τὸν Δημιουργό του. Καὶ πάλι ἀντικείμενο τῆς δικαίας κρίσεώς του εἶνε ὁ ἀχάριστος ἄνθρωπος, πού περιφρονεῖ τὸν Πλάστη καὶ δέν ὑποτάσσεται στὸν Λόγο του, ὁ ὁποῖος ὑποσχέθηκε πῶς θά δώσῃ πάρα πολλά σὲ ὅσους πάντα καρποφοροῦν καὶ πολλαπλασιάζουν τὸ ἀργύριο τοῦ Κυρίου· «*Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ*», λέγει, «*ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω· εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου*»³. Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος ὑποσχέθηκε πάρα πολλά.

3. Ὅπως, λοιπόν, σὲ ὅσους καρποφοροῦν τώρα, ὑποσχέθηκε πῶς θά δώσῃ πάρα πολλά κατὰ τὴ δωρεὰ τῆς χάριτός του καὶ ὄχι κατὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς γνώσεως – διότι παραμένει ὁ ἴδιος Κύριος καὶ ἀποκαλύπτεται ὁ ἴδιος Πατήρ – ἔτσι καὶ στοὺς μεταγενεστέρους ὁ ἕνας καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος μὲ τὸν ἐρχομὸ του ἀπονέμει μεγαλύτερη δωρεὰ τῆς χάριτός⁴ του ἀπὸ αὐτὴν πού ὑπῆρξε στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Καὶ ἐκεῖνοι, βεβαίως, μὲ τοὺς ὑπηρέτες ἄκουγαν ὅτι θά ἔλθῃ ὁ Βασιλιάς καὶ χαίρονταν λίγο, καθ' ὅτι ἤλπιζαν πῶς θά ἔλθῃ. Ὅσοι, ὅμως, τὸν εἶδαν παρόντα καὶ κέρδισαν τὴν ἐλευθερίαν καὶ πῆραν τὴ δωρεὰ του, ἔχουν μεγαλύτερη χάρι καὶ περισσότερη χαρὰ, διότι χαίρονται γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Βασιλιᾶ, ὅπως λέγει καὶ ὁ Δαυὶδ· «*Ἡ ψυχὴ μου ἀγαλλιάσεται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, τερφθήσεται ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ αὐτοῦ*»⁵. Καὶ γι' αὐτό, ὅταν ἔμπαινε στὴν Ἱερουσαλήμ, ὅλοι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Δαυὶδ, πού ἦσαν σὲ δρόμο καὶ ἡ ψυχὴ τους ἦταν θλιμμένη, ἀνεγνώρισαν τὸ Βασιλιᾶ τους, τοῦ ἔστρωσαν τὰ ροῦχα, στόλισαν τὸ δρόμο μὲ χλωρὰ κλαδιὰ καὶ μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ ἀγαλλίασι ἐκραζαν· «*Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαυὶδ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*»⁶. Ἐπειδὴ, ὅμως, ζήλευσαν οἱ κακοὶ οἰκονόμοι, πού ἐξαπατοῦσαν τοὺς κατωτέρους τῶν καὶ ἐξουσίαζαν

τούς ἀφελείς, καί γι' αὐτό δέν παραδέχονταν ὅτι ἦλθε ὁ Βασιλιᾶς, τοῦ ἔλε-
γαν· «*Ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσι;*». Καί ὁ Κύριος τούς εἶπε· «*Οὐδέποτε ἀνέγνω-
τε· ἐκ στόματος νηπίων καί θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον;*»⁷. Αὐτό, δηλαδή,
πού ὁ Δαυῖδ εἶπε γιά τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἰησοῦς δείχνει πῶς ἐκπληρώθηκε
σέ αὐτόν καί φανερώνει ὅτι ἐκεῖνοι μέν ἀγνοοῦν τή δύναμι τῆς Γραφῆς καί
τήν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, αὐτός, ὅμως, εἶνε ὁ Χριστός πού κήρυξαν οἱ προ-
φήται, καί τοῦ ὁποίου τό ὄνομα ὑμνεῖται σέ ὅλη τή γῆ. Ὁ Πατήρ αὐτοῦ ἔκα-
νε τόν ὕμνο ἀπό τό στόμα τῶν νηπίων καί τῶν βρεφῶν πού θηλάζουν. Γι'
αὐτό καί ἡ μεγαλοπρέπειά του ὑψώθηκε ἐπάνω ἀπό τούς οὐρανοῦς⁸.

4. Εἶνε, λοιπόν, παρών αὐτός ὁ ἴδιος πού προφήτευσαν οἱ προφήται, δηλα-
δή, ὁ Θεός καί Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, πού μέ τήν ἔλευσί του ἔδωσε
σέ ὅσους τόν δέχθηκαν πληρέστερη χάρι καί μεγαλύτερη δωρεά. Ἐπομέ-
νως, εἶνε φανερό ὅτι καί ὁ Πατήρ εἶνε ὁ ἴδιος πού κήρυξαν οἱ προφήται, καί
ὁ Υἱός, ὅταν ἦλθε, δέν ἔφερε τή γνώσι ἄλλου Πατρός, ἀλλά τοῦ ἰδίου πού ἐξ
ἀρχῆς κήρυξαν οἱ προφήται καί ἀπό τόν ὁποῖο ἔφερε τήν ἐλευθερία σέ
ὅσους ὑπηρετήσαν νομίμως, προθύμως καί μέ ὅλη τήν καρδιά τους. Μερικοί
τόν περιφρόνησαν καί δέν ὑποτάχθηκαν στόν Θεό, ἀλλά γιά τή δόξα τῶν ἀν-
θρώπων ἀκολούθησαν τούς ἐξωτερικούς καθαρμούς, οἱ ὅποιοι δόθηκαν ὡς
τύπος τῶν μελλοντικῶν καθαρμῶν, ἀφοῦ ὁ νόμος προτυπώνει μέ τά πρό-
σκαιρα τά αἰώνια καί μέ τά ἐπίγεια τά ἐπουράνια. Προσποιοῦνταν ὅτι τηροῦ-
σαν περισσότερα ἀπό ὅ,τι εἶπε ὁ Θεός, σάν νά προτιμοῦσαν τό ζῆλό τους
ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό. Ἐσωτερικῶς, ὅμως, ἦσαν γεμάτοι ὑποκρισία, ἐπιθυ-
μία καί κάθε κακία⁹. Αὐτούς τούς ὠδήγησε στήν αἰώνια ἀπώλεια, ἀποκό-
βοντάς τους ἀπό τή ζωή.

Κεφάλαιο IB'

1. Πράγματι, ἡ παράδοσι τῶν πρεσβυτέρων, τήν ὁποία προσποιοῦνταν ὅτι
τηροῦσαν ὡς προερχομένη ἀπό τό νόμο, ἦταν ἀντίθετη πρὸς τό νόμο πού δό-
θηκε μέ τό Μωϋσῆ. Γι' αὐτό καί ὁ Ἡσαΐας λέγει· «*Οἱ κἀπηλοὶ σου μίσγουνσι
τὸν οἶνον ὕδατι*»¹. Δείχνει ὅτι οἱ πρεσβύτεροι ἀνέμιγνυαν μέ τήν αὐστηρή ἐν-
τολή τοῦ Θεοῦ τήν παράδοσί τους πού ἦταν σάν τό νερό. Δηλαδή, ἐπινοοῦ-
σαν νόμο ψεύτικο καί ἀντίθετο στό νόμο, ὅπως καί ὁ Κύριος τό κατέστησε
σαφές, λέγοντας· «*Διατί ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παρά-
δοσιν ὑμῶν;*»². Ὅχι μόνον ἀθέτησαν τό νόμο τοῦ Θεοῦ μέ τήν παράβασί
τους, ἀναμιγνύοντας τό κρασί μέ τό νερό, ἀλλά καί ἐπὶ πλέον θέσπισαν τό
δικό τους νόμο, ὁ ὁποῖος μέχρι τώρα ὀνομάζεται φαρισαϊκός. Σέ αὐτόν μερι-
κά ἀφαιροῦν, μερικά προσθέτουν καί μερικά τά μεταφράζουν, ὅπως θέλουν.
Τά χρησιμοποιοῦν δέ εἰδικῶς οἱ διδάσκαλοί τους. Ἐπειδή, ὅμως, ἤθελαν νά
ὑπερασπισθοῦν αὐτές τίς παραδόσεις, δέν θέλησαν νά ὑποταχθοῦν στό νόμο
τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τούς προετοίμαζε γιά τόν ἐρχομό τοῦ Χριστοῦ³. Ἥλεγ-

χαν δέ και τόν Κύριο, διότι θεράπευε τό σάββατο⁴. κάτι τό όποιο, όπως είπαμε πρίν, δέν άπαγόρευε ό νόμος, διότι και ό ίδιος θεράπευε κατά τι, έφ' όσον και τό σάββατο γινόταν περιτομή⁵. Τόν έαυτό τους, όμως, δέν τόν ήλεγχαν, πού μέ τήν παράδοσι και τό φαρισαϊκό νόμο πού προαναφέραμε, παρέβαιναν τήν έντολή του Θεού και δέν είχαν τήν έντολή του νόμου, δηλαδή, τήν άγάπη προς τόν Θεό.

2. Τό ότι ή άγάπη προς τόν Θεό είνε ή πρώτη και μεγίστη έντολή και ή έπομένη είνε ή άγάπη προς τόν πλησίον, τό δίδαξε ό Κύριος λέγοντας ότι όλος ό νόμος και οι προφηται κρέμονται σέ αυτές τίς έντολές⁶. Και ό ίδιος, όμως, δέν άνέφερε άλλη μεγαλύτερη από αυτήν τήν έντολή, αλλά αυτήν τήν ίδια τήν άνανέωσε για τούς μαθητάς του, παραγγέλλοντάς τους νά αγαπούν τόν Θεό έξ όλης τής καρδιάς και τούς άλλους ανθρώπους σάν τόν έαυτό τους. Έάν, όμως, κατέρχονταν από άλλον Πατέρα, ποτέ δέν θά χρησιμοποιούσε από τό νόμο τήν πρώτη και ύψιστη έντολή. Άλλά όπωσδήποτε μέ κάθε τρόπο θά προσπαθούσε νά φέρη από τόν τέλειο Πατέρα μεγαλύτερη έντολή από αυτήν και όχι νά χρησιμοποιηϊ αυτήν πού έδωσε ό Θεός του νόμου. Και ό Παύλος λέγει: «Πλήρωμα νόμου ή άγάπη»⁷ και ότι, όταν όλα τά άλλα καταργηθούν, μένει ή πίστι, ή έλπίδα, ή άγάπη, άνώτερη, όμως, όλων είνε ή άγάπη⁸. ότι ούτε ή γνώσι χωρίς τήν άγάπη προς τόν Θεό ώφελει τίποτε, ούτε ή κατανόησι των μυστηρίων, ούτε ή πίστι, ούτε ή προφητεία, αλλά όλα είνε μάταια και ψεύτικα χωρίς τήν άγάπη⁹. ή άγάπη απαρτίζει τόν τέλειο άνθρωπο¹⁰. και αυτός πού αγαπά τόν Θεό είνε τέλειος και σέ αυτόν τόν αιώνα και στό μέλλοντα. Διότι ποτέ δέν σταματούμε νά αγαπούμε τόν Θεό· αλλά όσο περισσότερο άνερίζουμε σέ αυτόν, τόσο περισσότερο τόν αγαπούμε.

3. Έπειδή, λοιπόν, ή πρώτη και μεγίστη έντολή στό νόμο και στό Εύαγγέλιο είνε νά αγαπούμε τόν Κύριο τόν Θεό μας μέ όλη μας τήν καρδιά, και ύστερα, όμοια μέ αυτήν, είνε νά αγαπούμε τόν πλησίον σάν τόν έαυτό μας¹¹, άποδεικνύεται ότι ένας και ό αυτός είνε ό Ποιητής του νόμου και του Εύαγγελίου. Έπειδή, δηλαδή, οι έντολές τής τέλειας ζωής και στίς δύο διαθήκες είνε οι ίδιες, φανερώνουν τόν ίδιο Θεό, ό όποιος έδωσε μερικές έντολές προσαρμοσμένες στην καθεμία από τίς δύο διαθήκες. Για τίς άνώτερες, όμως, και ύψιστες έντολές, χωρίς τίς όποιες δέν είνε δυνατό νά σωθούμε, μάς συμβουλεύει και στίς δύο διαθήκες τά ίδια πράγματα.

4. Αυτόν τόν Θεό δέν καταργεί ό Κύριος και δείχνει ότι ό νόμος δέν είνε από άλλον Θεό. Έλεγε, λοιπόν, σέ αυτούς πού δίδασκε, στον όχλο και στους μαθητάς: «*Έπί τής Μωσέως καθέδρας έκάθισαν οι γραμματεϊς και οι φαρισαϊοι. Πάντα ούν όσα εαν είπωσιν υμϊν τηρεϊτε και ποιεϊτε, κατά δε τά έργα αυτών μη ποιεϊτε· λεγουσι γάρ, και ου ποιουσι. Δεσμεύουσι γάρ φορτία βαρέα και επιτιθέασιν επί τούς ώμονους των ανθρώπων, αυτοϊ δε ουδε τω δακτύλω αυτών θέλουσιν κινήσαι αυτά*»¹². Δέν κατηγορούσε, λοιπόν, τό νόμο, ό όποιος δόθηκε μέ τό Μωϋσή. Και παραινούσε νά εφαρμόζεται μέχρι τότε ένόσω διασω-

ζονταν τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀντιθέτως ἤλεγχε ἐκείνους, πού κήρυτταν μέν τὰ λόγια τοῦ νόμου, ἀλλά δέν εἶχαν ἀγάπη. Καί γι' αὐτό ἐγίναν ἄδικοι πρὸς τόν Θεό καί τόν πλησίον τους. Παρομοίως λέγει καί ὁ Ἡσαΐας: «Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδιά αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες διδασκαλίας ἀνθρώπων καὶ ἐντάλματα»¹³. «Ἐντάλματα» ἀνθρώπων ὀνομάζει ὄχι τὸ νόμο πού δόθηκε μέ τὸ Μωϋσῆ, ἀλλά τίς παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων, πού αὐτοὶ ἐπινόησαν καὶ ὑπερασπίζοντάς τις ἀθετοῦσαν τὸ νόμο τοῦ Θεοῦ· γι' αὐτό οὔτε στὸν Λόγο του ὑποτάχθηκαν. Εἶνε αὐτό πού λέγει ὁ Παῦλος σχετικῶς μέ ἐκείνους: «Ἄγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην θέλοντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι»¹⁴. Καί πῶς ὁ Χριστὸς θά ἦταν τὸ τέλος τοῦ νόμου, ἐάν δέν ἦταν καί ἡ ἀρχή του; Ὅποιος ἔφερε τὸ τέλος, αὐτὸς ἔκανε καί τὴν ἀρχή. Καί ὁ ἴδιος εἶνε αὐτὸς πού λέγει στό Μωϋσῆ: «Ἴδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ κατέβην ἐξελεῖσθαι αὐτούς»¹⁵. Ἀπ' ἀρχῆς συνήθιζε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ νά ἀνεβαίνει καὶ νά κατεβαίνει γιὰ τὴ σωτηρία ὅσων βρίσκονταν σέ συμφορές.

5. Τό ὅτι, ὁμως, ὁ νόμος δίδαξε ἀπό πρὶν πῶς ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά ἀκολουθήσῃ τόν Χριστό, τὸ κατέστησε σαφές ὁ ἴδιος ἀπαντώντας ὡς ἐξῆς σέ αὐτόν πού τόν ρώτησε τί νά κάνῃ γιὰ νά κληρονομήσῃ τὴν αἰώνια ζωή: «Εἰ θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, τήρησον τὰς ἐντολάς»¹⁶. Καί ὅταν ἐκεῖνος ρώτησε: «ποίας;», τοῦ εἶπε πάλι ὁ Κύριος: «Τὸ οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον ὡς σεαυτὸν»¹⁷. Τίς ἐντολές τοῦ νόμου προβάλλει σέ ὅσους θέλουν νά τόν ἀκολουθήσουν, σάν τὰ βήματα πού κάνουμε γιὰ νά μποῦμε στὴ ζωή. Καί ὅσα ἔλεγε τότε σέ ἕναν, τὰ ἔλεγε σέ ὅλους. Ὅταν, ὁμως, ἐκεῖνος εἶπε: «πάντα ἐποίησα»¹⁸ (καί ἴσως δέν τὰ ἔκανε, διότι, ὅπωςδήποτε, δέν θά τοῦ ἔλεγε «τήρησον τὰς ἐντολάς»), ὁ Κύριος ἐλέγχοντας τὴν πλεονεξία του, εἶπε: «Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι»¹⁹, ὑποσχόμενος καί τὸ μερίδιό τῶν ἀποστόλων σέ ὅσους τὸ πράξουν αὐτό. Καί σέ ὅσους τόν ἀκολουθοῦσαν δέν μιλοῦσε γιὰ ἄλλον Θεὸ Πατέρα, παρά μόνο γι' αὐτόν πού ἐξ ἀρχῆς κήρυξε ὁ νόμος. Οὔτε μιλοῦσε γιὰ ἄλλον Υἱὸ οὔτε γιὰ Μητέρα, Ἐνθύμησι Αἰῶνος, ὁ ὁποῖος ἐγίνε «ἐν πάθει καὶ Ὑστερήματι»· οὔτε γιὰ Πλήρωμα τριάντα Αἰῶνων, τὸ ὁποῖο ἀποδείχθηκε μάταιο καὶ ἀσταθές· οὔτε τὰ ἄλλα παραμύθια πού ἐπλασαν οἱ ὑπόλοιποι αἰρετικοί. Ἀλλά δίδασκε νά ἐφαρμόσουν τίς ἐντολές, πού ἐξ ἀρχῆς ἔδωσε ὁ Θεός, καὶ νά ἐξαλείψουν τὴν παλιά τους πλεονεξία μέ τὰ καλά ἔργα καὶ νά ἀκολουθήσουν τόν Χριστό. Καί ὅτι τὰ πλούτη, ὅταν μοιράζονται στοὺς πτωχοὺς, διαλύουν τὴν προηγούμενη πλεονεξία, τὸ κατέστησε φανερό ὁ Ζακχαῖος, λέγοντας: «Ἴδὸν τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου δίδωμι τοῖς πτωχοῖς, καὶ εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν»²⁰.

Κεφάλαιο ΙΓ'

1. Ὁ Κύριος δέν κατήγγησε, ἀλλά ἐπεξέτεινε καί συμπλήρωσε¹ τὸ φυσικό νόμο², μέ τόν ὁποῖο δικαιώνεται ὁ ἄνθρωπος καί τόν ὁποῖο πρὶν ἀκόμη ἀπό τὸ νόμο τοῦ Μωϋσέως τηροῦσαν οἱ ἄνθρωποι, πού δικαιώνονταν μέ τήν πίστι καί εὐαρεστοῦσαν στόν Θεό³. Αὐτό τὸ ἔδειξε μέ τὰ λόγια του· «*Ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μοιχεύσεις. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ*»⁴. Καί πάλιν «*Ἐρρέθη, οὐ φονεύσεις. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει*»⁵. Καί· «*Ἐρρέθη, οὐκ ἐπιορκήσεις. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως. Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὐ οὐ*»⁶· καί πολλά ἄλλα παρόμοια. Διότι ὅλα αὐτὰ δέν συνιστοῦν ἀντίθεσι καί κατάργησι τῶν παρελθόντων, ὅπως φωνασκοῦν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μαρκίωνος, ἀλλά συμπλήρωσι καί ἐπέκτασι, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος· «*Ἐὰν μὴ περισσέυση ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*»⁷. Τί ἦταν, ὅμως, τὸ «πλεῖον»; Πρῶτο, βεβαίως, τὸ νὰ πιστεύσουν ὄχι μόνο στόν Πατέρα, ἀλλά καί στόν Υἱό του πού ἤδη εἶχε φανερωθῆ· διότι αὐτός ὀδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στήν ἐπικοινωνία καί στήν ἔνωσι μέ τόν Θεό. Κατόπιν ὄχι μόνο νὰ λέγουν, ἀλλά καί νὰ πράττουν. Οἱ φαρισαῖοι ἔλεγαν, ἀλλά δέν ἔκαναν ἔργα. Καί ὄχι μόνο νὰ ἀπέχουν ἀπό τὰ κακά ἔργα, ἀλλά καί ἀπό τίς ἐπιθυμίες τους ἀκόμη. Αὐτὰ δέν τὰ δίδασκε ὡς ἀντίθετα μέ τὸ νόμο, ἀλλά συμπλήρωνε τὸ νόμο καί ἐγγάρατε σέ ἐμᾶς τὴ δικαίωσι τοῦ νόμου. Τότε θά κήρυττε κάτι ἀντίθετο μέ τὸ νόμο, ἂν ὅσα ἀπηγόρευε ὁ νόμος νὰ γίνουν, αὐτὰ παρήγγελλε στους μαθητάς νὰ κάνουν. Καί αὐτό, ὅμως, πού παρήγγειλε, νὰ ἀπέχωμε, δηλαδή, ὄχι μόνον ἀπό ὅσα ἀπηγόρευε ὁ νόμος, ἀλλά καί ἀπό τίς ἐπιθυμίες τους ἀκόμη, δέν εἶνε ἀντίθετο, ὅπως εἶπαμε. Οὔτε εἶνε αὐτό χαρακτηριστικό κάποιου πού καταλύει τὸ νόμο, ἀλλά ἀντίθετα ἐκεῖνου πού τόν συμπληρώνει, τόν ἐπεκτείνει καί τόν διευρύνει.

2. Ὁ νόμος, δηλαδή, ἐπειδὴ θεσπίσθηκε γιὰ δούλους, μέ τὰ ἐξωτερικά καί σωματικά δίδασκε τὴν ψυχὴ καί τὴν τραβοῦσε σάν μέ δεσμὰ πρὸς τὴν ὑπακοή τῶν ἐντολῶν, ὥστε νὰ μάθῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶνε δοῦλος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Λόγος, ὅμως, πού ἐλευθέρωσε τὴν ψυχὴ, δίδαξε ὅτι, ὅταν θέλωμε, μέ αὐτὴν καθαρίζεται καί τὸ σῶμα. Καί ἀφοῦ ἐγινε αὐτό, ἦταν ἀνάγκη νὰ ἀφαιρεθοῦν ὅπωςδήποτε τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας, στὰ ὁποῖα ἤδη ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἐθισθῆ, καί νὰ ἀκολουθήσῃ τόν Θεό χωρὶς δεσμὰ. Ἦταν ἀναγκαῖο νὰ ἐπεκταθοῦν τὰ δόγματα τῆς ἐλευθερίας καί νὰ ἀυξηθῆ ἡ ὑποταγὴ στό Βασιλιᾶ, ὥστε νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ κανεὶς πίσω καί ἀποδειχθῆ ἀνάξιος αὐτοῦ πού τόν ἐλευθέρωσε· νὰ εἶνε δὲ ἴδια καί γιὰ τοὺς δούλους καί γιὰ τοὺς ἐλευθέρους ἡ εὐσέβεια καί ἡ ὑπακοή πού ὠφείλαμε στόν οἰκοδεσπότη· νὰ ἔχουν, ὅμως, οἱ ἐλεύθεροι μεγαλύτερη παρρησία, διότι εἶνε ἀνώτερο καί ἐνδοξότερο τὸ ἔργο τῆς ἐλευ-

θερίας, παρά ή ύπακοή πού ύπάρχει μέσα στη δουλεία.

3. Καί γι' αυτό ό Κύριος, άντί για τό «ου μοιχεύσεις», μάς έδωσε έντολή ούτε νά επιθυμούμε⁸. Άντί για τό «ου φονεύσεις», ούτε νά όργιζώμαστε⁹· και άντί για τήν προσφορά τής δεκάτης¹⁰, όλα όσα έχουμε νά τά μοιράζουμε στους πτωχούς¹¹. Όχι μόνον τούς πλησίον μας, αλλά και τούς έχθρους μας ακόμη νά αγαπούμε¹²· και όχι μόνο νά κάνουμε τό καλό και νά βοηθούμε, αλλά και σέ αυτούς ακόμη πού αφαιρούν τά δικά μας νά δωρίζουμε, χωρίς νά περιμένουμε κάποιο όφελος: «*Τῶ αἵροντι τὸν χιτῶνά σου*», λέγει, «*ἀφες αὐτῶ και τὸ ἱμάτιον, και ἀπὸ τοῦ αἵροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει. Και καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, ποιεῖτε αὐτοῖς*»¹³. Ἔτσι νά μή λυπώμαστε σάν νά τά στερηθήκαμε παρά τή θέλησί μας, αλλά νά χαιρώμαστε, διότι τά δωρίσαμε μέ τή θέλησί μας, και νά προσφέρουμε μέ εὐχαρίστησι στους πλησίον μας και όχι νά τούς υπηρετοῦμε κατ' ανάγκην. «*Και ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἔν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ ἄλλα δύο*»¹⁴, ὥστε νά μή τόν ἀκολουθήσῃ σάν δούλος, αλλά νά προχωρήσῃ μπροστά σάν ἐλεύθερος, προσφέροντας τόν ἑαυτό σου πρόθυμο για όλα και ὠφέλιμο στόν πλησίον. Νά μή ἐξετάζῃς τήν κακία τους, αλλά νά τελειοποιῆς τήν ἀγαθότητά σου και νά γίνεσαι ὁμοιος μέ τόν Πατέρα, ὁ ὁποῖος τόν ἥλιο του ἀνατέλλει για τούς κακούς και τούς καλούς και βρέχει στους δικαίους και στους ἀδίκους¹⁵. Αὐτά, ὅπως εἶπαμε πρίν, ἦταν χαρακτηριστικά όχι ενός πού καταλύει τό νόμο, αλλά αὐτοῦ πού τόν συμπληρώνει και τόν ἐπεκτείνει ἀνάμεσα μας· σάν νά ἔλεγε κάποιος ὅτι σέ ἐμᾶς εἶνε ἔμφυτη ἡ μεγαλύτερη διακονία τής ἐλευθερίας και ἡ πληρέστερη ὑποταγή και ἡ ἀγάπη πρὸς τόν ἐλευθερωτή μας. Διότι δέν μάς ἀπελευθέρωσε γι' αὐτό, δηλαδή, για νά ἀποσκιρτήσωμε ἀπό κοντά του. Οὔτε μπορεῖ κάποιος πού βρίσκεται ἔξω ἀπό τά ἀγαθά τοῦ Κυρίου νά ἀποκτήσῃ τήν τροφή τής σωτηρίας. Ἄλλά ὅσο περισσότερο κερδίσαμε τή χάρι του, τόσο περισσότερο θά τόν αγαπούμε. Ὅσο πῖό πολύ τόν ἀγαπήσωμε, τόσο πῖό πολλή χάρι θά λάβωμε ἀπό αὐτόν, ὅταν πάντοτε εἶμαστε ἐνώπιον τοῦ Πατρός.

4. Ἀφοῦ, λοιπόν, ὅλες οἱ φυσικές έντολές εἶνε κοινές και για ἐμᾶς και γι' αὐτούς, σέ ἐκείνους μέν εἶχαν τήν ἀρχή και τή γένεσι, σέ ἐμᾶς δέ ἔλαβαν τήν αὐξησι και συμπλήρωσι. Διότι οἱ έντολές νά ὑπακοῦμε στόν Θεό και νά ἀκολουθοῦμε τόν Λόγο του, νά αγαπούμε αὐτόν ἐπάνω ἀπό όλα και τόν πλησίον μας ὡς τόν ἑαυτό μας¹⁶ (ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, για τόν ἄνθρωπο εἶνε πλησίον), νά ἀπέχωμε ἀπό κάθε κακό ἔργο και ὅποιαδήποτε ἄλλη παρόμοια, πού εἶνε κοινές και στίς δύο διαθήκες, φανερώνουν ἕναν και τόν αὐτό Θεό. Αὐτός εἶνε ὁ Κύριός μας, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος πρῶτα προσεῖλκυσε τούς δούλους στόν Θεό, ὕστερα δέ ἐλευθέρωσε ὅσους ἦσαν ὑποταγμένοι σέ αὐτόν, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος στους μαθητάς του «*Οὐκέτι ὑμᾶς ἐρῶ δούλους, ὅτι ὁ δούλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δέ εἶρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἠήκουσα παρὰ τοῦ πατρὸς ἐγνώρισα*»¹⁷. Μέ αὐτό πού λέγει «*οὐκέτι ὑμᾶς ἐρῶ δούλους*» ἔδειξε ὀλοφάνερα ὅτι εἶνε αὐτός, ὁ ὁποῖος πρῶτα, βεβαίως, νομο-

θέτησε στους ανθρώπους τή δουλεία πρὸς τὸν Θεό, ἔπειτα, ὅμως, τοὺς χάρισε τὴν ἐλευθερία. Καί με αὐτό πού λέγει «ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος», φανερώνει ὅτι ὁ ὑπόδουλος λαὸς ἀγνοεῖ τὴν ἐλευσί του. Μὲ τὸ ὅτι ὀνομάζει φίλους τοῦ Θεοῦ τοὺς μαθητάς του δείχνει ὀλοφάνερα ὅτι αὐτὸς εἶνε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖο ἀκολούθησε ὁ Ἀβραάμ με τὴ θέλησί του¹⁸ καί χωρὶς ἐξαναγκασμό, λόγω τῆς εὐγενοῦς πίστεώς του, καί γι' αὐτὸ ἔγινε φίλος τοῦ Θεοῦ¹⁹. Ἀλλά οὔτε τὴ φιλία τοῦ Ἀβραάμ δέχθηκε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ἀνάγκη, διότι ἐξ ἀρχῆς ἦταν τέλειος («Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἶμι»²⁰). Ἦθελε, ὅμως, νά δωρίση, ὡς ἀγαθὸς πού ἦταν, στὸν ἴδιο τὸν Ἀβραάμ τὴν αἰώνια ζωή. Διότι ἡ φιλία τοῦ Θεοῦ δωρίζει τὴν ἀθανασία σέ ὅσους τὴ δέχονται.

Κεφάλαιο ΙΔ'

1. Στὴν ἀρχή, λοιπόν, ὁ Θεὸς ἐπλασε τὸν Ἀδάμ¹, ὄχι διότι τάχα εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ γιὰ νά ἔχη κάποιον πού νά τοῦ χάριση τίς εὐεργεσίες του. Διότι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δόξαζε τὸν Πατέρα του ὄχι μόνον πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀδάμ, ἀλλὰ καί πρὶν ἀπὸ κάθε κτίσμα «μένων ἐν τῷ Πατρὶ»². Καί τὸν ἴδιο δόξαζε ὁ Πατὴρ, ὅπως λέγει: «Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ ἣ εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι»³. Οὔτε διότι χρειάζοταν τὴ δική μας διακονία, παρήγγειλε νά τὸν ἀκολουθήσωμε, ἀλλὰ διότι σέ ἐμᾶς τοὺς ἰδίους δίδει τὴ σωτηρία. Τό νά ἀκολουθοῦμε τὸν Σωτῆρα σημαίνει νά μετέχωμε στὴ σωτηρία. Καί τό νά ἀκολουθοῦμε τό φῶς σημαίνει νά παίρνωμε τό φῶς. Ὅσοι εἶνε στό φῶς δέν φωτίζονται οἱ ἴδιοι τό φῶς, ἀλλὰ φωτίζονται καί λάμπουν ἀπὸ αὐτό. Οἱ ἴδιοι, βεβαίως, δέν τοῦ δίδουν τίποτε, ἀλλὰ φωτίζονται ἀπὸ αὐτό, διότι ἀπολαμβάνουν τὴν εὐεργεσία του. Ἐτσι καί ἡ δουλεία στὸν Θεό δέν δίδει, βεβαίως, τίποτε στὸν Θεό, οὔτε καί ὁ Θεὸς ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ὑπακοή τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἴδιος, ὅμως, σέ ὅσους τὸν ἀκολουθοῦν καί τὸν ὑπηρετοῦν, δίδει τὴ ζωὴ καί τὴν ἀφθαρσία καί τὴν αἰώνια δόξα. Τὴν εὐεργεσία του τὴν παρέχει σέ ὅσους τὸν ὑπηρετοῦν, διότι τὸν ὑπηρετοῦν, καί σέ ὅσους τὸν ἀκολουθοῦν, διότι τὸν ἀκολουθοῦν, καί ὄχι διότι δέχεται κάποια εὐεργεσία ἀπὸ αὐτούς. Ὁ Θεὸς εἶνε πλούσιος, τέλειος καί χωρὶς ἀνάγκη. Γι' αὐτὸ ζητεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους νά γίνουν δοῦλοι του, γιὰ νά εὐεργετήσῃ ὅσους παρέμειναν στὴ δουλεία του, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος εἶνε καλὸς καί φιλεύσπλαχνος. Ὅσο ὁ Θεὸς δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε, τόσο ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία με τὸν Θεό. Αὐτὴ εἶνε ἡ δόξα τοῦ ἀνθρώπου· νά ἐπιμένῃ καί παραμένῃ στὴ δουλεία τοῦ Θεοῦ. Καί γι' αὐτὸ ἔλεγε ὁ Κύριος στοὺς μαθητάς: «Οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς»⁴, δείχνοντας ἔτσι ὅτι δέν τὸν δόξαζαν, διότι τὸν ἀκολουθοῦσαν, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀκολουθοῦσαν τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτὸ δοξάζονταν ἀπὸ αὐτόν. Καί πάλι: «Θέλω ἵνα ὅπου εἶμι ἐγὼ κάκεινοι ᾧσιν ἐκεῖ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν

έμην»⁵. Δέν κωχᾶται χωρίς λόγο γι' αὐτό, ἀλλά θέλει νά κάνη μετόχους στή δόξα τούς μαθητάς του, γιά τούς ὁποίους καί ὁ Ἡσαΐας λέγει « Ἀπό ἀνατολῶν ἄξω τὸ σπέρμα σου καί ἀπό δυσμῶν συνάξω σε. Καί ἐρῶ τῷ βορρᾶ ἄγε, καί τῷ λιβί μὴ κώλυε, ἄγε τούς υἱούς μου ἀπὸ πόρρωθεν καί τὰς θυγατέρας μου ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς, πάντας ὅσοι ἐπικέκληνται τῷ ὀνόματί μου· ἐν γὰρ τῇ δόξῃ μου κατεσκεύασα αὐτὸν καί ἔπλασα αὐτὸν καί ἐποίησα αὐτόν»⁶. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς «ὅπου ἐὰν ἦ τὸ πτώμα, ἐκεῖ ἐπισυναχθήσονται καί οἱ ἀετοί»⁷. Μετέχουμε στή δόξα τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔπλασε καί γι' αὐτό μᾶς προετοίμασε, ὥστε, ὅσο εἴμαστε μέ αὐτόν, νά μετέχωμε στή δόξα του.

2. Ἔτσι καί ὁ Θεός ἐξ ἀρχῆς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο ἐξ αἰτίας τῆς μεγαλοδωρίας του. Τούς πατριάρχες τούς διάλεξε γιά τή δική τους σωτηρία. Τό λαό, ὅμως, τὸν προετοίμαζε καί τὸν δίδασκε νά τὸν ἀκολουθῆ, ἀφοῦ ἦταν δύσκολο νά τὸν μάθη. Τούς προφήτες, πάλι, τούς ἐτοίμαζε στή γῆ, συνηθίζοντας τὸν ἄνθρωπο νά φέρη τὸ Πνευμά του καί νά ἔχη ἐπικοινωνία μέ τὸν Θεό. Ὁ ἴδιος, βεβαίως, δέν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ κανένα, ἀλλὰ ἐπικοινωνοῦσε μέ ὅσους τὸν εἶχαν ἀνάγκη. Καί γιά ὅσους εὐαρεστοῦσαν σέ αὐτόν⁸, ὡς ἀρχιτέκτων, σχεδίαζε τὸ ἔργο τῆς σωτηρίας τους. Τούς Ἑβραίους, πού δέν ἔβλεπαν κατὰ τὴν ἐξοδο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, τούς καθωδηγοῦσε ὁ ἴδιος⁹. Σέ ὅσους παρεκτρέπονταν στήν ἔρημο τούς ἔδωσε κατάλληλο νόμο¹⁰ καί σέ ὅσους εἰσηλθαν στήν ἀγαθὴ γῆ ἔδωσε τὴν ἐπάξια κληρονομία¹¹. Γιά ὅσους ἐπιστρέφουν στὸν Πατέρα ἔσφαξε τὸ μόσχο τὸ σιτευτό καί τούς δώρισε τὴν πρώτη στολή¹². Μέ πολλοὺς τρόπους προετοίμαζε τὸ ἀνθρώπινο γένος γιά τὴ διαθήκη τῆς σωτηρίας. Καί γι' αὐτό ὁ Ἰωάννης λέγει στήν Ἀποκάλυψι «Καί ἡ φωνὴ αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν»¹³. Πράγματι, τὰ πολλὰ νερά εἶνε τὸ Πνεῦμα, πού εἶνε πλούσιο, καί ὁ Πατήρ εἶνε μέγας. Καί δι' ὅλων ἐκείνων διήλθε ὁ Λόγος καί χωρίς φθόνο ὠφέλησε ὅσους ὑποτάχθηκαν σέ αὐτόν, γράφοντας ἓνα νόμο κατάλληλο καί προσαρμοσμένο σέ κάθε περίστασι.

3. Ἔτσι καί στὸ λαό μέ τὸ νόμο ὠριζε τὴν κατασκευή τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου¹⁴ καί τὴν οἰκοδόμησι τοῦ ναοῦ¹⁵ καί τὴν ἐκλογή τῶν Λευιτῶν¹⁶, καθὼς ἐπίσης καί τίς θυσίεις¹⁷ καί τίς προσφορές¹⁸ καί τούς καθαρμούς¹⁹ καί ὅλη τὴν ἄλλη λατρεία. Ὁ ἴδιος, βεβαίως, δέν εἶχε ἀνάγκη κανενός ἀπὸ αὐτά. Πάντοτε εἶνε πλήρης ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ. Μέσα του ἔχει κάθε ὁσμὴ εὐωδίας καί ὅλες τίς ἀναθυμιάσεις τῶν ἡδυόσμων, ἀκόμη καί πρὶν ὑπάρξῃ ὁ Μωϋσῆς. Δίδασκε, ὅμως, τὸ λαό, πού εὐκόλα ἐπέστρεφε στὰ εἰδῶλα, προετοιμάζοντάς τους μέ πολλές κλήσεις νά παραμένουν σταθεροί καί νά λατρεύουν τὸν Θεό. Μέ τὰ δευτερεύοντα τούς καλοῦσε στὰ πρωτεύοντα, δηλαδή, μέ τούς τύπους στήν ἀλήθεια καί μέ τὰ πρόσκαιρα στὰ αἰώνια καί μέ τὰ σωματικά στὰ πνευματικά καί μέ τὰ γήινα στὰ οὐράνια. Ἔτσι εἶπε καί στὸ Μωϋσῆ «Ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δεδειγμένον σοι ἐν τῷ ὄρει»²⁰. Ἐπὶ σαράντα ἡμέρες μάθαινε νά κατέχη τούς λόγους τοῦ Κυρίου καί τούς ἐπουράνιους χαρακτήρες καί τίς πνευματικὲς εἰκόνες καί τίς προτυπώσεις τῶν μελ-

λόντων, ὅπως λέγει καί ὁ Παῦλος: «Ἐπινον γὰρ ἐξ ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός»²¹. Καί πάλι, ἀφοῦ προανέφερε ὅσα περιέχονται στό νόμο, πρόσθεσε: «Πάντα δὲ ταῦτα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήνησε»²². Διότι μέ τούς τύπους μάθαιναν νά φοβοῦνται τόν Θεό καί νά ἐμμένουν στή διακονία του.

Κεφάλαιο ΙΕ'

1. Ἐπομένως, ὁ νόμος ἦταν καί παιδεία γιά ἐκείνους καί προφητεία τῶν μελλόντων. Ὁ Θεός μέ τό Δεκάλογο τούς ὑπέμνησε πρῶτα-πρῶτα τίς φυσικές ἐντολές, τίς ὁποῖες ἐξ ἀρχῆς εἶχε δώσει ἐμφυτες στούς ἀνθρώπους καί ἄν δέν τίς ἐφαρμόση κανεῖς, δέν ἔχει σωτηρία. Δέν ζήτησε τίποτε περισσό-τερο ἀπό αὐτούς. Ἐτσι μιλάει ὁ Μωϋσῆς στό Δευτερονόμιο: «Ταῦτα πάντα τὰ ρήματα, ἃ ἐλάλησε Κύριος πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐν τῷ ὄρει καί οὐ προσέθηκε καί ἐγραψεν αὐτὰ ἐπὶ δύο πλάκας λιθίνας καί ἔδωκέ μοι»¹. Καί γι' αὐτό συμβούλευε νά τηροῦν τίς ἐντολές ὅσοι θέλουν νά τόν ἀκολουθήσουν. Ἀλλά ὅταν μεταστράφηκαν καί κατεσκεύασαν τό μόσχο² καί μέ τίς ψυχές τους ἐπέστρεψαν στήν Αἴγυπτο³, ἐπιθυμώντας νά εἶνε δοῦλοι, παρά ἐλεύθεροι, ἔλαβαν κατάλληλες στήν ἐπιθυμία τους τίς ἄλλες λατρευτικές διατάξεις, οἱ ὁποῖες, βεβαίως, δέν τούς χῶριζαν ἀπό τόν Θεό, ἀλλά τούς ἐξουσίαζαν μέ τό ζυγὸ τῆς δουλείας. Παρομοίως καί ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ, ἀναφέροντας τούς λόγους πού δόθηκε τέτοιος νόμος, ἔλεγε: «Καί ὀπίσω τῶν ἐνθυμημάτων τῆς καρδίας αὐτῶν ἦσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Καί ἐγὼ ἔδωκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ καί δικαιώματα, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς»⁴. Καί ὁ Λουκᾶς ἔγραψε ὅτι ὁ Στέφανος, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἐξελέγη ἀπό τούς ἀποστόλους στή διακονία καί πρῶτος φονεύθηκε γιά τή μαρτυρία τοῦ Χριστοῦ, εἶπε γιά τό Μωϋσῆ τὰ ἐξῆς: «Ὅς ἐδέξατο λόγια Θεοῦ ζῶντος δοῦναι ὑμῖν. Ὡς οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι οἱ πατέρες ὑμῶν, ἀλλ' ἀπώσαντο καί ἐστράφησαν ταῖς καρδίαις αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον εἰπόντες τῷ Ἄαρῶν· ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἳ προπορεύσονται ἡμῶν· ὁ γὰρ Μωϋσῆς ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου οὐκ οἶδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. Καί ἐμοσχοποίησαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις καί ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ καί εὐφραίνοντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. Ἐστρεψε δὲ ὁ Θεὸς καί παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν βιβλῳ τῶν προφητῶν· μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραὴλ· καὶ ἀνελάβετε τὴν σκιην τοῦ Μολὸχ καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ Ῥεμφάν, τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς»⁵. Δείχνει ὀλοφάνερα ὅτι ὄχι ἄλλος Θεός, ἀλλὰ αὐτός ὁ ἴδιος τούς ἔδωσε τέτοιο νόμο, κατάλληλο στή δουλεία τους. Γι' αὐτό καί στήν Ἐξοδο λέγει πρὸς τό Μωϋσῆ: «Ἀποστελῶ τὸν ἄγγελόν μου πρότερόν σου· οὐ μὴ γὰρ συναναβῶ μετὰ σοῦ διὰ τὸ λαὸν σκληροτράχηλόν σε εἶναι»⁶.

2. Καί ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καί τό ὅτι μερικές ἐντολές τίς θέσπισε ὁ

Μωϋσῆς ἐξ αἰτίας τῆς σκληρότητος ἐκείνων καί ἐπειδή δέν ἤθελαν νά ὑποταγοῦν, τό φανέρωσε ὁ Κύριος, ὅταν τοῦ εἶπαν· «*Τί οὖν Μωϋσῆς ἐνετείλατο δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου καί ἀπολῦσαι τήν γυναῖκα.*». Τότε τοὺς ἀπήντησε· «*Πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ταῦτα· ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτω*»⁷. Δικαιολόγησε μὲν τό Μωϋσῆ ὡς πιστό δοῦλο, ὡμολόγησε δὲ ὅτι ἓνας εἶνε ὁ Θεός, «*ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ*»⁸, καί ἤλεγξε αὐτοὺς ὡς σκληροὺς καί ἀνυπότακτους. Καί γι' αὐτό ὁ Μωϋσῆς τοὺς ἔδωσε τὴν ἐντολή τοῦ ἀποστασίου, ὅπως ταίριαζε στὴ σκληρότητά τους. Καί γιατί τὰ λέμε αὐτά γιὰ τὴν Παλαιά Διαθήκη, ὅταν καί στὴν Καινὴ Διαθήκη βρίσκουμε τοὺς ἀποστόλους νά κάνουν τό ἴδιο γιὰ τό λόγο πού εἶπαμε πρὶν; Ἀκοῦμε τὸν Παῦλο νά λέγει εὐθέως· «*Ταῦτα δὲ ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος*»⁹, καί πάλι· «*Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην οὐ κατ' ἐπιταγὴν*»¹⁰. Καί πάλι· «*Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι*»¹¹. Ἀλλά καί σέ ἄλλο χωρίο λέγει· «*Ἴνα μὴ πειράζη ὑμᾶς ὁ σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν*»¹². Καί στὴν Καινὴ Διαθήκη, λοιπόν, βρίσκουμε τοὺς ἀποστόλους νά ἐπιτρέπουν μερικές ἐντολές κατὰ συγγνώμη καί ἐξ αἰτίας τῆς ἀκρασίας μερικῶν, γιὰ νά μὴ σκληρυνθοῦν αὐτοί καί, ἀπελπισμένοι ἐντελῶς γιὰ τὴ σωτηρία τους, γίνουν ἀποστάτες ἀπὸ τὸν Θεό. Ἐπομένως δέν πρέπει νά ἀποροῦμε ἔάν καί στὴν Παλαιά Διαθήκη θέλησε ὁ ἴδιος Θεός νά γίνῃ κάτι τέτοιο γιὰ τό ὄφελος τοῦ λαοῦ, ἐλκύοντάς τους μὲ τὴν τήρησι τῶν θρησκευτικῶν διατάξεων πού εἶπαμε πρὶν, ἔτσι ὥστε τηρώντας τό Δεκάλογο καί συγκρατούμενοι ἀπὸ αὐτόν νά μὴ φύγουν πίσω στὴν εἰδωλολατρία οὔτε νά γίνουν ἀποστάτες ἀπὸ τὸν Θεό, ἀλλά νά μάθουν νά τὸν ἀγαποῦν μὲ ὅλη τους τὴν καρδιά. Ἄν μερικοί, ἐξ αἰτίας τῶν Ἰσραηλιτῶν πού δέν ὑπήκουσαν καί χάθηκαν, λέγουν ἀδύναμο τό διδάσκαλο τοῦ νόμου, θά βροῦν στὴν κλησι πού ἔγινε σέ ἐμᾶς πολλοὺς μὲν κλητοὺς, ὀλίγους δὲ ἐκλεκτοὺς¹³ καί ἀπὸ μέσα λύκους, ἀλλὰ ἀπὸ ἔξω γινόμενους «*ἐν ἐνδύμασι προβάτων*»¹⁴. Θά διαπιστώσουν, ὁμῶς, ὅτι ὁ Θεός σέβεται πάντα τὴν ἐλευθερία καί τό αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου καί ὅτι τὸν προτρέπει. Ἐτσι δικαίως κρίνονται ὅσοι δέν ὑπακούουν σέ αὐτόν, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δέν ὑπήκουσαν. Καί ὅσοι ὑπήκουσαν καί πίστευσαν σέ αὐτόν, τιμοῦνται μὲ τὴν ἀφθαρσία.

Κεφάλαιο ΙΣΤ'

1. Τό ὅτι καί τὴν περιτομὴ τὴν ἔδωσε ὁ Θεός ὄχι ὡς ὀλοκλήρωσι τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ ὡς σημεῖο γιὰ νά διακρίνεται μονίμως τό γένος τοῦ Ἀβραάμ, τό μαθαίνουμε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ Γραφή· «*Εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Ἀβραάμ· περιτμηθήσεται ὑμῶν πᾶν ἀρσενικόν, καὶ περιτμηθήσεσθε τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν, εἰς σημεῖον διαθήκης ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν*»¹. Αὐτό τό ἴδιο λέγει καί ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ γιὰ τό σάββατο· «*Καὶ τὰ σάββατά μου ἔδωκα αὐτοῖς τοῦ εἶναι εἰς σημεῖον ἀνά μέσον ἐμοῦ καὶ ἀνά μέσον αὐτῶν τοῦ*

γινῶναι αὐτοὺς διότι ἐγὼ Κύριος ὁ ἀγιάζων αὐτούς»². Καί στήν Ἐξοδο λέγει ὁ Θεός πρὸς τὸ Μωϋσῆ· «Καὶ τὰ σάββατά μου φυλάξεσθε· σημεῖον γὰρ ἔσται παρ' ἐμοὶ καὶ ὑμῖν εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν»³. Δόθηκαν, λοιπόν, αὐτά ὡς σημεῖο. Δέν ἦσαν, ὅμως, σημεῖα χωρὶς νά συμβολίζουν τίποτε, δηλαδή, χωρὶς κάποιο λόγο, οὔτε ἦσαν ἀνώφελα, διότι τὰ ἔδωσε ἓνας σοφός τεχνίτης. Ἄλλὰ ἢ κατὰ σάρκα περιτομὴ προτύπωνε τὴν πνευματικὴν περιτομὴν, ὅπως λέγει ὁ ἀπόστολος· «Περιετιμήθημεν περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ»⁴. Καί ὁ προφήτης λέγει· «Περιτεμεῖσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν»⁵. Τὰ σάββατα δίδασκαν τὴν ἐμμονὴν καθ' ὅλην τὴν ἡμέρα στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· «Ἐλογίσθημεν ὅλην τὴν ἡμέραν ὡς πρόβατα σφαγῆς»⁶. Δηλαδή, ἀγιαζόμεστε καὶ ὑπηρετοῦμε ὅλο τὸν καιρὸ τὴν πίστιν μας καὶ παραμένουμε σέ αὐτὴν καὶ ἀπέχουμε ἀπὸ κάθε πλεονεξία. Δέν ἀναζητοῦμε, οὔτε κατέχουμε θησαυροὺς στὴ γῆ. Φανερονόταν κατὰ κάποιο τρόπο ἢ κατάπαυσι τοῦ Θεοῦ ἀπὸ αὐτὰ πού ἔγιναν, δηλαδή, ἢ βασιλεία, στήν ὁποία ἀναπαύεται ὁ ἄνθρωπος πού παρέμεινε σταθερὸς κοντὰ στὸν Θεό, καὶ γι' αὐτὸ θά μετὰσχη στοῦ τραπέζι τοῦ Θεοῦ.

2. Ἐδειξε ἀκόμη ὅτι δέν δικαιονόταν μέ αὐτά ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ δόθηκαν ὡς σημεῖο στοῦ λαοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀβραάμ, χωρὶς περιτομὴ καὶ τήρησι τοῦ σαββάτου, «ἐπίστευσε τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη»⁷. Ἄλλὰ καὶ ὁ Λῶτ χωρὶς τὴν περιτομὴν βγήκε ἀπὸ τὰ Σόδομα καὶ σώθηκε ἀπὸ τὸν Θεό⁸. Παρομοίως καὶ ὁ Νῶε, ὁ ὁποῖος εὐηρέστησε στὸν Θεό, ἐνῶ ἦταν ἀπερίτμητος, πῆρε τίς διαστάσεις τῆς κιβωτοῦ, στήν ὁποία διασώθηκαν οἱ ἄνθρωποι πού ἀπετέλεσαν τὴ δευτέρην γενεὰ μετὰ τὸν κατακλυσμό⁹. Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἐνῶχ εὐηρέστησε στὸν Θεό χωρὶς περιτομὴν καί, ἐνῶ ἦταν ἄνθρωπος, ἐπιτελοῦσε πρεσβεία πρὸς τοὺς ἀγγέλους¹⁰ καὶ μετετέθη¹¹ καὶ διατηρεῖται μέχρι τώρα μάρτυς τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ. Καὶ οἱ ἄγγελοι μὲν παρέβησαν καὶ ἔπεσαν στὴ γῆ γιὰ νά κριθοῦν¹², ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, εὐηρέστησε στὸν Θεό καὶ μετετέθη στὴ σωτηρία. Ἄλλὰ καὶ ὅλο τὸ ἄλλο πλῆθος τῶν δικαίων, πού ἔζησαν πρὸ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τῶν πατριαρχῶν, πού ἔζησαν πρὸ τοῦ Μωϋσέως, δικαιοῦθηκαν χωρὶς αὐτά πού εἶπαμε πρὶν καὶ χωρὶς τὸ νόμο τοῦ Μωϋσέως. Αὐτὸ λέγει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μωϋσῆς στοῦ Δευτερονόμιου πρὸς τὸ λαό· «Κύριος ὁ Θεός σου διέθετο διαθήκην ἐν Χωρῆβ· οὐχὶ τοῖς πατράσιν ὑμῶν διέθετο Κύριος τὴν διαθήκην ταύτην, ἀλλ' ἢ πρὸς ὑμᾶς»¹³.

3. Γιατί, λοιπόν, ὁ Θεός δέν ἔκανε διαθήκη μέ τοὺς προπάτορες; Διότι «δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται»¹⁴. Ὡς δίκαιοι πού ἦσαν οἱ προπάτορες, εἶχαν γραμμένη μέσα στίς καρδιές καὶ στίς ψυχές τους τὴν ἀρετὴν πού ἀπαιτοῦσε ὁ Δεκάλογος. Ἀγαποῦσαν, δηλαδή, τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐπλασε, καὶ ἀπεῖχαν ἀπὸ κάθε ἀδικία ἐναντι τοῦ πλησίον. Γι' αὐτὸ δέν ὑπῆρχε ἀνάγκη νά νοθετοῦνται μέ τίς ἀπαγορευτικὰς διατάξεις, διότι εἶχαν μέσα τους τὴν δικαιοσύνην τοῦ νόμου. Ἐπειδὴ, ὅμως, αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό ἔπε-

σαν στή λήθη καί σβήσθηκαν στήν Αίγυπτο, κατ' ἀνάγκη ὁ Θεός ἀπό τήν πολλή φιλανθρωπία του φανερώθηκε μέ φωνή καί ἐξήγαγε «ἐν δυνάμει» ἀπό τήν Αίγυπτο τό λαό, γιά νά γίνῃ πάλι ὁ ἄνθρωπος μαθητής καί ἀκόλουθος τοῦ Θεοῦ. Καί ἐπιβάρυνε μέ ἀπαγορεύσεις ὄσους δέν τόν ἀκούγαν, γιά νά μή περιφρονήσουν Αὐτόν πού τούς ἐπλασε. Καί μέ τό μάννα ἔθρεψε τό λαό, γιά νά πάρουν τή λογική τροφή, ὅπως λέγει καί ὁ Μωϋσῆς στό Δευτερονόμιο: «Καί ἐψώμισέ σε τὸ μάννα, ὃ οὐκ ἤδεισαν οἱ πατέρες σου, ἵνα γινῶς ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζῆ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι τῷ ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ ζῆ ὁ ἄνθρωπος»¹⁵. Καί δίδαξε τήν ἀγάπη πρὸς τόν Θεό καί εἰσήγαγε τή δικαιοσύνη ἐναντι τοῦ πλησίον, ὥστε νά μή γίνῃ οὔτε ἄδικος οὔτε ἀνάξιος τοῦ Θεοῦ. Μέ τό Δεκάλογο προετοίμαζε τόν ἄνθρωπο γιά τή δική του φιλία καί τήν ὁμόνοια μέ τόν πλησίον¹⁶. Στήν οὐσία αὐτά ὠφελοῦσαν τόν ἴδιο τόν ἄνθρωπο. Δέν εἶχε, ὅμως, ὁ Θεός καμμία ἀνάγκη ἀπό τόν ἄνθρωπο.

4. Γι' αὐτό ἡ Γραφή λέγει: «Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησε Κύριος πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐν τῷ ὄρει, καὶ οὐδὲν προσέθηκε»¹⁷. Διότι, ὅπως εἶπαμε πρὶν, δέν εἶχε καθόλου ἀνάγκη ἀπὸ αὐτοῦ. Καί πάλι ὁ Μωϋσῆς λέγει: «Καὶ νῦν, Ἰσραήλ, τί Κύριος ὁ Θεός σου αἰτεῖται παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἡ φοβεῖσθαι Κύριον τὸν Θεόν σου, πορεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν καὶ λατρεύειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου;»¹⁸. Αὐτά καθιστοῦσαν ἐνδοξο τόν ἄνθρωπο, διότι ἀναπληροῦσαν αὐτό πού τοῦ ἔλειπε, δηλαδή, τή φιλία τοῦ Θεοῦ. Στόν Θεό δέν παρεῖχαν τίποτε, διότι δέν εἶχε ἀνάγκη ὁ Θεός ἀπὸ τήν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τόν ἄνθρωπο, ὅμως, ἔλειπε ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ¹⁹, τήν ὁποία μέ κανένα τρόπο δέν μποροῦσε νά πάρῃ, παρὰ μόνο μέ τήν ὑπακοή στόν Θεό. Καί γι' αὐτό πάλι τούς λέγει ὁ Μωϋσῆς: «Ἐκλεξαί τὴν ζωὴν σὺ, ἵνα ζήσης σὺ καὶ τὸ σπέρμα σου, ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεόν σου, εἰσακούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἔχεσθαι αὐτό· ὅτι τοῦτο ἡ ζωὴ σου καὶ ἡ μακρότης τῶν ἡμερῶν σου»²⁰. Ἐπειδὴ ὁ Κύριος ἐτοίμαζε τόν ἄνθρωπο γι' αὐτὴν τή ζωή, ὁ ἴδιος ὁ μόνος του σέ ὄλους παρομοίως εἶπε τὰ λόγια τοῦ Δεκαλόγου. Καί γι' αὐτό παραμένουν ὅμοια σέ ἐμᾶς καί μέ τήν κατὰ σάρκα ἔλευσί του αὐτά ἐπεκτείνονται καί αὐξάνονται καί δέν καταργοῦνται.

5. Τίς ἐντολές τῆς δουλείας τίς ἔδωσε χωριστά μέ τό Μωϋσῆ στό λαό, προσαρμοσμένες στή δεκτικότητα μαθήσεώς τους. Ἔτσι λέγει ὁ ἴδιος ὁ Μωϋσῆς: «Καὶ ἐμοὶ ἐνετείλατο Κύριος ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ διδάξαι ὑμᾶς δικαιομάτα καὶ κρίσεις»²¹. Αὐτά, λοιπόν, πού τούς δόθηκαν γιά τή δουλεία καί ὡς σημεῖο, τὰ ἀφήρεσε μέ τή νέα διαθήκη τῆς ἐλευθερίας. Ὅσα, ὅμως, ἦσαν φυσικά καί ἐλευθεροπρεπῆ καί κοινά σέ ὄλους τὰ αὗξησε καί τὰ ἐπεξέτεινε. Δώρισε στοὺς ἀνθρώπους, χωρὶς ζήλεια καί πλουσιοπάροχα, μέ τήν υἰοθεσία τὴν γινῶσι τοῦ Θεοῦ Πατρός, τό νά τόν ἀγαποῦν μέ ὅλη τήν καρδιά καί τό νά ἀκολουθοῦν χωρὶς ἀντιλογία τόν Λόγο του, ἀπέχοντας ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ κακά ἔργα, ἀλλὰ καί ἀπὸ τίς ἐπιθυμίες τους ἀκόμη. Αὗξησε, ὅμως, καί τό

φόβο. Διότι τά τέκνα ὀφείλουν νά φοβοῦνται τόν πατέρα περισσότερο ἀπό τούς δούλους καί νά τόν ἀγαποῦν πιά πολύ. Καί γι' αὐτό λέγει ὁ Κύριος: «Πᾶν ρῆμα ἀργόν ὃ ἐάν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι ἀποδώσουσιν περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως»²²· καί «Ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτήν ἢ δὲ ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ»²³· καί «Ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει»²⁴. Ἔτσι ξέρουμε ὅτι θά δώσωμε λόγο στὸν Θεὸ ὄχι μόνο γιὰ τὰ ἔργα μας ὡς δούλοι, ἀλλὰ καί γιὰ τὰ λόγια καί τίς σκέψεις μας, διότι πήραμε τὴ δύναμι τῆς ἐλευθερίας. Σὲ αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος περισσότερο δοκιμάζεται ἂν σέβεται, φοβᾶται καί ἀγαπᾷ τὸν Κύριο. Καί γι' αὐτὸ ὁ Πέτρος λέγει «Μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν»²⁵, ἀλλὰ νά ἀποβλέπωμε στὴ δοκιμότητα καί στὴν ἀπόδειξι τῆς πίστεως²⁶.

Κεφάλαιο ΙΖ'

1. Πληρέστατα οἱ προφῆται δείχνουν ὅτι ὁ Θεὸς ὤρισε μέσα στοῦ νόμου θρησκευτικὲς διατάξεις, ὄχι διότι χρειαζόταν τὴ λατρεία τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ γι' αὐτούς τούς ἰδίους. Καί πάλι, ὅπως ἀποδείξαμε, ὁ Κύριος δίδαξε σαφῶς ὅτι ὁ Θεὸς δέν χρειάζεται τὴν προσφορά τους, ἀλλὰ τὰ κάνει αὐτὰ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο πού προσφέρει. Ὅταν κατὰ καιροὺς ὁ Θεὸς τούς ἐβλεπε νά παραμελοῦν τὴ δικαιοσύνη καί νά ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὴν ἀγάπη του, νά νομίζουν δέ ὅτι μέ τίς θυσίες καί τίς ἄλλες τυπικὲς διατάξεις ἐξιλεώνουν τὸν Θεό, τούς ἔλεγε μέ τὸ Σαμουὴλ τὰ ἐξῆς: «Εἰ θελητὸν τῷ Κυρίῳ ὀλοκαυτώματα καὶ θυσίας ὡς τὸ ἀκοῦσαι φωνῆς Κυρίου; Ἴδου ἀκοὴ ἀγαθὴ ὑπὲρ θυσίαν καὶ ἡ ἐπακρόασις ὑπὲρ στέαρ κριῶν»¹· καί μέ τὸ Δαυῖδ: «Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, ὡτία δὲ κατηρίσω μοι ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐζήτησας»². Τούς διδάσκει, δηλαδή, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει τὴν ὑπακοή, ἡ ὁποία τούς σώζει, παρά τίς θυσίες καί τὰ ὀλοκαυτώματα, τὰ ὁποῖα δέν τούς ὠφελοῦν καθόλου στὴ δικαίωσι. Συγχρόνως δέ προφητεῦει καί τὴν Καινὴ Διαθήκη. Πιὸ φανερά ἀκόμη μιλάει γι' αὐτὰ στὸν πεντηκοστό ψαλμό: «Ὅτι, εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἂν ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει»³. Ἐπίσης, σχετικῶς μέ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε, μιλάει στὸν τεσσαρακοστό ἔνατο ψαλμό: «Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. Ὅτι ἐμὰ ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες· ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. Ἐάν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἶπω· ἐμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων ἢ αἶμα τράγων πίομαι.»⁴. Ἐπειτα, γιὰ νά μὴ νομίση κανεὶς ὅτι, ἐπειδὴ ὀργίζεται, γι' αὐτὸ τὰ ἀρνεῖται, προσθέτει συμβουλευόντάς τον: «Θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου· καὶ ἐπικάλεσαι με ἐν

ἡμέρα θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με»⁵. Ἀρνεῖται, δηλαδή, ἐκεῖνα, μέ τὰ ὅποια οἱ ἁμαρτωλοὶ νόμιζαν ὅτι ἐξιλεώνεται ὁ Θεός. Προτρέπει δέ καὶ συνιστᾷ αὐτά, μέ τὰ ὅποια δικαιώνεται ὁ ἄνθρωπος καὶ προσεγγίζει τόν Θεό. Τό ἴδιο λέγει καί ὁ Ἡσαΐας: «Τί μοι πλήθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· πλήρης εἰμί»⁶. Καί ἀφοῦ ἀπαρνήθηκε τὰ ὀλοκαυτώματα, τίς θυσίες, τίς προσφορές, ἀκόμη καὶ τίς νουμηνίες καὶ τὰ σάββατα καὶ τίς ἑορτές καὶ ὅλες τίς ἄλλες διακονίες πού συνδέονταν μέ ὅλα αὐτά, πρόσθεσε τὰ ἐξῆς, συμβουλευόντάς τους αὐτά πού τούς σώζουν: «Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ρύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῶ καὶ δικαιοῦσατε χήραν· καὶ δεῦτε διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος»⁷.

2. Ἀποστρέφεται, λοιπόν, τίς θυσίες τους, ὄχι διότι, ὅπως τολμοῦν πολλοὶ νά λέγουν, ὀργίζεται σάν ἄνθρωπος, ἀλλά διότι λυπᾶται τήν τύφλωσί τους καὶ εἰσάγει τήν ἀληθινή θυσία, πού ὅταν τήν προσφέρουν, θά ἐξιλεώσουν τόν Θεό, γιά νά λάβουν ἀπό αὐτόν τή ζωή. Ἐτσι λέγει καὶ ἄλλου: «Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· ὁσμὴ εὐωδίας τῷ Θεῷ καρδιά δοξάζουσα τὸν πεπλακότα αὐτήν»⁸. Ἄν ἀπό ὀργή ἀπαρνοῦνταν τίς θυσίες τους, σάν νά ἦσαν ἀνάξιοι νά κερδίσουν τό ἔλεός του, δέν θά συμβούλευε, βεβαίως, τούς ἰδίους μέ ποιὰ μποροῦν νά σωθοῦν. Ἀλλά ἐπειδή ὁ Θεός εἶνε ἐλεήμων, δέν τούς στερεεῖ τήν ἀγαθὴ συμβουλή του. Ὅταν μέ τόν Ἱερεμία εἶπε: «Ἴνα τί μοι λιβανὸν ἐκ Σαβὰ φέρετε καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἤδυνάν μου»⁹, πρόσθεσε στή συνέχεια: «Ἀκούσατε λόγον Κυρίου πᾶσα Ἰουδαία. Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ· διορθώσατε τὰς ὁδοὺς ὑμῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν καὶ κατοικιῶ ὑμᾶς ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Μὴ πεποιθήατε ἐφ' ἑαυτοῖς ἐπὶ λόγοις ψευδέσιν, ὅτι τὸ παράπαν οὐκ ὠφελήσουσιν ὑμᾶς λέγοντες· ναὸς Κυρίου, ναὸς Κυρίου ἐστίν»¹⁰.

3. Καὶ πάλι δείχνοντας ὅτι τούς ἔβγαλε ἀπὸ τήν Αἴγυπτο ὄχι γιά νά τοῦ προσφέρουν θυσίες, ἀλλά γιά νά ξεχάσουν τήν εἰδωλολατρία τῶν Αἰγυπτίων καὶ νά μπορέσουν νά ἀκοῦνε τή φωνή τοῦ Κυρίου, λέγει μέ τόν ἴδιο τόν Ἱερεμία: «Τάδε λέγει Κύριος· τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν συναγάγετε μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν καὶ φάγετε κρέα. Ὅτι οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν καὶ οὐκ ἐνετειλάμην αὐτοῖς ἐν ἡμέρᾳ ἧ ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν· ἀλλ' ἦ τὸ ρῆμα τοῦτο ἐνετειλάμην αὐτοῖς, λέγων· ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς Θεόν καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε μοι εἰς λαόν· καὶ πορεύεσθε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς μου, αἷς ἂν ἐντειλωμαι ὑμῖν, ὅπως ἂν εὖ ἦ ὑμῖν. Καὶ οὐκ ἤκουσάν μου, καὶ οὐ προσέσχον, ἀλλ' ἐπορεύθησαν ἐν τοῖς ἐνθυμήμασι τῆς καρδίας αὐτῶν τῆς κακῆς καὶ ἐγενήθησαν εἰς τὰ ὀπισθεν καὶ οὐκ εἰς τὰ ἔμπροσθεν»¹¹. Καὶ πάλι, ὅταν μέ τόν ἴδιο προφήτη λέγη: «Ἄλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυχᾶσθω ὁ καυχώμενος, συνίειν καὶ γινώσκειν ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς», προσθέτει: «Ὅτι ἐν τούτοις τὸ θέλημά μου,

λέγει Κύριος»¹². ὄχι στίς θυσίες οὔτε στά ὀλοκαυτώματα οὔτε στίς προσφορές. Δέν εἶχε ὁ λαός ἐξ ἀρχῆς αὐτές τίς ἐντολές, ἀλλά ἀκολούθησαν μετὰ καί γιά τό λόγο πού εἶπαμε πρίν, ὅπως λέγει πάλι ὁ Ἡσαΐας: «*Οὐκ ἐμοὶ ἤνεγκας πρόβατα τῆς ὀλοκαρπώσεώς σου, οὐδὲ ἐν ταῖς θυσίαις σου ἐδόξασάς με· οὐκ ἐδόυλωσά σε ἐν θυσίαις, οὐδὲ ἔγκοπον ἐποίησά σε ἐν λιβάνῳ, οὐδὲ ἐκτίσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, οὐδὲ τὸ στέαρ τῶν θυσιῶν σου ἐπεθύμησα, ἀλλὰ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις σου καὶ ἐν ταῖς ἀδικίαις σου προέστης μου*»¹³. Ἐπίσης: «*Ἐπὶ τίνα οὖν ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους μου;*»¹⁴. «*Οὐ γὰρ πιμελῆ καὶ κρέα παχέα ἀφελούσιν ἀπὸ σοῦ τὰς ἀδικίας σου*»¹⁵. «*Ἄβτη ἡ νηστεία, ἦν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος· λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλιάς βιαίων συναλλαγμάτων, ἀπόστειλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διάσπα· διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου ἐκ ψυχῆς καὶ ξένον ἄστεγον εἶσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν ἴδῃς γυνὸν, περιβαλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψει. Τότε ραγήσεται πρῶμιον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰάματά σου ταχὺ ἀνατελεῖ, καὶ προπορεύσεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου καὶ ἡ δόξα Κυρίου περιστελεῖ σε· ἔτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ· ἴδου πάρεμι*»¹⁶. Καὶ ὁ Ζαχαρίας, πού εἶνε ἓνας ἀπὸ τοὺς δώδεκα προφῆτες, φανερόντας στό λαό τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, λέγει «*Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· κρίμα δίκαιον κρίνετε, ἔλεος καὶ οἰκτιρμὸν ποιεῖτε ἕκαστος πρὸς τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ. Χήραν καὶ ὄρφανὸν καὶ προσήλυτον καὶ πένητα μὴ καταδυναστεύετε καὶ κακίαν ἕκαστος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ μὴ μνησικακεῖτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν*»¹⁷. Καὶ πάλι λέγει «*Οὗτοι οἱ λόγοι, οὓς ποιήσετε· λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ καὶ κρίμα εἰρηνικὸν κρίνατε ἐν ταῖς πύλαις ὑμῶν, καὶ ἕκαστος τὴν κακίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ μὴ λογιέσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν καὶ ὄρκον ψευδῆ μὴ ἀγαπᾶτε, διότι ταῦτα πάντα ἐμίσησα, λέγει Κύριος παντοκράτωρ*»¹⁸. Καὶ ὁ Δαυῖδ λέγει παρομοίως: «*Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ καὶ χεῖλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποίησον ἀγαθόν, ζήτησον εἰρήνην καὶ δίωξον αὐτήν*»¹⁹.

4. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ εἶνε φανερό ὅτι ὁ Θεός δέν ζητοῦσε ἀπὸ αὐτοὺς θυσίες καὶ ὀλοκαυτώματα, ἀλλὰ πίστι καὶ ὑπακοή καὶ δικαιοσύνη γιά τὴ δική τους σωτηρία. Ὅπως στὸν προφῆτη Ἰωσή, διδάσκοντάς τους ὁ Θεός τό θέλημά του, ἔλεγε: «*Ἐλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν καὶ ἐπίγνωσιν Θεοῦ ἢ ὀλοκαυτώματα*»²⁰. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριός μας τὰ ἴδια τοὺς συμβούλευε λέγοντας: «*Εἰ δὲ ἐγνώκετε τί ἐστὶν ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν, οὐκ ἂν κατεδικάσατε τοὺς ἀναίτιους*»²¹. Μαρτυρεῖ, δηλαδή, γιά τοὺς προφῆτες ὅτι κήρυξαν τὴν ἀλήθεια, αὐτοὺς, ὅμως, τοὺς ἐλέγχει ὅτι εἶνε ἀνόητοι ἀπὸ δική τους ὑπαιτιότητα.

5. Ἀλλὰ συμβουλευοντας καὶ τοὺς μαθητάς του νά προσφέρουν ἀπαρχές στὸν Θεό ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του, ὄχι διότι τάχα εἶχε ἀνάγκη, ἀλλὰ γιά νά μὴ εἶνε οἱ ἴδιοι οὔτε ἄκαρποι οὔτε ἀχάριστοι, πῆρε ψωμί, πού προέρχεται ἀπὸ τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, καὶ εὐχαρίστησε λέγοντας: «*Τοῦτό ἐστι τὸ*

σῶμά μου»²². Παρομοίως καί τό κρασί μέσα στό ποτήρι, πού εἶνε ἀπό τά δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, ὅπως καί ἐμεῖς, ἔδειξε ὅτι εἶνε τό αἷμά του²³ καί δίδαξε τή νέα προσφορά τῆς Καινῆς Διαθήκης. Αὐτήν παρέλαβε ἡ Ἐκκλησία ἀπό τοὺς ἀποστόλους καί σέ ὅλο τόν κόσμο αὐτήν προσφέρει στόν Θεό, ὁ ὁποῖος μᾶς παρέχει μέ τίς τροφές τίς ἀπαρχές τῶν δωρεῶν του στήν Καινή Διαθήκη, γιά τήν ὁποία ὁ ἐκ τῶν δώδεκα προφητῶν Μαλαχίας προφήτευσε τά ἐξῆς: «*Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καί θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν παντί τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρὰ, διότι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ*»²⁴. Ὁλοφάνερα δείχνει μέ αὐτά ὅτι ὁ μὲν προηγούμενος λαός θά σταματήσει νά προσφέρει στόν Θεό· ὅμως, σέ κάθε τόπο θά προσφέρεται σέ αὐτόν θυσία – καί μάλιστα καθαρὰ – τό δέ ὄνομά Του θά δοξάζεται στα ἔθνη.

6. Ποιό εἶνε τό ἄλλο ὄνομα πού δοξάζεται στα ἔθνη, παρά μόνον τό ὄνομα τοῦ Κυρίου μας, μέ τόν ὁποῖο δοξάζεται ὁ Πατήρ, δοξάζεται, ὅμως, καί ὁ ἄνθρωπος; Καί ἐπειδὴ τό ὄνομα εἶνε τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ του καί ἐπειδὴ αὐτός ἔκανε τόν ἄνθρωπο, τό ὀνομάζει δικό του. Ἄν κάποιος βασιλιᾶς ζωγραφίση ὁ ἴδιος τήν εἰκόνα τοῦ υἱοῦ του, δικαίως θά μπορέση νά τήν πῆ δική του γιά δύο λόγους· καί διότι εἶνε τοῦ υἱοῦ του καί διότι ὁ ἴδιος τήν ἔκανε. Ἔτσι καί τό ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τό ὁποῖο σέ ὅλο τόν κόσμο δοξάζεται στήν Ἐκκλησία, ὁμολογεῖ ὁ Πατήρ ὅτι εἶνε δικό του, καί διότι εἶνε τοῦ Υἱοῦ του καί διότι ὁ ἴδιος τό ἔγραψε καί τό ἔδωσε γιά τή σωτηρία τῶν ἀνθρώπων²⁵. Ἐπειδή, λοιπόν, τό ὄνομα τοῦ Υἱοῦ εἶνε τό «ἴδιον» ὄνομα τοῦ Πατρὸς καί διά τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ προσφέρει ἡ Ἐκκλησία στόν παντοδύναμο Θεό, καλῶς λέγει καί γιά τά δύο: «*Καὶ ἐν παντί τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρὰ*»²⁶. Ὁ Ἰωάννης, ὅμως, λέγει στήν Ἀποκάλυψι· ὅτι τά θυμιάματα «*εἰσὶν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων*»²⁷.

Κεφάλαιο ΙΗ'

1. Τήν προσφορά, λοιπόν, τῆς Ἐκκλησίας, πού δίδαξε ὁ Κύριος νά προσφέρεται σέ ὅλο τόν κόσμο, τή λογαριάζει ὁ Θεός ὡς καθαρὴ θυσία καί ὡς τέτοια τήν ἀποδέχεται. Ὅχι διότι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τῆ δικῆ μας θυσία, ἀλλὰ διότι αὐτός πού τήν προσφέρει, δοξάζεται ὁ ἴδιος μέ αὐτό πού προσφέρει, ἄν γίνεται δεκτό τό δῶρό του. Μέ τό δῶρο πού προσφέρεται στό βασιλιά φαίνεται καί ἡ τιμὴ καί ἡ διάθεσι ἀπέναντί του. Ἐπειδή, ὅμως, ἤθελε ὁ Κύριος νά προσφέρωμε τό δῶρό μας μέ ὅλη τήν ἀπλότητα καί ἀκακία, διεκήρυξε ὅτι «*Ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ὑπάγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ*

δωρόν σου»¹. Πρέπει, λοιπόν, νά προσφέρωμε στόν Θεό τίς ἀπαρχές τῶν δημιουργημάτων του, ὅπως λέγει καί ὁ Μωϋσῆς: «*Οὐκ ὀφθήσῃ ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ κενός*»². Ἔτσι, λοιπόν, μέ ὅσα ὁ ἄνθρωπος χάρισε, μέ αὐτά εὐηρέστησε καί τιμήθηκε ἀπό τόν Θεό.

2. Τό εἶδος τῶν προσφορῶν δέν ἀπορρίφθηκε. Διότι προσφορές ὑπῆρχαν ἐκεῖ, προσφορές ὑπάρχουν καί ἐδῶ· θυσίες στόν ἐβραϊκό λαό, θυσίες στήν Ἐκκλησία. Ἡ μορφή μόνον ἄλλαξε. Διότι δέν τίς προσφέρουν πλέον δούλοι, ἀλλά ἐλεύθεροι. Ἐνας καί ὁ αὐτός Κύριος εἶνε. Ἰδιαιτερός εἶνε ὁ χαρακτήρας τῆς προσφορᾶς τῶν δούλων καί ἰδιαιτερός ὁ τῶν ἐλευθέρων, ὥστε καί μέ τίς προσφορές ἀκόμη νά φαίνεται τό γνώρισμα τῆς ἐλευθερίας. Τίποτε δέν εἶνε χωρίς λόγο, χωρίς σημασία καί χωρίς ἀπόδειξι. Καί γι' αὐτό ἐκεῖνοι μέν ἀφιέρωναν τίς δεκάτες τους, ἀλλά ὅσοι ἀπέκτησαν τήν ἐλευθερία, ὅλα τά δικά τους τά ἔδωσαν γιά νά τά χρησιμοποιοῦ ὁ Κύριος. Μέ ἰλαρότητα καί ἐλευθερία δίδουν τά μεγαλύτερα, διότι, ὅπωςδήποτε, ἐλπίζουν τά μεγαλύτερα. Αὐτό ἔπραξε ἐκείνη ἡ πτωχή χήρα, ἡ ὁποία ἔβαλε στό γαζοφυλάκιο τοῦ Θεοῦ ὅλη τήν περιουσία της³.

3. Ἐξ ἀρχῆς, βεβαίως, ὁ Θεός ἐπέβλεψε στά δῶρα τοῦ Ἄβελ⁴, διότι τά προσέφερε μέ ἀπλότητα καί δικαιοσύνη. Δέν ἐπέβλεψε, ὅμως, στή θυσία τοῦ Κάιν, διότι συνοδευόταν ἀπό φθόνο καί κακία ἐναντι τοῦ ἀδελφοῦ του, καί εἶχε τό διχασμό μέσα στήν καρδιά του, ὅπως τοῦ ἔλεγε ὁ Θεός ἀποκαλύπτοντας τά μυστικά του: «*Οὐκ ἐάν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δέ μὴ διέλῃς, ἡμαρτες; ἡσύχασον*»⁵. Ἐπειδή ἀκριβῶς δέν ἐξιλεώνεται ὁ Θεός μέ θυσία. Ἄν κάποιος ἐπιχειρήσῃ νά προσφέρῃ θυσία κατά τά φαινόμενα καθαρῆ καί σωστή καί νόμιμη, στήν ψυχῆ του, ὅμως, δέν κατανέμη σωστά τήν ἐπικοινωνία μέ τόν πλησίον, αὐτός δέν ἔχει τό φόβο τοῦ Θεοῦ. Μέ τό ὅτι σωστά ἐξωτερικῶς προσφέρει τή θυσία δέν ἐξαπατᾷ τόν Θεό, διότι μέσα του ἔχει τήν ἁμαρτία. Οὔτε μία τέτοια προσφορά θά τόν ὠφελούσε σέ τίποτε. Ἀλλά θά τόν ὠφελούσε νά σταματήσῃ τό κακό πού συντελεῖται μέσα του, ὥστε νά μὴ ὑποκριθῇ γιά μία ἐνέργειά του, πού μεγαλώνει τήν ἁμαρτία του καί τόν κάνει νά γίνῃ αὐτόχειρας. Γι' αὐτό καί ὁ Κύριος ἔλεγε: «*Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καί φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαιμένοις, οἵτινες ἐξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἐσωθεν δέ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν καί πάσης ἀκαθαρσίας. Οὕτω καί ὑμεῖς ἐξωθεν μὲν φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἐσωθεν δέ μεστοί ἐστε πονηρίας καί ὑποκρίσεως*»⁶. Ἐνῶ, δηλαδή, ἐξωτερικά τούς θεωροῦσαν ὅτι προσέφεραν ὀρθῶς, μέσα τους εἶχαν τήν ἴδια ζήλεια μέ ἐκείνην τοῦ Κάιν. Γι' αὐτό φόνευσαν τόν Δίκαιο καί παρέβησαν τή συμβουλή τοῦ Λόγου, ὅπως ὁ Κάιν. Σέ αὐτόν μέν ὁ Θεός εἶπε «*ἡσύχασον*»⁷ καί δέν συγκατένευσε. Διότι τό νά ἡσυχάσῃ τί ἄλλο σημαίνει ἐκτός ἀπό τό νά ἐγκαταλείψῃ τήν ἐπίθεσι πού σχεδίαζε νά κάνῃ; Καί ὅταν ὁ Κύριος παρομοίως ἔλεγε στούς φαρισαίους: «*φαρισαῖε τυφλέ, καθάρισον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτοῦ καθαρὸν*»⁸, δέν τόν ἄκουγαν. Λέγει, λοιπόν, ὁ

Ἱερεμίας: « Ἴδου οὐκ εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοί σου οὐδὲ ἡ καρδιά σου καλή, ἀλλὰ εἰς τὴν πλεονεξίαν σου καὶ εἰς τὸ αἷμα τὸ ἀθῶον τοῦ ἐκχέειν αὐτὸ καὶ εἰς ἀδικήματα καὶ εἰς φόνον τοῦ ποιεῖν αὐτά»⁹. Καὶ ὁ Ἡσαΐας πάλι λέγει: « Ἐποιήσατε βουλήν οὐ δι' ἐμοῦ καὶ συνθήκην οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου»¹⁰. Ἐτσι, λοιπόν, καθὼς φανερόνεται τὸ ἐνδότερο θέλημα καὶ ἡ σκέψι τους, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Θεός, πού ἀποκαλύπτει τὰ κρυπτά, εἶνε ἀκατηγόρητος καὶ δέν κάνει κακό. Ἐπειδὴ, πάλι, δέν ἠσύχαζε ὁ Κάιν, τοῦ εἶπε ὁ Θεός: « Πρὸς σέ ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ»¹¹. Στόν Πιλάτο, ἐπίσης, παρομοίως ἔλεγε: « Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν»¹². Πάντα ὁ Θεός ἀφήνει τὸν δίκαιο στὴ διάκρισι τῶν ἀσεβῶν, ἔτσι ὥστε δοκιμασμένο ἀπὸ ὅσα ἔπαθε καὶ ὑπέμεινε νά τὸν δεχθῆ κοντά του· ἐνῶ ὁ κακὸς ἀπὸ ὅσα ἔκανε θά ἐκβληθῆ, ἀφοῦ δικασθῆ. Οἱ θυσίαι, λοιπόν, δέν ἀγιάζουν τὸν ἄνθρωπο. Ὁ Θεός δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ θυσίας. Ἀλλὰ ἡ συνείδησι αὐτοῦ, πού προσφέρει, ἀγιάζει τὴ θυσία. Καὶ ὅταν ἡ συνείδησι εἶνε καθαρὴ, κάνει τὸν Θεὸ νά δεχθῆ τὴ θυσία σάν νά εἶνε ἀπὸ φίλο. Γι' αὐτὸ λέγει ἡ Γραφή: « Ὁ δὲ ἄνομος ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ὁ ἀποκτένων κύναι»¹³.

4. Ἐπειδὴ, λοιπόν, ἡ Ἐκκλησία προσφέρει μὲ ἀπλότητα, δικαίως ὁ Θεός λογαριάζει τὸ δῶρό της ὡς καθαρὴ θυσία. Αὐτὸ λέγει καὶ ὁ Παῦλος στοὺς Φιλιππησίους: « Πεπλήρωμαι δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, ὁσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ»¹⁴. Ἐμεῖς πρέπει νά προσφέρωμε στόν Θεὸ καὶ νά εὐχαριστοῦμε μὲ ὅλα τὸν Δημιουργό Θεό, προσφέροντας τίς ἀπαρχές τῶν δημιουργημάτων του μὲ καθαρὴ σκέψι, ἀνυπόκριτη πίστι, σταθερὴ ἐλπίδα καὶ θερμὴ ἀγάπη. Καὶ αὐτὴν τὴν προσφορὰ μόνον ἡ Ἐκκλησία τὴν προσφέρει στόν Δημιουργό καθαρὴ, διότι τοῦ τὴν προσφέρει μὲ εὐχαριστία καὶ ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του. Οἱ Ἰουδαῖοι, ὅμως, δέν τὴν προσφέρουν ἔτσι. Διότι τὰ χέρια τους εἶνε γεμάτα αἷμα¹⁵, ἀφοῦ δέν ἀποδέχθηκαν τὸν Λόγο, τὸν ὁποῖο προσφέρουμε στόν Θεό. Ἀλλὰ οὔτε ὅλες οἱ συναγωγές τῶν αἰρετικῶν. Ἄλλοι, ὀνομάζοντας Πατέρα ἄλλον ἐκτός ἀπὸ τὸν Δημιουργό καὶ προσφέροντας σέ αὐτόν ὅσα ἔγιναν γιὰ ἐμᾶς, δείχνουν ὅτι ἐπιθυμεῖ καὶ ποθεῖ καὶ τὰ ξένα ἀκόμη. Ὅσοι, ὅμως, λέγουν ὅτι αὐτὰ πού ἔγιναν γιὰ ἐμᾶς, ἔγιναν ἀπὸ τὸ Ὑστέρημα, τὴν ἀγνοία καὶ τὸ πάθος, ἀφοῦ προσφέρουν τοὺς καρπούς τοῦ Ὑστερήματος, τῆς ἀγνοίας καὶ τοῦ πάθους, ἀμαρτάνουν στόν Πατέρα τους, ὑβρίζοντάς τον μᾶλλον, παρὰ εὐχαριστώντάς τον. Πῶς, ὅμως, θά παραδεχθοῦν αὐτοὶ ὅτι τὸ ψωμί, πού προσφέρεται στὴν Εὐχαριστία, εἶνε τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τους καὶ τὸ κρασί μέσα στό ποτήριον εἶνε τὸ αἷμά του¹⁶, ἐάν δέν παραδέχωνται ὡς Υἱὸ τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ κόσμου τὸν Λόγο του, μὲ τὸν ὁποῖο καρποφορεῖ τὸ δένδρο καὶ ρέουν οἱ πηγές καὶ ἡ γῆ δίνει πρῶτα τὸ χόρτο, μετὰ τὸ στάχυ καὶ κατόπιν πληρες σιτάρι μέσα στό στάχυ;¹⁷

5. [Πῶς λέγουν ὅτι ἡ σάρκα μεταβαίνει στὴ φθορά καὶ δέν παίρνει τὴ ζωὴ, ἀφοῦ τρέφεται ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ τὸ αἷμά του; Ἡ τὴ γνώμη τους

ἄς ἀλλάξουν, ἢ ἄς σταματήσουν νά προσφέρουν ὅσα εἶπαμε. Ἡ δική μας γνώμη συμφωνεῖ μέ τήν Εὐχαριστία καί ἡ Εὐχαριστία, πάλι, ἐπιβεβαιώνει τή γνώμη μας. Προσφέρουμε στόν Θεό τά δικά του, κηρύσσοντας πρεπόντως τήν κοινωνία καί τήν ἔνωσι καί ὁμολογώντας τήν ἔγερσι τοῦ σώματος καί τοῦ πνεύματος. Ὅπως τό ψωμί, πού προέρχεται ἀπό τή γῆ, ὅταν παίρνη καί τήν ἐπίκλησι τοῦ Θεοῦ, δέν εἶνε πλέον κοινό ψωμί, ἀλλά Εὐχαριστία πού συνίσταται ἀπό δύο στοιχεῖα, τό ἐπίγειο καί τό ἐπουράνιο, ἔτσι καί τά σώματά μας, ὅταν παίρνουν τήν Εὐχαριστία, δέν εἶνε πλέον φθαρτά, διότι ἔχουν τήν ἐλπίδα τῆς αἰωνίας ἀναστάσεως]¹⁸.

6. Προσφέρουμε, λοιπόν, στόν Θεό, ὄχι διότι τάχα ἔχει ἀνάγκη, ἀλλά διότι τόν εὐχαριστοῦμε γιά τή δωρεά του καί ἔτσι ἀγιάζουμε τή δημιουργία. Ὅπως ὁ Θεός δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπό ὅσα τοῦ δίδουμε ἐμεῖς, ἔτσι ἐμεῖς ἔχουμε ἀνάγκη νά προσφέρωμε κάτι στόν Θεό, ὅπως λέγει ὁ Σολομών «Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανεῖζει Θεῶν»¹⁹. Ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος δέν χρειάζεται τίποτε, δέχεται γιά τόν ἑαυτό του τά καλά μας ἔργα, γιά νά μᾶς ἀνταποδώσῃ τά ἀγαθά του, ὅπως λέγει ὁ Κύριός μας: «*Λεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Ἐπείνασα γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἦμην καὶ συνηγάγετέ με· γυμνὸς καὶ περιεβάλετέ με· ἡσθένησα καὶ ἐπεσκέψασθέ με· ἐν φυλακῇ ἦμην καὶ ἤλθετε πρὸς με*»²⁰. Ὅπως, λοιπόν, ἐνῶ δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐτά, θέλει, ὅμως, ἀπὸ ἐμᾶς νά τά κάνωμε γιά τό δικό μας τό καλό, γιά νά μὴ εἶμαστε ἄκαρποι, ἔτσι αὐτός ὁ ἴδιος ὁ Λόγος προσέταξε τό λαὸ τί προσφορές πρέπει νά δίδουν, μολονότι δέν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ αὐτές, ἀλλά γιά νά μάθουν νά εἶνε δοῦλοι τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτόν τό λόγο θέλει, ἐπίσης, καί ἀπὸ ἐμᾶς νά προσφέρωμε στό θυσιαστήριο τό δῶρό μας συχνά καί χωρὶς διακοπῆ. Ὑπάρχουν, λοιπόν, στοὺς οὐρανοὺς (διότι ἐκεῖ κατευθύνονται οἱ προσευχῆς καί οἱ προσφορές μας) θυσιαστήριο καί ναός, ὅπως λέγει ὁ Ἰωάννης στὴν Ἀποκάλυψι «*Καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ*»²¹, ἀλλά καί σκηνή: «*Ἴδου ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ, ἐν ἧ σκηνώσῃ μετὰ τῶν ἀνθρώπων*»²².

Κεφάλαιο ΙΘ'

1. Τά δῶρα καί τίς προσφορές καί ὅλες τίς θυσίες τίς ἔλαβε ὁ λαός ὡς τύπους, ὅπως ἔδειξε στό Μωϋσῆ ἐπάνω στό ὄρος ὁ ἕνας καί ὁ αὐτός Θεός, τοῦ ὁποῖου καί τώρα δοξάζεται τό ὄνομα διὰ τῆς Ἐκκλησίας σέ ὅλα τά ἔθνη. Σχετικῶς, ὅμως, μέ τά γήινα, πού ὠρίσθησαν γιά ἐμᾶς, ταιριάζει νά ποῦμε ὅτι εἶνε τύπος τῶν ἐπουρανίων, πού ἔγιναν ἀπὸ τόν ἴδιο Θεό. Δέν μπορούσε ἀλλιῶς νά παρομοιάσῃ τήν εἰκόνα τῶν πνευματικῶν. Τό νά λέγουν, πάλι, ὅτι τά ὑπερουράνια καί πνευματικά, πού γιά ἐμᾶς εἶνε ἀόρατα καί ἀνέκφραστα, εἶνε τύπος ἄλλων ἐπουρανίων καί ἄλλου Πληρώματος καί ὅτι ὁ Θεός εἶνε εἰκόνα ἄλλου Πατρὸς, αὐτά εἶνε λόγια ἀνθρώπων, πού πλανῶνται μακριά ἀπὸ

τήν ἀλήθεια καί εἶνε τελείως ἀνόητοι καί βραδύνουσ. Τέτοιοι ἄνθρωποι θά ἀναγκασθοῦν, ὅπως δεῖξαμε πολλές φορές, νά βρίσκουν πάντοτε τύπους τῶν τύπων καί εἰκόνες τῶν εἰκόνων καί ποτέ νά μή προσηλώνουν τό νοῦ τους στόν ἕνα καί ἀληθινό Θεό. Οἱ σκέψεις τους ξεπέρασαν τόν Θεό καί ὑπερέβησαν μέ τίς καρδιές τους τόν ἴδιο τό Διδάσκαλο. Κατά τά φαινόμενα, βεβαίως, ἀνυψώθηκαν καί ὑπερέβησαν, ἀλλά στήν πραγματικότητα ἀπομακρύνθηκαν ἀπό τόν ἀληθινό Θεό.

2. Σωστά κάποιος θά μπορούσε νά πῆ σέ αὐτούς, ὅπως ἡ ἴδια ἡ Γραφή τό παρουσιάζει· μέχρι ποίου σημείου ἐπάνω ἀπό τόν Θεό ἀνυψώνετε τίς σκέψεις σας, ἐσεῖς πού ὑψωθήκατε ἀπερίσκεπτα; Ἀκούσατε ὅτι «*ἐμέτρησε τόν οὐρανὸν σπιθαμῆ*»¹. Πῆτέ μου τό μέτρο καί ἀναφέρατέ μου τό ἀναριθμητο πλῆθος τῶν πῆχεων. Φανερώστε μου τό πλήρωμα, τό πλάτος καί τό μήκος καί τό ὕψος², τήν ἀρχή καί τό τέλος τῆς περιμέτρου, πού δέν θά τά καταλάβῃ ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε θά τά συλλάβῃ. Εἶνε, πράγματι, μεγάλα τά θεσσαυροφυλάκια τοῦ οὐρανοῦ. Εἶνε ἀμέτρητος μέσα στήν καρδιά ὁ Θεός καί ἀκατάληπτος στό νοῦ Αὐτός πού κλείνει μέσα στή χούφτα του τή γῆ³. Ποιός ἀντιλαμβάνεται τό μέτρο τῆς δεξιᾶς του; Ποιός γνωρίζει τό δάκτυλό του; Ἡ ποιός καταλαβαίνει τό χέρι του, πού μετράει τά ἀμέτρητα, πού μετράει καί ἐκτείνει τό μέτρο τῶν οὐρανῶν καί περικλείει μέ τή χούφτα του τή γῆ μαζί μέ τίς ἀβύσσους, πού ἔχει μέσα του τό πλάτος καί τό μήκος καί τό βάθος πρὸς τά κάτω καί τό ὕψος πρὸς τά ἄνω ὅλης τῆς κτίσεως, ἡ ὁποία φαίνεται, ἀκούεται καί κατανοεῖται, ἀλλά καί αὐτῆς πού δέν φαίνεται; Καί γι' αὐτό ὁ Θεός εἶνε «*ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου*»⁴ ὅλων ὅσα ἔγιναν καί δημιουργήθηκαν. Ὁ ἴδιος εἶνε αὐτός πού πληροῖ τοὺς οὐρανοὺς⁵ καί ἐπιβλέπει ἀβύσσους⁶ καί εἶνε μαζί μέ τόν καθένα ἀπό ἐμᾶς. Διότι λέγει· «*Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι καὶ οὐχὶ Θεὸς πόρρωθεν. Εἰ κρυβήσεται τις ἐν κρυφαίοις καὶ ἐγὼ οὐκ ὄψομαι αὐτόν.*»⁷ Τό χέρι του τά συνέχει ὅλα. Αὐτό τό ἴδιο φωτίζει τοὺς οὐρανοὺς, φωτίζει ἀκόμη καί ὅσα εἶνε κάτω ἀπό τόν οὐρανό, ἐρευνᾷ «*νεφροὺς καὶ καρδίας*»⁸, ὑπάρχει δέ μέσα στά κρυφά καί στά μυστικά μας καί φανερά μᾶς τρέφει καί μᾶς διασώζει.

3. Ἐάν ὁ ἄνθρωπος δέν συλλαμβάνῃ τό πλήρωμα καί τό μέγεθος τῆς χειρὸς του, πῶς θά μπορέσῃ νά καταλάβῃ ἢ νά γνωρίσῃ μέσα στήν καρδιά του τόσο μεγάλο Θεό; Ὅσοι τάχα τόν μέτρησαν καί τόν ἐξέτασαν καί τόν «*διέτρεξαν*» ἐξ ὀλοκλήρου καί φαντάζονται ὅτι ἐπάνω ἀπὸ αὐτόν ὑπάρχει ἄλλο Πλήρωμα Αἰώνων καί ἄλλος Πατήρ, δέν βλέπουν ἐπάνω στά ἐπουράνια, ἀλλά πραγματικά κατέρχονται στό Βυθό, στό βάθος, δηλαδή, τῆς ἀνοησίας τους. Λένε, βεβαίως, ὅτι ὁ Πατήρ τους τελειώνει σέ αὐτά πού εἶνε ἐκτός τοῦ Πληρώματος, ὅτι ὁ Δημιουργός, πάλι, δέν φθάνει μέχρι τό Πλήρωμα. Καί ἔτσι τίποτε ἀπὸ αὐτά τά δύο δέν νομίζουν πῶς εἶνε τέλειο καί τά περιλαμβάνει ὅλα. Δέν θά ὑπάρχῃ, βεβαίως, στόν μέν ἕνα ὅλη ἡ δημιουργία τοῦ κό-

σμου, πού εύρίσκεται εκτός του Πληρώματος, και στόν άλλον ή δημιουργία, πού εΐνε μέσα στό Πλήρωμα. Κανείς, λοιπόν, από αυτούς τούς δύο δέν θά εΐνε ό Θεός τών όλων. Εΐνε, όμως, φανερό σέ όλους ότι κανείς δέν μπορεί νά εκφράση τό μέγεθος του Θεού από αυτά πού έγιναν. Καί ό καθένας, πού φρονεΐ αξίως του Θεού, θά όμολογήση ότι τό μέγεθος του δέν εξασθενεί, αλλά τά συμπεριλαμβάνει όλα και φθάνει μέχρις εμάς και εΐνε μαζί μας.

Κεφάλαιο Κ'

1. Εΐνε αδύνατο, λοιπόν, νά γνωρίσωμε τόν Θεό κατά τό μέγεθος του, διότι εΐνε αδύνατο νά μετρήσωμε τόν Πατέρα. Λόγω τής αγάπης του (διότι αυτή μάς όδηγεΐ διά του Λόγου στόν Θεό), όσοι ύπακούουν σέ αυτόν πάντοτε μαθαίνουν ότι εΐνε τόσο μεγάλος Θεός και ό ίδιος εΐνε αυτός πού μόνος του έκτισε και δημιούργησε και κόσμησε, αλλά και συνέχει τά πάντα και ανάμεσα σέ αυτά τόν δικό μας κόσμο. Και εμείς, λοιπόν, γίναμε μαζί μέ όσα συνέχει αυτός. Καί αυτός εΐνε πού λέγει ή Γραφή: «Και έπλασεν ό Θεός τόν άνθρωπον, χοϋν από τής γής λαβών και ενεφύσησεν εις τό πρόσωπον αυτού πνοήν ζωής»¹. Δέν μάς έκαναν, λοιπόν, ούτε μάς έπλασαν οι άγγελιοι, ούτε μόρρεσαν αυτοί νά κάνουν τήν εικόνα του Θεού· ούτε, όμως, και κάποιος άλλος εκτός από τόν Λόγο του Κυρίου, ούτε ή Δύναμι πού απέχει πολύ από τόν Πατέρα τών όλων. Διότι ό Θεός δέν είχε τήν ανάγκη τους για νά κάνη όσα ό ίδιος μόνος του είχε προορίσει νά γίνουν, σάν νά μή είχε τά δικά του χέρια (τόν Υίο και τό Πνεϋμα). Υπάρχει πάντοτε κοντά του ό Λόγος και ή Σοφία², ό Υιός και τό Πνεϋμα, πού δι' αυτών και «έν αυτοΐς» τά έκανε όλα ελευθέρως και μέ τή θέλησί του. Πρός αυτούς δέ άπευθυνόμενος λέγει «Ποιήσωμεν άνθρωπον κατ' εικόνα ήμετέραν και καθ' όμοΐωσιν»³. Ό ίδιος μόνος του πήρε τήν οϋσία τών κτισμάτων και τό πρότυπο τών δημιουργημάτων και τό σχήμα του κόσμου πού κυβερνά.

2. [Καλώς, λοιπόν, εΐπε ή Γραφή⁴ «Πρωτον πάντων πιστευσον ότι εις έστιν ό Θεός, ό τά πάντα κτίσας και καταρτίσας και ποιήσας εκ του μη όντος εις τό εΐναι τά πάντα και πάντα χωρών, μόνος δε άχώρητος ών»]⁵. Καλώς και ό προφήτης Μαλαχίας λέγει: «Οϋχι Θεός εις έκτισεν ήμας; οϋχι πατήρ εις πάντων ήμών;»⁶. Σύμφωνα μέ αυτό και ό απόστολος λέγει: «Εΐς Θεός Πατήρ ό επί πάντων και έν πᾶσιν ήμΐν»⁷. Παρομοΐως δέ και ό Κύριος λέγει: «Πάντα μοι παρεδόθη υπό του Πατρός μου»⁸, δηλαδή, από αυτόν πού έκανε τά πάντα. (Διότι δέν του παρέδωσε ξένα, αλλά τά δικά του. Μέ τό «πάντα» εννοείται ότι δέν του αφαιρέθηκε τίποτε· και γι' αυτό ό ίδιος εΐνε «κριτής ζώντων και νεκρών»⁹, «έχων τήν κλειν του Δαυΐδ, ό άνοίγων και οϋδεις κλείσει, κλείων και οϋδεις άνοΐζει»¹⁰. Κανείς άλλος ούτε στόν οϋρανό ούτε στη γή ούτε κάτω από τή γή μόρρεσε νά άνοΐξη τό βιβλίο του Πατρός, ούτε νά τό δΐ¹¹, παρά μόνον «τό άρνΐον τό έσφαγμένον»¹², πού μάς εξαγόρασε μέ τό αίμά του¹³).

Ἐκ τῆς ἰδίας ἀκριβῶς, πού τὰ ἔκανε ὅλα μέ τόν Λόγο καί τὰ τακτοποίησε μέ τή Σοφία, πῆρε τήν ἐξουσία ὅλων, ὅταν «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»¹⁴, ὥστε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἶχε τήν κυριαρχία στούς οὐρανοῦς, ἔτσι νά ἔχη καί στή γῆ ἐξουσία, διότι ἦταν ἄνθρωπος δίκαιος, «ὡς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ»¹⁵. Ἔχει, ὁμως, καί τήν ἐξουσία τῶν ὑποκάτω τῆς γῆς, διότι ἐγινε ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν¹⁶. Ἔτσι ὅλα βλέπουν, ὅπως εἶπαμε πρὶν, τό Βασιλιᾶ τους. Στή σάρκα τοῦ Κυρίου μας συναντοῦμε τό πατρικό φῶς καί ἀπό τό ἐσταυρωμένο σῶμά του ἔρχεται ἡ λάμψη σέ ἐμᾶς. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ὁ ἄνθρωπος, περιβεβλημένος μέ τό πατρικό φῶς, ἔφθασε στήν ἀφθαρσία.

3. Διά πολλῶν ἀναφέραμε ὅτι ὁ Λόγος, δηλαδή, ὁ Υἱός, πάντοτε ἦταν μαζί μέ τόν Πατέρα. Σχετικῶς, ὁμως, μέ τό ὅτι καί ἡ Σοφία, δηλαδή, τό Πνεῦμα, ἦταν κοντά του πρὶν ἀπό κάθε δημιουργία του, λέγει μέ τό Σολομῶντα: «Ὁ Θεός τῆ σοφία ἐθεμελίωσε τήν γῆν, ἠτοίμασε δὲ οὐρανοὺς φρονήσει ἐν αἰσθήσει ἄβυσσοι ἐρράγησαν, νέφη δὲ ἐρρύησαν δρόσους»¹⁷. Καί πάλι: «Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσε με ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ προελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, πρὸ τοῦ ὄρη ἐδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γενῶ με»¹⁸. Καί πάλι: «Ἦνίκα ἠτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρήμην αὐτῷ, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς τῆς ἀβύσσου καὶ ἰσχυρὰ ἐποίει τὰ θεμέλια τῆς γῆς, ἡμῖν παρ' αὐτῷ ἀρμόζουσα. Ἐγὼ ἡμῖν ἤ προσέχαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνομην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε ἐνευφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἐνευφραίνετο ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων»¹⁹.

4. Ἐνας, λοιπόν, εἶνε ὁ Θεός πού μέ τόν Λόγο καί τή Σοφία ἔκανε καί διευθέτησε τὰ πάντα. Αὐτός εἶνε ὁ Δημιουργός, ὁ ὁποῖος καί αὐτόν τόν κόσμο τόν ἔδωσε στό ἀνθρώπινο γένος καί ὡς πρὸς τό μέγεθος μὲν εἶνε ἄγνωστος σέ ὅλους αὐτούς πού ἔκανε (διότι κανεὶς δὲν ἐρεύνησε τό ὕψος του οὔτε ἀπό τοὺς παλιούς, οἱ ὁποῖοι ἀνεπαύθησαν, οὔτε ἀπό τοὺς ζῶντες τώρα), λόγῳ δὲ τῆς ἀγάπης του γίνεται γνωστός πάντα μέ τόν Λόγο του, μέ τόν ὁποῖο τὰ δημιουργήσε ὅλα. [Αὐτός ὁ Λόγος του εἶνε ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ὁποῖος στούς ἐσχάτους καιροὺς ἐγινε ἄνθρωπος μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, γιὰ νά συνδέσῃ τό τέλος μέ τὴν ἀρχή, δηλαδή, τόν ἄνθρωπο μέ τόν Θεό. Καί γι' αὐτό, οἱ προφῆται, οἱ ὁποῖοι ἔλαβαν τό προφητικό χάρισμα ἀπὸ τόν ἴδιο τόν Λόγο, προφήτευσαν τὴν κατὰ σάρκα ἔλευσί του]²⁰, μέ τὴν ὁποία ἐγινε ἡ ἔνωσι καὶ ἐπικοινωνία τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν εὐδοκία τοῦ Πατρός. Ἐπ' ἀρχῆς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ προφήτεψε ὅτι θά δοῦν οἱ ἄνθρωποι τόν Θεό καί ὅτι αὐτός θά ζήσει μαζί τους ἐπάνω στή γῆ²¹ καί θά συνομιλήσῃ καί θά βοηθήσῃ τό πλάσμα του σώζοντάς το καί γινόμενος ἀντιληπτός ἀπὸ αὐτό καί ἀπελευθερώνοντας ἐμᾶς ἀπὸ τὰ χέρια ὅλων ὅσοι μᾶς μισοῦν²², δηλαδή, ἀπὸ κάθε πνεῦμα πλάνης. Καί πράγματι, μᾶς ἔκανε νά τὸν ὑπηρετοῦμε μέ ἀγιότητα καὶ δικαιοσύνη ὅλες τίς ἡμέρες μας²³, ὥστε νά πε-

ριβληθῆ ὁ ἄνθρωπος τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καί νά προχωρήσῃ στή δόξα τοῦ Πατρός.

5. Αὐτά προφήτευαν οἱ προφῆται. Ἀλλά, ἐπειδή εἶνε ἀόρατος ὁ Πατήρ τῶν ὄλων, αὐτό δέν σημαίνει ὅτι ἄλλος ἦταν αὐτός πού ἔβλεπαν οἱ προφῆται, ὅπως λένε μερικοί. Αὐτοί δέν ξέρουν καθόλου τί εἶνε προφητεία. Διότι ἡ προφητεία εἶνε ἡ πρόρρησι τῶν μελλόντων, δηλαδή, τό ὅτι προσημαίνονται αὐτά πού θά ὑπάρξουν ὕστερα. Προφήτευαν, λοιπόν, οἱ προφῆται ὅτι οἱ ἄνθρωποι θά δοῦν τόν Θεό, ὅπως καί ὁ Κύριος τό λέγει: «*Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται*»²⁴. Ἀλλά κατὰ τό μέγεθός του καί τῆ θαυμαστῆ δόξα του «*οὐ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸν Θεὸν καὶ ζήσεται*»²⁵, διότι ὁ Πατήρ εἶνε ἀκατάληπτος. Λόγω τῆς ἀγάπης του καί τῆς φιλανθρωπίας του καί ἐπειδὴ ὅλα μπορεῖ νά τά κάνῃ, σέ ὅσους τόν ἀγαποῦν παρεχώρησε ἀκόμη καί τό νά δοῦν τόν Θεό, ὅπως προφήτευσαν οἱ προφῆται. Διότι «*τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν*»²⁶. Μόνος του ὁ ἄνθρωπος δέν βλέπει τόν Θεό. Ὁ ἴδιος, ὅμως, μέ τῆ θέλησί του φαίνεται στοὺς ἀνθρώπους, πού θέλει αὐτός, ὅταν θέλῃ καί ὅπως θέλει, διότι εἶνε ὁ παντοδύναμος Θεός. Φάνηκε τότε μέ τό πνεῦμα τῆς προφητείας. Φάνηκε καί μέ τόν Υἱό διὰ τῆς υἰοθεσίας. Θά φανῆ ἀκόμη καί στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὡς Πατήρ. Τό Πνεῦμα, βεβαίως, ἐν τῷ Υἱῷ προετοιμάζει τόν ἄνθρωπο. Ὁ Υἱός, ὅμως, ὁδηγεῖ στόν Πατέρα. Ὁ Πατήρ δωρίζει τήν ἀφθαρσία στήν αἰώνια ζωή, τήν ὁποία κερδίζει ὅποιος βλέπει τόν Θεό. [Ὅπως αὐτοὶ πού βλέπουν τό φῶς εἶνε μέσα στό φῶς καί παίρνουν ἀπό τῆ λαμπρότητά του, ἔτσι ὅσοι βλέπουν τόν Θεό εἶνε μέσα στόν Θεό καί γίνονται μέτοχοι τῆς λαμπρότητός του. Θά πάρουν, λοιπόν, τῆ ζωῆ ὅσοι βλέπουν τόν Θεό. Καί γι' αὐτό ὁ Θεός, ὁ ἀχώρητος καί ἀκατάληπτος καί ἀόρατος, φανέρωσε τόν ἑαυτό του γιά νά τόν δοῦν οἱ πιστοί, νά τόν καταλάβουν καί νά τόν δεχθοῦν, νά δώσῃ δέ τῆ ζωῆ σέ ὅσους τόν δέχονται καί τόν βλέπουν μέ τήν πίστι. Ὅπως τό μέγεθός του εἶνε ἀνεξιχνίαστο, ἔτσι καί ἡ ἀγαθότητά του εἶνε ἀνεξήγητη. Λόγω δέ αὐτῆς τῆς ἀγαθότητος δίδει τῆ ζωῆ σέ ὅσους τόν βλέπουν. Ἐπειδὴ δέν ἦταν δυνατόν νά ζῆ κανεὶς χωρὶς τῆ ζωῆ, καί ἡ ζωῆ ἀρχίζει νά ὑπάρχῃ περίσσεια καί ἀφθονη, ὅταν ἐπικοινωνοῦμε μέ τόν Θεό. Ἡ ἐπικοινωνία, ὅμως, μέ τόν Θεό εἶνε τό νά τόν γνωρίζωμε καί νά ἀπολαμβάνωμε τήν ἀγαθότητά του]²⁷.

6. Οἱ ἄνθρωποι, λοιπόν, θά δοῦν τόν Θεό γιά νά ζήσουν, γινόμενοι ἀθάνατοι μέ τῆθέα του καί ἐπεκτεινόμενοι μέχρι τόν Θεό. Ὅπως εἶπα πρὶν, οἱ προφῆται μέ τοὺς τύπους φανέρωναν ὅτι θά δοῦν τόν Θεό οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι φέρουν τό Πνεῦμά του καί πάντα προσδοκοῦν τήν ἔλευσί του. Ἐτσι λέγει καί ὁ Μωϋσῆς στό Δευτερονόμιο: «*Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ ὁμώμεθα ὅτι λαλήσει ὁ Θεὸς πρὸς ἄνθρωπον, καὶ ζήσεται*»²⁸. Μερικοί ἀπό αὐτοὺς ἔβλεπαν τό προφητικό Πνεῦμα καί τά ἔργα του στά ποικίλα χαρίσματα πού ἐκχέονταν. Ἄλλοι ἔβλεπαν τήν ἔλευσι τοῦ Κυρίου καί τήν ἐξ ἀρχῆς διακονία του, μέ τήν ὁποία ἔκανε τό θέλημα τοῦ Πατρός στόν οὐρανό καί στή γῆ. Ἄλλοι, πάλι,

έβλεπαν καί τή δόξα τοῦ Πατρός κατάλληλη κατά τό χρόνο καί γιά ὄσους έβλεπαν καί άκουγαν τότε καί γιά τοὺς ανθρώπους πού θά άκουγαν στή συνέχεια. Ἐτσι, λοιπόν, φανερωνόταν ὁ Θεός. Διότι μέ ὄλα αὐτά φαίνεται ὁ Θεός Πατήρ. Τό Πνεῦμα ἐπιτελεῖ, ὁ Υἱός ὑπηρετεῖ, ὁ Πατήρ εὐδοκεῖ καί ὁ ἄνθρωπος τελειοποιεῖται γιά τή σωτηρία. Ἐτσι λέγει μέ τόν προφήτη Ὡσηέ: «Ἐγὼ ὀράσεις ἐπλήθυνα καί ἐν χερσὶν προφητῶν ὠμοιώθην»²⁹. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος τό ἐξήγησε αὐτό τό ἴδιο, λέγοντας: «Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστὶ Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον»³⁰. Ἀλλά ἐνῶ αὐτός, πού ἐνεργεῖ «τὰ πάντα ἐν πᾶσιν», εἶνε Θεός, μέγας, ἀόρατος καί ἄρρητος γιά ὄλα ὅσα ἔκανε, ὅμως, δέν εἶνε καθόλου ἄγνωστος. Ὅλα μαθαίνουν μέ τόν Λόγο του ὅτι ἕνας εἶνε ὁ Θεός Πατήρ, ὁ ὁποῖος συνέχει τὰ πάντα καί σέ ὄλα παρέχει τήν ὑπαρξί, ὅπως γράφτηκε στό Εὐαγγέλιο: «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο»³¹.

7. Ἐξηγεῖ, λοιπόν, ἐξ ἀρχῆς ὁ Υἱός τοῦ Πατρός, διότι ἐξ ἀρχῆς εἶνε μαζί μέ τόν Πατέρα. Αὐτός τίς προφητικές ὀράσεις καί τίς διαιρέσεις τῶν χαρισμάτων καί τίς διακονίες του καί τή δόξα τοῦ Πατρός τίς ἔδειξε στό ἀνθρώπινο γένος κατ' ἀναλογία καί ὅπως ταίριαζε καί στόν κατάλληλο χρόνο γιά τό δικό τους ὄφελος. Ὅπου ὑπάρχει συνέπεια, ἐκεῖ ὑπάρχει καί σταθερότητα. Καί ὅπου ὑπάρχει σταθερότητα, ἐκεῖ ὑπάρχει καί ἡ καταλληλότητα τοῦ χρόνου. Καί ὅπου ὑπάρχει ἡ καταλληλότητα τοῦ χρόνου, ἐκεῖ ὑπάρχει καί ἡ ὠφέλεια. Καί γι' αὐτό ὁ Λόγος ἔγινε οἰκονόμος τῆς χάριτος τοῦ Πατρός πρὸς ὄφελος τῶν ἀνθρώπων, χάριν τῶν ὁποίων ἔκανε τόσες οικονομίες, δείχνοντας τόν Θεό στοὺς ἀνθρώπους καί παρουσιάζοντας στόν Θεό τόν ἄνθρωπο. Διεφύλαττε, βεβαίως, τό ἀόρατον τοῦ Πατρός, μή τυχόν γίνῃ ὁ ἄνθρωπος καταφρονητῆς τοῦ Θεοῦ καί γιά νά ἔχη πάντα πρὸς τί νά κατευθυνθῇ. Πάλι, ὅμως, μέ τίς πολλές οικονομίες του ἔκανε τόν Θεό ὀρατό στοὺς ἀνθρώπους, γιά νά μή ἀποστατήσῃ πέρα γιά πέρα ὁ ἄνθρωπος ἀπό τόν Θεό καί παύσῃ νά ὑπάρχει. Διότι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ εἶνε ὁ ζῶν ἄνθρωπος. Ἡ ζωή, ὅμως, τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἡ θέα τοῦ Θεοῦ. Ἄν ἡ διά τῆς κτίσεως φανέρωσι τοῦ Θεοῦ παρέχῃ τή ζωή σέ ὄλα ὅσα ζοῦν στή γῆ, πολύ περισσότερο ἢ διά τοῦ Λόγου φανέρωσι τοῦ Πατρός παρέχει τή ζωή σέ ὄσους βλέπουν τόν Θεό.

8. Τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, λοιπόν, προφήτευε τά μέλλοντα διά τῶν προφητῶν, μᾶς προετοιμαζε καί μᾶς προσήρμοζε ἀπό πρὶν γιά νά εἴμαστε ὑποταγμένοι στόν Θεό. Στό μέλλον, ὅμως, ἐπρόκειτο νά δῆ ὁ ἄνθρωπος τόν Θεό μέ τήν εὐδοκία τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε αὐτοί, μέ τοὺς ὁποίους προφητεύονταν τά μέλλοντα, νά δοῦν τόν Θεό, γιά τόν ὁποῖο οἱ ἴδιοι φανέρωναν ὅτι θά τόν δοῦν οἱ ἄνθρωποι. Ἐτσι δέν κηρύσσεται μόνο μέ τοὺς

προφήτες ο Θεός και ο Υιός του Θεού, ο Υιός και ο Πατήρ, αλλά και φαίνεται σε όλα τα αγιασμένα μέλη και στους «*διδακτούς Θεού*»³². Προετοιμάζεται ο άνθρωπος και φροντίζει να προσαρμοσθή σε αυτήν τη δόξα, ή όποια άργότερα θά αποκαλυφθή σε όσους αγαπούν τον Θεό³³. Δέν προφήτευαν μόνο με τό λόγο τους οι προφήται, αλλά και με τό όραμα και με τή ζωή τους και με τίς πράξεις τους, αναλόγως με τή χορηγία του Πνεύματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, λοιπόν, έβλεπαν τον άόρατο Θεό, όπως λέγει ο 'Ησαΐας: «*Τόν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ είδον τοίς όφθαλμοίς μου*»³⁴. Δείχνει, δηλαδή, ότι ο άνθρωπος θά δη με τά μάτια του τον Θεό και θά άκούση τή φωνή του. Με αυτό, λοιπόν, τό νόημα και τον Υιό του Θεού τον έβλεπαν ως άνθρωπο να συναναστρέφεται με τους ανθρώπους³⁵, προφητεύοντας αυτό που θά γινόταν στο μέλλον, λέγοντας ότι εΐνε παρών αυτός που άκόμη δέν ήταν, κηρύσσοντας ως παθητό τον άπαθη και λέγοντας ότι κατήλθε «*εις χουν θανάτου*»³⁶ αυτός, που τότε ήταν στους ουρανούς. Και από τίς υπόλοιπες οικονομίες .της εν αυτω άνακεφαλαιώσεως³⁷ μερικές, βεβαίως, τίς έβλεπαν με όράματα, μερικές τίς κήρυτταν με τό λόγο, μερικές, όμως, τίς σήμαιναν διά των τύπων. Όσα έπρεπε να δουν, τά έβλεπαν μπροστά τους. Όσα δέ έπρεπε να άκουσθουν, τά κήρυσαν με τό λόγο. Όσα έπρεπε να κάνουν, τά εκτελούσαν με τά έργα τους. Όλα τά προφήτευαν. Γι' αυτό και ο Μωϋσης στον παραβάτη του νόμου λαό έλεγε ότι ο Θεός εΐνε «*πυρ*»³⁸ και άπειλούσε ότι ο Θεός θά επαγάγη σε αυτούς «*ήμεραν πυρός*». Σε αυτούς, όμως, που είχαν φόβο Θεού έλεγε: «*Κύριος ο Θεός οικτίρμων και έλεήμων, μακρόθυμος και πολυέλεος και άληθινός, και δικαιοσύνην διατηρών και έλεος εις χιλιάδας, αφαιρών άνομίας και άδικίας και άμαρτίας*»³⁹.

9. Και ο Λόγος μέν μιλούσε στο Μωϋση «*ένώπιος ένωπίω ως εί τις λαλήσει προς τον έαυτου φίλον*»⁴⁰. Ο Μωϋσης δέ επιθύμησε να δη φανερά αυτόν που μιλούσε μαζί του, και τότε ο Θεός του είπε: «*Στήθι επί τόπου ύψηλοϋ τής πέτρας και σκεπάσω τή χειρί μου επί σε. 'Ηνίκα δ' άν παρέλθη ή δόξα μου, τότε όψει τά όπίσω μου, τό δέ πρόσωπόν μου ουκ όφθήσεται σοι· ου γάρ μη ίδη άνθρωπος τό πρόσωπόν μου και ζήσεται*»⁴¹. Δείχνει, δηλαδή, και τά δύο· και ότι εΐνε άδύνατον ο άνθρωπος να δη τον Θεό και ότι με τή σοφία του Θεού στους εσχάτους καιρούς θά τον δη ο άνθρωπος στο ύψος τής πέτρας, δηλαδή, στην κατ' άνθρωπον έλευσί του. Και γι' αυτό μίλησε μαζί του πρόσωπο προς πρόσωπο στο ψηλό βουνό, όπου παρίστατο και ο 'Ηλίας, όπως αναφέρει τό Ευαγγέλιο⁴², άποκαθιστώντας στο τέλος τήν παλιά υπόσχεσι.

10. Οι προφήται, λοιπόν, δέν έβλεπαν φανερά τό ίδιο τό πρόσωπο του Θεού, αλλά τίς οικονομίες και τά μυστήρια, με τά όποια έπρόκειτο να δη ο άνθρωπος τον Θεό. Έτσι έλεγε και στον 'Ηλία: «*Έξελεύση αύριον και στήση ένώπιον Κυρίου και ιδου παρελεύσεται Κύριος και ιδου πνεύμα μέγα κραταιόν διαλδον όρη και συντριβον πέτρας ένώπιον Κυρίου, ουκ έν τω πνεύματι Κύριος· και μετά τό πνεύμα συσεισμός, ουκ έν τω συσεισμω Κύριος· και μετά τον*

συσσεισμόν πῦρ, οὐκ ἐν τῷ πυρὶ Κύριος· καὶ μετὰ τὸ πῦρ φωνὴ αἶρας λεπτής»⁴³. Μὲ αὐτά, δηλαδή, καὶ ὁ προφήτης, πού ἦταν ὠργισμένος πολὺ ἐξ αἰτίας τῆς παραβάσεως τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ φόνου τῶν προφητῶν, διδασκόταν νὰ εἶνε πιο μετριοπαθῆς καὶ προφητευόταν ἢ κατ' ἄνθρωπον ἔλευσι τοῦ Κυρίου, πού θά γινόταν μετὰ τὸ Μωσαϊκὸ νόμο, ἔλευσι πραεῖα καὶ ἡσυχη, κατὰ τὴν ὁποία οὔτε «κάλαμον συντετριμμένον κατέαξε», οὔτε «λίνον τυφόμενον ἔσβεσε»⁴⁴. Δείχνονταν, ἀκόμη, ἡ πραεῖα καὶ εἰρηνικὴ ἀνάπαυσι τῆς βασιλείας του. Μετὰ τὸ «πνεῦμα» τὸ «συντρίβον ὄρη» καὶ μετὰ τὸ «συσσεισμό» καὶ μετὰ τὸ «πῦρ» ἦλθαν τὰ ἡσυχὰ καὶ εἰρηνικὰ χρόνια τῆς βασιλείας του, κατὰ τὰ ὁποῖα τὸ Πνεῦμα μὲ ὄλη τὴ γαλήνη ζωοποιεῖ καὶ αὐξάνει τὸν ἄνθρωπο. Ἀκόμη πιο σαφές ἐγίνε καὶ μὲ τὸν προφήτη Ἰεζεκιήλ ὅτι οἱ προφῆται ἔβλεπαν «ἐκ μέρους»⁴⁵ τὴν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι εἰδικῶς τὸν ἴδιο τὸν Θεό. Ὅταν, δηλαδή, αὐτὸς εἶδε τὸ ὄραμα⁴⁶ καὶ τὰ Χερουβὶμ καὶ τοὺς τροχούς αὐτῶν, ἀφοῦ ἔγραψε πῶς θά ἐξελίσσονταν τὸ ὄλο μυστήριον⁴⁷ καὶ εἶδε ἐπάνω ἀπὸ τὰ Χερουβὶμ ὁμοίωμα θρόνου καὶ ἐπάνω στό θρόνο κάποιον πού ἔμοιαζε μὲ ἄνθρωπο καὶ ἐκεῖνα πού ἦσαν ἐπάνω ἀπὸ τὴ μέση του σάν τὸ σχῆμα ἠλέκτρου, ὅσα, ὅμως, ἦσαν ἀπὸ κάτω σάν φωτιά⁴⁸, καὶ ἀφοῦ φανέρωσε ὄλο τὸ ἄλλο ὄραμα τῶν θρόνων, γιὰ νὰ μὴ νομίση ἴσως κάποιος ὅτι μὲ αὐτά εἶδε τὸν ἴδιο τὸν Θεό, πρόσθεσε: «Αὕτη ἡ ὄρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου»⁴⁹.

11. Ἐάν, λοιπόν, οὔτε ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὸν Θεό οὔτε ὁ Ἡλίας οὔτε ὁ Ἰεζεκιήλ, οἱ ὁποῖοι εἶδαν πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐπουράνια, ἀλλὰ ὅσα ἔβλεπαν αὐτοὶ ἦσαν «ὁμοίωμα δόξης Κυρίου»⁵⁰ καὶ προφητεῖες τῶν μελλόντων, εἶνε φανερό ὅτι ὁ Πατὴρ εἶνε ὅπως ὅποτε ἀόρατος. Καὶ γι' αὐτόν ὁ Κύριος εἶπε: «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε»⁵¹. Ὁ Λόγος του, ὅμως, ὅπως ὁ ἴδιος ἠθέλε καὶ πρὸς ὄφελος αὐτῶν πού ἔβλεπαν, φανέρωνε τὴ δόξα τοῦ Πατρὸς καὶ ἐξηγοῦσε τὴν οἰκονομία του (ὅπως εἶπε καὶ ὁ Κύριος: «Ὁ Μονογενὴς Θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο»⁵²). Καὶ ὁ ἴδιος ὁ τοῦ Πατρὸς ἐξηγητὴς Λόγος, ὡς πλούσιος καὶ μέγας πού εἶνε, δέν φαινόταν σὲ ὅσους τὸν ἔβλεπαν, μὲ ἓνα σχῆμα οὔτε μὲ ἓνα χαρακτῆρα, ἀλλὰ κατὰ τοὺς λόγους ἢ τὴν ἐνέργεια τῆς οἰκονομίας του, ὅπως γράφει ὁ Δανιήλ. Κάποτε, δηλαδή, φανερώθηκε μαζί μὲ τὸν Ἀνανία, τὸν Ἀζαρία καὶ τὸ Μισαήλ, στάθηκε δίπλα τους στὴν κάμινον τοῦ πυρός καὶ τοὺς ἔσωσε ἀπὸ τὴ φωτιά: «Καὶ ἡ ὄρασις τοῦ τετάρτου», λέγει, «ὁμοία νιῶ Θεοῦ»⁵³. Ἄλλοτε, πάλι, βλέπει ὁ ἴδιος προφήτης ἓνα λίθον πού κόβεται ἀπὸ τὸ βουνό χωρὶς χέρια καὶ συνταράσσει τὰ γήινα βασίλεια καὶ τὰ ἐξανεμίζει καὶ ὁ ἴδιος γεμίζει ὄλη τὴ γῆ⁵⁴. Ὁ ἴδιος, πάλι, φαίνεται ὡς υἱὸς ἀνθρώπου πού ἔρχεται ἐπάνω στίς νεφέλες τοῦ οὐρανοῦ καὶ πλησιάζει τὸν παλιό τῶν ἡμερῶν καὶ παίρνει ἀπὸ αὐτόν ὄλη τὴ δύναμι καὶ τὴ δόξα καὶ τὴ βασιλεία. «Καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ», λέγει, «ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται»⁵⁵. Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἰωάννης, ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου, στὴν Ἀποκάλυψι, ὅταν εἶδε τὴν ἐνδοξὴν ἔλευσίν του ὡς ἱερέως καὶ

βασιλιᾷ, εἶπε· «*Ἐπέστρεψα βλέπειν τὴν φωνὴν ἣτις ἐλάλει μετ' ἐμοῦ· καὶ ἐπιστρέψας εἶδον ἐπτά λυχνίας χρυσᾶς, καὶ ἐν μέσῳ τῶν λυχνιῶν ὅμοιον νιῶ ἀνθρώπου, ἐνδεδυμένον ποδήρη καὶ περιεζωσμένον πρὸς τοῖς μαστοῖς ζώνην χρυσῆν· ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ καὶ αἱ τρίχες λευκαὶ ὡς ἔριον λευκόν, ὡς χιῶν· καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλόξ πυρός, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ, ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένῳ, καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὑδάτων, καὶ ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ αὐτοῦ ἀστέρας ἐπτά, καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ρομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευομένη, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ»⁵⁶. Ἡ κεφαλὴ δείχνει τὴ δόξα πού ἔχει ἀπὸ τὸν Πατέρα· ὁ ποδήρης τὸ ἀρχιερατικὸ ἀξίωμα (καί γι' αὐτὸ ὁ Μωϋσῆς ἐντυσε τὸν ἀρχιερέα κατ' αὐτὸν τὸν τύπο⁵⁷)· ὁ χαλκολιβανός, πού κᾶηκε στό καμίνι, κάτι πού ἀφορᾷ τὸ τέλος, δηλαδή, τὴ δύναμι τῆς πίστεως καὶ τὴν ἐπιμονή στὶς προσευχές, διότι ἔρχεται στό τέλος τῶν αἰῶνων τὸ πῦρ τῆς ὀργῆς του. Ἐπειδὴ, ὅμως, ὁ Ἰωάννης δὲν ἄντεχε τὸ ὄραμα («ἔπεσα», λέγει, «πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ ὡς νεκρὸς»⁵⁸, γιὰ νά γίνῃ αὐτὸ πού λέγει ἡ Γραφή· «οὐ μὴ ἴδῃ ἄνθρωπος τὸν Θεὸν καὶ ζήσεται»⁵⁹), ὁ Λόγος ζωοποιώντας τον καὶ ὑπενθυμίζοντάς του ὅτι εἶνε ὁ ἴδιος, πού στό δεῖπνο ἀνέπεσε στό στῆθός του καὶ τὸν ρώτησε ποιὸς εἶνε αὐτός πού θά τὸν παραδώσῃ⁶⁰, τοῦ ἔλεγε· «*Ἐγὼ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ἐγὼ ὁ ἔσχατος καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρὸς καὶ ἰδοὺ ζῶν εἰμι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, καὶ ἔχω τὰς κλείς τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἄδου»*⁶¹. Καί μετὰ ἀπὸ αὐτά, ὅταν εἶδε τὸν ἴδιο Κύριο σέ δεύτερο ὄραμα, εἶπε· «*Εἶδον ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν τεσσάρων ζώων καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων ἀρνίον ἐστηκὸς ὡς ἐσφαγμένον, ἔχων κέρατα ἐπτά καὶ ὀφθαλμοὺς ἐπτά, ἃ εἰσι τὰ ἐπτά πνεύματα τοῦ Θεοῦ ἀποστελλόμενα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν»*⁶². Καί πάλι γιὰ τὸ ἴδιο ἀρνίον λέγει· «*Καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτόν, καλούμενος πιστὸς καὶ ἀληθινός, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει καὶ πολεμεῖ· οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλόξ πυρός, καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλὰ, ἔχων ὄνομα γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός, καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι, καὶ κέκληται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὰ στρατεύματα τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἠκολούθει ἐφ' ἵπποις λευκοῖς, ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καθαρὸν. Καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ρομφαία ὀξεῖα, ἵνα ἐν αὐτῇ πατάσῃ τὰ ἔθνη· καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ράβδῳ σιδηρᾷ· καὶ αὐτὸς πατεῖ τὴν ληνὸν τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος. Καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ὄνομα γεγραμμένον, Βασιλεὺς βασιλέων καὶ Κύριος κυρίων»*⁶³. Ἐτσι πάντοτε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔδειχνε στοὺς ἀνθρώπους τὰ σχήματα τῶν μελλοντικῶν ἔργων καὶ τὴ μορφή τῆς οἰκονομίας τοῦ Πατρός, ὅπως ἦσαν, διδάσκοντας σέ ἐμᾶς τὰ τοῦ Θεοῦ.*

12. Στούς προφήτες φανερώθηκε ὄχι μόνο μέ τὰ ὄραματα πού ἔβλεπαν καὶ τοὺς λόγους πού κήρυσσαν, ἀλλὰ καί μέ τὰ ἔργα, ὥστε μέ αὐτὰ νά προτυπώσῃ καὶ νά δείξῃ τὰ μέλλοντα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ προφήτης Ὡσηέ πῆρε «*γυναῖκα πορνείας*», προφητεύοντας μέ τὴν πρᾶξι του αὐτὴ ὅτι «*ἐκπορνεύουσα ἐκπορ-*

νεύσει ή γη από θπισθεν του Κυρίου»⁶⁴. δηλαδή, θά έκπορνεύσουν οί άνθρωποι πού είνε επάνω στή γη και από τέτοιους ανθρώπους θά ευδοκήση ο Θεός νά πάρη τήν Έκκλησία, για νά τήν αγιάση μέ τήν ένωση του Υιού του, όπως και ή γυναίκα του Ώσηέ αγιάσθηκε μέ τήν ένωση του προφήτου. Καί γι' αυτό λέγει ο Παύλος ότι «ήγίασαι ή γυνή ή άπιστος εν τω πιστω άνδρι»⁶⁵. Έπί πλέον, ο προφήτης ώνόμασε τά παιδιά του «ουκ ήλημενή» και «ου λαός μου»⁶⁶. Έτσι, όπως λέγει ο άπόστολος, «γενήσεται ο ου λαός λαός και ή ουκ ήλημενή ήλημενή και εν τω τόπω ου ρυθεισα⁶⁷ έρρέθη ου λαός εκεί κληθίσονται υιοί Θεου ζώντος»⁶⁸. Αυτό, πού έκανε ο προφήτης μέ τήν ενέργειά του ως τύπο, έδειξε ο άπόστολος ότι τό έκανε αληθινά ο Χριστός στην Έκκλησία. Έτσι και ο Μωϋσής πήρε γυναίκα Αιθίοπισσα⁶⁹, τήν όποία έκανε Ίσραηλίτισσα, προσημαίνοντας ότι, όταν ή άγριελιά έμβολιάζεται στην ελιά, μετέχει και στην ικμάδα της⁷⁰. επειδή, δηλαδή, έπρόκειτο νά αναζητήση ο λαός για νά φονεύση τον Χριστό πού γεννήθηκε ως άπλός άνθρωπος, νά διασωθής δέ αυτός στην Αίγυπτο, δηλαδή, στά έθνη, και νά αγιάση τά νήπια πού ήσαν εκεί, όπου κατήρτισε και τήν Έκκλησία. Η Αίγυπτος δέ από αρχής ήταν ειδωλολατρική, όπως και ή Αιθιοπία. Γι' αυτό [μέ τό γάμο του Μωϋσέως προφητεύονταν ο νοητός γάμος του Ίησού. Καί μέ τή νύμφη από τήν Αιθιοπία προφητεύονταν ή έξ έθνών Έκκλησία. Όσοι τήν κατηγορούν και τή διαβάλλον και τήν εμπαιίζουν, δέν θά είνε καθαροί. Θά βγάλουν λέπρα και θά διωχθούν από τήν παρεμβολή των δικαίων⁷¹].⁷² Έτσι και ή Ραάβ ή πόρνη, πού είχε, βεβαίως, καταδικάσει τον έαυτό της, διότι ήταν ειδωλολάτρως και πολύ άμαρτωλή, δέχθηκε τους τρεις κατασκόπους, οί όποιοι κατασκόπευαν όλη τή χώρα⁷³, και τους εκρυσε στό στίτι της· αυτοί δέ οί τρεις ήσαν τύπος του Πατρός και του Υιού μαζί μέ τό άγιο Πνεϋμα. Καί ένω όλη ή πολιτεία, στην όποία κατοικούσε, έγινε έρείπια, όταν ήχησαν οί επτά σάλπιγγες, στό τέλος διασώθηκε ή Ραάβ ή πόρνη μαζί μέ όλο τό στίτι της, διότι είχε έμπιστοσύνη στό κόκκινο σημάδι⁷⁴. Γι' αυτό και ο Κύριος έλεγε στους φαρισαίους, πού δέν άποδέχονταν τήν έλευσί του και έξουθένωναν τό κόκκινο σημείο, δηλαδή, τό πάσχα⁷⁵, τή λύτρωση και τήν έξοδο του λαού από τήν Αίγυπτο· «Οί τελώναι και αι πόρναι προάγουσιν ύμäs εις τήν βασιλείαν των ουρανών»⁷⁶.

Κεφάλαιο ΚΑ'

1. Τό ότι, όμως, και μέ τον Άβραάμ προτυπώνονταν ή πίστι μας και τό ότι ο πατριάρχης άνήκε στην πίστι μας και κατά κάποιον τρόπο υπήρξε προφήτης αυτής, τό δίδαξε πληρέστατα ο άπόστολος στην προς Γαλάτας έπιστολή του, λέγοντας τά εξής: «Ο ούν επιχορηγών ύμίν τό Πνεϋμα και ενεργών δυνάμεις εν ύμίν έξ έργων νόμου ή έξ άκοής πίστεως· καθώς Άβραάμ έπίστευσε τω Θεω και έλογίσθη αυτω εις δικαιοσύνην. Γινώσκετε άρα, ότι οί εκ πίστεως, ου-

τοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. Προϊδοῦσα δὲ ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προενηγγελίστατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὡστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ»¹. Γι' αὐτό τὸν εἶπε ὄχι μόνον προφήτη τῆς πίστεώς μας, ἀλλὰ καὶ πατέρα ὄσων ἀπὸ τούσ ἐθνικούς πιστεύουν στὸν Ἰησοῦ Χριστό, διότι μία εἶνε ἡ πίστι ἐκείνου καὶ ἡ δική μας. Ἐκεῖνος πίστευσε στὰ μέλλοντα σάν νά ἔγιναν ἤδη, λόγῳ τῆς ὑποσχέσεως τοῦ Θεοῦ· ἐμεῖς, παρομοίως, βλέπουμε μέ τὴν πίστι τὴν κληρονομία πού εἶνε στή μέλλουσα βασιλεία.

2. Καὶ τὰ σχετικά μέ τὸν Ἰσαάκ δέν εἶνε χωρὶς συμβολικό χαρακτήρα. Λέγει, λοιπόν, ὁ ἀπόστολος στήν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή: «*Ἀλλὰ καὶ Ρεβέκκα ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, Ἰσαάκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, [ὑπὸ τοῦ Λόγου ἐχρηματίσθη], ἴνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μένη οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος, ἐρρέθη αὐτῇ ὅτι δύο λαοὶ ἐν τῇ μήτρᾳ σου καὶ δύο ἔθνη ἐν τῇ κοιλίᾳ σου· καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι*»². Ἀπὸ αὐτὰ εἶνε φανερό ὅτι ὄχι μόνον οἱ προφητεῖες τῶν πατριαρχῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ τόκος τῆς Ρεβέκκας ἀκόμη ὑπῆρξε προφητεία τῶν δύο λαῶν· ὅτι ὁ ἕνας, βεβαίως, εἶνε μεγαλύτερος, ἐνῶ ὁ ἄλλος εἶνε μικρότερος· καὶ ὁ ἕνας εἶνε ὑπόδουλος, ὁ ἄλλος ἐλεύθερος. Καὶ οἱ δύο δέ εἶνε τοῦ αὐτοῦ πατρὸς. Ἕνας καὶ ὁ αὐτός Θεός ὑπάρχει, δικός μας καὶ ἐκείνων, ὁ ὁποῖος εἶνε γνώστης τῶν ἀποκρῦφων καὶ τὰ γνωρίζει ὅλα πρὶν γίνουσι³. Καὶ γι' αὐτό εἶπε: «*Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαὺ ἐμίσησα*»⁴.

3. Ἐάν κάποιος ἐξετάσῃ καὶ τίς πράξεις τοῦ Ἰακώβ, θά τίς βρῆ ὅτι δέν στεροῦνται σημασίας, ἀλλὰ εἶνε πλήρεις οικονομίας. Καὶ πρῶτα-πρῶτα στή γέννησί του τό πῶς ἔπιασε τὴν πτέρνα τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ὠνομάσθηκε Ἰακώβ⁵, δηλαδή, περνιστής. Κρατάει, ἀλλὰ ὁ ἴδιος δέν κρατιέται. Δένει τὰ πόδια, ἀλλὰ ὁ ἴδιος δέν δένεται Παλεύει καὶ νικᾷ. Κρατάει στό χέρι τὴν πτέρνα τοῦ ἀντιπάλου, δηλαδή, τὴ νίκη. Ἔτσι ὁ Ἰακώβ προτύπωνε τὴ γέννησι τοῦ Κυρίου, περὶ τοῦ ὁποῖου λέγει ὁ Ἰωάννης στήν Ἀποκάλυψι: «*Ἐξῆλθε νικῶν καὶ ἴνα νικήσῃ*»⁶. Ἐπειτα εἶνε καὶ τό πῶς πῆρε τὰ πρωτοτόκια, ὅταν τὰ περιφρόνησε ὁ ἀδελφός του⁷· ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ νεώτερος λαὸς δέχθηκε τὸν πρωτότοκο Χριστό⁸, ὅταν τὸν ἐδίωξε ὁ πρεσβύτερος λαός, λέγοντας: «*Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα*»⁹. Στὸν Χριστό εἶνε ὅλη ἡ εὐλογία. Καὶ γι' αὐτό τίς εὐλογίες, πού εἶχε δώσει ὁ Πατήρ στὸν προηγούμενο λαό, τίς ἀφήρησε ὁ μεταγενέστερος λαός, ὅπως ὁ Ἰακώβ ἀφήρησε τὴν εὐλογία τοῦ Ἡσαὺ¹⁰. Ἐξ αἰτίας δὲ αὐτοῦ, ὑπέφερε ὁ Ἰακώβ ἀπὸ τίς παγίδες καὶ τό διωγμὸ τοῦ ἀδελφοῦ του¹¹, ὅπως καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑποφέρει τὰ ἴδια ἀπὸ τούσ Ἰουδαίους. Σὲ ξένη χώρα γεννήθηκε τό δωδεκάφυλο γένος τοῦ Ἰσραήλ, διότι καὶ ὁ Χριστός σὲ ξένη χώρα ἐπρόκειτο νά γεννήσῃ τό δωδεκάστυλο ἐδραῖωμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὅσα πρόβατα γεννιόντουσαν ποικιλόχρωμα, ἦσαν ὁ μισθός τοῦ Ἰακώβ¹². Καὶ ὁ μισθός τοῦ Χριστοῦ εἶνε ὅσοι ἄνθρωποι ἀπὸ ποικίλα καὶ διαφορετικά ἔθνη συγκεντρώνονται στή μία μάνδρα τῆς πί-

στεως, ὅπως τοῦ ὑποσχέθηκε ὁ Πατήρ· «*Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς*»¹³. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰακώβ μέ τὴν πολυτεκνία γινόταν προφήτης τοῦ Κυρίου, ἦταν ἀνάγκη νά κάνη αὐτός παιδιὰ ἀπὸ δύο ἀδελφές· ὅπως ὁ Χριστός ἀπὸ τοὺς δύο νόμους τοῦ ἑνός καὶ τοῦ αὐτοῦ Πατρός. Παρομοίως, ὁμοως, γεννοῦσε ὁ Ἰακώβ καὶ ἀπὸ τίς δούλες, σημαίνοντας ὅτι καὶ ἀπὸ τοὺς κατὰ σάρκα ἐλευθέρους καὶ ἀπὸ τοὺς δούλους θά ὀρίση ὁ Χριστός τοὺς υἱούς τοῦ Θεοῦ, δίδοντας παρομοίως σέ ὅλους τὴ δωρεὰ τοῦ ζωοποιούντος Πνεύματος¹⁴. Ὅλα τὰ ἔκανε ὁ Ἰακώβ ἐξ αἰτίας τῆς νεώτερης κόρης, τῆς Ραχὴλ, πού εἶχε ὁμορφα μάτια¹⁵. Καὶ κατὰ τοῦτο προτύπωνε τὴν Ἐκκλησία, χάριν τῆς ὁποίας ὑπέφερε ὁ Χριστός. Αὐτός τότε προτύπωνε καὶ προφήτευε μέ τοὺς πατριάρχες του καὶ τοὺς προφῆτες τὰ μέλλοντα νά συμβοῦν, ἐξασκώντας ἀπὸ πρὶν τὸ δικό του ρόλο στίς οἰκονομίες τοῦ Θεοῦ καὶ συνηθίζοντας τὴν κληρονομία του νά ὑπακούη στὸν Θεό καὶ νά ξενιτεύεται στὸν κόσμον καὶ νά ἀκολουθῇ τὸν Λόγον του καὶ νά προσημαίνῃ τὰ μέλλοντα. Διότι τίποτε δέν ὑπάρχει στὸν Θεό χωρὶς σκοπὸ καὶ χωρὶς σημασία.

Κεφάλαιο KB'

1. Στούς ἐσχάτους χρόνους, «*ὄτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου*»¹ τῆς ἀπελευθερώσεως, ὁ ἴδιος ὁ Λόγος ἐπλυνε μόνος του τίς κηλίδες τῶν θυγατέρων τῆς Σιών², ὅταν ἐπλυνε μέ τὰ χέρια του τὰ πόδια τῶν μαθητῶν³. Αὐτός εἶνε τὸ τέλος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους πού κληρονομεῖ τὸν Θεό. Ὅπως στήν ἀρχὴ μέ τοὺς πρώτους ἀνθρώπους ὑποδουλωθήκαμε ὅλοι καὶ γίναμε ὀφειλέτες τοῦ θανάτου, ἔτσι στούς ἐσχάτους καιρούς μέ τὸν τελευταῖο ἄνθρωπο (τὸν Χριστό) ὅλοι οἱ ἀπ' ἀρχῆς μαθηταὶ καθαρισθήκαμε καὶ πλυθήκαμε ἀπὸ ὅσα εἶνε τοῦ θανάτου, ὅταν ἦλθαμε στή ζωὴ τοῦ Θεοῦ. Ἐπλυνε τὰ πόδια τῶν μαθητῶν, ἀγίασε ὅλο τὸ σῶμα καὶ τὸ καθάρισε. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν ἦσαν ξαπλωμένοι οἱ μαθηταί, τοὺς ὑπηρετήσε στό φαγητό, δείχνοντας ὅτι, ὅσους ἀναπαύονταν στή γῆ, αὐτούς ἦλθε νά ὑπηρετήσῃ καὶ νά φέρῃ στή ζωή. Ἐτσι λέγει ὁ Ἱερεμίας· «*Ἐμνήσθη Κύριος ἅγιος Ἰσραὴλ τῶν νεκρῶν αὐτοῦ, τῶν προκεκοιμημένων εἰς γῆν χώματος, καὶ κατέβη πρὸς αὐτοὺς εὐαγγελίσασθαι τὸ σωτήριον αὐτοῦ, τοῦ σῶσαι αὐτούς*»⁴. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν μαθητῶν «*ἦσαν βεβαρημένοι*»⁵, ὅταν ὁ Χριστός ἐρχόταν στό πάθος. Καὶ ἐνῶ ὁ Κύριος τοὺς βρῆκε νά κοιμῶνται, τὴν πρώτη φορά, βεβαίως, τοὺς ἄφησε, δείχνοντας τὴν ἀνοχή τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ὕπνον τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν ἦλθε τὴ δεύτερη φορά, τοὺς ξύπνησε καὶ τοὺς σήκωσε, σημαίνοντας ὅτι τὸ πάθος του ἦταν ἀφύπνισι τῶν κοιμωμένων μαθητῶν, χάριν τῶν ὁποίων «*καὶ κατέβη εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς*»⁶, γιὰ νά δῆ μέ τὰ μάτια του τὴν κατάστασι αὐτῶν πού ἀναπαύονταν ἀπὸ τοὺς κόπους τους. Σχετικῶς μέ αὐτούς ἔλεγε στούς μαθητάς· «*Πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι ἃ ὑμεῖς βλέ-*

πετε καὶ ἀκούετε»⁷.

2. Ὁ Χριστός δὲν ἦλθε μόνο γι' αὐτούς, οἱ ὅποιοι πίστευσαν σέ αὐτόν κατά τούς χρόνους τοῦ Τιβερίου Καίσαρος. Οὔτε πρόνοησε ὁ Πατήρ μόνο γι' αὐτούς τούς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ζοῦν τώρα, ἀλλά γιά ὅλους ἀνεξαιρέτως τούς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἀπ' ἀρχῆς καί ἐξ αἰτίας τῆς ἀρετῆς τους, μέσα στή γενιά τους, καί φοβήθηκαν καί ἀγάπησαν τόν Θεό, δικαίως δέ καί εὐσεβῶς⁸ συνανεστράφησαν μέ τούς πλησίον καί ἐπιθύμησαν νά δοῦν τόν Χριστό καί νά ἀκούσουν τή φωνή του⁹. Γι' αὐτόν τό λόγο, ὅλους αὐτούς μέ τή δευτέρα ἔλευσί του θά τούς σηκώση ἀπό τόν πρῶτο ὕπνο τους καί θά ἀναστήση τόσο αὐτούς, ὅσο καί τούς ὑπόλοιπους πού θά κριθοῦν, καί θά τούς ἐγκαταστήση στή βασιλεία του· ἐπειδή, βεβαίως, εἶνε «εἷς Θεός», ὁ ὅποιος ὠδήγησε τούς πατριάρχες στήν οἰκονομία του καί «ἐδικαίωσε περιτομήν ἐκ πίστεως καί ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως»¹⁰. Ὅπως ἐμᾶς μᾶς προτύπωναν καί μᾶς προανήγγειλαν οἱ πρῶτοι, ἔτσι, πάλι, ἐκεῖνοι ἀποτυπώνονται σέ ἐμᾶς, δηλαδή, στήν Ἐκκλησία, καί παίρνουν πίσω τό μισθό γιά ὅσα κοπίαν.

Κεφάλαιο ΚΓ'

1. Γι' αὐτό ὁ Κύριος ἔλεγε στούς μαθητάς: «*Ἴδου λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τούς ὀφθαλμούς ὑμῶν καί θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμόν. Καί ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει καί συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἵνα καί ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ καί ὁ θερίζων. Ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος ἐστίν ὁ ἀληθινός, ὅτι ἄλλος ἐστίν ὁ σπείρων καί ἄλλος ὁ θερίζων. Ἐγὼ γὰρ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε· ἄλλοι κεκοπιάκασι, καί ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε»¹. Ποιοί εἶνε, λοιπόν, αὐτοί πού μόχθησαν καί ὑπηρετήσαν τήν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ; Προφανῶς, εἶνε οἱ πατριάρχαι καί οἱ προφήται, οἱ ὅποιοι ἀκόμη καί προτύπωσαν τήν πίστι μας καί διέσπειραν, διέδωσαν στή γῆ τήν ἔλευσι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ποιός καί τί θά εἶνε, ὥστε οἱ μεταγενέστεροι ἄνθρωποι, ἔχοντας τό φόβο τοῦ Θεοῦ, νά δεχθοῦν εὐκολα τήν ἔλευσι τοῦ Χριστοῦ, ἐτοιμασμένοι ἀπό τούς προφήτες. Καί γι' αὐτό, ὅταν ὁ Ἰωσήφ κατάλαβε ὅτι ἡ Μαρία εἶνε ἐγκυος καί σκεπτόταν νά τή διώξη κρυφά, ὁ ἄγγελος τοῦ εἶπε στό ὄνειρο: «*Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναικὰ σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστίν ἁγίου· τέξεται δὲ υἱὸν καί καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν*»². Καί, γιά νά τόν πείση, πρόσθεσε: «*Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καί τέξεται υἱόν, καί καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ*»³. Μέ τά λόγια, δηλαδή, τοῦ προφήτου ἐπειθε τόν Ἰωσήφ καί ὑπερήσπιζε τή Μαρία, δείχνοντας ὅτι αὐτὴ εἶνε ἡ ἴδια ἡ παρθένος πού προφήτευσε ὁ Ἡσαΐας πὼς θά γεννήσῃ τόν Ἐμμανουήλ. Γι' αὐτό, χωρίς δισταγμὸ πείσθηκε ὁ Ἰωσήφ*

καί πῆρε τή Μαρία. Καί σέ ὅλη τήν υπόλοιπη ἀνατροφή τοῦ Χριστοῦ μετά χαρᾶς ἐπέδειξε ὑπακοή, ἀνέλαβε τήν πορεία μέχρι τήν Αἴγυπτο καί ἀπό ἐκεῖ τήν ἐπιστροφή καί τή μετοίκηση στή Ναζαρέτ⁴. Μάλιστα, μερικοί, πού ἀγνοοῦσαν τή Γραφή καί τήν ὑπόσχεσι τοῦ Θεοῦ καί τήν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, τόν ὠνόμαζαν πατέρα τοῦ παιδιοῦ. Γι' αὐτό καί ὁ ἴδιος ὁ Κύριος διάβαζε στήν Καπερναοῦμ τήν προφητεία τοῦ Ἡσαΐου· «*Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τήν καρδίαν, κηρῶσαι αἰχμαλώτοις ἄφροσιν καί τυφλοῖς ἀνάβλεψιν*»⁵. Καί δείχνοντας ὅτι αὐτόν προφήτευσε ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ἔλεγε σέ αὐτοῦς· «*Σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφή αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν*»⁶.

2. Γι' αὐτό καί ὁ Φίλιππος, ὅταν βρῆκε τόν εὐνοῦχο τῆς βασιλείσης τῶν Αἰθιοπῶν νά διαβάξῃ τὰ λόγια τῆς Γραφῆς· «*Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη καί ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφρονος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη*»⁷ καί ὅλα τὰ ἄλλα πού ἀνέφερε ὁ προφήτης γιὰ τὸ πάθος του καί τήν κατά σάρκα ἔλευσί του καί πῶς ἀτιμάσθηκε ἀπὸ ὄσους δέν τόν πίστευσαν, εὐκόλα τόν ἐπεισε νά πιστεῦσῃ ὅτι αὐτός εἶνε ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ὁποῖος σταυρώθηκε καί ἔπαθε ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καί νά πιστεύσῃ, ἐπίσης, ὅλα ὅσα προεῖπε ὁ προφήτης καί ὅτι αὐτός εἶνε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος δίδει τήν αἰώνια ζωὴ στοὺς ἀνθρώπους⁸. Καί ἀμέσως μόλις τόν βάπτισε, ἔφυγε ἀπὸ αὐτόν. Διότι τίποτε ἄλλο δέν ἔλειπε ἀπὸ αὐτόν, τόν ὁποῖο εἶχαν προκατηχήσει οἱ προφῆται. Δέν ἀγνοοῦσε τόν Θεὸ Πατέρα οὔτε τὸ πῶς νά τακτοποιήσῃ τὴ ζωὴ του, ἀλλὰ μόνον τήν ἔλευσι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καί ὅταν τόν γνώρισε δι' ὀλίγων, «*ἐπορεύετο τὴν ὁδὸν χαίρων*»⁹, γιὰ νά γίνῃ ὁ κήρυκας στήν Αἰθιοπία τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτό δέν κουράσθηκε πολὺ γι' αὐτόν ὁ Φίλιππος, διότι οἱ προφῆται τόν εἶχαν πρωτύτερα καταρτίσει στὸ φόβο τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτό καί οἱ ἀπόστολοι, πού συγκέντρωναν «*τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ*»¹⁰, ὅταν μιλοῦσαν σέ αὐτοὺς ἀπὸ τίς Γραφές, ἔδειχναν ὅτι ὁ ἐσταυρωμένος Ἰησοῦς αὐτός εἶνε ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, καί ἐπειθαν μεγάλο πλῆθος, τὸ ὁποῖο, ὅμως, εἶχε τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ. Καί σέ μία ἡμέρα βαπτίσθησαν τρεῖς καί τέσσερις καί πέντε χιλιάδες ἀνθρώπων¹¹.

Κεφάλαιο ΚΔ'

1. Γι' αὐτό καί ὁ Παῦλος, ἐπειδὴ ἦταν ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, ἔλεγε· «*Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα*»¹. Διότι στοὺς ἄλλους ἀποστόλους, πού κήρυτταν στήν περιτομή, ἦταν εὐκολη ἡ κατήχησι, ἐπειδὴ, δηλαδή, εἶχαν τίς μαρτυρίες ἀπὸ τίς Γραφές. Καί ὅσοι ἄκουγαν τὸ Μωϋσῆ καί τοὺς προφήτες εὐκόλα ἀποδέχονταν τόν «*πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν*»² καί «*τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς*»³ τοῦ Θεοῦ, αὐτόν πού μέ τήν ἔκτασι τῶν χειρῶν καταλύει τόν Ἄμαλήκ⁴ καί μέ τήν πίστι σέ αὐτόν ζωογονεῖ τόν ἄνθρωπο ἀπὸ τήν πληγὴ

του ὄφρα⁵. Τά ἔθνη, ὅμως, ὅπως δείξαμε στό προηγούμενο βιβλί⁶, γιά πρώτη φορά τά κατηχοῦσε ὁ ἀπόστολος νά ἐγκαταλείψουν τή δεισιδαιμονία τῶν εἰδώλων καί νά λατρεύουν τόν ἕνα Θεό, τόν Ποιητή τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς καί Δημιουργό ὅλης τῆς κτίσεως· νά πιστεύσουν ὅτι ὁ Υἱός του εἶνε ὁ Λόγος του, μέ τόν ὁποῖο ἐκτίσε τά πάντα⁷, καί ὅτι αὐτός στούς ἐσχάτους χρόνους ἔγινε ἄνθρωπος μεταξύ τῶν ἀνθρώπων⁸, ἀνέπλασε μέν τό ἀνθρώπινο γένος, κατέστρεψε δέ καί νίκησε τόν ἐχθρό τοῦ ἀνθρώπου καί δώρισε στό πλάσμα του τή νίκη κατά τοῦ ἀντιπάλου. Ἐπί πλέον, ἄν καί δέν ἐφήρμοζαν οἱ ἐκ περιτομῆς τούς λόγους τοῦ Θεοῦ, διότι τούς περιφρονοῦσαν, ἦσαν, ὅμως, προκατηχημένοι νά μή μοιχεύουν⁹ οὔτε νά πορνεύουν οὔτε νά κλέβουν¹⁰ οὔτε νά ἐξαπατοῦν καί ὅτι ὅλα ὅσα βλάπτουν τούς πλησίον μας εἶνε κακά καί τά μισεῖ ὁ Θεός. Γι' αὐτόν τό λόγο καί εὐκολα πείθονταν νά ἀπέχουν ἀπό αὐτά, διότι αὐτά τά εἶχαν μάθει.

2. Οἱ ἐθνικοί ἔπρεπε νά μάθουν καί αὐτό ἀκόμη· ὅτι τέτοια πονηρά ἔργα εἶνε καί ὀλέθρια καί ἀνώφελα καί ἐπιζήμια γιά ὅσους τά κάνουν. Γι' αὐτό κοπίαζε περισσότερο¹¹ ὁ ἀπόστολος Παῦλος πού πῆρε τήν ἀποστολή στήν ἔθνη, παρά αὐτοί πού κήρυτταν τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ στήν περιτομή. Διότι ἐκεῖνους τούς βοηθοῦσαν οἱ Γραφές, τίς ὁποῖες ἐπιβεβαίωσε καί ἐκπλήρωσε ὁ Κύριος, ἐρχόμενος ὅπως ἀκριβῶς τόν προφήτευσαν. Στούς ἐθνικούς διδάσκονταν κάποια ξένη κατήχησι καί καινούργια διδασκαλία, ὅτι οἱ θεοί τῶν ἐθνῶν ὄχι μόνο δέν εἶνε θεοί, ἀλλά εἶνε καί εἰδῶλα δαιμονίων¹², καί ὅτι, ἀντιθέτως, ὑπάρχει ἕνας Θεός, ὁ ὁποῖος εἶνε «*ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καί ἐξουσίας καί δυνάμεως καί παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου*»¹³, ὅτι ὁ Λόγος του, πού ἦταν ἐκ φύσεως ἀόρατος, ἔγινε ψηλαφητός¹⁴ καί ὄρατός στούς ἀνθρώπους καί κατήλθε «*μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ*»¹⁵, καί ὅτι ὅσοι πιστεύουν σέ αὐτόν θά γίνουν ἄφθαρτοι καί ἀπαθεῖς καί θά πάρουν τή βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Αὐτά κηρῦσσονταν στήν ἔθνη χωρίς τή Γραφή. Γι' αὐτό καί κοπίαζαν περισσότερο ὅσοι κήρυτταν στήν ἔθνη. Ἐτσι, ἀποδεικνύεται ἀνώτερη ἢ πίστι τῶν ἐθνικῶν, διότι κατανοοῦσαν τό λόγο τοῦ Θεοῦ χωρίς τήν κατήχησι τῆς ἀγίας Γραφῆς.

Κεφάλαιο ΚΕ'

1. Ἐτσι, λοιπόν, ἔπρεπε ὁ Θεός νά ἀναστήσῃ ἀπό τούς λίθους τέκνα γιά τόν Ἀβραάμ¹ καί νά τά παρουσιάσῃ σέ αὐτόν, ἀφοῦ ἔγινε ἀρχηγός καί προ-ἄγγελος τῆς πίστεώς μας. Ὁ Ἀβραάμ ἔλαβε τή διαθήκη τῆς περιτομῆς μετά ἀπό τή δικαίωσι τῆς πίστεώς του στήν ἀκροβυστία². Σέ αὐτόν προτυπώνονται οἱ δύο διαθήκες³, γιά νά γίνῃ πατήρ ὅλων ἐκείνων πού ἀκολουθοῦν τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ καί ὑπομένουν τήν ξενιτεία σέ αὐτόν τόν κόσμον· δηλαδή, τῶν πιστῶν ἀπό τήν περιτομή καί ἀπό τήν ἀκροβυστία. Ὅπως καί ὁ Χριστός «*ὁ λίθος ὁ μέγιστος καί ἀκρογωνιαίος*»⁴ τά ἀνέχθηκε ὅλα καί συγκέντρωσε

στή μία πίστι του Ἀβραάμ ὅσους ἀπό τίς δύο διαθηκῆς προσαρμόσθηκαν στό οἰκοδόμημα τοῦ Θεοῦ. Ἀλλά ἡ πίστι στήν ἀκροβυστία, ἐπειδή ἀκριβῶς συνδέει τό τέλος μέ τήν ἀρχή, ἔγινε ἡ πρώτη καί ἡ τελευταία. Καθότι ὑπῆρχε πρῖν ἀπό τήν περιτομή στόν Ἀβραάμ καί στούς ἄλλους δικαίους, οἱ ὁποῖοι εὐηρέστησαν στόν Θεό, ὅπως ἀναφέραμε⁵. Καί πάλι, ὅμως, ἀναφάνηκε κατά τούς ἐσχάτους καιρούς στό ἀνθρώπινο γένος μέ τήν ἔλευσι τοῦ Κυρίου. Ἐνῶ ἡ περιτομή καί ὁ νόμος τῶν ἔργων κράτησαν τήν ἐνδιάμεση περίοδο.

2. Αὐτό προτυπώνεται καί μέ πολλά ἄλλα, ἤδη, ὅμως, καί μέ τή Θάμαρ, τή νόμφη τοῦ Ἰούδα⁶. Ὅταν, δηλαδή, γεννοῦσε τά δίδυμα, τό ἕνα ἀπό αὐτά ἔβγαλε πρῶτο τό χέρι του. Καί ἡ μαῖα, ἐπειδή νόμισε ὅτι αὐτό εἶνε τό πρωτότοκο, τοῦ ἔδωσε τό χέρι μέ κόκκινη κλωστή γιά σημάδι. Ὅταν, ὅμως, ἔγινε αὐτό, τράβηξε τό χέρι του καί πρῶτος βγήκε ὁ ἀδελφός του ὁ Φαρές. Ἔτσι, δεύτερος βγήκε ὁ Ζαρά, πού εἶχε τήν κόκκινη κλωστή. Δείχνει, δηλαδή, φανερά ἡ Γραφή ὅτι ὁ λαός, πού ἔχει τό κόκκινο σημάδι, δηλαδή, τήν πίστι τῆς ἀκροβυστίας, φανερώθηκε, βεβαίως, πρῶτος μέ τούς πατριάρχες, ἀλλά ἔπειτα ὑποχώρησε γιά νά γεννηθῆ ὁ ἀδελφός του⁷. Ὑστερα, αὐτός, πού ἦταν πρῶτος, γεννήθηκε δεύτερος, γνωστός ἀπό τό κόκκινο σημάδι πού εἶχε. Καί αὐτό τό κόκκινο σημάδι εἶνε τό πάθος τοῦ Δικαίου, πού ἀπ' ἀρχῆς προτυπώθηκε στόν Ἀβελ⁸, τό περιέγραψαν οἱ προφῆται καί τελειοποιήθηκε κατά τούς ἐσχάτους καιρούς στόν Υἱό τοῦ Θεοῦ.

3. Ἐπρεπε, λοιπόν, μερικά μὲν νά προφητεύουν οἱ πατέρες, ὅπως ἀξίζει, βεβαίως, σέ αὐτούς, μερικά δέ νά προτυπώνουν μέ τό νόμο οἱ προφῆται, μερικά, πάλι, νά ἀποτυπώνονται σύμφωνα μέ τή μορφή τοῦ Χριστοῦ ἀπό αὐτούς πού πῆραν τήν υἰοθεσία. Ὅλα, ὅμως, φανερώνουν ἕνα Θεό. Ἐνῶ, λοιπόν, ἦταν ἕνας ὁ Ἀβραάμ, μόνος του προτύπωνε τίς δύο διαθηκῆς, στίς ὁποῖες ἄλλοι, βεβαίως, ἔσπειραν καί ἄλλοι θέρισαν. «*Ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος ἐστίν ὁ ἀληθινός, ὅτι ἄλλος ἐστίν ὁ σπείρων*» καί «*καί ἄλλος ὁ θερίζων*»⁹, ἕνας, ὅμως, εἶνε ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος παρέχει καί στούς δύο ὅ,τι τούς ταιριάζει τό σπόρο μὲν σέ αὐτόν πού σπέρνει, τό ψωμί δέ σέ αὐτόν πού θερίζει γιά νά τό φάη¹⁰. Ὅπως ἄλλος εἶνε αὐτός πού φυτεύει καί ἄλλος αὐτός πού ποτίζει, ἕνας, ὅμως, εἶνε ἐκεῖνος πού δίδει τήν αὐξησι, δηλαδή, ὁ Θεός¹¹. Οἱ πατριάρχες καί οἱ προφῆται διέσπειραν τό λόγο περί τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία, ὅμως, θέρισε, δηλαδή, πῆρε τόν καρπό. Γι' αὐτό καί ἐκεῖνοι εὐχονταν νά ἔχουν σκηγή σέ αὐτήν, ὅπως λέγει ὁ Ἱερεμίας: «*Τίς δόξη μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ σταθμὸν ἔσχατον;*»¹², ὥστε καί αὐτός πού σπείρει καί αὐτός πού θερίζει νά χαίρωνται μαζί¹³ στή βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἶνε μαζί μέ ὅλους, γιά ὅσους ἐξ ἀρχῆς εὐδόκησε ὁ Θεός νά βρῖσκεται ἀνάμεσά τους ὁ Λόγος του.

Κεφάλαιο ΚΣΤ'

1. 'Εάν, λοιπόν, κάποιος διαβάση προσεκτικά τή Γραφή, θά βρῆ σέ αὐτή νά γίνεται λόγος γιά τόν Χριστό καί νά προτυπώνεται ἡ νέα κλῆσι. [Ὁ Χριστός εἶνε ὁ κρυμμένος θησαυρός στόν ἀγρό¹, δηλαδή, στόν κόσμο, (διότι ἀγρός εἶνε ὁ κόσμος²). Εἶνε, ὅμως, κρυμμένος στίς Γραφές, διότι δείχνονταν μέ τύπους καί παραβολές, πού δέν θά μπορούσαμε νά καταλάβουμε, ἄν δέν ἐκπληρώνονταν ὅσα προφητεύθηκαν, δηλαδή, πρὶν ἔλθῃ ὁ Κύριος]³. Καί γι' αὐτό ἔλεγε ὁ Θεός στό Δανιήλ: «*Ἐμφραζον τοὺς λόγους καὶ σφράγισον τὸ βιβλίον ἕως καιροῦ συντελείας, ἕως διδαχθῶσι πολλοὶ καὶ πληρωθῆ ἡ γνώσις· ἐν τῷ συντελεσθῆναι διασκορπισμὸν γινώσκονται πάντα ταῦτα*»⁴. Ἀλλά καί ὁ Ἰερεμίας λέγει: «*Ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν νοήσουσιν αὐτὰ*»⁵. [Κάθε προφητεία, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκβασί της ἀποτελεῖ αἰνίγμα καί ἀφορμὴ ἀντιλογίας γιά τοὺς ἀνθρώπους. Ὄταν, ὅμως, ἔλθῃ ὁ καιρὸς καί ἐπαληθευθῆ ἡ προφητεία, τότε βρίσκει τὴν πύξιν πετυχημένη ἐξήγησι. Καί γι' αὐτό, ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι διαβάζουν τῶρα τὸ νόμο, τοὺς φαίνεται παραμύθι· διότι δέν ἔχουν τὴν ἐξήγησι ὅλων, πού εἶνε ἡ κατ' ἀνθρώπον παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Γιά τοὺς χριστιανούς, ὅμως, πού τόν διαβάζουν, εἶνε θησαυρός κρυμμένος μὲν σέ ἀγρό, πού ἀποκαλύφθηκε, ὅμως, σέ αὐτούς]⁶, ἀποσαφηνίσθηκε καί πλούτισε τὴ σκέψιν τῶν ἀνθρώπων καί ἔδειξε τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ καί φανέρωσε τὴν οἰκονομία του περὶ τοῦ ἀνθρώπου καί προτύπωσε τὴ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ καί προευηγγελίσθηκε τὴν κληρονομία τῆς ἀγίας Ἱερουσαλήμ. Προφήτευσε, δηλαδή, ὅτι θά προοδεύσῃ τόσο πολὺ ὁ ἄνθρωπος πού ἀγαπᾷ τὸν Θεό, ὥστε θά δῆ ἀκόμη καί τὸν Θεό καί θά ἀκούσῃ τὸν Λόγο του καί ἀπὸ τὴν ἀκοή τῆς ὁμιλίας του θά δοξασθῆ τόσο πολὺ, ὥστε νά μὴ μπορούν οἱ ἄλλοι νά ἀτενίσουν στό πρόσωπο τῆς δόξης του⁷, ὅπως εἶπε ὁ Δανιήλ: «*Οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ ἔτι*»⁸. Ὅπως δεῖξαμε, λοιπόν, ἄν κάποιος διαβάσῃ τὴ Γραφή, θά εἶνε τέλειος μαθητὴς καί ὁμοιος μέ οἰκοδεσπότη, ὁ ὁποῖος βγάζει ἀπὸ τὸ θησαυρὸ του καινούργια καί παλιά⁹. (Διότι καί ὁ Κύριος μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασί του ἔτσι συζήτησε μέ τοὺς μαθητάς του, ἀποδεικνύοντάς τους ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ Γραφή, ὅτι «*ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἅφῃσιν ἀμαρτιῶν ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ*»)¹⁰.

2. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο πρέπει νά ὑπακοῦμε στοὺς πρεσβυτέρους, πού εἶνε στὴν Ἐκκλησία καί ἔχουν, ὅπως ἀποδείξαμε, τὴ διαδοχὴ τῶν ἀποστόλων. Αὐτοὶ μαζί μέ τὴ διαδοχὴ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος πῆραν βέβαιο τὸ χάρισμα τῆς ἀληθείας σύμφωνα μέ τὴν εὐδοκία τοῦ Πατρός. Τοὺς ὑπόλοιπους, οἱ ὁποῖοι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ διαδοχὴ καί συναθροίζονται σέ ὁποιοδήποτε τόπο, πρέπει νά τοὺς ὑποπτευώμαστε εἴτε ὡς αἰρετικούς καί κακόδοξους, εἴτε ὡς σχισματικούς καί υπερήφανους καί αὐτάρεσκους, ἢ

πάλι, ως ύποκριτάς πού τό κάνουν αυτό από φιλοχρηματία και κενοδοξία. "Όλοι αὐτοί ζέπεσαν από τήν ἀλήθεια. Καί οἱ αἰρετικοί, βεβαίως, οἱ ὁποῖοι προσφέρουν «*ἀλλότριον πῦρ*» στό θυσιαστήριο τοῦ Θεοῦ, δηλαδή, διαφορετικές διδασκαλίες, θά κατακαοῦν από τό πῦρ τοῦ οὐρανοῦ, ὅπως ὁ Ναδάβ και ὁ Ἀβιουδ¹¹. "Όσοι, πάλι, ἐξανίστανται κατά τῆς ἀληθείας και προτρέπουν τούς ἄλλους κατά τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, παραμένουν στόν Ἄδη, διότι ἀνοίγει ἡ γῆ και τούς καταπίνει, ὅπως κατέπνε τούς περί τόν Κορέ, τό Δαθάν και τόν Ἀβειρών¹². "Όσοι, πάλι, σχίζουν και διασποῦν τήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, αὐτοί θά τιμωρηθοῦν από τόν Θεό μέ τήν ἴδια ποινή πού τιμωρήθηκε ὁ Ἱεροβοάμ¹³.

3. "Όσους, ὅμως, τούς πίστευσαν πολλοί ὅτι εἶνε πρεσβύτεροι, ἀλλά εἶνε δούλοι τῶν ἐπιθυμιῶν τους και δέν θέτουν στίς καρδιές τους πάνω από ὄλα τό φόβο τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ὑβρίζουν τούς ὑπόλοιπους και ὑπερηφανεύονται μέ τήν ἔπαρσι τῆς πρωτοκαθεδρίας και στά κρυφά κάνουν τό κακό και λέγουν «*οὐδεὶς θεωρεῖ ἡμᾶς*»¹⁴, αὐτοί θά ἐλεγχθοῦν από τόν Λόγο, ὁ ὁποῖος δέν κρίνει «*κατά τὴν δόξαν*»¹⁵, οὔτε ἀποβλέπει σέ πρόσωπο, ἀλλά στήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου¹⁶. Καί ἔτσι, θά ἀκούσουν τά λόγια τοῦ προφήτου Δαυιδ: «*Σπέρμα Χαναάν και οὐκ Ἰούδα, τὸ κάλλος ἐξηπάτησέ σε και ἐπιθυμία διέστρεψε τὴν καρδίαν σου*»¹⁷. «*Πεπαιτωμένε ἡμερῶν κακῶν, νῦν ἤκασιν αἱ ἁμαρτίαι σου, ἃς ἐποίησες τὸ πρότερον κρίνων κρίσεις ἀδίκους και τοὺς μὲν ἀθῶους κατακρίνων, ἀπολύων δὲ τοὺς αἰτίους, λέγοντος τοῦ Κυρίου· ἀθῶον και δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς*»¹⁸. Γι' αὐτούς και ὁ Κύριος εἶπε: «*Ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ κακὸς δούλος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, χρονίζει ὁ κύριός μου, και ἄρξεται τύπτειν τοὺς δούλους και τὰς δούλας και ἐσθίειν και πίνειν και μεθύειν, ἤξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ἣ οὐ γινώσκει και ἐν ὥρᾳ ἣ οὐ προσδοκᾷ και διχοτομήσει αὐτὸν και τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει*»¹⁹.

4. Ἀπό ὄλους αὐτούς, λοιπόν, πρέπει νά ἀπομακρυνθοῦμε, νά προσκολληθοῦμε δέ σέ ὄσους και τῆ διδασκαλία τῶν ἀποστόλων διαφυλάσσουν, ὅπως εἶπαμε πρὶν, και μαζί μέ τήν τάξι τοῦ πρεσβυτερίου παρέχουν λόγον ὑγιῆ²⁰ και ἀναστροφή ἄμεμπτη, πρὸς σταθεροποίησι και βοήθεια τῶν ὑπολοίπων. Ὅπως ὁ Μωϋσῆς, στόν ὁποῖον ἐμπιστεύθηκε ὁ Θεός μία τόσο μεγάλη ἀρχηγία, ἔχοντας πεποιθησι στήν ἀγαθή συνειδησί του, ἀπολογούμενος στόν Θεό, ἔλεγε: «*Οὐκ ἐπιθύμημα οὐδενὸς αὐτῶν εἴληφα, οὐδὲ ἐκάκωσα οὐδένα αὐτῶν*»²¹. Ὅπως ὁ Σαμουὴλ, πού ἔκρινε τόσα χρόνια τό λαό και χωρὶς ὑπερηφάνεια διοίκησε τόν Ἰσραὴλ, στό τέλος ἀπολογοῦνταν λέγοντας: «*Ἐγὼ διελέληθα ἐνώπιον ἡμῶν ἐκ νεότητος και ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Ἀποκρίθητέ μοι ἐνώπιον Θεοῦ και ἐνώπιον χριστοῦ αὐτοῦ· μὸσχον τίνος ὑμῶν εἴληφα ἢ ὄνον ἢ τίνα κατεδυνάστευσα ἢ τίνα ἐξεπίεσα ἢ ἐκ χειρὸς τίνος εἴληφα ἐξίλασμα και ὑπόδημα; ἀποκρίθητε κατ' ἐμοῦ, και ἀποδώσω ὑμῖν*»²². Καί ὅταν ὁ λαὸς εἶπε: «*Οὐ κατεδυνάστευσας ἡμᾶς και οὐκ ἔθλασας ἡμᾶς και οὐκ εἴληφας ἐκ χειρὸς οὐδενὸς οὐδέν*», ἐπικαλέσθηκε τόν Κύριο ὡς μάρτυρα, λέγοντας: «*Μάρτυς Κύριος και*

μάρτυς χριστὸς αὐτοῦ ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτι οὐχ εὐρήκατε ἐν χειρὶ μου οὐδέν. Καὶ εἶπαν· μάρτυς»²³. [Ἔτσι ὁ Παῦλος ἀπολογοῦνταν στοὺς Κορινθίους: «Οὐ γὰρ ἔσμεν ὡς οἱ πολλοί, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ»²⁴, καὶ παρακάτω· «Οὐδένα ἠδικήσαμεν»²⁵, καὶ τὰ ὑπόλοιπα στὴ συνέχεια.

5. Τέτοιους πρεσβυτέρους ἀνατρέφει ἡ Ἐκκλησία, γιὰ τοὺς ὁποίους καὶ ὁ προφήτης λέγει· «Δώσω τοὺς ἄρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ καὶ τοὺς ἐπισκόπους ἐν δικαιοσύνῃ»²⁶²⁷. Γι' αὐτούς καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε· «Τίς ἄρα ἔσται ὁ πιστὸς οἰκονόμος, ἀγαθὸς καὶ φρόνιμος, ὃν καθιστᾷ ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ τοῦ δίδοναι αὐτοῖς τὴν τροφήν ἐν καιρῷ; μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος εὐρήσει ποιοῦντα οὕτως»²⁸. Τό πού θά βρῆ κανεῖς τέτοιους δούλους, μᾶς τό διδάσκει ὁ Παῦλος, ὅταν λέγῃ· «Ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους»²⁹. Ὅπου, λοιπόν, δόθηκαν τὰ χαρίσματα τοῦ Κυρίου, ἐκεῖ πρέπει νά μαθαίνομε τὴν ἀλήθεια· ἀπὸ αὐτοὺς πού ἔχουν τὴ διαδοχὴ στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, κατέχουν δέ τό ὑγιές καὶ ἄμεμπτο τῆς ἀναστροφῆς, τό ἀκίβδηλο καὶ ἀδιάφθορο τοῦ λόγου³⁰. Αὐτοὶ διαφυλάσσουν τὴν πίστι στὸν ἕνα Θεό, ὁ ὁποῖος ἔκανε τὰ πάντα, καὶ ἐπαυξάνουν τὴν ἀγάπη στὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἔκανε τόσες οἰκονομίες γιὰ ἐμᾶς, καὶ τὴ Γραφή μᾶς τὴν ἐξηγοῦν χωρὶς κίνδυνο. Οὔτε τὸν Θεό βλασφημοῦν αὐτοί, οὔτε τοὺς πατριάρχες ἀτιμάζουν, οὔτε τοὺς προφήτες περιφρονοῦν.

Κεφάλαιο ΚΖ'

1. Ὅπως ἄκουσα ἀπὸ κάποιον πρεσβύτερο¹, ὁ ὁποῖος τό ἄκουσε ἀπὸ ἐκείνους πού εἶδαν τοὺς ἀποστόλους, ἀλλά καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητάς τους, ἀρκοῦσε γιὰ τοὺς παλιούς ἢ ἐκ τῆς Γραφῆς κατηγορία γιὰ ὅσα ἔκαναν χωρὶς τὴν καθοδήγησι τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπειδὴ, δηλαδή, ὁ Θεὸς δέν εἶνε προσωπολήπτης², γιὰ ὅσα δέν ἔκαναν κατὰ τό θέλημά του, τοὺς ἐπιτιμοῦσε ὅπως τοὺς ἄξιζε. Παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ Δαυῖδ. Ὅταν τὸν κατεδίωκε ὁ Σαοὺλ λόγῳ τῆς δικαιοσύνης του καὶ ἔφευγε ἀπὸ μπροστά του καὶ δέν ἐκδικοῦνταν τὸν ἐχθρό του³ καὶ ἔψαλλε τὴν ἔλευσι τοῦ Χριστοῦ καὶ μέ τὴ σοφία του δίδασκε τὰ ἔθνη καὶ ὅλα τὰ ἔκανε σύμφωνα μέ τὴν καθοδήγησι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τότε εὐαρεστοῦσε τὸν Θεό. Ὅταν, ὁμως, ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιθυμίας του πῆρε ὡς γυναῖκα τὴ Βηρσαβεέ, τὴ σύζυγο τοῦ Οὐρίου, εἶπε ἡ Γραφή γι' αὐτὸν· «Πονηρὸν δὲ ἐφάνη τὸ ρῆμα, ὃ ἐποίησε Δαυῖδ, ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου»⁴. Καὶ ἀποστέλλεται σὲ αὐτὸν ὁ προφήτης Νάθαν, ὁ ὁποῖος τοῦ δείχνει τό ἁμάρτημά του, ὥστε, βγάζοντας ὁ ἴδιος ἀπόφασι γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ καταδικάζοντας τὸν ἑαυτό του, νά ἐπιτύχῃ τό ἔλεος καὶ τὴν ἄφεσι ἀπὸ τὸν Χριστό· «Καὶ εἶπεν αὐτῷ· δύο ἦσαν ἄνδρες ἐν πόλει μιᾷ, εἷς πλούσιος καὶ εἷς πέννης· τῷ πλουσίῳ ἦν ποίμνια καὶ βουκόλια πολλὰ σφόδρα, καὶ τῷ πέννῃ οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἀμνὰς μία μικρά, ἦν ἐκτήσατο καὶ ἐξέθρεψεν αὐτήν, καὶ ἦν μετ' αὐτοῦ καὶ μετὰ

τῶν νιῶν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό, ἐκ τοῦ ἄρτου αὐτοῦ ἤσθιε καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου ἔπινε καὶ ἦν αὐτῶ ὡς θυγάτηρ· καὶ ἤλθε πάροδος τῶ ἀνδρὶ τῶ πλουσίῳ, καὶ ἐφείσατο λαβεῖν ἐκ τῶν ποιμνίων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν βουκολίων αὐτοῦ τοῦ ποιῆσαι τῶ ξένῳ, καὶ ἔλαβε τὴν ἀμνάδα τοῦ πένητος καὶ ἐποίησεν αὐτὴν τῶ ἀνδρὶ τῶ ἐλθόντι πρὸς αὐτόν. Καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ Δαυῖδ σφόδρα τῶ ἀνδρὶ, καὶ εἶπε πρὸς Νάθαν· ζῆ Κύριος, ὅτι υἱὸς θανάτου ὁ ἀνὴρ ὁ ποιήσας τοῦτο καὶ τὴν ἀμνάδα ἀποτίσει τετραπλασίονα, ἀνθ' ὧν ὅτι ἐποίησε τὸ ρῆμα τοῦτο καὶ περὶ οὗ οὐκ ἐφείσατο τοῦ πτωχοῦ. Καὶ εἶπε Νάθαν πρὸς αὐτόν· σὺ εἶ ὁ ἀνὴρ ὁ ποιήσας τοῦτο»⁵. Καὶ στή συνέχεια διηγεῖται τὰ ὑπόλοιπα, πῶς τὸν ἐπιτιμᾷ καὶ τοῦ ἀπαριθμεῖ τίς εὐεργεσίες τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι παρῶξενε τὸν Κύριο, ἐπειδὴ τὸ ἔκανε αὐτό· ὅτι δὲν εὐδοκεῖ ὁ Θεὸς σέ τέτοια ἔργα, ἀλλὰ μεγάλη ὀργὴ ἐπικρέμαται στό σπῆτι του. Κατενύγη, ὅμως, ὁ Δαυῖδ ἀπὸ αὐτά καὶ εἶπε· «*Ἠμάρτηκα τῶ Κυρίῳ*»⁶. Καὶ ἀργότερα ἔψαλε τὸν ψαλμὸ τῆς ἐξομολογήσεως⁷, διότι περίμενε τὴν ἔλευσι τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος πλύνει καὶ καθαρίζει τὸν ἄνθρωπο πού περισφίγγει ἢ ἁμαρτία.

Παρομοίως λέγει ἡ Γραφή καὶ γιὰ τὸ Σολομῶντα· ὅταν ἔκρινε σωστά καὶ ἐξηγοῦσε τὴ σοφία, τότε καὶ τὸν τύπο τοῦ ἀληθινοῦ ναοῦ οἰκοδομοῦσε⁸ καὶ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ ἐξέθετε καὶ ἀνήγγελλε τὴν εἰρήνη πού θά ἔλθῃ στὰ ἔθνη καὶ προτύπωνε τὴ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔλεγε τρεῖς χιλιάδες παραβολές γιὰ τὴν ἔλευσι τοῦ Κυρίου καὶ συνέθετε πέντε χιλιάδες ᾠδές⁹, μέ τίς ὁποῖες ὑμνοῦσε τὸν Θεό· ἀκόμη παρουσίαζε τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ, πού εἶνε στή δημιουργία καὶ μιλοῦσε γιὰ τὴ φύσι, γιὰ κάθε ξύλο καὶ γιὰ κάθε χόρτο καὶ γιὰ ὅλα τὰ πτηνά καὶ τὰ τετράποδα καὶ τὰ ψάρια· καὶ ἔλεγε· «*Εἰ ἀληθῶς ὁ Θεός, ᾧ οἱ οὐρανοὶ οὐκ ἀρκοῦσι, ἐπὶ τῆς γῆς κατοικήσει μετὰ ἀνθρώπων;*»¹⁰. Τότε εὐαρεστοῦσε στὸν Θεό καὶ ὅλοι τὸν θαύμαζαν καὶ ἐπιζητοῦσαν νά τὸν δοῦν ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, γιὰ νά ἀκούσουν τὴ σοφία πού τοῦ ἔδωσε ὁ Θεός¹¹. Ἡ βασίλισσα τοῦ νότου ἤλθε ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς σέ αὐτόν, γιὰ νά γνωρίσῃ τὴ σοφία του¹². Γι' αὐτὴν καὶ ὁ Κύριος λέγει ὅτι θά ἀναστηθῇ στὴν κρίσι μαζί μέ τὴ γενιά ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀκούουν τούς λόγους του καὶ δὲν τὸν πιστεύουν, καὶ θά τοὺς κρίνῃ¹³. Διότι ἐκείνη μέν ὑποτάχθηκε στή σοφία πού ἐξήγγειλε ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ αὐτοὶ περιφρόνησαν τὴ σοφία πού ἔδιδε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ Σολομῶν ἦταν δοῦλος, ἐνῶ ὁ Χριστός ἦταν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Κύριος τοῦ Σολομῶντος. Ὅταν, λοιπόν, ἦταν δοῦλος τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν προσέκρουε σέ αὐτόν, ἀλλὰ ὑπηρετοῦσε τίς οικονομίες του, τότε δοξαζόταν. Ὅταν, ὅμως, ἔπαιρνε γυναῖκες ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη καὶ τίς ἐπέτρεπε νά στήνουν εἰδῶλα στὸν Ἰσραὴλ, εἶπε ἡ Γραφή γι' αὐτόν· «*Καὶ ὁ βασιλεὺς Σαλωμῶν ἦν φιλογύνης. Καὶ ἔλαβεν αὐτῶ γυναῖκας ἀλλοτρίας. Καὶ ἐγενήθη ἐν καιρῶ γήρους Σαλωμῶν καὶ οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ τελεία μετὰ Κυρίου Θεοῦ αὐτοῦ. Καὶ ἐξέκλιναν γυναῖκες αἱ ἀλλότριαι τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὀπίσω θεῶν ἀλλοτρίων. Καὶ ἐποίησε Σαλωμῶν τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου· οὐκ ἐπορεύθη ὀπίσω Κυρίου ὡς Δαυῖδ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Καὶ ὠργίσθη Κύριος ἐπὶ Σαλω-*

μών, *ὅτι οὐκ ἦν ἡ καρδιά αὐτοῦ τελεία μετὰ Κυρίου κατὰ τὴν καρδίαν Δαυῖδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ*»¹⁴. Ἀρκετὰ τὸν ἐπιτίμησε ἡ Γραφή, ὅπως εἶπε ὁ πρεσβύτερος. «*Ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον Κυρίου*»¹⁵.

2. Καί γι' αὐτό, ἔλεγε, κατήλθε ὁ Κύριος στὸν Ἄδη, εὐαγγελιζόμενος καὶ σέ ἐκείνους τὴν ἔλευσί του¹⁶ καὶ παρέχοντας τὴν ἄφεσι τῶν ἁμαρτιῶν σέ ὄσους πιστεύουν σέ αὐτόν. Πίστευσαν, ὁμως, ὅλοι ὅσοι ἠλπιζαν σέ αὐτόν· δηλαδή, ὅσοι προκατήγγειλαν τὴν ἔλευσί του καὶ ὑπηρέτησαν στίς οἰκονομίες του, οἱ δίκαιοι καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ πατριάρχαι. Σέ αὐτούς παρομοίως, ὅπως καὶ σέ ἐμᾶς, συγχώρησε τὰ ἁμαρτήματά τους, τὰ ὅποια δέν πρέπει νά τοὺς τὰ καταλογίσωμε, ἐκτός καὶ ἂν ἀθετοῦμε τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ἐκεῖνοι δέν θά καταλόγιζαν σέ ἐμᾶς τίς ἀκολασίες πού κάναμε πρὶν ἐμφανισθῆ σέ ἐμᾶς ὁ Χριστός, ἔτσι καὶ ἐμεῖς δέν εἶνε δίκαιο νά κατηγοροῦμε ὄσους ἁμάρτησαν πρὶν ἀπὸ τὴν ἔλευσι τοῦ Χριστοῦ. «*Πάντες γὰρ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ*»¹⁷. Ὅσοι προσβλέπουν στό φῶς του, δικαιώνονται ὄχι μόνοι τους, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου. Γράφτηκαν, ὁμως, τὰ ἔργα τους γιὰ τὴ δική μας νοθεσία¹⁸. Πρῶτο μὲν γιὰ νά μάθωμε ὅτι ἓνας εἶνε ὁ Θεός ὁ δικός μας καὶ ἐκείνων, στὸν ὅποιο δέν ἀρέσουν οἱ ἁμαρτίες, καὶ ἂν ἀκόμη γίνωνται ἀπὸ ἐνδόξους ἀνθρώπους· δεύτερο δέ γιὰ νά ἀπέχωμε ἀπὸ τίς κακίες. Ἄν αὐτοὶ οἱ παλιοί, πού προηγήθηκαν ἀπὸ ἐμᾶς στά χαρίσματα καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους δέν εἶχε πάθει ἀκόμη ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἁμάρτησαν σέ κάτι καὶ ἐγίναν δοῦλοι τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας, ἐπιτιμήθηκαν τόσο πολὺ, τί θά πάθουν αὐτοὶ πού τώρα περιφρονοῦν τὴν ἔλευσι τοῦ Κυρίου καὶ εἶνε δοῦλοι στίς ἡδονές τους; Καὶ γιὰ ἐκείνους μὲν ἡ αἰτία τῆς θεραπείας καὶ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν ὑπῆρξε ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου. Γι' αὐτούς, ὁμως, πού ἁμαρτάνουν τώρα, ὁ Χριστός δέν θά πεθάνῃ πιά, καθ' ὅτι ὁ θάνατος δέν θά κυριαρχήσῃ πλέον σέ αὐτόν¹⁹. Ἀλλά θά ἔλθῃ ὁ Υἱός στὴ δόξα τοῦ Πατρὸς²⁰, ζητώντας ἀπὸ τοὺς εἰσπράκτορες καὶ τοὺς οἰκονόμους του τὰ χρήματα, πού τοὺς ἐμπιστεύθηκε, μαζί μέ τοὺς τόκους²¹. Καὶ σέ ὄσους ἔδωσε πῶς πολὺ, θά τοὺς ζητήσῃ πῶς πολὺ²². Δέν πρέπει, λοιπόν, λέγει ἐκεῖνος ὁ πρεσβύτερος, νά εἴμαστε ἀλαζόνες οὔτε νά κατηγοροῦμε τοὺς παλιούς· ἀλλὰ οἱ ἴδιοι νά φοβούμεστε μὴ τυχόν μετὰ τὴ γνῶσι τοῦ Χριστοῦ, κάνοντας κάτι πού δέν ἀρέσει στὸν Θεό, χάσωμε πλέον τὴν ἄφεσι τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἀποκλεισθοῦμε ἀπὸ τὴ βασιλεία του. Καὶ γι' αὐτό ὁ Παῦλος εἶπε: «*Εἰ γὰρ τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσεται, ὃς ἀγριέλαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης εἰς τὴν πίστην τῆς ἐλαίας καὶ συγκοινωνῶς τῆς πίστεως αὐτῆς ἐγένου*»²³.

3. Παρομοίως βλέπεις, ἔλεγε ὁ πρεσβύτερος, ὅτι καὶ οἱ παραβάσεις τοῦ λαοῦ περιγράφονται ὄχι γι' αὐτούς πού τότε ἔκαναν τίς παραβάσεις, ἀλλὰ γιὰ νά διορθωθοῦμε ἐμεῖς καὶ νά γνωρίσωμε τὸν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸ Θεό, στὸν ὅποιο ἁμάρταναν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ τώρα ἁμαρτάνουν μερικοὶ ἀπὸ αὐτούς πού λέγουν πῶς πιστεύουν. Καὶ αὐτό, ὁμως, τὸ ἔδειξε ὀλοφάνερα ὁ ἀπόστο-

λος στήν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή, λέγοντας: «Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν καὶ πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον· ἔπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός· κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κάκεῖνοι ἐπεθύμησαν. Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡς γέγραπται· ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν καὶ ἀνέστησαν παίζειν. Μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐπέειραν καὶ ὑπὸ τῶν ὄφρων ἀπώλοντο. Μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὄλοθρευτοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκεῖνοις, ἐγγράφη δὲ πρὸς νοθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰῶνων κατήνησεν. Ὡστε ὁ δοκῶν ἐστάναι βλεπέτω μὴ πέση»²⁴.

4. Χωρὶς ἀμφιβολία, λοιπόν, καὶ χωρὶς ἀντίρρησης ὁ ἀπόστολος δεῖχνει ὅτι ὑπάρχει ἓνας καὶ ὁ αὐτός Θεός, ὁ ὁποῖος καὶ ἐκεῖνα κατεδίκασε καὶ τὰ τωρινά διερευνᾷ. Ἄναφέρει δὲ καὶ τὴν αἰτία πού γράφτηκαν. Ἄδιδάκτοι, ἐπομένως, καὶ θρασεῖς ἀκόμη καὶ ἀσύνητοι ἀποδεικνύονται ὅλοι, ὅσοι, ἐξ αἰτίας τῆς παραβάσεως αὐτῶν πού ἔζησαν παλαιότερα καὶ τῆς ἀνυπακοῆς τῶν πῖο πολλῶν, ἰσχυρίζονται ὅτι ἄλλος ἦταν ὁ Θεός ἐκεῖνων, ὁ Δημιουργός τοῦ κόσμου, καὶ ὅτι εἶνε «ἐξ Ὑστερήματος», ἄλλον, ὅμως, Πατέρα παρέδωσε ὁ Χριστός καὶ αὐτός εἶνε πού μπορεῖ νά τόν συλλάβῃ ὁ νοῦς τοῦ καθενός. Δέν καταλαβαίνουν ὅτι, ὅπως ἐκεῖ δέν εὐδόκησε ὁ Θεός στοὺς πῖο πολλοὺς ἀπὸ αὐτοὺς πού ἀμάρτησαν, ἔτσι καὶ ἐδῶ «πολλοὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί»²⁵. ὅπως ἐκεῖ οἱ ἄδικοι καὶ εἰδωλολάτρες καὶ οἱ πόρνοι ἔχασαν τὴ ζωὴ τους, ἔτσι καὶ ἐδῶ. Καὶ ὁ Κύριος διακηρύσσει ὅτι αὐτοὶ θά σταλοῦν στό αἰώνιο πῦρ²⁶ καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει «Ἦ οὐκ οἶδατε ὅτι ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν; μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι οὔτε εἰδωλολάτραι οὔτε μοιχοὶ οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενικοῖται οὔτε κλέπται οὔτε πλεονέκται οὔτε μέθυσοι, οὐ λοιδόροι, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν»²⁷. Καὶ ἐπειδὴ τό λέγει αὐτό ὄχι γιὰ τοὺς ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ γιὰ ἐμᾶς, γιὰ νά μὴ πεταχθοῦμε ἐξω ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὅταν κάνουμε κάτι τέτοιο, πρόσθεσε· «Καὶ ταῦτα τινες ἦτε· ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἠγιασθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»²⁸. Καὶ ὅπως ἐκεῖ καταδικάζονταν καὶ ἀφορίζονταν αὐτοὶ πού ἔκαναν τό κακό καὶ διέφθειραν τοὺς ἄλλους, παρομοίως καὶ ἐδῶ βγαίνει τό μάτι πού σκανδαλίζει καὶ τό πόδι καὶ τό χέρι, γιὰ νά μὴ χαθῇ μαζί τό ὑπόλοιπο σῶμα²⁹. Καὶ ἔχουμε τὴν ἐντολή· «Ἐὰν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος ἢ πλεονέκτης ἢ εἰδωλολάτρης ἢ λοιδόρος ἢ μέθυσος ἢ ἄρπαξ, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν»³⁰. Καὶ πάλι λέγει ὁ ἀπόστολος· «Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις· διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχε-

ται ἡ ὀργή τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Μὴ οὖν γίνεσθε συμμετοχοὶ αὐτῶν»³¹. Καὶ ὅπως ἐκεῖ στήν καταδίκη ὅσων ἀμάρταναν συμμετείχαν καὶ οἱ ἄλλοι, διότι συνευδοκοῦσαν καὶ τοὺς συναναστρέφονταν, ἔτσι καὶ ἐδῶ. «Μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῦ»³². Καὶ ὅπως ἐκεῖ ἡ ὀργή τοῦ Θεοῦ κατῆλθε ἐναντίον τῶν ἀδίκων, καὶ ἐδῶ παρομοίως λέγει ὁ ἀπόστολος: «Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργή Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων»³³. Καὶ ὅπως ἐκεῖ ὁ Θεὸς τιμώρησε τοὺς Αἰγυπτίους³⁴, οἱ ὅποιοι ἀδίκως βασάνιζαν τὸν Ἰσραήλ³⁵, ἔτσι καὶ ἐδῶ ὁ μὲν Κύριος λέγει: «Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσῃ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτός; ναὶ λέγω ὑμῖν, ὅτι ποιήσῃ τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐν τάχει»³⁶. ὁ δὲ ἀπόστολος στήν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολή του λέγει τὰ ἐξῆς: «Εἴπερ δίκαιον παρὰ Θεῶ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς ἀνταπόδοσιν καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἀνεσιν μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ καὶ ἐν φλογὶ πυρός, δοῦναι ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἵτινες δίκην τίσουσιν, ὄλεθρον αἰώνιον ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν αὐτῷ»³⁷.

Κεφάλαιο ΚΗ'

1. Ἴδια, λοιπόν, εἶνε καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἡ δικαιοκρισία τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐκεῖ μὲν ἦταν ὡς τύπος, προσωρινή καὶ πιό μέτρια, ἐδῶ, ὅμως, εἶνε ἀληθινή, παντοτινή καὶ πιό αὐστηρή. (Τό πῦρ εἶνε αἰώνιο, καὶ ἡ ὀργή τοῦ Θεοῦ, πού θά ἀποκαλυφθῇ ἀπὸ τόν οὐρανό¹ ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου² μας, ὅπως λέγει καὶ ὁ Δαυῖδ, «πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακά, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τό μνημόσυνον αὐτῶν»³, ἐπιβάλλει μεγαλύτερη τιμωρία σέ ὅσους πέφτουν σέ αὐτήν). Γι' αὐτό ἀπεδείκνυε ὁ πρεσβύτερος πολὺ ἄφρονες ὄσους, λόγῳ τῶν ὅσων συνέβησαν σέ ἐκείνους πού παλιά δέν ὑπήκουαν στόν Θεό, ἐπιχειροῦν νά εἰσαγάγουν ἄλλο Θεό. Αὐτοὶ ἀντιπαράθετον ὅσα ἔκανε ὁ Κύριος, ὅταν ἦλθε, γιά νά σώσῃ αὐτούς πού τόν δέχθηκαν, ἐπειδὴ τοὺς εὐσπλαχνιζόταν. Ἀποσιωποῦν, ὅμως, τὴν κρίσι του καὶ ὅσα θά συμβοῦν σέ αὐτούς πού ἄκουσαν τοὺς λόγους του καὶ δέν τοὺς ἐφήρμοσαν⁴ καὶ τό ὅτι συνέφερε σέ αὐτούς νά μὴ εἶχαν γεννηθῇ⁵ καὶ ὅτι μεγαλύτερη ἀνοχή θά δειχθῇ κατὰ τὴν κρίσι στά Σόδομα καὶ Γόμορρα, παρά στήν πόλι ἐκείνη πού δέν δέχθηκε τοὺς λόγους τῶν μαθητῶν του⁶.

2. Διότι στήν Καινὴ Διαθήκη, ὅπως ἀξήθηκε ἡ πίστι τῶν ἀνθρώπων στόν Θεό, ἀφοῦ προστέθηκε καὶ ἡ πίστι στόν Υἱό τοῦ Θεοῦ, γιά νά γίνῃ καὶ ὁ ἄνθρωπος μέτοχος Θεοῦ, ἔτσι ἀξήθηκε καὶ ἡ προσοχή στὴ ζωὴ μας, ἐπειδὴ ὁ Θεός μᾶς παραγγέλλει νά ἀπέχουμε ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ κακὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ

ἀπό τίς κακές σκέψεις⁷, ἀκόμη καί ἀπό τίς ἀνώφελες λέξεις⁸ καί ἀπό «πᾶν ρῆμα ἀργόν»⁹ καί ἀπό τούς χλευασμούς. Ἐτσι καί ἡ τιμωρία αὐτῶν, πού δέν πιστεύουν στόν Λόγο τοῦ Θεοῦ καί περιφρονοῦν τήν ἔλευσί του καί ἐπιστρέφουν πάλι πίσω, εἶνε μεγαλύτερη. Ἐγινε ὄχι πλέον πρόσκαιρη, ἀλλά αἰώνια. Σέ ὅσους πῆ ὁ Κύριος· «Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον»¹⁰, οἱ ἴδιοι θά εἶνε παντοτινά καταδικασμένοι. Καί σέ ὅσους πῆ· «Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν εἰς τὸν αἰῶνα»¹¹, αὐτοὶ γιὰ πάντοτε θά πάρουν τὴ βασιλεία καί θά προκόψουν, ἐπειδὴ ἓνας καί ὁ αὐτός εἶνε ὁ Θεὸς Πατὴρ καί ὁ Λόγος του πάντοτε συμπαρίσταται στό ἀνθρώπινο γένος μέ ποικίλες οἰκονομίες. Κάνει πολλά καί σώζει ἀπ' ἀρχῆς ὅσους σώζονται (αὐτοὺς πού ἀγαποῦν τὸν Θεὸ καί στή γενιά τους ἀκολουθοῦν τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ) καί κρίνει ὅσους κρίνονται, δηλαδή, αὐτοὺς πού λησμονοῦν τὸν Θεὸ καί εἶνε βλάσφημοι καί παραβάτες τοῦ λόγου του.

3. Καί πράγματι, διαφεύγει ἀπὸ αὐτοὺς τούς ἴδιους τούς αἰρετικούς, πού μιλήσαμε πρὶν γι' αὐτούς, ὅτι κατηγοροῦν τὸν Κύριο, στόν ὁποῖο λέγουν ὅτι πιστεύουν. Διότι γιὰ ὅσα κατηγοροῦν τὸν Θεὸ, ὁ ὁποῖος τότε πρόσκαιρα ἔκρινε τούς ἀπίστους καί τιμώρησε τούς Αἰγυπτίους¹², ἀλλὰ ἔσωσε ὅσους ὑπήκουσαν, τὰ ἴδια, ὅπωςδὴποτε, ἐπαναλαμβάνουν γιὰ τὸν Κύριο, ὁ ὁποῖος κρίνει αἰώνιως ὅσους κατακρίνει καί ἀθώνει αἰώνιως ὅσους ἀθώνει. Καί – σύμφωνα μέ τὰ λόγια τους – ἔγινε αἴτιος μεγίστης ἀμαρτίας γιὰ ὅσους ἄπλωσαν τὰ χέρια τους ἐπάνω του καί «ἐξεκέντησαν»¹³ αὐτόν. Διότι, ἂν δέν ἐρχόταν ἔτσι, ὅπωςδὴποτε ἐκεῖνοι δέν θά γίνονταν φονεῖς τοῦ Κυρίου των. Καί ἂν δέν ἔστειλε τούς προφῆτες σέ αὐτούς, ὅπωςδὴποτε δέν θά τοὺς σκότωναν, ὅπως, ἐπίσης, καί τοὺς ἀποστόλους. Σέ αὐτούς, λοιπόν, πού μᾶς κατηγοροῦν καί λέγουν ὅτι, ἐάν οἱ Αἰγύπτιοι δέν τιμωροῦνταν μέ τίς δέκα πληγές¹⁴ καί δέν πνίγονταν στή θάλασσα ἐνῶ κατεδίωκαν τὸν Ἰσραὴλ¹⁵, δέν θά μπορούσε ὁ Θεὸς νά σώσει τὸ λαὸ του, ἀπαντοῦμε· ἐάν οἱ Ἰουδαῖοι δέν φόνευαν τὸν Κύριο (κάτι, βεβαίως, πού ἀφαίρεσε ἀπὸ αὐτούς τὴν αἰώνια ζωὴ) καί τοὺς ἀποστόλους καί δέν κατεδίωκαν τὴν Ἐκκλησία – καί ἔτσι ἔπεναν στό βάθος τῆς ὀργῆς – ἐμεῖς δέν θά μπορούσαμε νά σωθοῦμε. Διότι, ὅπως ἐκεῖνοι μέ τὴν τύφλωσι τῶν Αἰγυπτίων, ἔτσι καί ἐμεῖς μέ τὴν τύφλωσι τῶν Ἰουδαίων κερδίσαμε τὴ σωτηρία. Καί ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου, βεβαίως, εἶνε μὲν καταδίκη ὅσων τὸν προσήλωσαν στό σταυρὸ καί δέν πίστευσαν στόν ἐρχομὸ του, εἶνε, ὅμως, σωτηρία ὅσων πιστεύουν σέ αὐτόν. Διότι καί ὁ ἀπόστολος λέγει στή Β' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή· «Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, οἷς μὲν ὄσμη θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὄσμη ζωῆς εἰς ζωὴν»¹⁶. Γιὰ ποιούς, λοιπόν, εἶνε «ὄσμη θανάτου εἰς θάνατον»; Γιὰ ὅσους δέν πιστεύουν, οὔτε ὑποτάσσονται στό λόγον τοῦ Θεοῦ. Ποιοί, ὅμως, εἶνε αὐτοί, οἱ ὁποῖοι καί τότε παραδόθηκαν στό θάνατο; Ὅπωςδὴποτε εἶνε αὐτοὶ πού δέν πιστεύουν, οὔτε ὑποτάσσονται στόν

Θεό. Πάλι, ποιοί σώθηκαν και πήραν τήν κληρονομία; Εἶνε φανερό πώς αὐτοί πού πιστεύουν στόν Θεό και διαφυλάσσουν τήν ἀγάπη πρὸς αὐτόν· ὅπως ὁ Χάλεβ τοῦ Ἰεφοννή και ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ¹⁷ και τὰ ἀθῶα παιδιὰ πού δέν εἶχαν κἄν αἰσθησι τῆς κακίας¹⁸. Ποιοί εἶνε αὐτοί πού ἐδῶ σώζονται και παίρνουν τήν αἰώνια ζωή; Δέν εἶνε αὐτοί πού ἀγαποῦν τόν Θεό και πιστεύουν στίς ὑποσχέσεις του και νηπιάζουν ὡς πρὸς τήν κακία¹⁹;

Κεφάλαιο ΚΘ'

1. Ἀλλά, λέγουν ἐκεῖνοι, ὁ Θεός «ἐσκήρυνε» τήν καρδιά τοῦ Φαραῶ και τῶν δούλων του¹. Ὅσοι, λοιπόν, πρεσβεύουν αὐτά, δέν διαβάζουν στό Εὐαγγέλιο τό σημεῖο ἐκεῖνο, πού ὅταν οἱ μαθηταί εἶπαν στόν Κύριο· «*διατί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς;*», τοὺς ἀπήντησε· «*Ὅτι ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐκείνοις δὲ ἐν παραβολαῖς λαλῶ, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι και ἀκούοντες μὴ ἀκούωσι, μηδὲ συνιέντες συνῶσι, ὅπως πληρωθῇ ἐπ' αὐτοὺς ἡ προφητεία Ἡσαΐου ἢ λέγουσα· πάχυνον τήν καρδίαν τοῦ λαοῦ τούτου και τὰ ὦτα αὐτῶν βάρυνον και τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν τύφλωσον. Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι ἃ βλέπετε και τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούουσιν ἃ ἀκούετε*»². Ὁ ἕνας, λοιπόν, και ὁ αὐτός Θεός σέ αὐτούς μὲν πού δέν πιστεύουν, ἀλλά τόν ἐξουθενῶνουν, ἐπιφέρει τήν τύφλωσι· ὅπως ὁ ἥλιος, πού εἶνε δημιουργημά του, τυφλώνει αὐτούς πού ἀπό κάποια ἀδυναμία τῶν ὀφθαλμῶν δέν μποροῦν νά δοῦν τό φῶς του. Σέ αὐτούς, ὅμως, πού τόν πιστεύουν και τόν ἀκολουθοῦν, παρέχει πληρέστερο και μεγαλύτερο τό φωτισμό τοῦ πνεύματος. Σύμφωνα, λοιπόν, μέ αὐτόν τό λόγο και ὁ ἀπόστολος λέγει στή Β' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή· «*Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τό μὴ ἀγᾶσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ*»³. Και πάλι, στήν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή λέγει· «*Και καθὼς οὐκ ἐδόκιμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα*»⁴. Ἐπίσης, στή Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολή φανερά τό λέγει, ὅταν μιλάη γιά τόν ἀντίχριστο· «*Και διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τό πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ*»⁵.

2. Ἐάν, λοιπόν, και τώρα ὅσους γνώριζε ὁ Θεός ὡς παντογνώστης ὅτι δέν θά πιστεύσουν, τοὺς παρέδωσε στήν ἀπιστία τους και ἀπέστρεψε τό πρόσωπό του ἀπό αὐτούς, ἀφήνοντάς τους στό σκοτάδι πού οἱ ἴδιοι ἐπέλεξαν γιά τόν ἑαυτό τους, τί τό θαυμαστό, ἂν και τότε παρέδωσε στήν ἀπιστία του τό Φαραῶ, πού ποτέ δέν θά πίστευε, μαζί μέ ὅσους ἦσαν μαζί του; Ὅπως ὁ Λόγος ἔλεγε ἀπό τῆ βᾶτο στό Μωϋσῆ· «*Ἐγὼ δὲ οἶδα ὅτι οὐ προήσεται ὑμᾶς Φαραῶ βασιλεὺς Αἰγύπτου πορευθῆναι, ἐὰν μὴ μετὰ χειρὸς κραταιᾶς*»⁶. Και γιά τό λόγο πού μιλοῦσε ὁ Κύριος μέ παραβολές και ἔφερε τήν τύφλωσι στόν Ἰσ-

ραήλ, ὥστε βλέποντας νά μή βλέπουν, διότι γνώριζε τήν ἀπιστία τους, γιά τόν ἴδιο λόγο σκλήρυνε τήν καρδιά τοῦ Φαραώ. Ἔτσι, μολονότι ἔβλεπε ὅτι ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ⁷ ἐξάγει τό λαό, δέν πίστευσε, ἀλλά καταποντίσθηκε στό πέλαγος τῆς ἀπιστίας, νομίζοντας ὅτι μέ μαγική δύναμι ἐγινε ἡ ἐξοδός τους καί ὅτι ὁ λαός πέρασε τήν Ἐρυθρά θάλασσα ὄχι ἐξ αἰτίας τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ἀλλά διότι ἔτσι ἐγινε φυσιολογικά.

Κεφάλαιο Α'

1. Ὅσοι μέμφονται καί κατηγοροῦν διότι τήν ὥρα πού κατά διαταγή τοῦ Θεοῦ ἀναχωροῦσε ὁ λαός, πῆραν κάθε εἶδους σκευή καί ρούχα ἀπό τούς Αἰγυπτίους¹, ἀπό τά ὅποια, μάλιστα, ἐφτιαξαν τή σκηνή στήν ἔρημο, καί ἔτσι ἐφυγαν, ἀποκαλύπτονται μόνοι τους ὅτι ἀγνοοῦν τή δικαιοσύνη καί τήν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἔλεγε καί ὁ πρεσβύτερος. Διότι, ἂν δέν τό ἐπέτρεπε αὐτό ὁ Θεός ὡς ἐξοδο-τύπο, σήμερα στήν ἀληθινή ἐξοδό μας, δηλαδή, στήν πίστι πού ταχθήκαμε καί μέ τήν ὅποια ἐξαιρεθήκαμε ἀπό τό πλῆθος τῶν ἐθνικῶν, κανεῖς δέν θά μπορούσε νά σωθῆ. Ὅλοι ἐμεῖς κατέχουμε πλούτη ἀπό τό μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας², εἴτε εἶνε λίγα εἴτε πολλά. Ἀπό πού εἶνε τά σπῆτια, στά ὅποια κατοικοῦμε, καί τά ρούχα πού φοράμε καί τά σκευή καί ὅ,τι-δήποτε ἄλλο χρησιμοποιοῦμε στήν καθημερινή μας ζωή, παρά μόνον ἀπό ὅσα ὡς ἐθνικοί ἀποκτήσαμε μέ πλεονεξία, εἴτε πήραμε ἀπό τούς ἐθνικούς γονεῖς μας ἢ ἀπό τούς συγγενεῖς καί φίλους πού τά ἀποκοτοῦσαν μέ ἀδικία; Γιά νά μή ποῦμε ὅτι καί τώρα, πού εἴμαστε στήν πίστι, συγκεντρώνουμε πλούτη. Ποιός πουλάει καί δέν θέλει νά κερδίση ἀπό αὐτόν πού τά ἀγοράζει; Ποιός ἀγοράζει καί δέν θέλει νά ὠφεληθῆ ἀπό αὐτόν πού τό πουλάει; Ποιός ἄνθρωπος, πού ἐμπορεύεται, δέν ἀσχολεῖται μέ αὐτή τή δουλειά, γιά νά τρέφεται ἀπό αὐτήν; Καί οἱ πιστοί, πού βρίσκονται στή βασιλική αὐλή, δέν ἔχουν τά ἀπαραίτητα ἀπό ὅσα εἶνε τοῦ Καίσαρος καί δέν δίδει ὁ καθένας ἀναλόγως μέ τίς δυνάμεις του σέ ὅσους δέν ἔχουν; Οἱ Αἰγύπτιοι χρωστοῦσαν στόν ἰουδαϊκό λαό ὄχι μόνον τά πράγματά τους, ἀλλά καί τή ζωή τους ἀκόμη, λόγω τῆς προηγηθείσης εὐεργεσίας τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ³. Κατά τί, ὅμως, εἶνε ὀφειλέτες σέ ἐμάς οἱ ἐθνικοί, ἀπό τούς ὁποίους ἀπολαμβάνουμε καί κέρδη καί ὀφέλη; Ὅλα ὅσα ἐκεῖνοι μέ κόπο ἐτοιμάζουν, τά χρησιμοποιοῦμε χωρίς κόπο ἐμεῖς, μολονότι εἴμαστε πιστοί.

2. Ἐπί πλέον ὁ λαός ἦταν ὑποταγμένος στούς Αἰγυπτίους μέ τή χειρίστη δουλειά, ὅπως λέγει ἡ Γραφή: «Καί κατεδυνάστευον οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ βία καὶ κατωδύνων αὐτῶν τὴν ζωὴν ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς σκληροῖς, τῷ πηλῷ καὶ τῇ πλινθίᾳ καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις τοῖς ἐν τοῖς πεδίοις κατὰ πάντα τὰ ἔργα, ὧν κατεδουλοῦντο αὐτοὺς μετὰ βίας»⁴. Καί οἰκοδομοῦσαν γιά τούς Αἰγυπτίους ὠχυρωμένες πόλεις⁵ καί μοχθοῦσαν πολὺ καί ἐπὶ πολλὰ χρόνια μεγάλωναν τίς περιουσίες τους καί ὑπέφεραν κάθε εἶδους δουλειά. Ἐνῶ οἱ Αἰ-

γύπτιοι όχι μόνον ἦσαν ἀχάριστοι ἀπέναντί τους, ἀλλά ἐπὶ πλέον ἠθελαν νὰ τοὺς ἐξαφανίσουν ὅλους. Ποιά ἀδικία, λοιπόν, ἔγινε, ἐάν ἀπὸ τὰ πολλὰ πῆραν λίγα καὶ ἐνῶ μπορούσαν νὰ ἔχουν πολλά πλοῦτη, ἐάν δὲν ἦσαν ὑπόδουλοι, καὶ νὰ φύγουν πλούσιοι, πῆραν ἓνα πολὺ μικρὸ μισθὸ γιὰ τὴ μεγάλη δουλεία καὶ ἀνεχώρησαν πτωχοί; Εἶνε σάν νὰ νομίζη κάποιος ὅτι δὲν ἔπραξε σωστά ἓνας ἐλεύθερος, πού αἰχμαλωτίσθηκε ἀπὸ κάποιον διὰ τῆς βίας καὶ δουλεύει σέ αὐτόν γιὰ πολλὰ χρόνια καὶ αὐξάνει τὴν περιουσία του, μετὰ, ὅμως, ὅταν φύγη, παίρνει κάποια βοήθεια. Δὲν θεωρεῖται ὅτι ἔχει κάτι ἀπὸ ἐκεῖνον. Στὴν πραγματικότητα ἀναχωρεῖ, ἔχοντας κάτι ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κόπους του καὶ παίρνοντας λίγα ἀπὸ μεγάλη περιουσία. Θὰ ἀποδειχθῆ πολὺ ἀδικος κριτῆς γι' αὐτόν, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς βίας σύρθηκε στὴ δουλεία. "Ἄδικοι, λοιπόν, κριταὶ εἶνε ὅσοι καταλογίζουν εὐθύνες στό λαό, πού πῆρε λίγα ἀπὸ τὰ πολλὰ, καὶ δὲν κατηγοροῦν τοὺς Αἰγυπτίους, διότι δὲν ἀνταπέδωσαν εὐγνωμοσύνη στους προγόνους τῶν Ἑβραίων γιὰ τὴν εὐεργεσία, πού τοὺς ὤφειλαν, μάλιστα δέ, ἐνῶ ἐκεῖνους τοὺς ὑπέταξαν μέ βαρύτερη δουλεία, αὐτοὶ ὠφελήθηκαν τὰ μέγιστα. Καὶ γιὰ μὲν τοὺς Ἑβραίους πού δὲν πῆραν, ὅπως εἶπαμε πρὶν, χρήματα χρυσᾶ καὶ χάλκινα, ἀλλὰ λίγα σκεύη, λέγουν ὅτι κακῶς ἔπραξαν. Οἱ ἴδιοι, ὅμως, (ἅς ποῦμε τὴν ἀλήθεια καὶ ἂν ἀκόμη μπορῆ νὰ φανῆ γελοῖο σέ μερικούς) λέγουν ὅτι εἶνε δίκαιο αὐτὸ πού κάνουν, δηλαδή, νὰ κουβαλοῦν στίς ζῶνές τους χρήματα ἀπὸ χρυσὸ καὶ ἀσῆμι καὶ χάλκινα ἀντικείμενα μέ τὴν ἐπιγραφή καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Καίσαρος.

3. "Ἄν γίνεται σύγκρισι ἀνάμεσα σέ ἐμᾶς καὶ σέ ἐκεῖνους, ποιὸς θὰ φανῆ ὅτι πῆρε πῶς δίκαια; ὁ λαὸς ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους πού ὤφειλαν στους Ἑβραίους τὰ πάντα; ἢ ἐμεῖς ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἔθνη, πού δὲν ὀφείλουν τίποτε σέ ἐμᾶς; Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ κόσμος ἔχει εἰρήνην μέ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἐμεῖς περπατοῦμε στους δρόμους χωρὶς φόβο καὶ πλέουμε ὅπου θέλουμε. Γι' αὐτούς θὰ ταίριαζε ὁ λόγος τοῦ Κυρίου: « Ὑποκριτά, ἐκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου»⁶. Ἐάν ἐκεῖνος, πού σέ κατηγορεῖ γι' αὐτὰ καὶ καυχᾶται γιὰ τὴ γνῶσί του, ἔχη χωρισθῆ ἀπὸ τοὺς ἐθνικούς καὶ δὲν ἔχη καμμία ἐπαφή μαζί τους καὶ δὲν κατέχη τίποτε ξένο, ἀλλὰ εἶνε ἀπλὸς καὶ γυμνὸς καὶ περπατᾶ μέ γυμνά τὰ πόδια καὶ ζῆ στὰ ὄρη χωρὶς σπίτι, ὅπως κάποιος ἀπὸ τὰ χορτοφάγα ζῶα, μόνον αὐτὸς θὰ εἶνε ἄξιος συγγνώμης, διότι ἀγνοεῖ τίς ἀνάγκες τῆς ζωῆς μας. "Ἄν, ὅμως, παίρνη ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους αὐτὰ πού λέγουμε πῶς εἶνε ξένα καὶ κατηγορῆ τὸν τύπο τους, ἀποδεικνύεται πολὺ ἀδικος, ἐπιστρέφοντας στὸν ἑαυτὸ του αὐτὴν τὴν κατηγορία. Θὰ τὸν συλλάβωμε νὰ περιφέρη ξένα πράγματα καὶ νὰ ἐπιθυμῆ αὐτὰ πού δὲν εἶνε δικά του. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ Κύριος εἶπε: «Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε· ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε»⁷. "Ὁχι, βεβαίως, νὰ μὴ νοθετοῦμε ὅσους ἀμαρτάνουν, οὔτε νὰ συμφωνοῦμε μέ ὅσα γίνονται κακῶς· ἀλλὰ νὰ μὴ κρίνωμε ἀδίκως τίς οικονομίες τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὅλα προτυπώθηκαν δικαίως. Ἐπει-

δή, λοιπόν, ἤξερε πὼς ἐμεῖς θά εὐεργετοῦμε μέ τήν περιουσία μας πού πήραμε ἀπό ἄλλον ἄνθρωπο, λέγει· «*Ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι, καὶ ὁ ἔχων βρώματα ὁμοίως ποιείτω*»⁸· καί· «*Ἐπέινασα γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· καὶ γυμνὸς ἦμην, καὶ περιεβάλετέ με*»⁹· καί· «*Σοῦ ποιῶντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἢ δεξιὰ σου*»¹⁰. Ὄταν ὄλες αὐτές τίς εὐεργεσίες τίς κάνωμε, δικαιωνόμαστε, σάν νά ἐξαγοράζωμε τὰ δικά μας ἀπὸ τὰ ξένα. Μιλᾶω, ὅμως, ἔτσι· «ἀπὸ τὰ ξένα», ὄχι διότι δῆθεν ὁ κόσμος εἶνε ξένος πρὸς τόν Θεό, ἀλλά διότι παίρνομε αὐτά πού ἄλλοι μᾶς δίδουν, παρομοίως ὅπως οἱ Ἑβραῖοι πήραν ἀπὸ τοὺς Αἴγυπτίους πού δέν γνώριζαν τόν Θεό. Καί μέ αὐτά τὰ ἴδια ἐγείρουμε μόνοι μας τή σκηνή τοῦ Θεοῦ. Ὄταν εὐεργετοῦμε, κατοικεῖ μέσα μας ὁ Θεός, ὅπως λέγει ὁ Κύριος· «*Ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς*»¹¹. Ὅσα, ὅταν ἡμασταν ἐθνικοί, τὰ ἀποκτούσαμε ἀπὸ τήν ἀδικία, αὐτά, ὅταν πιστεύσαμε, τὰ χρησιμοποίησαμε γιά τόν Κύριο καί δικαιωθήκαμε.

4. Κατ' ἀνάγκη, λοιπόν, αὐτά θεωροῦνταν ὡς τύποι καί ἡ σκηνή τοῦ Θεοῦ κατασκευαζόταν ἀπὸ αὐτούς. Ἐκεῖνοι μὲν δικαίως ἐπαιρναν, ὅπως ἀποδείξαμε. Γιά ἐμᾶς, ὅμως, προφητεύθηκε ὅτι ἐπρόκειτο νά ὑπηρετοῦμε τόν Θεό μέ τὰ ξένα πράγματα. Διότι ὅλη ἡ ἐξοδος τοῦ λαοῦ ἀπὸ τήν Αἴγυπτο διὰ τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξε τύπος καί εἰκόνα τῆς μελλοντικῆς ἐξόδου τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὰ ἔθνη. Γι' αὐτό καί στό τέλος τήν ἐξήγαγε ἀπὸ αὐτόν τόν κόσμο στή δική του κληρονομία, τήν ὁποία θά δώση ὄχι, βεβαίως, ὁ Μαυσιθής, ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ὁ Ἰησοῦς, ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ¹². Ἄν κάποιος προσέξῃ ἀκριβέστερα αὐτά πού λέγουν οἱ προφῆται γιά τό τέλος καί ὅσα εἶδε ὁ Ἰωάννης, ὁ μαθητής τοῦ Κυρίου, στήν Ἀποκάλυψη¹³, θά βρῆ ὅτι τὰ ἔθνη ὑφίστανται συνολικῶς τίς ἴδιες πληγές, τίς ὁποῖες τότε ἐν μέρει ὑπέστη ἡ Αἴγυπτος.

Κεφάλαιο ΛΑ'

1. Τέτοια πράγματα μᾶς διηγοῦνταν ὁ πρεσβύτερος γιά τοὺς παλιούς, μᾶς τόνωνε καί ἔλεγε· Γιά τὰ ἴδια ἁμαρτήματα, γιά τὰ ὁποῖα ἡ Γραφή ἐπέπληττε τοὺς πατριάρχες καί τοὺς προφῆτες, δέν πρέπει καί ἐμεῖς νά τοὺς κατηγοροῦμε, οὔτε νά γινώμαστε ὅμοιοι μέ τό Χάμ, ὁ ὁποῖος περιγέλασε τή γύμνια τοῦ πατέρα του καί ἐπεσε στήν κατάρρα¹. Ἀλλά πρέπει νά εὐχαριστοῦμε γι' αὐτά τόν Θεό, διότι μέ τήν ἔλευσι τοῦ Κυρίου μας συγχωρήθηκαν οἱ ἁμαρτίες τους. Οἱ ἴδιοι δέ εὐχαριστοῦν καί καυχῶνται γιά τή σωτηρία μας. Γιά ὅσα δέν ἐπιτιμᾶ ἡ Γραφή, ἀλλά ἀπλῶς τὰ παρουσιάζει, ἐμεῖς δέν πρέπει νά γινώμαστε κατήγοροι, ἀλλά νά ἐπιζητοῦμε τόν τύπο, διότι δέν εἴμαστε πῶς ἀκριβεῖς ἀπὸ τόν Θεό καί οὔτε μποροῦμε νά εἴμαστε παραπάνω ἀπὸ τό Διδάσκαλό μας². Διότι δέν εἶνε χωρίς λόγο τίποτε ἀπὸ ὅσα τοποθετοῦνται στή Γραφή ὡς ἀκατηγόρητα. Παράδειγμα ὁ Λώτ, ὁ ὁποῖος ἐβγαλε ἀπὸ τὰ Σόδο-

μα τίς κόρες του, πού αργότερα συνέλαβαν από τόν πατέρα τους, καί ὁ ὁποῖος ἄφησε στά περίχωρα τῶν Σοδόμων τή γυναῖκά του ὡς στήλη ἄλατος³ μέχρι τή σημερινή ἡμέρα. Οἱ κόρες του συνέλαβαν ἀπό αὐτόν, χωρίς ὁ ἴδιος νά τό θέλη, οὔτε διότι εἶχε σαρκική ἐπιθυμία ἢ κάποια αἴσθησι, οὔτε διότι σκέφθηκε κάτι τέτοιο. Ἀπλῶς ἐπιτέλεσε τόν τύπο. Λέγει ἡ Γραφή· «Καί εἰσελθοῦσα ἡ πρεσβυτέρα ἐκοιμήθη μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ᾔδει Ἄωτ ἐν τῷ κοιμηθῆναι αὐτὴν καὶ ἀναστῆναι»⁴. Καί γιὰ τή μικρότερη λέγει τό ἴδιο· «Καὶ οὐκ ᾔδει ἐν τῷ κοιμηθῆναι μετ' αὐτῆς καὶ ἀναστῆναι»⁵. [Δέν ᾔξερε ὁ Ἄωτ, οὔτε ὑποδουλώθηκε στήν ἡδονή. Ἀλλά μέ αὐτά ἐπιτελοῦνταν ἡ οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καί προφητεύονταν οἱ δύο συναγωγές πού ἀπέκτησαν τέκνα ἀπό ἓνα καί τόν αὐτό Πατέρα, χωρίς σαρκική ἡδονή. Διότι τότε δέν ὑπῆρχε κανεῖς ἄλλος πού νά μπορῇ νά δώση σέ αὐτές σπέρμα ζωῆς γιὰ νά ἀποκτήσουν παιδιά. Ἐτσι λέγει καί ἡ Γραφή]⁶· «Εἶπε δὲ ἡ πρεσβυτέρα πρὸς τὴν νεωτέραν· ὁ πατὴρ ἡμῶν πρεσβύτερος, καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς εἰσελεύσεται πρὸς ἡμᾶς, ὡς καθήκει πάση τῇ γῆ· δεῦρο καὶ ποτίσωμεν τὸν πατέρα ἡμῶν οἶνον καὶ κοιμηθῶμεν μετ' αὐτοῦ ἵνα ἐξαναστήσωμεν ἐκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν σπέρμα»⁷.

2. Ἐκεῖνες μέν οἱ θυγατέρες τοῦ Ἄωτ τά ἔλεγαν αὐτά, ἐπειδὴ ἀπό ἀπλότητα καί ἀθωότητα νόμιζαν πῶς εἶχαν χαθῆ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὅπως οἱ Σοδομίτες, καί ἡ ὀργή τοῦ Θεοῦ εἶχε ἔλθει ἐπάνω σέ ὅλη τή γῆ. Γι' αὐτό καί οἱ ἴδιες εἶνε δικαιολογημένες, διότι νόμιζαν ὅτι ἔμειναν μόνες μαζί μέ τόν πατέρα τους, γιὰ νά διατηρήσουν τό ἀνθρώπινο γένος, καί ὡς ἐκ τούτου ἐξηπάτησαν τόν πατέρα τους. Τά λόγια τους, ὅμως, σήμαιναν ὅτι κανένας ἄλλος δέν ὑπάρχει πού νά μπορῇ νά δώση τή γέννησι τῶν υἱῶν στή μεγαλύτερη καί μικρότερη συναγωγή, ἐκτός ἀπό τόν Πατέρα μας. Ἀλλά ὁ πατέρας τοῦ ἀνθρώπινου γένους εἶνε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅπως τό δείχνει ὁ Μωϋσῆς λέγοντας· «Οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατὴρ ἐκτίησάτ' σε καὶ ἐποίησέ σε καὶ ἐπλασέ σε;»⁸. Πότε, λοιπόν, αὐτός ἔχουσε στό ἀνθρώπινο γένος τό ζωοποιό σπέρμα, δηλαδή, τό Πνεῦμα τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτιῶν, μέ τό ὁποῖο ζωοποιούμεθα; Δέν ἦταν τότε πού ὁ Χριστός ἔτρωγε μαζί μέ τοὺς ἀνθρώπους καί ἔπινε κρασί ἐπάνω στή γῆ; («Ἦλθε γάρ», λέγει, «ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίειν καὶ πίνει») ⁹; τότε πού ἀναπαύθηκε καί κοιμήθηκε (ὅπως λέγει ὁ ἴδιος μέ τό Δαυΐδ· «Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα»¹⁰); Καί ἐπειδὴ τό ἔκανε αὐτό, γιὰ νά ἐπικοινωνήσῃ μέ ἐμᾶς καί γιὰ νά ζήσωμε ἐμεῖς, λέγει πάλι· «Καὶ ὁ ὕπνος μου ἠδύς μοι ἐγενήθη»¹¹. Τό ὅλο, ὅμως, πρᾶγμα φανερωνόταν μέ τό Ἄωτ, τό ὅτι, δηλαδή, τό σπέρμα τοῦ Πατρὸς τῶν ὄλων, δηλαδή, τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, μέ τό ὁποῖο ἐγιναν ὅλα, ἀναμίχθηκε καί ἐνώθηκε μέ τή σάρκα, δηλαδή, μέ τό πλάσμα του. Καί μέ αὐτὴν τὴν ἀνάμιξι καί τὴν ἔνωσι οἱ δύο συναγωγές, δηλαδή, οἱ δύο ἐκκλησίες, καρποφόρησαν ἀπό τόν πατέρα τους ζῶντας υἱοὺς γιὰ τόν ζῶντα Θεό.

3. Καί ἐνόσφ γίνονταν αὐτά, ἡ σύζυγος τοῦ Ἄωτ παρέμεινε στά Σόδομα

ὄχι πλέον ὡς σάρκα φθαρτή, ἀλλὰ ἔμεινε γιὰ πάντα «στήλη ἀλόος»¹². Μὲ τὰ φυσικά πράγματα, αὐτά, δηλαδή, πού συνηθίζουν νά συμβαίνουν στὸν ἄνθρωπο¹³, δείχνει ὅτι καί ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία εἶνε «τὸ ἅλας τῆς γῆς»¹⁴, ἐγκυκαταλείφθηκε στὰ ὄρια τῆς γῆς, ὑπομένοντας τὰ ἀνθρώπινα. Καί, ἐνῶ συνεχῶς ἀφαιροῦνται ἀπὸ αὐτὴν ὀλόκληρα μέλη, παραμένει «στήλη ἀλόος», δηλαδή, στήριγμα τῆς πίστεως, διότι στερεώνει καί προαποστέλλει τοὺς υἱοὺς στὸν Πατέρα τους.

Κεφάλαιο ΑΒ'

1. Αὐτά, λοιπόν, συζητοῦσε γιὰ τίς δύο διαθήκες ὁ πρεσβύτερος¹, ὁ μαθητῆς τῶν ἀποστόλων, ἀποδεικνύοντας ὅτι καί οἱ δύο διαθήκες εἶνε ἀπὸ τὸν ἓνα καί τὸν αὐτὸ Θεό: ὅτι δέν ὑπάρχει ἄλλος Θεός ἐκτός ἀπὸ τὸν ἓνα, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔκανε καί μᾶς ἔπλασε: ὅτι δέν ἔχει βεβαιότητα ὁ λόγος αὐτῶν πού λέγουν ὅτι αὐτός ὁ δικός μας κόσμος ἔγινε μὲ ἀγγέλους ἢ μὲ κάποια Δύναμι ἢ ἀπὸ ἄλλον Θεό. Διότι, ἂν μία φορά κάποιος ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸν Ποιητὴ τῶν ὄλων καί δεχθῆ ὅτι αὐτὴ ἢ καθ' ἡμᾶς κτίσι ἔγινε ἀπὸ κάποιον ἄλλο ἢ μέσῳ ἄλλου, κατ' ἀνάγκη ἓνας τέτοιος ἄνθρωπος θά περιπέση σέ μεγάλη ἀσυμφωνία καί σέ πολλές ἀντιφάσεις καί οὔτε θά ἀπολογηθῆ γιὰ τὸ ἂν εἶνε αὐτὰ πιθανά ἢ ἀληθινά. Γι' αὐτὸ ὅσοι εἰσάγουν ἄλλες διδασκαλίες, κρύβουν ἀπὸ ἐμᾶς τὴ γνώμη πού ἔχουν οἱ ἴδιοι γιὰ τὸν Θεό. Γνωρίζουν ὅτι ἡ διδασκαλία τους εἶνε ἀστήρικτη καί παράλογη. Φοβοῦνται δέ μήπως νικηθοῦν καί κινδυνεύσουν νά σωθοῦν. Καί ἂν κάποιος πιστεύσῃ στὸν ἓνα Θεό, ὁ ὁποῖος τὰ ἔκανε ὅλα μὲ τὸν Λόγο του, ὅπως λέγει ὁ Μωϋσῆς: «*Εἶπεν ὁ Θεός: γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς*»² καί στὸ Εὐαγγέλιο διαβάσουμε: «*Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*»³ καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει παρομοίως: «*Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα: εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν*»⁴, αὐτός κατ' ἀρχὴν θά κρατῆ τὴν «κεφαλὴν, ἐξ ἧς πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἀφῆς τῆς ἐπιχορηγίας ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἐκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ»⁵. Ὑστερα δέ καί κάθε λόγος του θά εἶνε σωστός, ἐάν καί τὴ Γραφὴ τὴ διαβάξῃ μὲ ἀκρίβεια κοντά στοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, στοὺς ὁποίους ὑπάρχει ἡ ἀποστολικὴ διδαχὴ, ὅπως ἀναφέραμε⁶.

2. Ὅλοι οἱ ἀπόστολοι δίδαξαν ὅτι ὑπῆρξαν δύο διαθήκες σέ δύο λαούς. Στὸ τρίτο βιβλίο⁷, ὅμως, δείξαμε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ διδασκαλία τῶν ἀποστόλων ὅτι ἓνας εἶνε καί ὁ αὐτός Θεός, ὁ ὁποῖος ὥρισε καί τίς δύο διαθήκες γιὰ τὸ ὄφελος τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐπρόκειτο νά πιστεύσουν καί ἀναλόγως τῶν ὁποίων δίδονταν αὐτές οἱ διαθήκες. Ἐπίσης, ὅτι ἡ πρώτη διαθήκη δέν δόθηκε χωρὶς κάποιο σκοπὸ ἢ χωρὶς κάποιο ὄφελος ἢ τυχαῖα. Ἀλλὰ ἐκεῖνος, στοὺς ὁποίους δίδόταν, τοὺς ὑπέτασσε στὴ δουλεία τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸ

δικό τους όφελος, διότι ό Θεός δέν έχει ανάγκη από τή δουλεία τών ανθρώπων. 'Ακόμη δέ αὐτή ή διαθήκη έδειξε τόν τύπο τών έπουρανίων, διότι μόνος του ό άνθρωπος δέν μπόρεσε μέχρι τότε νά δῆ τά του Θεοῦ. Προτύπωνε τίς εικόνες όσων εἶνε μέσα στήν 'Εκκλησία, γιά νά σταθεροποιηθῆ ή πίστιμας. Καί περιείχε τήν προφητεία τών μελλόντων, γιά νά μάθη ό άνθρωπος ότι ό Θεός τά γνωρίζει όλα εκ τών προτέρων.

Κεφάλαιο ΛΓ'

1. Ένας τέτοιος μαθητής, πραγματικά πνευματικός, παίρνει τό Πνεῦμα του Θεοῦ, τό όποιο έξ άρχῆς σέ όλες τίς οικονομίες του Θεοῦ συμπαραστάθηκε στους ανθρώπους καί ανήγγειλε τά μέλλοντα καί έδειξε τά παρόντα καί διηγήθηκε τά παρελθόντα. «'Ανακρίνει μέν πάντας, αὐτός δε ὑπ' οὐδενός ανακρίνεται»¹. Κρίνει τά έθνη, τά όποια «έλάτρευσαν τῆ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα»² καί μέ «ἀδόκιμον νοῦν»³ δαπάνησαν άσκοπα όλη τήν έργασία τους. Κρίνει άκόμη καί τούς 'Ιουδαίους, διότι δέν δέχθηκαν τόν Λόγο πού τους έλευθερώνει, οὔτε θέλησαν νά έλευθερωθοῦν, ενώ είχαν μαζί τους τόν έλευθερωτή. 'Αλλά άκαιρως καί μέ τήν τήρησι διατάξεων εκτός του νόμου προσποιήθηκαν ότι εἶνε δοῦλοι του Θεοῦ, ό όποίος δέν χρειάζεται τίποτε. Καί δέν άνεγνώρισαν τήν έλευσι του Χριστοῦ γιά τή σωτηρία τών ανθρώπων, οὔτε θέλησαν νά καταλάβουν ότι όλοι οί προφήται προανήγγειλαν ότι θά έλθη δύο φορές: μία μέν, κατά τήν όποια «άνθρωπος έν πληγῇ ὠν καί εἰδὼς φέρειν μαλακίαν»⁴, κάθισε επάνω στον πῶλο τῆς ὄνου⁵, έγινε ό «λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες»⁶ καί «ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη»⁷. Μέ τήν εκτασι τών χειρῶν διέλυσε τόν 'Αμαλήκ⁸, συνήθροισε, όμως, τούς διεσπαρμένους υἱούς από τά πέρατα τῆς γῆς στό ποίμνιο του Πατροῦ⁹ καί «έμνήσθη τῶν προκεκοιμημένων νεκρῶν αὐτοῦ καί κατέβη πρὸς αὐτοὺς ρύσασθαι αὐτοὺς καί σῶσαι αὐτούς». Τῆ δεύτερη φορά, όμως, θά έλθη «ἐπὶ τῶν νεφελῶν»¹⁰, επιφέροντας τήν ήμέρα, πού θά εἶνε «καιομένη ὡς κλίβανος»¹¹, καί θά ταραξῆ τῆ γῆ μέ τό λόγο του στόματός του, θά έξολοθρεύσει τους άσεβεῖς μέ τό πνεῦμα τῶν χειλέων αὐτοῦ¹² καί θά έχη «τὸ πτύον έν τῇ χειρὶ αὐτοῦ καί διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ, καί συνάζει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαῦσει πυρὶ ἀσβέστῳ»¹³.

2. Θά κρίνη άκόμη καί τή διδασκαλία του Μαρκίωνος. Πῶς, δηλαδή, δέχεται ότι υπάρχουν δύο θεοί χωρισμένοι μεταξύ τους μέ άπεριόριστα διαστήματα; Πῶς θά εἶνε αγαθός αὐτός πού άποσπᾶ τους ανθρώπους πού δέν του άνήκουν από εκείνον πού τους έπλασε καί τους καλεῖ στη βασιλεία του; Καί γιατί ή αγαθότητά του εἶνε έλλιπής καί δέν τους σώζει όλους; Γιατί στους ανθρώπους μέν φαίνεται αγαθός, σέ αὐτόν, όμως, πού εκανε τους ανθρώπους φαίνεται πολύ άδικος, αφαιρώντάς του όσα εἶνε δικά του; 'Εάν ό Κύριος ήταν από άλλον Πατέρα, ήταν σωστό τό ότι, κρατώντας στα χέρια

του τό ψωμί πού εἶνε ἀπό τή δική μας κτίσι, παραδεχόταν πώς αὐτό εἶνε τό σῶμά του καί τό κρασί μέ τό νερό μέσα στό ποτήριο ἐπιβεβαίωνε πώς εἶνε τό αἷμά του;¹⁴. Καί γιατί ὠμολογοῦσε πώς εἶνε «*υἱὸς ἀνθρώπου*»¹⁵, ἐάν δέν εἶχε ὑποστῆ τῆ γέννησι ἀπό ἄνθρωπο; Πῶς μπορούσε νά συγχωρήσῃ τά ἀμαρτήματά μας, γιά τά ὅποια ὀφείλουμε στόν Δημιουργό καί Θεό μας; Μέ ποιόν τρόπο δέ, μολονότι δέν εἶχε σῶμα, ἀλλά φαινόταν σάν ἄνθρωπος, σταυρώθηκε, καί ἀπό τή νυγεῖσα πλευρά του ἐξῆλθε αἷμα καί νερό¹⁶; Τί σῶμα ἔθαψαν οἱ ἐνταφιασταί καί τί ἦταν ἐκεῖνο πού ἀναστήθηκε ἐκ τῶν νεκρῶν;

3. Θά κρίνη, ὅμως, καί ὅλους τούς ὀπαδούς τοῦ Οὐαλεντίνου. Διότι μέ τῆ γλῶσσα μέν παραδέχονται ὅτι ὑπάρχει ἓνας Θεός Πατήρ καί ὅτι ἀπό αὐτόν προέρχονται ὅλα, ἀλλά γι' αὐτόν πού τά ἔκανε ὅλα λέγουν ὅτι εἶνε «*Ἰσπερ ἡματος καρπός*». Καί τόν ἓνα Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ, παρομοίως, μέ τῆ γλῶσσα τόν ὀμολογοῦν, χαρίζοντας κατά τῆ γνώμη τους εἰδική προέλευσι στόν Μονογενῆ, εἰδική στόν Λόγο καί ἄλλη μέν στόν Χριστό, ἄλλη δέ στόν Σωτήρα. Ἐτσι, σύμφωνα μέ αὐτούς, πρέπει νά λέγωμε μέν ὅτι ὅλα εἶνε σάν ἓνα πρᾶγμα, ἀλλά ὁ καθένας ἀπό αὐτούς κατανοεῖται χωριστά καί ἔχει τή δική του προέλευσι σύμφωνα μέ τῆ σύζευξί του. Μόνο μέ τά λόγια τους, δηλαδή, φαίνεται ὅτι προχωροῦν πρός τήν ἐνότητα. Μέ τίς ἀποψεις τους, ὅμως, καί τό φρόνημά τους, ἐνῶ λέγουν ὅτι ἐρευνοῦν «*τά βαθέα*», ἀποτυγχάνουν στήν ἐνότητα καί περιπίπτουν σέ πολύμορφη κρίσι περί τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστός θά τούς κρίνη γιά ὅσα μόνοι τους ἐφεύραν. Γι' αὐτόν λέγουν ὅτι γεννήθηκε μετά τό Πλήρωμα τῶν Αἰώνων καί προῆλθε μετά τό Ἰσπερ ἡματος καί ἐξ αἰτίας τοῦ πάθους πού συνέβη στή Σοφία, ὅπως βεβαιώνουν οἱ ἴδιοι, ἀφοῦ ἀνέλαβαν τό ἔργο μαίας. Θά τούς κατηγορήσῃ, ὅμως, ὁ Ὅμηρος πού εἶνε δικός τους προφήτης καί ἀπό τόν ὁποῖο σοφίσθηκαν καί τά ἐπινόησαν αὐτά. Λέγει, λοιπόν, ὁ Ὅμηρος: «*ἐχθρὸς γὰρ μοι κείνος ὁμῶς Ἄϊδαο πύλησιν, ὃς χ' ἕτερον μὲν κεύθη ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ εἶπεν*»¹⁷. Θά κρίνη καί τά ἀνόητα λόγια τῶν φαύλων Γνωστικῶν, ἀποδεικνύοντας ὅτι εἶνε μαθηταί τοῦ Σίμωνος τοῦ μάγου.

4. [Κρίνει καί τούς ὀπαδούς τοῦ Ἡβιώνου. Πῶς μπορούν νά σωθοῦν, ἐάν ὁ Θεός δέν ἦταν ἐκεῖνος πού τούς ἔσωσε στή γῆ; Ἡ πῶς ὁ ἄνθρωπος θά προχωρήσῃ πρός τόν Θεό, ἐάν ὁ Θεός δέν προχωρήσῃ πρός τόν ἄνθρωπο;]¹⁸. Πῶς θά ἀφήσῃ ὁ ἄνθρωπος τῆ γέννησι πού φέρει τό θάνατο, παρά μόνο μέ τῆ νέα γέννησι, τήν ὁποία ἔδωσε ὁ Θεός κατά τρόπο θαυμαστό καί ἀπροσδόκητο, ἀλλά καί ὡς σημεῖο σωτηρίας, δηλαδή, μέ τήν ἀναγέννησι πού γίνεται ἀπό τήν παρθένο¹⁹ (Ἐκκλησία) διά τῆς πίστεως; Ἡ ποιὰ υἰοθεσία θά πάρουν ἀπό τόν Θεό, ἀφοῦ παραμένουν σέ αὐτήν τῆ γέννησι, ἡ ὁποία εἶνε κατ' ἄνθρωπον καί σέ αὐτόν τόν κόσμο; Πῶς ἦταν ἀνώτερος ἀπό τό Σολομῶνα ἡ τόν Ἰωῆνᾶ καί ἦταν Κύριος τοῦ Δαυῖδ²⁰ αὐτός πού εἶχε τήν ἴδια οὐσία μέ αὐτούς; Πῶς κατενίκησε αὐτόν, πού ἦταν ἰσχυρός ἐναντι τῶν ἀνθρώπων²¹, καί

ὄχι μόνο νίκησε τόν ἄνθρωπο, ἀλλά καί τόν κρατοῦσε ὑπό τήν ἐξουσία του; Πῶς νίκησε τό νικητή; Πῶς ἀπελευθέρωσε τόν ἄνθρωπο πού νικήθηκε, ἐάν δέν ἦταν ἀνώτερός του; Ποιός ἄλλος εἶνε καλύτερος καί ἀνώτερος ἀπό τόν ἄνθρωπο πού ἐγινε «καθ' ὁμοίωσιν»²² Θεοῦ, παρά μόνον ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ὁποίου ἐγινε ὁ ἄνθρωπος; Καί γι' αὐτό, στό τέλος, ὁ ἴδιος ἔδειξε τήν ὁμοίωσι, ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ πού ἐγινε ἄνθρωπος, παίρνοντας μέσα του τό παλιό του πλάσμα, ὅπως δείξαμε στό προηγούμενο βιβλίο²³.

5. Θά κρίνη καί αὐτούς πού εἰσάγουν τή «δόκησι». Διότι πῶς οἱ ἴδιοι νομίζουν ὅτι ἐρευνοῦν τήν ἀλήθεια, ὅταν ὁ διδάσκαλός τους ὑπῆρξε «κατά δόκησιν»; Ἡ πῶς μποροῦν νά ἔχουν κάτι σίγουρο ἀπό αὐτόν, ἐάν ὑπῆρξε «κατά δόκησιν» καί δέν ἦταν ἡ ἀλήθεια; Πῶς μποροῦν νά μετάσχουν πραγματικά στή σωτηρία, ἐάν ἐκεῖνος, στόν ὁποῖο λέγουν ὅτι πιστεύουν, ἔδειχνε ὅτι ὁ ἴδιος ἦταν «κατά δόκησιν»; Κάθε τι, λοιπόν, γι' αὐτούς εἶνε «δόκησις» καί ὄχι ἀλήθεια. Καί τώρα πιά πρέπει νά ἐρευνησῶμε μή τυχόν καί οἱ ἴδιοι, ἐπειδή δέν εἶνε ἄνθρωποι, ἀλλά ἄφωνα ζῶα, ἐμφανίζονται ὡς σκιές ἀνθρώπων σέ πάρα πολλούς ἀνθρώπους.

6. Θά κρίνη καί τούς ψευδοπροφήτες, οἱ ὁποῖοι, χωρίς νά πάρουν τό προφητικό χάρισμα ἀπό τόν Θεό καί οὔτε ἀπό φόβο Θεοῦ, ἀλλά ἀπό κενοδοξία ἢ γιά κάποιο κέρδος ἢ μᾶλλον ἀπό ἐνέργεια τοῦ πονηροῦ πνεύματος, προσποιοῦνται ὅτι προφητεύουν καί ψεύδονται ἔτσι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.

7. [Θά κρίνη δέ καί ὄσους δημιουργοῦν τά σχίσματα, διότι δέν ἔχουν τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἀλλά κοιτάζουν τό δικό τους συμφέρον καί ὄχι τήν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας. Γιά ἀσήμαντους καί τυχαίους λόγους κόβουν καί διαιροῦν τό μεγάλο καί ἔνδοξο σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καί, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπό αὐτούς, τό φονεύουν. Ἐπίσης θά κρίνη ὄσους μιλοῦν γιά εἰρήνη καί κάνουν πόλεμο, διυλίζοντας πραγματικά τό κουνούπι καί καταπίνοντας τήν καμήλα²⁴. Δέν μποροῦν νά κατορθώσουν τίποτε τόσο σπουδαῖο, ὅσο μεγάλη εἶνε ἡ ζημία τοῦ σχίσματος]²⁵. Θά κρίνη, ὅμως, καί ὄλους ὄσοι βρίσκονται ἐκτός τῆς ἀληθείας, δηλαδή, ἐκτός τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλά ὁ ἴδιος δέν θά κριθῆ ἀπό κανένα. [Ὅλα ἐγιναν ἀπό αὐτόν. Ἡ ὠλοκληρωμένη δέ πίστι εἶνε σέ ἕνα Θεό Παντοκράτορα, ἀπό τόν ὁποῖο προέρχονται ὄλα. Καί ἡ σταθερή πεποίθησι εἶνε στόν Υἱό τοῦ Θεοῦ, στόν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, μέ τόν ὁποῖο ἐγιναν τά πάντα²⁶, καί τίς οἰκονομίες του, μέ τίς ὁποῖες ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ ἐγινε ἄνθρωπος²⁶ ἐπίσης στό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τό ὁποῖο σέ κάθε γενιά τῶν ἀνθρώπων παρουσιάζει τίς οἰκονομίες τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ, ὅπως θέλει ὁ Πατήρ.

8. Ἡ ἀληθινή γνῶσι εἶνε· ἡ διδαχή τῶν ἀποστόλων καί τό ἀρχαῖο σύστημα τῆς Ἐκκλησίας πού ὑπάρχει σέ ὅλο τόν κόσμον]²⁷. τό χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ κατά τίς διαδοχές τῶν ἐπισκόπων, στούς ὁποίους ἐκεῖνοι παρέδωσαν τίς κατά τόπους ἐκκλησίες· ἡ πληρέστατη χρῆσι τῆς Γραφῆς, ἡ ὁποία ἐφθασε μέχρις ἐμᾶς, ἐπειδή ἀκριβῶς φυλάχθηκε

χωρίς καμμία παραχάραξι, ἔτσι ὥστε νά μή ἐπιδέχεται οὔτε προσθήκη οὔτε ἀφαίρεσι· ἡ ἀνόθευτη μελέτη καί ἡ σωστή διδασκαλία σύμφωνα μέ τή Γραφή, ἡ ἀκριβής καί ἀκίνδυνος καί ἀβλάσφημος· καί τέλος ἡ ἰδιαίτερη δωρεά τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία εἶνε πολυτιμώτερη ἀπό τή γνῶσι, ἐνδοξότερη ἀπό τήν προφητεία καί ἀνώτερη ἀπό ὅλα τά ἄλλα χαρίσματα.

9. Γι' αὐτό ἡ Ἐκκλησία σέ κάθε τόπο καί χρόνο, ἀπό τήν ἀγάπη πού ἔχει πρὸς τόν Θεό, προαποστέλλει στόν Πατέρα τό πλήθος τῶν μαρτύρων. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ὄχι μόνο δέν ἔχουν νά τό δείξουν αὐτό, ἀλλά οὔτε ἀναγκαῖα λένε πῶς εἶνε μία τέτοια μαρτυρία, διότι οἱ ἰδέες τους εἶνε ἀληθινή μαρτυρία. Ἐκτός καί ἂν κάποτε ὑπῆρξαν ἕνας ἢ δύο τέτοιοι καθ' ὄλο τό χρόνο, ἀφ' ὅτου ἐμφανίσθηκε ὁ Κύριος στή γῆ μέ τούς μάρτυρές μας, σάν νά ἐλεήθηκε ὁ ἴδιος καί βάστασε μαζί τους τόν ὄνειδισμό τοῦ ὀνόματός του καί ὠδηγήθηκε μαζί μέ αὐτούς στό θάνατο, σάν νά τούς δωρήθηκε κάποια συνοδεία. Διότι τόν ὄνειδισμό αὐτῶν, πού ὑφίστανται διωγμό «ἐνεκεν δικαιοσύνης»²⁸ καί ὑπομένουν ὅλες τίς τιμωρίες καί θανατώνονται γιά τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί τήν ὁμολογία τοῦ Υἱοῦ του, μόνον ἡ Ἐκκλησία ξεκάθαρα τόν ὑπομένει. Αὐτή συνεχῶς πληγώνεται καί ὅμως ἀμέσως ἀξάνει τά μέλη της καί μένει ἀκέραιη, ὅπως καί ὁ τύπος της, ἡ γυναῖκα τοῦ Λῶτ πού ἐγινε «στήλη ἀλός»²⁹. Τέτοιο διωγμό ὑπέμεναν οἱ παλιοί προφῆται, καθὼς λέγει ὁ Κύριος· «*Οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφῆτας τοὺς πρὸ ὑμῶν*»³⁰. Διότι κατὰ νέο μὲν τρόπο ὑπομένει διωγμό ἀπό αὐτούς πού δέν δέχονται τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ, ἀλλά τό ἴδιο Πνεῦμα ἐπαναπαύεται στήν Ἐκκλησία.

10. Οἱ προφῆται μαζί μέ τά ἄλλα προφήτευσαν καί αὐτό· ὅτι ἐκεῖνοι, στούς ὁποίους θά ἀναπαυθῆ τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καί θά ὑπακούσουν στόν Λόγο τοῦ Πατρός καί τό κατὰ δύναμι θά ὑπηρετήσουν σέ αὐτόν, θά ὑποστοῦν διωγμό καί θά λιθοβοληθοῦν καί θά φονευθοῦν. Μέ τόν ἑαυτό τους τά προτύπωναν ὅλα αὐτά οἱ προφῆται γιά τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί τόν Λόγο του. Ἐπειδή, δηλαδή, καί οἱ ἴδιοι ἦσαν μέλη τοῦ Χριστοῦ, ὁ καθένας ἀπό αὐτούς, καθ' ὅτι ἦταν μέλος, κατὰ τοῦτο φανέρωνε τήν προφητεία. Ὅλοι καί πολλοί μαζί ἕνα προτύπωναν καί κήρυτταν αὐτά πού ἦσαν γιά τόν Ἕνα. Ὅπως μέ τά δικά μας μέλη φαίνεται μὲν ἡ ἐνέργεια ὅλου τοῦ σώματος, ὅμως, τό σχῆμα ὅλου τοῦ ἀνθρώπου δέν φαίνεται μέ ἕνα μέλος, ἀλλά μέ ὅλα μαζί, ἔτσι καί οἱ προφῆται· ὅλοι μὲν προτύπωναν τόν Ἕνα, ὁ καθένας τους, ὅμως, καθότι ἦταν μέλος, ἐκπλήρωνε τήν οἰκονομία καί προτύπωνε τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ γιά ἐκεῖνο τό μέλος.

11. Μερικοί, δηλαδή, πού τόν εἶδαν ἐν δόξῃ³¹, ἐβλεπαν τήν ἐνδοξη ζωή του στά δεξιά τοῦ Πατρός³². Ἄλλοι τόν ἐβλεπαν νά ἔρχεται ἐπάνω στίς νεφέλες ὡς υἱός ἀνθρώπου³³ καί ἔλεγον γι' αὐτόν· «*Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν*»³⁴. Προφήτευσαν, δηλαδή, τήν ἔλευσί του, γιά τήν ὁποία ὁ ἴδιος λέγει· «*Πλὴν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἄρα εὕρησει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς*»³⁵. Γι' αὐτήν καί ὁ Παῦλος λέγει· «*Εἴπερ δίκαιον παρὰ Θεῶ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλί-*

βουσιν ὑμᾶς θλίψιν καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἀνεσιν μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ ἐν πυρὶ φλογός»³⁶. Ἄλλοι, πού τόν ὀνομάζουν κριτῆ³⁷ καὶ τὴν ἡμέρα τοῦ Κυρίου σάν κλίβανο πού καίει³⁸ καὶ ὁ ὁποῖος «συνάξει τὸν σῖτον εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστω»³⁹, ἀπειλοῦν τοὺς ἀπίστους, γιὰ τοὺς ὁποίους καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος λέγει «Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ὃ ἠτοίμασεν ὁ Πατήρ μου τῶ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ»⁴⁰. Καὶ ὁ ἀπόστολος τὰ ἴδια λέγει «Ὅτινες δίκην τίσουσιν ὀλεθρον αἰώνιον ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ καὶ θαυμασθῆναι ἐν τοῖς πιστεύσασιν εἰς αὐτόν»⁴¹. Καὶ ὅσοι λέγουν «Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων»⁴² καὶ «Ἐχρῖσέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου»⁴³ καὶ «Περίζωσαι τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ, τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῶ κάλλει σου καὶ ἔντεινον καὶ κατενοδοῦ καὶ βασιλεύε ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης»⁴⁴, καθὼς καὶ ὁσαδῆποτε ἄλλα παρόμοια περὶ Αὐτοῦ, δείχνουν μέ αὐτὰ τὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὸ κάλλος του στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ τὴν ἀγαλλίασι τὴν τόσο λαμπρὴ καὶ ὑπέροχη, πού θά ἔχουν ὅλοι ἐκεῖνοι σέ ὅσους κυριαρχεῖ, ὥστε ὅσοι ἀκοῦνε νά ἐπιθυμοῦν νά βρεθοῦν ἐκεῖ, διότι πράττουν τὰ εὐάρεστα στὸν Θεό. Ὅσοι, πάλι, λέγουν «Ἄνθρωπός ἐστι, καὶ τίς γινώσεται αὐτόν»⁴⁵ καὶ «Προσηῆλθον πρὸς τὴν προφητίαν καὶ ἔτεκεν υἱόν»⁴⁶. «Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ θαυμαστός σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός»⁴⁷, [αὐτοὶ κηρύττουν τὸν ἐκ παρθένου Ἑμμανουήλ καὶ δείχνουν τὴν ἔνωσι τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ μέ τὸ πλάσμα του]⁴⁸. Διότι ὁ Λόγος θά γίνῃ ἄνθρωπος καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ υἱὸς ἀνθρώπου. Θά διανοιξῇ ὡς καθαρὸς καὶ μέ καθαρότητα τὴν καθαρὴν μήτρα, πού ἀναγέννησε τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὸν Θεό καὶ τὴν ὁποία ὁ ἴδιος καθάρισε. Καὶ μολοντί ἐγινε αὐτό πού εἴμαστε καὶ ἐμεῖς, εἶνε Θεὸς ἰσχυρός⁴⁹ καὶ τὴ γενιὰ του κανεῖς δέν μπορεῖ νά τὴ διηγηθῆ⁵⁰. Ὅσοι, πάλι, λέγουν «Ὁ Κύριος ἐκ Σιών ἐφθέγγετο καὶ ἐξ Ἱερουσαλὴμ ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ»⁵¹ καὶ «Γνωστός ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός»⁵², αὐτοὶ φανερώνουν τὸν ἐρχομό του στὴν Ἰουδαία. Ὅσοι, ὅμως, ἔλεγαν «Ὁ Θεὸς ἀπὸ νότου ἤξει καὶ ἀπὸ ὄρους κατασκίου δασέος»⁵³, μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἔλευσί του ἀπὸ τὴ Βηθλεέμ (ὅπως δεῖξαμε στὸ προηγούμενο βιβλίο⁵⁴), ἀπὸ ὅπου ἤλθε καὶ ὁ ἀρχηγός πού ποιμαίνει τὸ λαὸ τοῦ Πατρός του. Ὅσοι, πάλι, λέγουν ὅτι μέ τὴν ἔλευσί του «ἀλείται ὡς ἔλαφος ὁ χωλός, τρανὴ δὲ ἔσται γλῶσσα μογιάλων, καὶ ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν καὶ ὠτα κωφῶν ἀκούσονται»⁵⁵ καὶ «Ἰσχύσατε χεῖρες ἀνεμῆναι καὶ γόνατα παραλελυμένα»⁵⁶ καὶ «Ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ οἱ ἐν τοῖς μνημείοις»⁵⁷ καὶ «Ὁὗτος τὰς νόσους ἡμῶν λήψεται καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν οἴσει»⁵⁸, μιλοῦν γιὰ τίς θεραπείες πού ἔκανε ὁ Χριστός.

12. Μερικοὶ τὸν προφήτευαν ὡς ἄνθρωπο ἀδύναμο καὶ ἄδοξο πού γνωρίζει νά ὑποφέρει ἀσθένεια⁵⁹, ὅτι θά ἔλθῃ στὰ Ἱεροσόλυμα καθισμένος ἐπάνω

σέ πῶλο ὄνου⁶⁰. ὅτι τῆ ράχη του θά τὴν ἐκθέσῃ στά μαστίγια καὶ τίς σιαγόνες στά ραπίσματα⁶¹. ὅτι θά ὀδηγηθῆ σάν πρόβατο στή σφαγή⁶². ὅτι θά τὸν ποτίσουν μέ ξύδι καὶ χολή⁶³. ὅτι θά τὸν ἐγκαταλείψουν οἱ φίλοι του καὶ οἱ πλησίον του⁶⁴. ὅτι ἐκτείνει τὰ χέρια του ὅλη τὴν ἡμέρα⁶⁵. ὅτι αὐτοὶ πού τὸν βλέπουν, τὸν ἐμπαίζουν καὶ τὸν ὑβρίζουν· ὅτι μοιράζονται τὰ ρουχὰ του καὶ στὸν ἱματισμό του βάζουν κληρο⁶⁶. καὶ ὅτι κατεβαίνει «εἰς χοῦν θανάτου»⁶⁷, καὶ ὅλα τὰ παρόμοια. Προφήτευσαν, δηλαδή, τὴν παρουσία του ὡς ἀνθρώπου καὶ πῶς εἰσῆλθε στά Ἱεροσόλυμα, στά ὁποῖα ἔπαθε καὶ σταυρώθηκε⁶⁸ καὶ ὑπέμεινε ὅλα ὅσα προφητεύθηκαν. Ἄλλοι, ὅμως, οἱ ὁποῖοι λέγουν «Ἐμνήσθη Κύριος ἅγιος τῶν νεκρῶν αὐτοῦ, τῶν προκεκοιμημένων εἰς γῆν χρώματος, καὶ κατέβη πρὸς αὐτοὺς ἐγείραι αὐτούς, τοῦ σῶσαι αὐτούς»⁶⁹, ἀναφέρουν τὸ λόγο, γιὰ τὸν ὁποῖο τὰ ἔπαθε ὅλα αὐτά. Ὅσοι, πάλι, ἔλεγαν «Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγει Κύριος, δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ἡμέρᾳ φωτός· καὶ μεταστρέψω τὰς ἐορτὰς ὑμῶν εἰς πένθος καὶ πάσας τὰς ὥδᾶς ὑμῶν εἰς θρῆνον»⁷⁰ εἶνε ὀλοφάνερο ὅτι προφήτευσαν τὴν ἐκλειψι τοῦ ἡλίου, πού συνέβη, ὅταν σταυρώθηκε ὁ Χριστός, «ἀπὸ ἕκτης ὥρας»⁷¹, καὶ τὸ ὅτι μετὰ ἀπὸ αὐτό πού ἔγινε, οἱ κατὰ τὸ νόμο ἐορτές τους καὶ οἱ ὥδές τους θά μεταστρέφονταν σέ πένθος καὶ θρῆνο, διότι ἐπρόκειτο νὰ παραδοθοῦν στά ἔθνη. Ἀκόμη δέ πῶς φανερά τὸ ἔδειξε αὐτὸ τὸ ἴδιο ὁ Ἱερεμίας, λέγοντας τὰ ἑξῆς: «Ἐκενώθη ἡ τίκτουσα, ἀπεκάκισεν ἡ ψυχὴ αὐτῆς, ἐπέδου ὁ ἥλιος αὐτῇ ἐπὶ μεσουσῆς τῆς ἡμέρας, κατησχύνθη καὶ ὠνειδίσθη· τοὺς καταλοιπούς αὐτῶν εἰς μάχαιραν δώσω ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν»⁷².

13. Ὅσοι λέγουν ὅτι αὐτὸς κοιμήθηκε καὶ ὑπνωσε καὶ σηκώθηκε «ὅτι Κύριος ἀντιλήμψεται αὐτοῦ»⁷³ καὶ παραγγέλλουν στοὺς ἄρχοντες τῶν οὐρανῶν νὰ ἀνοίξουν τίς αἰώνιες πύλες γιὰ νὰ εἰσέλθῃ «ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης»⁷⁴, προφητεύουν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασι του διὰ τοῦ Πατρός καὶ τὴν ἀνάληψί του στοὺς οὐρανοὺς. Μέ αὐτό, ὅμως, πού εἶπαν «Ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξοδος αὐτοῦ καὶ τὸ κατάντημα αὐτοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὅς ἀποκρυβήσεται τῆς θερμῆς αὐτοῦ»⁷⁵, προφήτευσαν τὸ ἴδιο· ὅτι, δηλαδή, ἀνελήφθη ἐκεῖ, ἀπὸ ὅπου καὶ κατῆλθε, καὶ δέν ὑπάρχει κανεὶς πού θά ξεφύγῃ τῆ δίκαιη κρίσι του. Καὶ ὅσοι ἔλεγαν «Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί· ὁ καθημένος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ, σαλευθήτω ἡ γῆ»⁷⁶, προφήτευσαν ἀφ' ἑνός μὲν τὴν ὀργὴ ὅλων τῶν λαῶν, ἡ ὁποία ἐκδηλώθηκε μετὰ τὴν ἀνάληψί του ἐναντίον ὅσων πίστευσαν σέ αὐτόν, καὶ τὸ σάλο ὅλης τῆς γῆς ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου δέ τὸ ὅτι θά ταραχθῆ ὅλη ἡ γῆ, ὅταν θά ἔλθῃ ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς μαζί μέ τοὺς ἀγγέλους «δυνάμεως αὐτοῦ»⁷⁷, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος: «Ἔσται ταραχὴ τῆς γῆς μεγάλη, οἷα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς»⁷⁸. Καὶ πάλι, μέ αὐτό πού λέγουν: «Τίς ὁ κρινόμενος; ἀντιστήτω· καὶ τίς ὁ δικαιούμενος; ἐγγισάτω τῷ παιδί τοῦ Θεοῦ»⁷⁹. «Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε καὶ ὡς σῆς καταφάγεται ὑμᾶς»⁸⁰. «Ταπεινωθήσεται πᾶσα σὰρξ καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν ὑψίστοις»⁸¹, προφητεύουν ὅτι μετὰ τὸ πάθος ὁ Θεός

θά ύποτάξει κάτω από τά πόδια του όσους του άντιστάθηκαν⁸² και ό ίδιος θά ύψωθῆ ἐπάνω από όλους και δέν θά ύπάρχη κανείς πού νά δικαιώνεται ἢ νά συγκρίνεται μέ αυτόν.

14. Καί όσοι λέγουν ότι ό Θεός θά θεσπίσει καινούργια διαθήκη γιά τούς άνθρωπος, όχι όπως ἐκείνην πού θέσπισε μέ τούς πατέρες ἐπάνω στό όρος Χωρήβ⁸³: ότι θά δώση στους άνθρωπος καινούργια καρδιά και καινούργιο πνεύμα⁸⁴: και πάλι «Και τά ἀρχαῖα μὴ συλλογίζεσθε. Ἴδου ἐγὼ ποιῶ καινὰ ἃ νῦν ἀνατελεῖ, και γνώσεσθε αὐτά: και ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὁδὸν και ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς ποτίσαι τὸ γένος τὸ ἐκλεκτόν, λαόν μου, ὃν περιεποιησάμην τὰς ἀρετὰς μου διηγείσθαι»⁸⁵, όλοφάνερα κηρύττουν τὴν ἐλευθερία τῆς Καινῆς Διαθήκης και τὸ καινούργιο κρασί πού μπαίνει σέ καινούργιους ἀσκούς⁸⁶: δηλαδή, τὴν πίστι στόν Χριστό, τὴν ὁδὸ τῆς δικαιοσύνης πού φάνηκε στὴν ἐρημο και τούς ποταμούς τοῦ ἀγίου Πνεύματος στὴν ἀνδρο γῆ, πού πότισαν τὸ ἐκλεκτό γένος τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖο ἀπέκτησε γιά νά ἐξαγγείλη τίς ἀρετές του και όχι γιά νά βλασφημῆ τὸν Θεό πού τά ἔκανε αὐτά.

15. Καί όλα τά ἄλλα χωρία τῆς Γραφῆς, τά ὁποῖα διεξοδικῶς ἀναφέραμε ότι εἶπαν οἱ προφῆται, ὅποιος εἶνε πραγματικά πνευματικός θά ἐξηγήσει σέ ποιό χαρακτηριστικό σημεῖο τῆς οἰκονομίας τοῦ Κυρίου ἀναφέρεται τὸ καθένα από αὐτά και θά κατανοήση ότι δείχνει ἀκέραιο τὸ σῶμα τοῦ ἔργου τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Πάντοτε ἡ Γραφή μιλάει γιά τὸν ἴδιο Θεό και τὸν ἴδιο Λόγο τοῦ Θεοῦ, ἂν και τώρα φανερώθηκε σέ ἐμᾶς. Ἐπίσης, γνωρίζει πάντοτε τὸ ἴδιο Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, μολονότι στους ἐσχάτους καιρούς κατά νέο τρόπο ἐπιφοίτησε σέ ἐμᾶς, ἀλλά και στό ἴδιο ἀνθρώπινο γένος, από τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου μέχρι τέλους. Ἀπό αὐτό όσοι πιστεύουν στόν Θεό και ἀκολουθοῦν τὸν Λόγο του, παίρνουν τὴ σωτηρία πού προέρχεται από αὐτόν. Ὅσοι ἀποσκίρτουν από αὐτόν και περιφρονοῦν τίς ἐντολές του και μέ τά ἔργα τους ἀτιμάζουν αὐτόν πού τούς ἔκανε και μέ τίς ἀπόψεις τους βλασφημοῦν αὐτόν πού τούς τρέφει, ἐπισύρουν ἐναντίον τους πολὺ δίκαιη κρίσι. Αὐτός, λοιπόν, ὁ ἀνθρωπος «ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται»⁸⁷. Οὔτε τὸν Πατέρα του βλασφημεῖ, οὔτε τίς οἰκονομίες του ἀθετεῖ, οὔτε τούς πατέρες κατηγορεῖ, οὔτε τούς προφῆτες ἀτιμάζει, λέγοντας ότι εἶνε από ἄλλον Θεό ἢ, πάλι, ἀποτελοῦν μία διαφορετικὴ πραγματικότητα.

Κεφάλαιο ΛΔ'

1. Θά ποῦμε πρὸς όλους τούς αἰρετικούς και πρῶτα, βεβαίως, πρὸς τούς Μαρκιωνίτες και τούς ὁμοίους των, πού λένε ότι οἱ προφῆται εἶνε από ἄλλον Θεό: διαβάστε προσεκτικώτερα τὸ Εὐαγγέλιο πού μᾶς ἔδωσαν οἱ ἀπόστολοι: διαβάστε προσεκτικώτερα τούς προφῆτες: τότε θά βρῆτε ότι κάθε ἐνέργεια τοῦ Κυρίου μας και ὄλη ἡ διδασκαλία και ὄλο τὸ πάθος του προφητεύθηκαν μέσα στά ἔργα τους. Ἐάν σᾶς περνᾶ τέτοια σκέψη πού νά λέτε: και

τί, λοιπόν, έφερε ό Κύριος, όταν ήλθε; μάθετε ότι όλο καινούργια πράγματα έφερε και ήλθε, όπως τον προφήτευσαν. Διότι προφητεύονταν αυτό ακριβώς: ότι θα έλθη κάτι τό καινούργιο, πού θα ανακαινίση και θα ζωοποιήση τον άνθρωπο. Η άφιξη δέ του Βασιλιᾶ ανακοινώνεται πιά πρίν από τούς δούλους, πού στέλνει για να έτοιμάσουν και τελειοποιήσουν όσους πρόκειται να υποδεχθούν τον Κύριό τους. Έφ' όσον, όμως, ήλθε ό Βασιλιᾶς και εκείνοι γέμισαν από τή χαρά πού είχε προφητευθῆ και έφ' όσον, όσοι υποτάχθηκαν, έλαβαν τήν έλευθερία πού τούς έδωσε και τον είδαν, άκουσαν τά λόγια του και απόλαυσαν τά δώρα του, όσοι έχουν νοῦ, δέν θα αναζητήσουν πλέον τί έφερε ό καινούργιος Βασιλιᾶς περισσότερο από αὐτούς πού ανήγγειλαν τήν έλευσί του. Προσέφερε τον ίδιο τον εαυτό του και δώρισε στους ανθρώπους τά προφητευθέντα αγαθά, «εις ἃ ἐπεθύμουν ἄγγελοι παρακύψαι»¹.

2. Οί δούλοι θα ήσαν ψευτες και δέν θα ήσαν σταλμένοι από τον Κύριο, εάν ό Χριστός, έρχόμενος, όπως τον προφήτευσαν, δέν εκπλήρωνε τούς λόγους των. Γι' αυτό έλεγε: «Μη νομίσητε, ότι ήλθον καταλῦσαι τον νόμον η̄ τούς προφήτας: ουκ ήλθον καταλῦσαι, ἀλλά πληρῶσαι. Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἕως ἄν παρέλθῃ ὁ οὐρανός και ἡ γῆ, ἴωτα ἐν ἡ μίᾳ κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου και τῶν προφητῶν, ἕως ἄν πάντα γένηται»². Όλα αὐτός ό ίδιος τά εκπλήρωσε και συμπλήρωσε, όταν ήλθε. Και επί πλέον εκπληρώνει μέσα στην Έκκλησία μέχρι συντελείας τήν Καινή Διαθήκη πού προφήτεψε ό νόμος. Παρομοίως μιλάει ό απόστολος Παῦλος στην προς Ρωμαίους επιστολή του «Νυνὶ δέ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου και τῶν προφητῶν»³. ἢ «Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται»⁴. Αὐτό, τό ότι, δηλαδή, ό δίκαιος θα ζήση εκ πίστεως, τό είχαν προφητεύσει οι προφήται.

3. Από πού, όμως, μπορούσαν οι προφήται να προφητεύσουν τήν έλευσι του Βασιλιᾶ και να προεαγγελισθοῦν τήν έλευθερία πού θα έδιδε και όλα όσα έκανε ό Χριστός και τούς λόγους του και τά έργα του και τό πάθος του να προφητεύσουν και να προείπουν τήν Καινή Διαθήκη, εάν είχαν πάρει τήν προφητική έμπνευσι από άλλον Θεό και άγνοούσαν, όπως έσεεις, τον άρρητο Πατέρα και τή βασιλεία του και τίς οικονομίες του, τίς όποιες εκπλήρωσε ό Υίός του Θεοῦ, όταν ήλθε στη γῆ; Διότι δέν μπορείτε να πῆτε ότι τυχαίως συνέβησαν αὐτά, σαν να μιλούσαν μέν οι προφήται για άλλον, αλλά επαληθεύθηκαν παρομοίως στον Κύριο. Όλοι οι προφήται προφήτευσαν τά ίδια, αλλά δέν εκπληρώθηκαν σε κάποιον από τούς παλιούς. Αν συνέβαιναν αὐτά σε κάποιον από τούς παλιούς, οι μεταγενέστεροι, όπως όποτε, δέν θα προφήτευαν ότι έπρόκειτο αὐτά να γίνουν στους εσχάτους καιρούς. Επί πλέον δέν υπάρχει κανείς ούτε από τούς πατέρες ούτε από τούς προφήτες ούτε από τούς παλιούς βασιλείς, στον όποιο συνέβη κάτι από αὐτά κατ' έξοχήν και ειδικώς σε αὐτόν. Όλοι μέν προφήτευσαν τά πάθη του Χριστοῦ. Οι ίδιοι, όμως, κάθε άλλο παρά έπαθαν, όπως ακριβώς τά προφήτευσαν. Και τά σημεία, εξ άλλου, πού προφητεύθηκαν για τό πάθος του Κυρίου, δέν έγιναν

σέ κανέναν άλλο. Ούτε ο ήλιος έδωσε τό μεσημέρι, όταν πέθανε κάποιος από τούς παλιούς, ούτε σχίσθηκε τό καταπέτασμα τού ναού, ούτε σεισθήκη ή γή, ούτε σχίσθηκαν οί πέτρες, ούτε οί νεκροί αναστήθηκαν⁵, ούτε αναστήθηκε κάποιος από αυτούς τήν τρίτη ημέρα, ούτε αναλήφθηκε στόν ουρανό, ούτε, όταν αναλήφθηκε, άνοιξαν οί ουρανοί, ούτε στό όνομα κάποιου άλλου πίστευσαν τά έθνη, ούτε, όταν πέθανε και αναστήθηκε κάποιος από αυτούς, άνοιξε τή νέα διαθήκη τής έλευθερίας. Οί προφήται, λοιπόν, μιλούσαν όχι για κάποιον άλλον, αλλά για τόν Κύριο, στόν όποιο έπαληθεύθηκαν όλα τά σημεία πού είχαν προφητευθή.

4. Έάν κάποιος, ύπερασπίζοντας τούς Ίουδαίους, λέγη ότι ή Καινή Διαθήκη εΐνε ή άνοικοδόμησι τού ναού, ή όποία έγινε επί τού Ζοροβάβελ ύστερα από τή μετοικεσία τής Βαβυλωνος και τήν επιστροφή τού λαού μετά από έβδομήντα χρόνια, άς μάθη ότι ό μέν πέτρινος ναός άνοικοδομήθηκε τότε (καθ' ότι διασώζονταν άκόμη ό νόμος μέ τίς λίθινες πλάκες), αλλά δέν δόθηκε καμμία καινούργια διαθήκη, άφου μέχρι τήν έλευσι τού Κυρίου χρησιμοποιούσαν τό νόμο πού δόθηκε μέ τό Μωϋσή. Ένω, από τήν παρουσία τού Κυρίου και μετά, σέ όλη τή γή εξήλθε ή Καινή Διαθήκη, ή όποία μάς άποκαθιστά στήν ειρήνη, και ό νόμος πού μάς ζωοποιεί: «*Έκ γάρ Σιών εξελεύσεται νόμος και λόγος Κυρίου έξ Ίερουσαλήμ. Και έλέγξει λαόν πολύν, και συγκόψουσι τās μαχαίρας αυτών εις άροτρα και τās ζιβύνας αυτών εις δρέπανα, και ου μη μάθωσιν έτι πολεμειν*»⁶. Έάν, λοιπόν, άλλος νόμος και λόγος, εξερχόμενος από τήν Ίερουσαλήμ, έφερε τόση ειρήνη στα έθνη, τά όποια δέχθηκαν τόν Λόγο και διά τών όποίων έλέγχει τόν πολύ λαό για τήν άφροσύνη του, εΐνε έπόμενο πώς οί προφήται μίλησαν γι' άλλον. Έάν ό νόμος τής έλευθερίας, δηλαδή, ό λόγος τού Θεού πού κήρυξαν σέ όλη τή γή οί άπόστολοι, οί όποιοι εξήλθαν από τήν Ίερουσαλήμ, έφερε τέτοια μεταβολή, ώστε τά μαχαίρια και τίς πολεμικές λόγγες τίς εφτιαξαν άροτρα και δρεπάνια, πού τά έδωσε ό Θεός για να θερίσουν τό σιτάρι, και τά μετέβαλαν σέ όργανα ειρηνικά και οί άνθρωποι δέν ξερουν πλέον να πολεμούν, αλλά όταν τούς κτυπούν γυρνούν και τό άλλο μάγουλο⁷, άρα οί προφήται δέν τά ειπαν αυτά για κάποιον άλλο, αλλά γι' αυτόν πού τά πραγματοποιήσε. Αυτός εΐνε ό Κύριός μας και «*έν τούτω ό λόγος εστιν ό αληθινός*»⁸. Ο ίδιος έκανε τό άροτρο και εισήγαγε τό δρεπάνι, δηλαδή, τήν πρώτη σπορά τού ανθρώπου, πού ήταν ή πλάσι τού 'Αδάμ, και τήν καρποφορία πού στα τελευταία χρόνια συγκεντρώνεται μέ τόν Λόγο. Και γι' αυτό συνέδεε τήν άρχή μέ τό τέλος και ως Κύριος πού ήταν και τών δύο, στό τέλος έδειξε τό άροτρο, τό ξύλο ένωμένο μέ τό σίδηρο, και έτσι καθάρισε τή γή, διότι ό Λόγος ένωμένος σταθερά μέ τή σάρκα και καρφωμένος μέ τέτοια μορφή, καθάρισε τή δασώδη γή. Στήν άρχή προτύπωνε τό δρεπάνι μέ τόν 'Αβελ, δείχνοντας τή συνάθροισι τού δικαίου γένους τών ανθρώπων: «*Ίδέ*», λέγει, «*ώς ό δίκαιος άπόλετο και ουδεις εκδέχεται, και άνδρες δίκαιοι αιρονται και ουδεις κατανοει*»⁹. Αυτά προτυπώ-

νονταν μέ τόν Ἄβελ, προφητεύονταν ἀπό τούς προφήτες, ἐκπληρώνονταν δέ στόν Κύριο. Καί σέ ἐμᾶς, ὅμως, συμβαίνει αὐτό τό ἴδιο, διότι τό σῶμα ἀκολουθεῖ τήν κεφαλή.

5. Τέτοια ἐπιχειρήματα ταιριάζουν καί ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι λέγουν ὅτι οἱ προφῆται εἶνε ἀπό ἄλλον Θεό, ὁ δέ Κύριός μας ἀπό ἄλλον Πατέρα, ἐάν τελικῶς μέ κάποιο τρόπο παύσουν νά εἶνε τόσο πολύ ἀνόητοι. Γι' αὐτό, βεβαίως, καί μοχθοῦμε, γιά νά παρουσιάσωμε τίς μαρτυρίες ἀπό τή Γραφή, ὥστε, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπό ἐμᾶς, νά τούς ἐλέγξωμε μέ τά ἴδια λόγια καί νά τούς συγκρατήσωμε ἀπό τήν τόσο μεγάλη βλασφημία καί ἀπό τήν ἀφρονα δημιουργία πολλῶν θεῶν.

Κεφάλαιο ΛΕ'

1. Πρός τούς ὁπαδούς, πάλι, τοῦ Οὐαλεντίνου καί τούς ἄλλους ψευδωνύμους Γνωστικούς, οἱ ὁποῖοι λέγουν ὅτι κάποτε μέν ἀπό τό Πλήρωμα εἰπώθησαν μερικά ἀπό ὅσα περιέχει ἡ Γραφή, λόγω τοῦ σπέρματος πού ὑπάρχει ἐκεῖ μέσα, κάποτε δέ ἀπό τό Μέσον, λόγω τῆς Μητρὸς Προυνίκου, πολλά, ὅμως, ἀπό τόν Δημιουργό τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος καί ἔστειλε τούς προφήτες, λέγουμε ὅτι εἶνε τελειῶς παράλογο τό νά κατήντησε ὁ Πατήρ τῶν ὄλων σέ τέτοια πτώχεια, σάν νά μή εἶχε τά ὄργανά του, μέ τά ὁποῖα καθαρά νά ἀναγγέλλωνται ὅσα εἶνε στό Πλήρωμα. Ποιόν φοβόταν, ὥστε, μέ δουλικότητα καί χωρίς τήν ἔνωσι μέ τό πνεῦμα αὐτό, πού ἐγινε μέ τό Ὑστέρημα καί τήν ἀγνοια, ἰδιαίτερα καί χωριστά, νά δηλώσῃ τό θέλημά του; Ἡ φοβόταν μήπως πάρα πολλοί σωθοῦν, ἐπειδή πιά πολλοί ἄκουσαν καθαρά τήν ἀλήθεια; Ἡ πάλι ὁ ἴδιος ἦταν ἀδύναμος νά ἐτοιμάσῃ ὁ ἴδιος τοῦ αὐτοῦ πού ἐπρόκειτο νά ἀναγγείλουν γιά τόν ἑαυτό του τήν ἔλευσι τοῦ Σωτῆρος;

2. Ἐάν, ὅταν ἦλθε ἐδῶ ὁ Σωτήρ, ἔστειλε στόν κόσμο τούς ἀποστόλους του, πού ἀνήγγειλαν ξεκάθαρα τήν ἔλευσί του καί δίδαξαν τό θέλημα τοῦ Πατρὸς, χωρίς νά ἔχουν σχέσι καθόλου οὔτε μέ τή διδασκαλία τῶν ἐθνικῶν οὔτε μέ τή διδασκαλία τῶν Ἰουδαίων, πολύ περισσότερο, ὅταν ἦταν στό Πλήρωμα, ὥρισε τούς δικούς του κήρυκες, οἱ ὁποῖοι ἀνήγγειλαν σέ αὐτόν τόν κόσμο τή μέλλουσα ἔλευσί του, χωρίς νά ἔχουν καμμία σχέσι μέ αὐτές τίς προφητεῖες πού εἶνε ἀπό τόν Δημιουργό. Καί ἂν τότε, πού ἦταν μέσα στό Πλήρωμα, χρησιμοποίησε τούς κατά τό νόμο προφήτες καί μέ αὐτούς ἐδειξε τά δικά του, πολύ περισσότερο, ὅταν ἦλθε ἐδῶ, χρησιμοποίησε αὐτούς τούς ἴδιους ὡς διδασκάλους καί μέ αὐτούς μᾶς κήρυξε τό Εὐαγγέλιο. Ἀπομένει, λοιπόν, νά πῶν ὅτι τήν ἀλήθεια κήρυξαν ὄχι ὁ Πέτρος καί ὁ Παῦλος καί οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι, ἀλλά οἱ Γραμματεῖς καί οἱ Φαρισαῖοι καί οἱ ἄλλοι πού κήρυξαν τό νόμο. Ἄν τούς δικούς του ἀποστόλους κατά τήν ἔλευσί του τούς ἔστειλε ἐν πνεύματι ἀληθείας καί ὄχι ἐν πνεύματι πλάνης, τό ἴδιο ἀκριβῶς ἔκανε καί στούς προφήτες. Διότι πάντοτε εἶνε ὁ ἴδιος Λόγος τοῦ Θεοῦ. Καί

ἄν τό μέν πνεῦμα ἀπό τό Πλήρωμα, σύμφωνα μέ τό σύστημά τους, εἶνε πνεῦμα φωτός καί πνεῦμα ἀληθείας καί πνεῦμα τελειότητος καί πνεῦμα γνώσεως, τό δέ ἐκ τοῦ Δημιουργοῦ εἶνε πνεῦμα ἀγνοίας καί Ὑστερήματος καί πλάνης καί γόνος τῆς σκιᾶς, πῶς μπόρεσε σέ ἓνα καί τό αὐτό νά ὑπάρχη τελειῶσι καί Ὑστέρημα, γνῶσι καί ἄγνοια, πλάνη καί ἀλήθεια, φῶς καί σκοτάδι; Ἐν στούς προφήτες ἦταν ἀδύνατον αὐτά νά συμβοῦν ἔτσι, ἀλλά ἀπεσταλμένοι ἀπό τόν ἓνα Θεό κήρυξαν τόν ἀληθινό Θεό καί ἀνήγγειλαν τήν ἔλευσι τοῦ Υἱοῦ του, πολύ περισσότερο ὁ ἴδιος ὁ Κύριος δέν μίλησε ἄλλοτε ἀπό τό Πλήρωμα καί ἄλλοτε ἀπό τό Ὑστέρημα πού εἶνε κάτω καί δέν ἔγινε ὁ διδάσκαλος καί τῆς γνώσεως καί τῆς ἀγνοίας μαζί. Οὐδέποτε, πάλι, δόξαζε ἄλλοτε μέν τόν Δημιουργό τοῦ κόσμου, ἄλλοτε δέ τόν Πατέρα πού εἶνε ὑπέρνω του. Ὁ ἴδιος ἔλεγε: «*Οὐδεὶς ἐπίβλημα ἱματίου καινοῦ ἐπιβάλλει ἐπὶ ἱμάτιον παλαιόν, οὐδὲ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς*»¹. Ἡ, λοιπόν, καί αὐτοί ἄς ἀφήσουν τελειῶς τούς προφήτες, σάν νά εἶνε παλαιοί, καί ἄς μὴ λέγουν ὅτι αὐτοὶ προαπεσταλμένοι ἀπό τόν Δημιουργό εἶπαν μερικά ὑπὸ τῆ νέα ἐπίρεια πού εἶνε στό Πλήρωμα, ἢ ἀλλιῶς ἐλέγχονται ἀπό τόν Κύριο, ὁ ὁποῖος λέγει: «*Οὐ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς*».

3. Ἀπό ποῦ, ὅμως, τό σπέρμα τῆς Μητέρας τους μποροῦσε νά μάθῃ τὰ μυστήρια πού εἶνε μέσα στό Πλήρωμα καί νά μιλήσῃ γι' αὐτά; Ἐάν ἡ Μητέρα, πού εἶνε ἐκτός τοῦ Πληρώματος, γέννησε αὐτό τό ἴδιο σπέρμα, ἐνῶ αὐτό πού ἦταν ἔξω ἀπό τό Πλήρωμα λέγουν ὅτι εἶνε ἐκτός τῆς γνώσεως, δηλαδή, στήν ἀγνοια, πῶς, λοιπόν, τό σπέρμα, πού συνελήφθη «*ἐν ἀγνοίᾳ*», μπόρεσε νά μιλήσῃ γιά τῆ γνῶσι; Ἡ πῶς γνώριζε τὰ μυστήρια τοῦ Πληρώματος ἢ ἴδια ἡ Μητέρα, πού ἦταν χωρὶς μορφὴ καί σχῆμα καί πετάχθηκε ἔξω σάν ἔκτρομα καί ἐκεῖ τακτοποιήθηκε καί σχηματίσθηκε καί ἐμποδίσθηκε ἀπό τόν Ὅρο νά εἰσέλθῃ πῶς μέσα καί παρέμεινε μέχρι τέλους ἔξω ἀπό τό Πλήρωμα, δηλαδή, ἔξω ἀπὸ τῆ γνῶσι; Πάλι, ὅταν λέγουν ὅτι τό πάθος τοῦ Κυρίου εἶνε τύπος τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἀνωτέρου Χριστοῦ, μέ τὴν ὁποία ἐξετάθηκε ὁ Ὅρος καί σχημάτισε τῆ Μητέρα τους, ἐλέγχονται στὰ ὑπόλοιπα, διότι δέν ἔχουν νά δείξουν τὴν ὁμοιότητα τοῦ τύπου. Ποῦ ὁ ἄνω Χριστός ποτίσθηκε μέ ὄξος καί χολή²; ἢ ποῦ μοιράσθηκαν τὰ ρουχά του³; ἢ ποῦ λογχίσθηκε καί βγήκε αἷμα καί νερό⁴; ἢ ποῦ ὁ ἰδρώτας του ἦταν σάν θρόμβοι αἵματος⁵; καί τόσα ἄλλα πού συνέβησαν στὸν Κύριο καί γιά τὰ ὁποῖα μίλησαν οἱ προφῆται; Ἀπὸ ποῦ, λοιπόν, ἡ Μητέρα ἢ τό σπέρμα τῆς προφήτευσε γι' αὐτά, πού τότε μέν δέν ἐκπληρώθηκαν ἀκόμη, ἐπρόκειτο ὅμως νά ἐκπληρωθοῦν;

4. Ἀκόμη δέ, ἐκτός αὐτῶν, λέγουν ὅτι μερικά εἶπε τό Πλήρωμα. Ἐλέγχονται, ὅμως, ἀπὸ αὐτά πού ἀναφέρονται στὴ Γραφή γιά τὴν ἔλευσι τοῦ Χριστοῦ. Ποιὰ δέ εἶνε αὐτά, δέν συμφωνοῦν πλέον, ἀλλὰ ἄλλοι ἄλλα φρονοῦν γι' αὐτά τὰ ἴδια. Ὅποιοι θέλῃ νά λάβῃ πείρα αὐτῶν, ἄς ρωτήσῃ χωριστὰ γιά κάποιον θέμα αὐτοῦς πού ἐξέχουν ἀνάμεσά τους. Θὰ βρῆ ὅτι ἄλλοι μέν λέγει

πώς για τόν Προπάτορα, δηλαδή, για τό Βυθό, εἶνε αὐτό πού ἐρωτᾶται· ἄλλος για τήν Ἄρχή τῶν ὄλων, δηλαδή, για τόν Μονογενῆ· ἄλλος πάλι για τόν Πατέρα τῶν ὄλων, δηλαδή, για τόν Λόγο. Ἄλλος, πάλι, θά πῆ ὅτι γίνεται λόγος για τόν ἕνα Αἰῶνα ἀπό αὐτούς πού εἶνε μέσα στό Πλήρωμα. Ἄλλοι θά ποῦν για τόν Χριστό καί ἄλλος για τόν Σωτήρα. Ὅποιος, ὅμως, ξέρει πῶς πολλά ἀπό αὐτούς, μετά ἀπό τή σιωπή του πού παρατείνει, ἰσχυρίζεται ὅτι αὐτό λέγεται για τόν Ὅρο· ἄλλος ὅτι σημαίνει τή Σοφία πού εἶνε μέσα στό Πλήρωμα· ἄλλος, πάλι, ὅτι κηρύσσεται ἡ Μητέρα πού εἶνε ἐξω ἀπό τό Πλήρωμα· καί ἄλλος θά πῆ για τόν Θεό, τόν Δημιουργό τοῦ κόσμου. Τόσες πολλές εἶνε οἱ ἀντιθέσεις μεταξύ τους για ἕνα πρᾶγμα καί ἔχουν διαφορετικές γνώμες για τήν ἴδια τή Γραφή. Καί ἐνῶ διαβάζεται ἕνα καί τό αὐτό χωρίο, ὅλοι, συνωφρωμένοι καί κουνώντας τό κεφάλι, λέγουν πῶς ὁ λόγος μὲν ἔχει πολύ βάθος, ὅμως, δέν καταλαβαίνουν ὅλοι τό μέγεθος τῶν ἐννοιῶν πού περιέχονται ἐκεῖ. Καί γι' αὐτό, τό καλύτερο, πού ἔχουν νά κάνουν αὐτοὶ οἱ σοφοί, εἶνε ἡ σιωπή. Ἡ Σιγή, πού εἶνε ἐπάνω, πρέπει νά ἀποτυπώνεται στή σιωπή πού ἔχουν αὐτοί. Ἐτσι ἀπέρχονται ὅλοι, ὅσοιδήποτε καί ἂν εἶνε, ὑποστηρίζοντας τόσες γνώμες για ἕνα πρᾶγμα, ἐνῶ στά κρυφά ἔχουν μέσα τους τίς ἐξυπνες ιδέες. Ὅταν, λοιπόν, συμφωνήσουν μεταξύ τους για ὅσα προφητεύει ἡ Γραφή, τότε καί ἐμεῖς θά τοὺς ἀνασκευάσωμε. Διότι δέν φρονοῦν καλῶς, στό μεταξύ δέ ἀποκαλύπτονται μόνοι τους ὅτι δέν συμφωνοῦν για τά ἴδια λόγια. Ἐμεῖς ἀκολουθοῦμε τόν ἕνα καί μοναδικό, ἀληθινό Θεό καί Διδάσκαλο. Ἐχουμε ὡς κανόνα τῆς ἀληθείας τοὺς λόγους του. Πάντα τά ἴδια λέγουμε ὅλοι για τά ἴδια πράγματα. Γνωρίζουμε ἕνα Θεό, Ποιητῆ αὐτοῦ τοῦ σύμπαντος, ὁ ὁποῖος ἔστειλε τοὺς προφῆτες, ἔβγαλε τό λαό ἀπό τή γῆ τῆς Αἰγύπτου καί φανέρωσε τόν Υἱό του στοὺς ἐσχάτους καιροὺς, γιά νά κατασχύνῃ τοὺς ἀπίστους καί νά ζητήσῃ τόν καρπό τῆς δικαιοσύνης⁶.

Κεφάλαιο ΛΣΤ'

1. Ποιόν δέν πείθει ὁ Κύριος για τό ὅτι οἱ προφῆται μίλησαν ὡς ἀπεσταλμένοι ὄχι ἄλλου πλὴν τοῦ Πατρός του καί ὅτι δέν ἀνήκουν σέ ἄλλον, ἀλλά εἶνε ἀπό ἕνα καί τόν αὐτό Πατέρα; Καί ὅτι ὄχι κάποιος ἄλλος, ἀλλά ὁ Πατήρ του δημιούργησε ὅσα ὑπάρχουν σέ αὐτόν τόν κόσμο; Αὐτό τό δίδαξε ὁ ἴδιος ὡς ἐξῆς: «*Ἄνθρωπός τις ἦν οἰκοδεσπότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε καὶ ὥρυσεν ἐν αὐτῷ ληνὸν καὶ ἀφοδόμησε πύργον καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπέδημησε. Ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργοὺς λαβεῖν τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν, ὃν δὲ ἀπέκτειναν. Πάλιν ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων, καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως. Ἐσχάτον δὲ ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ λέγων· ἐντραπήσονταί τὸν υἱὸν μου. Οἱ δὲ γεωργοὶ*

ιδόντες τὸν υἱὸν εἶπον ἐν ἑαυτοῖς· οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτὸν καὶ κατάσχωμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Καὶ λαβόντες αὐτὸν ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος καὶ ἀπέκτειναν. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις; Καὶ εἶπον αὐτῶ· κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτοὺς καὶ τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῶ τὸς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Πάλιν λέγει ὁ Κύριος· οὐδέποτε ἀνέγνωτε, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας; παρὰ Κυρίου ἐγένετο καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν; Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς»¹. Μὲ αὐτὰ ἐδειξε ὀλοφάνερα στοὺς μαθητὰς του ὅτι ἕνας καὶ ὁ αὐτός εἶνε ὁ οἰκοδεσπότης, δηλαδή, ὁ Θεὸς Πατὴρ, πού ἔκανε μόνος του τὰ πάντα, ἀλλὰ διαφορετικοὶ εἶνε οἱ γεωργοί. Μερικοὶ μὲν ἦσαν ὑβρισταὶ καὶ ἀλαζόνες καὶ ἄκαρποι καὶ φονεῖς τοῦ Κυρίου. Μερικοὶ ἀπέδιδαν τοὺς καρποὺς στὸν καιρὸ τους μὲ ὄλη τὴν ὑπακοή τους. Καὶ αὐτός ὁ ἴδιος ὁ οἰκοδεσπότης ἄλλοτε μὲν στέλνει τοὺς δούλους, ἄλλοτε, ὅμως, τὸν Υἱό του. Ὁ Πατὴρ, λοιπόν, πού ἔστειλε τὸν Υἱὸ στοὺς γεωργοὺς, οἱ ὅποιοι τὸν ἐφόνευσαν, ὁ ἴδιος ἔστειλε καὶ τοὺς δούλους. Ἀλλὰ ὁ Υἱός, ἐπειδὴ ἐρχόταν ἀπὸ τὸν Πατέρα μὲ αὐθεντία καὶ ἐξουσία, ἔλεγε· «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν»². Ἐνῶ οἱ δούλοι ἐρχονταν ἀπὸ τὸν Κύριο ὡς δούλοι, καὶ γι' αὐτὸ ἔλεγαν· «Τάδε λέγει Κύριος»³.

2. Τὸν Κύριο, λοιπόν, πού ἐκεῖνοι κήρυτταν στοὺς ἀπειθεῖς, αὐτὸν παρέδωσε ὁ Χριστὸς σὲ ὄσους τὸν ὑπακούουν. Καὶ ὁ Θεός, ὁ ὅποιος στὴν ἀρχὴ κάλεσε τοὺς προγενεστέρους μὲ τὸ νόμο τῆς δουλείας, αὐτὸς ἀργότερα δέχθηκε τοὺς μεταγενεστέρους μὲ τὴν υἰοθεσία. Φύτευσε, δηλαδή, ὁ Θεός τὸ ἀμπέλι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους στὴν ἀρχὴ μὲ τὴν πλάσι τοῦ Ἀδάμ καὶ τὴν ἐκλογή τῶν πατέρων. Τὸ παρέδωσε, ὅμως, στοὺς γεωργοὺς μὲ τὴ νομοθεσία τοῦ Μωϋσέως. Τὸ περιέβαλε μὲ φράκτη, δηλαδή, περιώρισε τὴ γῆ πού καλλιεργοῦσαν⁴. Ἐκτίσεν πύργο, δηλαδή, διάλεξε τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἔσκαψε πατητήρι, δηλαδή, προετοίμασε τὸ καταφύγιο τοῦ προφητικοῦ πνεύματος. Καὶ ἔτσι ἔστειλε προφῆτες, πρὶν γίνῃ ἡ μετοικεσία στὴ Βαβυλῶνα. Μετὰ τὴ μετοικεσία ἔστειλε ἄλλους πάλι, πρὸς πολλοὺς ἀπὸ τοὺς προηγούμενους, πού ζητοῦσαν τοὺς καρποὺς καὶ ἔλεγαν· «Διορθώσατε τὰς ὁδοὺς ὑμῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν»⁵. «Κρίμα δίκαιον κρίνατε καὶ ἔλεος καὶ οἰκτιρισμὸν ποιεῖτε ἕκαστος πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ χήραν καὶ ὄρφανον καὶ προσήλυτον καὶ πένητα μὴ καταδυναστεύετε, καὶ κακίαν ἕκαστος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ μὴ μνησικακεῖτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν»⁶. «Καὶ ὄρκον ψευδῆ μὴ ἀγαπᾶτε»⁷. «Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ρύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὄρφανῶ καὶ δικαιοῦσατε χήραν καὶ δεῦτε διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος»⁸. Καὶ πάλι· «Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ καὶ χεῖλῃ σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποιήσον ἀγαθόν, ζήτησον εἰρήνην καὶ δίωξον αὐτήν»⁹. Ὅταν τὰ

κήρυτταν αυτά οι προφήται, ζητοῦσαν τὸν καρπὸ τῆς δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ, ὅμως, δὲν πείσθηκαν ἐκεῖνοι, στὸ τέλος ἔστειλε τὸν Υἱὸ του, τὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, τὸν ὁποῖο φόνευσαν οἱ κακοὶ γεωργοὶ καὶ τὸν πέταξαν ἔξω ἀπὸ τὸν ἀμπελῶνα. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο ὁ Κύριος καὶ Θεὸς παρέδωσε τὸν ἀμπελῶνα ὄχι πλέον περιφραγμένο, ἀλλὰ ἀνοικτὸ σὲ ὅλο τὸν κόσμον, καὶ σὲ ἄλλους γεωργοὺς, οἱ ὁποῖοι ἀποδίδουν τοὺς καρποὺς στοὺς καιροὺς τῶν. Ὁ πύργος τῆς ἐκλογῆς ἐξυψώθηκε καὶ ἐγίνε ἐμφανὴς παντοῦ. Πράγματι, ἡ Ἐκκλησία εἶνε παντοῦ φημισμένη καὶ παντοῦ σκάφτηκε γύρω-γύρω ὁ ληνός, διότι παντοῦ βρίσκονται αὐτοὶ ποὺ παίρνουν τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ἐπειδὴ, δηλαδή, ἀπεδοκίμασαν τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἀπέρριψαν καὶ τὸν φόνευσαν ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, δικαίως τοὺς ἀπεδοκίμασε ὁ Θεὸς καὶ ἔδωσε τὴν καλλιέργεια καὶ τὴν καρποφορία στὰ ἔθνη ποὺ βρίσκονταν ἔξω ἀπὸ τὸν ἀμπελῶνα. Ἐτσι λέγει καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας: «*Ἀπεδοκίμασε Κύριος καὶ ἀπόσασατο τὴν γενεὰν τὴν ποιοῦσαν ταῦτα. Ὅτι ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Ἰουδα τὸ πονηρὸν ἐναντίον ἐμοῦ, λέγει Κύριος*»¹⁰. ἐπίσης: «*Καθέστακα ἐφ' ὑμᾶς σκοπούς, ἀκούσατε τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος· καὶ εἶπαν· οὐκ ἀκουσόμεθα. Διὰ τοῦτο ἤκουσαν τὰ ἔθνη καὶ οἱ ποιμαίνοντες τὰ ποίμνια ἐν αὐτοῖς*»¹¹. Ὑπάρχει, λοιπόν, ἓνας καὶ ὁ αὐτὸς Θεὸς Πατὴρ, ὁ ὁποῖος φύτευσε τὸν ἀμπελῶνα, ἐξήγαγε τὸ λαό, ἔστειλε τοὺς προφήτες, ἀπέστειλε τὸν Υἱὸ του καὶ ἔδωσε τὸν ἀμπελῶνα σὲ ἄλλους γεωργοὺς, ποὺ ἀποδίδουν τοὺς καρποὺς στὸν κατάλληλο καιρὸ.

3. Καὶ γι' αὐτὸ ἔλεγε ὁ Κύριος στοὺς μαθητὰς του, προετοιμάζοντας ἐμᾶς ὡς καλοὺς ἐργάτες: «*Προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ ἀγρυπνεῖτε ἀεὶ ἐν παντὶ καιρῷ, μήποτε βαρηθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστῇ ἡ ἡμέρα ἐκείνη· ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάντας τοὺς καθημένους ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς*»¹². «*Ἔστωσαν οὖν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμένοι καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι· καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν*»¹³. «*Καθὼς γὰρ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε· ἦσθιον καὶ ἔπινον καὶ ἠγόραζον καὶ ἐπώλουν, ἐγάμουν καὶ ἐξεγαμίζοντο καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕως οὗ εἰσῆλθε Νῶε εἰς τὴν κιβωτόν, καὶ ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς καὶ ἀπόλεσεν ἅπαντας. Ὅμοίως καὶ ὡς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Λῶτ· ἦσθιον καὶ ἔπινον, ἠγόραζον καὶ ἐπώλουν, ἐφύτευον καὶ ὠκοδόμουν, ἕως οὗ ἐξῆλθε Λῶτ ἀπὸ Σοδόμων· ἔβρεξε πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ καὶ ἀπόλεσεν ἅπαντας. Κατὰ τὰ αὐτὰ ἔσται ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου*»¹⁴. «*Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῖα ἡμέρα ὁ Κύριος ὑμῶν ἔρχεται*»¹⁵. Κηρύττει, δηλαδή, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸ Κύριο, ὁ ὁποῖος στὶς ἡμέρες τοῦ Νῶε ἐπήγαγε τὸν κατακλυσμὸν¹⁶ ἐξ αἰτίας τῆς ἀνυπακοῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ στὰ χρόνια τοῦ Λῶτ ἔβρεξε φωτιά ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἐξ αἰτίας τοῦ πλήθους τῶν ἀμαρτιῶν τῶν Σοδομιτῶν¹⁷. ἀλλὰ καὶ στοὺς ἐσχάτους καιροὺς, ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἰδίας τῆς ἀνυπακοῆς καὶ τῶν παρομοίων ἀμαρτημάτων, θά ἐπαγάγη τὴν ἡμέρα τῆς κρίσεως, κατὰ τὴν ὁποία, λέγει, θά εἶνε ἀνεκτότερο γιὰ τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα ἀπὸ ὅ,τι γιὰ τὴν πόλι¹⁸ καὶ τὸ σπίτι ποὺ δὲν δέχθηκε τὸ λόγο τῶν ἀποστό-

λων του. «Καὶ σὺ Καπερναοῦμ», ἔλεγε, «μήτι ἕως τοῦ οὐρανοῦ ἀνυψωθήσῃ; Ἔως ἄδου καταβιβασθήσῃ· ὅτι εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγενήθησαν αἱ δυνάμεις αἱ γενόμεναι ἐν σοί, ἔμειναν ἂν μέχρι τῆς σήμερον. Πλὴν λέγω ὑμῖν ὅτι Σοδόμοις ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἢ ὑμῖν»¹⁹.

4. Ἐνας, λοιπόν, καὶ ὁ αὐτός Λόγος τοῦ Θεοῦ πάντοτε ὑπάρχει, ὁ ὁποῖος σέ ὄσους μὲν πιστεύουν σέ αὐτόν δίδει τὴν πηγὴ τοῦ ὕδατος τοῦ «ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον»²⁰, ξηραίνει, ὅμως, ἀμέσως τὸ ἄκαρπο δένδρο τῆς συκῆς²¹. Καὶ στὰ χρόνια τοῦ Νῶε ἐπήγαγε τὸν κατακλυσμὸ²², γιὰ νὰ ἐξαλείψῃ τὸ χειριστο γένος τῶν ἀνθρώπων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, οἱ ὁποῖοι δὲν μπόρεσαν πλέον νὰ καρποφορήσουν γιὰ τὸν Θεό, διότι οἱ παραβάτες ἄγγελοι ἤλθαν σέ ἐπαφή μὲ αὐτούς²³, καὶ γιὰ νὰ τιμωρήσῃ μὲν τὰ ἁμαρτήματά τους, νὰ διαφυλάξῃ δὲ τὸν τύπο τῆς κιβωτοῦ²⁴ καὶ νὰ διασώσῃ τὴ δημιουργία τοῦ Ἀδάμ. Ἐπὶ τοῦ Λῶτ αὐτός ἔβρεξε ἐπάνω στὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα φωτιά καὶ θειάφι ἀπὸ τὸν οὐρανὸ²⁵ «ἐνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ»²⁶, γιὰ νὰ μάθουν ὅλοι ὅτι «πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται»²⁷. Καὶ στὴ γενικὴ κρίσι θά φερθῇ στὰ Σόδομα μὲ μεγαλύτερη ἀνεκτικότητα ἀπὸ ὅτι ἴσθε αὐτούς πού εἶδαν τίς δυνάμεις πού ἔκανε καὶ δέν τὸν πίστευσαν, οὔτε δέχθησαν τὴ διδασκαλία του²⁸. Ὅπως μὲ τὴν ἔλευσί του ἔδωσε μεγαλύτερη χάρι σέ αὐτούς πού τὸν πίστευσαν καὶ ἔκαναν τὸ θέλημά του, ἔτσι ὄσους δέν πίστευσαν σέ αὐτόν ἔδειξε ὅτι θά τοὺς τιμωρήσῃ πῖο πολὺ στὴν κρίσι. Διότι, ὡς δίκαιος πού εἶνε ἐξ ἴσου γιὰ ὅλους, σέ ὄσους ἔδωσε πῖο πολὺ, θά ζητήσῃ πῖο πολὺ²⁹. Καὶ θά ζητήσῃ πῖο πολὺ, ὅχι διότι φανέρωσε πὼς γνωρίζει ἄλλον Πατέρα, ὅπως δεῖξαμε μὲ τόσα λόγια, ἀλλὰ διότι μὲ τὴν ἔλευσί του ἔδωσε στὸ ἀνθρώπινο γένος μεγαλύτερη τὴ δωρεὰ καὶ τὴ χάρι τοῦ Πατρός.

5. Ἐάν δέν ἀρκοῦν γιὰ κάποιον αὐτά πού εἶπαμε πρὶν, γιὰ νὰ πιστεύσῃ ὅτι τοὺς προφήτες τοὺς ἔστειλε ὁ ἓνας καὶ ὁ αὐτός Πατήρ, ὁ ὁποῖος ἔστειλε καὶ τὸν Κύριό μας, αὐτός, ἂν ἀνοίξῃ τὰ αὐτιά τῆς καρδιάς του καὶ ἐπικαλεσθῇ ὡς διδάσκαλο τὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, θά τὸν ἀκούσῃ νὰ λέγῃ· «Ὁμοιωθῆ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βασιλεῖ, ὅστις ἐποίησε γάμους τῶ νιῶ αὐτοῦ καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους». Καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνοι δέν ἤθελαν νὰ ὑπακούσουν, «πάλιν, ἀπέστειλεν ἄλλους δούλους λέγων· εἶπατε τοῖς κεκλημένοις· ἰδοὺ τὸ ἄριστόν μου ἠτοίμασα, οἱ ταῦροί μου καὶ πάντα τὰ σιτιστὰ τεθυμένα, καὶ πάντα ἔτοιμά εἰσι· δεῦτε εἰς τοὺς γάμους. Οἱ δὲ ἀμελήσαντες ἀπῆλθον, ὁ μὲν εἰς τὸν ἴδιον ἀγρόν, ὁ δὲ εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ· οἱ δὲ λοιποὶ κρατήσαντες τοὺς δούλους αὐτοῦ ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν. Ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς ὠργίσθη, καὶ πέμψας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ ἀπόλεσε τοὺς φονεῖς ἐκείνους καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐνέπρησε· τότε λέγει τοῖς δούλοις αὐτοῦ· ὁ μὲν γάμος ἔτοιμός ἐστιν, οἱ δὲ κεκλημένοι οὐκ ἦσαν ἄξιοι· ἐξέλθετε οὖν ἐπὶ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν καὶ ὄσους ἐὰν εὕρητε καλέσατε εἰς τοὺς γάμους. Καὶ ἐξεληθόντες οἱ δούλοι αὐτοῦ συνήγαγον πάντας ὄσους εἶδρον, πονηροὺς τε καὶ

ἀγαθούς. Καὶ ἐπλήσθη ὁ γάμος ἀνακειμένων. Εἰσελθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς θεάσασθαι τοὺς ἀνακειμένους εἶδεν ἐκεῖ ἄνθρωπον οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου, καὶ λέγει αὐτῷ· ἑταῖρε, πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; ὁ δὲ ἐφίμωθη. Τότε εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς διακόνοις· ἄρατε αὐτὸν ἀπὸ τῶν ποδῶν καὶ τῶν χειρῶν καὶ ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοὶ»³⁰. Φανερά, λοιπόν, καὶ μὲ αὐτὰ τὰ λόγια του τὰ ἔδειξε ὁ Κύριος ὅλα· ὅτι ὁ μοναδικὸς Βασιλιᾶς καὶ Κύριος εἶνε ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ πρὶν εἶπε· «Μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα ὁμόσης, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως»³¹· καὶ ὅτι ἐξ ἀρχῆς προετοίμασε τὸ γάμο τοῦ Υἱοῦ του καὶ γιὰ τὴν ὑπερβάλλουσα ἀγαθότητά του μὲ τοὺς δούλους του καλοῦσε τοὺς παλιούς στό συμπόσιο τοῦ γάμου· ἐπειδὴ, ὅμως, ἐκεῖνοι ἀρνήθηκαν νὰ ὑπακούσουν, ἔστειλε, πάλι, ἄλλους δούλους γιὰ νὰ τοὺς καλέσῃ, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἔτσι ὑπήκουσαν σὲ αὐτόν· ἀντιθέτως ὅσους κήρυτταν τὴν κλῆσι τοῦ Θεοῦ τοὺς λιθοβόλησαν καὶ τοὺς φόνευσαν. Γι' αὐτό, ἐκείνους μὲν τοὺς ἐξωλόθρευσε ἀποστέλλοντας τὰ στρατεύματά του καὶ ἔκαυσε τὴν πόλι τους, ἐνῶ ἀπὸ ὅλους τοὺς δρόμους, δηλαδή, ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη, κάλεσε στό δεῖπνο τοῦ γάμου τοῦ Υἱοῦ του, ὅπως λέγει καὶ μὲ τὸν Ἱερεμία· «Καὶ ἀπέστειλα πρὸς ὑμᾶς τοὺς παῖδάς μου τοὺς προφήτας λέγων· ἀποστράφητε ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ βελτίω ποιήσατε τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν»³². Καὶ πάλι μὲ τὸν ἴδιο προφήτη· «Καὶ ἐξαπέστειλα πρὸς ὑμᾶς πάντας τοὺς δούλους μου τοὺς προφήτας, ἡμέρας καὶ ὄρθρου, καὶ οὐκ εἰσῆκουσάν μου, καὶ οὐ προσέσχε τὸ οὖς αὐτῶν. Καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς τοῦτον τὸν λόγον· τοῦτο τὸ ἔθνος, ὃ οὐκ ἤκουσε τῆς φωνῆς Κυρίου οὐδὲ ἐδέξατο παιδείαν, ἐξέλιπεν ἢ πίστις ἐκ στόματος αὐτῶν»³³. Ὁ Κύριος, λοιπόν, πού μᾶς κάλεσε ἀπὸ παντοῦ μὲ τοὺς ἀποστόλους, αὐτὸς μὲ τοὺς προφῆτες καλοῦσε τοὺς παλιούς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Κυρίου. Δέν ἦταν ἀπὸ ἄλλον οἱ προφῆται καὶ ἀπὸ ἄλλον οἱ ἀπόστολοι, μολονότι κήρυτταν σὲ διαφορετικὰ ἔθνη, ἀλλὰ ἀπὸ ἓνα καὶ τὸν αὐτό καὶ οἱ μὲν κήρυτταν τὸν Κύριο, οἱ δὲ εὐαγγελίζονταν τὸν Πατέρα. Οἱ μὲν προφήτευαν τὴν ἔλευσι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, οἱ δὲ κήρυτταν αὐτὸν παρόντα σὲ ὅσους πρωτύτερα ἦσαν μακριά³⁴.

6. Ἐπὶ πλέον δὲ κατέστησε σαφές ὅτι ἐμεῖς ἐκτός ἀπὸ τὴν κλῆσι πρέπει νὰ κοσμούμεθα καὶ μὲ τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης, γιὰ νὰ ἀναπαυθῆ ἐπάνω μας τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ εἶνε τὸ ἔνδυμα τοῦ γάμου, γιὰ τὸ ὁποῖο λέγει καὶ ὁ ἀπόστολος· «Οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῆ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ἀθανασίας»³⁵. Ὅσοι κλήθηκαν στό δεῖπνο τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς ἀναστροφῆς τους δέν πῆραν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο, «ἐκβληθῶσονται», καθὼς λέγει, «εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον»³⁶. Ὁλοφάνερα δείχνει ὅτι ὁ ἴδιος Βασιλιᾶς, ὁ ὁποῖος κάλεσε ἀπὸ παντοῦ τοὺς πιστοὺς στό γάμο τοῦ Υἱοῦ του καὶ δώρισε τὸ ἄφθαρτο δεῖπνο, διατάσσει νὰ ἐκβληθῆ στό σκότος τὸ ἐξώτερον αὐτὸς πού δέν ἔχει ἔνδυμα γάμου, δηλαδή, ὁ καταφρονητής.

Ὅπως στήν Παλαιά Διαθήκη «οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν»³⁷, ἔτσι καί ἐδῶ «πολλοί εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί»³⁸. Δέν εἶνε, λοιπόν, ἄλλος ὁ Θεός πού κρίνει καί ἄλλος ὁ Πατήρ πού συγκαλεῖ στή σωτηρία. Οὔτε εἶνε ἄλλος αὐτός πού δωρίζει τό αἰώνιο φῶς καί ἄλλος αὐτός πού διατάζει νά ἐκβληθοῦν στό «ἐξώτερον» σκότος ὅσοι δέν ἔχουν ἔνδυμα γάμου. Ἄλλά εἶνε ἕνας καί ὁ αὐτός Κύριος, ὁ Πατήρ τοῦ Κυρίου μας, ὁ ὁποῖος ἔστειλε καί τούς προφήτες. Τούς ἀναξίους μέν τούς καλεῖ ἀπό ὑπερβάλλουσα ἀγαθότητα. Ἄλλά ὅσους κάλεσε τούς παρατηρεῖ ἐάν ἔχουν κατάλληλο ἔνδυμα πού νά ταιριάζη στους γάμους τοῦ Υἱοῦ του. Διότι τίποτε ἀνάρμοστο δέν ὑπάρχει ἐκεῖ, οὔτε τό κακό τοῦ ἀρέσει. Ἐτσι εἶπε ὁ Κύριος στόν παράλυτο πού θεράπευσε: «Ἴδε ὑγιῆς γέγονας· μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χειρόν σοί τι γένηται»³⁹. Ὅποιος εἶνε ἀγαθός καί δίκαιος καί καθαρός καί ἀμίαντος, δέν θά ἀνεχθῆ μέσα στό θάλαμο τοῦ γάμου οὔτε κακό οὔτε ἄδικο οὔτε μιαρό. Αὐτός, ὅμως, εἶνε ὁ Πατήρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μέ τήν πρόνοια τοῦ ὁποῖου ἐγιναν ὅλα καί στή διαταγή τοῦ ὁποῖου ὑπηρετοῦν τά πάντα. Καί κατά χάρι μέν δωρίζει σέ ὅσους πρέπει, ἐπαξίως δέ τιμωρεῖ τούς ἀχαρίστους καί ὅσους δέν αἰσθάνονται τήν ἀγαθότητά του, διότι εἶνε πολύ δίκαιος μισθαποδότης. Γι' αὐτό λέγει «Πέμπας τά στρατεύματα αὐτοῦ ἀπόλεσε τούς φονεῖς ἐκείνους καί τήν πόλιν αὐτῶν ἐνέπρησε»⁴⁰. Λέγει «τά στρατεύματα αὐτοῦ», διότι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶνε τοῦ Θεοῦ· «Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καί τὸ πλήρωμα αὐτῆς· ἡ οἰκουμένη καί πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ»⁴¹. Καί γι' αὐτό ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει στήν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολή: «Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὐσαί ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. Ὡστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν· οἱ δὲ ἀνθεστηκότες ἑαυτοῖς κρῖμα λήσονται. Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ἔξεις ἐπαινον ἐξ αὐτῆς· Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστὶ σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῆς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φορεῖ· Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἐκδικος εἰς ὀργὴν τῶν κακῶν πράσσοντι. Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε· λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες»⁴². Καί ὁ Κύριος, λοιπόν, καί οἱ ἀπόστολοι κηρύττουν ἕνα Θεὸ Πατέρα, αὐτὸν πού ἔδωσε τό νόμο, πού ἔστειλε τούς προφήτες, πού δημιούργησε τά πάντα. Καί γι' αὐτό λέγει «Ἐξαποστείλας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ», διότι κάθε ἄνθρωπος, ὡς ἄνθρωπος, εἶνε πλάσμα τοῦ Θεοῦ, καί ἂν ἀκόμη ἀγνοῇ τὸν Θεὸ του. Σέ ὅλα παρέχει τή ζωή· «Τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους»⁴³.

7. Καί ὄχι μόνο μέ αὐτά πού εἶπαμε πρὶν, ἀλλὰ καί μέ τήν παραβολή τῶν δύο υἱῶν, ἀπὸ τούς ὁποίους ὁ νεώτερος σπατάλησε τὴν περιουσία στήν ἀσωτία ζώντας μέ πόρνες⁴⁴, διδάξε ἕνα καί τὸν αὐτὸ Πατέρα, ὁ ὁποῖος στό μέν μεγαλύτερο υἱὸ οὔτε ἐρίφιο τοῦ ἔδωσε, ἐνῶ γιὰ τό χαμένο, τό μικρότερο υἱὸ

του, διέταξε νά σφάξουν τό μόσχο τό σιτευτό καί νά τοῦ δωρίσουν τήν πρώτη στολή. [Μέ τήν παραβολή τῶν ἐργατῶν, πού στάλθηκαν στόν ἀμπελῶνα κατά διαφορετικούς καιρούς⁴⁵, ἀποδεικνύεται ὅτι ἕνας καί ὁ αὐτός οἰκοδεσπότης κάλεσε ἄλλους μέν στήν ἀρχή τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ἄλλους δέ ἀργότερα, ἄλλους μετά τό μέσον τῶν χρόνων, ἄλλους, ὅταν πλέον πέρασε ὁ καιρός, καί ἄλλους, πάλι, στό τέλος. Ὡστε οἱ ἐργάτες μέν εἶνε πολλοί, ἀνάλογα μέ τή γενιά τους. Ὁμως, ὁ οἰκοδεσπότης, πού τούς καλεῖ, εἶνε ἕνας. Ἐνας εἶνε ὁ ἀμπελώνας, διότι μία εἶνε καί ἡ δικαίωσι. Ἐνας εἶνε ὁ οἰκονόμος, διότι ἕνα εἶνε τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πού διέπει τά πάντα. Παρομοίως δέ καί ὁ μισθός εἶνε ἕνας. Ὁλοι, δηλαδή, πῆραν ἀπό ἕνα δηνάριο πού εἶχε τήν εἰκόνα καί τήν ἐπιγραφή τοῦ βασιλιά, δηλαδή, τή γνῶσι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πού εἶνε ἡ ἀφθαρσία. Καί γι' αὐτό ἀπό τούς τελευταίους ἄρχισε νά δίδη τό μισθό, διότι στά τελευταῖα χρόνια φανερώθηκε ὁ Κύριος καί ἔδειξε πάλι τόν ἑαυτό του σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους]⁴⁶.

8. Καί γιά τόν τελῶνη πού ὑπερέβη τό φαρισαῖο στήν προσευχή⁴⁷, ἔδωσε τή μαρτυρία του ὁ Κύριος ὅτι δικαιώθηκε, ὄχι διότι προσευχόταν σέ ἄλλον Πατέρα, ἀλλά διότι ἐξομολογοῦνταν στόν ἴδιο Θεό μέ μεγάλη ταπεινωσι, χωρίς ὑπερηφάνεια καί ἀλαζονεία. Καί ἡ παραβολή τῶν δύο υἱῶν⁴⁸, τούς ὁποίους ἔστειλε ὁ πατέρας στό ἀμπέλι, καί ὁ ἕνας μέν ἔφερε ἀντίρρησι στόν πατέρα, ἀλλά ὕστερα μετάνοισε, ὅποτε δέν τόν ὠφέλησε καθόλου ἢ μετάνοιά του, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀμέσως ὑποσχέθηκε στόν πατέρα του νά πάη καί δέν πῆγε (διότι «*πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης*»⁴⁹ καί «*τὸ θέλειν παράκειται, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι οὐχ εὐρίσκει*»⁵⁰), δείχνει ἕνα καί τόν αὐτό Πατέρα. Ἀλλά καί ἡ παραβολή τῆς συκῆς, γιά τήν ὁποία ὁ Κύριος λέγει: «*Ἴδού τρία ἔτη ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν ἐν αὐτῇ καὶ οὐχ εὐρίσκω*»⁵¹, δείχνει τόν ἐρχομό του μέσω τῶν προφητῶν, διά τῶν ὁποίων ἤλθε πολλές φορές ζητώντας ἀπό αὐτούς τόν καρπὸ τῆς δικαιοσύνης, τόν ὁποῖο δέν βρῆκε. Καί φανέρωσε σαφῶς μέ αὐτήν ὅτι θά κοπῆ ἡ συκὴ γιά τό λόγο πού εἶπαμε πρὶν. Καί χωρίς παραβολή ἔλεγε ὁ Κύριος πρὸς τήν Ἱερουσαλήμ: «*Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ ἢ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν· ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου ὃν τρόπον ὄρνις τὴν ἑαυτῆς νοσσιὰν ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησας· Ἴδού ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος*»⁵². Αὐτό, λοιπόν, πού μέ τήν παραβολή εἰπώθηκε: «*Ἴδού τρία ἔτη ἔρχομαι ζητῶν καρπὸν*»· καί φανερά πάλι: «*Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου*», ἂν δέν τὸ ἐκλάβωμε γιά τήν ἔλευσί του μέσω τῶν προφητῶν, θά εἶνε ψέμα, ἐάν, βεβαίως, ποῦμε ὅτι ἤλθε πρὸς αὐτούς μία φορά καί τότε μάλιστα γιά πρώτη φορά. Ἀλλά ἐπειδὴ ἐκεῖνος, πού διάλεξε τούς πατριάρχες καί ἐμᾶς, εἶνε ὁ ἴδιος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος καί ἐκείνους πάντοτε τούς ἐπισκεπτόταν μέ τό προφητικὸ πνεῦμα καί ἐμᾶς ἀπὸ παντοῦ μᾶς κάλεσε μέ τήν ἔλευσί του, ἐκτός ἀπὸ αὐτά πού εἶπαμε, εἶπε ἀληθινά καί τά ἐξῆς: «*Πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξουσι καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐν*

τῆ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων»⁵¹. Ἐάν, λοιπόν, ὅσοι ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν πιστεύσουν σέ αὐτόν μέ τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων του θά ἀνακλιθοῦν στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ θά λάβουν μαζί τους μέρος στό τραπέζι του, ἀποδεικνύεται ὅτι εἶνε ἓνας καὶ ὁ αὐτός Θεός πού ἐξέλεξε μέν τούς πατριάρχες, ἀλλά ἐπισκέφθηκε τὸ λαό του καὶ κάλεσε τὰ ἔθνη.

Κεφάλαιο ΑΖ'

1. Ὁ λόγος τοῦ Κυρίου· «*Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναΐσαι τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησας;*»¹ φανερώνει τὸν παλιό νόμο τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεός τὸν ἔκανε ἐλεύθερο καὶ αὐτεξούσιο, ὅπως ἔκανε καὶ τὴν ψυχὴ του, γιὰ νὰ ὑπακούη ἐκουσίως στό θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μὴ ἀναγκάζεται ἀπὸ τὸν Θεό. [Βία δὲν ὑπάρχει στὸν Θεό, ἀλλὰ πάντοτε ἡ ἀγαθὴ γνώμη]². Καὶ γι' αὐτὸ ὁ Θεός ἔδωσε σέ ὅλους τὴν καλὴ θέλησι. Ἔθεσε στὸν ἄνθρωπο τὴ δυνατότητα τῆς ἐκλογῆς, ὅπως καὶ στοὺς ἀγγέλους (διότι καὶ οἱ ἄγγελοι εἶνε λογικά πλάσματα), ὥστε ὅσοι μέν ὑπακούσουν, δικαίως νὰ κατέχουν τὸ ἀγαθό, τὸ ὁποῖο ἔδωσε ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι τὸ φύλαξαν. Ὅσοι, ὅμως, δὲν ὑπακούσουν, δικαίως δὲν θά ἀποκτήσουν τὸ ἀγαθὸ καὶ θά τιμωρηθοῦν, ὅπως τούς ἀξίζει. Διότι ὁ μέν Θεός ἔδωσε πλουσιοπάροχα τὸ ἀγαθό, οἱ ἴδιοι, ὅμως, δὲν τὸ φύλαξαν ἐπιμελῶς, οὔτε τὸ ἔκριναν πολύτιμο, ἀλλὰ περιφρόνησαν τὴν ὑπερβάλλουσα ἀγαθότητά του. Ἐφ' ὅσον, λοιπόν, ἀπορρίπτουν τὸ ἀγαθὸ καὶ τρόπον τινὰ τὸ ἀποπτύουν, ἐπόμενο εἶνε νὰ ἐμπέσουν ὅλοι στή δίκαιη κρίσι τοῦ Θεοῦ, ὅπως καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ στήν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολή, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «*Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἄγει; κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῶ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ· δόξα δὲ καὶ τιμὴ παντὶ τῶ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν*»³. Ἐδωσε, λοιπόν, ὁ Θεός τὸ ἀγαθό, ὅπως καὶ ὁ ἀπόστολος μαρτυρεῖ στήν ἴδια ἐπιστολή. Καὶ ὅσοι μέν τὸ ἐκτελοῦν, θά κληρονομήσουν τὴ δόξα καὶ τὴν τιμὴ, διότι ἀπεργάσθηκαν τὸ ἀγαθό, ἐνῶ μπορούσαν νὰ μὴ τὸ κάνουν. Αὐτοί, ὅμως, πού δὲν τὸ ἐκτελοῦν, θά ὑποστοῦν τὴ δίκαιη κρίσι τοῦ Θεοῦ, διότι δὲν ἔκαναν τὸ ἀγαθό, ἐνῶ μπορούσαν νὰ τὸ κάνουν.

2. [Ἐάν ἐκ φύσεως ἄλλοι ἔγιναν κακοὶ καὶ ἄλλοι καλοὶ, οὔτε αὐτοὶ εἶνε ἀξιεπαινοὶ πού εἶνε ἀγαθοί, διότι δημιουργήθηκαν τέτοιοι, οὔτε ἐκεῖνοι εἶνε ἄξιοι μομφῆς, διότι ἔτσι ἔγιναν. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ὅλοι ἔχουν τὴν ἴδια φύσι, ὥστε νὰμποροῦν νὰ κρατήσουν καὶ νὰ κάνουν τὸ ἀγαθὸ καὶ νὰμποροῦν πάλι νὰ τὸ πετάξουν καὶ νὰ μὴ τὸ κάνουν, δικαίως καὶ στίς εὐνομούμενες

πολιτείες και πολύ πριν στον ίδιο τον Θεό οι μὲν πρῶτοι ἐπαινοῦνται και παίρνουν ἐπάξια μαρτυρία ὅτι γενικά διάλεξαν τό καλό και παραμένουν σταθεροί σέ αὐτό, οἱ δέ δεῦτεροι κατηγοροῦνται και τιμωροῦνται, ὅπως τούς ἀξίζει, χάνοντας τό ὠραῖο και τό καλό. Και γι' αὐτό οἱ προφήται συμβούλευαν τούς ἀνθρώπους νά πράττουν τά δίκαια και νά κάνουν τό καλό. Ἐπίσης ἀποκαθάρσονται αὐτά, και διότι πέσαμε στή λήθη, λόγω τῆς πολλῆς ἀμελείας, και διότι χρειαζόμαστε τήν καλή γνώμη, πού ὁ ἀγαθός Θεός μᾶς ἔδωσε τή δύναμι νά τή μάθουμε διά τῶν προφητῶν]⁴.

3. Γι' αὐτό και ὁ Κύριος ἔλεγε: «*Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα και δοξάσωσιν τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*»⁵. «*Προσέχετε ἑαυτοῖς, μήποτε βαρηθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδία ἐν κραιπάλῃ και μέθῃ και μερίμναις βιωτικαῖς*»⁶. «*Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμένα και οἱ λύχνοι καιόμενοι και ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν, πότε ἀναλύσει ἐκ τῶν γάμων, ἵνα ἐλθόντος και κρούσαντος ἀνοίξωσιν αὐτῶ. Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ εὐρήσει οὕτω ποιοῦντα*»⁷. Και πάλι: «*Ὁ δοῦλος ὁ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ και μὴ ποιήσας δαρήσεται πολλὰς*»⁸. «*Τί με καλεῖτε, Κύριε Κύριε, και οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω;*»⁹. Και πάλι: «*Ἐὰν δὲ εἶπῃ ὁ δοῦλος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, χρονίζει ὁ κύριός μου, και ἄρξεται τύπτειν τοὺς συνδούλους, ἐσθίειν τε και πίνειν και μεθύσκεσθαι, ἥξει ὁ κύριος αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ ἣ οὐ προσδοκᾷ και διχοτομήσει αὐτόν, και τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει*»¹⁰. [Διότι ὅλα αὐτὰ δείχνουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τό αὐτεξούσιο και ὁ Θεός συμβουλεύει. Προτρέπει μὲν νά τὸν ὑπακοῦμε, ὅμως, δὲν μᾶς ἀναγκάζει]¹¹.

4. Γι' αὐτό, ἂν κάποιος ἀρνήται νά ἀκολουθήσῃ τό Εὐαγγέλιο, ἐπιτρέπεται μὲν σέ αὐτόν, ὅμως, δὲν τοῦ συμφέρει. Ἡ ἀνυπακοή στον Θεό και ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀγαθοῦ ἐγκρατεῖται στήν ἐξουσία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ φέρνει μεγάλη ζημία και καταδίκη. Και γι' αὐτό ὁ Παῦλος λέγει «*Πάντα ἔξεστι, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει*»¹². Ἀναφέρεται στήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας «*πάντα ἔξεστι*»: ὅτι δὲν τὸν ἀναγκάζει ὁ Θεός, ἀλλὰ ἀπλῶς δὲν τοῦ συμφέρει νά καταχρασθῇ τήν ἐλευθερία, μέχρι τοῦ σημείου νά καλύπτῃ τήν κακία του. Και πάλι λέγει «*Λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ*»¹³. «*Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἢ αἰσχροῦτης ἢ μωρολογίας ἢ εὐτραπελίας, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστίας*»¹⁴. «*Ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ· ὡς τέκνα φωτὸς εὐσημῶνως περιπατεῖτε*»¹⁵. «*Μὴ κώμοις και μέθαις, μὴ κοίταις και ἀσελγείαις, μὴ ἐριδι και ζήλῳ*»¹⁶. «*Και ταῦτα τινες ἦτε· ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιασθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν*»¹⁷. Ἐάν, λοιπόν, δὲν ἦταν στό χέρι μας τό νά τὰ κάνουμε αὐτὰ ἢ ὄχι, ποῖό λόγο εἶχε ὁ ἀπόστολος, και πολύ πριν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος, νά συμβουλεύῃ ἄλλα νά κάνουμε και ἀπό μερικά νά ἀπέχωμε; Ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς εἶνε προικισμένος μέ τήν

ἐλευθερία τῆς σκέψεως, ὅπως καί ὁ Θεός, καθ' ὁμοιότητα τοῦ ὁποίου πλάσθηκε¹⁸, πάντοτε δίδεται σέ αὐτόν ἢ συμβουλή νά κατέχη τό ἀγαθό, τό ὁποῖο τελειοποιεῖται μέ τήν ὑπακοή στόν Θεό.

5. Καί ὄχι μόνο στά ἔργα, ἀλλά καί στήν πίστι ἀκόμη ὁ Κύριος τήρησε τήν ἐλευθερία καί τό αὐτεξούσιο τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν λέγη: «*Κατὰ τὴν πίστιν σου γενηθήτω σοι*»¹⁹. δείχνοντας ἔτσι ὅτι ἡ πίστι τοῦ ἀνθρώπου εἶνε δική του, ὅπως καί τῆ γνώμη τήν ἔχει δική του. Καί πάλι: «*Πάντα δυνατὰ τῶ πιστεύοντι*»²⁰ καί: «*Ἔπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας γενηθήτω σοι*»²¹. Ὅλα αὐτά δείχνουν ὅτι γιά τόν ἄνθρωπο ἡ πίστι ἔγκειται στή δική του ἐξουσία. Καί γι' αὐτό «*ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῶ νιῶ οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν*»²². Γι' αὐτόν τό λόγο, λοιπόν, δείχνοντας ὁ Κύριος καί τῆ δική του καλωσύνη καί ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τό αὐτεξούσιο, ἔλεγε στήν Ἱερουσαλήμ: «*Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα σου ὃν τρόπον ἡ ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησας; Διὸ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*»²³.

6. Ὅσοι λέγουν ἀντίθετα πρὸς αὐτά, οἱ ἴδιοι εἰσάγουν ἓναν ἀδύνατο Κύριο, σάν νά μή μπόρεσε, δηλαδή, νά τελειοποιήσῃ αὐτό πού θέλησε ἢ, πάλι, νά ἀγνοῖ ὅτι εἶνε ἐκ φύσεως χοϊκοί, ὅπως λέγουν οἱ ἴδιοι, καί ὅτι δέν μποροῦν νά πάρουν τήν ἀφθαρσία του. Ἀλλά ἔπρεπε, λέγουν, αὐτός οὔτε τοὺς ἀγγέλους νά τοὺς κἀνῆ τέτοιους, πού νά μποροῦν νά παραβοῦν, οὔτε τοὺς ἀνθρώπους ἔτσι πού ἀμέσως φάνηκαν ἀχάριστοι σέ αὐτόν. Διότι ἔγιναν λογικοὶ καί ἱκανοὶ νά ἐξετάζουν καί κρίνουν· καί ἀντιθέτως μέ τὰ ἄλογα ὄντα ἢ τὰ ἄψυχα, τὰ ὁποῖα μέ τῆ δική τους θέλησι δέν μποροῦν νά κάνουν τίποτε, ἀλλά ἀπὸ ἀνάγκη καί μέ τῆ βία ἔλκονται στό ἀγαθό καί ἔχουν μία αἰσθησι καί ἓνα ἦθος, δέν ἔγιναν ἀκαμπτοι καί χωρὶς γνώμη, ὥστε νά μή μποροῦν νά εἶνε τίποτε ἄλλο ἐκτός ἀπὸ αὐτό πού ἔγιναν. Ἐτσι οὔτε εὐχάριστο θά ἦταν γι' αὐτούς τό ἀγαθό οὔτε πολὺτιμη ἢ ἐπικοινωνία μέ τόν Θεό, οὔτε πολὺ πρέπει νά ἐπιζητοῦν τό ἀγαθό, τό ὁποῖο δέν προώδευσε μέ τῆ δική τους προσπάθεια καί φροντίδα καί σπουδῆ, ἀλλά ἐμφυτεύθηκε μόνο του καί ἦσυχια. Ἐτσι θά εἶνε ἀδιάφοροι οἱ ἀγαθοί, διότι ἀπὸ τῆ φύσι μᾶλλον, παρά ἀπὸ τῆ θέλησι τους, εἶνε τέτοιοι καί ἔχουν τό ἀγαθό μόνοι τους καί ὄχι κατ' ἐκλογήν. Καί γι' αὐτό οὔτε καταλαβαίνουν ὅτι τό ἀγαθό εἶνε ὠραῖο, οὔτε καί τό ἀπολαμβάνουν. Πῶς νά ἀπολαμβάνουν τό ἀγαθό αὐτοὶ πού δέν τό ξέρουν; Ποιὰ δόξα ὑπάρχει γιά ὅσους δέν τό φρόντισαν; Καί τί στεφάνι ἀπόκειται γι' αὐτούς πού δέν τό κέρδισαν ὡς νικηταὶ στόν ἀγῶνα;

7. Καί γι' αὐτό ὁ Κύριος εἶπε ὅτι «*βιάζεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ βιασται ἀρπάξουσιν αὐτήν*»²⁴. Δηλαδή, τήν ἀρπάξουν ὅσοι ἀγρυπνοῦν μέ ἐπιμονή, δύναμι καί ἀγῶνα. Γι' αὐτό καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει στοὺς Κορινθίους: «*Οὐκ οἶδατε, ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται, ἐκεῖνοι μὲν ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, ἡμεῖς δὲ*

ἀφθαρτον. Ἐγὼ δὲ οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως, οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων, ἀλλ' ὑποπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι»²⁵. Ὁ καλός, λοιπόν, ἀγωνιστής μᾶς προτρέπει στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀφθαρσία, γιὰ νὰ στεφανωθοῦμε καὶ νὰ θεωρήσωμε πολύτιμο τὸ στεφάνι αὐτό, διότι τὸ παίρνουμε μὲ ἀγῶνα καὶ ὄχι διότι αὐξάνει μόνο του. Καὶ ὅσο τὸ ἀποκτοῦμε μὲ ἀγῶνα, τόσο πιο πολύτιμο εἶνε. Καὶ ὅσο πιο πολύτιμο εἶνε, τόσο καὶ ἐμεῖς τὸ ἀγαποῦμε πάντα. [Αὐτὰ πού ἀποκτοῦμε ἀμέσως δὲν τὰ ἀγαποῦμε ἐξ ἴσου μὲ ἐκεῖνα πού τὰ βρίσκουμε μὲ πολλή φροντίδα]²⁶. Ἐπειδὴ, λοιπόν, στὸ χέρι μας μᾶλλον ἦταν τὸ νὰ ἀγαποῦμε τὸν Θεό, ὁ Κύριος μᾶς δίδαξε ὅτι τὸ ἀποκτοῦμε αὐτὸ μὲ κόπο καὶ ὁ ἀπόστολος τὸ παρέδωσε ἔτσι. Καὶ ἄλλωστε, θά ἦταν παράλογο τὸ ἀγαθὸ μας, τὸ ὁποῖο δὲν εἶχε ἀποκτηθῆ μὲ κόπο. Ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ βλέπωμε δὲν θά ἦταν τόσο ἐπιθυμητὸ σέ ἐμᾶς, ἂν δὲν ξέραμε πόσο κακὸ εἶνε τὸ νὰ μὴ βλέπωμε. Καὶ τὴν ὑγεία ἢ πείρα τοῦ ἀρρώστου τὴν κάνει πιο πολύτιμη· ὅπως καὶ τὸ φῶς τὸ κάνει πολυτιμώτερο ἢ σύγκρισι μὲ τὸ σκοτάδι καὶ τὴ ζωὴ ἢ σύγκρισι μὲ τὸ θάνατο. Ἐτσι καὶ ἡ οὐράνια βασιλεία τιμᾶται πιο πολὺ ἀπὸ αὐτοὺς πού γνώρισαν τὴν ἐπίγεια βασιλεία. Ὅσο, ὅμως, τὴν τιμοῦμε πιο πολὺ, τόσο πιο πολὺ τὴν ἀγαποῦμε. Καὶ ἂν τὴν ἀγαποῦμε πιο πολὺ, θά γίνωμε πιο ἔνδοξι κοντὰ στὸν Θεό. Ὑπὲρ ἡμῶν, λοιπόν, τὰ ὑπέμεινε ὅλα αὐτὰ ὁ Κύριος, ὥστε μαθαίνοντάς τα ὅλα νὰ εἴμαστε στὸ μέλλον προσεκτικοὶ σέ ὅλα καὶ νὰ παραμένωμε σταθεροὶ στὴν ἀγάπη του, διότι μὲ τὴ λογικὴ διδαχθῆκαμε νὰ ἀγαποῦμε τὸν Θεό. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς ἔδειξε μακροθυμία στὴν ἀποστασία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, μαθαίνει μὲ αὐτὴν, ὅπως καὶ ὁ προφῆτης λέγει: «Παιδεύσει σε ἡ ἀποστασία σου»²⁷. Καὶ ὁ Θεὸς τὰ προορίζει ὅλα γιὰ τὴν τελείωσι τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴ δραστηριότητά του καὶ τὴ φανέρωσι τῆς θείας οἰκονομίας. Μὲ ἀποτέλεσμα καὶ ἡ ἀγαθότητα νὰ φαίνεται καὶ ἡ δικαιοσύνη νὰ ἐπιτελῆται καὶ ἡ Ἐκκλησία νὰ καταρτίζεται «σύμμορφος τῆς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ»²⁸ καὶ κάποτε ἐπὶ τέλους νὰ ὠριμάσῃ ὁ ἄνθρωπος μὲ τόσα πολλὰ, γιὰ νὰ βλέπῃ καὶ κατανοῇ τὸν Θεό.

Κεφάλαιο ΛΗ'

1. [Ἄν κάποιος ἐρωτᾷ: δὲν μπορούσε ὁ Θεὸς νὰ κἀνῃ ἐξ ἀρχῆς τέλειο τὸν ἄνθρωπο; αὐτὸς ἄς μάθῃ ὅτι τὰ πάντα εἶνε δυνατὰ στὸν Θεό¹, ὁ ὁποῖος πάντοτε παραμένει ὁ ἴδιος καὶ εἶνε ἀγένητος. Ὅσα, ὅμως, ἔγιναν, ἐπειδὴ ἀργότερα πῆραν τὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας τους, κατὰ τοῦτο πρέπει καὶ νὰ ὑστεροῦν ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ τους. Διότι δὲν μπορούσαν νὰ εἶνε ἀγένητα αὐτὰ πού πρόσφατα ἔγιναν. Ἐφ' ὅσον, ὅμως, δημιουργήθηκαν, κατὰ τοῦτο καὶ ὑστεροῦν ἀπὸ τὸ τέλειο. Καὶ ἐπειδὴ εἶνε νεώτερα, γι' αὐτὸ εἶνε καὶ «νήπια»² καὶ ἀσυνήθιστα καὶ ἀγύμναστα γιὰ τὴν τέλεια διδασκαλία. Ὅπως, λοιπόν, ἡ μὲν μητέρα μπορεῖ νὰ δώσῃ στὸ βρέφος τέλεια τροφή, ἀλλὰ αὐτὸ

δέν μπορεί νά τή δεχθῆ, διότι εἶνε γιά μεγαλύτερους ἀπό αὐτό, ἔτσι καί ὁ Θεός· ὁ ἴδιος μέν μπορούσε ἐξ ἀρχῆς νά δώση τό τέλειο στόν ἄνθρωπο, ἀλλά ὁ ἄνθρωπος δέν μπορούσε νά τό πάρη, διότι ἦταν σέ νηπιακή κατάστασι. Γι' αὐτό καί ὁ Κύριός μας στούς ἐσχάτους καιρούς ἀνακεφαλαίωσε τά πάντα στόν ἑαυτό του³ καί ἦλθε σέ ἐμᾶς ὄχι ὅπως αὐτός μπορούσε, ἀλλά ὅπως ἐμεῖς μπορούσαμε νά τόν δοῦμε. Ὁ ἴδιος μέν μπορούσε νά ἔλθῃ σέ ἐμᾶς μέσα στήν ἀφθαρτῆ δόξα του. Ἀλλά ἐμεῖς ποτέ δέν θά μπορούσαμε νά βαστάσωμε τό μέγεθος τῆς δόξης του. Καί γι' αὐτό ὁ τέλειος ἄρτος τοῦ Πατρός σάν γάλα ἔδωσε τόν ἑαυτό του σέ ἐμᾶς πού ἦμασταν νήπια. Δηλαδή, παρουσιάσθηκε ὡς ἄνθρωπος, γιά νά τρεφώμαστε ἐμεῖς ἀπό τή σάρκα του σάν ἀπό μαστό καί μέ αὐτό τό γάλα, πού ἐτοίμασε, νά συνηθίσωμε νά τρῶμε καί νά πίνωμε τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ καί νά μπορέσωμε νά κρατήσωμε μέσα μας τόν ἄρτο τῆς ἀθανασίας, δηλαδή, τό Πνεῦμα τοῦ Πατρός.

2. Καί γι' αὐτό ἔλεγε ὁ Παῦλος στούς Κορινθίους· «Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὐδὲ γὰρ ἠδύνασθε βαστάζειν»⁴. Δηλαδή, διδαχθήκατε μέν τήν παρουσία τοῦ Κυρίου ὡς ἀνθρώπου, ἀκόμη, ὅμως, δέν ἀναπαύεται σέ ἐσᾶς τό Πνεῦμα τοῦ Πατρός, λόγω τῆς ἀδυναμίας σας. «Ὅπου γὰρ ζῆλος καί ἐρις ἐν ὑμῖν, καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε.»⁵ πού σημαίνει ὅτι τό Πνεῦμα τοῦ Πατρός δέν ἦταν ἀκόμη μέ αὐτούς, διότι ἦσαν ἀκατάρτιστοι καί ἀδύναμοι στή ζωή τους. Ὁ ἀπόστολος, λοιπόν, μπορούσε νά δώση τήν τροφή (διότι ἐκεῖνοι, πού χειροτονοῦσαν, ἐπαιρναν τό ἅγιο Πνεῦμα, δηλαδή, τήν τροφή τῆς ζωῆς), ὅμως, ἐκεῖνοι δέν μπορούσαν νά τήν πάρουν, διότι ἀκόμη εἶχαν ἀδύναμα καί ἀγύμναστα τά αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς, ὥστε νά μή μποροῦν νά γυμναστοῦν στά τοῦ Θεοῦ. Ἐτσι καί στήν ἀρχή, ὁ μέν Θεός μπορούσε νά δώση τό τέλειο στόν ἄνθρωπο, ἀλλά ἐκεῖνος, ἐπειδὴ εἶχε γίνει πρὶν ἀπό λίγο, δέν μπορούσε νά τό πάρη, ἢ, ἂν τό ἐπαιρνε, νά τό δεχθῆ μέσα του, ἢ, καί ἂν τό δεχόταν, νά τό κρατήσῃ. Καί γι' αὐτό ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, μολοντί ἦταν τέλειος, φερόταν ὡς νήπιο πρὸς τόν ἄνθρωπο, ὄχι ἐξ ἰδίας ὑπαιτιότητος, ἀλλά ἐξ αἰτίας τῆς νηπιότητος τοῦ ἀνθρώπου· καί γινόταν κατανοητός, ὅπως μπορούσε ὁ ἄνθρωπος νά τόν κατανοήσῃ. Δέν ἦταν ὁ Θεός αὐτός πού ἦταν ἀδύνατος καί εἶχε ἀνάγκη, ἀλλά ὁ ἄνθρωπος πού ἐγινε προσφάτως, διότι δέν ἦταν ἀγέννητος.

3. Στόν Θεό φαίνεται ἡ δύναμι καί ἡ σοφία καί ἡ ἀγαθότητα· δύναμι μέν καί ἀγαθότητα, διότι μέ τή θέλησί του δημιουργεῖ καί κάνει αὐτά πού ὡς τότε δέν ὑπῆρχαν· σοφία δέ, διότι δημιουργεῖ πράγματα ὠραῖα καί ἁρμονικά καί κομψά. Καί ὅλα αὐτά, λόγω τῆς ὑπερβολικῆς ἀγαθότητός του, ἀξάνουν καί παραμένουν γιά περισσότερο χρόνο καί θά πάρουν τή δόξα τοῦ ἀγενήτου, διότι ὁ Θεός ἀφθόνως χαρίζει τό καλό. Ἐφ' ὅσον ἐγιναν αὐτά, δέν εἶνε ἀγέννητα. Ἐπειδή, ὅμως, παραμένουν γιά πολλούς αἰῶνες, θά πάρουν τή δύναμι τοῦ ἀγενήτου, διότι ὁ Θεός ὡς δῶρο τούς χαρίζει τήν παντοτινή

παραμονή. Καί ἔτσι, εἶνε μὲν πρῶτος σέ ὄλα ὁ Θεός, πού εἶνε ὁ μόνος ἀγένητος καί ὁ πρῶτος ἀπό ὄλους καί ὁ αἷτιος τῆς ὑπάρξεως γιά ὄλα, ἐνῶ ὄλα τά ἄλλα μένουں ὑποταγμένα στόν Θεό. Ἡ ὑποταγή στόν Θεό σημαίνει ἀφθαρσία καί ἡ παραμονή στήν ἀφθαρσία σημαίνει δόξα ἀγενήτου. Μέ αὐτήν τή σειρά, μέ τέτοια σύμμετρία καί μέ τέτοια καθοδήγησι, ὁ γενητός καί πλασμένος ἄνθρωπος γίνεται «κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσιν» τοῦ ἀγενήτου Θεοῦ. Ὁ μὲν Πατήρ εὐδοκεῖ καί διατάσσει⁶, ὁ δέ Υἱός πράσσει καί δημιουργεῖ⁷ καί τό Πνεῦμα τρέφει καί αὐξάνει⁸. Καί ὁ ἄνθρωπος προκόβει σιγά-σιγά καί ἀνυψώνεται πρὸς τό τέλειο, δηλαδή, κοντά στόν ἀγένητο Θεό. Ὁ ἀγένητος εἶνε τέλειος· καί αὐτός εἶνε ὁ Θεός. Ἐπρεπε καί ὁ ἄνθρωπος πρῶτα νά γίνη καί, ἀφοῦ ἀνδρωθῆ, νά πληθυνθῆ, καί, ἀφοῦ πληθυνθῆ, νά ἐνισχυθῆ, καί, ἀφοῦ ἐνισχυθῆ, νά δοξασθῆ, καί, ἀφοῦ δοξασθῆ, νά δῆ τόν Δεσπότη του. Διότι ὁ Θεός ἐπρόκειτο νά φανῆ· ὅποιος δέ τόν ἰδῆ, ἀποκτᾶ τήν ἀφθαρσία. Καί ἡ ἀφθαρσία μᾶς κάνει νά εἶμαστε κοντά στόν Θεό⁹¹⁰.

4. Ὅπως δὴποτε, λοιπόν, εἶνε ἀνόητοι ὅσοι δέν περιμένουν τόν καιρό τῆς αὐξήσεως καί τήν ἀδυναμία τῆς φύσεώς τους τήν ἀποδίδουν στόν Θεό. Οὔτε τόν Θεό οὔτε τόν ἑαυτό τους γνωρίζουν, ἄπληστοι καί ἀχάριστοι, ἀρνούμενοι ὅτι πρῶτα εἶνε αὐτό πού ἔγιναν, ἄνθρωποι δεκτικοί παθῶν. Παραβαίνουν τόν ἀνθρώπινο νόμο καί θέλουν, πρὶν γίνουν ἄνθρωποι, νά εἶνε ὅμοιοι μέ τόν Δημιουργό Θεό καί νά μὴ ὑπάρχη καμμία διαφορά τοῦ ἀγενήτου Θεοῦ καί τοῦ δημιουργημένου ἀθρώπου. Εἶνε πῖο ἀνόητοι καί ἀπό τά ἄλογα ζῶα. Αὐτά δέν κατηγοροῦν τόν Θεό, διότι δέν τά ἔκανε ἀνθρώπους, ἀλλά κάθε τι πού ἔγινε, τόν εὐχαριστεῖ, διότι ἔγινε. Ἐμεῖς τόν κατηγοροῦμε, διότι δέν γίναμε ἐξ ἀρχῆς θεοί, ἀλλά πρῶτα μὲν ἄνθρωποι καί στό τέλος θεοί· ἄν καί ὁ Θεός τό ἔκανε αὐτό διότι εἶνε ἀπλός καί ἀγαθός, γιά νά μὴ τόν θεωρήσῃ κανεῖς φθονερό ἢ ὅτι δέν δίδει. Λέγει σαφῶς: «Ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες»¹¹. Σέ ἐμᾶς, ὅμως, οἱ ὅποιοι δέν μποροῦμε νά βαστάσωμε τή δύναμι τῆς θεότητός του, λέγει: «Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε»¹². Ἀναφέρει, δηλαδή, καί τά δύο· καί τήν καλωσύνη του μέ τή δωρεά του καί τή δική μας ἀδυναμία καί τό αὐτεξούσιό μας. Κατά τήν καλωσύνη του, καλῶς ἔδωσε τό ἀγαθό καί ἔκανε τοὺς ἀνθρώπους ὅμοιους μέ αὐτόν, αὐτοδύναμους. Κατά τήν πρόνοιά του ἤξερε τήν ἀδυναμία τῶν ἀνθρώπων καί τί θά προερχόταν ἀπό αὐτήν. Ἀλλά κατά τήν ἀγάπη καί τή δύναμι του θά ὑπερνικήσῃ τή φύσι μας πού δημιουργήθηκε. Ἐπρεπε πρῶτα νά γίνη φανερή ἡ φύσι μας καί ἔπειτα νά ὑπερνικηθῆ καί καταποθῆ τό θνητό ἀπό τήν ἀθανασία καί τό φθαρτό ἀπό τήν ἀφθαρσία¹³ καί νά γίνη ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ¹⁴, νά λάβῃ, δηλαδή, τή γνῶσι τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ.

Κεφάλαιο ΛΘ'

1. 'Ο άνθρωπος έλαβε τή γνώσι του καλού και του κακού. Τό καλό εΐνε νά υπακούη στον Θεό και νά πιστευή σε αυτόν και νά φυλάσση τήν έντολή του. Και αυτό εΐνε ή ζωή του ανθρώπου· όπως τό νά μή υπακούη στον Θεό εΐνε κακό και αυτό εΐνε ό θάνατός του. 'Επειδή, λοιπόν, επέδειξε ό Θεός τή μακροθυμία του, γνώρισε ό άνθρωπος και τό αγαθό της υπακοής και τό κακό της άνυπακοής. 'Ετσι, τό μάτι της ψυχής δοκιμάζοντας και τά δύο εξέλεξε τά καλύτερα, κρίνοντάς τα, και ποτέ δέν εΐνε νωθρό ούτε παραμελει τήν εκτέλεσι της έντολής του Θεού. Και αυτό πού του αφαιρεί τή ζωή, δηλαδή, ή άνυπακοή στον Θεό, μέ τήν πείρα μαθαίνει ότι εΐνε κακό και δέν τό δοκιμάζει ποτέ πιά, ενώ ή υπακοή στον Θεό, πού εΐνε ή σωτηρία της ζωής του, εΐνε αγαθό και τή διαφυλάσσει μέ όλη του τήν προσοχή και τή φροντίδα. Γι' αυτό αισθάνεται και τά δύο, ώστε γνωρίζοντάς τα νά εκλέξη έν γνώσει του τά καλύτερα. Πώς, όμως, μπορούσε νά γνωρίζη τό αγαθό, άν άγνοούσε τό αντίθετό του; Αναμφιβόλως, εΐνε ισχυρότερη ή κατανόησι των προκειμένων, παρά εκείνων πού συμπεραίνουμε και υποθέτουμε. "Όπως, δηλαδή, ή γλώσσα μέ τή γεύσι δοκιμάζει τό γλυκό και τό πικρό και τό μάτι μέ τήν όρασι διακρίνει τό μαύρο από τό άσπρο και τό αυτί μέ τήν άκοή ξέρει τίς διαφορές των ήχων, έτσι και ή ψυχή, δοκιμάζοντας και τά δύο, μαθαίνει τό αγαθό και υπακούοντας στον Θεό γίνεται ισχυρότερη ως προς τήν τήρησι του αγαθού. Πρώτα μέν μέ τή μετάνοια αποποιείται τήν άνυπακοή, διότι εΐνε πικρό και κακό πράγμα. 'Επειτα κατανοεί και μαθαίνει ποιό εΐνε τό αντίθετο στό αγαθό και στό γλυκό, για νά μή επιχειρήση πιά ποτέ νά δοκιμάση τήν άνυπακοή στον Θεό. 'Εάν κάποιος άποφύγη νά γνωρίση και νά αισθανθῆ και τά δύο, αυτοκτονεί χωρίς νά τό καταλαβαΐνη.

2. Πώς, λοιπόν, θά εΐνε θεός αυτός πού δέν έγινε άκόμη άνθρωπος; Πώς θά εΐνε τέλειος, άν έγινε τώρα τελευταΐα; Πώς, πάλι, θά εΐνε άθάνατος αυτός πού μέ τή θνητή φύσι του δέν υπήκουσε στον Δημιουργό; Πρέπει πρώτα νά διαφυλάξης τήν τάξι του ανθρώπου και κατόπιν νά μετάσχησθι τή δόξα του Θεού. Δέν δημιουργείς έσύ τον Θεό, αλλά ό Θεός δημιουργεί έσένα. 'Εάν, λοιπόν, εΐσαι έργο του Θεού, νά εΐσαι βέβαιος ότι τό χέρι του Δημιουργού σου τά έκανε όλα σωστά, όσον άφορά έσένα, πού δημιουργήθηκες. Δώσε του τήν καρδιά σου εύκαμπτη και εύπλαστη και φύλαξε τή μορφή, μέ τήν όποία σε έπλασε ό Δημιουργός, έχοντάς μέσα σου τή δροσιά του, για νά μήν ξεραθῆς και χάσης τά άποτυπώματα των δακτύλων του. Φυλάγοντας τήν ένότητα μαζί του θά άνέλθης προς τό τέλειο. Διότι ή τέχνη του Θεού κρύβει τον πηλό πού υπάρχει μέσα σου. Τό χέρι του δημιούργησε μέσα σου τήν ύπαρξι. Θά σε χρίση από μέσα και από έξω μέ χρυσάφι καθαρό και μέ άσημι και θά σε στολίση τόσο πολύ, ώστε και ό ίδιος ό Βασιλιάς νά επιθυμήση τό κάλλος σου¹. "Αν, όμως, άμέσως σκληρυνθῆς και άποποιηθῆς τή δημιουργι-

κή τέχνη του καί φανῆς ἀχάριστος ἀπέναντί του, διότι ἐγινες ἄνθρωπος, ἐγινες ἀχάριστος στόν Θεό καί μαζί ἔχασες καί τήν τέχνη του καί τή ζωή. Διότι τό «ποιεῖν» εἶνε ἴδιον τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ. Τό «γίγνεσθαι» εἶνε ἴδιον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐάν, λοιπόν, τοῦ παραδώσης αὐτό πού εἶνε δικό σου, δηλαδή, τήν πίστι καί τήν ὑποταγή σέ αὐτόν, θά πάρης πίσω τήν τέχνη του καί θά εἶσαι τέλειο ἔργο τοῦ Θεοῦ.

3. Ἐάν δέν πιστεύσης σέ αὐτόν καί ἀποφύγης τά χέρια του, αὐτό θά εἶνε αἰτία ἀτελείας γιά ἐσένα πού δέν ὑπήκουσες καί ὄχι γι' αὐτόν πού σέ κάλεσε. Αὐτός ἐστειλε ἐκείνους πού κάλεσαν στό γάμο, ἀλλά ὅσοι δέν ὑπήκουσαν σέ αὐτόν ἔχασαν τό βασιλικό δεῖπνο. Δέν ἐξασθενεῖ, λοιπόν, ἡ δεξιοτεχνία τοῦ Θεοῦ. Μπορεῖ ἀπό τούς λίθους νά ἐγείρη τέκνα γιά τόν Ἀβραάμ². Ἀλλά ὅποιος δέν τόν ἀκολουθεῖ, μόνος του γίνεται αἰτία τῆς ἀτελείας του. [Οὔτε τό φῶς ἐξασθενεῖ, διότι μερικοί μόνοι τους τυφλώθηκαν, ἀλλά μένει ὅπως εἶνε. Ὅσοι τυφλώθηκαν, φταῖνε οἱ ἴδιοι. Καί πέφτουν στήν τύφλωσι, χωρίς οὔτε τό φῶς νά τούς δουλαγωγῇ κατ' ἀνάγκην οὔτε ὁ Θεός νά βιάζη ὅσους δέν θέλουν νά κρατήσουν τήν τέχνη του. Ὅσοι, λοιπόν, ἀπομακρύνθηκαν ἀπό τό πατρικό φῶς καί παρέβησαν τό θεσμό τῆς ἐλευθερίας, ἀπομακρύνθηκαν, διότι αὐτοί ἐφταιγαν, ἀλλά καί διότι δημιουργήθηκαν μέ τήν ἐλευθερία καί τό αὐτεξούσιο]³.

4. Ὁ Θεός, πού τά γνωρίζει ὅλα ἀπό πρῖν, ἐτοίμασε κατάλληλες κατοικίες καί στούς δύο· σέ αὐτούς μέν πού ζητοῦν τό φῶς τῆς ἀφθαρσίας καί προστρέχουν σέ αὐτό, μέ ἀγαθότητα δωρίζει τό φῶς πού ἐπιθυμοῦν· στούς ἄλλους, ὅμως, πού τό περιφρονοῦν καί τό ἀποστρέφονται, τό ἀποφεύγουν καί κατά κάποιον τρόπο τυφλώνονται μόνοι τους, ἐτοίμασε τό σκοτάδι, κατάλληλο γι' αὐτούς, ἀφοῦ ἀποστρέφονται τό φῶς. Καί σέ ὅσους ἀποφεύγουν νά ὑποτάσσωνται σέ αὐτόν ἐπέβαλε τιμωρία πού τούς ἤρμωσε. Ἡ ὑποταγή στόν Θεό εἶνε ἡ αἰώνια ἀνάπαυσι, ὥστε ὅσοι ἀποφεύγουν τό φῶς νά ἔχουν τόπο ἄξιό τῆς ἀποφυγῆς τους καί ὅσοι ἀποφεύγουν τήν αἰώνια ἀνάπαυσι νά ἔχουν κατοικία, ὅπως ἀρμόζει στή φυγή τους. Ἐπειδή, ὅμως, στόν Θεό ὅλα εἶνε καλά, ἐκεῖνοι πού αὐτοβούλως ἀποφεύγουν τόν Θεό, στεροῦνται ὅλα τά ἀγαθά καί, στερημένοι ἀπό ὅλα τά ἀγαθά πού δίδει ὁ Θεός, κατά συνέπεια θά ἐμπέσουν στή δίκαιη κρίσι τοῦ Θεοῦ. Διότι ὅποιοι ἀποφεύγουν τήν αἰώνια ἀνάπαυσι, δικαίως θά ζήσουν μέσα στήν τιμωρία. Καί ὅσοι ἀποφεύγουν τό φῶς, δικαίως θά κατοικήσουν στό σκοτάδι. Ἐπί πλέον ὅσοι ἀποφεύγουν αὐτό τό πρόσκαιρο φῶς, παραδίδονται στό σκοτάδι καί οἱ ἴδιοι γίνονται αἰτία, ἐπειδή ἐγκατέλειψαν τό φῶς, νά κατοικοῦν στό σκοτάδι· δέν εἶνε, ὅμως, τό φῶς αἰτία αὐτῆς τῆς διαμονῆς τους, ὅπως εἶπαμε πρῖν. Τό ἴδιο συμβαίνει μέ τό αἰώνιο φῶς τοῦ Θεοῦ· ὅσοι ἀποφεύγουν τό φῶς αὐτό πού ἐμπεριέχει ὅλα τά ἀγαθά, γίνονται μόνοι τους αἰτία νά κατοικήσουν στό αἰώνιο σκοτάδι, στερημένοι ἀπό ὅλα τά ἀγαθά, διότι οἱ ἴδιοι εἶνε ὑπαίτιοι αὐτῆς τῆς διαμονῆς τους.

Κεφάλαιο Μ'

1. [Υπάρχει ένας και ό αυτός Πατήρ, ό όποιος σέ όσους μέν επιθυμοϋν νά έπικοινωνήσουν μαζί του και παραμένουν στην ύποταγή του, τούς έτοιμάσε τά αγαθά του· στόν άρχηγό, όμως, τής άποστασίας, στό διάβολο, και σέ όσους άποστάτησαν μαζί του τούς έτοιμάσε τό αιώνιο πϋρ, στό όποιο, όπως ειπε ό Κύριος, θά σταλοϋν όσοι χωρίσθηκαν στα άριστερά¹. Και αυτό ειπε ό προφήτης· «*Εγώ Θεός και ζηλωτής, ποιων ειρήνην και κτιζων κακά*»². Έκείνους μέν, πού μετανοοϋν και επιστρέφουν σέ αυτόν, τούς ειρηνευει και τούς κάνει φίλους και τούς ένώνει μαζί του· για εκείνους, όμως, πού δέν μετανοοϋν και αποφεϋγουν τό φως του, έτοιμάσε τό αιώνιο πϋρ και τό «*εξώτερον σκοτός*»³, πού εινε κακά για όσους πέσουν σέ αυτά]⁴.

2. Έάν άλλος μέν ήταν ό Πατήρ πού δωρίζει την άνάπαυσι και άλλος ό Θεός πού προετοιμάσε τό πϋρ, θά ήσαν όμοίως διαφορετικοί και οι υιοί τους. Ό ένας μέν θά έστελνε στη βασιλεία του Πατρός, ό άλλος δέ στο αιώνιο πϋρ. Άλλά επειδή ό ένας και ό αυτός Κύριος τόνισε ότι στην κρίσι χωρίζεται όλο τό ανθρώπινο γένος, «*ώσπερ ό ποιμήν άφορίζει τά πρόβατα από των έρίφων*»⁵, και σέ άλλους μέν θά πη· «*Δεϋτε οι εύλογημένοι του Πατρός μου, κληρονομήσατε την ήτοιμασμένην υμιν βασιλείαν*»⁶, σέ άλλους δέ· «*Πορευεσθε άπ' έμου οι κατηραμένοι εις τό πϋρ τό αιώνιον, ό ήτοιμασεν ό Πατήρ μου τω διαβόλω και τοις άγγέλους αυτού*»⁷, άποδεικνύεται όλοφάνερα ότι ένας εινε και ό αυτός Πατήρ, «*ποιων ειρήνην και κτιζων κακά*»⁸, πού προετοιμάσε και στούς δύο ό,τι τούς ταιριάζει, και ως ένας κριτής στέλνει και τούς δύο στον τόπο πού τούς άρμόζει. Και στην παραβολή των ζιζανίων και του σίτου τό ίδιο δείχνει ό Κύριος λέγοντας· «*Όσπερ συλλέγεται τά ζιζάνια και πυρι κατακαίεται, οϋτως έσται έν τη συντελεία του αιώνος. Αποστελει ό υιός του ανθρώπου τούς άγγέλους αυτού, και συλλέξουσιν έκ της βασιλείας αυτού πάντα τά σκάνδαλα και τούς ποιούντας την άνομίαν, και βαλοϋσιν αυτούς εις την κάμινον του πυρός· εκεί έσται ό κλαυθμός και ό βρυγμός των όδόντων. Τότε οι δίκαιοι εκλάμψουσιν ως ό ήλιος έν τη βασιλεία του πατρός αυτών*»⁹. Ό Πατήρ, λοιπόν, πού προετοιμάσε για τούς δικαίους τή βασιλεία, στην όποία παίρνει ό Υιός του όσους αξιζουν, αυτός έτοιμάσε και την κάμινο του πυρός, στην όποία οι άγγελοι, πού ώρισε ό υιός του ανθρώπου, θά στείλουν κατ' έντολήν του Θεού όσους αξιζουν γι' αυτήν.

3. [Ό μέν Κύριος έσπειρε καλό σπέρμα στον άγρό του· «*Άγρός δέ έστιν ό κόσμος. Έν δε τω καθεύδειν τούς ανθρώπους, ήλθεν ό έχθρός, και έσπειρε ζιζάνια μέσον του σίτου, και άπήλθεν*»¹⁰. Διότι ό άποστάτης από τον Θεό άγγελος και έχθρός του από τότε πού ζήλησε τό πλάσμα του Θεού, επιχείρησε νά τό κάνη άκόμη και έχθρό προς τον Θεό. Γι' αυτό και ό Θεός τον μέν διάβολο, ό όποιος κρυφά από αυτόν έσπειρε τό ζιζάνιο, δηλαδή, εισήγαγε την παράβασι, τον ξεκόψε από την επικοινωνία μέ αυτόν· τον άνθρωπο, όμως, ό όποιος

ἀμελῶς μὲν, ἀλλὰ κακῶς παραδέχθηκε τὴν παρακοή, τὸν ἐλέησε καὶ ἀντέστρεψε γιὰ τὸ διάβολο τὴν ἔχθρα, μὲ τὴν ὁποία ἤθελε αὐτὸς νὰ κἀνῃ ἐχθρό τὸν Θεὸ μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ἀπώθησε μὲν τὴν ἔχθρα μὲ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ἔστρεψε δὲ καὶ τὴν ἔστειλε ἐναντίον τοῦ ὄφεως. Ἐτσι λέγει ἡ Γραφή πῶς εἶπε ὁ Θεὸς στὸν ὄφι· «Καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σοῦ καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς· αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν»¹¹. Καὶ τὴν ἔχθρα αὐτὴ ἀνακεφαλαίωσε ὁ Κύριος στὸν ἑαυτὸ του¹², διότι γεννήθηκε ὡς ἄνθρωπος ἀπὸ γυναῖκα καὶ πάτησε τὴν κεφαλὴ τοῦ ὄφεως¹³, ὅπως δεῖξαμε στό προηγούμενο βιβλίον¹⁴.

Κεφάλαιο ΜΑ'

1. Ἐπειδὴ μερικοὺς ἀγγέλους τοὺς ὠνόμασε ἀγγέλους τοῦ διαβόλου, γιὰ τοὺς ὁποίους προετοιμάσθηκε τὸ αἰώνιο πῦρ¹, καὶ πάλι στὴν παραβολὴ τῶν ζιζανίων εἶπε· «Τὰ ζιζάνιά εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ»², εἶνε ἀναγκαῖο νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Θεὸς ὅλους τοὺς ἀποστάτες τοὺς παρέδωσε σὲ ἐκεῖνον πού εἶνε ὁ πρωταίτιος αὐτῆς τῆς παραβάσεως. Ἀλλὰ ὁ διάβολος δὲν δημιούργησε οὔτε τοὺς ἀγγέλους οὔτε τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν φαίνεται πουθενά ὅτι ἔκανε κάτι ὁ διάβολος, ἐπειδὴ, ἀκριβῶς, καὶ αὐτὸς εἶνε δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ἄγγελοι. Ὅλα τὰ ἔκανε ὁ Θεός, ὅπως λέγει καὶ ὁ Δαυὶδ· «Ὅτι αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν»³.

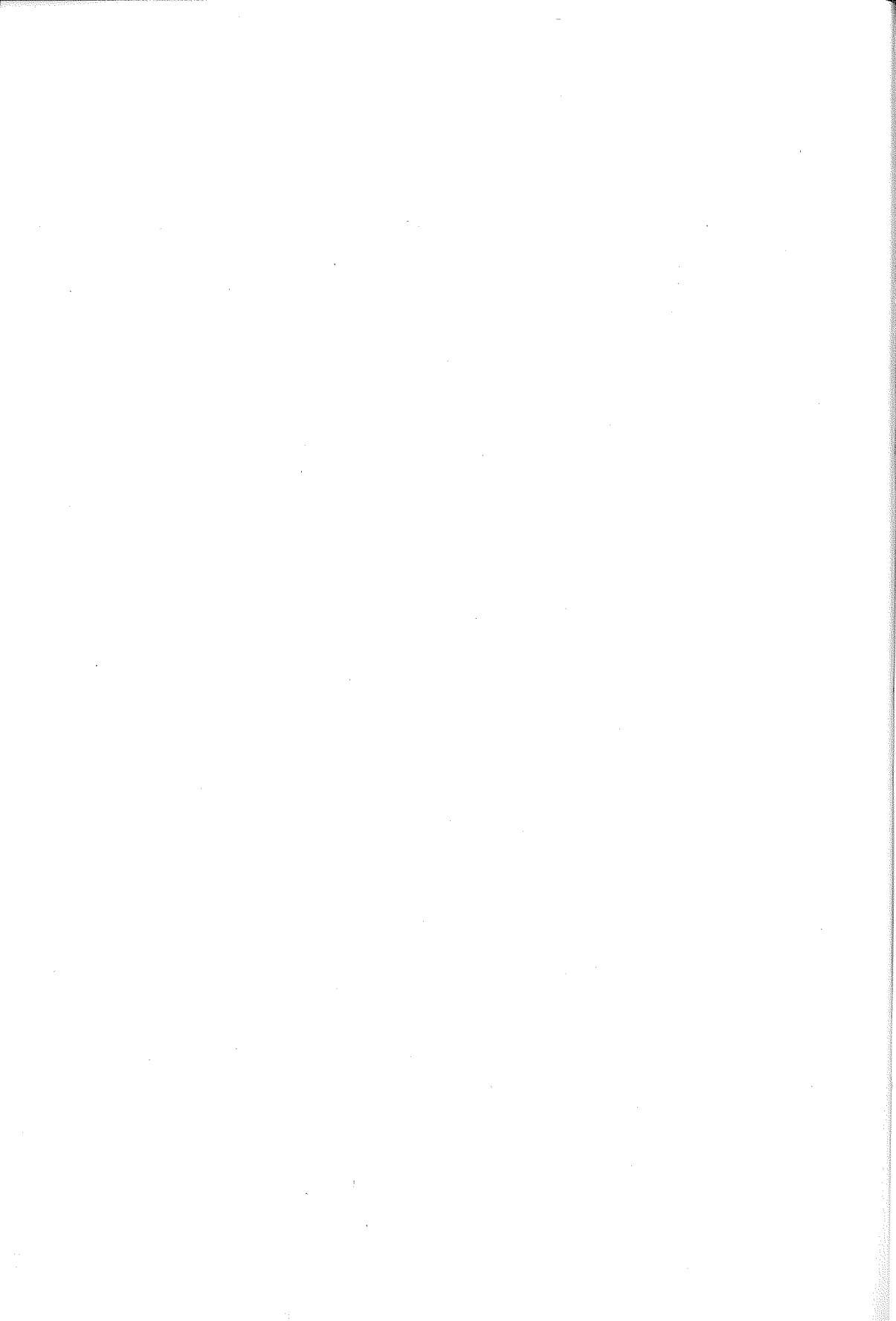
2. Ἐπειδὴ, λοιπόν, ὅλα τὰ ἔκανε ὁ Θεός καὶ ὁ διάβολος ἔγινε αἴτιος ἀποστασίας καὶ γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, δικαίως ἡ Γραφή ὀνομάζει πάντοτε αὐτοὺς, πού παραμένουν στὴν ἀποστασία, «υἱοὺς διαβόλου»⁴ καὶ ἀγγέλους τοῦ «πονηροῦ». Διότι ἡ λέξι «υἱός», ὅπως εἶπε καὶ κάποιος πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς, ἔχει δύο σημασίες. Ὁ ἕνας εἶνε υἱός κατὰ φύσι, διότι γεννήθηκε υἱός. Ὁ ἄλλος, ὅμως, θεωρεῖται υἱός, ἐπειδὴ ἔγινε τέτοιος· ἂν καὶ ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ αὐτοῦ πού γεννήθηκε καὶ αὐτοῦ πού ἔγινε. Ὁ ἕνας μὲν γεννήθηκε ἀπὸ αὐτόν, ὁ ἄλλος, ὅμως, ἔγινε ἀπὸ αὐτόν, εἴτε κατὰ λόγο δημιουργίας, εἴτε διότι διδάχθηκε τὴ διδασκαλία του. Ὅποιος διδάχθηκε ἀπὸ κάποιον ἄλλο μὲ τὸ λόγο, λέγεται υἱός τοῦ διδασκάλου καὶ ἐκεῖνος πατέρας του. Κατὰ φύσι, λοιπόν, ἢ μᾶλλον λόγῳ τῆς δημιουργίας, ὅλοι εἴμαστε, οὕτως εἰπεῖν, υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, διότι ὅλοι πλασθήκαμε ἀπὸ τὸν Θεό. Κατὰ τὴν ὑπακοή, ὅμως, στὴ διδασκαλία του, δὲν εἴμαστε ὅλοι υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλὰ ὅσοι πιστεύουν σὲ αὐτόν καὶ κάνουν τὸ θέλημά του. Ὅσοι δὲν πιστεύουν καὶ δὲν κάνουν τὸ θέλημά του εἶνε υἱοὶ καὶ ἄγγελοι τοῦ διαβόλου. Καὶ ἐπειδὴ ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, λέγει στὸν Ἡσαΐα· «Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν»⁵. Καὶ πάλι τοὺς ὀνομάζει ξένους υἱούς· «Υἱοὶ ἀλλότριον ἐμψύσαντό μοι»⁶. Κατὰ φύσι μὲν εἶνε υἱοὶ, διότι ἔγιναν ἀπὸ αὐτόν, κατὰ τὰ ἔργα τους, ὅμως, δὲν εἶνε υἱοὶ.

3. Όπως στους ανθρώπους, τά παιδιά, πού δέν ύπακούουν στους γονεΐς, αποπαιδώνονται καί, ένώ έκ φύσεως εΐνε παιδιά τους, κατά τό νόμο εΐνε ξένα, διότι δέν κληρονομοϋν τούς φυσικούς γονεΐς, τό ίδιο συμβαίνει μέ τόν Θεό· όσοι δέν τόν ύπακούουν, τούς άποκηρύσσει καί παϋουν νά εΐνε παιδιά του. Γι' αυτό οϋτε τήν κληρονομία του μποροϋν νά πάρουν, όπως λέγει ό Δαυΐδ· «Άπηλοτριώθησαν οί άμαρτωλοί από μήτρας, θυμός αύτοΐς κατά τήν όμοίωσιν τοϋ όφρεως»⁷. Καί γι' αυτό ό Κύριος αύτούς, πού γνώριζε πώς ήσαν γεννήματα ανθρώπων, τούς εΐπε «γεννήματα έχιδνών»⁸, διότι σάν τίς όχιές βαδίζουν μέ πονηριά καί βλάπτουν τούς άλλους. «Προσέχετε», λέγει από τής ζΰμης τών φαρισαίων καί σαδδουκαίων»⁹. Άλλά καί γιά τόν Ήρώδη λέγει «Εΐπατε τή άλώπεκι αύτη»¹⁰, δείχνοντας έτσι τήν τιποτένια πανουργία καί τό δόλο του. Γι' αυτό ό προφήτης Δαυΐδ λέγει «Άνθρωπος έν τιμῆ ών παρασυνεβλήθη τοΐς κτήνεσι»¹¹. Καί ό Ίερεμίας, πάλι, λέγει «Ίπποι θηλυμανείς έγενήθησαν, έκαστος επί τήν γυναικα τοϋ πλησίον αύτοϋ έχρεμέτιζον»¹². Καί ό Ήσαΐας, κηρύσσοντας στήν Ίουδαία καί συνδιαλεγόμενος μέ τόν Ίσραήλ, τούς έλεγε «άρχοντες Σοδόμων» καί «λαό Γομόρρας»¹³. Έδειχνε ότι ή παράβασί τους ήταν όμοια μέ εκείνην τών Σοδομιτών καί ότι κάνουν τίς ίδιες άμαρτίες, πού εΐχαν καί εκείνοι. Έπειδή κάνουν τά ίδια έργα, τούς άποκαλεί μέ τίς ίδιες λέξεις. Καί έπειδή ό Θεός δέν τούς έκανε έτσι από τή φύσι τους, αλλά μποροϋν νά ζοϋν μέ δικαιοσύνη, τούς έλεγε ό ίδιος, δίδοντάς τους καλή συμβουλή· «Αούσασθε, καθαροί γίνεσθε, άφέλετε τας πονηρίας από τών ψυχών υμών άπέναντι τών όφθαλμών μου, παύσασθε από τών πονηριών υμών»¹⁴. Δηλαδή, όταν οί ίδιοι παραβοϋν καί άμαρτήσουν, τούς έπιτιμά παρομοίως μέ τούς Σοδομίτες. Όταν, όμως, μεταστραφοϋν καί μετανοήσουν καί σταματήσουν νά διαπράττουν τήν κακία, μποροϋν νά εΐνε παιδιά τοϋ Θεοϋ και νά λάβουν τήν κληρονομία τής άφθαρσίας πού παρέχει αύτός. Γι' αυτόν τό λόγο, λοιπόν, όνομάζει άγγέλους τοϋ διαβόλου¹⁵ καί υιούς τοϋ πονηροϋ¹⁶ αύτούς πού πιστεύουν στό διάβολο καί κάνουν τό δικό του θέλημα. Όλοι μέν έξ άρχῆς έγιναν από τόν ένα καί τόν αυτό Θεό. Όταν πιστεύουν καί παραμένουν ύποταγμένοι στόν Θεό καί φυλάσσουν τή διδασκαλία του, εΐνε υιοί τοϋ Θεοϋ. Όταν, όμως, άποστατοϋν καί τήν παραβαίνουν, άνήκουν στόν άρχηγό τους, τό διάβολο, ό όποϊος έγινε αίτιος τής άποστασίας πρώτα γιά τόν έαυτό του καί μετά γιά τούς άλλους.

4. Έπειδή ύπάρχουν πολλοί λόγοι τοϋ Κυρίου, πού όλοι διακηρύσσουν ένα καί τόν αυτό Πατέρα, τόν Δημιουργό αύτοϋ τοϋ κόσμου, έπρεπε καί έμεις νά άνασκευάσωμε μέ πολλά λόγια αύτούς πού εΐνε περιπλεγμένοι μέσα σέ πολλές πλάνες, άν, βεβαίως, μποροϋν κάπως, άφοϋ έλεγχοϋν διά πολλών, νά έπιστρέψουν στήν αλήθεια καί νά σωθοϋν. Εΐνε, όμως, αναγκαίο στή συνέχεια, μετά τούς λόγους τοϋ Κυρίου, νά προσθέσωμε σέ αυτό τό σύγγραμμα καί τή διδασκαλία τοϋ Παϋλου, νά έξετάσωμε τίς άπόψεις του, νά παρουσιάσωμε τόν άπόστολο, νά αναπτύξωμε όλα τά λόγια του πού πα-

ερμηνεύθηκαν από τούς αίρετικούς, διότι δέν τά κατάλαβαν καθόλου, καί νά δείξωμε τήν παραφροσύνη τους καί τήν ανοησία τους. Ἐπίσης, ἀπό τόν ἴδιο ἀπόστολο, ἀπό τόν ὁποῖο παίρνουν χωρία καί μᾶς δημιουργοῦν προβλήματα, εἶνε ἀνάγκη νά ἀποδείξωμε ὅτι αὐτοί μὲν εἶνε ψεῦτες, ἐνῶ ὁ ἀπόστολος εἶνε κήρυκας τῆς ἀληθείας καί τά δίδαξε ὅλα σύμφωνα μέ τό κήρυγμα τῆς ἀληθείας· ὅτι ἕνας εἶνε ὁ Θεός Πατήρ πού μίλησε στόν Ἀβραάμ, πού ἔδωσε τό νόμο, πού ἀπέστειλε πρωύτερα τούς προφήτες, πού ἔστειλε στούς ἐσχάτους χρόνους τόν Υἱό του καί δώρισε τή σωτηρία στό πλάσμα του πού φέρει σῶμα. Τούς υπόλοιπους, λοιπόν, λόγους τοῦ Κυρίου, πού μᾶς δίδαξε γιά τόν Πατέρα ὄχι μέ παραβολές, ἀλλά αὐτολεξεῖ, καί τήν ἀνάπτυξι τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μακαρίου Παύλου θά παρουσιάσωμε στό ἄλλο βιβλίο. Ἔτσι μέ τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ θά σοῦ παραδώσωμε ὠλοκληρωμένο τό ἔργο γιά τόν ἔλεγχο καί τήν ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. Μέ αὐτόν τόν τρόπο καί ἐμεῖς οἱ ἴδιοι καί σύ μέ πέντε βιβλία ἐξασκουμάστε στήν ἀντιμετώπισι ὅλων τῶν αίρετικῶν.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Προοίμιο

Σέ τέσσερα βιβλία, πού σοῦ στείλαμε πρὶν ἀπὸ αὐτό, ἀγαπητέ, ἐλέγξαμε ὅλους τοὺς αἰρετικούς, φανερώσαμε τὴν διδασκαλία τους καὶ ἀνατρέψαμε αὐτοὺς πού διετύπωσαν ἀνόσιες γνώμες. Ἀφ' ἑνὸς μὲν παρουσιάσαμε κάτι ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη διδασκαλία τοῦ καθενὸς ἀπὸ αὐτοὺς, πού τὴν παραθέτουν στὰ συγγράμματά τους, ἀφ' ἑτέρου δέ μέ τό λόγο καί τὰ τόσα ἐπιχειρήματα δείξαμε τὴν ἀλήθεια καί φανερώσαμε τό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό, ὅπως ἀναφέραμε, τό κήρυξαν οἱ προφῆται, τό τελειοποίησε ὁ Χριστός καί τό παρέδωσαν οἱ ἀπόστολοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τό παρέλαβε ἡ Ἐκκλησία καί τό διεφύλαξε καλά, μόνον αὐτῇ, σέ ὅλο τόν κόσμον καί τό παρέδωσε στὰ τέκνα τῆς. Ἐπιλύσαμε ἀκόμη ὅλα τὰ ζητήματα, πού μᾶς προβάλλουν οἱ αἰρετικοί. Ἀναπτύξαμε τὴν διδασκαλία τῶν ἀποστόλων καί δείξαμε τὰ πῶς πολλά ἀπὸ αὐτά πού εἶπε ὁ Κύριος μέ τίς παραβολές καί ἀπὸ αὐτά πού ἔκανε. Σέ αὐτό τό πέμπτο βιβλίο τοῦ ὅλου ἔργου μας περὶ τοῦ ἐλέγχου καί τῆς ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως θά ἐπιχειρήσωμε νά παρουσιάσωμε ἀποδείξεις ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη διδασκαλία τοῦ Κυρίου καί τίς ἐπιστολές τῶν ἀποστόλων, ὅπως ζήτησες ἀπὸ ἐμᾶς. Ὑπακούσαμε στήν ἐντολή σου (διότι εἴμαστε ταγμένοι καί στή διακονία τοῦ λόγου) καί μέ κάθε τρόπο προσπαθήσαμε – κατὰ τό δυνατό – νά σοῦ δώσωμε πάρα πολλά ἐφόδια γιά τὴν καταπολέμησι τῶν αἰρετικῶν, ἀλλά καί νά ἀποσπάσωμε τοὺς πλανωμένους καί νά τοὺς ἐπιστρέψωμε στήν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Στόχος μας, ἐπίσης, εἶνε νά σταθεροποιήσωμε τό φρόνημα τῶν νεοφύτων στήν πίστι, γιά νά διαφυλάξουν σταθερῇ τὴν πίστι πού παρέλαβαν καί φύλαξε καλά ἡ Ἐκκλησία, ὥστε μέ κανέναν τρόπο νά μὴ τοὺς μεταστρέφουν αὐτοὶ πού ἐπιχειροῦν νά τοὺς διδάξουν τὴν αἰρετικὴ διδασκαλία τους καί νά τοὺς ἀποσπάσουν ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Θά πρέπει καί σύ καί ὅλοι ὅσοι θά διαβάσουν αὐτό τό σύγγραμμα, νά διαβάσετε πολὺ προσεκτικὰ ὅσα εἶπαμε πρωτύτερα, ὥστε νά γνωρίζετε καί τὰ ἐπιχειρήματά τους, τὰ ὁποῖα ἀντικρούομε. Ἔτσι καί σωστά θά τοὺς καταπολεμᾶς καί θά βρίσκῃς ἔτοιμη τὴν ἐναντίον τους ἐπιχειρηματολογία καί μέ τὴν οὐράνια πίστι θά ἀπορρίπτῃς τίς ἀπόψεις τους σάν νά εἶνε κόπρος. [Θά ἀκολουθῆς δέ τόν μόνον ἀληθινὸ καί ἰσχυρὸ διδάσκαλο, τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ, τόν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ἀπέραντη ἀγάπη ἐγινε αὐτό πού εἴμαστε ἐμεῖς, γιά νά μᾶς τελειοποιήσῃ καί νά μᾶς κάνῃ αὐτό πού εἶνε ὁ ἴδιος.

Κεφάλαιο Α'

1. Δέν θά μπορούσαμε ἀλλιῶς νά μάθωμε τά τοῦ Θεοῦ, παρά μόνον ἐάν γινόταν ἄνθρωπος ὁ Διδάσκαλός μας πού ἦταν καί ὁ Λόγος. Οὔτε θά μπορούσε κάποιος ἄλλος νά μᾶς διδάξη τά τοῦ Πατρός¹, παρά μόνον ὁ δικός του Λόγος]². «*Τίς γάρ*» ἄλλος «*ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο;*»³. Οὔτε πάλι ἐμεῖς μπορούσαμε ἀλλιῶς νά μάθωμε, παρά μόνον ἂν βλέπαμε τόν Διδάσκαλό μας καί καταλαβαίναμε μέ τήν ἀκοή μας τή φωνή του. Ἔτσι, καθῶς θά γίνωμε μιμηταί τῶν ἔργων του καί ποιηταί τῶν λόγων του⁴, θά ἔχωμε ἐπικοινωνία μαζί του⁵, παίρνοντας τήν αὔξησι ἀπό τόν τέλειο καί τόν πρό πάσης κτίσεως ὄντα. Ἐμεῖς τώρα τελευταῖα γίναμε ἀπό τόν μόνο ἄριστο καί ἀγαθό καί αὐτόν πού ἔχει τή δωρεά τῆς ἀφθαρσίας καί γίναμε ὁμοιοί του καί κατά τήν πρόγνωσι τοῦ Πατρός⁶ προωρισθήκαμε γιά νά ὑπάρχωμε⁷ ἐμεῖς πού ὡς τώρα δέν ὑπῆρχαμε. Γίναμε δέ ἡ ἀπαρχή τῆς κτίσεως καί λάβαμε τή δωρεά στούς προεγνωσμένους καιρούς, κατά τή διακονία τοῦ Λόγου, πού εἶνε τέλειος σέ ὅλα. Ὁ ἰσχυρός Λόγος καί πραγματικός ἄνθρωπος μᾶς ἐξαγόρασε⁸ μέ τό αἷμά του κατά τρόπο λογικό καί ἔδωσε ὡς λύτρο τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του⁹ γι' αὐτούς πού ὠδηγήθηκαν στήν αἰχμαλωσία. Καί ἐπειδή ἄδικα μᾶς ἐξουσίαζε ἡ ἀποστασία – ἐνῶ ἐκ φύσεως ἀνήκαμε στόν παντοδύναμο Θεό – μᾶς ἀποξένωσε παρά φύσι, κἀνοντάς μας δικούς τῆς μαθητιάς. Ὡς παντοδύναμος, ὁμοῦς, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καί μὴ ὑστερούμενος στή δικαιοσύνη του, δίκαια στράφηκε καί κατά τῆς ἰδίας τῆς ἀποστασίας, ἐξαγοράζοντας ἀπό αὐτήν ὅσα τοῦ ἀνῆκαν ὄχι μέ τή βία, ὅπως ἐκεῖνη στήν ἀρχή κυριάρχησε ἐπάνω μας καί ἀκόρεστα ἄρπαξε αὐτά πού δέν ἦσαν δικά της, ἀλλά μέ τήν πειθῶ, ὅπως ταίριαζε στόν Θεό πού πειθεῖ καί δέν ἐξασκεῖ βία γιά νά πάρῃ αὐτά πού θέλει. Ἔτσι οὔτε τό δίκαιο καταστράφηκε, οὔτε ἡ ἀρχαία δημιουργία τοῦ Θεοῦ ἀπωλέσθηκε. [Μέ τό δικό του, λοιπόν, αἷμα μᾶς λύτρωσε ὁ Κύριος¹⁰ καί ἔδωσε τήν ψυχὴ του ὑπέρ τῶν δικῶν μας ψυχῶν καί τό σῶμά του ὑπέρ τῶν δικῶν μας σωμάτων¹¹]¹². Ἔστειλε τό Πνεῦμα τοῦ Πατρός γιά νά ἐνώσῃ καί συνδέσῃ τόν Θεό μέ τόν ἄνθρωπο. Στούς μέν ἀνθρώπους κατέβασε τόν Θεό διά τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Στόν Θεό, πάλι, ἀνέβασε τόν ἄνθρωπο μέ τή σάρκωσί του. Σίγουρα καί πραγματικά κατά τήν παρουσία του δώρισε σέ ἐμᾶς τήν ἀφθαρσία καί τήν ἐπικοινωνία μαζί του. Κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἐξαφανίσθησαν ὅλες οἱ διδασκαλίες τῶν αἰρετικῶν.

2. Εἶνε, λοιπόν, ἀνόητοι ὅσοι λέγουν πῶς ὁ Λόγος φάνηκε «κατά δόκησιν». [Δέν ἐγιναν αὐτά «κατά δόκησιν», ἀλλά πραγματικά καί ἀληθινά. Καί ἂν φαινόταν ἄνθρωπος, χωρὶς νά εἶνε, οὔτε τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πού ὑπῆρχε πραγματικά, θά ἔμενε, διότι εἶνε ἀόρατο αὐτό τό Πνεῦμα. Οὔτε θά ὑπῆρχε τίποτε πραγματικό σέ αὐτόν, διότι δέν ὑπῆρχαν ἐκεῖνα πού φαίνονταν. Εἴπαμε δέ πρῶτύτερα ὅτι ὁ Ἀβραάμ καί οἱ ἄλλοι προφῆται τόν ἐβλεπαν προφητικά¹³ καί προφήτευαν αὐτό πού ἐπρόκειτο νά γίνῃ καί νά δοῦμε μέ τά μάτια

μας. Ἐάν, λοιπόν, καί τώρα φανερώθηκε τέτοιος, ὥστε νά μή εἶνε αὐτό πού φαίνεται, κάποια προφητική ὄπτασία ἐγινε στούς ἀνθρώπους καί πρέπει νά περιμένωμε καί κάποια ἄλλη παρῴσια του, στήν ὁποία θά εἶνε τέτοιος πού τώρα προφητικά τόν βλέπουμε. Ἀποδείξαμε ἀκόμη ὅτι τό ἴδιο εἶνε ὅταν λέγωμε ὅτι φανερώθηκε «δοκῆσει» καί ὅτι δέν πῆρε τίποτε ἀπό τή Μαρία. Διότι δέν θά εἶχε στ' ἀλήθεια σάρκα καί αἷμα, μέ τά ὁποία μᾶς ἐξαγόρασε¹⁴, ἐάν δέν ἀνακεφαλαίωνε στόν ἑαυτό του¹⁵ τήν ἀρχαία δημιουργία τοῦ Ἀδάμ. Εἶνε ἀνόητοι, λοιπόν, οἱ ὁπαδοί τοῦ Οὐαλεντίνου, οἱ ὁποῖοι ἀποφαίνονται περί αὐτοῦ δογματικά, γιά νά ἀποκλείσουν τή σωτηρία τοῦ σώματος¹⁶ καί νά ἀρνηθοῦν τή δημιουργία τοῦ Θεοῦ.

3. Εἶνε, ἀκόμη, ἀνόητοι καί οἱ Ἐβιωνίτες, οἱ ὁποῖοι δέν δέχονται μέ τήν πίστι μέσα στήν ψυχή τους τήν ἔνωσι τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά παραμένουν στήν παλιά ζύμη τῆς δημιουργίας¹⁷ καί δέν θέλουν νά καταλάβουν ὅτι τό ἅγιο Πνεῦμα ἦλθε στή Μαρία καί ἡ δύναμι τοῦ Ὑψίστου τήν ἐπισκίασε. Γι' αὐτό καί τό γεννώμενον εἶνε ἅγιον καί Υἱός τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ¹⁸ καί Πατρός τῶν ὄλων, ὁ ὁποῖος ἀπεργάσθηκε τή σάρκωσί του καί ἐδειξε τή νέα γέννησι. Καί ἔτσι, ὅπως μέ τήν προηγούμενη γέννησι κληρονομήσαμε τό θάνατο, μέ αὐτή τή γέννησι θά κληρονομήσωμε τή ζωή¹⁹. Ἐπομένως, ἀπορρίπτουν αὐτοί τήν ἔνωσι τοῦ οὐρανοῦ οἴνου καί μόνον τό κοσμικό νερό θέλουν νά ὑπάρχη. Δέν δέχονται τόν Θεό, γιά νά ἔνωθῃ μέ αὐτούς, ἀλλά παραμένουν στόν Ἀδάμ πού νικήθηκε καί ἐκδιώχθηκε ἀπό τόν παράδεισο. Δέν βλέπουν ὅτι, ὅπως ἀπό τήν ἀρχή τῆς δημιουργίας μας στόν Ἀδάμ ἡ πνοή τῆς ζωῆς, πού ἔδωσε ὁ Θεός, ἐνώθηκε μέ τό πλάσμα καί ἔδωσε τήν ψυχή στόν ἄνθρωπο καί τόν ἔκανε λογικό ὄν²⁰, ἔτσι στό τέλος ὁ Λόγος τοῦ Πατρός καί τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐνώθηκαν μέ τήν παλαιά ὑπόστασι τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδάμ καί ἔκαναν τόν ἄνθρωπο ζῶντα καί τέλειο πού κατανοεῖ τόν τέλειο Πατέρα. Ὅπως στόν ψυχικό Ἀδάμ ὄλοι πεθάναμε, ἔτσι στόν πνευματικό ὄλοι θά ζωοποιηθοῦμε²¹. Διότι δέν διέφυγε κάποτε ὁ Ἀδάμ τά χέρια τοῦ Θεοῦ (τόν Υἱό καί τό Πνεῦμα), στά ὁποῖα μιλώντας ὁ Πατήρ εἶπε: «*Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμοίωσιν*»²². Καί γι' αὐτό στό τέλος ὄχι «*ἐκ θελήματος σαρκός, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός*»²³, ἀλλά κατά τήν εὐδοκία τοῦ Πατρός τά χέρια του τελειοποίησαν τόν ζῶντα ἄνθρωπο, ὥστε νά γίνῃ ὁ Ἀδάμ «*κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν*» Θεοῦ.

Κεφάλαιο Β'

1. Ἀνόητοι εἶνε καί ὅσοι λέγουν ὅτι ὁ Θεός ἦλθε σέ ξένα πράγματα, σάν νά ἐπιθυμοῦσε αὐτά πού δέν εἶνε δικά του, ὥστε τόν ἄνθρωπο πού πλάσθηκε ἀπό ἄλλον νά τόν δώσει στόν Θεό, ὁ ὁποῖος οὔτε ἔκανε οὔτε δημιούργησε, ἀλλά ἀπομονώθηκε ἐξ ἀρχῆς ἀπό τή δική του δημιουργία τῶν ἀνθρώπων. Δέν εἶνε, λοιπόν, δίκαιη κατά τή γνώμη τους ἡ ἔλευσι αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος ἦλθε

σέ ξένα πράγματα. Ούτε μᾶς εξαγόρασε πραγματικά μέ τό αἷμά του¹, ἄν δέν ἔγινε πραγματικά ἄνθρωπος, ἐπαναφέροντας στό πλάσμα του αὐτό πού εἰπώθηκε στήν ἀρχή, τό ὅτι, δηλαδή, ὁ ἄνθρωπος πλάσθηκε «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν»² Θεοῦ. Δέν ἄρπαξε ὁ Λόγος τά ξένα μέ δόλο, ἀλλά πῆρε τά δικά του δικαίως καί καλῶς. Δικαίως, ὅσο μέν ἀφορᾷ στήν ἀποστασία, διότι μᾶς εξαγόρασε μέ τό αἷμά του ἀπό αὐτήν³. Καλῶς, ὅσον ἀφορᾷ σέ ἐμᾶς πού μᾶς εξαγόρασε. Τίποτε δέν τοῦ δώσαμε ἀπό πρὶν⁴, οὔτε ἐπιθυμεῖ κάτι ἀπό ἐμᾶς, σάν νά τό χρειάζεται. Ἐμεῖς ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό τήν ἐπικοινωνία μέ αὐτόν. Καί γι' αὐτό ὡς εὐεργέτης ἔδωσε τόν ἑαυτό του, γιά νά μᾶς συγκεντρώσῃ στόν κόλλο τοῦ Πατρός⁵.

2. Εἶνε τελείως ἀνόητοι ὅσοι περιφρονοῦν τήν ὄλη οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καί ἀρνοῦνται τή σωτηρία τοῦ σώματος καί παραβλέπουν τήν ἀναγέννησί του, λέγοντας ὅτι αὐτό δέν εἶνε δεκτικό ἀφθαρσίας. Ἀλλά, ἐάν δέν σώζεται τό σῶμα, εἶνε φανερόν ὅτι οὔτε ὁ Κύριος μᾶς λύτρωσε μέ τό αἷμά του· οὔτε τό ποτήριο τῆς θείας εὐχαριστίας εἶνε κοινωνία τοῦ αἵματός του, οὔτε ὁ ἄρτος, τόν ὁποῖο «κλωμεν», εἶνε κοινωνία τοῦ σώματός του⁶. Διότι τό αἷμα βγαίνει μόνον ἀπό φλέβες καί σάρκες καί τήν ὑπόλοιπη ἀνθρώπινη ὑπόστασι. Πραγματικά ἔγινε ἄνθρωπος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καί μᾶς εξαγόρασε μέ τό αἷμά του, ὅπως λέγει καί ὁ ἀπόστολος· «Ἐν ᾧ ἔχομεν τήν ἀπολύτρωσιν, τήν ἀφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ»⁷. [Ἐπειδὴ εἴμαστε δικά του μέλη⁸ καί τρεφόμεστε μέ τή δημιουργία, πού ὁ ἴδιος μᾶς παρέχει ἀνατέλλοντας τόν ἥλιό του καί στέλνοντας τή βροχή, ὅπως θέλει⁹, ὠμολόγησε ὅτι τό θεῖο ποτήριο, πού παίρνουμε ἀπό τήν κτίσι, εἶνε δικό του αἷμα¹⁰, μέ τό ὁποῖο ποτίζει τό δικό μας αἷμα. Καί τό ψωμί, πού παίρνουμε ἀπό τή δημιουργία, μᾶς διαβεβαίωσε ὅτι εἶνε τό σῶμά του¹¹, μέ τό ὁποῖο αὐξάνουν τά δικά μας σώματα.

3. Ὄταν, λοιπόν, καί τό ποτήριο, στό ὁποῖο ἐνώνεται τό κρασί μέ τό νερό, καί ὁ ἄρτος ἐπιδέχωνται τό λόγο τοῦ Θεοῦ, τότε γίνεται ἡ θεία εὐχαριστία, τό αἷμα καί τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀπό τά ὁποῖα αὐξάνει καί συνίσταται ἡ ὑπόστασι τοῦ σώματός μας. Ἐπομένως, πῶς λέγουν ὅτι τό σῶμά μας δέν μπορεῖ νά δεχθῇ τή δωρεά τοῦ Θεοῦ, πού εἶνε ἡ αἰώνια ζωή, ἀφοῦ αὐτό τρέφεται ἀπό τό σῶμα καί τό αἷμα τοῦ Κυρίου καί εἶνε δικό του μέλος; Ἐτσι λέγει ὁ μακάριος Παῦλος στήν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολή· «Ὅτι μέλη ἐσμεν τοῦ σώματος ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καί ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ»¹². Δέν τά λέγει αὐτά γιά κάποιον πνευματικό καί ἀόρατο ἄνθρωπο, «Τὸ γὰρ πνεῦμα οὔτε ὀστέα οὔτε σάρκα ἔχει»¹³, ἀλλά γιά τήν οἰκονομία ἀληθινοῦ ἀνθρώπου μέ σάρκα καί νεῦρα καί ὀστᾶ, πού τρέφεται ἀπό τό ποτήριο τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή, τό αἷμά του, καί αὐξάνει ἀπό τόν ἄρτο, δηλαδή, τό σῶμά του. Τό ξύλο τῆς ἀμπέλου, ὅταν γεῖρη στή γῆ, καρποφορεῖ στόν καιρό του καί ὁ κόκκος τοῦ σίτου, ὅταν πέσῃ στή γῆ καί διαλυθῇ, ὑψώνεται πολλαπλάσιος μέ τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ πού συνέχει τά πάντα· ἔπειτα μέ τή σοφία τοῦ Θεοῦ τά χρησιμοποιοῦν

οί άνθρωποι και ἐπιδεχόμενα τό λόγο τοῦ Θεοῦ γίνονται εὐχαριστία, δηλαδή, σῶμα και αἷμα Χριστοῦ. Ἐτσι και τά σώματά μας, πού τρέφονται ἀπό αὐτήν τήν Εὐχαριστία και τίθενται στή γῆ και διαλύονται μέσα σέ αὐτήν, θά ἀναστηθοῦν στόν καιρό τους, διότι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ τους χαρίζει τήν ἀνάστασι γιά τή δόξα τοῦ Θεοῦ και Πατρός. Αὐτός ὁ Θεός και Πατήρ, πράγματι, στό θνητό δίδει τήν ἀθανασία και στό φθαρτό χαρίζει τήν ἀφθαρσία¹⁴, διότι ἡ δύναμι τοῦ Θεοῦ τελειοποιεῖται στήν ἀδυναμία¹⁵. Ἐτσι δέν πρέπει νά ἀλαζονευθοῦμε και νά ὑπερηφανευθοῦμε ποτέ κατά τοῦ Θεοῦ και νά σκεφθοῦμε κάτι ἀχάριστο, ὅτι τάχα ἀπό μόνοι μας ἔχουμε τή ζωή. Και ἀφοῦ μάθαμε μέ τήν πείρα μας ὅτι ἀπό τή δική του ὑπεροχή και ὄχι ἀπό τή δική μας φύσι ἔχουμε τήν αἰώνια παραμονή, νά μή ἀστοχήσωμε ἀπό τή δόξα τοῦ Θεοῦ, ὅσο, βεβαίως, μπορούμε, οὔτε νά ἀγνοήσωμε τή φύσι μας· ἀλλά νά δοῦμε τί δύναται ὁ Θεός και τί εὐεργετεῖται ὁ ἄνθρωπος και νά μή σφάλωμε ποτέ στήν ἀληθινή ἀντίληψί μας γιά τήν ὑπαρξι τοῦ Θεοῦ και τοῦ ἀνθρώπου. Και μήπως ὁ Θεός, ὅπως εἶπαμε πρὶν, και γι' αὐτό ἀκόμη ἀνέχθηκε τήν ἀναχώρησι μας στή γῆ¹⁶, γιά νά μάθωμε μέ ὅλα και στό μέλλον νά εἴμαστε ἀκριβεῖς σέ ὅλα και μήτε τόν Θεό μήτε τόν ἑαυτό μας νά ἀγνοοῦμε;

Κεφάλαιο Γ'

1. Σαφέστατα ὁ Παῦλος ἀπέδειξε ὅτι ὁ ἄνθρωπος παραδόθηκε στήν ἀδυναμία του, γιά νά μή ὑπερηφανευθῆ και ἀστοχήσῃ στήν ἀλήθεια. Λέγει¹ στή Β' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή· «Και τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μή ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ. Και ὑπὲρ τούτων τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα ἵνα ἀποστῆ ἀπ' ἐμοῦ· και εἰρηκέ μοι ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. [Ἦδιστα οὖν μᾶλλον καυχῆσομαι ἐπὶ ταῖς ἀσθενείαις, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ]»²].

Τί συμβαίνει, λοιπόν; θά πῆ κάποιος. Θέλησε ὁ Κύριος νά κολαφίζεται ὁ ἀπόστολός του τόσο πολὺ και νά ὑφίσταται τέτοια ἀδυναμία; Ναί, αὐτό λέγει τό ρητό· «Ἦ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται», δηλαδή, κάνει καλύτερο αὐτόν πού μέ τήν ἀδυναμία του γνωρίζει τή δύναμι τοῦ Θεοῦ. Πῶς θά μάθαινε ὁ ἄνθρωπος ὅτι αὐτός μέν εἶνε ἀδύνατος και ἐκ φύσεως θνητός, ὁ δέ Θεός εἶνε ἀθάνατος και ἰσχυρός, ἐάν δέν δοκίμαζε και τά δύο; Τό νά μάθῃ τήν ἀδυναμία του μέ τήν ὑπομονή δέν εἶνε καθόλου κακό. Μᾶλλον δέ εἶνε και ἀγαθὸ τό νά μή πλανᾶται ὡς πρὸς τή φύσι του. Διότι τό νά ὑπερηφανεύεται ὁ ἄνθρωπος ἐναντίον τοῦ Θεοῦ και νά παίρνη ἀπό πρὶν τή δική του δόξα θά τόν καθιστοῦσε ἀχάριστο και θά τοῦ προξενοῦσε μεγάλη ζημία. Ἐτσι οὔτε τήν ἀλήθεια τοῦ ἀφαιρεῖ οὔτε και τήν ἀγάπη πρὸς αὐτόν πού τόν δημιούργησε. Ἡ πείρα και τῶν δύο τοῦ ἐνέβαλε τήν ἀληθινή γνώσι περὶ τοῦ Θεοῦ και τοῦ ἀνθρώπου και αὗξησε τήν ἀγάπη του στόν Θεό. Ἀλλά ὅπου

υπάρχει ή αύξησι τής αγάπης, εκεί ή δόξα εἶνε μεγαλύτερη καί τελειοποιείται μέ τή δύναμι τοῦ Θεοῦ σέ αὐτούς πού τόν αγαποῦν.

2. Ἀρνοῦνται, λοιπόν, τή δύναμι τοῦ Θεοῦ καί δέν συλλαμβάνουν τό νόημα τῶν λόγων τοῦ ἀποστόλου Παύλου ὅσοι ἐξετάζουν τήν ἀδυναμία τοῦ σώματος καί δέν βλέπουν τή δύναμι αὐτοῦ πού τό ἀνιστᾶ ἐκ νεκρῶν. [Ἄν ὁ Θεός δέν ζωοποιῇ τό θνητό καί δέν ὀδηγῇ στήν ἀφθαρσία τό φθαρτό³, τότε ὁ Θεός δέν εἶνε δυνατός. Ἄλλά τό ὅτι εἶνε δυνατός σέ ὅλα αὐτά, ὀφείλουμε νά τό συμπεράνωμε ἀπό τήν ἀρχή τής υπάρξεώς μας. Διότι ὁ Θεός πῆρε χῶμα ἀπό τή γῆ καί ἔκανε τόν ἄνθρωπο⁴. Μολονότι ἦταν πολύ πιά δύσκολο καί πολύ πιά ἀπίστευτο τό νά φέρη στήν ὑπαρξί καί νά κάνη ἔμψυχο καί λογικό ὄν ἀπό ὀστᾶ καί νεῦρα, πού δέν ὑπῆρχαν, καί ἀπό τήν ὑπόλοιπη οικονομία του τόν ἄνθρωπο, παρά αὐτό πού δημιούργησε· καί μετά τήν ἀναχώρησί του στή γῆ, νά τό φτιάξη πάλι καί νά ὀδηγηθῆ ἐκεῖ, ἀπό ὅπου ἀρχικά ἔγινε ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἀκόμη δέν εἶχε γίνει. Αὐτός, πού ὅποτε ἤθελε, ἔκανε ὄσους στήν ἀρχή δέν ὑπῆρχαν, πολύ περισσότερο αὐτούς, πού ἦδη ἔγιναν, θά τοὺς ἀποκαταστήσῃ στή ζωή πού δίδει ὁ ἴδιος, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τό θέλει. Τό δέ σῶμα θά δεχθῆ καί συγχρόνως θά χωρέσῃ τή δύναμι τοῦ Θεοῦ. Αὐτό τό σῶμα στήν ἀρχή δέχθηκε τήν τέχνη τοῦ Θεοῦ καί τό ἕνα μέλος ἔγινε ὀφθαλμός γιά νά βλέπῃ, τό ἄλλο αὐτί γιά νά ἀκούῃ], τό ἄλλο χέρι γιά νά ψηλαφῆ καί ἐργάζεται, ἄλλο νεῦρα πού τεντώνονται ἀπό παντοῦ καί συκρατοῦν τά μέλη, ἄλλο ἀρτηρίες καί φλέβες, ἀπό τίς ὁποῖες περνάει τό αἷμα καί ἡ ἀναπνοή, ἄλλο διάφορα ἐντόσθια, ἄλλο αἷμα, πού εἶνε σύνδεσμος ψυχῆς καί σώματος. [Δέν μπορούμε νά ποῦμε τόν ἀριθμό ὄλων τῶν μελῶν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος καί ὅτι ὅλα αὐτά ἔγιναν χωρίς πολλή σοφία. Ὅσα μετέχουν στήν τέχνη καί στή σοφία τοῦ Θεοῦ, μετέχουν καί στή δύναμί του.

3. Δέν στερεῖται, λοιπόν, τό σῶμα τής δημιουργικῆς σοφίας καί τής δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Ἄλλά ἐάν ἡ δύναμι του, ἡ ὁποία παρέχει τή ζωή, τελειοποιῆται στήν ἀδυναμία, δηλαδή, στό σῶμα, ἄς μᾶς ποῦν αὐτοί πού λέγουν ὅτι τό σῶμα δέν μπορεῖ νά δεχθῆ τή ζωή πού δίδει ὁ Θεός· τί ἀπό τά δύο συμβαίνει; τά λέγουν αὐτά, διότι τώρα ζοῦν καί μετέχουν στή ζωή ἢ διότι καθόλου δέν μετέχουν στή ζωή καί ὁμολογοῦν πῶς οἱ ἴδιοι εἶνε νεκροί τώρα; Ἄλλά ἐάν εἶνε νεκροί, πῶς κινοῦνται καί λέγουν καί κάνουν τά τόσα ἄλλα, τά ὁποῖα εἶνε ἔργα ὄχι νεκρῶν, ἀλλά ζωντανῶν ἀνθρώπων; Καί ἂν ζοῦν τώρα καί ὅλο τό σῶμά τους μετέχῃ στή ζωή, πῶς τολμοῦν νά λέγουν ὅτι τό σῶμα δέν μπορεῖ νά δεχθῆ καί νά πάρῃ τή ζωή, ἐφ' ὅσον ὁμολογοῦν ὅτι τώρα ἔχουν ζωή; Αὐτό μοιάζει σάν νά κρατάῃ κάποιος ἕνα σφουγγάρι γεμάτο νερό ἢ μία λαμπάδα πού φέγγει καί νά λέγῃ ὅτι δέν μπορεῖ τό σφουγγάρι νά ἔχῃ νερό καί οὔτε ἡ λαμπάδα φλόγα. Κατά τόν ἴδιο τρόπο καί αὐτοί, ἐνῶ λέγουν ὅτι ζοῦν καί ὅτι τά μέλη τους ἔχουν ζωή, ἐπειτα ἐναντιώνονται στόν ἑαυτό τους καί λέγουν ὅτι τά μέλη τους δέν μποροῦν νά δεχθοῦν τή ζωή. Ἄν ἡ πρόσκαιρη ζωή εἶνε πολύ πιά ἀδύναμη ἀπό ἐκείνη τήν αἰώνια ζωή καί ὅμως ἔχῃ τή δύ-

ναμι νά ζωοποιή τά θνητά μας μέλη, γιατί ἡ αἰώνια ζωή, πού εἶνε πιά ισχυρή, δέν ζωοποιεῖ τό σῶμα, τό ὁποῖο ἤδη ἔχει ἀσκηθῆ καί ἔχει συνηθίσει νά φέρνῃ τή ζωή; Τό ὅτι τό σῶμα μπορεῖ νά δεχθῆ τή ζωή, φαίνεται ἀπό τό ὅτι ζῆ καί ζῆ, ἐφ' ὅσον ὁ Θεός λέγει ὅτι ζῆ. Εἶνε δέ φανερό ὅτι καί ὁ Θεός μπορεῖ νά τοῦ παρέχη τή ζωή. Ὅταν ὁ Θεός μᾶς παρέχη τή ζωή καί εἶνε σέ θέσι νά ζωοποιή τό πλάσμα του, ἐφ' ὅσον τό σῶμα μπορεῖ νά ζωοποιηθῆ, ποῖο εἶνε αὐτό πού τό ἐμποδίζει νά πάρῃ τήν ἀφθαρσία, πού εἶνε ἡ εὐτυχισμένη καί ἀτέλειωτη ζωή πού δίδει ὁ Θεός;].

Κεφάλαιο Δ'

1. Δέν προσέχουν, ὅμως, καθόλου ὅσοι ἐπινοοῦν ἄλλον Πατέρα, ἐκτός ἀπό τόν Δημιουργό, καί τόν ὀνομάζουν ἀγαθό, τόν παρουσιάζουν δέ ὡς ἀδύνατο καί ἀνώφελο καί ἀμελῆ – γιά νά μή ποῦμε φθονερό καί βάσκανο – διότι λέγουν ὅτι δέν ζωοποιεῖ τά σώματά μας. Ἐπειδή, δηλαδή, λέγουν αὐτά πού εἶνε φανερά σέ ὅλους, ὅτι παραμένουν τά ἀθάνατα, ὅπως τό πνεῦμα καί ἡ ψυχή καί τά παρόμοια, διότι τά ζωοποιεῖ ὁ Πατήρ, καί ἐγκαταλείπεται ἐκεῖνο, τό ὁποῖο δέν ζωοποιεῖται ἀλλιῶς, παρά μόνον ἐάν τοῦ δώσῃ ὁ Θεός τή ζωή αὐτή, μέ ὅλα αὐτά ἡ ἀδύνατο καί ἀνίσχυρο δείχνουν τόν Πατέρα τους ἢ φθονερό καί βάσκανο. Ποιός φαίνεται δυνατώτερος καί ισχυρότερος καί πραγματικά ἀνώτερος ἀπό τόν Δημιουργό, ὁ ὁποῖος καί ἐδῶ ζωοποιεῖ τά θνητά σώματά μας καί τήν ἀνάστασί τους ὑποσχέθηκε διά τῶν προφητῶν, ὅπως δείξαμε; Ὁ Δημιουργός, ὁ ὁποῖος ζωοποιεῖ ὀλόκληρο τόν ἄνθρωπο, ἢ ὁ ψευδώνυμος Πατήρ τους; Αὐτός τά ἐκ φύσεως ἀθάνατα, πού ἔχουν ἀπό τή φύσι τους τή ζωή, προσποιεῖται ὅτι τά ζωοποιεῖ. Ὅσα χρειάζονται τή βοήθειά του γιά νά ζήσουν, δέν τά ζωοποιεῖ ὡς ἀγαθός, ἀλλά τά παραμελεῖ καί τά ἀφήνει στό θάνατο. Τί συμβαίνει, λοιπόν; Σέ αὐτά δέν δίδει τή ζωή ὁ Πατήρ αὐτῶν, ἐνῶ μπορεῖ, ἢ ἐπειδή δέν μπορεῖ; Ἐάν μὲν δέν μπορῆ, δέν εἶνε πλέον ισχυρός οὔτε πιά τέλειος ἀπό τόν Δημιουργό. Διότι ὁ Δημιουργός δίδει, ὅπως μπορούμε νά τό δοῦμε, αὐτό πού ἐκεῖνος δέν μπορεῖ νά δώσῃ. Ἐάν, ἐνῶ μπορεῖ νά δώσῃ, δέν δίδῃ, ἀποδεικνύεται πλέον ὅτι εἶνε ὄχι ἀγαθός, ἀλλά φθονερός καί κακός Πατήρ.

2. Ἐάν, ἀκόμη, ἔλεγαν καί κάποια αἰτία, γιά τήν ὁποία δέν ζωοποιεῖ τά σώματα ὁ Πατήρ αὐτῶν, εἶνε ἀπαραίτητο αὐτή ἡ αἰτία νά φαίνεται ὅτι εἶνε μεγαλύτερη ἀπό τόν Πατέρα καί ὑπερέχει τῆς ἀγαθότητός του. Καί θά ἀποδυναμωθῆ ἡ ἀγαθότητά του γιά τήν αἰτία πού λένε αὐτοί. Τό ὅτι, ὅμως, μποροῦν τά σώματα νά λάβουν ζωή, ὅλοι μποροῦν νά τό δοῦν. Διότι ζοῦν, ὅσο θέλει ὁ Θεός νά ζήσουν. Καί δέν μποροῦν πιά νά ποῦν ὅτι δέν μποροῦν καθόλου νά πάρουν τή ζωή. Ἐάν, λοιπόν, ἀπό ἀνάγκη καί ἀπό κάποια ἄλλη αἰτία δέν ζωοποιοῦνται αὐτά πού μποροῦν νά πάρουν τή ζωή, ὁ Πατήρ τους θά εἶνε ὑπόδουλος ἀνάγκης καί αἰτίας καί δέν θά εἶνε πιά ἐλεύθερος καί αὐτόγνωμος.

Κεφάλαιο Ε'

1. Για τὸ ὅτι, ὅμως, πολὺ χρόνο παραμένουν τὰ σώματα, ὅσο εὐδόκησε ὁ Θεὸς νὰ τὰ ἔχη καλῶς, ἄς διαβάσουν τὴ Γραφή καὶ θὰ βροῦν ὅτι ἄνθρωποι, πού ἐξησαν πρὶν ἀπὸ ἐμᾶς, ὑπερέβησαν τὰ ἐβδομήντα καὶ ὀγδόντα καὶ ἐνενηντήτα ἔτη καὶ ἀκολουθοῦσαν τὰ σώματά τους τὴ μακρότητα τῶν ἡμερῶν καὶ μετεῖχαν στὴ ζωὴ, ὅσο ἤθελε ὁ Θεὸς νὰ ζήσουν. [Τί νὰ ποῦμε, λοιπόν, καὶ γιὰ ἐκείνους; Ὁ Ἐνώχ εὐηρέστησε στὸν Θεὸ καὶ γι' αὐτὸ μετατέθηκε μετὸ σῶμα¹, προφητεύοντας τὴ μετάθεσι τῶν δικαίων. Καὶ ὁ Ἡλίας μετὸ σῶμα, πού εἶχε δημιουργηθῆ, μετὸ αὐτὸ ἀναλήφθηκε² καὶ ἔτσι προφήτευσε τὴν ἀνάληψι τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων. Τὸ σῶμα δὲν τοὺς ἐμπόδισε καθόλου γιὰ τὴ μετάθεσι καὶ τὴν ἀνάληψι. Μετὰ τὰ χέρια πού πλάσθηκαν στὴν ἀρχή, μετὰ τὰ ἴδια μετατίθενταν καὶ ἀναλαμβάνονταν. Ἦσαν συνηθισμένα μετὸν Ἀδὰμ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ νὰ ρυθμίζουν καὶ νὰ κρατοῦν καὶ νὰ βαστάζουν τὸ πλάσμα καὶ νὰ τὸ μεταφέρουν καὶ νὰ τὸ θέτουν ὅπου αὐτὰ θέλουν. Ποῦ, λοιπόν, τοποθετήθηκε ὁ πρῶτος ἄνθρωπος; Στὸν παράδεισο, βεβαίως, ὅπως λέγει ἡ Γραφή]³: *«Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐπλασεν»*⁴. [Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐκδιώχθηκε σὲ αὐτὸν τὸν κόσμος, ἐπειδὴ παρήκουσε στὴν ἐντολή. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ πρεσβύτεροι, οἱ μαθηταὶ τῶν ἀποστόλων, λέγουν ὅτι αὐτοὶ μετατέθηκαν ἐκεῖ, δηλαδή, στὸν Παράδεισο· (διότι γιὰ τοὺς δικαίους καὶ τοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους ἐτοιμάσθηκε ὁ Παράδεισος, στὸν ὁποῖο εἰσῆλθε καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος καὶ *«ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα»*⁵, ὅσο, βεβαίως, αὐτὸ εἶνε πρὸς τὸ παρὸν εὐκολο σὲ ἐμᾶς) καὶ ἐκεῖ μένουν ὅσοι μετατέθηκαν μέχρι τὴ συντέλεια, κάνοντας ἔτσι τὴν ἀρχὴ γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἀφθαρσία.

2. Ἄν, πάλι, κάποιος νομίση ἀδύνατο τὸ νὰ παραμένουν τόσα χρόνια οἱ ἄνθρωποι καὶ πῆ ὅτι ὁ Ἡλίας ἀναλήφθηκε χωρὶς σῶμα καὶ αὐτὸ ἐξαφανίσθηκε στό πύρινο ἄρμα, ἄς προσέξῃ ὅτι ὁ Ἰωνᾶς, πού ἔπεσε στό βυθὸ τῆς θαλάσσης, πάλι ζωντανὸς βγήκε στὴν ξηρὰ μετὰ τὴ διαταγὴ τοῦ Θεοῦ⁶. Ὁ Ἄνανίας, ἐπίσης, καὶ ὁ Ἀζαρίας καὶ ὁ Μισαήλ, πού ρίχθηκαν στό καμίνι τοῦ πυρός, τὸ ἐπτά φορές καμένο, οὔτε ἔπαθαν τίποτε οὔτε βρῆκαν ἐπάνω τους ὁσμὴ φωτιάς⁷. Τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, πού ἦταν μαζί τους, ἐπετέλεσε σὲ αὐτοὺς καὶ παράδοξα καὶ ἀδύνατα γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φύσι. Ποιὸ εἶνε, λοιπόν, τὸ ἄξιο ἀπορίας, ἂν καὶ σὲ ὅσους μετατέθηκαν αὐτὸ τὸ χέρι ἔκανε κάτι τὸ παράδοξο, ὑπηρετώντας τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός;]. Αὐτὸ τὸ χέρι εἶνε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μετὰ τὸ χωρίο τῆς Γραφῆς, ὅπου διαβάζουμε νὰ λέγῃ ὁ Ναβουχοδονόσορ: *«Οὐχὶ τρεῖς ἀνδρας ἐβάλομεν εἰς τὴν κάμινον; Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ὀρῶ τέσσαρας περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρός καὶ ὁ τέταρτος ὁμοιος υἱῷ Θεοῦ»*⁸. [Οὔτε, λοιπόν, ἡ φύσι κάποιου δημιουργήματος οὔτε καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ σώματος ὑπερισχύει τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ. Δὲν ὑποτάχθηκε ὁ Θεὸς στὰ δημιουργήματα, ἀλλὰ τὰ δημιουργήματα ὑποτάχθηκαν

στόν Θεό και ὅλα ἐξυπηρετοῦν τό θέλημά του]. Γι' αὐτό και ὁ Κύριος λέγει «Τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις δυνατά παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν»⁹. Στούς μέν ἀνθρώπους, πού ὑπάρχουν τώρα και ἀγνοοῦν τήν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ, φαίνεται ἀπίστευτο και ἀδύνατο τό νά μπορῆ κάποιος ἄνθρωπος νά ζῆ τόσα χρόνια ἐνῶ ἔζησαν οἱ προγενέστεροι ἀπό ἐμᾶς και ζοῦν αὐτοῖ πού μετατέθηκαν ὡς παράδειγμα τοῦ μελλοντικοῦ μήκους τῶν ἡμερῶν¹⁰ και ἀπό τήν κοιλία τοῦ κήτους και ἀπό τήν κάμινο τοῦ πυρός βγήκαν σῶοι σάν νά τούς ἔβγαλε τό χέρι τοῦ Θεοῦ, γιά νά φανῆ ἡ δύναμι του. Αὐτό συμβαίνει και τώρα. Ἐπειδή μερικοί ἀγνοοῦν τή δύναμι και τήν ὑπόσχεσι τοῦ Θεοῦ, ἀντιλέγουν στή σωτηρία τους, θεωρώντας ἀδύνατο τό νά μπορῆ ὁ Θεός νά ἀναστήση τά σώματα και νά τούς χαρίση τήν αἰώνια παραμονή. Ὅμως ἡ ἀπιστία τέτοιων ἀνθρώπων δέν θά καταργήση τήν πίστι τοῦ Θεοῦ¹¹.

Κεφάλαιο ΣΤ'

1. Θά δοξασθῆ ὁ Θεός μέ τό πλάσμα του, προσαρμόζοντάς το σύμμορφο και ἀκόλουθο στόν Υἱό του¹. Διότι μέ τά χέρια τοῦ Πατρός, δηλαδή, μέ τόν Υἱό και τό ἅγιο Πνεῦμα, ὁ ἄνθρωπος γίνεται «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ και ὄχι τμήμα ἀνθρώπου. Ἡ ψυχή και τό πνεῦμα μποροῦν νά εἶνε μέρος τοῦ ἀνθρώπου, ἄνθρωπος, ὅμως, ποτέ. Ὁ τέλειος ἄνθρωπος εἶνε σύγκρασι και ἔνωσι ψυχῆς, πού προσέλαβε τό Πνεῦμα τοῦ Πατρός, μέ τό σῶμα, πού πλάσθηκε «κατ' εἰκόνα»² Θεοῦ. Γι' αὐτό και ὁ ἀπόστολος λέγει «Σοφίαν λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις»³. «Τελείοις» ὀνομάζει αὐτούς, πού πῆραν τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ και μιλοῦν ὄλες τίς γλώσσες μέ τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὅπως και αὐτός μιλοῦσε. [Ἔτσι ἀκοῦμε στήν Ἐκκλησία πολλούς ἀδελφούς, πού ἔχουν προφητικά χαρίσματα και μέ τό ἅγιο Πνεῦμα μιλοῦν ὄλες τίς γλώσσες και φανερόνουν τά κρυπτά τῶν ἀνθρώπων⁴ γιά τό δικό τους συμφέρον και διηγοῦνται λεπτομερῶς τά μυστήρια τοῦ Θεοῦ]⁵. Αὐτούς ὁ ἀπόστολος τούς ὀνομάζει «πνευματικούς»⁶. Εἶνε «πνευματικοί», διότι κοινωνοῦν τοῦ ἁγίου Πνεύματος και ὄχι διότι ἀποστερεῖται και ἀφαιρεῖται τό σῶμα και παραμένει μονάχα τό Πνεῦμα. Ἄν κάποιος ἀφαιρέση τήν ὑπόστασι τοῦ σώματος, δηλαδή, τοῦ πλάσματος, και ἐννοήση ἀπλῶς μόνον τό πνεῦμα, κάτι τέτοιο δέν εἶνε πλέον ἄνθρωπος πνευματικός, ἀλλά τό πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ἢ τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὅταν, ὅμως, αὐτό τό Πνεῦμα ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ τήν ψυχή και ἐνώνεται μέ τό πλάσμα, λόγω τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Πνεύματος, ὁ ἄνθρωπος γίνεται πνευματικός και τέλειος ἄνθρωπος. Καί εἶνε αὐτός πού ἔγινε «κατ' εἰκόνα και καθ' ὁμοίωσιν»⁷ Θεοῦ. Ἄν φύγη ἀπό τήν ψυχή τό Πνεῦμα, τότε ὁ ἄνθρωπος εἶνε πραγματικά ψυχικός⁸ και, ἐγκαταλελειμμένος ὡς σαρκικός, θά εἶνε ἀτελής. Τήν εἰκόνα μέν τήν ἔχει ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ, ὅμως, τήν ὁμοίωσι δέν τήν παίρνει μέ τό ἅγιο Πνεῦμα. Ἀλλά, ὅπως αὐτός εἶνε ἀτελής, ἔτσι, πάλι, ἄν κάποιος ἀφαιρέση τήν εἰκόνα και περιφρονήση τό πλάσμα,

δέν μπορεί πιά νά τόν ἐκλάβη ὡς ἄνθρωπο, ἀλλά ἢ κάποιο μέρος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως εἶπαμε πρὶν, ἢ κάτι ἄλλο πλὴν τοῦ ἀνθρώπου. Οὔτε ἡ δημιουργία τῆς σαρκὸς εἶνε καθ' ἑαυτὴν τέλειος ἄνθρωπος, ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ μέρος αὐτοῦ. Οὔτε καὶ ἡ ψυχὴ εἶνε μόνη τῆς ἀνθρώπου, ἀλλὰ εἶνε ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ μέρος αὐτοῦ. Οὔτε τὸ πνεῦμα εἶνε ἄνθρωπος, διότι ὀνομάζεται πνεῦμα καὶ ὄχι ἄνθρωπος. Ἡ συνάφεια καὶ ἡ ἔνωση ὄλων αὐτῶν κάνει τὸν τέλειο ἄνθρωπο. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἀπόστολος, ἐξηγώντας ὁ ἴδιος τί ἐννοεῖ, ἀνέπτυξε τὰ τοῦ τελείου καὶ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, πού σώζεται, στὴν Α' πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῇ, λέγοντας τὰ ἐξῆς: «*Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἀγιάσαι ὑμᾶς ὀλοτελεῖς καὶ ὀλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθεῖη*»⁹. Καὶ τί λόγο εἶχε νά εὐχεται τὴν ὀλοκληρωμένη καὶ τελεία παραμονὴ αὐτῶν τῶν τριῶν, δηλαδὴ, τῆς ψυχῆς, τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, στὴν παρουσία τοῦ Κυρίου, ἂν δέν γνώριζε τὴν ἀποκατάστασι καὶ τὴν ἔνωση αὐτῶν τῶν τριῶν καὶ τὴ μοναδικὴ σωτηρία τους; Γι' αὐτὸ καὶ ὀνομάζει «*ὀλοτελεῖς*» αὐτούς πού ἀμέμπτως τὰ παρουσιάζουν καὶ τὰ τρία στὸν Κύριο. Τέλειοι, λοιπόν, εἶνε ὅσοι κράτησαν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μέσα τους καὶ διεφύλαξαν ἀμεμπτα τίς ψυχές καὶ τὰ σώματα, δηλαδὴ, διατηροῦν τὴν πίστι στὸν Θεὸ καὶ διαφυλάσσουν τὴ δικαιοσύνη ἐναντι τοῦ πλησίον.

2. Γι' αὐτὸ καὶ λέγει ὅτι τὸ σῶμα, πού πλάσθηκε, εἶνε ναὸς τοῦ Θεοῦ: «*Οὐκ οἶδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἷτινές ἐστε ὑμεῖς*»¹⁰. Ὁλοφάνερα τὸ σῶμα τὸ ἀποκαλεῖ ναὸ, μέσα στὸν ὁποῖο κατοικεῖ τὸ Πνεῦμα. Ὅπως καὶ ὁ Κύριος λέγει γιὰ τὸν ἑαυτό του: «*Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ*»¹¹. Καὶ ὄχι μόνο ναὸ, ἀλλὰ καὶ μέλη Χριστοῦ ἀναγνωρίζει τὰ σώματά μας, ὅταν λέγη στους Κορινθίους τὰ ἐξῆς: «*Οὐκ οἶδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστίν; ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ποιήσω πόρνης μέλη;*»¹². Δέν τὰ λέγει αὐτὰ γιὰ κάποιον ἄλλο πνευματικὸ ἄνθρωπο, διότι αὐτὸς δέν ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ πόρνη. Ἀλλὰ λέγει πῶς τὸ σῶμά μας, δηλαδὴ, ἡ σάρκα, ὅταν παραμένῃ στὴν ἀγιότητα καὶ στὴν καθαρότητα, εἶνε μέλος Χριστοῦ. Ὅταν, ὅμως, ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν πόρνη, τὰ μέλη του γίνονται πόρνης μέλη. Καὶ γι' αὐτὸ εἶπε: «*Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός*»¹³. Πῶς, λοιπόν, δέν εἶνε μεγίστη βλασφημία νά λέγουν ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ, στὸν ὁποῖο κατοικεῖ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, καὶ τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ δέν μετέχουν στὴ σωτηρία, ἀλλὰ ἐπιστρέφουν στὴν ἀπώλεια; Ἐπειδὴ τὰ σώματά μας ἀνίστανται ὄχι ἐκ φύσεως, ἀλλὰ μὲ τὴ δύναμι τοῦ Θεοῦ, λέγει στους Κορινθίους: «*Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι· ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἠγείρε καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ*»¹⁴.

Κεφάλαιο Ζ'

1. Όπως ο Χριστός αναστήθηκε με τό σῶμά του καί ἔδειξε στους μαθητάς τούς τύπους τῶν ἡλῶν καί τό ἄνοιγμα τῆς πλευράς του¹ (αὐτά εἶνε τά σημάδια τοῦ σώματος, τό ὅποιο ἀναστήθηκε ἐκ τῶν νεκρῶν), ἔτσι, λέγει, «καί ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ»². Καί πάλι λέγει στους Ρωμαίους: «*Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καί τὰ θνητά σώματα ὑμῶν*»³. Ποιά εἶνε, λοιπόν, τὰ θνητά σώματα; Μήπως οἱ ψυχές; Ἀλλά οἱ ψυχές εἶνε ἀσώματες ἐν συγκρίσει με τὰ θνητά σώματα. «*Καί ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου (ὁ Θεός) πνοὴν ζωῆς καὶ ἐγένετο ὁ ἀνθρώπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν*»⁴. Ἡ πνοή τῆς ζωῆς εἶνε ἀσώματη. Ἀλλά δέν μποροῦν νά ποῦν ὅτι αὐτή ἡ πνοή τῆς ζωῆς εἶνε θνητή. Καί γι' αὐτό ὁ Δαυῖδ λέγει: «*Καί ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζήσεται*»⁵. Σάν νά ἦταν, δηλαδή, ἀπό ἀθάνατη οὐσία. Ἀλλά οὔτε τό πνεῦμα μποροῦν νά τό ποῦν θνητό σῶμα. Τί ἀπομένει, λοιπόν, νά ὀνομάσωμε θνητό σῶμα, παρά μόνον αὐτό πού πλάσθηκε, δηλαδή, τή σάρκα, γιά τήν ὁποία καί λέγεται ὅτι θά τή ζωοποιήσῃ ὁ Θεός; Αὐτή εἶνε πού πεθαίνει καί διαλύεται, καί ὄχι ἡ ψυχὴ οὔτε τό πνεῦμα. Διότι ὁ θάνατος εἶνε ἡ ἀπώλεια τῆς ζωτικῆς ἔξεως καί ἡ παραμονή τοῦ σώματος χωρίς πνοή στό μέλλον καί τό νά εἶνε χωρίς ψυχὴ καί ἀκίνητο καί νά διαλύεται σέ ἐκεῖνα, ἀπό τά ὁποία ἔλαβε τήν ἀρχή τῆς υπάρξεώς του. Αὐτό οὔτε στήν ψυχὴ συμβαίνει, διότι εἶνε ἡ πνοή τῆς ζωῆς, οὔτε στό πνεῦμα, διότι εἶνε ἀσύνθετο καί ἀπλό, καί γι' αὐτό δέν μπορεῖ νά διαλυθῇ, ἀλλά εἶνε ἡ ζωὴ αὐτῶν πού τό ἔχουν. Ἀπομένει, λοιπόν, ὁ θάνατος νά ἐκδηλώνεται στή σάρκα. Αὐτή, μετὰ τήν ἐξοδο τῆς ψυχῆς, γίνεται χωρίς πνοή καί ἄψυχη καί σιγά-σιγά διαλύεται μέσα στή γῆ, ἀπό τήν ὁποία ἐλήφθη. Αὐτή, λοιπόν, εἶνε θνητή. Γι' αὐτήν λέγει «*Ζωοποιήσει καί τὰ θνητά σώματα ὑμῶν*»⁶. Καί γι' αὐτόν τό λόγο λέγει στήν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή: «*Οὕτω καί ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ*»⁷. Διότι «*σὺ δὲ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ πρότερον ἀποθάνῃ*»⁸.

2. Ποιό εἶνε, ὅμως, αὐτό πού σάν κόκκος σίτου σπείρεται καί σαπίζει στή γῆ, παρά μόνον τὰ σώματα πού θάπτρονται στή γῆ, στήν ὁποία ρίπτονται καί τὰ σπέρματα; Καί γι' αὐτό εἶπε: «*Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ*»⁹. Διότι τί εἶνε πῶς ἀδοξο ἀπό τό νεκρό σῶμα; Ἡ, πάλι, τί εἶνε πῶς ἐνδοξο ἀπό τό σῶμα πού ἀνίσταται καί μετέχει τῆς ἀφθαρσίας; «*Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει*»¹⁰. «*Ἐν ἀσθενείᾳ*» μέν, διότι εἶνε γῆ καί στή γῆ πηγαίνει¹¹. «*Ἐν δυνάμει*» δέ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τό ἀνιστᾷ ἐκ τῶν νεκρῶν. «*Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν*»¹². Ἀναμφιβόλως δίδαξε ὅτι ἐδῶ γίνεται λόγος ὄχι γιά τήν ψυχὴ οὔτε γιά τό πνεῦμα, ἀλλά γιά τὰ νεκρά σώματα. Αὐτά εἶνε τὰ ψυχικά σώματα, πού ἔχουν, δηλαδή, ψυχὴ, καί ὅταν τή χάσουν, ἀποθνήσκουν. Ἐπειτα ἐγείρονται με τὸ Πνεῦμα καί γίνονται πνευματικά σώματα, ὥστε με τὸ Πνεῦμα νά ἔχουν τή ζωὴ μόνιμη καί παντοτινὴ. «*Ἄρτι*

γάρ», λέγει, «ἐκ μέρους γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον»¹³. Εἶνε αὐτό πού εἶπε ὁ Πέτρος· «Ὅν οὐκ ἰδόντες ἀγαπᾶτε, εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὀρώντες πιστεύετε, πιστεύοντες δὲ ἀγαλλιάσεσθε χαρᾷ ἀνεκκλήτῳ»¹⁴. Διότι τὸ πρόσωπό μας θά δῆ τὸ πρόσωπο τοῦ ζῶντος Θεοῦ καὶ θά χαρῆ μέ ἀνεκκλήτη χαρά, ὅταν, δηλαδή, θά δῆ τῆ δική του χαρά.

Κεφάλαιο Η'

1. Τώρα, ὅμως, πήραμε κάποιο μέρος¹ ἀπὸ τὸ Πνεῦμά του γιὰ τὴν τελείωσι καὶ προπαρασκευὴ τῆς ἀφθαρσίας, συνηθισμένοι λίγο – λίγο νά δεχόμεσθε καὶ νά φέρωμε μέσα μας τὸν Θεό. Αὐτό ὁ ἀπόστολος τὸ ὠνόμασε ἀρραβῶνα (δηλαδή, μέρος τῆς τιμῆς πού μᾶς ὑποσχέθηκε ὁ Θεός) στήν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολή· «Ἐν ᾧ καὶ υμεῖς ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὃς ἐστὶν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν»². Ἔτσι, λοιπόν, αὐτός ὁ ἀρραβὼν, πού κατοικεῖ μέσα μας, μᾶς κάνει πλεον πνευματικούς καὶ θά καταποθῆ «τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ἀθανασίας»³. «Ἦμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν»⁴. Αὐτὸ γίνεται, ὄχι ἐπειδὴ χάνεται τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἐπειδὴ παίρνομε τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Δέν ἦσαν χωρὶς σῶμα αὐτοὶ στοὺς ὁποίους ἔγραφε, ἀλλὰ εἶχαν πάρει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, «ἐν ᾧ κράζομεν ἀββᾶ ὁ πατήρ»⁵. Ἐάν, λοιπόν, τώρα, πού ἔχουμε τὸν ἀρραβῶνα, κράζωμε «ἀββᾶ ὁ πατήρ», τί θά γίνῃ, ὅταν ἀναστηθοῦμε καὶ τὸν δοῦμε πρόσωπο πρὸς πρόσωπο⁶, ὅταν ὅλα τὰ μέλη πλοῦσια θά ψάλουν τὸν ὕμνο τῆς χαρᾶς, δοξάζοντας αὐτόν πού τὰ ἀνέστησε ἐκ νεκρῶν καὶ τοὺς δώρισε τὴν αἰώνια ζωή; Ἄν ὁ ἀρραβὼν, πού συμπεριλαμβάνει τὸν ἄνθρωπο, μᾶς κἀνῆ τώρα νά λέγωμε μέσα μας «ἀββᾶ ὁ πατήρ», τί θά κἀνῃ ὅλη ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πού θά δώσῃ ὁ Θεός στοὺς ἀνθρώπους; Θά μᾶς κἀνῃ ὁμοίους μέ αὐτόν καὶ θά μᾶς τελειοποιήσῃ μέ τὸ θέλημα τοῦ Πατρός, διότι θά κἀνῃ τὸν ἄνθρωπο «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»⁷ Θεοῦ.

2. Ὅσοι, λοιπόν, ἔχουν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος καὶ δέν εἶνε δοῦλοι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, ἀλλὰ ὑποτάσσονται στὸ Πνεῦμα καὶ συμπεριφέρονται λογικά σέ ὅλα, δικαίως ὁ ἀπόστολος τοὺς ὀνομάζει πνευματικούς, διότι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ μέσα τους. Οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι δέν θά εἶνε ἀσώματα πνεύματα. Ἡ ὑπόστασί μας, δηλαδή, ἡ ἔνωση τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, πού παίρνει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, κάνει τὸν ἄνθρωπο πνευματικό. Ὅσοι, ὅμως, ἀπορρίπτουν τὴ βουλή τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἶνε δοῦλοι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ζοῦν παράλογα, [εἶνε δὲ ἀχαλιναγώγητοι καὶ ἐπὶ ῥεπεῖς στὶς ἐπιθυμίες τους, ζοῦν ὡς χοῖροι καὶ σκυλιὰ καὶ δέν ἔχουν τὴν ἔμπνευσι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, σωστά ὁ ἀπόστολος τοὺς ἀποκαλεῖ «σαρκικούς»⁸].⁹ Καὶ οἱ προφητῆται γιὰ τὸν ἴδιο λόγο τοὺς παρομοιάζουν μέ τὰ ἄλογα ζῶα, λόγῳ τῆς ἀλόγου συναναστροφῆς τους· «Ἴπποι θηλυμανεῖς ἐγε-

νήθησαν, ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρεμέτιζον»¹⁰. Καί πάλιν «Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι»¹¹. Πταίει ὁ ἴδιος πού «παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι», διότι ἐπιδίωξε τὴν ἄλογη ζωὴ. Ἀλλὰ καὶ ἐμεῖς συνήθως τέτοιους ἀνθρώπους τοὺς ὀνομάζουμε κτήνη καὶ ἄλογα ζῶα.

3. Ὁ νόμος ὅλα αὐτά τὰ προεῖπε συμβολικῶς καὶ σκιαγραφώντας τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ ζῶα. Ὅσα ζῶα ἔχουν διπλά νύχια καὶ μηρυκάζουν, τὰ ὠνόμασε καθαρὰ. Ὅσα δὲν ἔχουν καὶ τὰ δύο νύχια ἢ τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτά, τὰ ξεχωρίζει ὡς ἀκάθαρτα¹². Ποιοὶ εἶνε, λοιπόν, οἱ καθαροί; Ὅσοι βαδίζουν μὲ σταθερὴ πίστι στὸν Πατέρα καὶ στὸν Υἱό. Αὐτὸ σημαίνει ἡ σταθερότητα ὧν ἔχουν διπλά νύχια. Ἐπίσης ἡμέρα καὶ νύκτα σκέπτονται τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ¹³, γιὰ νὰ στολισθοῦν μὲ τὰ καλὰ ἔργα. Αὐτὴ εἶνε ἡ σημασία ὧν μηρυκάζουν. Ἀκάθαρτα ζῶα εἶνε ὅσα οὔτε διπλά νύχια ἔχουν, οὔτε μηρυκάζουν· δηλαδή, αὐτοὶ πού οὔτε πίστι στὸν Θεό ἔχουν, οὔτε τὰ λόγια του σκέπτονται. Αὐτὰ συμβολίζουν τὸ βδέλυγμα τῶν ἐθνικῶν. Ὅσα ζῶα μηρυκάζουν μὲν, ἀλλὰ δὲν ἔχουν διπλά νύχια, καὶ αὐτά εἶνε ἀκάθαρτα. Αὐτά εἶνε εἰκονικὴ περιγραφή τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι, ἐνῶ ἔχουν στό στόμα τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, δὲν ἔχουν σταθερὴ ρίζα, ριζωμένη στὸν Πατέρα καὶ στὸν Υἱό. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ γένος τους εἶνε ἄστατο. Καὶ πράγματι ὅσα ζῶα ἔχουν ἓνα νύχι, γλυστροῦν εὐκολα, ἐνῶ εἶνε πιὸ σταθερά ὅσα ἔχουν διπλά νύχια, διότι ἡ μία χηλὴ ἀκολουθεῖ τὴν ἄλλη κατὰ τὸ περπάτημα καὶ ἡ μία ὑποβαστάζει τὴν ἄλλη. Παρομοίως, ἀκάθαρτα εἶνε καὶ ὅσα ἔχουν μὲν διπλά νύχια, ἀλλὰ δὲν μηρυκάζουν. Ἐδῶ, δηλαδή, φανερώνει ὅλους τοὺς αἰρετικούς καὶ ὄσους δὲν σκέπτονται τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, οὔτε κοσμοῦνται μὲ τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης. Σὲ αὐτούς ὁ Κύριος λέγει· «Τί με καλεῖτε, Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω ὑμῖν;»¹⁴. Ὅσοι εἶνε τέτοιοι, λέγουν μὲν ὅτι πιστεύουν στὸν Πατέρα καὶ στὸν Υἱό, οὐδέποτε, ὅμως, σκέπτονται τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, ὅπως πρέπει, οὔτε κοσμοῦνται μὲ τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ, ὅπως εἶπαμε πρὶν, ζοῦν ζωὴ χοίρων καὶ σκυλιῶν, παραδεδομένοι στὴν ἀκαθαρσία, στὴν ἀδηφαγία καὶ στὶς ἄλλες ἀπερισκεψίες. Δικαίως, λοιπόν, ὅλους αὐτούς, πού ἐξ αἰτίας τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἡδονῆς δὲν παίρνουν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὰ ποικίλα γνωρίσματά τους ἀπορρίπτουν τὸν ζῶντα Λόγο καὶ μέσα στὶς δικές τους ἐπιθυμίες περιπατοῦν χωρὶς λογικὴ, ὁ ἀπόστολος μὲν τοὺς ὠνόμασε «σαρκικούς»¹⁵ καὶ «ψυχικούς»¹⁶, οἱ δὲ προφητὰι κτήνη καὶ ζῶα. Οἱ μὲν προφητὰι, λόγῳ τῶν συνηθειῶν τους, τοὺς ἐξέλαβαν ὡς κτήνη καὶ ἄλογα ζῶα, ὁ δὲ νόμος τοὺς κήρυξε ἀκάθαρτους.

Κεφάλαιο Θ'

1. Ὁ ἀπόστολος, ὅμως, μεταξύ τῶν ἄλλων λέγει καὶ τὸ ἐξῆς· «Ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύνανται»¹. Εἶνε αὐτὸ πού ὅλοι οἱ αἰρετικοὶ λέγουν ὡς ἀνόητοι καὶ ἐπιχειροῦν μὲ αὐτὸ νὰ ἀποδείξουν ὅτι δὲν

σώζεται τό πλάσμα τοῦ Θεοῦ. Δέν καταλαβαίνουν ὅτι τρία εἶνε αὐτά, ἀπό τά ὁποῖα ἀποτελεῖται, ὅπως δείξαμε, ὁ τέλειος ἄνθρωπος· τό σῶμα, ἡ ψυχὴ καί τό πνεῦμα. Τό ἕνα, δηλαδή, τό πνεῦμα, σώζει καί μορφοποιεῖ. Τό ἄλλο, πού ἐνώνεται καί μορφοποιεῖται, εἶνε τό σῶμα. Ἐκεῖνο, ὅμως, πού εἶνε ἀνάμεσα σέ αὐτά τά δύο, δηλαδή, ἡ ψυχὴ, ἄλλοτε ἀκολουθεῖ τό πνεῦμα, πού τήν ἀνυψώνει, καί ἄλλοτε συμφωνεῖ μέ τό σῶμα καί καταπίπτει στίς γήινες ἐπιθυμίες. Ὅσοι, λοιπόν, δέν ἔχουν αὐτό πού σώζει καί μορφοποιεῖ καί δέν εἶνε ἐνωμένοι μέ αὐτό, αὐτοί κατά συνέπειαν θά εἶνε καί θά ὀνομάζονται «*σὰρξ καί αἷμα*». Δέν ἔχουν τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μέσα τους. Γι' αὐτό καί ὁ Κύριος τέτοιους ἄνθρώπους τούς ὀνομάζει νεκρούς· «*Ἄφετε τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς*»²· ἐπειδὴ ἀκριβῶς δέν ἔχουν τό Πνεῦμα πού ζωοποιεῖ τόν ἄνθρωπο³.

2. Ὅσοι φοβοῦνται τόν Θεό καί πιστεύουν στήν ἔλευσι τοῦ Υἱοῦ του καί μέ τήν πίστι ἐγκαθιστοῦν στίς καρδιές τους τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, αὐτοί δικαίως θά μπορούσαν νά ὀνομασθοῦν ἄνθρωποι καί καθαροί καί πνευματικοί καί ζῶντες τῷ Θεῷ⁴. Διότι ἔχουν τό Πνεῦμα τοῦ Πατρός, πού καθαρίζει τόν ἄνθρωπο καί τόν ἀνυψώνει στή ζωὴ τοῦ Θεοῦ. Ὅπως, δηλαδή, «*ἡ σὰρξ ἀσθενής*», ἔτσι «*τό πνεῦμα πρόθυμον*»⁵, κατά τή μαρτυρία τοῦ Κυρίου· δηλαδή, μπορεῖ νά ἐπιτελέσῃ ὅσα προθυμοποιεῖται νά κάνῃ. Ἐάν, λοιπόν, κάποιος μέ τήν προθυμία τοῦ Πνεύματος ἐμβολιάσῃ τήν ἀδυναμία τῆς σάρκα, εἶνε, ὅπωςδήποτε, ἀπαραίτητο τό ἰσχυρό νά νικήσῃ τό ἀνίσχυρο καί ἔτσι νά καταποθῇ ἡ ἀδυναμία τῆς σάρκα ἀπό τή δύναμι τοῦ Πνεύματος καί αὐτός ὁ ἄνθρωπος νά εἶνε ὄχι πλέον σαρκικός, ἀλλά πνευματικός, διότι μετέχει τοῦ Πνεύματος. Ἐτσι μαρτυροῦν οἱ μάρτυρες καί περιφρονοῦν τό θάνατο. Καί αὐτό ὀφείλεται ὄχι στήν ἀδυναμία τῆς σάρκα, ἀλλά στήν προθυμία τοῦ Πνεύματος. Ἡ ἀδυναμία τῆς σάρκα καταπόθηκε καί τό Πνεῦμα ἀποδείχθηκε ἰσχυρό. Τό Πνεῦμα, πάλι, ἐξαφανίζοντας τήν ἀδυναμία, κληρονομεῖ καί κατέχει τή σάρκα. Καί ἀπό τά δύο ἐγινε ὁ ζωντανός ἄνθρωπος. Εἶνε ζωντανός, διότι μετέχει τοῦ Πνεύματος. Καί εἶνε ἄνθρωπος, διότι ἔχει σῶμα.

3. Ἡ σάρκα, λοιπόν, χωρίς τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶνε νεκρή. Δέν ἔχει τή ζωὴ καί δέν μπορεῖ νά κληρονομήσῃ τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Τό αἷμα εἶνε χωρίς λογική καί σάν τό νερό πού χύνεται στή γῆ. Γι' αὐτό λέγει «*Ὁἶος ὁ χοϊκὸς τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοὶ*»⁶. Ὅπου, ὅμως, εἶνε τό Πνεῦμα τοῦ Πατρός, ἐκεῖ καί ὁ ἄνθρωπος εἶνε ζωντανός καί τό αἷμα εἶνε λογικό καί τό φυλάγει ὁ Θεός, γιὰ νά τιμωρήσῃ τούς ἀσεβεῖς⁷. Τῆ σάρκα κατέχει τό Πνεῦμα, διότι λησμόνησε μὲν τά δικά της, πῆρε, ὅμως, τήν ποιότητα τοῦ Πνεύματος καί ἐγινε σύμμορφη μέ τόν Λόγο τοῦ Θεοῦ. Καί γι' αὐτό λέγει «*Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσαμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου*»⁸. Ποιό εἶνε, λοιπόν, τό χοϊκό; τό σῶμα πού πλάσθηκε. Ποιό εἶνε τό ἐπουράνιο; τό Πνεῦμα. Ὅπως, λοιπόν, χωρίς τό ἐπουράνιο Πνεῦμα ζήσαμε κάποτε «*ἐν παλαιότητι σαρκὸς*» καί δέν ὑπακούσαμε στόν Θεό, ἔτσι τώρα πού πήραμε τό

Πνεῦμα ἅς περιπατήσωμε «ἐν καινότητι ζωῆς»⁹, ὑπακούοντας στὸν Θεό. [Ἐπειδὴ χωρὶς τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δέν μπορούμε νά σωθοῦμε, προτρέποντάς μας ὁ ἀπόστολος μέ τὴν πίστι καὶ τὴν ἀγνή ζωὴ μας νά διαφυλάξωμε καλά τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, γιὰ νά μὴ χάσωμε τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ μείνωμε ἔξω ἀπὸ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, διεκήρυξε μεγαλοφώνως ὅτι δέν μπορεῖ μόνη ἡ σάρκα καὶ τὸ αἷμα νά κληρονομήσῃ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ¹⁰.

4. Διότι – γιὰ νά ποῦμε τὴν ἀλήθεια – τὸ σῶμα δέν κληρονομεῖ, ἀλλὰ κληρονομεῖται¹¹, καθὼς καὶ ὁ Κύριος λέγει: «*Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν*»¹². Σάν νά κληρονομοῦμε στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ τὴ γῆ, ἀπὸ ὅπου εἶνε καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ σώματός μας. Καὶ γι' αὐτὸ θέλει νά εἶνε ὁ ναός¹³ (δηλαδή, τὸ σῶμά μας) καθαρός, γιὰ νά εὐφραίνεται σέ αὐτόν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὁ γαμβρός δίπλα στὴ νύμφη. [Ὅπως, λοιπόν, ἡ νύμφη δέν μπορεῖ νά νυμφευθῆ, μπορεῖ, ὅμως, νά παντρευθῆ, ὅταν ἔλθῃ καὶ τὴν πάρῃ ὁ γαμβρός, ἔτσι καὶ τὸ σῶμα· μόνο του δέν μπορεῖ νά κληρονομήσῃ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μπορεῖ νά κληρονομηθῆ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς πού ζῆ, κληρονομεῖ ὅσα εἶχε αὐτὸς πού πέθανε. Καὶ ἄλλο μὲν εἶνε τὸ νά κληρονομοῦμε, ἄλλο δὲ τὸ νά μᾶς κληρονομοῦν. Ὁ μὲν κληρονόμος προηγείται καὶ ἐξουσιάζει καὶ διαθέτει ὅσα κληρονομεῖ, ὅπου ὁ ἴδιος θέλει. Αὐτὰ πού κληρονομεῖ, εἶνε ὑποταγμένα καὶ ὑπακούουν καὶ τὰ ἐξουσιάζει ὁ κληρονόμος. Ποιὸ εἶνε, λοιπόν, αὐτὸ πού ζῆ; τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ποιὰ εἶνε τὰ ὑπάρχοντα ἐκείνου πού πέθανε; τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου, πού φθείρονται σέ αὐτὴ τὴ γῆ. Καὶ αὐτὰ τὰ κληρονομεῖ τὸ Πνεῦμα, μεταφέροντάς τα στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν]. Γι' αὐτὸ, ὅμως, καὶ ὁ Χριστὸς πέθανε, ὥστε, ἀφοῦ ἀνοιχθῆ ἡ διαθήκη τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τὴ διαβάσῃ ὅλος ὁ κόσμος, πρῶτα μὲν νά ἐλευθερώσῃ τοὺς δούλους του, μετὰ δὲ νά τοὺς ὀρίσῃ κληρονόμους τῶν ὑπαρχόντων του, διότι κληρονομεῖ τὸ Πνεῦμα, ὅπως ἀναφέραμε. Κληρονομεῖ αὐτὸ πού ζῆ, δηλαδή, τὸ Πνεῦμα καὶ κληρονομεῖται αὐτὸ πού φθείρεται, δηλαδή, τὸ σῶμα. Γιὰ νά μὴ χάσωμε τὸ Πνεῦμα πού μᾶς κληρονομεῖ καὶ ἔτσι χάσωμε τὴ ζωὴ, μᾶς προτρέπει ὁ ἀπόστολος στὴν κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, γιὰ τὸ λόγο πού εἶπαμε πρὶν. Λέγει: «*Ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται*»¹⁴. Σάν νά ἔλεγε: Μὴ πλανᾶσθε. Ἄν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δέν κατοικήσῃ μέσα σας καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς δέν μείνῃ σέ σᾶς, «*εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε*» συναναστραφήκατε, σάν νά εἴσθε μόνο σάρκα καὶ αἷμα· δέν θὰ μπορέσετε νά κληρονομήσετε τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Κεφάλαιο Γ'

1. Αὐτὸ τὸ λέγει ὁ ἀπόστολος, γιὰ νά μὴ χαριζώμαστε στὴ σάρκα καὶ ἀποβάλλωμε ἔτσι τὸν ἐμβολιασμό τοῦ Πνεύματος. «*Σὺ δὲ ἀργιέλαιος ὦν*», λέγει, «*ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιον καὶ συγκοινωνὸς τῆς πίστεως τῆς ἐλαίας ἐγέ-*

νου»¹. Όπως, λοιπόν, ή άγριέλαιος, πού έμβολιάζεται, άν παραμείνη, όπως ήταν πριν, άγριέλαιος, «έκκόπτεται και είς πύρ βάλλεται»², ενώ, εάν κρατήση τόν έμβολιασμό και μετατραπή σέ καλλιέλαιο, γίνεται καρποφόρος έλιά, σάν νά φυτευθήκε στόν κήπο ενός βασιλιά, έτσι και οί άνθρωποι· εάν μέν διά τής πίστεως προκόψουν στό καλύτερο και πάρουν τό Πνεύμα του Θεού και βλαστήσουν τούς καρπούς του, θά είνε πνευματικοί, σάν νά φυτευθήκαν στόν παράδεισο του Θεού³. Άν, όμως, αποπτύσουν τό Πνεύμα και παραμείνουν εκεί πού ήσαν πριν, διότι θέλουν νά είνε μάλλον σαρκικοί παρά πνευματικοί, πολύ σωστά γι' αυτούς λέγεται «*Ότι σάρξ και αίμα βασιλείαν Θεού κληρονομήσαι ου δύνανται*»⁴. σάν νά έλεγε κάποιος ότι ή άγριέλαιος δέν εισάγεται στόν παράδεισο του Θεού. Θαυμάσια, λοιπόν, ό άπόστολος δείχνει τή φύσι μας και όλη τήν οικονομία του Θεού μέ αυτά τά λόγια περί σαρκός και αίματος και άγριελαιού. Όπως ή έλιά, πού παραμελείται, μετά από κάποιο χρόνο αφήνεται έρημη και παράγει άγριους καρπούς, διότι γίνεται άγριέλαιος, ή πάλι ή άγριέλαιος, πού φροντίζουμε και έμβολιάζουμε, επανέρχεται στην παλιά φυσική καρποφορία, έτσι και οί άνθρωποι πού παραμέλησαν και καρποφόρησαν τίς έπιθυμίες τής σάρκας σάν άγρια δένδρα, έξ υπαιτιότητός των γίνονται άκαρπα τής δικαιοσύνης δένδρα. Ένώ κοιμούνται, δηλαδή, οί άνθρωποι, ένσπείρει ό έχθρός ζιζάνια⁵. Και γι' αυτό ό Κύριος παρήγγειλε στους μαθητάς του νά άγρυπνούν⁶. Και πάλι, όσοι άνθρωποι δέν καρποφορούν τή δικαιοσύνη και περιτυλίσσονται τρόπον τινά μέ άγκάθια, άν φροντίσουν και άν πάρουν σάν έμβόλιο τό λόγο του Θεού, έρχονται στην παλιά φύσι του ανθρώπου, αυτήν πού έγινε «*κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν*»⁷ Θεού.

2. Άλλά, όπως ή άγριέλαιος, πού έμβολιάσθηκε, δέν χάνει μέν τήν ουσία του ξύλου, όμως, αλλάζει τήν ποιότητα του καρπού και παίρνει άλλη όνομασία, διότι λέγουμε ότι δέν είνε πλέον άγριέλαιος, αλλά καρποφόρος έλιά, έτσι και ό άνθρωπος, πού έμβολιάσθηκε μέ τήν πίστι και πήρε τό Πνεύμα του Θεού, δέν χάνει μέν τή σαρκική του ύπόστασι, όμως, αλλάζει τήν ποιότητα των καρπών του, δηλαδή, των έργων του, και παίρνει άλλη όνομασία, πού δείχνει τή μεταβολή προς τό καλύτερο. Ήδη λέγουμε ότι δέν είνε «*σάρξ και αίμα*», αλλά πνευματικός άνθρωπος. Όπως, πάλι, ή άγριέλαιος, άν δέν έμβολιασθή, παραμένει άχρηστη στόν κύριό της, διότι είνε άγριο δένδρο, και σάν άκαρπο ξύλο τήν κόβουμε και τή ρίχνουμε στή φωτιά, έτσι και ό άνθρωπος, πού δέν παίρνει μέ τήν πίστι τόν έμβολιασμό του Πνεύματος, παραμένει αυτό πού ήταν πριν, δηλαδή, σάρκα και αίμα, και δέν μπορεί νά κληρονομήση τή βασιλεία του Θεού. Καλώς, λοιπόν, λέγει ό άπόστολος: «*Σάρξ και αίμα βασιλείαν Θεού κληρονομήσαι ου δύνανται*»⁸ και: «*οί έν σαρκί όντες Θεώ άρέσαι ου δύνανται*»⁹. Δέν άπορρίπτει τήν ύπόστασι του σώματος, αλλά δείχνει ότι σέ αυτό πρέπει νά έπιφοιτήση τό άγιο Πνεύμα. Και γι' αυτό λέγει «*Δει τό θνητόν τοῦτο ένδύσασθαι άθανασίαν και τό φθαρτόν τοῦτο ένδύσα-*

σθαι ἀφθαρσίαν»¹⁰. Καί πάλι: «Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν»¹¹. Πιό φανερά ἀκόμη τό δείχνει αὐτό λέγοντας: «Τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν»¹². Καί πάλι λέγει: «Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζητε, μέλλετε ἀποθνήσκειν»¹³. Τούς τὰ ἔγραφε αὐτά, στήν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή, ὄχι διότι τοὺς ἐμπόδιζε ἀπὸ τό νά ζοῦν «ἐν σαρκί», ἐφ' ὅσον καί ὁ ἴδιος εἶχε σῶμα, ἀλλά διότι ἀπέκοπτε τίς ἐπιθυμίες τῆς σάρκας, οἱ ὁποῖες θανατώνουν τόν ἄνθρωπο. Καί γι' αὐτό πρόσθεσε: «Εἰ δὲ Πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θαυματοῦτε, ζήσεσθε. Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ».

Κεφάλαιο ΙΑ'

1. Φανέρωσε, ἀκόμη, καί ποιά εἶνε τὰ ἔργα «τῆς σαρκός», διότι προέβλεπε τὰ διεστραμμένα λόγια τῶν ἀπίστων. Καί ἐξηγώντας ὁ ἴδιος τί θέλει νά πῆ, γιά νά μή ἀφεθῆ κάποια ἀμφιβολία σέ αὐτούς πού τὰ παραποιοῦν μέ δολιότητα, γράφει τὰ ἐξῆς στήν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή: «Φανερά δέ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστὶ μοιχεῖαι, πορνεῖαι, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρία, φαρμακεῖαι, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, ὄργαι, ἐρεθισμοί, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, μέθαι, κῶμοι καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν»¹. Ἔτσι πιό φανερά διακηρύττει σέ αὐτούς πού ἀκοῦνε τί σημαίνει «σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύναται»². Ὅσοι τὰ κάνουν αὐτά, ἐπειδὴ πραγματικά βαδίζουν κατὰ σάρκα, δέν μποροῦν νά ζοῦν γιά τόν Θεό. Καί πάλι πρόσθεσε τὰ πνευματικά ἔργα, πού ζωοποιοῦν τόν ἄνθρωπο, δηλαδή, τόν ἐμβολιασμό τοῦ Πνεύματος. Λέγει τὰ ἐξῆς: «Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια, ἀγνεῖα· κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἐστὶ νόμος»³. Ὅπως, λοιπόν, αὐτός, πού προκόβει πρὸς τό καλύτερο καί φέρνει τόν καρπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅπωςδὴποτε σώζεται, διότι ἔχει τό Πνεῦμα, ἔτσι καί αὐτός, πού παραμένει στά ἔργα τῆς σάρκας πού εἴπαμε πρὶν, πραγματικά θεωρεῖται σαρκικός καί, ἐπειδὴ δέν παίρνει τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτό δέν θά μπορέση νά κληρονομήσῃ τῆ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ὁ ἴδιος ἀπόστολος, πάλι, μαρτυρεῖ: «Ἡ οὐκ οἶδατε», λέγει στοὺς Κορινθίους, «ὅτι ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; μὴ πλανᾶσθε· οὔτε πόρνοι οὔτε εἰδωλόλατραι οὔτε μοιχοὶ οὔτε μαλακοὶ οὔτε ἀρσενικοῦται οὔτε κλέπται οὔτε πλεονέκται οὔτε μέθυσοι οὐ λοιδόροι οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Καί ταῦτά τινες ἦτε· ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἠγιάσθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»⁴. Ὅλοφάνερα ἐδειξε μέ ποιά καταστρέφεται ὁ ἄνθρωπος, ἂν ἐπιμένῃ νά ζῆ κατὰ σάρκα, καί μέ

ποιά, πάλι, σώζεται. Αυτά πού σώζουν, εἶνε τό ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καί τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μας.

2. Ἐπειδή, λοιπόν, ἐδῶ ὁ ἀπόστολος ἀπαρίθμησε τά ἔργα τῆς σάρκας, πού εἶνε χωρίς τό Πνεῦμα καί ἐπιφέρουν τό θάνατο, σύμφωνα μέ ὅσα εἶπε πρῖν, στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς, ὡς ἀνακεφαλαίωσι, ἀναφώνησε: «*Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομησαί οὐ δύναται*»⁵. Αυτό πού λέγει «*Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ*» εἶνε παρόμοιο μέ ἐκεῖνο πού λέγει «*Καὶ ταῦτά τινες ἦτε· ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἠγιάσθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*». Πότε, λοιπόν, φορέσαμε τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ; Ὅπως δὴποτε, ὅταν ἐπιτελούσαμε τά ἔργα τῆς σάρκας πού εἶπαμε πρῖν. Πότε, πάλι, φορέσαμε τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου; Ὅπως δὴποτε, ὅταν, ὅπως λέγει, «*ἀπελούσασθε*», πιστεύοντας «*ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου*» καί λαμβάνοντας τό Πνεῦμά του. Λουθηθήκαμε ὄχι ὡς πρὸς τὴ σωματικὴ μας ὑπόστασι οὔτε ὡς πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ πλάσματος, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν παλιά ζωὴ τῆς ματαιότητος. Μέ ὅσα, λοιπόν, μέλη καταστρεφόμασταν, ὅταν ἐργαζόμασταν τά ἔργα τῆς φθορᾶς, μέ τά ἴδια ζωοποιούμεσθε ἐργαζόμενοι τά ἔργα τοῦ Πνεύματος.

Κεφάλαιο IB'

1. [Ὅπως, λοιπόν, τό σῶμα εἶνε ἐπιδεκτικὸ τῆς φθορᾶς, ἔτσι εἶνε ἐπιδεκτικὸ καὶ τῆς ἀφθαρσίας. Καὶ ὅπως εἶνε ἐπιδεκτικὸ τοῦ θανάτου, ἔτσι εἶνε ἐπιδεκτικὸ καὶ τῆς ζωῆς. Αυτά τά δύο δέν παραμένουν μαζί, ἀλλὰ τό ἓνα ἀναιρεῖται ἀπὸ τό ἄλλο καὶ ὅταν τό ἓνα ὑπάρχει, τό ἄλλο ἐξαφανίζεται. Ἐάν, λοιπόν, ὁ θάνατος νίκησε τὸν ἄνθρωπο καὶ ἐδιώξε ἀπὸ αὐτόν τὴ ζωὴ καὶ τὸν κατέστησε νεκρὸ, πολὺ περισσότερο ἡ ζωὴ, ὅταν τὸν νίκησῃ, διώχνει τό θάνατο καὶ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο ζωντανό μπροστὰ στόν Θεό. Διότι, ἂν ὁ θάνατος νέκρωσε τὸν ἄνθρωπο, γιατί ἡ ζωὴ δέν τὸν ζωοποιεῖ; Καθὼς λέγει ὁ προφήτης Ἡσαΐας: «*Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας*». Καὶ πάλι «*Ἀφείλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου*»¹].² Χάθηκε ἡ παλιά ζωὴ, διότι δόθηκε ὄχι μέ τό Πνεῦμα, ἀλλὰ μέ τὴν πνοή.

2. [Ἄλλη εἶνε ἡ πνοὴ τῆς ζωῆς³, ἡ ὁποία κάνει ψυχικὸ τὸν ἄνθρωπο, καὶ ἄλλο τό Πνεῦμα, πού ζωοποιεῖ⁴ καὶ καθιστᾷ πνευματικὸ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ γι' αὐτό ὁ Ἡσαΐας λέγει «*Οὕτω λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν, καὶ στερεώσας αὐτόν, ὁ πῆξας τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ· καὶ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν*»⁵. Ἡ μὲν πνοὴ δόθηκε ἐξ ἴσου σέ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Τό Πνεῦμα, ὅμως, δόθηκε ἐξαιρετικῶς σέ ὅσους καταπατοῦν τίς σαρκικὲς ἐπιθυμίες. Γι' αὐτό, πάλι, ὁ ἴδιος ὁ Ἡσαΐας διασαφηνίζει ὅσα εἶπε πρῖν καὶ λέγει «*Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ*

πνοήν *πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα*»⁶. Τό Πνεῦμα τό ὤρισε ιδιαίτερα γιά τόν Θεό πού τό ἐκχέει στους ἐσχάτους καιρούς⁷ μέ τήν υἰοθεσία⁸ στήν ἀνθρωπότητα. Τήν πνοή τήν ἔταξε ἀπό κοινοῦ στήν κτίσι καί τή χαρακτήρισε ὡς δημιούργημα. Διαφέρει δέ τό δημιούργημα ἀπό τόν Δημιουργό. Ἡ πνοή, λοιπόν, εἶνε πρόσκαιρη, ἀλλά τό Πνεῦμα εἶνε αἰώνιο. Καί ἡ μέν πνοή, ἀφοῦ ἀκμάση γιά λίγο καί παραμείνη γιά κάποιο διάστημα, μετά ἀπό αὐτό φεύγει, ἀφήνοντας χωρίς πνοή τό σῶμα, στό ὅποιο ἦταν πρωτύτερα. Τό Πνεῦμα, ὅμως, περιλαμβάνει ἀπό μέσα καί ἀπό ἔξω τόν ἄνθρωπο, διότι πάντοτε παραμένει καί ποτέ δέν τόν ἐγκαταλείπει⁹. «*Ἄλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν*», λέγει ὁ ἀπόστολος, (σάν νά τό λέγη πρὸς ἐμᾶς τούς ἀνθρώπους), «*ἀλλά πρῶτον τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν*»¹⁰. Καί ἔτσι εἶνε τό λογικό. Πρῶτα ἔπρεπε νά πλασθῆ ὁ ἄνθρωπος καί νά πάρη ψυχή¹¹ καί ἔπειτα νά πάρη ἐπί πλέον καί τό Πνεῦμα. Γι' αὐτό καί «*ἐγένετο ὁ πρῶτος Ἀδάμ*» ἀπό τόν Κύριο «*εἰς ψυχήν ζῶσαν· ὁ δὲ δεῦτερος εἰς πνεῦμα ζωοποιῶν*»¹². [Ὅπως, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος, πού ἔγινε «*εἰς ψυχήν ζῶσαν*», ὅταν μεταστράφηκε στό χειρότερο, ἔχασε τή ζωή, ἔτσι πάλι ὁ ἴδιος, ὅταν ἐπιστρέψη στό καλύτερο καί ἐπί πλέον πάρη τό Πνεῦμα πού ζωοποιεῖ, θά βρῆ τή ζωή.

3. Δέν εἶνε ἄλλο αὐτό πού πεθαίνει καί ἄλλο αὐτό πού ζωοποιεῖται· ὅπως καί δέν εἶνε ἄλλο αὐτό πού χάθηκε καί ἄλλο αὐτό πού βρέθηκε. Ἄλλά ἐκεῖνο «*τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον*»¹³ ἦλθε ὁ Κύριος νά ἀναζητήση. Ποιό, ἦταν, λοιπόν, ἐκεῖνο πού πέθανε; Ὅπως δὴποτε, ἦταν τό σῶμα, τό ὅποιο ἔχασε τήν πνοή τῆς ζωῆς καί ἔγινε χωρίς πνοή, νεκρό. Αὐτό ἦλθε ὁ Κύριος νά τό ζωοποιήση. Καί ὅπως «*ἐν τῷ Ἀδάμ*» ὅλοι πεθαίνουμε, διότι εἴμαστε ψυχικοί, ἔτσι ἐν τῷ Χριστῷ θά ζήσουμε¹⁴, διότι εἴμαστε πνευματικοί. Ἄφήσαμε ὄχι τό πλάσμα τοῦ Θεοῦ, ἀλλά τίς σαρκικές ἐπιθυμίες καί ἐπί πλέον πήραμε τό ἅγιο Πνεῦμα¹⁵. Αὐτό λέγει καί ὁ ἀπόστολος στήν πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολή· «*Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς*»¹⁶. Ποιά, ὅμως, εἶνε αὐτά, ὁ ἴδιος τό ἐξηγεῖ· «*Πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἣτις ἐστὶν εἰδωλολατρία*»¹⁷. Ὁ ἀπόστολος παραγγέλλει νά τὰ ἀποθέσωμε αὐτά καί κηρύσσει ὅτι αὐτοὶ πού τὰ κάνουν, ἐπειδὴ εἶνε μόνο σάρκα καί αἷμα, δέν μποροῦν νά κληρονομήσουν τή βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Διότι ἡ ψυχὴ τους, πού κλίνει πρὸς τό χειρότερο καί κατέρχεται στίς γήινες ἐπιθυμίες, πήρε τήν ἴδια ὀνομασία πού ἔχουν καί ἐκεῖνα. Αὐτά παραγγέλλοντας νά τὰ ἀποθέσωμε, λέγει πάλι στήν ἴδια ἐπιστολή· «*Ἀπεκδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ*»¹⁸. Αὐτό, ὅμως, τό ἔλεγε χωρίς νά ἀρνηται τήν παλιά πλάσι (τό σῶμα). Ἄλλιῶς ἔπρεπε νά φονεύσωμε τόν ἴδιο τόν ἑαυτὸ μας καί νά χωρισθοῦμε ἀπό τή συναναστροφή τῶν συνανθρώπων μας.

4. Ἄλλά καί ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος, πού πλάσθηκε στή μήτρα καί ἐξῆλθε ἀπό τήν κοιλιά τῆς μητέρας του, ἔγραφε σέ ἐμᾶς· «*Καὶ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ καρπὸς ἔργου*»¹⁹. Παραδέχθηκε, λοιπόν, στήν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολή ὅτι

ὁ καρπὸς τοῦ ἔργου τοῦ Πνεύματος εἶνε ἡ σωτηρία τοῦ σώματος. Ποιὸς ἄλλος εἶνε ὁ ἐμφανὴς καρπὸς τοῦ Πνεύματος πού δέν φαίνεται, παρά τό νά καθιστᾶ τό σῶμα ὄριμο καί δεκτικό ἀφθαρσίας; Λέγοντας: «*Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ τοῦτο μοι καρπὸς ἔργου*»²⁰, ὅπωςδήποτε δέν περιφρονοῦσε τὴν οὐσία τῆς σάρκας μέ ἐκεῖνο πού εἶπε: «*Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ*»²¹, ἀλλά φανέρωσε τὴν ἀπόθεσι τῆς παλαιᾶς ζωῆς μας, αὐτῆς πού γεννάει καί φθείρεται. Καί γι' αὐτὸ πρόσθεσε: «*Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον ἄνθρωπον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν*»²². Μέ αὐτό, λοιπόν, πού λέγει «*Τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν*», φανερώνει ὅτι ὁ ἴδιος ἄνθρωπος, πού πρὶν εἶχε ἄγνοια, ἀγνοοῦσε, δηλαδή, τὸν Θεό, ἀνακαινίζεται μέ τὴ γνῶσι πού ὑπάρχει μέσα του. Διότι ἡ γνῶσι τοῦ Θεοῦ ἀνανεώνει τὸν ἄνθρωπο. Καί μέ αὐτὸ πού λέγει «*κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν*» φανέρωσε τὴν ἐν Χριστῷ ἀνακεφαλαίωσι τοῦ ἀνθρώπου²³, πού στὴν ἀρχὴ πλάσθηκε κατ' εἰκόνα Θεοῦ²⁴.

5. Ἐπειδὴ ἦταν ὁ ἴδιος ἀπόστολος πού γεννήθηκε ἐκ μήτρας, δηλαδή, ἀπὸ τὴν παλαιὰ οὐσία τῆς σάρκας, εἶπε στὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ «*Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι*»²⁵. Δέν ἦταν ἄλλος, ὅπως εἶπαμε πρὶν, αὐτὸς πού γεννήθηκε ἐκ μήτρας καί ἄλλος αὐτὸς πού εὐαγγελιζόταν τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ. Ἦταν ὁ ἴδιος, πού πρὶν ἀγνοοῦσε καί κατεδίωκε τὴν Ἐκκλησίαν²⁶, ἀλλά, ὅταν τοῦ ἔγινε ἡ ἀποκάλυψι ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καί μίλησε μέ τὸν Κύριο, ὅπως δείξαμε στό τρίτο βιβλίον²⁷, εὐαγγελιζόταν τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, τὸν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ ὁποῖος σταυρώθηκε ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου. Τὴν προηγούμενη ἄγνοια τὴν ἐδίωξε ἡ γνῶσι πού ἀκολούθησε. Ὅπως οἱ τυφλοὶ πού θεράπευσε ὁ Κύριος²⁸ ἔχασαν μὲν τὴν τύφλωσι, πῆραν, ὅμως, ὀλόκληρη τὴν ὑπόστασι τῶν ὀφθαλμῶν καί μέ τὰ ἴδια μάτια πού πρὶν δέν ἔβλεπαν, ξαναπῆραν τὴν ὄρασι. Ἡ ἀμαύρωσι τῶν ὀφθαλμῶν ἔφυγε μέ τὴν ἀνάβλεψι, ἀλλά παρέμεινε ἡ ὑπόστασι τῶν ὀφθαλμῶν, ὥστε μέ τὰ μάτια πού δέν ἔβλεπαν μέ αὐτὰ πάλι νά δοῦν καί νά εὐχαριστήσουν αὐτόν πού τοὺς ἀποκατέστησε τὴν ὄρασι. Ἔτσι καί σέ ἐκεῖνον πού θεραπεύθηκε τό ξεραμένο χέρι²⁹ καί σέ ὅλους ὅσοι θεραπεύθηκαν, δέν ἄλλαξαν τὰ μέλη πού ἐξ ἀρχῆς προῆλθαν ἀπὸ τὴ μήτρα, ἀλλά τὰ πῆραν πάλι ὑγιῆ.

6. Ὁ Ποιητὴς τῶν ὄλων καί Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀρχῆς ἐπλασε τὸν ἄνθρωπο, ἐπειδὴ βρῆκε τό πλάσμα του φθαρμένο ἀπὸ τὴν κακία, τό θεράπευσε μέ κάθε τρόπο· ἀφ' ἐνός μὲν τό κάθε μέλος τό ἀποκατέστησε, ὅπως πλάσθηκε στὴν ἀρχή, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐφ' ἅπαξ ἀποκατέστησε ὅλο τὸν ἄνθρωπο ὑγιῆ καί ἀκέραιο, προετοιμάζοντάς τον, ὥστε νά εἶνε τέλειος γιὰ τὴν ἀνάστασι. Καί τί λόγο εἶχε νά θεραπεύσῃ τὰ μέλη τοῦ σώματος καί νά τὰ ἀποκαταστήσῃ στὴν ἀρχικὴ κατάστασι, ἐάν δέν ἐπρόκειτο νά σωθοῦν αὐτὰ πού θεράπευσε; Ἄν ἦταν πρόσκαιρη ἡ ὠφέλεια ἀπὸ αὐτόν, τίποτε σπουδαῖο δέν

πρόσφερε σέ όσους θεράπευσε. Ή πώς λέγουν ότι δέν εἶνε δεκτικό ζωῆς τό σῶμα πού προέρχεται ἀπό αὐτόν καί παίρνει ἀπό αὐτόν τή θεραπεία; Διότι ἡ ζωῆ ἐπικρατεῖ μέ τή θεραπεία καί ἡ ἀφθαρσία μέ τή ζωῆ. Ὅποιος, λοιπόν, παρέχει τή θεραπεία, αὐτός παρέχει καί τή ζωῆ. Καί όποιος δίδει τή ζωῆ, αὐτός καί περιβάλλει τό πλάσμα του μέ τήν ἀφθαρσία.

Κεφάλαιο ΙΓ'

1. Ἄς μᾶς ποῦν, λοιπόν, αὐτοί πού ἰσχυρίζονται τά ἀντίθετα, δηλαδή, αὐτοί πού ἀντιλέγουν στή σωτηρία τους· ἡ νεκρή κόρη τοῦ ἀρχιερέως¹ καί ό γιός τῆς χήρας πού ἐκφερόταν νεκρός κοντά στήν πύλη τῆς πόλεως² καί ό Λάζαρος πού ἔμεινε τέσσερις ἡμέρες στό μνήμα³, μέ ποιά σώματα ἀναστήθηκαν; Ὅπως δὲ καί μέ τά ἴδια πού πέθαναν. Διότι ἂν ὄχι μέ τά ἴδια, τότε εἶνε φανερό ότι δέν ἀναστήθηκαν αὐτοί πού πέθαναν. Λέγει, λοιπόν, τό Εὐαγγέλιο· «*Ἐπελάβετο ό Κύριος τῆς χειρὸς τοῦ νεκροῦ καί εἶπεν αὐτῷ· νεανίσκε, σοὶ λέγω ἐγέρθητι. Καί ἀνεκάθισεν ό νεκρὸς καί παρήγγειλε δοθῆναι αὐτῷ φαγεῖν καί ἔδωκεν αὐτόν τῇ μητρὶ αὐτοῦ*»⁴. Καί τό Λάζαρο «*ἐκάλεσε φωνῆ μεγάλης λέγων· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. Καί ἐξῆλθεν ό τεθνηκὼς δεδεμένος τοὺς πόδας καί τὰς χεῖρας κειριαῖς*»⁵. Αὐτό συμβολίζει τόν ἄνθρωπο, ό όποιος δέθηκε μέσα στίς ἁμαρτίες. Καί γι' αὐτό ό Κύριος λέγει· «*Ἀύσατε τοῦτον καί ἀφετε ὑπάγειν*»⁶. Αὐτοί, λοιπόν, πού θεραπεύθηκαν, θεραπεύθηκαν στά μέλη πού ἔπαθαν πρὶν καί οἱ νεκροί ἀναστήθηκαν μέ τά ἴδια σώματα, διότι τά μέλη καί τά σώματά τους ἔλαβαν τή θεραπεία καί τή ζωῆ πού ἔδιδε ό Κύριος. Μέ τά πρόσκαιρα προτύπωνε τά αἰώνια καί ἔδειχνε ότι εἶνε αὐτός πού μπορεῖ νά δώση στό πλάσμα του καί τή θεραπεία καί τή ζωῆ, ὥστε νά πιστεῦωμε, ἐπίσης, στό λόγο του περί ἀναστάσεως. Ἔτσι καί στή συντέλεια, «*ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι*»⁷, ὅταν κρωγάση ό Κύριος, θά ἀναστηθοῦν οἱ νεκροί, καθώς λέγει ό ἴδιος· «*Ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντες οἱ νεκροὶ οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καί ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως*»⁸.

2. [Εἶνε, λοιπόν, στ' ἀλήθεια ἀνόητοι καί δυστυχεῖς ὅσοι δέν θέλουν νά προσέξουν τόσο σαφῆ καί φανερά πράγματα, ἀλλά ἀποφεύγουν τό φῶς τῆς ἀληθείας καί, ὅπως ό τραγικός Οἰδίποδας, τυφλώνουν τόν ἑαυτό τους. Οἱ αἰρετικοὶ μοιάζουν μέ ἐκείνους πού δέν γυμνάσθηκαν στήν παλαιστρα καί ὅταν φιλονικοῦν μέ ἄλλους, πιάνουν γερά ἓνα μέρος τοῦ σώματός τους καί μέ αὐτό πού πιάνουν, πέφτουν, πέφτοντας δέ νομίζουν πώς νικοῦν, διότι ὡς φιλονικιοὶ κρατοῦν ἐκεῖνο τό μέρος πού ἔπιασαν στήν ἀρχή. Ἐκτός, ὅμως, τοῦ ότι πέφτουν, ἀξίζουν καί γιά γέλια. Ἔτσι καί οἱ αἰρετικοὶ στό χωρίο τοῦ Παύλου· «*Σὰρξ καί αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομησαὶ οὐ δύναται*»⁹ ἀφαιροῦν δύο λέξεις, χωρίς νά ἐρευνήσουν ἀπό πρὶν οὔτε τό νόημα τῶν λόγων τοῦ ἀποστόλου οὔτε τή δύναμι τῶν λόγων του. Καί ἀπαρτίζοντας μόνοι τους

ἀφηρημένες ἔννοιες, πεθαίνουν σέ αὐτές καί, ὅσο μπορούν, ἀνατρέπουν τήν ὅλη οἰκονομία τοῦ Θεοῦ]¹⁰.

3. Πραγματικά, ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτό εἰπώθηκε εἰδικῶς γιά τή σάρκα καί ὄχι γιά τὰ ἔργα τῆς σάρκας, ὅπως ἀναφέραμε. Παρουσιάζουν ἔτσι τόν ἴδιο τόν ἀπόστολο νά ἀντιφάσκη μέ τόν ἑαυτό του. Διότι ἀμέσως παρακάτω στήν ἴδια ἐπιστολή λέγει σχετικῶς μέ τό σῶμα: «*Δεῖ γάρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Ὅταν δὲ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῆκος. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ἄδη, τὸ νῆκος;*»¹¹. Αὐτὰ δικαίως θά λέγωνται τότε, ὅταν αὐτό τό θνητό καί φθαρτό σῶμα, πού τό περιβάλλει καί τό κατεξουσιάζει ὁ θάνατος, θά πάρη τή ζωή καί θά ἐνδύθῃ τήν ἀφθαρσία καί τήν ἀθανασία. Τότε πραγματικά θά ἔχη νικηθῇ ὁ θάνατος, ὅταν τό σῶμα, πού κατέχει, ἐξέλθῃ ἀπό τήν ἐξουσία του. Καί πάλι λέγει στοὺς Φιλιππησίους: «*Ἡμῶν γάρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτήρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν, ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, ὥστε δύνασθαι κατ' ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ*»¹². Ποιό εἶνε, λοιπόν, τό σῶμα τῆς ταπεινώσεως, πού θά μετασχηματίσῃ ὁ Κύριος γιά νά γίνῃ σύμμορφο μέ τό σῶμα τῆς δόξης του; Εἶνε φανερό ὅτι πρόκειται γιά τό σῶμα, τή σάρκα μας, πού ταπεινώνεται κατερχόμενο στή γῆ. [Μετασχηματισμός, ὅμως, τοῦ σώματος εἶνε τό ὅτι, ἐνῶ ἦταν θνητό καί φθαρτό, γίνεται ἀθάνατο καί ἀφθαρτο, ὄχι λόγῳ τῆς δικῆς του ὑποστάσεως, ἀλλὰ λόγῳ τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου, διότι αὐτός μπορεῖ νά δώσῃ στό θνητό τήν ἀθανασία καί στό φθαρτό τήν ἀφθαρσία. Καί γι' αὐτό λέγει «*Ἴνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο Θεός, ὁ καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος*»¹³. Εἶνε ὀλοφάνερο ὅτι αὐτὰ τὰ λέγει γιά τό σῶμα, διότι οὔτε ἡ ψυχὴ οὔτε τὸ πνεῦμα πεθαίνουν. Ἐξαφανίζεται, δηλαδή, τό θνητό ἀπό τή ζωή, διότι τό σῶμα δέν παραμένει πλέον νεκρό, ἀλλὰ γίνεται ζωντανό καί ἀφθαρτο καί ὑμνεῖ τὸν Θεό πού ἔκανε αὐτό σέ ἐμᾶς]. Γιά νά τελειοποιηθοῦμε, λοιπόν, σέ αὐτό, καλῶς λέγει στοὺς Κορινθίους: «*Δοξάσατε τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν*»¹⁴. Ὁ Θεός εἶνε ὁ αἴτιος τῆς ἀφθαρσίας.

4. Ἐπειδὴ, ὅμως, τὰ λέγει αὐτὰ ὄχι γιά κάποιο ἄλλο σῶμα, ἀλλὰ γιά τό ἴδιο τό σῶμα, τή σάρκα, φανερά καί χωρὶς ἀμφιβολία ἢ δισταγμὸ λέγει στοὺς Κορινθίους: «*Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν περιφέροντες, ἵνα ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ. Ἄει γάρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν*»¹⁵. Καί ἐπειδὴ τό Πνεῦμα ἐνώνεται μέ τό σῶμα, λέγει στήν ἴδια ἐπιστολή: «*Ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας*»¹⁶. Ἐάν, λοιπόν, οἱ σάρκινες καρδιές γίνονται τώρα δεκτικὲς τοῦ Πνεύματος, τί τό θαυμαστό, ἂν στήν

ανάστασι παίρνουν τή ζωή πού δίδει τό Πνεῦμα; Γι' αὐτήν τήν ἀνάστασι λέγει ὁ ἀπόστολος στήν πρός Φιλιππησίους ἐπιστολή: «*Συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἶ πως καταστήσω εἰς τήν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν*»¹⁷. Σέ ποιᾶ, λοιπόν, ἄλλη θνητή σάρκα μπορούμε νά ἐννοήσωμε ὅτι φανερώνεται ἡ ζωή, ἂν ὄχι σέ αὐτήν τήν ὑπόστασί μας, ἡ ὁποία καί θανατώνεται γιά τήν ὁμολογία τοῦ Θεοῦ; Ὅπως ὁ ἴδιος λέγει: «*Εἰ κατά ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται;*»¹⁸. «*Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν. Εὐρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι μαρτυροῦμεν ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν, ὃν οὐκ ἤγειρεν. Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαίᾳ ἡ πίστις ὑμῶν, ὅτι ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπώλονται. Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμὲν. Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων. Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν*»¹⁹.

5. Γιὰ ὅλα αὐτά, λοιπόν, ὅπως εἶπαμε πρὶν, ἡ θά πούν ὅτι ὁ ἀπόστολος ἀντιφάσκει μὲ τὸν ἑαυτό του σχετικῶς μὲ τὸ «*σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσει οὐ δύναται*»²⁰ ἢ πάλι θά ἀναγκασθοῦν νά κάνουν διεστραμμένες καὶ παραποιημένες ἐρμηνεῖες τῶν λεγομένων του, γιὰ νά ἀνατρέψουν καὶ μεταβάλουν τὸ νόημα τῶν λόγων. Διότι τίποτε σωστό δέν θά ἔχουν νά πούν, ἐάν ἐπιχειρήσουν νά μεταφράσουν ἀλλιῶς αὐτό πού γράφει: «*Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν*»²¹ καί: «*Ἴνα ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν*»²², ὡς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, μὲ τὰ ὁποία ὁ ἀπόστολος ὀλοφάνερα καὶ ξεκάθαρα κηρύσσει τήν ἀνάστασι καὶ τήν ἀφθαρσία τῆς σάρκας. Θά ἀναγκασθοῦν, λοιπόν, ὅλα αὐτά νά τὰ παρερμηνεύσουν, διότι δέν θέλουν ἓνα πρᾶγμα νά καταλάβουν καλά.

Κεφάλαιο ΙΑ'

1. Ἐπειδὴ ὁ ἀπόστολος δέν μίλησε ἐναντίον τῆς ἴδιας τῆς ὑποστάσεως τῆς σάρκας καὶ τοῦ αἵματος, ὅταν εἶπε πὼς δέν θά κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, παντοῦ ὁ ἴδιος ἀπόστολος, ὅπου κάνει λόγο γιὰ τὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, χρησιμοποιεῖ τὸ ὄνομα τῆς σάρκας καὶ τοῦ αἵματος. Ἄφ' ἐνός μὲν, γιὰ νά ὀρίση τήν ἀνθρώπινη φύσι του (καθ' ὅτι ὁ ἴδιος ὠνόμαζε τὸν ἑαυτό του «*νιδὸ ἀνθρώπου*»¹), ἀφ' ἑτέρου δέ γιὰ νά ἐπιβεβαιώσῃ τὴ σωτηρία τοῦ σώματός μας. Ἄν δέν ἐπρόκειτο νά σωθῇ τὸ σῶμα, ποτέ δέν θά γινόταν «*σὰρξ*» ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ². Καί ἂν δέν ἐπρόκειτο νά ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα τῶν δικαίων³, ποτέ δέν θά εἶχε αἷμα ὁ Κύριος. Ἄλλὰ ἐπειδὴ ἀπ' ἀρχῆς τὸ αἷμα φωνάζει, εἶπε ὁ Θεὸς στὸν Κάιν, ὅταν σκότωσε τὸν ἀδελφὸ του:

«Φωνή αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με»⁴. Καί ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ ἐκζητηθῆ τὸ αἷμά τους, εἶπε στοὺς περὶ τὸ Νῶε· «Καὶ γὰρ τὸ ὑμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτό»⁵. καὶ πάλι· «Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται»⁶. Παρομοίως καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε σὲ αὐτοὺς πού ἐπρόκειτο νὰ χύσουν τὸ αἷμά του· «Ἐκζητηθήσεται πᾶν αἷμα δίκαιον τὸ ἐκχυνόμενον ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἰαβὲλ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου· ναὶ λέγω ὑμῖν, ἥξει ταῦτα πάντα ἐπὶ τὴν γενεὰν ταύτην»⁷. Δείχνει ὅτι σὲ αὐτόν θά γίνῃ ἡ ἀνακεφαλαίωσι τοῦ αἵματος ὄλων τῶν δικαίων καὶ τῶν προφητῶν, πού ἀπ' ἀρχῆς χύθηκε, καὶ ὅτι μέ αὐτόν τόν ἴδιο θά ἐκζητηθῆ τὸ αἷμά τους. Δέν θά ἐκζητοῦνταν, ὅμως, αὐτό, ἂν δέν ἐπρόκειτο νὰ σωθῆ. Οὐτε στόν ἑαυτό του θά τὰ ἀνακεφαλαίωνε αὐτά ὁ Κύριος⁸, ἂν δέν γινόταν καὶ ὁ ἴδιος· σάρκα καὶ αἷμα, ὅπως πλάσθηκε ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἀρχῆς⁹, σώζοντας «ἐν ἑαυτῷ» στό τέλος ἐκεῖνο πού στήν ἀρχή χάθηκε ἐν τῷ Ἀδάμ.

2. Ἄν, ὅμως, μέ κάποια ἄλλη οἰκονομία ἐνσαρκωνόταν ὁ Κύριος καὶ ἔπαιρνε σάρκα ἀπὸ ἄλλη οὐσία, ὅπως δὴποτε δέν θά ἀνακεφαλαίωνε στόν ἑαυτό του τόν ἄνθρωπο. Ἐπὶ πλέον οὐτε «σὰρξ» θά μπορούσε νὰ ὀνομασθῆ. Διότι πραγματικά ἡ σάρκα εἶνε ἡ διαδοχή τῆς πρώτης δημιουργίας, πού ἐγίνε ἀπὸ τὸ χῶμα. Ἄν ἔπρεπε νὰ ἔχη τὴν ὑπόστασί του ἀπὸ ἄλλη οὐσία, ἐξ ἀρχῆς ὁ Πατήρ θά εἶχε κάνει τὸ φύραμά του ἀπὸ ἄλλη οὐσία. Τώρα αὐτό πού ἦταν ὁ ἄνθρωπος πού ἀπολέσθηκε, αὐτό ἐγίνε ὁ σωτήριος Λόγος, ὁ ὁποῖος ἀφ' ἑαυτοῦ ἐνώθη με τόν ἄνθρωπο καὶ ἀπεργάσθηκε τὴν εὕρεσι τῆς σωτηρίας. Αὐτό πού ἀπολέσθηκε, εἶχε αἷμα καὶ σάρκα. Διότι ὁ Κύριος ἔπλασε τόν ἄνθρωπο, παίρνοντας χῶμα ἀπὸ τὴ γῆ. Καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνθρώπου ἐγίνε ὅλη ἡ οἰκονομία τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου. Εἶχε, λοιπόν, καὶ ὁ ἴδιος σάρκα καὶ αἷμα. Ἄνακεφαλαίωνε στόν ἑαυτό του ὄχι κάποιο ἄλλο, ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ πρωταρχικὸ δημιούργημα τοῦ Πατρός καὶ ἀναζητοῦσε αὐτό πού χάθηκε. Καὶ γι' αὐτό ὁ ἀπόστολος λέγει στήν πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολή· «Καὶ ὑμᾶς ποτε ὄντας ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, παραστήσαι ὑμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ»¹⁰. «Ἀποκατήλλαξεν ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ», διότι ἡ σάρκα τοῦ Δικαίου ἀποκατήλλαξε τὴ σάρκα, πού κρατοῦνταν στήν ἁμαρτία, καὶ τὴν ὠδήγησε σὴν φιλία με τόν Θεό.

3. Ἐάν, λοιπόν, κάποιος σχετικῶς μέ αὐτό λέγῃ ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου εἶνε διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ δικό μας σῶμα, διότι ἐκεῖνος δέν ἁμάρτησε, οὔτε «εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ»¹¹, ἐνῶ ἐμεῖς εἶμαστε ἁμαρτωλοί, σωστά τὸ λέγει. Ἄν, ὅμως, ἀποδίδη στόν Κύριο ἄλλη σωματικὴ ὑπόστασι, δέν θά συμφωνήσουν μέ αὐτόν τὰ λόγια πού ἀναφέρονται στήν καταλλαγή. Διότι συμφιλιώνεται αὐτό πού κάποτε ἦταν σὲ ἐχθρα. Ἄν ὁ Κύριος ἔφερε σάρκα

ἀπό ἄλλη οὐσία, δέν συμφιλίωθηκε πλέον μέ τόν Θεό ἐκεῖνο πού λόγω τῆς παραβάσως ἐγινε ἐχθρικό μέ αὐτόν. Ἄλλά τώρα, ἐπικοινωνώντας μέ τόν ἄνθρωπο ὁ Κύριος συμφιλίωσε τόν ἄνθρωπο μέ τόν Θεό Πατέρα. Μᾶς συμφιλίωσε μέ αὐτόν διά τοῦ σώματος τῆς σαρκός του καί μᾶς λύτρωσε μέ τό αἷμά του, ὅπως λέγει ὁ ἀπόστολος στούς Ἐφεσίους: «*Ἐν ᾧ ἔχομεν τήν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τήν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων*»¹². Καί πάλι λέγει στούς ἴδιους: «*Ἦμεῖς οἱ ποτέ ὄντες μακρὰν ἐγγύς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ*»¹³. Καί πάλι: «*Τήν ἐχθραν, ἐν τῇ σαρκί αὐτοῦ, τόν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας*»¹⁴. Καί σέ ὅλη τήν ἐπιστολή ὀλοφάνερα μαρτυρεῖ ὁ ἀπόστολος ὅτι σωθήκαμε μέ τή σάρκα καί τό αἷμα τοῦ Κυρίου μας.

4. Ἐάν, λοιπόν, ἡ σάρκα καί τό αἷμα εἶνε αὐτά πού μᾶς δίδουν τή ζωή, δέν εἰπώθηκε εἰδικῶς γιά τή σάρκα καί τό αἷμα τό ὅτι δέν μποροῦν νά κληρονομήσουν τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλά γιά τίς σαρκικές πράξεις πού εἶπαμε πρῖν, οἱ ὁποῖες μεταστρέφουν τόν ἄνθρωπο στήν ἁμαρτία καί τοῦ στεροῦν τή ζωή. Καί γι' αὐτό στήν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή λέγει: «*Μὴ οὖν βασιλεύετω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ, μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτία, ἀλλά παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας καί τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ*»¹⁵. Μέ τὰ μέλη, λοιπόν, πού ἤμασταν δούλοι στήν ἁμαρτία¹⁶ καί καρποφορούσαμε στό θάνατο¹⁷, μέ τὰ ἴδια μέλη θέλει νά εἶμαστε δούλοι τῆς δικαιοσύνης¹⁸, γιά νά καρποφορήσωμε τή ζωή. Νά θυμᾶσαι, λοιπόν, ἀγαπητέ, ὅτι λυτρώθηκες μέ τή σάρκα τοῦ Κυρίου μας καί ἀποκαταστάθηκες μέ τό αἷμά του, καί «*κρατῶν τὴν κεφαλὴν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα*» τῆς Ἐκκλησίας «*συμβιβαζόμενον αὐξεῖν*»¹⁹, δηλαδή, ὁμολογώντας τήν ἔνσαρκο παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καί ἀποδεχόμενος αὐτόν ὡς Θεό καί ἄνθρωπο, χρησιμοποιώντας δέ ἀκόμη καί τίς ἀποδείξεις πού εἶνε παρμένες ἀπὸ τή Γραφή, εὐκολα, ὅπως ἀναφέραμε, θά ἀνατρέψης ὅλες τίς ἀπόψεις τῶν αἰρετικῶν πού ἐπινοήθηκαν ἀργότερα.

Κεφάλαιο ΙΕ'

1. Ἐπειδή, ὅμως, ὁ Θεός, πού ἔπλασε ἐξ ἀρχῆς τόν ἄνθρωπο, ὑποσχέθηκε σέ αὐτόν τήν «*παλιγγενεσία*»¹ μετὰ τήν ἀναχώρησί του στή γῆ², ὁ Ἡσαΐας λέγει τὰ ἐξῆς: «*Ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῆ· ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἴαμα αὐτοῖς ἐστίν*»³. καί πάλι: «*Ἐγὼ παρακαλέσω ὑμᾶς καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ παρακληθήσεσθε καὶ ὄψεσθε, καὶ χαρήσεται ἡ καρδιά ὑμῶν, καὶ τὰ ὀστά ὑμῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ· καὶ γνωσθήσεται ἡ χεὶρ Κυρίου τοῖς φοβουμένοις αὐτόν*»⁴. Καί ὁ Ἰεζεκιὴλ λέγει τὰ ἐξῆς: «*Καὶ ἐγένετο ἐπ' ἐμὲ χεὶρ Κυρίου καὶ ἐξήγαγέ με ἐν πνεύματι Κύριος καὶ ἔθηκέ με ἐν μέσῳ τοῦ πεδίου, καὶ τοῦτο ἦν μεστὸν ὀστέων· καὶ περιήγαγέ με ἐπ' αὐτὰ κυκλόθεν κύκλῳ καὶ ἶδού πολλά ἐπὶ προσώπου τοῦ πεδίου, ξηρὰ σφόδρα. Καὶ εἶπε πρὸς με: υἱὲ ἀνθρώπου, εἰ ζήσεται τὰ ὀστέα ταῦτα; καὶ εἶπα: Κύριε,*

σὺ ἐπίστη, ὃς ἐποίησας ταῦτα. Καὶ εἶπε πρὸς με· προφήτευσον ἐπὶ τὰ ὀστᾶ ταῦτα καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς· τὰ ὀστᾶ τὰ ξηρὰ, ἀκούσατε λόγον Κυρίου. Τάδε λέγει Κύριος τοῖς ὀστέοις τούτοις· ἰδοὺ ἐγὼ φέρω ἐφ' ὑμᾶς πνεῦμα ζωῆς καὶ δώσω ἐφ' ὑμᾶς δέρμα καὶ δώσω πνεῦμά μου εἰς ὑμᾶς καὶ ζήσετε· καὶ γνώσετε ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. Καὶ ἐπροφήτευσά καθὼς ἐνετείλατό μοι Κύριος. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐμὲ προφητεῦσαι καὶ ἰδοὺ σεισμὸς καὶ προσῆγε τὰ ὀστᾶ ἐκάτερον ἐπὶ τὴν ἀρμονίαν αὐτοῦ. Καὶ εἶδον καὶ ἰδοὺ ἀνέβαιναν ἐπ' αὐτὰ δέρμα ἐπάνω καὶ πνεῦμα οὐκ ἦν ἐπ' αὐτοῖς. Καὶ εἶπε πρὸς με· προφήτευσον ἐπὶ τὸ πνεῦμα, υἱὲ ἀνθρώπου, καὶ εἶπον τῷ πνεύματι· τάδε λέγει Κύριος· ἐκ τῶν τεσσάρων πνευμάτων ἐλθὲ καὶ ἐμφύσησον εἰς τοὺς νεκροὺς τούτους καὶ ζησάτωσαν. Καὶ ἐπροφήτευσά καθότι ἐνετείλατό μοι Κύριος· καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτοὺς τὸ πνεῦμα, καὶ ἔζησαν καὶ ἔστησαν ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν, συναγωγή πολλὴ σφόδρα»⁵. Καὶ πάλι λέγει ὁ ἴδιος· «Τάδε λέγει Κύριος· ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίγω τὰ μνήματα ὑμῶν καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ τῶν μνημάτων ὑμῶν καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ γνώσετε ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ἐν τῷ ἀνοίξαι με τοὺς τάφους ὑμῶν τοῦ ἀναγαγεῖν με ἐκ τῶν τάφων τὸν λαὸν μου. Καὶ δώσω πνεῦμά μου εἰς ὑμᾶς καὶ ζήσετε, καὶ θήσομαι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ γνώσετε ὅτι ἐγὼ Κύριος· λελάληκα καὶ ποιήσω, λέγει Κύριος»⁶. Ἐφ' ὅσον, λοιπόν, βλέπουμε ὅτι ὁ Δημιουργὸς σέ αὐτὸ τό χωρίο παρουσιάζεται ὅτι καὶ ζωοποιεῖ τὰ θνητὰ σώματά μας⁷ καὶ ὑπόσχεται τὴν ἀνάστασί τους καὶ τὴν ἐξεγερσι ἀπὸ τοὺς τάφους καὶ τὰ μνήματα καὶ δωρίζει τὴν ἀφθαρσία – «κατὰ γὰρ τὸ ζύλον τῆς ζωῆς», λέγει, «ἔσονται αἱ ἡμέραι αὐτῶν»⁸ – ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπάρχει ἓνας καὶ μοναδικὸς Θεός, ὁ ὁποῖος τὰ κάνει αὐτά, καὶ ὁ ἴδιος εἶνε ἀγαθὸς Πατὴρ, πού δωρίζει πλούσια τὴ ζωὴ σέ αὐτοὺς πού δὲν ἔχουν ἀφ' ἑαυτῶν τὴ ζωὴ.

2. Καί γι' αὐτὸ ὁ Κύριος ἔδειξε πολὺ φανερά τὸν ἑαυτοῦ καὶ τὸν Πατέρα του στοὺς μαθητάς του, γιὰ νά μὴ ἀναζητήσουν ἄλλον Θεὸ ἐκτός ἀπὸ αὐτόν πού ἐπλασε τὸν ἄνθρωπο καὶ τοῦ δώρισε τὴν πνοή τῆς ζωῆς, οὔτε νά καταντήσουν σέ τέτοια ἀνοησία, ὥστε νά ἐπινοήσουν ἄλλον Πατέρα ὑπεράνω τοῦ Δημιουργοῦ. Καί γι' αὐτὸ ὅλους μὲν τοὺς ἄλλους, στοὺς ὁποίους ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας τους συνέβαιναν ἀσθένειες, τοὺς θεράπευε μὲ τὸ λόγο καὶ τοὺς ἔλεγε· «Ἴδε ὑγιῆς γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χειρόν σοί τι γένηται»⁹, δείχνοντας ὅτι οἱ ἀσθένειες ἐπηκολούθησαν στοὺς ἀνθρώπους λόγῳ τοῦ ἁμαρτήματος τῆς ἀνυπακοῆς. Σέ αὐτόν, ὅμως, πού ἦταν ἐκ γενετῆς τυφλὸς τοῦ ἔδωσε τὴν ὄρασι ὄχι πλέον μὲ τὸ λόγο, ἀλλὰ μὲ ἔργο· καὶ οὔτε «εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε» τὸ ἔκανε αὐτό, ἀλλὰ γιὰ νά φανερώσῃ τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖο ἐξ ἀρχῆς ἐπλασε τὸν ἄνθρωπο. Καί γι' αὐτὸ στοὺς μαθητάς, πού τὸν ρωτοῦσαν γιὰ ποιὸ λόγο γεννήθηκε τυφλός, ἂν ἐφταιγε αὐτός ἢ οἱ γονεῖς του, εἶπε· «Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ»¹⁰. «Τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ» εἶνε ἡ πλάσι τοῦ ἀνθρώπου. Τὸν ἄνθρωπο τὸν ἐπλασε μὲ ἔργο, καθὼς λέγει ἡ Γραφή· «Καὶ ἔλαβε Κύριος χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον»¹¹. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος ἔπτυσε στή γῆ καὶ

έκανε πηλό και τον επέχρισε στα μάτια του¹², δείχνοντας πώς έγινε ή παλιά πλάσι και φανερώνοντας σέ αυτούς, πού μπορούν νά καταλάβουν, τό χέρι του Θεού, μέ τό όποιο πλάσθηκε ό άνθρωπος από πηλό. Τά μάτια, δηλαδή, του τυφλού, πού παρέλειψε ό Δημιουργός Λόγος νά πλάση στην κοιλιά της μητέρας, αυτά τά συμπλήρωσε στα φανερά, για νά φανερωθούν τά έργα του Θεού σέ αυτόν και ούτε πλέον νά αναζητούμε άλλο χέρι, μέ τό όποιο πλάσθηκε ό άνθρωπος, ούτε άλλον Πατέρα. Διότι ξέρουμε ότι τό χέρι του Θεού, πού μās έπλασε στην αρχή και μās πλάσσει μέσα στην κοιλιά, αυτό στα τελευταία χρόνια ανεζήτησε έμās τους χαμένους και κέρδισε τό δικό του, πήρε επάνω στους ώμους του τό χαμένο πρόβατο και μέ χαρά τό επανέφερε στή μάνδρα της ζωής¹³.

3. Έπειδή ό Λόγος του Θεού μās πλάσσει στην κοιλιά της μητέρας, λέγει στον Έρεμιά: «*Πρό του πλάσι σε εν κοιλία επίσταμαι σε και πρό του σε έξελθειν εκ μήτρας, ήγιακά σε και προφήτην εις έθνη τέθεικά σε*»¹⁴. Άλλά και ό Παύλος λέγει τά ίδια: «*Ότε δε ευδόκησεν ό αφορίσας με εκ κοιλίας μητρός μου, ίνα ευαγγελίζωμαι αυτόν εν τοις έθνεσι*»¹⁵. Έπειδή, λοιπόν, ό Λόγος μās πλάσσει στην κοιλιά της μητέρας μας, ό ίδιος Λόγος έδωσε την όρασι στον εκ γενετής τυφλό, αποκαλύπτοντας αυτόν πού στα κρυφά μās έπλασε. Ό ίδιος Λόγος φανερώθηκε στους ανθρώπους και έκανε λόγο για την αρχαία πλάσι του Άδάμ, πώς έγινε και μέ ποιό χέρι πλάσθηκε, φανερώνοντας από τό μέρος τό όλον. Διότι ό Κύριος, πού έδωσε την όρασι στον τυφλό, είνε αυτός πού έπλασε όλόκληρο τον άνθρωπο, υπηρετώντας τό θέλημα του Πατρός. Και επειδή στην κατά τον Άδάμ πλάσι ό άνθρωπος, πέφτοντας στην παράβασι, χρειαζόταν τό λουτρό της παλιγγενεσίας¹⁶, μετά πού του έχρισε τον πηλό στα μάτια, του είπε: «*Υπαγε εις Σιλωάμ και νίψαι*»¹⁷. Συγχρόνως του αποκαθιστά την πλάσι και του δίδει την αναγέννησι πού γίνεται μέ τό λουτρό της παλιγγενεσίας. Και γι' αυτό, όταν πλύθηκε, «*ήλθε βλέπων*», ώστε και νά γνωρίση τον Δημιουργό του και νά μάθη ως άνθρωπος αυτόν πού του δώρισε τή ζωή.

4. Έπομένως, παρεκκλίνουν και οι όπαδοί του Ουαλεντίνου, οι όποιοι λέγουν ότι ό άνθρωπος πλάσθηκε όχι από αυτήν τή γη, αλλά από υλικό ρευστό και χυτό. Από τό χώμα, μέ τό όποιο έκανε ό Κύριος τους όφθαλμούς του τυφλού, από αυτό είνε φανερό ότι και ό άνθρωπος πλάσθηκε απ' αρχής. Δέν έπεται, δηλαδή, ότι από άλλου έπλασε τά μάτια και από άλλου τό υπόλοιπο σώμα. Όπως δέν έπεται ότι άλλος μέν έπλασε τό σώμα και άλλος τά μάτια. Άλλά αυτός ό ίδιος, πού εξ αρχής έπλασε τον Άδάμ και στον όποιο είπε ό Πατήρ: «*Ποιήσωμεν άνθρωπον κατ' εικόνα ήμετέραν και καθ' ομοίωσιν*»¹⁸, στους εσχάτους καιρούς αποκάλυψε τον εαυτό του στους ανθρώπους και έδωσε την όρασι στον εξ Άδάμ τυφλό. Και γι' αυτό ή Γραφή, δείχνοντας αυτό πού θά γινόταν στό μέλλον, λέγει ότι, όταν ό Άδάμ κρύφτηκε εξ αιτίας της ανυπακοής, ήλθε ό Κύριος τό δειλινό σέ αυτόν, τον κάλεσε και του είπε:

«Ποῦεῖ;»¹⁹. Αυτό σημαίνει ὅτι στούς ἐσχάτους καιρούς ἤλθε ὁ ἴδιος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ νά ἀνακαλέσῃ τόν ἄνθρωπο, ὑπενθυμίζοντάς του τά ἔργα του, στά ὁποῖα ἐζήσε, καί γι' αὐτό κρύφτηκε ἀπό τόν Κύριο. Διότι, ὅπως τότε τό δειλινοῦ μίλησε ὁ Θεός στόν Ἀδάμ, ὅταν τόν ἀναζητοῦσε, ἔτσι στούς ἐσχάτους καιρούς μέ τήν ἴδια φωνή ἐπισκέφθηκε καί ἀναζήτησε τούς ἀπογόνους του.

Κεφάλαιο ΙΣΤ'

1. Καί ἐπειδή ἡ πλάσι τοῦ Ἀδάμ ἐγίνε ἀπό αὐτήν τή γῆ, στήν ὁποῖα ἀνήκουμε ἡμεῖς, ἡ Γραφή λέγει ὅτι εἶπε ὁ Θεός στόν Ἀδάμ: «*Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φαγῆ τόν ἄρτον σου, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τήν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης*»¹. Ἐάν, λοιπόν, σέ ἄλλη γῆ ἐπιστρέφουν τά σώματά μας μετά τό θάνατο, εἶνε ἐπόμενο πῶς ἀπό αὐτήν πῆραν τήν ὑπόστασί τους. Ἄν, ὅμως, ἐπιστρέφουν στήν ἴδια γῆ, εἶνε φανερό ὅτι καί ἀπό αὐτήν πλάσθηκαν, ὅπως καί ὁ Κύριος τό φανέρωσε, σχηματίζοντας τά μάτια τοῦ τυφλοῦ ἀπό τήν ἴδια γῆ. Σαφῶς, λοιπόν, καί ἀληθῶς φανερώθηκε τό χέρι τοῦ Θεοῦ, μέ τό ὁποῖο πλάσθηκε μέν ὁ Ἀδάμ, πλασθήκαμε, ὅμως, καί ἡμεῖς. Ἐνας δέ εἶνε καί ὁ αὐτός Πατήρ, τοῦ ὁποῖου ἡ φωνή ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους βοηθεῖ τό πλάσμα του. Καί ἡ οὐσία, ἀπό τήν ὁποῖα πλασθήκαμε, φάνηκε καθαρά μέ τό Εὐαγγέλιο. Ἐπομένως δέν πρέπει πλέον νά ἀναζητοῦμε ἄλλον Πατέρα, ἐκτός ἀπό αὐτόν, οὔτε ἄλλη οὐσία, ἀπό τήν ὁποῖα πλασθήκαμε, ἐκτός ἀπό αὐτήν πού εἶπαμε πρῖν καί ἐδειξε ὁ Κύριος, οὔτε ἄλλο χέρι τοῦ Θεοῦ, ἐκτός ἀπό αὐτό πού ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους μᾶς μορφοποιεῖ, συναρμολογεῖ στή ζωή, βοηθεῖ τό πλάσμα του καί τό τελειοποιεῖ «*κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν*»² Θεοῦ.

2. Τότε, ὅμως, φανερώθηκε αὐτός ὁ Λόγος, ὅταν ἐγίνε ἄνθρωπος ὅμοιος μέ τόν ἄνθρωπο³ καί ἔκανε τόν ἄνθρωπο ὅμοιο μέ αὐτόν, ὥστε μέ τήν ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ ὁ ἄνθρωπος νά γίνῃ πολύτιμος γιά τόν Πατέρα. [Στά παρελθόντα ἔτη λεγόταν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐγίνε «*κατ' εἰκόνα*» Θεοῦ, ἀλλά δέν φαινόνταν. Διότι ἀκόμη ἦταν ἀόρατος ὁ Λόγος, κατ' εἰκόνα τοῦ ὁποῖου εἶχε γίνε ὁ ἄνθρωπος. Γι' αὐτό ἀκριβῶς καί ἔχασε εὐκολα τήν ὁμοιότητα. Ὄταν, ὅμως, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγίνε ἄνθρωπος, ἐπικύρωσε καί τά δύο. Δηλαδή, καί τήν εἰκόνα τή φανέρωσε, ὅπως εἶνε στήν πραγματικότητα, διότι ἐγίνε αὐτό πού ἦταν ἡ εἰκόνα του. Καί τήν ὁμοιότητα τήν ἐπιβεβαίωσε, διότι ἔκανε τόν ἄνθρωπο ὅμοιο μέ τόν ἀόρατο Πατέρα]⁴, μέσφ τοῦ ὁρατοῦ Λόγου.

3. Ὁ Κύριος φανέρωσε καί τόν Πατέρα καί τόν ἑαυτό του ὄχι μόνο μέ αὐτά πού εἶπαμε πρῖν, ἀλλά καί μέ τό ἴδιο τό πάθος. Καταλύοντας τήν ἀνυπακοή τοῦ ἀνθρώπου πού ἐγίνε ἀπ' ἀρχῆς στό ξύλο, «*ἐγένετο ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δέ σταυροῦ*»⁵. Θεράπευσε τήν παρακοή πού ἐγίνε στό ξύλο μέ τήν ὑπακοή στό ξύλο τοῦ σταυροῦ. Δέν θά ἐρχόταν μέ τά ἴδια νά καταλύσῃ τήν ἀνυπακοή στόν Πλάστη μας, ἂν κήρυττε ἄλλον Πατέρα. Διότι μέ αὐτά, μέ τά ὁποῖα δέν ἀκούσαμε τόν Θεό καί δέν πιστεύσαμε στό λόγο του, μέ

αυτά τά ίδια εισήγαγε τήν ὑπακοή καί τήν ὁμολογία στό λόγο του καί ἀποκάλυψε τόν ἴδιο Θεό. [Μέ τόν πρῶτο Ἀδάμ πταίσαμε ἔναντι τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ δέν ἐκτελέσαμε τήν ἐντολή του. Μέ τό δεύτερο Ἀδάμ συμφιλιωθήκαμε μέ τόν Θεό, διότι ὑποταχθήκαμε μέχρι θανάτου. Σέ κανέναν ἄλλο δέν χρωστούσαμε, παρά μόνο σέ ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου καί τήν ἐντολή παραβήκαμε ἀπό τήν ἀρχή].

Κεφάλαιο ΙΖ'

1. [Εἶνε αὐτός ὁ Δημιουργός, ὁ ὁποῖος λόγῳ τῆς ἀγάπης του εἶνε Πατήρ, λόγῳ τῆς δυνάμεώς του Κύριος καί λόγῳ τῆς σοφίας του Ποιητής καί Πλάστης μας], πού ὅταν παραβαίνομε τήν ἐντολή του, γινόμαστε ἐχθροί του. Καί γι' αὐτό στούς ἐσχάτους καιρούς μέ τήν ἐνσάρκωσί του μᾶς ἀποκατέστησε στή φιλία του ὁ Κύριος, γενόμενος *«μεσίτης Θεοῦ καί ἀνθρώπων»*¹. Ἐξιλέωσε ὑπέρ ἡμῶν τόν Πατέρα, στόν ὁποῖο ἁμαρτήσαμε, κατέπαυσε τήν παρακοή μας μέ τή δική του ὑπακοή καί δώρισε σέ ἐμᾶς τήν ἐπιστροφή καί τήν ὑποταγή στόν Δημιουργό μας. Γι' αὐτόν τό λόγο καί μᾶς δίδαξε νά λέμε στήν προσευχή: *«Καί ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν»*², ἐπειδή, ἀσφαλῶς, αὐτός εἶνε ὁ Πατέρας μας, στόν ὁποῖο ὀφείλαμε, ἀφοῦ παραβήκαμε τήν ἐντολή του. Ποιός εἶνε αὐτός; Μήπως εἶνε κάποιος ἄγνωστος Πατήρ, πού σέ κανένα δέν ἔδωσε ποτέ ἐντολή; Ἡ μήπως εἶνε ὁ Θεός πού κηρύττει ἡ Γραφή καί στόν ὁποῖο ὀφείλαμε, διότι παραβήκαμε τήν ἐντολή του; Ἡ ἐντολή δόθηκε στόν ἄνθρωπο μέ τόν Λόγο: *«Ἦκουσεν ὁ Ἀδάμ τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ»*³. Καλῶς, λοιπόν, ὁ Λόγος του λέγει στόν ἄνθρωπο: *«Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου»*⁴, διότι ὁ ἴδιος, πού στήν ἀρχή ἁμαρτήσαμε ἀπέναντί του, αὐτός μᾶς δώρισε στό τέλος τήν ἄφεσι τῶν ἁμαρτιῶν. Ἄν κάποιου ἄλλου παραβαίνομε τήν ἐντολή καί ἄλλος ἦταν αὐτός πού ἔλεγε: *«Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου»*, ὅπωςδήποτε, ἓνας τέτοιος δέν θά ἦταν οὔτε ἀγαθός, οὔτε ἀληθινός, οὔτε δίκαιος. Διότι πῶς εἶνε ἀγαθός αὐτός πού δέν δωρίζει ἀπό τά δικά του; Ἡ πῶς εἶνε δίκαιος αὐτός πού σφετερίζεται τά ξένα; Πῶς συγχορήθησαν πραγματικά οἱ ἁμαρτίες μας, ἐάν δέν δώρισε τήν ἄφεσι ἐκεῖνος ὁ ἴδιος, ἔναντι τοῦ ὁποίου ἁμαρτήσαμε, *«διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς»*⁵ μέ τόν Υἱό του;

2. Γι' αὐτό καί ὅταν θεράπευσε τόν παραλυτικό, *«ιδόντες οἱ ὄχλοι ἐδόξασαν τόν Θεόν τὸν δόντα ἐξουσίαν τοιαύτην τοῖς ἀνθρώποις»*⁶. Ποιόν Θεό, λοιπόν, δόξασαν οἱ παρευρισκόμενοι ὄχλοι; Μήπως τόν ἄγνωστο Θεό πού ἐπινόησαν οἱ αἰρετικοί; Καί πῶς δόξαζαν αὐτόν πού δέν τόν γνώριζαν καθόλου; Εἶνε φανερό, λοιπόν, ὅτι οἱ Ἰσραηλίτες δόξαζαν τόν Θεό, πού κήρυτταν ὁ νόμος καί οἱ προφῆται καί ὁ ὁποῖος εἶνε ὁ Πατήρ τοῦ Κυρίου μας. Καί γι' αὐτό μέ τά σημεῖα πού ἔκανε, δίδασκε φανερά τούς ἀνθρώπους νά δοξάζουν τόν Θεό⁷. Ἄν ὁ ἴδιος ἐρχόταν μέν ἀπό ἄλλον Πατέρα, ἀλλά οἱ ἄνθρω-

ποι, βλέποντας τις δυνάμεις του, δόξαζαν άλλον Πατέρα, τότε θά τούς έκανε άχαρίστους στόν Πατέρα πού έδιδε τή θεραπεία. Άλλά ό Μονογενής Υιός ήλθε από τόν Θεό για τή σωτηρία τών ανθρώπων και τούς άπίστους μέ τις δυνάμεις, πού έκανε, τούς καλούσε νά δοξάζουν τόν Πατέρα. Στους φαρισαίους, πού δέν αποδέχονταν τήν έλευσι του Υιού του και γι' αυτό δέν πίστευαν στην άφεσι πού έδωσε, τούς έλεγε: «*Ίνα ειδήτε ότι έξουσίαν έχει ό υιός του ανθρώπου άφιέναι άμαρτίας*»⁸. Και άφου τό είπε αυτό, διέταξε τόν παραλυτικό νά σηκώση τό κρεβάτι, επάνω στό όποιο κείτονταν, και νά πάη στό σπίτι του. Μέ αυτό δέ πού έκανε, κατήσχυνε τούς άπίστους και έδειξε ότι αυτός είναι ή φωνή του Θεού, μέ τήν όποία ό άνθρωπος πήρε τις έντολές πού παρέβη και έγινε άμαρτωλός. Ή παραλυσία επηκολούθησε ως συνέπεια τών άμαρτιών.

3. Συγχωρώντας, λοιπόν, τις άμαρτίες, θεράπευσε τόν άνθρωπο και έδειξε όλοφάνερα ποιός είναι. Άν κανείς δέν μπορη νά συγχωρη άμαρτίες, παρά μόνον ό Θεός, όμως, ό Κύριος τις συγχωροΰσε και θεράπευε τούς ανθρώπους, είναι φανερό ότι αυτός ήταν ό Λόγος του Θεού, πού έγινε υιός ανθρώπου και πήρε από τόν Πατέρα τήν έξουσία νά συγχωρη τις άμαρτίες, διότι είναι άνθρωπος και Θεός. Ός άνθρωπος, συμπάσχει μέ έμάς. Ός Θεός, μάς έλεει και συγχωρηί τά όφειλήματά μας πού όφείλουμε στόν Δημιουργό μας Θεό. Και γι' αυτό ό Δαυίδ προφήτευσε: «*Μακάριοι ών άφέθησαν αι άνομίαι και ών έπεκαλύφθησαν αι άμαρτίαι. Μακάριος άνήρ ω ου μη λογισηται Κύριος άμαρτίαν*»⁹, προδηλώνοντας τήν άφεσι πού έγινε μέ τήν έλευσί του, μέ τήν όποία «*έξήλειψε τό χειρόγραφον*» του όφειλήματός μας «*και προσήλωσεν αυτό τω σταυρω*»¹⁰. Όπως μέ τό ξύλο γίναμε όφειλέτες στόν Θεό, έτσι μέ τό ξύλο παίρνουμε τήν άφεσι του όφειλήματός μας.

4. Αυτό προτυπώθηκε και μέ πολλούς άλλους, και ειδικώς μέ τόν προφήτη Έλισαίο. Όταν, δηλαδή, οι προφήται, πού ήσαν μαζί του, έκοψαν τά ξύλα για νά κατασκευάσουν τή σκηνή και τό σίδερο βγήκε από τό τσεκούρι και έπεσε στόν Ίορδάνη και δέν τό εύρισκαν, ήλθε ό Έλισαίος σέ εκείνον τόν τόπο και, όταν έμαθε τί έγινε, έρριξε ένα ξύλο στό νερό. Όταν τό έκανε αυτό, επέπλευσε τό σίδερο από τό τσεκούρι και εκείνοι πού πριν τό είχαν χάσει, τό πήραν από τήν επιφάνεια του νερού¹¹. [Μέ αυτή τήν πράξι έδειξε ό προφήτης ότι τόν στερεό Λόγο του Θεού, τόν όποιο μέ τό ξύλο τόν άμελήσαμε και τόν χάσαμε, χωρίς νά μπορούμε νά τόν βροΰμε, θά τόν πάρουμε πάλι πίσω μέ τήν οικονομία του ξύλου. Έπειδή ό λόγος του Θεού μοιάζει μέ άξίνη, λέγει γι' αυτόν ό Ίωάννης ό Βαπτιστής: «*Ήδη δέ ή άξίνη προς τήν ρίζαν τών δένδρων κείται*»¹². Και ό Ίερεμίας παρομοίως λέγει: «*Ό λόγος Κυρίου ως πέλεκυς κόπτων πέτραν*»¹³. Αυτόν τόν φανέρωσε, όπως είπαμε πριν, ή οικονομία του ξύλου, διότι ήταν κρυμμένος από έμάς. Έπειδή, δηλαδή, μέ ξύλο τόν χάσαμε, μέ ξύλο πάλι φανερώθηκε σέ όλους, δείχνοντας τό μήκος και τό ύψος και τό βάθος και τό πλάτος¹⁴ πού έχει. Και όπως είπε κάποιος

από τούς πρεσβυτέρους, μέ τήν ἔκτασι τῶν θείων χειρῶν συγκεντρώνει τούς δύο λαούς σέ ἓνα Θεό. Δύο, δηλαδή, εἶνε τά χέρια, διότι καί δύο λαοί εἶνε σκορπισμένοι στά πέρατα τῆς γῆς¹⁵. Μία δέ κεφαλή ὑπάρχει στή μέση, διότι ἓνας εἶνε ὁ Θεός «ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν»¹⁶¹⁷.

Κεφάλαιο ΙΗ'

1. Καί μία τέτοια καί τόσο μεγάλη οικονομία τήν ἔκανε ὄχι μέ ξένα δημιουργήματα, ἀλλά μέ τά δικά του· οὔτε μέ αὐτά πού ἔγιναν «ἐξ ἀγνοίας καὶ Ὑστερήματος», ἀλλά μέ αὐτά πού δημιουργήθηκαν ἀπό τή σοφία καί τή δύναμι τοῦ Πατρός. Οὔτε ἄδικος εἶνε, γιά νά ἐπιθυμῆ τά ξένα, οὔτε ἄπορος, ὥστε νά μή δίδῃ «διά τῶν ἰδίων» τή ζωή στά δικά του δημιουργήματα. Χρησιμοποίησε τή δική του δημιουργία γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Δέν θά τόν βαστοῦσε τό δημιούργημα (ἐπάνω στό Σταυρό), ἐάν ἦταν προβολή τῆς ἀγνοίας καί τοῦ Ὑστερήματος. Τό ὅτι, λοιπόν, ὁ ἴδιος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ σαρκώθηκε καί κρεμάσθηκε ἐπάνω στό ξύλο¹ τό ἀποδείξαμε διά πολλῶν. Καί οἱ ἴδιοι οἱ αἰρετικοί ὁμολογοῦν ὅτι σταυρώθηκε. Πῶς, λοιπόν, αὐτό πού προῆλθε ἀπό τήν ἀγνοια καί τό Ὑστέρημα : μπόρεσε νά βαστάσῃ αὐτόν πού περιέχει τή γνῶσι ὄλων καί εἶνε ἀληθινός καί τέλειος; Ἡ, πῶς τό δημιούργημα, πού ἀποκόπηκε ἀπό τόν Πατέρα καί εἶνε κατά πολὺ χωρισμένο ἀπό αὐτόν, βάστασε τόν Λόγο του; Ἄν αὐτό τό δημιούργησαν οἱ ἄγγελοι, οἱ ὁποῖοι ἢ ἀγνοοῦν τόν Θεό πού εἶνε ἐπάνω ἀπό ὄλα ἢ τόν γνωρίζουν, ὅταν ὁ Κύριος εἶπε· «Ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοὶ»², πῶς τό δημιούργημα τῶν ἀγγέλων μπόρεσε νά βαστάσῃ τόν Πατέρα καί τόν Υἱό μαζί; Πῶς τό δημιούργημα, πού ἦταν ἔξω ἀπό τό Πλήρωμα, «ἐχώρησε» αὐτόν πού συνέχει ὄλο τό Πλήρωμα; Ἐπειδῆ, λοιπόν, ὄλα αὐτά εἶνε ἀδύνατα καί δέν ἀποδεικνύονται, μόνον τό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας εἶνε ἀληθινό· ὅτι, δηλαδή, τό ἰδιαίτερο δημιούργημα, πού ἔγινε ἀπό τή δύναμι, τήν τέχνη καί τή σοφία τοῦ Θεοῦ, βάστασε τόν Λόγο. Ἀοράτως αὐτό τό βαστάζει ὁ Πατήρ· ἀντιθέτως, ὄρατῶς αὐτό βαστάζει τόν Λόγο του.

2. Ὁ Πατήρ βαστάζει μαζί καί τό δημιούργημα καί τόν Λόγο καί ὁ Λόγος, πού βαστάζει ὁ Πατήρ, παρέχει τό Πνεῦμα σέ ὄλα, ὅπως θέλει ὁ Πατήρ. Σέ μερικά τό παρέχει, διότι εἶνε δημιουργήματα πού τά ἔκανε Αὐτός. Σέ μερικά, ὅμως, τό δίδει κατά τήν υἰοθεσία, δηλαδή, λόγῳ τῆς ἐκ Θεοῦ γεννήσεως³. Καί ἔτσι ἀποδεικνύεται ἓνας Θεός Πατήρ, ὁ ὁποῖος εἶνε «ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν»⁴. Ἐπάνω μέν ἀπό ὄλα εἶνε ὁ Πατήρ, ὁ ὁποῖος εἶνε καί ἡ κεφαλή τοῦ Χριστοῦ⁵. Διά πάντων εἶνε ὁ Λόγος καί αὐτός εἶνε ἡ κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας⁶. «Ἐν πᾶσιν ἡμῖν» εἶνε τό Πνεῦμα καί αὐτό εἶνε τό ὕδωρ τό ζῶν⁷, τό ὁποῖο παρέχει ὁ Κύριος σέ ὄσους σωστά πιστεύουν σέ αὐτόν καί τόν ἀγαποῦν καί γνωρίζουν ὅτι «εἷς Πατήρ ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν»⁸. Μαρτυρεῖ γι' αὐτά καί ὁ Ἰωάννης, ὁ μαθητής τοῦ Κυρίου, ὁ

όποιος λέγει τά ἐξῆς στό εὐαγγέλιο: «*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν*»⁹. Ἐπειτα γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Λόγο εἶπε: «*Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἦν καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ*»¹⁰. Καὶ πάλι, δείχνοντας τὴν κατ' ἀνθρώπου οἰκονομία του, εἶπε: «*Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν*»¹¹. Καὶ πάλι πρόσθεσε: «*Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας*»¹². Δείχνει ὀλοφάνερα σέ ὄσους θέλουν νά ἀκούσουν, δηλαδή, σέ ὄσους ἔχουν αὐτιά¹³, ὅτι ἓνας Θεὸς Πατὴρ ὑπάρχει ὑπεράνω ὄλων καὶ ἓνας Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος εἶνε διὰ πάντων¹⁴, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἐγιναν ὄλα. Ἐπίσης, ὅτι αὐτός ὁ κόσμος εἶνε δικός του καὶ δι' αὐτοῦ ἐγινε μέ τό θέλημα τοῦ Πατρός καὶ ὄχι διὰ τῶν ἀγγέλων, οὔτε διὰ τῆς ἀποστασίας καὶ τοῦ Ἰστερήματος ἰ καὶ τῆς ἀγνοίας, οὔτε μέ κάποια δύναμι τῆς Προυνίκου, τὴν ὁποία μερικοὶ ὀνομάζουν καὶ Μητέρα, οὔτε μέ κάποιον ἄλλο δημιουργό τοῦ κόσμου, ὁ ὅποιος ἀγνοεῖ τὸν Πατέρα.

3. Ὁ Δημιουργός τοῦ κόσμου εἶνε πραγματικά ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Αὐτός εἶνε καὶ ὁ Κύριός μας, ὁ ὅποιος στοὺς ἐσχάτους χρόνους ἐγινε ἀνθρώπος, πού ἐξῆσε σέ αὐτόν τὸν κόσμο· καὶ ὡς ἀόρατος συνέχει ὄλα ὄσα ἐγιναν καὶ εἶνε ἐντυπωμένος σέ ὄλη τὴν κτίσι, διότι εἶνε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ πού κυβερνᾷ καὶ διοικεῖ τά πάντα. Γι' αὐτό ἦλθε φανερά «*εἰς τὰ ἴδια*»¹⁵ καὶ «*σὰρξ ἐγένετο*»¹⁶ καὶ κρεμάσθηκε ἐπάνω στό ξύλο τοῦ σταυροῦ¹⁷, γιὰ νά ἀνακεφαλαιώσῃ τά πάντα «*ἐν ἑαυτῷ*»¹⁸. «*Καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον*»¹⁹, ὄπως ὁ Μωϋσῆς τό ἀπεκάλυψε στό λαό: «*Καὶ ἔσται ἡ ζωὴ σου κρεμαμένη ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου καὶ οὐ πιστεύσεις τῇ ζωῇ σου*»²⁰. Ὅσοι, λοιπόν, δέν τὸν δέχθηκαν, δέν πῆραν τὴ ζωή. «*Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι*»²¹. Διότι ὁ ἴδιος ἔχει ἀπό τὸν Πατέρα τὴν ἐξουσία ὄλων, καθ' ὄσον εἶνε Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἀληθινός ἀνθρώπος, πού μετέχει μέν λογικῶς στά ἀόρατα καὶ μέ τό νοῦ ὀρίζει τοὺς φυσικοὺς νόμους, ὄστε ὄλα νά παραμένουν στήν τάξι τους. Εἶνε φανερό ὅτι κυβερνᾷ τά ὄρατά καὶ τά ἀνθρώπινα καὶ σέ ὄλα ἐπιφέρει δίκαιη κρίσι. Αὐτό καὶ ὁ Δαυῖδ τό δείχνει λέγοντας: «*Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐμφανῶς ἤξει καὶ οὐ παρασιωπήσεται*»²². Ἐπειτα φανέρωσε καὶ τὴν κρίσι πού ἐπιβάλλει αὐτός, λέγοντας: «*Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καθήσεται καὶ κύκλω αὐτοῦ καταγιγίσ σφόδρα. Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν τοῦ διακρίνει τὸν λαὸν αὐτοῦ*»²³.

Κεφάλαιο ΙΘ'

1. Φανερά, λοιπόν, ἦλθε «εις τὰ ἴδια»¹ ὁ Κύριος καί τὰ βάστασε μέ τό δημιούργημα πού τό βαστάζει καί αὐτός. Ἐκανε, ἐπίσης, τήν ἀνακεφαλαίωσι τῆς ἐν τῷ ξύλῳ παρακοῆς μέ τήν ἐν τῷ ξύλῳ ὑπακοή. Καί τό ὅτι λύθηκε ἐκείνη ἢ παράβασι, στήν ὁποία κακῶς παρασύρθηκε ἡ παρθένος Εὐα, πού ἤδη εἶχε δώσει ὁ Θεός σέ ἄνδρα, ἀληθινά τό εὐαγγελίσθηκε ὁ ἄγγελος στήν παρθένο Μαρία, ἡ ὁποία ἤδη ἦταν μνηστευμένη μέ ἄνδρα². Ὅπως ἐκείνη παρασύρθηκε μέ τό λόγο τοῦ ἀγγέλου (διαβόλου), μέ ἀποτέλεσμα νά ἀποφύγη τόν Θεό, ὅταν παρέβη τό λόγο του, ἔτσι καί αὐτήν τήν εὐαγγελίσθηκε ἄγγελος διά τοῦ λόγου του, ὅτι θά βαστάσῃ τόν Θεό, ὑπακούοντας στό λόγο του. Καί ἂν ἐκείνη δέν ὑπήκουσε στόν Θεό, αὐτή, ὅμως, πείσθηκε καί ὑπήκουσε στόν Θεό. Ὡστε ἡ παρθένος Μαρία ἐγινε ἡ συνήγορος τῆς παρθένου Εὐας. Καί ὅπως διά παρθένου τό ἀνθρώπινο γένος δέθηκε μέ τό θάνατο, ἔτσι διά παρθένου λύθηκε. Καί κατ' ἰσορροπίαν ὠρίσθηκε ἔτσι, ὥστε ἡ παρακοή τῆς παρθένου Εὐας νά λυθῇ μέ τήν ὑπακοή τῆς παρθένου Μαρίας. Ἐπί πλέον δέ τό ἀμάρτημα τοῦ πρωτοπλάστου ἐπανορθώθηκε μέ τή βοήθεια τοῦ πρωτοτόκου καί ἡ φρόνησι τοῦ ὄφρα³ κατανικήθηκε μέ τήν ἀπλότητα τῆς περιστερᾶς⁴. Ἐτσι λύθηκαν τὰ δεσμά ἐκεῖνα, μέ τὰ ὁποία ἡμασταν δεμένοι στό θάνατο.

2. Εἶνε, λοιπόν, ἀμαθεῖς ὅλοι οἱ αἰρετικοί. Ἄγνοοῦν τήν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καί δέν ξέρουν τήν κατ' ἀνθρώπον οἰκονομία του καί ὅπως ἴσως ἔπειτα εἶνε τυφλοί περί τήν ἀλήθεια καί οἱ ἴδιοι ἀντιλέγουν στή σωτηρία τους. Ἄλλοι μὲν εἰσάγουν ἄλλον Πατέρα ἐκτός ἀπό τόν Δημιουργό. Ἄλλοι, πάλι, λέγουν ὅτι κάποιοι ἄγγελοι ἔκαναν τόν κόσμον καί τήν ὕλη του. Μερικοὶ ἄλλοι λέγουν ὅτι ὁ Ὄρος χάρισε πολύ τήν ὕλη ἀπό αὐτόν πού παρουσιάζουν ὡς Πατέρα καί ὅτι προῆλθε καί ἀυξήθηκε μόνη τῆς. Ἄλλοι ἀκόμη λέγουν γι' αὐτά πού συνέχει ὁ Πατήρ, ὅτι εἶχαν τήν ὑπόστασί τους ἀπό τό Ὑστέρημα καί τήν ἄγνοια. Ἄλλοι περιφρονοῦν τήν ὀλοφάνερη παρουσία τοῦ Κυρίου, διότι δέν ἀποδέχονται τήν ἐνσάρκωσί του. Ἄλλοι, ὅμως, πάλι, ἀγνοοῦν τήν οἰκονομία τῆς Παρθένου καί λέγουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς γεννήθηκε ἀπό τόν Ἰωσήφ. Καί μερικοὶ μὲν λέγουν ὅτι οὔτε ἡ ψυχὴ οὔτε τό σῶμα μποροῦν νά πάρουν τήν αἰώνια ζωὴ, ἀλλὰ μόνον ὁ ἐσωτερικός ἄνθρωπος. Καί θέλουν αὐτός νά εἶνε ὁ νοῦς πού ὑπάρχει μέσα τους καί, ὅπως ἰσχυρίζονται, ἀνῆλθε μόνος στό τέλειο. Ἄλλοι δέ, ἐπειδὴ σώζεται ἡ ψυχὴ, λέγουν ὅτι τό σῶμά τους δέν μετέχει στήν ἐκ τοῦ Θεοῦ σωτηρία, ὅπως εἶπαμε στό πρῶτο βιβλίον. Σέ αὐτό ἀναφέραμε τὰ ἐπιχειρήματα ὄλων αὐτῶν καί στό δεύτερο ἀποδείξαμε τό ἀσάθεός καί ἀσύστατο τῶν ἐπιχειρημάτων τους.

Κεφάλαιο Κ'

1. Όλοι αὐτοί, λοιπόν, οἱ αἰρετικοί εἶνε πολύ μεταγενέστεροι ἀπό τούς ἐπισκόπους, στούς ὁποίους οἱ ἀπόστολοι παρέδωσαν τίς ἐκκλησίες. Καί αὐτό φροντίσαμε καί τό ἀποδείξαμε μέ κάθε ἀκρίβεια στό τρίτο βιβλίο. Εἶνε, λοιπόν, ἀναγκασμένοι οἱ αἰρετικοί, πού εἶπαμε πρῖν, ἐπειδή εἶνε τυφλοί ἔναντι τῆς ἀληθείας, νά παρεκκλίνουν καί νά βαδίζουν ὄλο καί διαφορετική ὁδό. Καί γι' αὐτό σέ ὅλα τά σημεῖα τῆς διδασκαλίας τους εἶνε διασκορπισμένες ἀσυμφωνίες καί ἀνακολουθίες. Ἡ ὁδός, ὅμως, τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἐκκλησίας περιβάλλει ὄλο τόν κόσμο, διότι ἔχει σίγουρη τήν Παράδοσι ἀπό τούς ἀποστόλους. Μᾶς δωρίζει, ἐπίσης, τό νά βλέπουμε ὅτι μία καί ἡ αὐτή εἶνε ἡ πίστι ὄλων, διότι ὄλοι δέχονται ἐκ τῶν προτέρων ἕνα καί τόν αὐτό Θεό Πατέρα, πιστεύουν στήν ἴδια οἰκονομία τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, γνωρίζουν τήν ἴδια δωρεά τοῦ ἀγίου Πνεύματος, μελετοῦν τίς ἴδιες ἐντολές, διαφυλάσσουν τό αὐτό σχῆμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, περιμένουν τήν ἴδια ἔλευσι τοῦ Κυρίου καί προσδοκοῦν τήν ἴδια σωτηρία ὄλου τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή, τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος. Καί τῆς Ἐκκλησίας τό κήρυγμα εἶνε ἀληθινό καί σταθερό καί σέ αὐτό φαίνεται ὅτι μία καί ἡ αὐτή εἶνε ἡ ὁδός τῆς σωτηρίας γιά ὄλο τόν κόσμο. Σέ αὐτήν ἐμπιστεύθηκε τό φῶς τοῦ ὁ Θεός καί γι' αὐτό *«ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ»*, μέ τήν ὁποία σώζει ὄλους τούς ἀνθρώπους, *«ἐν ἐξόδοις ὑμνεῖται, ἐν δὲ πλατεῖαις παρρησιᾶν ἄγει· ἐπ' ἄκρων τειχέων κηρύσσεται, ἐπὶ δὲ πύλαις πόλεως θαρροῦσα λέγει»*¹. Παντοῦ ἡ Ἐκκλησία κηρύσσει τήν ἀλήθεια. Καί αὐτή εἶνε ἡ *«ἐπτάμυξος»* λυχνία² πού φέρει τό φῶς τοῦ Χριστοῦ.

2. Ὅσοι, λοιπόν, ἐγκαταλείπουν τό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας, κατηγοροῦν τούς ἀγίους πρεσβυτέρους γιά ἀπειρία, ἐνῶ δέν βλέπουν πόσο ἀνώτερος εἶνε ὁ ἀπλός θρησκευτικός ἄνθρωπος ἀπό τόν βλάσφημο καί ἀναιδῆ σοφιστή. Τέτοιοι εἶνε ὄλοι οἱ αἰρετικοί καί ὄσοι νομίζουν ὅτι βρίσκουν κάτι περισσότερο πέρα ἀπό τήν ἀλήθεια. Ἀκολουθοῦν αὐτά πού εἶπαμε πρῖν, μέ ποικίλους τρόπους καί πολλές μορφές, καί βαδίζουν ἐσφαλμένη ὁδό. Γιά τά ἴδια πράγματα δέν ἔχουν πάντα τίς ἴδιες γνώμες καί εἶνε σάν νά ὀδηγοῦν οἱ τυφλοί τούς τυφλοῦς. Δικαίως, λοιπόν, πέφτουν στόν κρυμμένο λάκκο³ τῆς ἀγνοίας, διότι πάντοτε ψάχνουν καί ποτέ δέν βρίσκουν τήν ἀλήθεια⁴. Πρέπει, ἐπομένως, νά ἀποφεύγουμε τίς ιδέες τους καί νά φυλαγώμαστε πιό πολύ, γιά νά μή μᾶς ἐπηρεάζουν αὐτοί, ἀλλά νά καταφεύγουμε στήν Ἐκκλησία καί νά ἀνατρεφώμαστε στόν κόλπο τῆς καί νά αὐξάνουμε μέ τή Γραφή τοῦ Κυρίου. Διότι ἡ Ἐκκλησία εἶνε ὁ παράδεισος πού φυτεύθηκε σέ αὐτόν τόν κόσμο. *«Ἀπό παντός ξύλου τοῦ Παραδείσου βρώσει φαγῆ»*⁵, λέγει τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, δηλαδή, νά τρώγετε ἀπό κάθε Γραφή τοῦ Κυρίου. Νά μή τρώγετε, ὅμως, μέ ἐπηρεμένο φρόνημα οὔτε νά ἐγγίζετε τή διχογνωμία τῶν αἰρετικῶν. Οἱ ἴδιοι ὁμολογοῦν ὅτι μόνοι τους ἔχουν γνώσι τοῦ καλοῦ καί τοῦ πονηροῦ⁶.

Καί επάνω από τόν Θεό, πού τούς έκανε, υπερακοντίζουν τά δικά τους άσεβη φρονήματα. Φρονοῦν, λοιπόν, παραπάνω από ό,τι εἶνε τό μέτρο τῆς νοήσεώς τους. Γι' αὐτό καί ὁ ἀπόστολος λέγει: «Μή υπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλά φρονεῖν εἰς τό σωφρονεῖν»⁷. νά μή φάγωμε, δηλαδή, τή γνώσί τους πού φρονεῖ παραπάνω από ό,τι πρέπει, καί ἔτσι πεταχθοῦμε από τόν παράδεισο τῆς ζωῆς, στόν ὁποῖο ὁ Κύριος εἰσάγει αὐτούς πού ὑπακούουν στήν ἐντολή του «ἀνακεφαλαιῶνων τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καί τὰ ἐπὶ τῆς γῆς»⁸. Ἀλλά αὐτά πού εἶνε στόν οὐρανό εἶνε πνευματικά. Ἐνῶ ὅσα εἶνε στή γῆ, ἀπαρτίζουν τήν κατ' ἄνθρωπον οἰκονομία. Αὐτά, λοιπόν, ἀνακεφαλαίωσε στόν ἑαυτό του, ἐνώνοντας τόν ἄνθρωπο μέ τό Πνεῦμα καί ἐγκαθιστώντας τό Πνεῦμα στόν ἄνθρωπο. Ὁ ἴδιος ἔγινε κεφαλή τοῦ Πνεύματος καί ἔδωσε τό Πνεῦμα γιά νά εἶνε κεφαλή τοῦ ἀνθρώπου, διότι μέ ἐκεῖνο εἶδαμε καί ἀκούσαμε καί μιλήσαμε.

Κεφάλαιο ΚΑ'

1. Ὅλα, λοιπόν, ὁ Χριστός τά ἀνακεφαλαίωσε «ἐν ἑαυτῷ»¹ καί κήρυξε πόλεμο κατά τοῦ ἐχθροῦ μας· συνέτριψε αὐτόν πού ἐξ ἀρχῆς μᾶς αἰχμαλώτισε ἐν τῷ Ἀδάμ καί πάτησε τό κεφάλι του, ὅπως γράφει ἡ Γένεσι ὅτι εἶπε ὁ Θεός στόν ὄφι: «Καί ἐχθραν θήσω ἀνά μέσον σου καί ἀνά μέσον τῆς γυναικός καί ἀνά μέσον τοῦ σπέρματός σου καί τοῦ σπέρματος αὐτῆς· αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, καί σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν»². Ἀπό τότε διακηρύσσονταν, δηλαδή, ὅτι αὐτός, πού θά πατοῦσε τό κεφάλι τοῦ φιδιοῦ, ἐπρόκειτο νά γεννηθῆ ἐκ παρθένου γυναικός, ὁμοιος μέ τόν Ἀδάμ. Καί αὐτό εἶνε τό σπέρμα, γιά τό ὁποῖο λέγει ὁ ἀπόστολος στήν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολή: «Τὸν νόμον τῶν ἔργων τεθέντα, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται»³. Πιο φανερά ἀκόμη τό δείχνει αὐτό στήν ἴδια ἐπιστολή, ὅταν λέγη: «Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός»⁴. Δέν θά νικοῦνταν δικαίως ὁ ἐχθρός, ἐάν δέν ἦταν ἄνθρωπος ἐκ γυναικός αὐτός πού τόν νίκησε. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ αὐτός ὁ ἐχθρός κυριάρχησε στόν ἄνθρωπο διὰ τῆς γυναικός καί ἔτσι ἀντιστάθηκε στόν ἄνθρωπο. Γι' αὐτό καί ὁ Κύριος παραδέχεται ὅτι ὁ ἴδιος εἶνε «υἱὸς ἀνθρώπου»⁵, διότι «ἀνακεφαλαιώνει ἐν ἑαυτῷ»⁶ ἐκεῖνον τόν πρῶτο ἄνθρωπο, ἀπὸ τόν ὁποῖο πλάσθηκε ἡ γυναῖκα. Ὡστε, ὅπως διὰ τοῦ ἀνθρώπου, πού νικήθηκε, κατέβηκε τό γένος μας στό θάνατο, ἔτσι πάλι δι' ἀνθρώπου νικητοῦ ἀνέβηκε στή ζωὴ. Καί ὅπως ὁ θάνατος δι' ἀνθρώπου πῆρε τὴ νίκη ἐναντίον μας, ἔτσι πάλι ἐμεῖς δι' ἀνθρώπου πήραμε τὴ νίκη ἐναντίον τοῦ θανάτου⁷.

2. Ὁ Κύριος ὅμως δέν θά ἀνακεφαλαίωνε στόν ἑαυτό του ἐκείνη τὴν ἀρχαία καί πρώτη ἐχθρα ἐναντίον τοῦ ὄφεως, ἐκπληρώνοντας τὴν ὑπόσχεσι τοῦ Δημιουργοῦ καί ἐκτελώντας τὴν ἐντολή του, ἐάν ἐρχόταν ἀπὸ ἄλλον Πατέρα. Ἀλλά ἐπειδὴ ἕνας καί ὁ αὐτός εἶνε ἐκεῖνος πού μᾶς ἔπλασε στήν ἀρχή

καί στό τέλος ἔστειλε τόν Υἱό του, ὁ Κύριος ἐκτέλεσε τήν ἐντολή του «γενόμενος ἐκ γυναικός»⁸ καί ἐξαλείφοντας τόν ἐχθρό μας καί τελειοποιώντας τόν ἄνθρωπο «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν»⁹ Θεοῦ. Καί γι' αὐτό δέν τόν κατετρόπωσε ἀπό ἄλλου, παρά μόνον ἀπό τά λόγια τοῦ νόμου καί χρησιμοποιώντας τήν ἐντολή τοῦ Πατρός ὡς βοηθό γιά νά ἀφανίση καί ἐλέγξη τόν ἀποστάτη ἄγγελο. Πρῶτο μὲν νήστευσε σαράντα ἡμέρες, ὅπως ὁ Μωϋσῆς καί ὁ Ἥλιος, καί μετὰ πείνασε¹⁰, γιά νά καταλάβωμε ὅτι αὐτός εἶνε ἀληθινός καί πραγματικός ἄνθρωπος – διότι εἶνε γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου νά πεινᾷ, ὅταν δέν τρώη – καί ὕστερα γιά νά ἔχη ὁ ἐχθρός μέ ποιόν νά συγκρουσθῆ. Ἐπειδή, δηλαδή, στήν ἀρχή μέ τήν τροφή ἐξηπάτησε τόν ἄνθρωπο πού δέν πεινούσε, γιά νά παραβῆ τήν ἐντολή τοῦ Θεοῦ, στό τέλος δέν μπόρεσε νά τόν μεταπεισῆ, ἐνῶ ἦταν πεινασμένος, νά πάρη τήν τροφή ἀπό τόν Θεό. Ἐνῶ αὐτός τόν πείραζε καί ἔλεγε: «*Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, εἰπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται*», ὁ Κύριος τόν ἀπόθησε μέ τήν ἐντολή τοῦ νόμου, λέγοντας: «*Γέγραπται, οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος*»¹¹. Γιά ἐκεῖνο μὲν πού εἶπε: «*Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ*», σιώπησε· τόν τύφλωσε δέ μέ τήν ὁμολογία ὅτι εἶνε ἄνθρωπος καί μέ τό λόγο τοῦ Πατρός ἀχρήστευσε τήν πρώτη ἐπίθεσί του. Ἡ πλησμονή, λοιπόν, τοῦ ἀνθρώπου, πού ἔγινε στόν παράδεισο μέ τό ὅτι ἔφαγαν οἱ δύο πρωτόπλαστοι, διαλύθηκε μέ τήν πείνα, πού ἔγινε σέ αὐτόν τόν κόσμο. Ὁ σατανᾶς, πού ἐκδιώχθηκε μέ τό λόγο τῆς Γραφῆς, ἐπιχείρησε, πάλι, ὁ ἴδιος μέ ψέμα καί μέ λόγο τῆς Γραφῆς νά κάνη τή σύγκρουσι. Διότι τόν ὠδήγησε στό ψηλότερο πτερύγιο τοῦ ναοῦ καί τοῦ εἶπε: «*Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω· γέγραπται γάρ ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου*»¹². Ὑπό τό πρόσχημα τῆς Γραφῆς ἀπέκρυπτε τό ψέμα, ὅπως κάνουν ὅλοι οἱ αἰρετικοί. Ἐλεγε μὲν ἡ Γραφή: «*Τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ αὐτοῦ*», πουθενά, ὅμως, δέν ἔλεγε: «*Βάλε σεαυτὸν κάτω*». Μόνος του ὁ διάβολος ἔδιδε αὐτὴν τὴ συμβουλή. Ὁ Κύριος, λοιπόν, βάσει τῆς Γραφῆς τόν ἀνέτρεψε, λέγοντας: «*Πάλιν γέγραπται· οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεὸν σου*»¹³. Μέ αὐτὴν τὴ ρῆσι, πού περιέχεται στό μωσαϊκό νόμο, ἔδειξε ἀφ' ἐνός μὲν τό χρέος τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι δέν πρέπει ὁ ἄνθρωπος νά πειράζῃ τόν Θεό, ὅσον, ὅμως, ἀφορᾷ σέ αὐτόν (τόν Χριστό), ἐφ' ὅσον παρουσιαζόταν μέ ἀνθρώπινη μορφή, δέν ἔπρεπε νά πειράσῃ τόν Κύριο τόν Θεό του. Ἡ ἔπαρσι τοῦ φρονήματος, τὴν ὁποία ἔδειξε ὁ ὄφις, διαλύθηκε μέ τὴν ταπείνωσι τοῦ ἀνθρώπου. Καί δύο ἤδη φορές νικήθηκε ὁ διάβολος μέ τὴ Γραφή, ἐπειδὴ ξεσκεπάσθηκε ὅτι συμβούλευε πράγματα ἀντίθετα πρὸς τὴν ἐντολή τοῦ Θεοῦ, καί μέ ὅσα σκέφθηκε, ἀποδείχθηκε ἐχθρός τοῦ Θεοῦ. Μολονότι, ὅμως, ἐλέγχθηκε πολὺ, σάν νά πῆρε θάρρος, ἐπειδὴ ὅλη τὴ δύναμι πού ἔχει τὴν ἔταξε στό ψέμα, τὴν τρίτη φορά τοῦ ἔδειξε ὅλα τὰ βασίλεια τοῦ κόσμου, λέγοντας, ὅπως μνημονεῦει ὁ Λουκᾶς: «*Ταῦτα πάντα σοι δώσω, ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, καὶ ὃ ἐὰν θέλω δίδωμι αὐτά, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι*»¹⁴. Ὁ Κύριος τότε,

φανερώνοντάς τον ποιός ἦταν, εἶπε: «Ἵπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· γέγραπται γάρ, Κύριον τὸν Θεὸν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις»¹⁵. Ἔτσι τὸν ἀπογύμνωσε μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα καὶ ἔδειξε ποιός ἦταν. Ἡ λέξι «σατανᾶς» στὰ ἑβραϊκὰ σημαίνει τὸν ἀποστάτη. Καὶ ἀφοῦ, λοιπόν, τὸν νίκησε γιὰ τρίτη φορά, τοῦ λοιποῦ τὸν ἀπώθησε ἀπὸ κοντά του, ἠττημένο βάσει τῆς Γραφῆς. Ἔτσι ἢ ἐν τῷ Ἀδάμ παράβασι τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ἐξαλείφθηκε μὲ τὴν ἐντολή τοῦ νόμου, τὴν ὁποία τήρησε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, μὴ παραβαίνοντας τὴν ἐντολή τοῦ Θεοῦ.

3. Ποιός, λοιπόν, εἶνε ὁ Κύριος ὁ Θεός, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔδωσε μαρτυρία ὁ Χριστός καὶ τὸν ὁποῖο κανεὶς δέν θά πειράσῃ, ἀλλὰ πρέπει ὅλοι νά τὸν προσκυνοῦν καὶ αὐτὸν μόνον νά λατρεύουν; Ὅπωςδὴποτε καὶ χωρὶς ἀμφιβολία εἶνε ἐκεῖνος ὁ Θεός πού ἔδωσε καὶ τὸ νόμο. Αὐτὰ προφητεύθηκαν στὸ νόμο καὶ ὁ Κύριος μὲ τίς λέξεις τοῦ νόμου ἔδειξε ὅτι ὁ νόμος κηρύσσει τὸν Λόγο τοῦ Κυρίου ἀπὸ τὸν Πατέρα. Ὁ ἀποστάτης ἄγγελος ἐξαφανίζεται μὲ τὴ φωνή τοῦ Θεοῦ καὶ φανερώνεται ποιός εἶνε καὶ νικᾶται ἀπὸ τὸν υἱὸ τοῦ ἀνθρώπου, πού τηρεῖ τὴν ἐντολή τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ, δηλαδή, στήν ἀρχὴ ἔπεισε τὸν ἄνθρωπο νά παραβῆ τὴν ἐντολή τοῦ Δημιουργοῦ, γι' αὐτὸ τὸν εἶχε στήν ἐξουσία του. Ἡ ἐξουσία του, ὅμως, εἶνε ἢ παράβασι καὶ ἢ ἀποστασία καὶ μὲ αὐτὲς ἔδωσε τὸν ἄνθρωπο. Ἀντιθέτως, πάλι, ἔπρεπε ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, ὁ νικημένος, νά τὸν δέσῃ μὲ τὰ ἴδια δεσμά, μὲ τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος ἔδωσε τὸν ἄνθρωπο, ὥστε ὁ ἄνθρωπος, ἀπελευθερωμένος, νά ἐπιστρέψῃ στὸν Κύριο του, ἀφήνοντας στὸ σατανᾶ τὰ δεσμά, μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε δεθῆ ὁ ἴδιος, δηλαδή, τὴν παράβασι. Δηλαδή, τὸ δέσιμο τοῦ σατανᾶ ἐγίνε ἀπελευθέρωσι τοῦ ἀνθρώπου, διότι «οὐ δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ καὶ τὰ σκεῦη αὐτοῦ ἀρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν»¹⁶. Ὁ Κύριος, λοιπόν, ἀφοῦ τὸν ξεσκεπάσε μὲ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τὰ ἔκανε ὅλα, καὶ τὸν ὑπέταξε μὲ τὴν ἐντολή (ἢ ἐντολή τοῦ Θεοῦ εἶνε ὁ νόμος) καὶ τὸν ἔτρεψε σὲ φυγὴ ὡς ἄνθρωπος καὶ ἀπέδειξε ὅτι εἶνε παραβάτης τοῦ νόμου καὶ ἀποστάτης ἀπὸ τὸν Θεό, ὥστερα πλέον τὸν ἔδωσε γερὰ σάν δραπέτη του καὶ διήρπασε τὰ σκεῦη του, δηλαδή, τοὺς ἀνθρώπους πού κατεῖχε καὶ κακομεταχειριζόταν. Καὶ ὠδηγήθηκε μὲν δικαίως ὡς αἰχμάλωτος ὁ σατανᾶς, πού ἄδικα αἰχμαλώτισσε τὸν ἄνθρωπο. Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, πού πρωτύτερα αἰχμαλωτίσθηκε, ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὴν ἐξουσία αὐτοῦ πού τὸν κατεῖχε, κατὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ Πατρός. Αὐτὸς ἐλέησε τὸ πλάσμα καὶ τοῦ ἔδωσε τὴ σωτηρία, ἀποκαθιστώντας το μὲ τὸν Λόγο, δηλαδή, τὸν Χριστό. Ἔτσι, δοκιμάζοντας ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε ὅτι παίρνει τὴν ἀφθαρσία ὄχι μόνος του, ἀλλὰ μὲ τὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ.

Κεφάλαιο ΚΒ'

1. Έτσι, λοιπόν, φανερά έδειξε ο Κύριος ότι ο αληθινός Κύριος και ο ένας Θεός είναι αυτός που άποσαφήνισε ο νόμος· διότι τον Θεό, που κήρυττε ο νόμος, αυτόν έδειξε ο Χριστός ως Πατέρα, τον οποίο και μόνον πρέπει να λατρεύουν οι μαθηταί του Χριστού. Και κατήργησε τον έχθρό μας με τις νομικές ρήσεις· (ο δέ νόμος παραγγέλλει σε έμας να ύμνοϋμε τον Δημιουργό Θεό και αυτόν μόνο να λατρεύομε¹). Δέν πρέπει, λοιπόν, να άναζητοϋμε άλλον Πατέρα εκτός από αυτόν ή επάνω από αυτόν. Διότι «*είς ο Θεός, ός δικαιοί περιτομήν εκ πίστεως και άκροβυστιάν δια της πίστεως*»². Και αν υπήρχε κάποιος άλλος τέλειος Πατήρ επάνω από αυτόν, ουδόλως με τά λόγια του και τις έντολές του θα κατανικοϋσε τό σατανά. Η άγνοια δέν μπορεί να διαλυθής με άλλη άγνοια, όπως οϋτε τό Ύστέρημα να παύση με τό Ύστέρημα. Εάν, λοιπόν, ο νόμος προέρχεται από τήν άγνοια και τό Ύστέρημα, πώς οι ρήσεις, που περιέχονται σε αυτόν, μπόρεσαν να μάς έλευθερώσουν από τή διαβολική άγνοια και να νικήσουν τον ισχυρό; Ο ισχυρός οϋτε από τον μικρότερο οϋτε από τον ίσο του μπορεί να νικηθής, αλλά από αυτόν που έχει περισσότερη δύναμη. Περισσότερη, όμως, από όλα δύναμη έχει ο Λόγος του Θεού, ο οποίος στό νόμο μέν κραυγάζει: «*Άκουε, Ίσραήλ, Κύριος ο Θεός σου Θεός είς έστι*» και: «*Άγαπήσεις Κύριον τον Θεον σου εξ όλης της ψυχής σου*»³ και: «*Τούτον προσκυνήσεις και αύτῶ μόνῳ λατρεύσεις*»⁴. Στο Εϋαγγέλιο, όμως, με τις ίδιες ρήσεις καταλύει τήν άποστασία και με τή φωνή του Πατρός κατανικά τον ισχυρό και τήν έντολή του νόμου τήν παραδέχεται ως δικά του λόγια: «*Ούκ έκπειράσεις*», λέγει, «*Κύριον τον Θεον σου*»⁵. Διότι κατέλυσε τον έχθρό και νίκησε τον ισχυρό όχι με ξένα λόγια, αλλά με τά ίδια τά λόγια του Πατρός του.

2. Έμας που έλευθερωθήκαμε, με τήν ίδια έντολή δίδαξε, όταν πεινοϋμε, να περιμένωμε τήν τροφή που δίδει ο Θεός. Άλλά, όταν είμαστε τοποθετημένοι στό ύψος των ποικίλων χαρισμάτων ή κοσμημένοι με τήν ύπεροχή της διακονίας, να μή έχωμε πεποίθησι στά έργα της δικαιοσύνης⁶ οϋτε να υπερηφανευώμαστε οϋτε να πειράζωμε τον Θεό, αλλά να ταπεινοφρονοϋμε «*έν πᾶσι*» και να έχωμε πρόχειρο τό χωρίο: «*Ούκ έκπειράσεις Κύριον τον Θεόν σου*»⁷. Όπως δίδαξε και ο άπόστολος: «*Μή τά ύψηλά φρονοντες, αλλά τοίς ταπεινοίς συναπαγόμενοι*»⁸. Να μή αιχμαλωτίζεσαι οϋτε από τά πλούτη οϋτε από τήν κοσμική δόξα οϋτε από τή φαντασία του παρόντος αιώνος. Να ξέρης ότι πρέπει να προσκυνής τον Κύριο τον Θεό σου και αυτόν μόνο να λατρεύης⁹ και να μή πιστεύης σε αυτόν που ψευδώς ύποσχέθηκε όσα δέν είναι δικά του, λέγοντας: «*Ταϋτα πάντα σοι δώσω, εάν πεσών προσκυνήσης μοι*»¹⁰. Ο ίδιος όμολογει ότι, όταν τον λατρεύομε και κάνωμε τό θέλημά του, εκπίπτωμε από τή δόξα του Θεού. Και τί γλυκύ ή αγαθό μπορεί να πάρη αυτός που έπεσε; Η τί άλλο μπορεί να έλπίζη και να περιμένη ένας τέτοιος, παρά

τό θάνατο; Σέ αὐτόν πού ἔπεςε, ὁ θάνατος εἶνε πολύ κοντά. Ἐπειτα οὔτε καί ἐκεῖνα, πού ὑποσχέθηκε, θά τά δώση. Πῶς θά δώση σέ αὐτόν πού ἔπεςε; Ἄλλωστε, ἐφ' ὅσον ὁ Θεός ἐξουσιάζει τοὺς ἀνθρώπους καί αὐτόν τόν ἴδιο τό διάβολο καί ἂν δέν θέλῃ ὁ Πατήρ ἡμῶν πού εἶνε στοὺς οὐρανοὺς, οὔτε σπουργίτι δέν πέφτει στή γῆ¹¹, ἄρα, ἐκεῖνο πού λέγει· «*Ταῦτα πάντα ἐμοὶ παραδέδοται, καὶ ᾧ ἐὰν θέλω δίδωμι αὐτὰ*»¹² τό λέγει ἀλαζονευόμενος. Οὔτε ἢ κτίσι εἶνε ὑπὸ τὴν ἐξουσία του, ἀφοῦ καί αὐτός εἶνε ἓνα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα. Οὔτε αὐτός δίδει τὴν ἀνθρώπινη βασιλεία στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ὅλα τὰ ἄλλα, καί τὰ ἀνθρώπινα μαζί, ὀρίζονται σύμφωνα μέ τὴν ἐντολή τοῦ Θεοῦ καί Πατρός. Ὁ Κύριος, ὅμως, λέγει ὅτι ὁ διάβολος «*ψεύστης ἐστὶν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἐν τῇ ἀλήθειᾳ οὐχ ἔστηκεν*»¹³. Ἐάν, λοιπόν, εἶνε ψεύτης καί δέν στέκεται στήν ἀλήθεια, εἶνε ἐπόμενοιο ὅτι δέν ἔλεγε τὴν ἀλήθεια, ὅταν ἔλεγε· «*Ταῦτα πάντα ἐμοὶ παραδέδοται καὶ ᾧ ἐὰν θέλω δίδωμι αὐτὰ*»¹⁴, ἀλλὰ ἔλεγε ψέματα.

Κεφάλαιο ΚΓ'

1. Πράγματι, ἦταν ἤδη συνηθισμένος ὁ διάβολος νά λέγη ψέματα κατὰ τοῦ Θεοῦ, γιὰ νά ἐξαπατᾷ τοὺς ἀνθρώπους. Διότι ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεός, ἐνῶ ἔδωσε πολλή τροφή στὸν ἄνθρωπο, παρηγγεῖλε νά μὴ φάγῃ μόνον ἀπὸ ἓνα δένδρο. Λέγει, λοιπόν, ἡ Γραφή ὅτι εἶπε ὁ Θεός στὸν Ἀδὰμ· «*Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*»¹. Ὁ διάβολος, ὅμως, πείρασε τὸν ἄνθρωπο λέγοντας ψέματα κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπως λέγει ἡ Γραφή ὅτι εἶπε ὁ ὄφις στή γυναῖκα· «*Τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ παραδείσου;*»². Ἐνῶ ἡ Εὐὰ φανέρωσε τό ψέμα καί μέ ἀθωότητα ἀνέφερε τὴν ἐντολή, λέγοντας· «*Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ παραδείσου φαγόμεθα, ἀπὸ δὲ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου, ὃ ἐστὶν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, εἶπεν ὁ Θεός, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ, οὐ δὲ μὴ ἄψησθε αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἀποθάνητε*»³. Καί μολοντί ἔμαθε ἀπὸ τὴν γυναῖκα τὴν ἐντολή τοῦ Θεοῦ, χρησιμοποίησε πανουργία καί τελικῶς τὴν ἐξηπάτησε μέ ψευδολογία. Τῆς εἶπε, λοιπόν· «*Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· ἤδει γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ἢ ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν*»⁴. Πρῶτο μὲν μέσα στὸν παράδεισο τοῦ Θεοῦ μιλοῦσε γιὰ τὸν Θεό, σάν νά ἦταν ἀπών. Ἀγνοοῦσε τό μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ. Ἐπειτα, ἐνῶ ἔμαθε ἀπὸ τὴν γυναῖκα ὅτι ὁ Κύριος εἶπε πῶς θά πεθάνουν, ἂν δοκιμάσουν ἀπὸ τό ξύλο πού εἶπε πρὶν, εἶπε τρίτο ψέμα· «*Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*». Ἄλλὰ τό ὅτι ὁ Θεός εἶνε ἀληθινός, ἐνῶ ὁ ὄφις ἔλεγε ψέματα, φάνηκε ἀπὸ τό ἀποτελεσμα, ἐφ' ὅσον ἐπηκολούθησε ὁ θάνατος γιὰ τοὺς πρωτοπλάστους πού ἔφαγαν. Μαζί μέ τὴν τροφή πῆραν καί τό θάνατο, ἀφοῦ δέν ὑπήκουσαν καί ἔφαγαν. Ἡ παρακοή στὸν Θεό φέρει τό θάνατο. Γι' αὐτό ἔκτοτε τοὺς παρῆδωσε στό θάνατο· ἐγίναν ὑποχείριοι τοῦ θανάτου.

2. Πέθαναν, λοιπόν, τήν ἴδια ἡμέρα πού ἔφαγαν, καί ἔγιναν ὑποχείριοι τοῦ θανάτου, διότι ἦταν μία ἡμέρα τῆς δημιουργίας⁵. «*Ἐγένετο*», λέγει, «*ἔσπερα καί ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία*»⁶. Τήν ἴδια ἡμέρα ἔφαγαν καί τήν ἴδια πέθαναν. Σύμφωνα μέ τόν κύκλο καί τή φορά τῶν ἡμερῶν, κατά τήν ὁποία ἄλλη μέν ἡμέρα ὀνομάζεται πρώτη; ἄλλη δευτέρα καί ἄλλη τρίτη, ἄν κάποιος θέλῃ νά μάθῃ ἐπακριβῶς ποιά ἡμέρα ἀπό τίς ἐπτά πέθανε ὁ Ἀδάμ, θά τό βρῆ ἀπό τήν οἰκονομία τοῦ Κυρίου. Ἀνακεφαλαιώνοντας ὅλο τόν ἄνθρωπο ἐν ἑαυτῷ⁷ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ἀνακεφαλαίωσε καί τό θάνατό του. Εἶνε, λοιπόν, φανερό ὅτι ὁ Κύριος, ὑπακούοντας στόν Πατέρα, ὑπέμεινε τό θάνατο ἐκείνην τήν ἡμέρα, κατά τήν ὁποία πέθανε ὁ Ἀδάμ, διότι δέν ὑπήκουσε στόν Θεό. Τήν ἡμέρα, ὅμως, πού πέθανε ὁ Ἀδάμ, τήν ἴδια ἡμέρα ἔφαγε. Διότι ὁ Θεός εἶπε: «*Ἦ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*»⁸. Αὐτήν, λοιπόν, τήν ἡμέρα ἀνακεφαλαίωσε ἐν ἑαυτῷ ὁ Κύριος καί ἦλθε στό πάθος τήν προηγουμένη τῆς Σαββάτου ἡμέρα, ἡ ὁποία εἶνε ἡ ἕκτη ἡμέρα τῆς δημιουργίας, καί κατ' αὐτήν πλάσθηκε ὁ ἄνθρωπος. Τή δεύτερη πλάσι, πού προέρχεται ἀπό τό θάνατό του, τή χαρίζει μέ τό πάθος του. Μερικοί, πάλι, ἀνάγουν στό χιλιοστό ἔτος τό θάνατο τοῦ Ἀδάμ. Διότι «*ἡμέρα Κυρίου ὡς χίλια ἔτη*»⁹. Δέν ξεπέρασε τά χίλια ἔτη, ἀλλά πέθανε μέσα σέ αὐτά, ἐκπληρώνοντας τήν ἀπόφασί τοῦ Θεοῦ λόγῳ τῆς παραβάσεως. Εἶτε, λοιπόν, λόγῳ τῆς παρακοῆς πού ἐπέφερε τό θάνατο· εἶτε διότι ἀπό τότε παραδόθηκαν καί ἔγιναν ὑποχείριοι τοῦ θανάτου· εἶτε διότι τή μία καί τήν αὐτή ἡμέρα, κατά τήν ὁποία ἔφαγαν, τότε καί πέθαναν – ἐφ' ὅσον εἶνε μία ἡμέρα τῆς δημιουργίας – εἶτε πάλι σύμφωνα μέ αὐτόν τόν κύκλο τῶν ἡμερῶν, διότι πέθαναν τήν ἴδια ἡμέρα, κατά τήν ὁποία ἔφαγαν, δηλαδή, τήν Παρασκευή, ἡ ὁποία ὀνομάζεται καθαρό δεῖπνο, τ.ἔ. τήν ἕκτη ἐορτάσιμη ἡμέρα, τήν ὁποία καί ὁ Κύριος φανέρωσε, διότι ἔπαθε κατ' αὐτήν· εἶτε διότι ὁ Ἀδάμ δέν ξεπέρασε τά χίλια χρόνια, ἀλλά πέθανε μέσα σέ αὐτά, ὅπως, λοιπόν, φαίνεται ἀπό ὅλα, ὁ Θεός εἶνε ἀληθινός, διότι πέθαναν οἱ πρωτόπλαστοι πού γεύθηκαν τό ξύλο. Ὁ ὄφις, ὅμως, ἀποδείχθηκε ψεύτης καί ἀνθρωποκτόνος, ὅπως εἶπε ὁ Κύριος γι' αὐτόν: «*Ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἐστί καί ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν*»¹⁰.

Κεφάλαιο ΚΔ'

1. Ὅπως, λοιπόν, εἶπε ψέματα στήν ἀρχή, ἔτσι καί στό τέλος ἔλεγε ψέματα: «*Ταῦτα πάντα μοι παραδέδοται, καί ὧ εἴαν θέλω δίδωμι αὐτά*»¹. Ὁ ἴδιος δέν καθορίζει τά βασιλεία αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἀλλά ὁ Θεός: «*Καρδία βασιλεύω ἐν χειρὶ Θεοῦ*»². Καί μέ τό Σολομῶντα λέγει ὁ Λόγος: «*Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι καί οἱ δυνάσται κρατοῦσι δικαιοσύνην· δι' ἐμοῦ μεγιστᾶνες μεγαλύνονται, καί τύραννοι δι' ἐμοῦ κρατοῦσι γῆς*»³. Καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει γιά τό ἴδιο θέμα: «*Πάσαις ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτάσσεσθε. Οὐ γάρ ἐστὶν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὐσαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν*»⁴. Καί πάλι

λέγει σχετικῶς μέ αὐτά: «*Οὐ γὰρ εἰκῆ τὴν μάχαιραν φορεῖ Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὄργην τῶ τὸ κακὸν πράσσοντι*»⁵. Ἐπειδὴ αὐτά δὲν τὰ εἶπε γιὰ τίς ἀγγελικὲς δυνάμεις οὔτε γιὰ τίς ἀόρατες ἐξουσίες, ὅπως μερικοὶ τολμοῦν νὰ τὰ ἐξηγοῦν, ἀλλὰ γιὰ τίς ἀνθρώπινες ἐξουσίες, λέγει στή συνέχεια: «*Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε· λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες*»⁶. Αὐτό, ὅμως, καὶ ὁ Κύριος τὸ ἐπιβεβαίωσε, διότι ἀφ' ἑνός δὲν ἔκανε αὐτὸ πού προσπαθοῦσε ὁ διάβολος νὰ τὸν πείση νὰ κάνη, ἀφ' ἑτέρου διέταξε νὰ δώσουν τὸ φόρο γι' αὐτὸν καὶ τὸν Πέτρο στους εἰσπράκτορες τῶν φόρων⁷. Διότι «*λειτουργοὶ Θεοῦ εἰσιν εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες*»⁸.

2. Ἐπειδὴ, λοιπόν, ὁ ἄνθρωπος, πού ἀποστάτησε ἀπὸ τὸν Θεό, τόσο πολὺ ἐξαγριώθηκε, ὥστε καὶ τὸν συγγενῆ του ἀκόμη νὰ τὸν θεωρῆ ἐχθρό του καὶ νὰ ζῆ μέσα σέ τόση ἀνησυχία καὶ στήν ἀνθρωποκτονία καὶ στήν πλεονεξία χωρὶς φόβο, τοῦ ἐνέβαλε ὁ Θεός τὸ φόβο τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' ὅσον δὲν ἤξεραν τὸ φόβο τοῦ Θεοῦ· οὕτως ὥστε ὑποταγμένοι στήν ἀνθρώπινη ἐξουσία καὶ παιδαγωγημένοι ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο νόμο νὰ φθάσουν σέ κάποιο σημεῖο δικαιοσύνης καὶ νὰ σωφρονίζονται ὁ ἓνας μέ τὸν ἄλλο, φοβούμενοι τὸ ξίφος πού φανερά βρίσκεται μπροστά τους, ὅπως λέγει ὁ ἀπόστολος: «*Οὐ γὰρ εἰκῆ τὴν μάχαιραν φορεῖ Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὄργην τῶ τὸ κακὸν πράσσοντι*»⁹. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἄρχοντες ἔχουν τοὺς νόμους ὡς ἔνδυμα δικαιοσύνης. Καὶ γιὰ ὅ,τιδήποτε δίκαιο καὶ νόμιμο κάνουν οἱ ἄνθρωποι, δὲν θά ἀνακριθοῦν γι' αὐτά οὔτε θά τιμωρηθοῦν. Γιὰ ὅσα, ὅμως, κάνουν πρὸς ἀνατροπὴ τοῦ δικαίου, ἀδίκως καὶ ἀσεβῶς καὶ παρανόμως καὶ τυραννικῶς, μέ αὐτά καὶ θά χαθοῦν, διότι ἡ δικαία κρίσι τοῦ Θεοῦ φθάνει σέ ὅλους ἐξ ἴσου καὶ δὲν ἐξασθενεῖ σέ τίποτε. Ἡ γῆινη, λοιπόν, βασιλεία ἀπὸ τὸν Θεό ὠρίσθηκε πρὸς ὄφελος τῶν ἐθνῶν· ὄχι ἀπὸ τὸ διάβολο, ὁ ὁποῖος ποτέ δὲν ἠσυχάζει, μᾶλλον δέ οὔτε θέλει τὰ ἔθνη νὰ βρίσκονται σέ ἠσυχία. Ἐτσι, λοιπόν, φοβούμενοι τὴν ἐξουσία τῶν ἀνθρώπων δὲν τρώγουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο σάν τὰ ψάρια, ἀλλὰ μέ τίς διατάξεις τῶν νόμων ἀποκρούεται ἡ πολλαπλὴ ἀδικία τῶν ἐθνῶν. Καὶ κατὰ τοῦτο εἶνε «*λειτουργοὶ Θεοῦ*» ὅσοι ζητοῦν ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς φόρους, «*εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες*»¹⁰.

3. «*Αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναί εἰσιν*»¹¹. Εἶνε, λοιπόν, φανερό ὅτι ψεύδεται ὁ διάβολος, ὅταν λέγη: «*ἐμοὶ παραδέδοται καὶ ᾧ ἂν θέλω δίδωμι αὐτά*»¹². Μέ ὁποιοῦ τῆ διαταγῆ γεννῶνται οἱ ἄνθρωποι, μέ αὐτοῦ τῆ διαταγῆ καὶ οἱ βασιλεῖς ὀρίζονται, κατάλληλοι γιὰ τοὺς ὑπηκόους των. Μερικοὶ δίδονται γιὰ νὰ βοηθήσουν καὶ νὰ ὠφελήσουν τοὺς ὑπηκόους των καὶ νὰ διαφυλάξουν τὴ δικαιοσύνη. Μερικοὶ, ὅμως, δίδονται γιὰ νὰ ἐκφοβίζουν, νὰ τιμωροῦν καὶ νὰ ἐπιτιμοῦν. Μερικοὶ, πάλι, γιὰ νὰ χλευάζουν καὶ νὰ ὑβρίζουν καὶ νὰ ἀλαζονεύονται, ὅπως καὶ στους ὑπηκόους ἀξίζει. Ἐτσι ἡ δικαία κρίσι τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἶπαμε πρὶν, φθάνει σέ ὅλους ἐξ ἴσου. Ὁ διάβολος, ὅμως, ἐφ' ὅσον εἶνε ἀποστάτης ἄγγελος, μπορεῖ νὰ κάνη μόνον αὐτό, πού

έκανε και στην αρχή· να άπατá και παρασύρη τό νοῦ τοῦ ανθρώπου για να παραβιáη τίς έντολές τοῦ Θεοῦ και λίγο-λίγο να τυφλώη τίς καρδιές αὐτῶν πού προσπαθοῦν να τόν λατρεύουν, για να λησμονήσουν μέν τόν áληθινο Θεό, να λατρεύσουν, ὅμως, αὐτόν ὡς Θεό.

4. Ἄλλά, ὅπως κάποιος άποστάτης, άν καταλάβη μία περιοχή ὡς εχθρός, προκαλεῖ ταραχή σε ὅσους βρίσκονται σε αὐτήν και διεκδικεῖ για τόν εαυτό του τή δόξα τοῦ βασιλιá μπροστά σε ὅσους άγνοοῦν ὅτι εἶνε άποστάτης και ληστής, ἔτσι και ὁ διάβολος, πού εἶνε ένας άπό τούς άγγέλους αὐτοῦς, οἱ ὁποῖοι εἶνε τοποθετημένοι επάνω άπό τό πνεῦμα τοῦ άέρος, ὅπως τό κατέστησε σαφές ὁ άπόστολος Παῦλος στην πρὸς Ἐφεσίους έπιστολή¹³, έπειδή φθόνησε τόν άνθρωπο¹⁴, έγινε άποστάτης άπό τό νόμο τοῦ Θεοῦ. Ὁ φθόνος εἶνε κάτι ξένο πρὸς τόν Θεό. Και έπειδή ἡ άποστασία του έλέγχθηκε διά τοῦ ανθρώπου και ὁ άνθρωπος έγινε κριτήριο τῆς σκέψεώς του, γι' αὐτό ὅλο και πιό πολύ αντίταχθηκε στόν άνθρωπο, φθονώντας τή ζωή του και θέλοντας να τόν κατακλείση μέσα στη δική του έξουσία τῆς άποστασίας. Γι' αὐτό ὁ Δημιουργός τῶν ὄλων Λόγος τοῦ Θεοῦ, νικώντας τον ὡς άνθρωπος και άποδεικνύοντάς τον άποστάτη, άνθυπέταξε τό διάβολο στόν άνθρωπο. « Ἴδου », λέγει, « δίδωμι ὑμῖν τὴν έξουσίαν τοῦ πατεῖν επάνω ὄφρων και σκορπίων και ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ »¹⁵. Ὅπως μέ τὴν άποστασία κυριάρχησε ὁ διάβολος στόν άνθρωπο, ἔτσι πάλι μέ τόν άνθρωπο, πού έπέστρεψε στόν Θεό, παύει ἡ άποστασία του.

Κεφάλαιο ΚΕ'

1. Ὅχι μόνο μέ ὅσα εἰπώθηκαν, αλλά και μέ ὅσα θά γίνουν ὑπό τὴν έξουσία τοῦ αντίχριστου, φαίνεται ὅτι αὐτός, έπειδή εἶνε άποστάτης και ληστής, θέλει να λατρεύεται ὡς Θεός και, ενῶ εἶνε δούλος, θέλει να τόν αναγορεύσουν βασιλιá. Παίρνοντας ὁ αντίχριστος ὅλη τὴ δύναμι τοῦ διαβόλου, δέν θά ἔλθη ὡς δίκαιος βασιλιáς, οὔτε σάν να εἶνε νομίμως ὑποταγμένος στόν Θεό, αλλά θά ἔλθη ὡς άσεβής και άδικος και παράνομος, σάν άποστάτης και άδικος και άνθρωποκτόνος, σάν ληστής, άνακεφαλαιώνοντας εν εαυτῷ τὴν άποστασία τοῦ διαβόλου. Και τά εἶδωλα μέν τά άπορρίπτει για να πείση ὅτι αὐτός εἶνε Θεός. Ὁ ἴδιος, ὅμως, ὑψώνοντας ένα εἶδωλο, περικλείει στόν εαυτό του τὴν ποικίλη πλάνη τῶν ὑπολοίπων εἰδώλων. Ἐτσι, αὐτοῖ πού προσκυνοῦν τό διάβολο μέ πολλά βδελύγματα, τόν λατρεύουν μέ αὐτό τό ένα εἶδωλο· γι' αὐτόν δέ ὁ άπόστολος λέγει στη Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς έπιστολή· « Ὅτι εὐν μὴ ἔλθη ἡ άποστασία πρῶτον και άποκαλυφθῆ ὁ άνθρωπος τῆς άμαρτίας, ὁ υἱός τῆς άπωλείας, ὁ ἀντικείμενος και ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, ὡστε αὐτόν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι, άποδεικνύντα εαυτόν ὅτι ἐστὶ Θεός »¹. Φανερά, λοιπόν, δείχνει ὁ άπόστολος τὴν άποστασία του και ὅτι άνυψώνεται επάνω άπό κάθε τι πού λέγεται Θεός ἢ λατρεύεται,

δηλαδή, ἔπάνω ἀπό κάθε εἶδωλο (διότι αὐτοί, πού τούς λέγουν οἱ ἄνθρωποι θεούς, δέν εἶνε θεοί) καί ὅτι αὐτός μέ τυραννικό τρόπο θά ἐπιχειρήσῃ νά δείξῃ ὅτι εἶνε Θεός.

2. Ἐκτός ἀπό αὐτά φανέρωσε καί ἐκεῖνο, τό ὁποῖο δείξαμε διά πολλῶν ὅτι ὁ ναός στά Ἱεροσόλυμα ἐγίνε μέ τή διαταγή τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος ἀφ' ἑαυτοῦ καί καθοριστικῶς εἶπε ὅτι ἐκεῖνος ὁ ναός εἶνε τοῦ Θεοῦ. Δείξαμε, ὅμως, στό τρίτο βιβλίο² ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ἀπόστολοι κανένα δέν ὀνομάζουν Θεό, παρά μόνον αὐτόν πού εἶνε πραγματικά Θεός, δηλαδή, τόν Πατέρα τοῦ Κυρίου μας, μέ τή διαταγή τοῦ ὁποῖου ἐγίνε ὁ ναός στά Ἱεροσόλυμα, γιά τούς λόγους πού εἶπαμε. Σέ αὐτόν θά καθίση ὁ «ἀντικείμενος», ἐπιχειρώντας νά δείξῃ τόν ἑαυτό του ὡς Χριστό, καθῶς καί ὁ Κύριος λέγει: «Ὅταν δέ ἴδῃτε τό βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τό ρηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου ἐστῶς ἐν τόπῳ ἁγίῳ – ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτω – τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, καί ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβαινέτω ἄραί τι ἐκ τῆς οἰκίας. Ἔσται γάρ τότε θλίψις μεγάλη, οἷα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου ἕως τοῦ νῦν οὐδ' οὐ μὴ γένηται»³.

3. Ὁ Δανιήλ, ἐπίσης, ὅταν εἶδε τό τέλος τῆς ἐσχάτης βασιλείας, δηλαδή, τούς τελευταίους δέκα βασιλεῖς, στοὺς ὁποίους διαιρεῖται ἡ βασιλεία ἐκείνων, ἐναντίον τῶν ὁποίων θά ἔλθῃ ὁ υἱός τῆς ἀπωλείας, εἶπε ὅτι ἀνεφύησαν στό θηρίο δέκα κέρατα. Ἐνα δέ, πολύ μικρό, ἀνεφύη στό μέσον αὐτῶν καί τρία ἀπό τὰ προηγούμενα ξεριζώθηκαν ἀπό τό πρόσωπο του⁴. «Καί ἰδοὺ», λέγει, «ὄφθαλμοὶ ὡσεὶ ὄφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ καί στόμα λαλοῦν μεγάλα καί ἡ ὄρασις αὐτοῦ μείζων τῶν λοιπῶν. Ἐθεώρουν καί τό κέρας ἐκεῖνο ἐποίει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων καί ἴσχυε πρὸς αὐτούς, ἕως οὗ ἤλθεν ὁ παλαιὸς ἡμερῶν καί τό κρῖμα ἔδωκεν ἁγίοις Ἰσραὴλ, καί ὁ καιρὸς ἐφθασε καί τὴν βασιλείαν κατέσχον οἱ ἅγιοι»⁵. Κατόπιν, ὅταν ἐξηγή τὰ ὄραματα, λέγει: «Τὸ θηρίον τό τέταρτον, βασιλεία τετάρτη ἔσται ἐν τῇ γῆ, ἣτις ὑπερέξει πάσας τὰς λοιπὰς βασιλείας καί καταφάγεται πᾶσαν τὴν γῆν καί συμπατήσῃ αὐτήν καί κατακόψει. Καί τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ, δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται, καί ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος, ὃς ὑπεροίσει κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, καί τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει καί λόγους πρὸς τὸν Ἰσραὴλ λαλήσει καί τοὺς ἁγίους Ἰσραὴλ παλαιώσει καί ὑπονοήσει τοῦ ἀλλοιωσαὶ καιροῦς καί νόμον, καί δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως καιροῦ καιρῶν καί ἡμισυ καιροῦ»⁶, δηλαδή, τρία χρόνια καί ἕξι μῆνες, κατὰ τὰ ὁποῖα, ὅταν ἔλθῃ, θά βασιλεύσῃ ἐπάνω στή γῆ. Γι' αὐτό, πάλι, ὁ ἀπόστολος στή Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολή, ἀναγγέλλοντας μαζί καί τὴν αἰτία τῆς ἐλεύσεώς του, λέγει τὰ ἐξῆς: «Καί τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καί καταργήσῃ τῇ ἐπιφανεῖᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ· οὗ ἔστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καί σημείοις καί τέρασι ψεύδους καί ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, ἀνθ' ὧν τὴν ἀγά-

πην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτοὺς· καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστευσάντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκῆσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ»⁷.

4. Καὶ ὁ Κύριος σέ ὄσους δέν τόν πίστευαν, ἔλεγε τό ἴδιο· «*Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψετε*»⁸. «*Ἄλλον*» ὀνομάζει τόν ἀντίχριστο, διότι εἶνε ἀποξενωμένος ἀπό τόν Κύριο. Καὶ ὁ ἴδιος εἶνε ὁ «*ἀδίκος κριτής*»⁹, γιά τόν ὁποῖο ὁ Κύριος λέγει ὅτι οὔτε τόν Θεό φοβόταν οὔτε ἀνθρώπους ντρεπόταν¹⁰ καί στόν ὁποῖο κατέφυγε ἡ χήρα πού λησμονήσε τόν Θεό, δηλαδή, ἡ ἐπίγειος Ἱερουσαλήμ, γιά νά ζητήσῃ τό δίκαιο τῆς ἀπό τόν ἀντίδικο¹¹. Αὐτό, ἐπίσης, θά κάνῃ στόν καιρό τῆς βασιλείας του· θά μεταφέρει τή βασιλεία του στήν Ἱερουσαλήμ καί θά καθίση στό ναό τοῦ Θεοῦ, ἐξαπατώντας ὄσους τόν προσκυνοῦν σάν νά εἶνε ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Γι' αὐτό ὁ Δανιήλ λέγει πάλι· «*Καί τό ἅγιον ἐρημωθήσεται· καί ἐδόθη ἐπὶ τήν θυσίαν ἀμαρτία, καί ἐρρίφη χαμαί ἡ δικαιοσύνη, καί ἐποίησε καί εὐωδώθη*»¹². Καί ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, ἐξηγώντας τό ὄραμά του, ἔλεγε γιά τό ἴδιο θέμα· «*Καί ἐπ' ἐσχάτων τῆς βασιλείας αὐτῶν ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδῆς προσώπῳ σφόδρα καί συνίων προβλήματα. Καί κραταῖα ἡ ἰσχύς αὐτοῦ καί θαυμαστή καί διαφθερεῖ καί κατευθυνεῖ καί ποιήσει καί διαφθερεῖ ἰσχυροὺς καί λαὸν ἅγιον. Καί ὁ ζυγὸς τοῦ κλοιοῦ αὐτοῦ κατευθυνεῖ· δόλος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καί ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ μεγαλυνθήσεται καί δόλω διαφθερεῖ πολλοὺς καί ἐπὶ ἀπωλείᾳ πολλῶν στήσεται καί ὡς ὠὰ χειρὶ συντρίψει*»¹³. Ἐπειτα φανερώνει καί τό χρόνο τῆς τυραννίας του, πότε θά καταδιωχθοῦν οἱ ἅγιοι, οἱ ὁποῖοι προσφέρουν καθαρὴ θυσία στόν Κύριο· «*Καί ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἐβδομάδος, ἀρθήσεται θυσία καί σπονδή, καί ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καί ἕως τῆς συντελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν*»¹⁴. Τό «*ἡμισυ τῆς ἐβδομάδος*» εἶνε τρία χρόνια καί ἕξι μῆνες.

5. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ φανερώνονται ὄχι μόνον τά τῆς ἀποστασίας καί τά σχετικὰ μέ τόν ἀντίχριστο, πού ἀνακεφαλαιώνει στόν ἑαυτό του ὅλη τὴν πλάνη τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ καί ἐπὶ πλέον ὅτι ὑπάρχει ἓνας καί ὁ αὐτός Θεός Πατήρ, τόν ὁποῖο κήρυξαν οἱ προφῆται καί τόν φανέρωσε ὁ Χριστός. Διότι, ἂν ὄσα προφήτευσε ὁ Δανιήλ γιά τό τέλος τά ἐπιβεβαίωσε ὁ Κύριος, λέγοντας· «*Ὅταν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ρηθὲν διὰ Δανιήλ τοῦ προφήτου*»¹⁵ (στό Δανιήλ ἐξηγοῦσε τίς ὁράσεις ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος εἶνε ὁ ἀρχάγγελος τοῦ Δημιουργοῦ πού εὐαγγελίσθηκε στή Μαρία τὴν ὀλοφάνερη ἔλευσι καί τὴν ἐνσάρκωσι τοῦ Χριστοῦ¹⁶), πολὺ καθαρά φαίνεται ἓνας καί ὁ αὐτός Θεός, ὁ ὁποῖος ἔστειλε τούς προφῆτες καί ὑποσχέθηκε τόν Υἱὸ καί μᾶς κάλεσε στήν ἐπίγνωσί του.

Κεφάλαιο ΚΣΤ'

1. "Όλα τὰ σχετικά μέ τούς ἐσχάτους καιρούς καί τούς δέκα βασιλεῖς πού θά εἶνε κατ' αὐτούς τούς καιρούς, καί στούς ὁποίους θά μοιρασθῆ ἡ ἐξουσία πού κυριαρχεῖ τώρα, τὰ φανέρωσε σαφέστερα ὁ Ἰωάννης, ὁ μαθητής τοῦ Κυρίου, στήν Ἀποκάλυψι, δείχνοντας ποιά ἦσαν τὰ δέκα κέρατα πού εἶδε ὁ Δανιήλ, καί λέγοντας ὅτι ὁ ἄγγελος τοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς: «Καί τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες δέκα βασιλεῖς εἰσιν, οἵτινες βασιλείαν οὐπω ἔλαβον, ἀλλ' ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τοῦ θηρίου. Οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσι, καί τήν δύναμιν καί τήν ἐξουσίαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ διδῶσιν. Οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσι, καί τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς, ὅτι κύριος κυρίων ἐστὶ καί βασιλεὺς βασιλέων»¹. Εἶνε φανερό, λοιπόν, ὅτι τούς τρεῖς ἀπό αὐτούς τούς φονεῦει αὐτός πού πρόκειται νά ἔλθῃ (ὁ Ἀντίχριστος) καί οἱ ὑπόλοιποι θά ὑποταγοῦν σέ αὐτόν καί ὁ ἴδιος εἶνε ὁ ὄγδοος μεταξύ αὐτῶν. Θά λεηλατήσουν τή Βαβυλῶνα, θά τήν κατακαύσουν μέ φωτιά, θά δώσουν τή βασιλεία της στό θηρίο καί θά καταδιώξουν τήν Ἐκκλησία. Ἀλλά μετὰ θά τούς ἐξαφανίσῃ ὁ Κύριος, ὅταν ἔλθῃ. Ἐπειδή, δηλαδή, πρέπει νά διαιρεθῆ ἡ βασιλεία τους καί ἔτσι νά χαθῆ, ὁ Κύριος λέγει: «Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται καί πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς οὐ σταθήσεται»². Πρέπει, λοιπόν, ἡ βασιλεία καί ἡ πολιτεία καί ἡ οἰκία νά μοιρασθοῦν σέ δέκα. Καί γι' αὐτό ἤδη προφήτεψε τό μερισμό καί τή διαίρεσι. Καί τό τέλος ἀκριβῶς τῆς τετάρτης βασιλείας λέγει ὁ Δανιήλ ὅτι εἶνε τὰ δάκτυλα τῶν ποδῶν τῆς εἰκόνας αὐτῆς πού εἶδε ὁ Ναβουχοδονόσορ καί ἐπάνω στούς ὁποίους ἦλθε ἡ ἀχειρότμητος πέτρα. Καί ὅπως λέγει ὁ ἴδιος: «Οἱ πόδες μέρος τι σιδηροῦν καί μέρος τι ὄστράκινον, ἕως οὗ ἐτιμήθη λίθος ἄνευ χειρῶν καί ἐπάταξε τήν εἰκόνα ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καί ὄστρακίνοὺς καί ἐλέπτυνεν αὐτούς εἰς τέλος»³. Μετὰ, πάλι, στήν ἐξήγησι τοῦ ὄνειρου λέγει: «Καί ὅτι εἶδες τοὺς πόδας καί τοὺς δακτύλους μέρος μὲν τι ὄστράκινον μέρος δὲ τι σιδηροῦν, βασιλεία διηρημένη ἔσται, καί ἀπὸ τῆς ρίζης τῆς σιδηρᾶς ἔσται ἐν αὐτῇ, ὃν τρόπον εἶδες τὸν σίδηρον ἀναμειγμένον τῷ ὄστράκῳ· καί οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν μέρος μὲν τι σιδηροῦν μέρος δὲ τι ὄστράκινον»⁴. Τὰ δέκα, λοιπόν, δάκτυλα τῶν ποδῶν εἶνε αὐτοὶ οἱ δέκα βασιλεῖς, στούς ὁποίους θά μοιρασθῆ ἡ βασιλεία. Ἀπό αὐτούς μερικοὶ θά εἶνε ἰσχυροὶ καί δραστήριοι ἢ ἐνεργητικοὶ καί ἄλλοι θά εἶνε νωθροὶ καί ἄχρηστοι καί δέν θά συμφωνοῦν, ὅπως λέγει καί ὁ Δανιήλ: «Μέρος τι τῆς βασιλείας ἔσται ἰσχυρὸν καί ἀπ' αὐτῆς ἔσται συντριβόμενον. Ὅτι εἶδες τὸν σίδηρον ἀναμειγμένον τῷ ὄστράκῳ, συμμειγεῖς ἔσονται ἐν σπέρματι ἀνθρώπων καί οὐκ ἔσονται προσκολλώμενοι οὗτος μετὰ τούτου, καθὼς ὁ σίδηρος οὐκ ἀναμειγνύται μετὰ τοῦ ὄστράκου»⁵. Καί ἐπειδὴ θά γίνῃ τό τέλος, λέγει: «Καί ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων ἀναστήσει ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἣτις εἰς τοὺς αἰῶνας οὐ διαφθαρήσεται, καί ἡ βασιλεία αὐτοῦ λαῶν ἐτέρων οὐχ ὑπολειφθήσεται· λεπυνεῖ καί λικμήσει πάσας τὰς βασιλείας, καί

αὐτὴ ἀναστήσεται εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὅν τρόπον εἶδες ὅτι ἀπὸ ὄρους ἐτιμήθη λίθος ἀνευ χειρῶν καὶ ἐλέπτυνε τὸ ὄστρακον, τὸν σίδηρον, τὸν χαλκόν, τὸν ἄργυρον, τὸν χρυσόν, ὁ Θεὸς ὁ μέγας ἐγνώρισε τῷ βασιλεῖ ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνύπνιον καὶ πιστὴ ἡ σύγκρισις αὐτοῦ»⁶.

2. Ἐάν, λοιπόν, ὁ Θεός ὁ μέγας ἔδειξε διὰ τοῦ Δανιήλ τὰ μέλλοντα καὶ τὰ ἐπιβεβαίωσε διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἂν ὁ Χριστὸς εἶνε ὁ ἀχειρότητος λίθος, ὁ ὁποῖος θά ἐξαφανίσῃ τὰ πρόσκαιρα βασίλεια καὶ θά φέρῃ τὴν αἰώνια βασιλεία, πού εἶνε ἡ ἀνάστασις τῶν δικαίων (« Ἀναστήσει», λέγει, « ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἣτις εἰς τὸν αἰῶνα οὐ διαφθαρήσεται»⁷), ἐλεγχόμενοι πλέον ἄς σωφρονισθοῦν ὅσοι ἄρνοῦνται τὸν Δημιουργό καὶ δέν συμφωνοῦν ὅτι τοὺς προφηῆτες προαπέστειλε ὁ Πατήρ πού ἔστειλε καὶ τὸν Κύριό μας, ἀλλὰ ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ προφητεῖες ἐγίναν ἀπὸ διαφορετικὲς Δυνάμεις. Ὅσα, λοιπόν, διεκήρυξε ὁ Δημιουργός, ὅμοια μέ ὄλους τοὺς προφηῆτες, αὐτὰ ἐπιτέλεσε ὁ Χριστὸς στό τέλος, διακονώντας τὸ θέλημα τοῦ Πατρός καὶ ἐκπληρώνοντας τὴν οἰκονομία γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος. Αὐτούς, λοιπόν, πού βλασφημοῦν τὸν Δημιουργό εἴτε μέ τὰ λόγια εἴτε ὀλοφάνερα, ὅπως τοὺς Μαρκιωνίτες, . εἴτε γιὰ νά ἀνατρέπουν τὴ διδασκαλία τῆς Γραφῆς, ὅπως τοὺς Οὐαλεντινιανούς, καὶ ὄλους τοὺς ψευδώνυμους Γνωστικούς, ὄλοι ὅσοι λατρεύουν τὸν Θεό πρέπει νά τοὺς ἀναγνωρίσουν ὅτι εἶνε ὄργανα τοῦ σατανᾶ, ὅτι μέ αὐτούς φανερώθηκε ὁ σατανᾶς τώρα, ὄχι πρὶν, γιὰ νά βλασφημοῦν τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος προετοίμασε τὸ αἰώνιο πῦρ γιὰ ὄλη τὴν ἀποστασία. Ὁ ἴδιος μόνος του δέν τολμᾶ ἀπροκάλυπτα νά βλασφημήσῃ τὸν Κύριό του, ὅπως καὶ στήν ἀρχή μέ τὸν ὄφι ἐξηπάτησε τὸν ἄνθρωπο, σάν νά κρυβόταν ἀπὸ τὸν Θεό. [Καλῶς εἶπε ὁ Ἰουστίνος ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου οὐδέποτε τόλμησε ὁ σατανᾶς νά βλασφημήσῃ τὸν Θεό⁸, διότι ἀκόμη δέν ἤξερε τὴν καταδίκη του]⁹. Οἱ προφηταὶ μίλησαν περὶ αὐτοῦ μέ παραβολές καὶ ἀλληγορίες. Μετὰ τὴν ἔλευσι τοῦ Κυρίου, ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων του ἔμαθε ξεκάθαρα ὅτι τὸ αἰώνιο πῦρ προετοιμάσθηκε γι' αὐτόν¹⁰, ἐπειδὴ μέ τὴ θέλησί του ἀποστάτησε ἀπὸ τὸν Θεό, καθῶς, ἐπίσης, καὶ γιὰ ὄλους ἐκείνους πού δέν μετανοοῦν, ἀλλὰ παραμένουν στήν ἀποστασία. Μέ τέτοιους ἀνθρώπους βλασφημεῖ τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος ἐπάγει τὴν κρίσι, σάν ἤδη νά καταδικάσθηκε, καὶ τὸ ἀμάρτημα τῆς ἀποστασίας του τὸ ἀποδίδει στὸν Δημιουργό του καὶ ὄχι στή δική του θέλησι καὶ γνώμη. Ὅπως ἀκριβῶς ὄσοι παραβαίνουν τοὺς νόμους καὶ τιμωροῦνται, κατηγοροῦν τοὺς νομοθέτες καὶ ὄχι τὸν ἑαυτό τους, ἔτσι καὶ αὐτοί, πλήρεις διαβολικοῦ πνεύματος, ἐπιφέρουν ἀναρίθμητες κατηγορίες στὸν Δημιουργό μας, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς δώρισε σέ ἐμᾶς καὶ τὸ νόμο τὸν ἔδωσε κατάλληλο γιὰ ὄλους. Καὶ ὄμως αὐτοὶ ἄρνοῦνται ὅτι εἶνε δίκαιη ἡ κρίσι τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτόν τὸ λόγο καὶ ἐπινοοῦν κάποιον ἄλλον Πατέρα, ὁ ὁποῖος δέν φροντίζει οὔτε προνοεῖ γιὰ τὰ δικά μας ἢ ἀκόμη συνευδοκεῖ μέ ὄλες τίς ἁμαρτίες.

Κεφάλαιο ΚΖ'

1. 'Εάν, λοιπόν, δέν κρίνη ό Πατήρ, τότε ή δέν τόν ενδιαφέρει τίποτε ή ουνευδοκεί μέ όλα όσα γίνονται. Καί άν δέν κρίνη, όλοι θά είνε εξ' ίσου καί θά συγκαταριθμηθούν στήν ίδια κατάστασι. Θά είνε δέ περιττή ή έλευσι του Χριστου καί χωρίς νόημα, έφ' όσον δέν κρίνει. Διότι ήλθε «*διχάσαι άνθρωπον κατά του πατρός αυτού και θυγατέρα κατά της μητρός και νόμφην κατά της πενθεράς*»¹. 'Επίσης, καθώς λέγει, ενώ δύο είνε στό ίδιο κρεβάτι, ό ένας παραλαμβάνεται καί ό άλλος αφήνεται· καί ενώ δύο αλέθουν στό μύλο, ή μία παραλαμβάνεται καί ή άλλη αφήνεται². στό τέλος θά διατάξη τους θεριστάς πρώτα νά μαζέψουν τά ζιζάνια καί νά τά δέσουν σέ δεμάτια καί νά τά κατακαύσουν στό άσβεστο πύρ, ενώ τό σιτάρι νά τό μαζέψουν στήν αποθήκη³· καί ότι τά πρόβατα μέν τά καλεϊ στήν «*ήτοιμασμένην βασιλείαν*», ενώ τά έρίφια τά στέλνει στό αιώνιο πύρ, τό όποιο προετοίμασε ό Πατήρ αυτού για τό διάβολο καί τους άγγέλους αυτού⁴. 'Ο Λόγος ήλθε «*εις πτωσιν και ανάστασιν πολλών*»⁵. «*Είς πτωσιν*» μέν όσων δέν πιστεύουν σέ αυτόν καί τους όποιους απείλησε μέ μεγαλύτερη καταδίκη στήν κρίσι από ό,τι τά Σόδομα καί τά Γόμορρα⁶. «*Είς ανάστασιν*» δέ όσων πιστεύουν καί κάνουν τό θέλημα του έν ουρανοίς Πατρός. 'Η έλευσι, λοιπόν, του Υιού είνε ίδια για όλους, θά κρίνη δέ καί θά ξεχωρίση τους πιστούς καί τους άπίστους. Διότι μέ τή δική τους γνώμη όσοι πιστεύουν, κάνουν τό θέλημά του καί μέ τή δική τους, πάλι, γνώμη όσοι απειθοϋν στήν έντολή, δέν ασπάζονται τή διδασκαλία του. Είνε φανερό ότι ό Πατήρ του Χριστου τους έκανε όλους παρομοίως, ώστε νά έχη ό καθένας τή δική του γνώμη καί έλεύθερο τό φρόνημά του. Τά βλέπει όλα καί προνοεί για όλα, «*τον ήλιον αυτού ανατέλλων επί πονηρούς και αγαθούς και βρέχων επί δικαίους και άδίκους*»⁷.

2. [Σέ όσους διατηροϋν τή φιλία μέ τόν Θεό σέ αυτούς παρέχει τήν έπικοινωνία μαζί του. 'Η έπικοινωνία δέ μέ τόν Θεό είνε ζωή καί φως καί απόλαυσι των αγαθών που δίδει. Σέ εκείνους, που μέ τίς άντιλήψεις τους απομακρύνονται από τόν Θεό, φέρει τό χωρισμό που διάλεξαν οι ίδιοι. 'Ο χωρισμός δέ από τόν Θεό είνε ό θάνατος, όπως ό χωρισμός από τό φως είνε τό σκοτάδι. 'Ο χωρισμός από τόν Θεό σημαίνει ότι χάνουμε όλα τά αγαθά που δίδει. 'Όσοι, λοιπόν, μέ τήν αποστασία έχασαν αυτά που είπαμε, διότι στερήθηκαν όλα τά αγαθά, ζοϋν μέσα σέ όλες τίς τιμωρίες. 'Ο Θεός δέν τιμωρεί πρώτος, αλλά ακολουθεϊ ή τιμωρία του, διότι τους στερεϊ από όλα τά αγαθά. Αίώνια δέ καί άτέλειωτα είνε τά αγαθά που δίδει ό Θεός. Καί γι' αυτό ή στερησί τους είνε αιώνια καί άτέλειωτη. 'Επειδή τό φως ύπάρχει συνεχώς, όσοι τύφλωσαν τόν έαυτό τους ή τυφλώθηκαν από άλλους, διαρκώς στεροϋνται τήν απόλαυσι του φωτός. Δέν είνε τό φως εκείνο που τους φέρει τήν τιμωρία της τυφλώσεως]⁸, αλλά ή ίδια ή τύφλωσί τους επιφέρει τή συμφορά τους. Καί γι' αυτό ό Κύριος έλεγε: «*'Ο πιστεύων εις έμέ ου κρίνεται*»⁹, δηλαδή, δέν

χωρίζεται από τόν Θεό, διότι μέ τήν πίστι ἐνώθηκε μέ τόν Θεό. «Ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ»· δηλαδή, χωρίζεται ἀπὸ τόν Θεό μέ τή δική του θέλησι καί γνώμη. «Αὕτη δὲ ἐστίν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς. Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσων μισεῖ τὸ φῶς καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀληθειαν ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα, ὅτι ἐν Θεῷ ἐστὶν εἰργασμένα»¹⁰.

Κεφάλαιο ΚΗ'

1. Ἐπειδὴ, λοιπόν, σέ αὐτόν τόν κόσμον ἄλλοι μὲν προστρέχουν στό φῶς καί μέ τήν πίστι ἐνώνονται μέ τόν Θεό, ἄλλοι δὲ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ φῶς καί χωρίζονται ἀπὸ τόν Θεό, ἔρχεται ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καί δίδει σέ ὄλους τήν κατάλληλη κατοικία. Ἐτσι ὅσοι βρίσκονται στό φῶς, ἀπολαμβάνουν τὰ ἀγαθὰ πού εἶνε στό φῶς, καί ὅσοι βρίσκονται στό σκοτάδι, παίρνουν τὰ κακὰ πού βρίσκονται σέ αὐτό. Γι' αὐτὸ ὁ Κύριος λέγει ὅτι ὅσους μὲν εἶνε στά δεξιά τούς καλεῖ στή βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅσους δὲ εἶνε στά ἀριστερά θά τούς στείλῃ στό αἰῶνιο πῦρ¹. Μόνοι τους στερήθηκαν ὅλα τὰ ἀγαθὰ]².

2. Καί γι' αὐτὸ ὁ ἀπόστολος λέγει· «Ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς· καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτούς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκῆσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ»³. Ὅταν ἔλθῃ ὁ ἀντίχριστος, μόνος του θά ἀνακεφαλαιώσῃ τὴν ἀποστασία στὸν ἑαυτό του καί μέ τή δική του θέλησι, ἐλεύθερα, θά κάνῃ ὅσα ἐπιτελεῖ καί θά καθίση στό ναὸ τοῦ Θεοῦ, ὥστε σάν Χριστὸ νά τὸν λατρεύουν ὅσοι θά παρασυρθοῦν ἀπὸ αὐτόν⁴. Γι' αὐτόν τὸ λόγο δικαίως θά ριφθῇ στή λίμνη τοῦ πυρός⁵. Ὅμως, ὁ Θεὸς τὰ γνωρίζει ὅλα ἀπὸ πρὶν καί προνοεῖ καί στὸν κατάλληλο καιρὸ στέλνει τέτοιον ἄνθρωπο «εἰς τὸ πιστεῦσαι τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ εὐδοκῆσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ»⁶. Αὐτοῦ τοῦ ἀντιχριστοῦ τὴν ἔλευσι ὁ Ἰωάννης τὴ φανέρωσε στὴν Ἀποκάλυψι ὡς ἐξῆς· «Καὶ τὸ θηρίον ὃ εἶδον ἦν ὅμοιον παρδάλει καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς ἄρκου, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ ὡς στόμα λέοντος. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ δράκων τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἐξουσίαν μεγάλην. Καὶ μίαν ἐκ τῶν κεφαλῶν αὐτοῦ ὡς ἐσφαγμένην εἰς θάνατον. Καὶ ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔθεραπεύθη, καὶ ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ ὀπίσω τοῦ θηρίου, καὶ προσεκύνησαν τῷ δράκοντι, τῷ δεδωκότι τὴν ἐξουσίαν τῷ θηρίῳ, καὶ προσεκύνησαν τῷ θηρίῳ λέγοντες· τίς ὅμοιος τῷ θηρίῳ; τίς δύναται πολεμῆσαι μετ' αὐτοῦ; καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία μῆνας τεσσαράκοντα δύο. Καὶ ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸν Θεόν, βλασφημησάμενος τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ σκηνοῦντας. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ πᾶσαν φυλὴν καὶ λαὸν καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθνος.

Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδ' οὐ γέγραπται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου τοῦ ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Εἴ τις ἔχει οὖς, ἀκουσάτω. Εἴ τις εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει· εἴ τις ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτείνει, δεῖ αὐτὸν ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτανθῆναι. Ὡδέ ἐστιν ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις τῶν ἀγίων»⁷. Ἐπειτα καὶ γιὰ τὸν ὑπασιστή του, τὸν ὁποῖο ὀνομάζει «ψευδοπροφήτη», λέγει «Ἐλάλει ὡς δράκων. Καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρώτου θηρίου πᾶσαν ποιεῖ ἐνώπιον αὐτοῦ. Καὶ ποιεῖ τὴν γῆν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας ἵνα προσκυνήσωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, οὐδ' ἐθεραπεύθη ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ ποιήσει σημεῖα μεγάλα, ἵνα καὶ πῦρ ποιῇ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνειν εἰς τὴν γῆν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πλανᾷ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς»⁸. Αὐτὰ τὰ σημεῖα μὴ νομίζη κανεὶς πῶς τὰ κάνει μὲ θεία δύναμι, ἀλλὰ μὲ μαγικὴ ἐνέργεια. Καὶ δὲν εἶνε ἄξιο ἀπορίας ἐὰν μὲ τὰ δαιμόνια καὶ τὰ πνεύματα τῆς ἀποστασίας, πού τὸν ὑπηρετοῦν, κἀν τὰ σημεῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐξαπατᾷ ὄσους κατοικοῦν ἐπάνω στὴ γῆ. «Καὶ εἰκόνα», λέγει, «κελεύσει γενέσθαι τῷ θηρίῳ καὶ δοθῆσεται πνεῦμα τῇ εἰκόνι, ἵνα καὶ λαλήσῃ ἡ εἰκὼν καὶ ποιήσῃ ὅσοι ἐὰν μὴ προσκυνήσωσιν αὐτῇ, ἵνα ἀποκτανθῶσι. Καὶ ποιήσει δοθῆναι χάραγμα ἐπὶ τοῦ προσώπου καὶ ἐπὶ τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς, ἵνα μὴ τις δύνηται ἀγοράσαι ἢ πωλῆσαι εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα τοῦ ὀνόματος τοῦ θηρίου ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ ἧξ»⁹. ἕξ ἑκατοντάδες καὶ ἕξ δεκάδες καὶ ἕξ μονάδες. Δηλαδή, ὀμιλεῖ γιὰ τὴν ἀνακεφαλαίωσι ὅλης τῆς ἀποστασίας του, ἡ ὁποία ἐγινε κατὰ τὴ διάρκεια ἕξι χιλιάδων ἐτῶν.

3. [Σέ ὅσες ἡμέρες ἐγινε ὁ κόσμος, σέ τόσες χιλιετηρίδες τελειώνει. Καὶ γι' αὐτὸ λέγει ἡ Γραφή: «Καὶ συνετελέσθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν. Καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἃ ἐποίησε καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ»¹⁰. Αὐτὸ ἀναφέρεται σέ ὅσα ἐγιναν πρὶν καὶ προφητεύει ὅσα θά γίνουσι στό μέλλον. Διότι «ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς χίλια ἔτη»¹¹. Σέ ἕξι, λοιπόν, ἡμέρες τελείωσαν ὅσα ἐγιναν. Ἐπομένως, εἶνε φανερό ὅτι τὸ τέλος τους εἶνε τὸ ἔτος ἕξι χιλιάδες]¹².

4. Καὶ γι' αὐτὸ σέ ὅλον αὐτὸν τὸν καιρὸ, ὁ ἄνθρωπος, πού στήν ἀρχὴ πλάσθηκε μὲ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ, δηλαδή, μὲ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, γίνεται «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»¹³ Θεοῦ. Πετάγονται τὰ ἄχυρα, δηλαδή, ἡ ἀποστασία. Μέσα στήν ἀποθήκη συγκεντρώνεται τὸ σιτάρι¹⁴, δηλαδή, ὅσοι καρποφοροῦν τὴν πίστι πρὸς τὸν Θεό. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ θλίψι εἶνε ἀναγκαία γι' αὐτούς πού σώζονται, ὥστε συντετριμμένοι, τρόπον τινά, καὶ ἐκλεπτωμένοι καὶ ἐνωμένοι διὰ τῆς ὑπομονῆς μὲ τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ πυρωμένοι νά εἶνε κατάλληλοι γιὰ τὸ βασιλικὸ δεῖπνο. [Ὅπως εἶπε κάποιος ἀπὸ τοὺς δικούς μας, πού καταδικάσθηκε στὰ θηρία γιὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ, «σῆτός εἰμι Θεοῦ, καὶ δι' ὀδόντων θηρίων ἀλήθιομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὔρεθῶ»¹⁵]¹⁶.

Κεφάλαιο ΚΘ'

1. Στα προηγούμενα βιβλία αναφέραμε τούς λόγους, γιά τούς όποιους ό Θεός ανέχθηκε ατά νά γίνουν έτσι καί δείξαμε ότι όλα ατά έγιναν γιά τή σωτηρία του ανθρώπου. 'Ο Θεός προσανατολίζει πρός τήν άθανασία τήν έλευθέρα βούλησι καί τό αύτεξουσίο του καί τόν προετοιμάζει γιά νά εΐνε καταλληλότερος στήν αιώνια ύποταγή πρός τόν Θεό. Καί γι' αυτό ή κτίσι έγινε γιά τή χρῆσι του ανθρώπου. 'Όχι ό άνθρωπος γιά τήν κτίσι, αλλά ή κτίσι γιά τόν άνθρωπο. Τά έθνη, καί ατά άκόμη πού δέν ύψωσαν τά μάτια τους στόν ουρανό ούτε ευχαρίστησαν τόν Δημιουργό τους ούτε θέλησαν νά δοϋν τό φως τής αληθείας, αλλά εΐνε κρυμμένοι σάν τυφλοπόντικες στό βάθος τής μωρίας, δικαίως ό λόγος του Θεου τούς χαρακτήρισε «*ώς σταγών από κάδου καί ως ροπή ζυγού καί ως ούδέν*»¹. Εΐνε τόσο χρήσιμοι καί κατάλληλοι γιά τούς δικαίους, όσο όφελος δίδει τό καλάμι στήν αύξησι του σίτου καί τό άχυρο πού καίγεται στή διεργασία του χρυσοϋ. Καί γι' αυτό, όταν στό τέλος ξαφνικά ή 'Εκκλησία θά φύγη από έδω, «*έσται θλίψις, οΐα ού γέγονεν άπ' αρχής ούδ' ού μη γένηται*»². Αύτός εΐνε ό τελευταίος άγώνας τών δικαίων, στόν όποιο νικούν καί στεφανώνονται μέ τήν άφθαρσία.

2. Καί γι' αυτό στό θηρίο, πού θά έλθη, [ανακεφαλαιώνεται κάθε άδικία καί κάθε δόλος, ώστε όλη ή δύναμι τής αποστασίας πού συνέρρευσε καί κλεισθηκε μέσα στό θηρίο νά καταλήξη στήν κάμινο του πυρός³. Σωστά, λοιπόν, καί τό όνομά του θά έχη τόν αριθμό χξς'. Διότι σέ αυτόν ανακεφαλαιώνει όλη τήν πρό του, κατακλυσμού κακία], ή όποία έγινε από τήν αποστασία τών άγγέλων⁴. [Ο Νωε, δηλαδή, ήταν 600 έτών, όταν έπήλθε ό κατακλυσμός⁵ γιά νά εξαλείψη τήν άμαρτία], έξ αιτίας τής φαύλης γενεάς πού ύπήρχε στά χρόνια του⁶. [Ανακεφαλαιώνει, όμως, καί όλη τήν ειδωλολατρία από τήν έποχή του κατακλυσμού]⁷ καί τό φόνο τών προφητών καί τήν καϋσι τών δικαίων. [Εκείνη, επίσης, ή εικόνα, πού έστησε ό Ναβουχοδονόσορ, είχε ύψος 60 πήχεων καί πλάτος έξι πήχεων⁸]. Έξ αιτίας αύτῆς, ό 'Ανανίας, ό 'Αζαρίας καί ό Μισαήλ, επειδή δέν τήν προσκύνησαν, ρίχθηκαν στήν κάμινο του πυρός⁹ καί μέ αυτό πού τούς συνέβη, προφήτευσαν τήν καϋσι τών δικαίων, ή όποία θά συμβῆ στό τέλος. [Όλη εκείνη ή εικόνα ήταν προτύπωσι τής παρουσίας του άντιχρίστου], ό όποιος έχει τήν αξίωσι μόνον αυτόν νά λατρεύουν όλοι οι άνθρωποι. [Τά 600, λοιπόν, έτη του Νωε, επί του όποιου έγινε ό κατακλυσμός έξ αιτίας τής αποστασίας, καί οι πήχεις τής εικόνας], έξ αιτίας τής όποίας οι δίκαιοι ρίχθηκαν στό καμίνι, [σημαίνουν, όπως είπαμε, τόν αριθμό του όνόματος, στόν όποιο συγκεφαλαιώνεται όλη ή αποστασία τών 6000 έτών, ή άδικία, ή πονηρία], ή ψευδοπροφητεία καί ό δόλος, έξ αιτίας τών όποίων θά επέλθη καί ό κατακλυσμός του πυρός.

Κεφάλαιο Λ'

1. [Ἔτσι, λοιπόν, ἔχουν αὐτά. Σέ ὅλα, ἐπίσης, τά σπουδαῖα καί ἀρχαῖα ἀντίγραφα ὑπάρχει αὐτός ὁ ἀριθμός. Καί μαρτυροῦν ἐκεῖνοι πού εἶδαν προσωπικῶς τόν Ἰωάννη. Ἀλλά καί ὁ λόγος μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ ἀριθμός τοῦ ὀνόματος τοῦ θηρίου, σύμφωνα μέ τόν ὑπολογισμό πού κάνουν οἱ Ἕλληνες, βρίσκειται μέ τά γράμματα πού περιέχει]¹. Τό 666, δηλαδή, ἔχει τόσες δεκάδες, ὄσες καί ἑκατοντάδες, καί τόσες ἑκατοντάδες, ὄσες καί μονάδες (διότι ὁ ἀριθμός 6 πού διατηρεῖται ὁ ἴδιος δείχνει τήν ἀνακεφαλαίωσι ὅλης αὐτῆς τῆς ἀποστασίας πού ἐγινε στήν ἀρχή, στούς μέσους χρόνους καί θά γίνη καί στό τέλος). [Δέν ξέρω, λοιπόν, πῶς ἔπесαν ἔξω μερικοί πού ἀκολούθησαν τοὺς ἀμαθεῖς καί ἀπέρριψαν τό μεσαῖο ἀριθμό τοῦ ὀνόματος, δηλαδή, ἀφαίρεσαν κακόβουλα πενήντα ἀριθμούς, καί θέλουν νά εἶνε ἀντί γιά ἕξι δεκάδες μία δεκάδα]. Αὐτό νομίζω πῶς ἦταν σφάλμα τῶν ἀντιγραφῶν, ὅπως συνήθως γίνεται, διότι οἱ ἀριθμοί τίθενται καί μέ γράμματα καί εὐκόλα τό ἑλληνικό γράμμα, πού σημαίνει τόν ἀριθμό 60 (τό ξ'), ἐξηγήθηκε μέ τό ἑλληνικό γράμμα ι (πού σημαίνει δέκα). Ἐπειτα [ἄλλοι ἐξέλαβαν αὐτόν τόν ἀριθμό, χωρίς νά ἐξετάσουν. Μερικοί τόν ἐπινόησαν ἔτσι σκόπιμα, ἀπό ἀπλότητα καί παράκαιρα. Ἄλλοι, ἀπό ἄγνοια τοῦ καλοῦ, τόλμησαν νά ἀναζητήσουν καί ὄνομα, πού ἔχει ἐσφαλμένο καί ἐντελῶς ἀποτυχημένο ἀριθμό. Ὅσους, ὁμως, τό ἔκαναν αὐτό ἀπό ἀπλότητα καί ἀθωότητα φυσικό εἶνε νά τοὺς συγχωρήσῃ ὁ Θεός. Ἐνῶ ὅσοι ἀπό κενοδοξία ὀρίζουν ὀνόματα μέ ἐσφαλμένο ἀριθμό καί ἀποφαινόνται γιά τό ὄνομα πού αὐτοί ἐπινόησαν, αὐτοί δέν θά μείνουν ἀτιμώρητοι, διότι ἐξηπάτησαν καί αὐτούς ἀκόμη πού τοὺς πίστευσαν. Καί ἡ πρώτη τους τιμωρία εἶνε τό ὅτι ἀστόχησαν στήν ἀλήθεια καί αὐτό, πού δέν ὑπάρχει, τό ἐξέλαβαν ὅτι ὑπάρχει. Ἐξ ἄλλου, ἐφ' ὅσον ἐκεῖνος πού πρόσθεσε ἢ ἀφαίρεσε κάτι ἀπό τή Γραφή ἔχει μεγάλο ἐπιτίμιο², καί ἕνας τέτοιος κατ' ἀνάγκη πέφτει στό ἴδιο ἐπιτίμιο. Θά ἐπακολουθήσῃ δέ καί ἄλλος μέγας κίνδυνος γιά ὅσους ἀπό πρῖν ἐξέλαβαν ἐσφαλμένα τό ὄνομα τοῦ ἀντιχρίστου. Ἄν αὐτοί μέν νομίζουν πῶς ἔχει ἄλλο ὄνομα καί ἐκεῖνος ἔλθῃ μέ ἄλλο, εὐκόλα θά τοὺς ἐξαπατήσῃ, ἀφοῦ δέν ἔχει ἔλθει ἀκόμη ἐκεῖνος πού πρέπει νά τόν ἀποφεύγουν].

2. Πρέπει, λοιπόν, νά τά ξεχάσουν ὅλα αὐτά καί νά ἐπιστρέψουν στόν πραγματικό ἀριθμό τοῦ ὀνόματος, γιά νά μή θεωροῦνται ὅτι ἐπέχουν θέσι ψευδοπροφητῶν. Ἀλλά νά ξέρουν τό βέβαιο ἀριθμό πού εἶπε ἡ Γραφή, δηλαδή, τόν ἀριθμό 666, καί νά περιμένουν πρῶτα τή διαίρεσι τῆς βασιλείας σέ δέκα βασιλεῖς. Μετά δέ νά ξέρουν ὅτι, ἐνῶ ἐκεῖνοι βασιλεύουν καί νομίζουν πῶς εἶνε ἀσφαλισμένα τά ἔργα τους καί αὐξάνει ἡ βασιλεία τους, αὐτός, πού ξαφνικά θά ἔλθῃ, σφετεριζόμενος τήν ἐξουσία τους καί ἐκφοβίζοντας αὐτούς πού εἶπαμε πρῖν καί ἔχοντας τό ὄνομα πού περιέχει τόν ἀριθμό πού προαναφέραμε, αὐτός πραγματικά θά εἶνε «τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως»³.

Αυτό λέγει και ὁ ἀπόστολος: «*Όταν λέγωσιν, εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος*»⁴. Ὁ Ἱερεμίας, ὅμως, ὄχι μόνο τὴν αἰφνίδια ἔλευσί του, ἀλλὰ καὶ τὴ φυλὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ ἔλθῃ, τὴ φανέρωσε λέγοντας: «*Ἐκ Δὲν ἀκουσόμεθα φωνὴν ὀξύτητος ἵππων αὐτοῦ, ἀπὸ φωνῆς χρεμετισμοῦ ἵππασίας ἵππων αὐτοῦ σεισθήσεται πᾶσα ἡ γῆ· καὶ ἤξει καὶ καταφάγεται τὴν γῆν καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, πόλιν καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ*»⁵. Καὶ γι' αὐτὸ στὴν Ἀποκάλυψι δὲν συγκαταριθμεῖται αὐτὴ ἡ φυλὴ μὲ ἐκεῖνες πού σώζονται⁶.

3. [Εἶνε, λοιπόν, ἀσφαλέστερο καὶ πιὸ ἀκίνδυνο νὰ περιμένωμε τὴν ἐκβασί τῆς προφητείας, παρά μὲ εἰκασίες νὰ προσπαθοῦμε νὰ βροῦμε ἢ νὰμαντεύσωμε τὸ ὄνομα. Εἶνε δὲ δυνατὸ νὰ βροῦμε πολλὰ ὀνόματα πού ἔχουν τὸν ἴδιο ἀριθμὸ]⁷. Παρά ταῦτα, ὅμως, παραμένει τὸ ἴδιο πρόβλημα. [Διότι ἂν βρίσκωμε πολλὰ ὀνόματα πού ἔχουν αὐτὸν τὸν ἀριθμὸ, πρέπει νὰ ἐρευνήσωμε ποιὸ ἀπὸ αὐτὰ θὰ πάρῃ ὁ ἀντίχριστος, ὅταν ἔλθῃ]. Γιὰ τὸ ὅτι τὰ λέγωμε αὐτὰ ὄχι ἀπὸ ἔλλειψι ὀνομάτων, τὰ ὁποία νὰ ἔχουν τὸν ἀριθμὸ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ ἀπὸ φόβο πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἀπὸ ζῆλο πρὸς τὴν ἀλήθεια, ὡς ἀπόδειξι ἄς εἶνε τὰ ἐξῆς: Εἶνε φανερό ὅτι τὸ ὄνομα «ΕΥΑΝΘΑΣ» ἔχει τὸν ἀριθμὸ πού ζητοῦμε, ἀλλὰ τίποτε δὲν βεβαιώνουμε γι' αὐτὸ. Ὅμως, καὶ τὸ ὄνομα «ΛΑΤΕΙΝΟΣ» ἔχει τὸν ἀριθμὸ 666. Καὶ εἶνε πολὺ πιθανό, διότι ἡ τελευταία βασιλεία (ἡ ρωμαϊκὴ) ἔχει αὐτὸ τὸ ὄνομα. Δηλαδή, οἱ Λατῖνοι εἶνε αὐτοὶ πού κυβερνοῦν τώρα. Ἀλλὰ δὲν θὰ καυχηθοῦμε ἐμεῖς γι' αὐτὸ. Καὶ στὴ λέξι «ΤΕΙΤΑΝ» ἡ πρώτη συλλαβὴ γράφεται μὲ δύο ἑλληνικά φωνήεντα, τὸ ε καὶ τὸ ι. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ βρίσκουμε ὡς τὸ πλέον ἀξιόπιστο ἀπὸ ὅλα τὰ ὀνόματα. Καθὸτι περιέχει τὸν ἀριθμὸ πού εἶπαμε πρὶν καὶ ἔχει ἑξὶ γράμματα. Ἡ κάθε συλλαβὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία γράμματα καὶ εἶνε παλιὰ λέξι καὶ ἀσυνήθιστη. Οὔτε, βεβαίως, κάποιος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς αὐτοῦς, πού ἔχουμε τώρα, ὀνομάσθηκε «ΤΕΙΤΑΝ». Οὔτε κάποιος ἀπὸ αὐτὰ τὰ εἰδῶλα, πού λατρεῦουν δημοσίᾳ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βάρβαροι, ἔχει αὐτὸ τὸ ὄνομα. Καὶ θεῖο ὄνομα τὸ θεωροῦν αὐτὸ πολλοί, ὥστε ἀκόμη καὶ τὸν ἥλιο τὸν ὀνομάζουν «Τιτάνα» αὐτοὶ πού βασιλεύουν τώρα. Καὶ περιέχει κάποια ἐνδειξι ὅτι τιμωρεῖ καὶ ἐκδικεῖται⁸, διότι ἐκεῖνος (ὁ ἀντίχριστος) ὑποκρίνεται ὅτι ἐκδικεῖται γιὰ ὄσους κακοχοῦνται. Ἐξ ἄλλου καὶ παλιὸ ὄνομα εἶνε καὶ ἀξιόπιστο καὶ βασιλικό, μᾶλλον δὲ ὄνομα τυράννου. Μολονότι, λοιπόν, αὐτὸ τὸ ὄνομα «ΤΕΙΤΑΝ» ἔχει τόσους λόγους νὰ μᾶς πείσῃ, ἔχει δὲ καὶ τὴν πιθανότητα νὰ συναγάγωμε ἀπὸ πολλὰ μὴπως ὀνομάζεται «ΤΕΙΤΑΝ» αὐτὸς πού θὰ ἔλθῃ, [ἐμεῖς δὲν ριψοκινδυνεύουμε γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀντιχρίστου νὰ ἀποφαινώμασθε μὲ σιγουριά. Ἄν ἔπρεπε φανερά νὰ κηρύσσεται τώρα τὸ ὄνομά του, θὰ τὸ ἔλεγε ὁ Ἰωάννης πού εἶδε καὶ τὴν Ἀποκάλυψι. Αὐτὴν, ἄλλωστε, δὲν τὴν εἶδε πρὶν ἀπὸ πολὺ καιρὸ, ἀλλὰ σχεδὸν στὴ δική μας γενιά πρὸς τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Δομετιανοῦ]⁹.

4. Ἐδειξε τὸν ἀριθμὸ τοῦ ὀνόματος, γιὰ νὰ φυλαγώμασθε ἀπὸ αὐτόν, ὅταν

ἐλθη, ἀφοῦ γνωρίζουμε ποιός εἶνε. Ἀποσιώπησε δέ τό ὄνομά του, διότι δέν ἀξίζει νά τό πῆ τό ἅγιο Πνεῦμα. Ἄν τό εἶχε πῆ, ἴσως καί θά παρέμενε γιά πολύ. Τώρα, ὅμως, ἐπειδή «*ἦν καί οὐκ ἔστι, καί μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου καί εἰς ἀπώλειαν ὑπάγειν*»¹⁰, σάν νά μή ὑπάρχη καθόλου, δέν λέγει οὔτε τό ὄνομά του. Καί αὐτοῦ πού δέν ὑπάρχει, οὔτε καί τό ὄνομά του λέγεται. Ὅταν αὐτός ὁ ἀντίχριστος θά ἔχη ἐρημώσει τά πάντα σέ αὐτόν τόν κόσμο, βασιλεύοντας τρία χρόνια καί ἕξι μῆνες, καί θά καθίση στό ναό τῶν Ἱεροσολύμων, τότε θά ἔλθη ὁ Κύριος ἀπό τοὺς οὐρανοὺς ἐπὶ τῶν νεφελῶν καί ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς¹¹. Ἐκεῖνον μέν καί ὅσους ὑπακούουν σέ αὐτόν θά τοὺς στείλῃ στή λίμνη τοῦ πυρός¹². Στούς δικαίους, ὅμως, θά φέρῃ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας, δηλαδή, τὴν ἀνάπαυσι, τὴν ἐβδόμη ἡμέρα πού ἁγίασε¹³, καί θά ἀποκαταστήσῃ γιά τόν Ἀβραάμ τὴν ὑπόσχεσι τῆς κληρονομίας. Σέ αὐτὴν τὴ βασιλεία, λέγει ὁ Κύριος, πολλοὶ θά ἔλθουν ἀπὸ τὴν ἀνατολή καί τὴ δύσι καί θά ἀναπαυθοῦν μαζί μέ τόν Ἀβραάμ, τόν Ἰσαάκ καί τόν Ἰακώβ¹⁴.

Κεφάλαιο ΛΑ'

1. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς πού θεωροῦνται ὅτι πίστευσαν σωστά, ὑπερβαίνουν τὴν τάξι τῆς προκοπῆς τῶν δικαίων καί ἀγνοοῦν τοὺς τρόπους, μέ τοὺς ὁποίους ἐξασκούμεστε στήν ἀφθαρσία, καί ἔχουν μάλιστα τό αἰρετικό φρόνημα. Διότι οἱ αἰρετικοὶ περιφρονοῦν τὴ δημιουργία τοῦ Θεοῦ καί δέν ἀποδέχονται τὴ σωτηρία τοῦ σώματός τους, καταφρονοῦν δέ καί τὴν ὑπόσχεσι τοῦ Θεοῦ καί «*υπερέχουν*» ὡς πρὸς τὴ σκέψι ἀπὸ τόν Θεό. Αὐτοὶ συγχρόνως εἶνε καί νεκροί, διότι λέγουν ὅτι ὑπερβαίνουν τοὺς οὐρανοὺς καί τόν Δημιουργό καί πορεύονται πρὸς τὴ Μητέρα ἢ πρὸς τόν Πατέρα πού ἐπινοοῦν αὐτοί. Ὅσοι, λοιπόν, ἀπορρίπτουν ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἀνάστασι καί, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτοὺς, τὴν ἀφαιροῦν ἀπὸ τὴ μέση, τί τό ἄξιον ἀπορίας ἐάν οὔτε τὴν τάξι τῆς ἀναστάσεως γνωρίζουν; Γιατί ἀρνοῦνται νά καταλάβουν ὅτι, ἐάν αὐτὰ ἔχουν ἔτσι, ὅπως τά λέγουν, ὁ ἴδιος, ὅπωςδὴποτε, ὁ Κύριος, στόν ὁποῖο λέγουν ὅτι πιστεύουν, δέν ἀναστήθηκε τὴν τρίτη ἡμέρα, ἀλλὰ ἐκπνέοντας ἐπάνω στό σταυρό ἀμέσως ἀναλήφθηκε : ἀφήνοντας τό γήινο σῶμα; Τώρα, ὅμως, ἔμεινε τρεῖς ἡμέρες ἐκεῖ ὅπου ἦσαν οἱ νεκροί, ὅπως λέγει γι' αὐτόν ὁ προφήτης: «*Ἐμνήσθη Κύριος ἅγιος τῶν νεκρῶν αὐτοῦ τῶν προκεκοιμημένων εἰς γῆν χώματος καί κατέβη πρὸς αὐτοὺς ρύσασθαι αὐτοὺς καί σῶσαι αὐτούς*»¹. Καί ὁ ἴδιος ὁ Κύριος λέγει: «*Ὡσπερ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καί τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καί ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς*»². Ἀλλὰ καί ὁ ἀπόστολος λέγει: «*Τὸ δὲ ἀνέβη τί ἐστὶν εἰ μὴ ὅτι καί κατέβη εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς;*»³. Αὐτό εἶπε καί ὁ Δαυῖδ, προφητεύοντας γιά τόν Χριστό: «*Καί ἐρρῦσω τὴν ψυχὴν μου ἐξ Ἄδου κατωτάτου*»⁴. Ὅταν ἀναστήθηκε τὴν τρίτη ἡμέρα, στή Μαρία, πού πρώτη τόν εἶδε καί τόν προσκύνησε, εἶπε: «*Μὴ μου ἅπτον· οὕτω γὰρ ἀναβέβηκα*

πρὸς τὸν Πατέρα· ἀλλὰ πορεύου πρὸς τοὺς μαθητὰς καὶ εἶπε αὐτοῖς· ἀναβαίνο
πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν»⁵.

2. Ἐάν, λοιπόν, ὁ Κύριος τήρησε τὸ νόμο τῶν νεκρῶν, ὥστε νά γίνη «πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν»⁶, καὶ ἔμεινε τρεῖς ἡμέρες στὰ «κατώτερα μέρη τῆς γῆς»⁷, μετὰ δέ ἀναστήθηκε μετὰ τὸ σῶμα γιὰ νά δεῖξῃ στοὺς μαθητὰς ἀκόμη καὶ τὰ ἀποτυπώματα τῶν καρφῶν⁸ καὶ ἔτσι ἀναλήφθηκε πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς δέν ντρέπονται ὅσοι λέγουν ὅτι τὰ «κατώτερα μέρη» εἶνε αὐτός ὁ κόσμος πού εἶνε δικός μας, ὁ ἐσωτερικός, ὅμως, ἄνθρωπος αὐτῶν ἄφησε ἐδῶ τὸ σῶμα καὶ ἀνέβηκε σὲ ὑπερουράνιο τόπο; Ἐπειδὴ, δηλαδή, ὁ Κύριος «ἐπορεύθη ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου»⁹, ἐκεῖ ὅπου ἦσαν οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν, μετὰ δέ ἀναστήθηκε μετὰ τὸ σῶμά του καὶ ἀναλήφθηκε μετὰ τὴν ἀνάστασί του, εἶνε φανερό ὅτι καὶ τῶν μαθητῶν του, γιὰ τοὺς ὁποίους καὶ τὰ ἔκανε αὐτὰ ὁ Κύριος, [οἱ ψυχές πηγαίνουν στὸν (ἀόρατο) τόπο πού ὁ Θεὸς ὥρισε γι' αὐτές καὶ ἐκεῖ μένουν μέχρι τὴν ἀνάστασι, περιμένοντας τὴν ἀνάστασι. Ἐπειτα, ὅταν πάρουν πάλι τὰ σώματα καὶ ἀναστηθοῦν ἐξ ὀλοκλήρου, δηλαδή, μετὰ τὰ σώματα, ὅπως ἀναστήθηκε καὶ ὁ Κύριος, θά παρουσιασθοῦν ἔτσι μπροστά στὸν Θεό]¹⁰. «Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον· κατηρητισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ»¹¹. Ὁ διδάσκαλός μας, λοιπόν, δέν ἀναλήφθηκε καὶ δέν ἔφυγε ἀμέσως, ἀλλὰ περιέμενε τὸν ὠρισμένο ἀπὸ τὸν Πατέρα χρόνο τῆς ἀναστάσεως (αὐτὸν πού φανέρωσε καὶ ὁ Ἰωνᾶς). Ἀναστήθηκε μετὰ ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες καὶ κατόπιν ἀναλήφθηκε. Ἐτσι καὶ ἐμεῖς ὀφείλουμε νά περιμένουμε τὸν ὠρισμένο ἀπὸ τὸν Θεὸ χρόνο τῆς ἀναστάσεώς μας, πού προφήτευσαν οἱ προφῆται, καὶ ἀφοῦ ἀναστηθοῦμε, τότε θά ἀναληφθοῦν ὅσοι θά τοὺς ἀξιώσῃ ὁ Κύριος.

Κεφάλαιο ΑΒ'

1. Μερικοί, λοιπόν, παρασύρονται στὶς ἀπόψεις τοὺς ἀπὸ τοὺς λόγους τῶν αἰρετικῶν καὶ ἀγνοοῦν τὴν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ μυστήριό τῆς ἀναστάσεως τῶν δικαίων καὶ τῆς ἐπιγείου βασιλείας, πού εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς ἀφθαρσίας καὶ μετὰ τὴν ὁποία ὅσοι ἦσαν ἄξιοι σιγά-σιγά συνήθισαν νά κατανοοῦν τὸν Θεό. Γι' αὐτὸ εἶνε ἀνάγκη νά ποῦμε σὲ αὐτούς ὅτι πρῶτα πρέπει οἱ δίκαιοι μέσα σὲ αὐτὴν τὴν κτίσι, πού ἀνακαινίζεται, ἀφοῦ ἀναστηθοῦν γιὰ τὴν διακονία τοῦ Κυρίου, νά πάρουν πίσω τὴν ὑπόσχεσι τῆς κληρονομίας, πού ἔδωσε ὁ Θεὸς στοὺς πατέρες, καὶ νά βασιλεύσουν σὲ αὐτὴν καὶ ὕστερα νά γίνη ἡ κρίσι. Στὴν κτίσι, δηλαδή, πού μόχθησαν ἢ ταλαιπωρήθηκαν καὶ παντοιοτρόπως δοκιμάσθηκαν μετὰ τὴν ὑπομονή, εἶνε δίκαιο σὲ αὐτὴ νά πάρουν πίσω τοὺς καρπούς τῆς ὑπομονῆς· καὶ στὴν κτίσι πού φονεύθηκαν γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ στὴν ἴδια νά ζωοποιηθοῦν, καὶ στὴ δημιουργία, πού ὑπέμειναν τὴ δουλεία, στὴν ἴδια νά βασιλεύσουν. Διότι ὁ Θεὸς εἶνε πλούσιος σὲ ὅλα καὶ ὅλα εἶνε δικά του. Πρέπει, λοιπόν, καὶ ἡ ἴδια ἢ κτίσι νά ἀποκαταστα-

θῆ στήν παλιά μορφή της καί χωρίς ἐμπόδιο νά ὑπηρετήση τούς δικαίους. Αὐτό τό ἔκανε φανερό ὁ ἀπόστολος στήν πρός Ρωμαίους ἐπιστολή, λέγοντας τά ἐξῆς: «*Ἡ γάρ ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γάρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ*»¹.

2. Ἔτσι, λοιπόν, καί ἡ ὑπόσχεσι, πού ἔδωσε ὁ Θεός στὸν Ἀβραάμ, παραμένει σταθερή. Εἶπε: «*Ἀνάβλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου καὶ ἴδε ἀπὸ τοῦ τόπου τούτου, οὗ νῦν σὺ εἶ, πρὸς βορρᾶν καὶ λίβα καὶ ἀνατολὰς καὶ θάλασσαν· ὅτι πᾶσαν τὴν γῆν, ἣν σὺ ὀρᾶς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου ἕως αἰῶνος*»². Καί πάλι λέγει: «*Ἀναστὰς διόδυσσον τὴν γῆν εἰς τὸ μῆκος αὐτῆς καὶ εἰς τὸ πλάτος, ὅτι σοὶ δώσω αὐτὴν*»³. Ὅμως, δέν πῆρε σέ αὐτὴ τῆ γῆ κληρονομία οὔτε βῆμα ποδός⁴, ἀλλὰ πάντοτε ὑπῆρξε ξένος καὶ παρεπίδημος⁵. Καί ὅταν πέθανε ἡ γυναῖκά του ἡ Σάρρα, ἐνῶ ἤθελαν οἱ Χετταῖοι νά τοῦ δώσουν μέρος δωρεάν γιὰ νά τῆ θάψῃ, ἀρνήθηκε νά τό πάρῃ, ἀλλὰ, δίδοντας τετρακόσια ἀργυρᾶ δίδραγμα, ἀγόρασε μνημα ἀπὸ τὸν Ἐφρών, τό γιό τοῦ Σαάρ, τό Χετταῖο⁶. Ἐπειδὴ περίμενε μέ καρτερικότητα τὴν ὑπόσχεσι τοῦ Θεοῦ, δέν ἤθελε νά φαίνεται ὅτι παίρνει ἀπὸ ἀνθρώπους αὐτό πού ὑποσχέθηκε ὁ Θεός νά τοῦ τό δώσει, ὅταν τοῦ ἔλεγε πάλι τά ἐξῆς: «*Τῷ σπέρματί σου δώσω τὴν γῆν ταύτην, ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου ἕως τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου Εὐφράτου*»⁷. Ἐάν, λοιπόν, ὁ Θεός ὑποσχέθηκε σέ αὐτὸν τὴν κληρονομία τῆς γῆς καὶ ὅμως δέν τὴν ἔλαβε σέ ὅλη τὴν ἐπί γῆς παροικία του, πρέπει νά τὴν πάρῃ στήν ἀνάστασι τῶν δικαίων μαζί μέ τό σπέρμα του, δηλαδή, μέ ὅσους φοβοῦνται τὸν Θεό καὶ πιστεύουν σέ αὐτόν. Τό σπέρμα του εἶνε ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία πῆρε διὰ τοῦ Κυρίου τὴν υἰοθεσία τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἔλεγε ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής: «*Δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων ἐγειραὶ τέκνα τῷ Ἀβραάμ*»⁸. Ἀλλὰ καί ὁ ἀπόστολος στήν πρός Γαλάτας ἐπιστολή λέγει: «*Ἦμεῖς δέ, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐστέ*»⁹. Καί πάλι στήν ἴδια ἐπιστολή ὀλοφάνερα λέγει ὅτι αὐτοὶ πού πίστευσαν στὸν Χριστό παίρνουν διὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐπαγγελία τοῦ Ἀβραάμ. Λέγει τά ἐξῆς: «*Τῷ Ἀβραάμ ἐρρέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ· οὐ λέγει, καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματί σου, ὃς ἐστὶ Χριστὸς*»¹⁰. Καί πάλι, ἐπιβεβαιώνοντας αὐτὰ πού εἶπε, λέγει: «*Καθὼς Ἀβραάμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Γινώσκετε ἄρα ὅτι οἱ ἐκ πίστεως οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. Προϊδοῦσα δὲ ἡ Γραφὴ ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προενηγγελίστατο τῷ Ἀβραάμ ὅτι ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὡστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ*»¹¹. Ἔτσι, λοιπόν, ὅσοι εἶνε «ἐκ πίστεως» θά εὐλογηθοῦν μαζί μέ τὸν πιστό Ἀβραάμ. Καί αὐτοὶ εἶνε οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀβραάμ. Ὁ Θεός ὑποσχέθηκε τὴν κληρονομία τῆς γῆς στὸν Ἀβραάμ καὶ στό σπέρμα του. Καί οὔτε ὁ Ἀβραάμ, οὔτε τό σπέρμα του, δηλαδή, αὐτοὶ πού δικαιοῦνται ἀπὸ τὴν πίστι, παίρνουν τώρα κληρονομία σέ αὐτὴ τῆ γῆ.

Θά τήν πάρουν στήν ἀνάστασι τῶν δικαίων. Διότι ὁ Θεός εἶνε ἀληθινός καί ἀξιόπιστος. Καί γι' αὐτό ἔλεγε: «*Μακάριοι οἱ πραιοὶ, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν*»¹².

Κεφάλαιο ΛΓ'

1. Γι' αὐτό, ὅταν ἦλθε πρὸς τὸ πάθος, γιὰ νὰ εὐαγγελισθῆ στὸν Ἀβραάμ καί σέ αὐτούς πού ἦσαν μαζί του ὅτι ἄνοιξε ἡ διαθήκη τῆς κληρονομίας, ἀφοῦ εὐχαρίστησε κρατώντας τὸ ποτήριο καί ἀφοῦ ἤπια ἀπὸ αὐτό καί ἔδωσε στοὺς μαθητάς, τούς εἶπε: «*Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεςιν ἁμαρτιῶν. Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ πίνω ἀπ' ἄρτι ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου ταύτης ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτό πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς μου*»¹. Βεβαίως, ὀϊδιος θά ἀνακαινίσῃ τὴν κληρονομία τῆς γῆς καί θά ἀποκαταστήσῃ τὸ μυστήριον τῆς δόξης τῶν υἱῶν, ὅπως λέγει ὁ Δαυΐδ: «*Ὅς ἀνακαινεῖ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς*»². Ὑποσχέθηκε νὰ πιῇ «*ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου*» μαζί μέ τούς μαθητάς του, διότι ἤθελε νὰ δεῖξῃ καί τὰ δύο: καί τὴν κληρονομία τῆς γῆς, στήν ὁποία θά πιοῦν τὸ νέο γέννημα τῆς ἀμπέλου, καί τὴν ἀνάστασι τοῦ σώματός του. Τὸ νέο σῶμα, πού θά ἀναστηθῆ, εἶνε τὸ ἴδιο πού μετέχει καί στό καινούργιον ποτήριον. Οὔτε, ὅταν θά ἐγκατασταθῆ ἐπάνω στὸν ὑπερουράνιον τόπον μαζί μέ τούς μαθητάς, μπορούμε νὰ ἐνοήσωμε ὅτι πίνει τὸ γέννημα τῆς ἀμπέλου. Οὔτε πάλι εἶνε χωρὶς σῶμα ὅσοι τὸ πίνουν. Διότι χαρακτηρίζει τὸ σῶμα καί ὄχι τὸ πνεῦμα τὸ ὅτι κάποιος πίνει ἀπὸ τὸ ἀμπέλι.

2. Καί γι' αὐτό ὁ Κύριος ἔλεγε: «*Ὅταν ποιῆς ἄριστον ἢ δεῖπνον, μὴ φώνει τοὺς πλουσίους μηδὲ τοὺς φίλους μηδὲ τοὺς γείτονας καὶ τοὺς συγγενεῖς, μήποτε καὶ αὐτοὶ σε ἀντικαλέσωσι καὶ γενήσεται ἀνταπόδομα ἀπ' αὐτῶν. Ἀλλὰ κάλει χωλοὺς, τυφλοὺς, πτωχοὺς, καὶ μακάριος ἔση ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναί σοι· ἀνταποδοθήσεται γὰρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων*»³. Καί πάλι λέγει: «*Πᾶς ὃς ἀφῆκεν ἀγροὺς ἢ οἰκίας ἢ γονεῖς ἢ ἀδελφοὺς ἢ τέκνα ἔνεκεν ἐμοῦ, ἑκατονταπλασίονα λήψεται ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ζῶνι αἰώνιον κληρονομήσει*»⁴. Ποιά εἶνε, λοιπόν, τὰ «*ἑκατονταπλασίονα ἐν τῷ νῦν αἰῶνι*» καί τὰ ἄριστα πού παρατίθενται στοὺς πτωχοὺς καί τὰ δεῖπνα πού ἀνταποδίδονται; Αὐτά εἶνε στοὺς χρόνους τῆς βασιλείας, δηλαδή, στήν ἐβδόμη ἡμέρα, ἡ ὁποία ἀγιάσθηκε, καί κατὰ τὴν ὁποία ὁ Θεός κατέπαυσε ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα πού ἔκανε⁵. Αὐτό εἶνε τὸ ἀληθινὸ Σάββατον τῶν δικαίων, κατὰ τὸ ὁποῖο δέν θά ἐπιτελοῦν κανένα γήινο ἔργο. Ἀλλὰ θά ἔχουν παρατιθέμενον τὸ δεῖπνον πού ἐτοίμασε ὁ Θεός καί τρέφει αὐτούς μέ ὅλα τὰ ἐδέσματα.

3. Αὐτό περιέχει καί ἡ εὐλογία τοῦ Ἰσαάκ, μέ τὴν ὁποία εὐλόγησε τὸ μικρότερον του υἱό, τὸν Ἰακώβ. «*Ἰδοὺ*», λέγει, «*ὁσμη τοῦ υἱοῦ μου ὡς ὁσμη ἀγροῦ πλήρους, ὃν εὐλόγησεν ὁ Θεός*»⁶ («*ὁ δὲ ἀγρὸς ἐστὶν ὁ κόσμος*»⁷). Καί γι' αὐτό πρόσθεσε: «*Ἄφη σοι ὁ Θεός ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἀπὸ τῆς πίστεως*

τῆς γῆς, πλῆθος σίτου καὶ οἴνου. Καὶ δουλευσάτωσάν σοι ἔθνη, καὶ προσκυνησάτωσάν σοι ἄρχοντες· καὶ γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ προσκυνήσουσί σε οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς σου. Ὁ καταρώμενός σε ἐπικατάρατος, ὁ δὲ εὐλογῶν σε εὐλογημένος»⁸. Αὐτά, λοιπόν, ἂν κάποιος δέν τὰ ἐκλάβη γιὰ τὰ προωρισμένα χρόνια τῆς βασιλείας, θά πέση σέ μεγάλη ἀντίφασι καὶ ἀντίθεσι, ὅπως πέφτουν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ βρίσκονται σέ μεγάλη ἀμηχανία. Ὅχι μόνο σέ αὐτὴν τὴ ζωὴ δέν ἦσαν ὑπόδουλα τὰ ἔθνη στὸν Ἰακώβ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν εὐλογία ἀνεχώρησε καὶ ἦταν δοῦλος τοῦ πρὸς μητρός θείου του, τοῦ Λάβαν τοῦ Σύρου, γιὰ εἴκοσι χρόνια⁹. Καὶ ὄχι μόνο δέν ἔγινε κύριος τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος, ὅταν ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴ Μεσοποταμία στὸν πατέρα του, προσκύνησε τὸν ἀδελφό του, τὸν Ἡσαῦ, καὶ τοῦ προσέφερε πολλὰ δῶρα¹⁰. Πῶς κληρονόμησε αὐτός τὸ πλῆθος τοῦ σίτου καὶ τοῦ οἴνου, ἐφ' ὅσον, ἐξ αἰτίας τῆς πείνας, ἡ ὁποία ἔγινε στή γῆ πού κατοικοῦσε, μετῴκησε στὴν Αἴγυπτο καὶ ὑποτάχθηκε στό Φαραῶ, πού βασιλεύεε τότε στὴν Αἴγυπτο;¹¹. Ἡ εὐλογία, λοιπόν, πού εἶπαμε πρὶν, ἀφορᾷ χωρὶς ἀντίρρηση στὰ χρόνια τῆς βασιλείας, ὅταν θά βασιλεύσουν οἱ δίκαιοι πού θά ἀναστηθοῦν ἐκ νεκρῶν. Τότε καὶ ἡ κτίσι, ἀνακαινισμένη καὶ ἐλευθερωμένη, θά καρποφορήσῃ τὸ πλῆθος ὅλων τῶν τροφῶν ἀπὸ τὴ δροσιά τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὴ γονιμότητα τῆς γῆς. Ὅπως θυμοῦνται οἱ πρεσβύτεροι πού εἶδαν τὸν Ἰωάννη, τὸ μαθητὴ τοῦ Κυρίου, ἄκουσαν ἀπὸ αὐτὸν πῶς ὁ Κύριος δίδασκε γιὰ ἐκεῖνα τὰ χρόνια καὶ ἔλεγε: «Ἐλεύσονται ἡμέραι, ἐν αἷς ἀναφύσσονται ἀμπελώνες, ἕκαστος μυρία κλήματα ἔχων, καὶ ἐν ἐνὶ ἐκάστῳ κλήματι μυρίους ὄζους καὶ ἐν ἐνὶ ἐκάστῳ ὄζῳ μυρίας οἴναριδας καὶ ἐν μιᾷ ἐκάστῃ οἴναριδι μυρίους βότρυας καὶ ἐν ἐνὶ ἐκάστῳ βότρῳι μυρίους ρῶγας, καὶ εἷς ἕκαστος ρῶξ ἐκθλιβεῖς δώσει εἴκοσι πέντε μετρητὰς οἴνου. Καὶ καταλαβόντος τινὸς τῶν ἀγίων βότρυα, ἄλλος ἐπιβοήσῃ· βότρυς ἐγὼ βελτίων ἐμὲ λαβὲ· δι' ἐμοῦ τὸν Κύριον εὐλόγει». Παρομοίως καὶ ὁ κόκκος τοῦ σίτου θά φέρῃ δέκα χιλιάδες στάχεις καὶ κάθε στάχυ θά ἔχῃ δέκα χιλιάδες κόκκους καὶ κάθε κόκκος πέντε δίλιτρα ἀπὸ καθαρὸ καὶ λαμπρὸ σιμιγδάλι. Καὶ τὰ ὑπόλοιπα ὀπωροφόρα καὶ τὰ σπέρματα καὶ τὰ χόρτα θά εἶνε ὅπως καὶ τὰ ἄλλα (θά ἔχουν τὴν ἀρμονία πού ταιριάζει). Καὶ ὅλα τὰ ζῶα πού χρησιμοποιοῦν αὐτές τίς τροφές, πού παίρνουμε ἀπὸ τὴ γῆ, θά γίνουν εἰρηνικά καὶ ἀρμονικά μεταξύ τους καὶ θά ὑποταχθοῦν ἐξ ὀλοκλήρου στοὺς ἀνθρώπους.

4. [Αὐτά δὲ καὶ ὁ Παπίας, πού ἄκουσε τὸν Ἰωάννη καὶ ἐξῆσε μαζί μὲ τὸν Πολύκαρπο, ἀρχαῖος ἀνὴρ, τὰ μαρτυρεῖ ἐγγράφως στό τέταρτο βιβλίο του. Ἐχει συγγράψῃ πέντε βιβλία]¹². Καὶ πρόσθεσε τὰ ἐξῆς λόγια: «Ταῦτα δὲ πιστὰ τοῖς πιστεύουσιν». Καὶ «Ἰούδα τοῦ προδότου μὴ πιστεύσαντος καὶ ἐπερωτήσαντος· πῶς οὖν τοιαῦτα γενημάτων ὑπὸ Κυρίου ἀπεργασθήσεται;», εἶπε ὁ Κύριος: «Ὅψονται οἱ ἐλενσόμενοι εἰς ἐκεῖνα». Αὐτά τὰ χρόνια, λοιπόν, τὰ προφητεύει ὁ Ἡσαῖας καὶ λέγει «Καὶ συμβοσκηθήσεται λύκος μετ' ἀρνός, καὶ πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ μοσχάριον καὶ ταῦρος καὶ λέων ἅμα βο-

σκηθήσονται, και παιδίον μικρόν ἄξει αὐτούς. Καὶ βοῦς και ἄρκος ἅμα βοσκηθήσονται, και ἅμα τὰ παιδιά αὐτῶν ἔσονται, και λέων και βοῦς φάγονται ἄχυρα. Καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρώγλην ἀσπίδων και ἐπὶ κοίτην ἐκγόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ. Καὶ οὐ μὴ κακοποιήσουσιν, οὐδὲ μὴ δύνωνται ἀπολέσαι οὐδένα ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου»¹³. Καὶ πάλι ἀνακεφαλαιώνοντας λέγει «Τότε λύκοι και ἄρνες βοσκηθήσονται ἅμα, και λέων ὡς βοῦς φάγεται ἄχυρα, ὄφεις δὲ γῆν ὡς ἄρτον· οὐκ ἀδικήσουσιν, οὐδὲ μὴ λυμανοῦνται ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ μου, λέγει Κύριος»¹⁴. Γνωρίζω ὅτι μερικοί ἐπιχειροῦν νὰ τὰ ἀποδώσουν αὐτὰ στοὺς ἀγρίους ἀπὸ τὰ διάφορα ἔθνη πού πίστευσαν και, ἀφοῦ ἄφησαν τὰ ποικίλα ἔργα τους, τώρα συμφωνοῦν μέ τούς δικαίους. Ἄλλά, μολονότι τώρα αὐτό ἐφαρμόζεται σέ μερικούς ἀνθρώπους, πού ἀπὸ τὰ διάφορα ἔθνη ἦλθαν στή μία γνώμη τῆς πίστεως, παρά ταῦτα, θά συμβῆ αὐτό κατά τὴν ἀνάστασι τῶν δικαίων στὰ ζῶα ἐκεῖνα, ὅπως εἶπαμε. Διότι ὁ Θεός εἶνε πλούσιος σέ ὅλα. Καὶ πρέπει, ἀφοῦ ἀποκαταστασθῆ ἡ κτίσι, νὰ ὑπακούσουν και νὰ ὑποταγοῦν ὅλα τὰ ζῶα στὸν ἄνθρωπο, ὅπως πρό τῆς παρακοῆς ὅλα ἦσαν ὑποταγμένα στὸν Ἀδάμ¹⁵, και νὰ ἐπιστρέψουν στήν πρώτη τροφή πού ἔδωσε ὁ Θεός, στὸν καρπὸ τῆς γῆς. Ἄλλωστε, και δέν εἶνε δυνατόν τώρα νὰ δεῖξωμε τό λιοντάρι νὰ τρέφεται μέ ἄχυρα. Αὐτό σήμαινε τό μέγεθος και τὴν παχύτητα τῶν καρπῶν. Ἄν τό λιοντάρι, πού εἶνε ζῶο, τρέφεται μέ ἄχυρα, τί εἶδους θά εἶνε αὐτό τό σιτάρι, πού τό ἄχυρό του θά εἶνε κατάλληλο γιὰ τροφή στό λιοντάρι;

Κεφάλαιο ΛΔ'

1. Ὁ ἴδιος ὁ Ἡσαΐας φανερά κήρυξε αὐτὴν τὴ μέλλουσα χαρὰ στήν ἀνάστασι τῶν δικαίων, λέγοντας τὰ ἐξῆς· «Ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ και ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, και εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ· ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἴαμα αὐτοῖς ἔστιν»¹. Τό ἴδιο λέγει και ὁ Ἰεζεκιήλ· «Ἴδου ἐγὼ ἀνοίγω τὰ μνήματα ὑμῶν και ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ τῶν μνημάτων ὑμῶν τοῦ ἀναγαγεῖν με ἐκ τῶν τάφων τὸν λαὸν μου. Καὶ δώσω πνεῦμά μου εἰς ὑμᾶς, και ζήσεσθε, και θήσομαι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, και γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ Κύριος»². Καὶ πάλι ὁ ἴδιος λέγει τὰ ἐξῆς· «Τάδε λέγει Κύριος· συνάξω τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν, οὗ διεσκορπίσθησαν ἐκεῖ, και ἀγιασθήσομαι ἐν αὐτοῖς ἐνώπιον τῶν υἱῶν τῶν ἐθνῶν· και κατοικήσουσιν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, ἣν δέδωκα τῷ δούλῳ μου Ἰακώβ, και κατοικήσουσιν ἐπ' αὐτῆς ἐν ἐλπίδι και οἰκοδομήσουσιν οἰκίας και φυτεύσουσιν ἀμπελῶνας και κατοικήσουσιν ἐν ἐλπίδι, ὅταν ποιήσω κρίμα ἐν πᾶσι τοῖς ἀτιμάσασιν αὐτούς, ἐν τοῖς κύκλῳ αὐτῶν· και γνώσονται ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν και ὁ Θεὸς τῶν πατέρων αὐτῶν»³. Λίγο πρὶν, ὅμως, δεῖξαμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶνε τό σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ. Καὶ γι' αὐτό, γιὰ νὰ γνωρίζωμε ὅτι αὐτὰ θά συμβοῦν στήν Καινὴ Διαθήκη, ἡ ὁποία συγκεντρώνει ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη ὄσους σώζονται και ἐγείρει ἀπὸ τούς λίθους τέκνα γιὰ τὸν Ἀβραάμ⁴, λέγει ὁ

Ἱερεμίας· « Ἴδου ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ οὐκ ἐροῦσιν ἔτι· ζῆ Κύριος, ὁ ἀναγαγὼν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπὸ πασῶν τῶν χωρῶν, οὗ ἐξώσθησαν ἐκεῖ καὶ ἀποκαταστήσει αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν αὐτῶν, ἣν ἔδωκε τοῖς πατράσιν αὐτῶν»⁵.

2. Ἐπειδὴ ὅλη ἡ κτίσις θά ἀυξάνη καὶ θά ἀκμάζη κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὥστε νά φέρη καὶ νά ἀυξάνη τέτοιους καρπούς, λέγει ὁ Ἡσαΐας· «Καὶ ἔσται ἐπὶ παντὸς ὄρους ὑψηλοῦ καὶ ἐπὶ παντὸς βουνοῦ μετεώρου ὕδωρ διαπορευόμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅταν ἀπόλωνται πολλοὶ καὶ ὅταν πέσωσι πύργοι. Καὶ ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἑπταπλάσιον ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ὅταν ἰάσθηται τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ὀδύνην τῆς πληγῆς αὐτοῦ ἰάσεται»⁶. Ἡ ὀδύνη τῆς πληγῆς εἶνε ἐκείνη, μέ τὴν ὁποία ἐπλήγη ὁ ἄνθρωπος στὴν ἀρχὴ πού παρήκουσε ἐν τῷ Ἀδάμ. Εἶνε, δηλαδή, ὁ θάνατος, τὸν ὁποῖο θά θεραπεύσῃ ὁ Θεός, ἀνιστώντας ἐμᾶς ἀπὸ τοὺς νεκρούς καὶ ἀποκαθιστώντας μας στὴν κληρονομία τῶν πατέρων, ὅπως πάλι λέγει ὁ Ἡσαΐας· «Καὶ ἔσθι πεπορθῶς ἐπὶ Κύριον, καὶ ποιήσει σε εἰσελθεῖν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν καὶ ψωμίει σε τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ τοῦ πατρὸς σου»⁷. Αὐτὸ εἶνε πού εἶπε ὁ Κύριος· «Μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, οὗς ἐλθὼν ὁ Κύριος εὐρήσει γρηγοροῦντας. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι περιζώσεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐτούς, καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς. Καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἐν τῇ ἔσπερινῇ φυλακῇ καὶ εὖρη οὕτω, μακάριοί εἰσιν, ὅτι ἀνακλινεῖ αὐτούς καὶ διακονήσει αὐτοῖς· καὶ ἐὰν ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ ἐὰν ἐν τῇ τρίτῃ, μακάριοί εἰσιν»⁸. Αὐτὸ τὸ ἴδιο λέγει καὶ ὁ Ἰωάννης στὴν Ἀποκάλυψι· «Μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ»⁹. Ὁ Ἡσαΐας κήρυξε ἀκόμη καὶ τὸ χρόνο, κατὰ τὸν ὁποῖο θά γίνουν αὐτά· «Καὶ εἶπα· ἔως πότε, Κύριε; ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι καὶ οἴκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἡ γῆ καταλειφθήσεται ἔρημος. Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ἡμᾶς ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πληθυνθήσονται οἱ ἐγκαταλειφθέντες ἐπὶ τῆς γῆς»¹⁰. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δανιὴλ λέγει τὸ ἴδιο· «Καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἀγίοις Ὑψίστου καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ αἰώνιος καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ αὐτῶ δουλεύσουσι καὶ ὑπακούσονται»¹¹. Καὶ γιὰ νά μὴ θεωρηθῇ ὅτι αὐτὴ ἡ ὑπόσχεσι ἀναφέρεται στό παρόν, εἰπώθηκε στόν προφήτη· «Καὶ σὺ δεῦρο καὶ ἀναστήσει εἰς τὸν κλῆρὸν σου εἰς συντέλειαν ἡμερῶν»¹².

3. Οἱ ἐπαγγελίαις κηρύσσονταν ὄχι μόνο γιὰ τοὺς προφῆτες καὶ τοὺς προπάτορες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τίς ἐκκλησίες πού ἀπαρτίσθησαν ἀπὸ τὰ ἔθνη. Αὐτές τὸ Πνεῦμα τίς ὀνομάζει καὶ «νήσους», ἐπειδὴ βρίσκονται μέσα στό θόρυβο, ὑπομένουν τὴ θύελλα τῶν βλασφημιῶν, ἀναδεικνύονται ὁ σωτήριος λιμένας γιὰ ὅσους κινδυνεύουν καὶ εἶνε τὸ καταφύγιο αὐτῶν πού ἀγαποῦν τὸ ὕψος καὶ προσπαθοῦν νά ἀποφύγουν τὸ «Βυθό», δηλαδή, τὸ βάθος τῆς πλάνης. Γι' αὐτὸ λέγει ὁ Ἱερεμίας τὰ ἐξῆς· «Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἔθνη, καὶ ἀναγγεῖλατε εἰς νήσους τὰς μακρόθεν· εἶπατε· ὁ λικμήσας τὸν Ἰσραὴλ Θεὸς καὶ συνάζει αὐτὸν καὶ φυλάξει αὐτὸν ὡς ὁ βόσκων ποιμνιον προβάτων αὐτοῦ. Ὅτι ἐλυτρώ-

σατο Κύριος τὸν Ἰακώβ, ἐξείλατο αὐτὸν ἐκ χειρὸς στερεωτέρου αὐτοῦ. Καὶ ἤξουσι καὶ εὐφρανθήσονται ἐν τῷ ὄρει Σιών· καὶ ἤξουσιν ἐπ' ἀγαθὰ, ἐπὶ γῆν σίτου καὶ οἴνου καὶ καρπῶν καὶ κτηνῶν καὶ προβάτων, καὶ ἔσται ἡ ψυχὴ αὐτῶν ὡσπερ ξύλον ἐγκαρπον, καὶ οὐ πεινάσουσιν ἔτι. Καὶ τότε χαρήσονται παρθένοι ἐν συναγωγῇ νεανίσκων, καὶ πρεσβῦται χαρήσονται, καὶ στρέψω τὸ πένθος αὐτῶν εἰς χαρμονὴν καὶ ποιήσω αὐτοὺς εὐφραινομένους. Μεγαλυνῶ καὶ μεθύσω τὴν ψυχὴν τῶν ἱερέων υἱῶν Λευῖ, καὶ ὁ λαὸς μου τῶν ἀγαθῶν μου ἐμπλησθήσεται»¹³. Δεῖξαμε, ὅμως, στὸ προηγούμενο βιβλίον¹⁴ ὅτι ὅλοι οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου εἶνε λευῖτες καὶ ἱερεῖς. Εἶνε δὲ γνωστό ὅτι αὐτοὶ καὶ τὸ Σάββατο βεβήλωναν στὸ ναό, καὶ ὅμως ἦσαν ἀθῶοι¹⁵. Τέτοιες, λοιπόν, ἐπαγγελίες ὀλοφάνερα δείχνουν τὸ συμπόσιο στὴ βασιλεία τῶν δικαίων αὐτῆς τῆς κτίσεως, στὴν ὁποία ὁ Θεὸς ὑποσχέθηκε ὅτι ὁ ἴδιος θά διακονήση.

4. Ἐπὶ πλέον γιὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ γιὰ τὸ βασιλιά της, ὁ Ἡσαΐας λέγει: «Τάδε λέγει Κύριος· μακάριος ὃς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα καὶ οἰκίους ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ἴδου βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν»¹⁶. Καὶ γιὰ τὴν προετοιμασία, κατὰ τὴν ὁποία θά ἀνοικοδομηθῆ, λέγει: «Ἴδου ἐγὼ ἐτοιμάζω σοι ἄνθρακα τὸν λίθον σου καὶ τὰ θεμέλια σου σάφειρον καὶ θήσω τὰς ἐπάλξεις σου ἴασπιν καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου καὶ τὸν περιβόλον σου λίθους ἐκλεκτοὺς καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς σου διδακτοὺς Θεοῦ καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου. Καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ἀνοικοδομηθήσῃ»¹⁷. Καὶ πάλι ὁ ἴδιος λέγει: «Ἴδου ἐγὼ ποιῶ ἀγαλλίαμα Ἱερουσαλὴμ καὶ τὸν λαὸν μου εὐφροσύνην. Οὐκέτι μὴ ἀκουσθῆ ἐν αὐτῇ φωνὴ κλαυθμοῦ οὐδὲ φωνὴ κραυγῆς. Καὶ οὐ μὴ γένηται ἐκεῖ ἄωρος καὶ πρεσβύτης, ὃς οὐκ ἐμπλήσει τὸν χρόνον αὐτοῦ· ἔσται γὰρ ὁ νέος ἑκατὸν ἐτῶν, ὁ δὲ ἀποθνήσκων ἀμαρτωλὸς ἑκατὸν ἐτῶν καὶ ἐπικατάρατος ἔσται. Καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας καὶ αὐτοὶ ἐνοικήσουσι, καὶ καταφυτεύσουσιν ἀμπελῶνας καὶ αὐτοὶ φάγονται καρποὺς αὐτῶν καὶ οἶνον πίνονται. Καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσουσι καὶ ἄλλοι ἐνοικήσουσι, καὶ οὐ μὴ φυτεύσουσι καὶ ἄλλοι φάγονται· κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἔσονται αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου· τὰ γὰρ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν παλαιώσουσιν»¹⁸.

Κεφάλαιο ΛΕ'

1. Ἄν μερικοὶ ἐπιχειρήσουν νὰ ἐκλάβουν αὐτὰ ἀλληγορικῶς, δέν θά μπορέσουν νὰ συμφωνήσουν μὲ τὸν ἑαυτό τους σὲ ὅλα τὰ σημεῖα καὶ θά ἐλεγχθοῦν ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ρητά, πού εἶνε διαφορετικά καὶ λέγουν ὅτι ἐρημώθηκαν οἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν, διότι δέν κατοικοῦνται, καὶ τὰ σπίτια, διότι ἄνθρωποι δέν ὑπάρχουν, καὶ ἡ γῆ θά ἐγκαταλειφθῆ ἔρημη¹. «Ἴδου γὰρ», λέγει ὁ Ἡσαΐας, «ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται ἀνιάτος θυμοῦ καὶ ὀργῆς, θεῖναι τὴν οἰκουμένην ἔρημον καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἀπολέσαι ἐξ αὐτῆς»². Καὶ πάλι λέγει: «Ἀρθήτω ὁ ἀσεβὴς, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου»³. Καὶ ἀφοῦ γίνουν αὐτά, «μακρυνεὶ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πληθυνθήσονται οἱ ἐγκαταλειφθέντες ἐπὶ τῆς

γῆς»⁴. «Καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας καὶ αὐτοὶ ἐνοικήσουσι καὶ καταφυτεύσουσιν ἀμπελῶνας καὶ αὐτοὶ φάγονται»⁵. Ὅλα αὐτά, δηλαδή, χωρὶς ἀμφιβολία εἰπώθησαν γιὰ τὴν ἀνάστασι τῶν δικαίων, ἢ ὅποια γίνεται μετὰ τὴν ἔλευσι τοῦ ἀντιχρίστου καὶ τὴν ἀπώλεια ὅλων τῶν ἐθνῶν πού ἐξουσιάζει, καὶ κατὰ τὴν ὅποια θά βασιλεύσουν οἱ δίκαιοι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀξαναόμενοι ἀπὸ τῆ θεά τοῦ Κυρίου. Καὶ δι' αὐτοῦ θά συνηθίσουν νά συμμετέχουν στὴ δόξα τοῦ Θεοῦ Πατρός καὶ θά λάβουν στὴ βασιλεία τὴ συναναστροφή καὶ ἐπικοινωνία μέ τοὺς ἁγίους ἀγγέλους καὶ τὴν ἔνωσι μέ τὰ πνευματικά ὄντα. Καὶ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους θά βρῆ ὁ Κύριος μέ τό σώμά τους, ἀναμένοντάς τον ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς καὶ ὑπομένοντας τὴ θλίψι, καὶ οἱ ὅποιοι θά διαφύγουν ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἀνόμου (τοῦ ἀντιχρίστου), οἱ ἴδιοι εἶνε ἐκεῖνοι, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ προφήτης λέγει: «Καὶ πληθυνθήσονται οἱ ἐγκαταλειφθέντες ἐπὶ τῆς γῆς»⁶. Καὶ τό ὅτι πολλοὺς ἀπὸ τοὺς πιστοὺς προετοίμασε ὁ Θεός γι' αὐτό, γιὰ νά πολλαπλασιασθοῦν ὅσοι ἀπέμειναν στὴ γῆ καὶ γιὰ νά εἶνε ὑπὸ τῆ βασιλεία τῶν ἁγίων καὶ γιὰ νά ὑπηρετοῦν αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν ἐν αὐτῇ βασιλεία, τό ἔδειξε ὁ προφήτης Ἱερεμίας: «Περίβλεψον πρὸς ἀνατολὰς, Ἱερουσαλήμ, καὶ ἴδε τὴν εὐφροσύνην τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ σοι ἐρχομένην. Ἴδου ἔρχονται οἱ υἱοὶ σου, οὗς ἐξαπέστειλας, ἔρχονται συνηγμένοι ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν τῷ ῥήματι τοῦ ἁγίου, χαίροντες τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ. Ἐκδύσαι, Ἱερουσαλήμ, τὴν στολὴν τοῦ πένθους καὶ τῆς κακώσεώς σου καὶ ἐνδύσαι τὴν εὐπρέπειαν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δόξης εἰς τὸν αἰῶνα. Περιβαλοῦ τὴν διπλοῦδα τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης, ἐπίθου τὴν μίτραν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν σου τῆς δόξης τῆς αἰώνιου. Ὁ γὰρ Θεὸς δεῖξει τῇ ὑπ' οὐρανὸν πάση τὴν σὴν λαμπρότητα. Κληθήσεται γὰρ σου τὸ ὄνομα παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα· εἰρήνην δικαιοσύνης καὶ δόξα θεοσεβείας. Ἀνάστηθι, Ἱερουσαλήμ, καὶ στήθι ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ καὶ περιβλεψαι πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου ἀπὸ ἡλίου δυσμῶν ἕως ἀνατολῶν τῷ ῥήματι τοῦ ἁγίου χαίροντας τῇ τοῦ Θεοῦ μνεΐα. Ἐξῆλθον γὰρ παρὰ σοῦ πεζοὶ ἀγόμενοι ὑπὸ ἐχθρῶν, εἰσάγει δὲ αὐτοὺς ὁ Θεὸς πρὸς σε αἰρομένους μετὰ δόξης ὡς θρόνον βασιλείας. Συνέταξε γὰρ ὁ Θεὸς ταπεινοῦσθαι πᾶν ὄρος ὑψηλὸν καὶ θίνας ἀεννάους καὶ φάραγγας πληροῦσθαι εἰς ὀμαλισμὸν τῆς γῆς, ἵνα βαδίση Ἰσραὴλ ἀσφαλῶς τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ· ἐσκίασαν δὲ καὶ οἱ δρυμοὶ καὶ πᾶν ξύλον εὐωδίας τῷ Ἰσραὴλ προστάγματι τοῦ Θεοῦ· ἠγήσεται γὰρ ὁ Θεὸς μετ' εὐφροσύνης τῷ φωτὶ τῆς δόξης αὐτοῦ σὺν ἐλεημοσύνη καὶ δικαιοσύνη τῇ παρ' αὐτοῦ»⁷.

2. Ὅλα αὐτά δὲν μπορούμε νά τὰ ἐκλάβωμε γιὰ τὰ ὑπερουράνια («Ὁ γὰρ Θεός», λέγει, «δείξει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πάση τὴν σὴν λαμπρότητα»⁸), ἀλλὰ γιὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας, ὅταν ἡ γῆ ἀποκατασταθῆ ἀπὸ τὸν Χριστό καὶ ἀνοικοδομηθῆ ἢ Ἱερουσαλήμ σύμφωνα μέ τὰ χαρακτηριστικά τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ, περὶ τῆς ὁποίας λέγει ὁ προφήτης Ἡσαΐας: «Ἴδου ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφκὰ σου τὰ τεῖχη καὶ ἐνώπιόν μου εἶ διά παντός»⁹. Καὶ ὁ ἀποστολος, γράφοντας πρὸς τοὺς Γαλάτας, λέγει τὰ ἴδια: «Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν»¹⁰. Δὲν τό λέγει αὐτό γιὰ

τήν Ἐνθύμησι τοῦ πεπλανημένου Αἰῶνος οὔτε γιά κάποια Δύναμι πού εἶνε χωρισμένη ἀπό τό Πλήρωμα καί τήν Προύνικο, ἀλλά γιά τήν Ἱερουσαλήμ πού ζωγραφίσθηκε στά χέρια τοῦ Θεοῦ καί τήν εἶδε ὁ Ἰωάννης στήν Ἀποκάλυψι νά κατεβαίνει ἐπάνω στήν καινούργια γῆ¹¹. Μετά, δηλαδή, ἀπό τά χρόνια τῆς βασιλείας «εἶδον», λέγει, «θρόνον μέγαν λευκόν καί τόν καθημέμον ἐπ' αὐτοῦ, οὐδ' ἀπό προσώπου ἔφυγεν ἡ γῆ καί ὁ οὐρανός, καί τόπος οὐχ εὐρέθη αὐτοῖς»¹². Καί τά τῆς γενικῆς ἀναστάσεως καί κρίσεως τά ἐξέθεσε, λέγοντας ὅτι εἶδε «τοὺς νεκρούς, τοὺς μεγάλους καί τοὺς μικρούς. Ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς νεκρούς τοὺς ἐν αὐτῇ, καί ὁ θάνατος καί ὁ ἄδης ἔδωκαν τοὺς νεκρούς τοὺς ἐν αὐτοῖς, καί βιβλία ἠνοιχθησαν. Ἀλλά μὴν καί τῆς ζωῆς τὸ βιβλίον ἠνοιχθη καί ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Καί ὁ θάνατος καί ὁ ἄδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός, τὸν δευτέρου θάνατον»¹³. Αὐτὴ ἡ λίμνη εἶνε ἐκεῖνη, πού ὀνομάζεται γέεννα καί ὁ Κύριος τήν ὠνόμασε «πῦρ αἰώνιον»¹⁴. «Καί εἴ τις», λέγει, «οὐχ εὐρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένος, ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός»¹⁵. Καί μετὰ ἀπό αὐτά λέγει: «Εἶδον οὐρανὸν καινὸν καί γῆν καινὴν· ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανός καί ἡ γῆ ἀπῆλθον, καί ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι. Καί τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλήμ καινὴν εἶδον καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἡτοιμασμένην ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. Καί ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ θρόνου λεγούσης· ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καί σκηνώσει μετ' αὐτῶν, καί αὐτοὶ λαοὶ αὐτοῦ ἔσονται, καί αὐτὸς ὁ Θεὸς μετ' αὐτῶν ἔσται Θεὸς αὐτῶν, καί ἐξαλείψει πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, καί ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι οὔτε πένθος οὔτε κραυγὴ οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι· ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον»¹⁶. Καί ὁ Ἡσαΐας λέγει τό ἴδιον: «Ἔσται γὰρ ὁ οὐρανός καινός καί ἡ γῆ καινὴ, καί οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων οὐδ' οὐ μὴ ἐπέλθῃ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ἀλλ' εὐφροσύνην καί ἀγαλλίαμα εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ»¹⁷. Αὐτὸ εἶνε ἐκεῖνο πού λέγει ὁ ἀπόστολος: «Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου»¹⁸. Παρομοίως δέ καί ὁ Κύριος λέγει: «Ἡ γῆ καί ὁ οὐρανός παρελεύσονται»¹⁹. Ὅταν, λοιπόν, αὐτά περάσουν, λέγει ὁ Ἰωάννης, ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου, κατεβαίνει ἐπάνω στὴ γῆ ἡ νέα ἄνω Ἱερουσαλήμ, σάν νύμφη στολισμένη γιά τόν ἄνδρα τῆς. Καί αὐτὴ εἶνε ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ, στήν ὁποία θά κατοικήσῃ ὁ Θεὸς μαζί μέ τούς ἀνθρώπους. Αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ εἰκόνα εἶνε ἡ Ἱερουσαλήμ στήν προηγούμενη γῆ, στήν ὁποία οἱ δίκαιοι ἀσκοῦνται ἀπό πρὶν γιά τὴν ἀφθαρσία καί ἐτοιμάζονται γιά τὴ σωτηρία. Καί αὐτῆς τῆς σκηνῆς τόν τύπο πῆρε ὁ Μωϋσῆς στό ὄρος²⁰. Τίποτε δέν μπορεῖ νά ἀλληγορηθῆται, ἀλλά ὅλα εἶνε βέβαια καί ἀληθινά καί πραγματικά, ὥστε νά ἀπολαύσουν οἱ δίκαιοι ὅσα ἔκανε ὁ Θεός. Διότι, ὅπως εἶνε πραγματικά Θεὸς αὐτός πού ἀνίστα τόν ἄνθρωπο, ἔτσι πραγματικά καί ὄχι ἀλληγορικά ἀνίσταται ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῶν νεκρῶν, ὅπως δεῖξαμε μέ τόσα πολλά. Καί ὅπως πραγματικά ἀναστήθηκε, ἔτσι καί πραγματικά θά ἀσκήται ἀπό πρὶν στήν ἀφθαρσία καί θά αὐξάνεται καί θά ἀκμάζῃ στά χρόνια τῆς βασιλείας γιά νά πάρῃ τὴ δόξα τοῦ Πατρὸς. Ἐπειτα,

ὅταν ὅλα ἀνανεωθοῦν, πραγματικά θά κατοικήση στήν πολιτεία τοῦ Θεοῦ. «Καί εἶπεν ὁ καθηήμενος ἐπὶ τῷ θρόνῳ· ἰδοὺ καινὰ ποιῶ πάντα. Καί λέγει Κύριος· γράψον πάντα, ὅτι οὗτοι οἱ λόγοι πιστοὶ καὶ ἀληθινοὶ εἰσι. Καί εἶπέ μοι γέγονεν»²¹. Καί αὐτή εἶνε ἡ ἀλήθεια ἐν προκειμένῳ.

Κεφάλαιο ΛΣΤ'

1. Ἐπειδή, λοιπόν, ὑπάρχουν πραγματικά ἄνθρωποι, πραγματική πρέπει νά εἶνε καί ἡ ἐγκατάστασί τους καί νά μή πηγαίνουν στήν ἀνυπαρξία, ἀλλά νά πορεύονται σέ αὐτά πού ὑπάρχουν. [Δέν ἐξαφανίζεται ἡ φύσι, οὔτε ἡ οὐσία τῆς δημιουργίας (ἐφ' ὅσον εἶνε ἀληθινός καί βέβαιος αὐτός πού τή συνέστησε), ἀλλά «τὸ σχῆμα παράγει τοῦ κόσμου τούτου»¹, δηλαδή, ἐκεῖνα στά ὁποῖα ἐγινε ἡ παράβασι, διότι ὁ ἄνθρωπος πάλιωσε σέ αὐτά. Καί γι' αὐτό, τὸ σχῆμα αὐτό ἐγινε πρόσκαιρο, ἐφ' ὅσον ὁ Θεός τὰ γνωρίζει ὅλα ἀπό πρὶν]², ὅπως δείξαμε στό προηγούμενο βιβλίον³, καί, ὅσο ἦταν δυνατό, δείξαμε τήν αἰτία, γιατί δημιουργήθηκε ὁ πρόσκαιρος κόσμος. [Ἵταν περάσῃ αὐτό τὸ σχῆμα καί ἀνανεωθῇ ὁ ἄνθρωπος καί ἀκμάσῃ γιὰ τήν ἀφθαρσία, ὥστε νά μή μπορῇ πλέον νά παλιώσῃ παραπέρα, θά εἶνε ὁ οὐρανός καινούργιος καί ἡ γῆ καινούργια⁴. Στά καινούργια πάντα ὁ ἄνθρωπος θά παραμένῃ καινούργιος καί θά συναναστρέφεται μέ τόν Θεό]. Καί ἐπειδή αὐτά θά παραμείνουν πάντα καί χωρὶς τέλος, [λέγει ὁ Ἡσαΐας· «Ἵν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανός καινός καί ἡ γῆ καινή, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μένει ἐνώπιον ἐμοῦ, λέγει Κύριος, οὕτω στήσεται τὸ σπέρμα ὑμῶν καί τὸ ὄνομα ὑμῶν»⁵. Ὅπως λέγουν οἱ πρεσβύτεροι, τότε ὅσοι καταξιωθοῦν νά ζήσουν στόν οὐρανό, θά πάνε ἐκεῖ, ἄλλοι δέ θά ἀπολαύσουν τήν τρυφή τοῦ παραδείσου καί ἄλλοι θά ἀπολαύσουν τή λαμπρότητα τῆς πόλεως. Διότι παντοῦ θά εἶνε ὁρατός ὁ Σωτήρ, ὅπως θά ἀξιωθοῦν ὅσοι τόν δοῦν.

2. Ὑπάρχει δέ διαφορά στό πού θά κατοικήσουν ὅσοι καρποφοροῦν τὰ ἑκατό καί τὰ ἐξήντα καί τὰ τριάντα⁶. Ἀπό αὐτούς οἱ πρῶτοι θά ἀναληφθοῦν στούς οὐρανοῦς, οἱ δεῦτεροι θά μέινουν στόν παράδεισο καί οἱ τρίτοι θά κατοικήσουν στήν πόλι. Καί γι' αὐτό εἶπε ὁ Κύριος ὅτι «ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μοναὶ πολλαὶ εἰσι»⁷. Ὅλα εἶνε τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος σέ ὅλους παρέχει τήν κατάλληλη κατοικία]⁸, ὅπως λέγει ὁ Λόγος του ὅτι σέ ὅλους διαιρέθηκε ἀπό τόν Πατέρα ἀναλόγως ὅπως ὁ καθένας εἶνε ἄξιος ἢ θά εἶνε. Καί αὐτή εἶνε ἡ αἴθουσα τοῦ δείπνου, στήν ὁποία θά ἀναπαυθοῦν καί θά εὐφρανθοῦν οἱ προσκεκλημένοι στούς γάμους⁹. Αὐτή εἶνε ἡ τάξι καί ἡ κατάστασι ὅσων σώζονται, λέγουν οἱ πρεσβύτεροι, οἱ μαθηταὶ τῶν ἀποστόλων, καί μέ τέτοια βήματα προχωροῦν καί μέ τὸ Πνεῦμα κατευθύνονται πρὸς τόν Υἱό καί μέ τόν Υἱό ἀνεβαίνουν πρὸς τόν Πατέρα. Ὁ Υἱός στή συνέχεια παραχωρεῖ τὸ ἔργο του στόν Πατέρα, ὅπως λέγει καί ὁ ἀπόστολος· «Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐσχατος ἐχθρὸς καταργεῖ-

ται ὁ θάνατος»¹⁰. Διότι στά χρόνια τῆς βασιλείας ὁ δίκαιος ἄνθρωπος, πού ζῆ ἐπάνω στή γῆ, θά ξεχάσῃ πλέον τό θάνατο. «Ὅταν δὲ εἶπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καί αὐτός ὁ Υἱὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἡ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν»¹¹.

3. Σαφῶς, λοιπόν, ὁ Ἰωάννης προεἶδε τὴν πρώτη ἀνάστασι τῶν δικαίων¹² καί τὴν κληρονομία στή βασιλεία τῆς γῆς. Συμφωνοῦν, ὅμως, καί οἱ προφηταί πού προφήτευσαν γι' αὐτήν. Αὐτά δίδαξε καί ὁ Κύριος, ὅταν ὑποσχέθηκε ὅτι θά πῆ στή βασιλεία μαζί μέ τούς μαθητάς τό νέο μίγμα τοῦ ποτηρίου¹³. Καί ὁ ἀπόστολος παραδέχθηκε ὅτι ἡ κτίσι θά ἐλευθερωθῇ ἀπό τή δουλεία τῆς φθορᾶς στήν ἐλευθερία τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ¹⁴. Καί σέ ὅλα αὐτά καί μέ ὅλα αὐτά ἀποδεικνύεται ὁ αὐτός Θεός Πατήρ, ὁ ὁποῖος ἐπλασε τόν ἄνθρωπο καί ὑποσχέθηκε στους πατέρες τὴν κληρονομία τῆς γῆς, πού ἐξήγαγε τὴν κτίσι ἀπό τή δουλεία στήν ἀνάστασι τῶν δικαίων καί ἐκπληρώνει τίς ὑποσχέσεις στή βασιλεία τοῦ Υἱοῦ του. Ὑστερα ὡς Πατήρ παρέσχε ἐκεῖνα πού οὔτε ὀφθαλμός εἶδε, οὔτε αὐτί ἄκουσε, οὔτε στήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου ἀνέβηκε¹⁵. Πράγματι, ἓνας εἶνε ὁ Υἱὸς πού ἐκπλήρωσε τό θέλημα τοῦ Πατρός. Καί ἓνα εἶνε τό ἀνθρώπινο γένος, στό ὁποῖο ἐκπληρώνονται τά μυστήρια τοῦ Θεοῦ, «εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι»¹⁶. Δέν μποροῦν αὐτοί νά ἐρευνησοῦν τὴ Σοφία τοῦ Θεοῦ, μέ τὴν ὁποία τελειοποιεῖται τό πλάσμα, συμμορφούμενο καί συσσωματούμενο μέ τόν Υἱό.

Ἔτσι ὁ Μονογενὴς Υἱὸς καί Λόγος τοῦ Θεοῦ θά κατέλθῃ στό ποίημά του, δηλαδή, στό πλάσμα του καί θά τό συμπεριλάβῃ. Καί τό ποίημα, πάλι, θά συμπεριλάβῃ τόν Λόγο καί θά ἀνέλθῃ σέ αὐτόν, ὑπερβαίνοντας τούς ἀγγέλους. Καί τότε θά γίνῃ «κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν»¹⁷ Θεοῦ¹⁸.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Έλεγχος, Γ', 3, 4 («ὄν καὶ ἡμεῖς ἐωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ»).
2. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ε' 20,4-8 (ΒΕΠ 19,339, 31-340,23).
3. Μαρτύριο ἀγίου Πολυκάρπου, κεφ. 22 (Τὰ Μαρτύρια τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν, σ. 124, ἔκδοσι ΕΠΕ).
4. Epistula 75 ad Theodoram (PL 22,687).
5. Έλεγχος, Ε', 33,4.
6. Βλ. Παναγιώτου Χρήστου, Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τόμος 2ος, σ. 690, Θεσ/νίκη 1978.
7. Έλεγχος, Δ', 26,2· 26,5· 27,1· 32,1.
8. Epistula 70 ad Magnum, 4 (PL 22,667).
9. Historia Francorum, 1,17.
10. Εὐσεβίου, ἔ.ἀ. Ε', 3,4 (ΒΕΠ 19,323,16).
11. Εὐσεβίου, ἔ.ἀ. Ε', 4,2 (ΒΕΠ 19,323,24).
12. Ὑπόμνημα στὴ Β' Πέτρου (PG 119, 600A).
13. Πρξ 20,29.
14. Πρβλ. τὸν «Ὁδηγό» τοῦ Ἀναστασίου Β' Σιναΐτου, ὅπου ὁ Εἰρηναῖος, «ὁ ἀποστολικὸς σχεδὸν συνόμιλος», χαρακτηρίζεται ὡς «ὁ τῶν αἰρέσεων πέλυξ» καὶ κατατάσσεται μεταξύ «τῶν ἁγίων Πατέρων», οἱ ὁποῖοι διακρίνονται γιὰ τὸ ὀρθόδοξο φρόνημα· ὅποιος δὲ διδάσκει «παρεκτός τοῦ φρονήματος» τῶν ἁγίων τούτων Πατέρων πρέπει νὰ ἀναθεματίζεται (PG 89,172C· 113C· 93A).
15. ἔ.ἀ. Ε', 24,11-18 (ΒΕΠ 19,343,13-344,14).
16. J. Quasten, Patrology, τόμος 1ος, σ. 288, Utrecht 1950.
17. Παναγ. Καραθανάση, Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος Λουγδούνου ὡς ἐρμηνευτὴς τῆς Π. Διαθήκης, σ. 21, Θεσ/νίκη 1969.
18. PG 41,489-537.
19. J. Quasten, ἔ.ἀ. σ. 291.
20. Παρά Otto Bardenhewer, Geschichte der Altkirchlichen Literatur, τόμος 1ος, σ. 403, Darmstadt 1962.
- Πράγματι ὁ Εἰρηναῖος μνημονεύεται στό ἔργο αὐτοῦ τοῦ Τερτυλλιανοῦ μεταξύ ἀνδρῶν, ποὺ ἐξείχαν γιὰ τὴν ἀγιότητα καὶ τὴν ἀρετὴ· χαρακτηρίζεται δὲ ὡς «omnium doctrinarum curiosissimus explorator», ἀκριβέστατος ἐρευνητὴς ὅλων τῶν (αἰρετικῶν) διδασκαλιῶν (Adversus Valentinianos, κεφ. 5· PL 2,548A).
21. Berthold Altaner-Alfred Stuiber, Patrologie, σ. 111, Freiburg 1966.
22. ἔ.ἀ. Ε', 26 (ΒΕΠ 19,344,29-33).
23. J. Quasten, μν. ἔργ., σ. 292.
24. Ἰω. Καραβιδοπούλου, Ἐπίδειξις ἀποστολικοῦ κηρύγματος (μτφ), σ. 21, Θεσ/νίκη 1965.
25. F. Cayre, Manual of Patrology and history of Theology, τ. 1ος, σ. 144.
26. Ε', 20,4-8 (ΒΕΠ 19,339,29-340,23).
27. Ἐκκλ. Ἱστορία, Ε', 20,2 (ΒΕΠ 19,339,20-25).
28. ἔ.ἀ. Ε', 20,1 (ΒΕΠ 19,339,12).
29. ἔ.ἀ. Ε', 26 (ΒΕΠ 19,344,30-31).
30. Α', 27,4· Γ', 12,12.
31. ἔ.ἀ. Ε', 8,9 (ΒΕΠ 19,328,3-4).
32. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, Ε', 23,3 (ΒΕΠ 19,341,43).

33. ἔ.ἀ. Ε', 24,11-17 (ΒΕΠ 19,343,11-344,11).
 34. ἔ.ἀ. Ε', 26 (ΒΕΠ 19,344,33-35).
 35. Παν. Χρήστου, μν. ἔργ., σ. 701. J. Quasten, μν. ἔργ., σ. 293.
 36. J. Quasten, μν. ἔργ., σ. 294.
 37. Παν. Χρήστου, μν. ἔργ., σ. 703. Στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἀσφαλῶς δὲν προσμετρᾶται ὁ Ἰωάν-
 νης ὁ Εὐαγγελιστὴς καὶ Θεολόγος.
 37α. Β'. 35,4· Γ', 1,2· 24,1· κεφ. 25· Δ', κεφ. 1-5.
 37β. Δ', κεφ. 6-12· κεφ. 19-23.
 38. Ἐλεγχος, Γ', 18,6· 1,1.
 39. Ἐλεγχος, Δ', 6,4· 20,5.
 40. Ἐλεγχος, Β', 9· Γ', 25,1.
 41. Ἐλεγχος, Β', 25,2.
 42. Ἐλεγχος, Β', 13,3· πρβλ. καὶ Α', 12,2· Δ', 11,2.
 43. Ἐλεγχος, Γ', 6,2· Β', 5,4.
 44. Ἐλεγχος, Δ', 38,3· 38,1.
 45. ἔ.ἀ. Β', 34,2· Γ', 8,3.
 46. ἔ.ἀ. Β', 13,3.
 46α. Β', 13,9.
 47. Quasten, μν. ἔργ., σ. 294.
 48. Γε . 1,26.
 49. Ἐλεγχος, Δ', προοίμιο 4· 20,1.
 50. Ἐλεγχος, Δ', προοίμιο 4· 20,1· Ε', 1,3· 6,1· 28,4.
 51. Ἐπίδειξις, 10,30,43,47· Ἐλεγχος, Γ', 6,2.
 52. Ἐλεγχος, Δ', 6,6.
 53. ἔ.ἀ. Δ', 20,4.
 54. ἔ.ἀ. Δ', 7,4.
 55. ἔ.ἀ. Β', 30,9 («semper coexistens Filius Patri olim et ab initio semper revelat Patrem»).
 56. Ἐλεγχος, Β', 13,8· 17,7· Γ', 16,7· Ε', 18,2.
 57. ἔ.ἀ. 4,6,6· 6,7· 4,2.
 58. Ἐπίδειξις, 7,26,47.
 59. ἔ.ἀ. 5.
 60. Ἐλεγχος, Β', 28,6.
 61. ἔ.ἀ. Γ', 6,2.
 62. Ἐφ. 1,10.
 63. Ἐλεγχος, Ε', 1,3·
 64. ἔ.ἀ. Δ', 38,1.
 65. ἔ.ἀ. Γ', 21 ἐ.
 66. ἔ.ἀ. Δ', 6,7.
 67. Ἐπίδειξις, 6.
 68. Ἐλεγχος, Γ', 18,7·
 69. Ἐλεγχος, Ε', 14,2.
 70. ἔ.ἀ. Γ', 18,1·
 71. ἔ.ἀ. Γ', 18,7.
 72. ἔ.ἀ. Ε', 21,2.
 73. ἔ.ἀ. Δ', 34,1.
 74. ἔ.ἀ. Γ', 22,3.
 75. Ἐπίδειξις, 32,37·
 76. Ἐπίδειξις, 31·
 77. Ἐλεγχος, Γ', 22,3-4.

78. Ἐπίδειξις, 33· Ἐλεγχος, Γ', 22,4· Ε', 19,1.
 79. Ἐλεγχος, Δ', 33,11.
 80. Ἐπίδειξις, 6·
 81. J. Danielou, St. Irénée et les origines de la théologie de l'histoire, στού Rech. de Sc. Rel. 1947, σ. 228.
 82. Ἐλεγχος, Δ', 38,4.
 83. ἔ.ά. Β', 22,4·
 83α. ἔ.ά. Γ', 17,2·
 83β. ἔ.ά. Α', 13,7·
 84. ἔ.ά. Δ', 17,5-18,5. Μλχ. 1,11.
 85. ἔ.ά. Ε', 2,2-3·
 86. ἔ.ά. Γ', 11,5· Δ', 18,5-6.
 87. ἔ.ά. Ε', 14,2.
 88. Πρβλ. Λε 10,1· 16,1· Ἀριθμ. 3,4· 17,2· 26,61.
 89. ἔ.ά. Γ', 4,1·
 90. 160 φορές στόν «Ἐλεγχον» καί 4 στόν «Ἐπίδειξιν» (44,52,62,71).
 91. Ἐλεγχος, Γ', 21,2·
 92. Παν. Χρήστου, μν. ἔργ. σ. 703.
 93. Ἐλεγχος, Γ', 11,8·
 94. ἔ.ά. Δ', 37,4·
 95. ἔ.ά. Γ', 11,8·
 96. ἔ.ά. Δ', 33,8·
 97. ἔ.ά. Γ', 12,9·
 98. ἔ.ά. Ε', 20,2·
 99. ἔ.ά. Γ', 2,2·
 100. A. Benoit, Saint Irénée, σ. 215.
 101. Ἐλεγχος, Γ', 16,6·
 102. ἔ.ά. Α', 6,3· 10,1-3· Δ', 33,7.
 103. Βλ. Ἀθανασίου Γιεβτιτς, Ἐκκλησία, Ὁρθοδοξία καί Εὐχαριστία παρά τῷ ἁγίῳ Εἰρηναίῳ, περιοδικό «Κληρονομία», τόμος 3ος, τεύχος Β', σ. 220, Θεσ/νίκη 1971.
 104. Ἐλεγχος, Α', 9,3· Δ', 20,4· 33,11· 38,1· Ε', 1,1-2· 14,1-4.
 105. Ἀθανασίου Γιεβτιτς, ἔ.ά. σ. 229.
 106. Ἐλεγχος, Γ', 4,1.
 107. ἔ.ά. Γ', 6,1.
 108. ἔ.ά. Δ', 8,1· Ε', 32,2· 34,1.
 109. ἔ.ά. Ε', 20,1.
 110. ἔ.ά. Ε', 20,2.
 111. ἔ.ά. Γ', 24,1· Δ', 38,1· Ε', 20,2.
 112. ἔ.ά. Γ', 24,1.
 113. ἔ.ά. Α', 9,4.
 114. ἔ.ά. Α', 10,1.
 115. ἔ.ά. Γ', προοίμιον 3,4.
 116. ἔ.ά. Γ', 4,1.
 117. ἔ.ά. Γ', 12,7.
 118. ἔ.ά. Δ', 33,8.
 119. ἔ.ά. Γ', 3,1· 5,1· Ε', 20,1.
 120. ἔ.ά. Γ', 3,1.
 121. ἔ.ά. Δ', 26,2.
 122. ἔ.ά. Δ', 18,5.

123. ε.ά. Γ', 3,4.
 124. ε.ά. Γ', 3,2.
 125. J. Quasten, μν. ἔργ. σ. 303. B. Altaner, Patrologie, σ. 121, Freiburg 1958.
 126. μν. ἔργ. σ. 425. Ἐκτενὴ ἀναφορά στὶς γνῶμες ὀρθοδόξων καὶ δυτικῶν θεολόγων μποροῦμε νὰ βροῦμε στὸ βιβλίον τοῦ Γρηγορίου Λαρεντζάκη, Ἡ ἐκκλησία Ρώμης καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς βάσει ἀρχαίων πατερικῶν πηγῶν (Εἰρηναῖος, Βασίλειος, Χρυσόστομος), Θεσ/νίκη 1983.
 127. Βλ. καὶ Παν. Χρήστου, μν. ἔργ. σ. 707· Γ. Δέρβου, Χριστιανικὴ Γραμματολογία, τ. 2ος, σ. 256-257, Ἀθήναι 1904.
 128. Lewis and Short, A Latin Dictionary, Oxford.
 129. Ἐλεγχος, Δ', 14,1· 20,7· Γ', 20,2.
 130. ε.ά. Δ', 38,4. Ἐπίδειξις, 11.
 131. Ἐλεγχος, Γ', 20,2.
 132. ε.ά. Ε', 16,2.
 133. ε.ά. Ε', 9,1-4.
 134. ε.ά. Ε', 6,1· 12,2.
 135. ε.ά. Ε', 7,1· Β', 34,4.
 136. Θεοφίλου πρὸς Αὐτόλυκον, 2,27· Ἰουστίνου Διάλ. 5. Πρβλ. Εἰρηναῖος, Ἐλεγχος, Δ', 4,3 καὶ Παν. Χρήστου, Ἡ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία τοῦ Θεοφίλου Ἀντιοχείας, σ. 15.
 137. Ἐλεγχος, Β', 33,4.
 138. ε.ά. Δ', 37,1ε.
 139. Ἐλεγχος, Γ', 23,6· Δ', 38,1-2· Ἐπίδειξις, 12,17,37.
 140. Ἐλεγχος, Ε', 27,2.
 141. ε.ά. Ε', 16,3.
 142. ε.ά. Ε', 29,2-30,4.
 143. ε.ά. Ε', 31,2.
 144. ε.ά. Β', 29,2· 33,5· Ε', 36,1.
 145. ε.ά. Β', 33,5· 29,2· Δ', 20,5· Ε', 36,2.
 146. ε.ά. Ε', 32,1ε.
 147. Παν. Καραθανάση, μν. ἔργ. σ. 71.
 148. Ἐλεγχος, Ε', 28,1.
 149. Παν. Χρήστου, μν. ἔργ. σ. 714.
 150. Β', προοίμιο, 2· Γ', προοίμιο· Δ', προοίμιο, 1· 41,4· Ε', προοίμιο.
 151. Ἐκκλησι. Ἱστορία, Ε', 7, 1 (ΒΕΠ 19,325,23).
 152. Πρβλ. καὶ Α', 14,9· Β', 17,1.
 153. Παν. Χρήστου, μν. ἔργ. σ. 696.
 154. Ἐλεγχος, Γ', 3,3.
 155. Παν. Χρήστου, μν. ἔργ. σ. 697-698.
 156. Κατὰ πασῶν αἱρέσεων Ἐλεγχος, §, 42 (ΒΕΠ 5,306,38-43).
 157. Φιλαρέτου, ἀρχιεπισκόπου Τσερνιγόβου, Ἱστορικὴ Διδασκαλία περὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Νεοφύτου Παγίδα, τόμος πρῶτος, σ. 151 (ὕποσημ.), Ἱεροσόλυμα 1885.
 158. Α' Τι. 3,15.
 159. Ἀθανασίου Γιάβιτις, ε.ά. σ. 243.
 160. Ἐφ 4,13.

ΒΙΒΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Προοίμιο

1. Τά περιεχόμενα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἀπό τήν ἀρχή μέχρι καί τήν § 4 τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου κεφαλαίου παρατίθενται στόν Ἐπιφάνιο («Πανάριος», αἰρ. 31, κεφ. Θ'–ΑΒ' ΡG 41,489–537), ὁ ὁποῖος στήν ἀρχή ἐξηγεῖ ὅτι τά παραθέτει ἐπακριβῶς: «*Τά ἐξῆς ἀπό τῶν τοῦ προειρημένου ἀνδρός, δούλου Θεοῦ, Εἰρηναίου δέ φημι, τήν παράθεσιν ὀλοσχερῶς ποιήσομαι. Ἐχει δέ οὕτως...*».

2. Α' Τι 1,4.

3. Ψα 145,6.

4. Τόν ἀνδρα αὐτόν ἐπαινεῖ συχνά ὁ Εἰρηναῖος. Βλ. σχετικῶς κεφ. 15 τοῦ πρώτου βιβλίου § 6, κεφ. 17 § 4 τοῦ τρίτου βιβλίου καί κεφ. 27 § 1 τοῦ τετάρτου βιβλίου. Ἐπίσης τόν ἀναφέρει καί ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας (Εκκλ. Ἱστορία, Ε', 8, 8· ΒΕΠ 19, 327,31). Κανείς, ὅμως, ἀπό τοὺς δύο δέν μνημονεῦει τό ὄνομά του. Ἴσως νά εἶνε ὁ Ποθεινός, προκάτοχος τοῦ Εἰρηναίου στήν ἐπισκοπή Λουγδούνου, ἀλλά πιθανώτερο νά πρόκειται περὶ τοῦ Πολυκάρπου Σμύρνης, μέ τόν ὁποῖο εἶχε συνδεθῆ ὁ Εἰρηναῖος ἀπό μικρᾶς ἡλικίας.

5. Μθ 7,15.

6. Ὑπαινίσσεται τό Βυθό τῶν Οὐαλεντινιαῶν.

7. Μθ 10,26.

Κεφάλαιο Α'

1. Ἡ «τετρακτύς» ἦταν ὄνομα πού σήμαινε τό ἄθροισμα τῶν τεσσάρων πρώτων ἀριθμῶν, δηλαδή, ὁ ἀριθμός δέκα· διότι $1+2+3+4=10$. Τόν ἀριθμό αὐτό θεωροῦσαν οἱ Πυθαγόρειοι ὡς τή ρίζα καί τήν πηγὴ ὅλης τῆς δημιουργίας. Εἶχαν, μάλιστα, ὡς μέγιστο καί ἱερώτατο ὄρκο τόν ἐξῆς: «*Ναί μά τόν ἀμετέρα ψυχᾶ παραδόντα τετρακτύν, παγάν ἀεναίου φύσεως ριζώματ' ἔχουσαν*».

2. Ακ 3,23.

3. Μθ 20,1–16.

Κεφάλαιο Β'

1. Πρβλ. βιβλ. Β', 12,3.

2. Μθ 11,27.

Κεφάλαιο Γ'

* Προτιμῶ τή γραφή «ἐξαιώνιος» ἀντί τῆς «ἐξ ἀγῶνος», ὅπως καί ἄλλοι ἐρμηνευταί, διότι ταιριάζει περισσότερο στήν ὅλη συνάφεια.

1. Μθ 20,1–16.

2. Ἐφ 3,21.

3. Ἀναφέρεται στή θεία Λειτουργία, κατὰ τήν ὁποία στό τέλος πολλῶν εὐχῶν ἢ ἐκφωνήσεων, ὅπως καί σήμερα, ἐτίθετο τό «*εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων*». Ἀπό τό χωρίο αὐτό τοῦ Εἰρηναίου

ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπῆρχαν τότε Λειτουργίες, ἀσφαλῶς ἀρχαιότερες τῶν Οὐαλεντινιανῶν. Αὐτές, βεβαίως, φέρονταν μέ ὀνόματα ἀποστόλων, ὅπως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου ἢ τοῦ ἀδελφοῦ θεοῦ Ἰακώβου. Ἡ ἀπόδοσι τῶν λειτουργιῶν στοὺς ἐπιφανεῖς αὐτοὺς ἀποστόλους δείχνει τὴν ἀρχαιότητά τους, ἀλλὰ καὶ τὸ κύρος τους στήν Ἐκκλησία, ἀνάλογο πρὸς τὸ ἀποστολικὸ ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖο φέρονταν. Ὁ πυρήνας αὐτῶν τῶν Λειτουργιῶν, ὅπως καὶ ὄλων ἐν γένει, ἀσφαλῶς, εἶνε ἀποστολικός.

4. Λκ 2,46.

5. Μθ 10,2–4· Μρ 3,13–19· Λκ 6,13–16.

6. Ἡ δοξασία αὐτῆ τῶν αἰρετικῶν ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένη ἀπὸ τὸ χωρίο τῶν Πράξεων 1,3: «Οἷς (ἀποστόλοις) καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ». Ἀλλὰ οἱ αἰρετικοὶ ἐκτιμοῦσαν μᾶλλον τὸ δικό τους «εὐαγγέλιον», τὸ ὁποῖο κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Εἰρηναίου (Γ', 11,9) ὀνόμαζαν «εὐαγγέλιον τῆς ἀληθείας», καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἀντλοῦσαν τὰ ψεῦδη τους.

7. Μθ 5,18.

8. Τὸ ὅτι ὁ Χριστὸς κήρυξε ἐπὶ ἓνα ἔτος μετὰ τὴ βάπτισί του, ἦταν ἄποσι ὄχι μόνου τῶν Οὐαλεντινιανῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὅπως τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, τοῦ Ὁριγένους καὶ τοῦ Τερτυλλιανοῦ. Αὐτοὶ πρέσβευαν ὅτι ὁ Χριστὸς ἔπαθε τὸ δέκατο πέμπτο ἔτος τῆς ἡγεμονίας τοῦ Τιβερίου, στὸ τριακοστὸ ἔτος τῆς ἡλικίας του, κατὰ τὸ ὁποῖο βαπτίσθηκε, ὅπως ἔγραψε ὁ Λουκάς (3,1), καὶ γι' αὐτὸ κήρυξε μόνου ἐπὶ ἓνα ἔτος μετὰ τὴ βάπτισι καὶ πρὸ τοῦ θανάτου.

9. Μρ 5,30.

10. Δηλαδή, ἡ Σοφία ἢ ὁ παθητὸς Αἰώνας. Πρβλ. βιβλ. Β', 18,1· 23,1–2.

11. Ἐξ 13,2· Λκ 2,23.

12. Κλ 3,11.

13. Ρω 11,36.

14. Κλ 2,9.

15. Ἐφ 1,10.

16. Λκ 14,27. Τὸ ὅτι συχνά ὁ Εἰρηναῖος παραθέτει –ὅπως καὶ ἐδῶ– τὰ ἀγιογραφικὰ χωρία κάπως διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ παραδεδεγμένο κείμενο, δικαιολογεῖται εἴτε διότι τὰ παραθέτει ἀπὸ μνήμησι εἴτε διότι τὰ παραθέτει μέ τὴ μορφή πού τὰ παρουσιάζουν οἱ αἰρετικοί.

17. Μρ 10,21.

18. Μθ 10,34.

19. Λκ 3,17.

20. Α' Κο 1,18.

21. Γα 6,14.

Κεφάλαιο Δ'

1. Τὸ ὄνομα κατὰ τὸν Τερτυλλιανὸ εἶνε «ἀμετάφραστο». Ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὴν ἐβραϊκὴ λέξι Hhochma, δηλαδή, σοφία, τῆς ὁποίας ρίζα εἶνε τὸ Hhacham (ὑπῆρξε σοφός). Γι' αὐτὸ ὀνομάζε-ται «Ἐνθύμησι Σοφίας».

2. Πρβλ. βιβλ. Β', 8,1–2. 14,3.

3. Πρβλ. βιβλ. Γ', 18, 3. Ἐδῶ ἡ λέξι Σταυρός εἶνε ἐπίθετο τοῦ Ὁρου.

4. Μθ 10,8.

5. Πρβλ. ἀπόσπασμα ΣΛΔ' (βιβλ. 2) ἐπιστολῆς Νείλου τοῦ ἀσκητοῦ πρὸς Καρπίωνα Οὐαλεντινιανό: «Ἐχρῆν σε ἀπαντῆσαι λέγοντα ὅτι τὰ μὲν πικρὰ τῆς ἀνυπάρκτου Ἀχαμῶθ δάκρυα τὰς ἀλμυρὰς θαλάσσας ὑπέστησεν, ὡς ἐξ ὀδύνης καὶ δριμυγμοῦ ἰκανοῦ προχεθέντα. Ὁ δὲ ἰδρὼς τῆς ταλαιπώρου γυναικὸς πηγὰς ἐξηρεῦζατο καὶ ποταμοὺς καὶ φρέατα, λίμνας τε καὶ τὰ ἐξῆς γλυκέα. Ταῦτα πρὸς τὸν σὸν λῆρον γελοιωδῶς λέγομεν» (PG 79,169A).

6. Κλ 1,16. Τή λέξι «θεότητες» προσέθεταν οί Ουαλεντινιανοί. Καί μέ αὐτήν ἐνοοῦσαν τόσον τόν Δημιουργό, ὅσο καί τοὺς ἀγγέλους καί ἀρχαγγέλους τῆς κατωτέρας Ὀγδοάδος, οί ὅποιοι ἐγίναν κατ' εἰκόνα τῶν ἀνωτέρων Αἰώνων.

7. Δηλαδή, τῆς Σοφίας.

8. Τήν ἀποψι αὐτήν παρέλαβαν οί Ουαλεντινιανοί ἀπό τοὺς Πλατωνικούς. Πρβλ. Πλωτίνου Ἐννεάδες, ΙΙΙ, 6, 7,3: «Ἐστὶ μὲν οὖν (ἢ ὕλη) ἀσώματος, ἐπεὶ περ τὸ σῶμα ὕστερον καὶ σύνθετον καὶ αὐτὴ μετ' ἄλλου ποιεῖ σῶμα. Οὕτω γάρ τοῦ ὀνόματος τετύχηκε τοῦ αὐτοῦ κατὰ τὸ ἀσώματον, ὅτι ἐκότερον τότε ὄν ἢ τε ὕλη ἀσώματος». Ὁ Πλάτων τήν ὀνομάζει «ἀμορφον» (Τίμαιος 50d· 51a) καὶ «ἀσχημάτιστον» (Φαῖδρος 247c).

Κεφάλαιο Ε'

1. Τήν ἀποψι αὐτὴ ἔλαβαν οί Ουαλεντινιανοί ἀπό τοὺς Πυθαγορείους. Βλ. Πλουτάρχου, Περί Ἵσιδος καὶ Ὀσίριδος, 370Ε: «Οἱ μὲν Πυθαγορικοὶ διὰ πλειόνων ὀνομάτων κατηγοροῦσι τοῦ μὲν ἀγαθοῦ τὸ ἐν, τὸ πεπερασμένον, τὸ μένον, τὸ εὐθύ, τὸ περισσόν, τὸ τετράγωνον, τὸ ἴσον, τὸ δεξιόν, τὸ λαμπρόν· τοῦ δὲ κακοῦ τὴν δυάδα, τὸ ἀπειρον, τὸ φερόμενον, τὸ καμπύλον, τὸ ἄρτιον, τὸ ἐτερόμηκες, τὸ ἄνισον, τὸ ἀριστερόν, τὸ σκοτεινόν, ὡς τοιαύτας ἀρχὰς γενέσεως ὑποκειμένας».

2. «Μητροπάτωρ» ὀνομάζεται στὰ «Ὀρφικά» ὁ πάντων Δημιουργός: «Ἄφθιτε, μητρόπατορ, οὐ θυμῷ πάντα δονεῖται· ὅς κινεῖς ἀνέμους, νεφέλῃσι δὲ πάντα καλύπτεις...». (Βλ. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς, Ε', 14· ΒΕΠ 8,165,23). Καὶ ὀνόμαζαν οί Ουαλεντινιανοί «μητροπάτορα», πατέρα τῆς Μητέρας, τόν Δημιουργό, διότι εἶνε πατέρας τῆς φύσεως, τῆς μητέρας ὄλων. Τόν ἴδιο ὀνομάζουσαν «ἀπάτορα», διότι προβλήθηκε ἀπὸ τῆς Μητέρας Ἀχαμῶθ χωρὶς πατέρα. Καὶ κατὰ τοῦτο εἶνε ὁμοῖος μέ τόν Ἥφαιστο, τόν ὅποιο ὀνομάζουσαν οί ποιηταὶ «ἀπάτορα», διότι τόν παρήγαγε μόνῃ ἡ Ἥρα.

3. Β' Κο 12,2.

4. Πρβλ. βιβλ. Β', 29,1.

5. Ἦσ 45,5. 6· 46,9.

6. Γε 2,7.

7. Γε 1,26.

8. Ἀπ 11,11.

9. Γε 3,21.

Κεφάλαιο ΣΤ'

1. Μθ 5,13,14.

2. Προτιμῶ, ὅπως καὶ ἄλλοι ἐρμηνευταὶ (Billius, Petavius) τίς γραφὴς αὐτῆς, ἀντὶ «ἀόρατος», «ἀψηλάφητος», λόγῳ τῆς συναφείας καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι στὸ κεφάλαιο 9 §3 λέγει πάλι ὅτι κατὰ τοὺς αἰρετικούς ὁ Σωτὴρ «ἐνδύθηκε σῶμα ψυχικό... γὰρ νὰ γίνῃ ὁρατός καὶ ψηλαφητός».

3. Πρβλ. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως περὶ τῶν Βασιλειδιανῶν «... Ὡς ἦτοι ἐχόντων ἐξουσίαν καὶ τοῦ ἁμαρτεῖν διὰ τὴν τελειότητα, ἢ πάντως γε σωθησομένων φύσει, κἂν νῦν ἁμάρτωσι, διὰ τὴν ἐμφυτον ἐκλογὴν...» (Στρωματεῖς, Γ', 1· ΒΕΠ 8, 12, 2). Καθώριζαν ὅτι οἱ ψυχῆς εἶνε ἄλλες μὲν ἐκ φύσεως ἀγαθές, ἄλλες δὲ κακές. Καὶ ἦταν κοινὴ ἡ ἀποψι ὄλων τῶν Γνωστικῶν ὅτι οἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων ἀφ' ἑαυτῶν καὶ ἐκ φύσεως δέν εἶνε ἀγαθές ἢ κακές, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀνθρώπων.

4. Γα 5,21.

5. Τοῦτο παρέλαβαν οί Ουαλεντινιανοί ἀπὸ τοὺς Νικολαῖτες, περὶ τῶν ὁποίων λέγει ὁ Κύριος στὴν Ἀποκάλυψιν «Ἄλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκεῖ κρατοῦντας τὴν διδασχὴν Βαλαάμ, ὃς ἐδίδαξε τὸν Βαλάκ βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καὶ φαγεῖν εἰδωλόθυτα καὶ πορνεῦ-

σαι» (2,14)· και: «*Ἀλλὰ ἔχω κατά σου ὀλίγα, ὅτι ἀφείξ τὴν γυναῖκα Ἰεζάβελ, ἣ λέγει ἐαυτὴν προφητιν, καὶ διδάσκει καὶ πλανᾷ τοὺς ἐμοὺς δούλους πορνεῦσαι καὶ φαγεῖν εἰδωλόθουτα*» (2,20).

6. Τῆ φιληδονία τους περιγράφει ἐκτενέστερα ὁ Ἐπιφάνιος (ἔ.ἀ. αἰρ. 26, κεφ. Δ΄· PG 41,337). Ἐδῶ ἀξίζει νά θυμηθοῦμε αὐτό πού λέγει ὁ Ἱερώνυμος: «*Difficile est haereticum reperire qui diligit castitatem*»· δηλαδή, εἶνε δύσκολο νά βροῦμε αἰρετικό πού νά ἀγαπᾷ τὴν ἀγνότητα (Comment. in Osee, lib. II, cap. 9· PL 25,897A).

7. Οἱ Οὐαλεντινιανοὶ παίζουν ἐν προκειμένῳ μέ τίς λέξεις «*ἐν τῷ κόσμῳ*» καὶ «*ἐκ τοῦ κόσμου*», τίς ὁποῖες χρησιμοποίησε ὁ Κύριος στήν ἀρχιερατική προσευχή γιά τοὺς μαθητάς του (Ἰω 17,6.11).

8. Καίτοι φιλήδονοι οἱ Οὐαλεντιανοί, φρονοῦσαν ὅτι οὐδόλως νικοῦνταν ἀπό τὴν ἐπιθυμία οὔτε μαινόταν ἀπό τὴ συνουσία, ὥστε νά ἀποκλεισθοῦν ἀπό τὴν εἰσοδο στήν ἀλήθεια. Εἶνε «*πνευματικοί*», «*σπέρματα ἐκλογῆς*» καὶ μολονότι ζοῦν στόν κόσμο, δέν εἶνε «*ἐκ τοῦ κόσμου*». Ἐνῶ οἱ ἄλλοι, ὡς «*ψυχικοί*» καὶ στερημένοι τοῦ πνευματικοῦ σπέρματος καὶ «*ἐκ τοῦ κόσμου*», λόγῳ τῆς ἐπιθυμίας, μαιίνονται καὶ νικούνται ἀπό τίς γυναῖκες, μέ τίς ὁποῖες συνουσιάζονται καὶ δένονται τρόπον τινά, ὥστε νά μή μποροῦν νά φθάσουν στήν ἀλήθεια. Γι' αὐτούς εἶνε ἀναγκαῖα ἡ ἐγκράτεια καὶ χρειάζονται οἱ καλές πράξεις.

Κεφάλαιο Ζ΄

1. Δηλαδή, τῆς κατωτέρας Σοφίας, ἡ ὁποία ὀνομάζεται ἔτσι «*πατρωνυμικῶς*», λόγῳ τῆς μητέρας τῆς, τῆς Σοφίας.

2. Παλιά πλάνη αἰρετικῶν, τὴν ὁποία ἐλέγχει ἤδη ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης στό Δ΄ κεφάλαιο τῆς Α΄ ἐπιστολῆς του, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος σέ ὄλες σχεδόν τίς ἐπιστολές του. Οἱ αἰρετικοὶ αὐτοὶ πρέσβευαν ὅτι τό ὑλικό σῶμα εἶνε κακό καὶ ἀνεπίδεκτο σωτηρίας· γι' αὐτό ἦταν ἀδύνατο νά τό ἔλαβε ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος προσέλαβε μόνον ὅσα θά ἔσωζε.

3. Διαβάζω «*χειρόνων*» ἀντί «*χειρῶν*», ὅπως ὁ ἀρχαῖος μεταφραστής καὶ ἄλλοι.

4. Mθ 8,9· Λκ 7,8.

Κεφάλαιο Η΄

1. Παροιμία πού ἀναφέρεται σέ ὄσους ἐπιχειροῦν ἀδύνατα πράγματα. Ταιριάζει πλήρως στοὺς Οὐαλεντινιανούς, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονταν ὅτι ὅλα τά γραφικά χωρία ἀναγκαστικῶς ταιριάζουν στά ὅσα πρεσβεύουν.

2. Α΄ Τι 4,7.

3. Λκ 8,54–55.

4. Α΄ Κο 15,8.

5. Α΄ Κο 11,10.

6. Β΄ Κο 3,13· Ἐξ 34,35.

7. Μρ 15,34.

8. Mθ 26,38· Μρ 14,34.

9. Mθ 26,39.

10. Ἰω 12,27. Οἱ Οὐαλεντινιανοὶ φαίνεται ὅτι προσθέτουν στό κείμενο τοῦ Ἰωάννου τίς λέξεις «*οὐκ οἶδα*» γιά ἐξυηρέτησι τῶν δικῶν τους σκοπῶν, ἀλλοιώνοντας ἔτσι τό θεόπνευστο κείμενο.

11. Λκ 9,57–58.

12. Λκ 9,61–62.

13. Mθ 19,16–22· Μρ 10,17–22· Λκ 18,18–23.

14. Λκ 9,60.

15. Λκ 19,5.

16. Μθ 13,33· Λκ 13,21.
17. Α' Κο 15,48.
18. Α' Κο 2,14.
19. Α' Κο 2,15.
20. Α' Κο 2,14.
21. Ρω 11,16.
22. Μθ 18,12-13· Λκ 15,4-6.
23. Λκ 15,8-9.
24. Λκ 2,28-29.
25. Λκ 2,36-38.
26. Λκ 7,35.
27. Α' Κο 2,6.
28. Έφ 5,32.
29. Ίω 1,1-2.
30. Ίω 1,3. Έτσι διάβαζαν τό χωρίο όχι μόνον οι Ουαλεντινιανοί, αλλά και οι όπαδοί του Μακεδονίου. Βλ. Χρυσοστόμου: «Οὐ γάρ τὴν τελείαν στιγμήν τῶ οὐδὲ ἐν ἐπιθήσομεν κατὰ τοὺς αἰρετικούς. Ἐκείνοι γάρ βουλόμενοι τὸ Πνεῦμα κτιστὸν εἰπεῖν, φασίν· Ὁ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν» (PG 59,53C). Έτσι ακόμη τό διάβαζαν ό Εἰρηναῖος (Α',22,1· Β',2,5· Γ', 8,3), ό Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (PG 73,85C) και ό Αὐγουστίνος (In Johannis evangelium Tractatus, I,13· PL 35,1385).
31. Ίω 1,3-4.
32. Ίω 1,4.
33. Έφ 5,13.
34. Ίω 1,5.
35. Ίω 1,14.

Κεφάλαιο Θ'

1. Ίω 1,9.
2. Ίω 1,11.
3. Ίω 1,14.
4. Ίω 1,1.
5. Ίω 1,14.
6. Επειδή, δηλαδή, για τή σωτηρία του ανθρώπου ενδύθηκε σώμα «ψυχικόν», τό όποιο κατεσκευάσθηκε «ἐκ τῆς οἰκονομίας» μέ ἄρρητο πρόνοια.
7. Α' Πε 4,1.
8. Ίω 1,14.
9. Έφ 4,10.
10. Γε 2,7.
11. Όδ. Κ 76.
12. Όδ. Φ 26.
13. Ίλ. Τ 123.
14. Ίλ. Θ 368.
15. Όδ. Ζ 130.
16. Ίλ. Ω 327. Ὁ Ὅμηρος ἔχει «κατὰ ἄστυ» ἀντί «ἀνά ἄστυ».
17. Όδ. Λ 38.
18. Ίλ. Ω 328. Ὁ Ὅμηρος ἔχει «πόλλ'» ἀντί «οἶκτρ'».
19. Όδ. Λ 626. Ὁ Ὅμηρος ἀντί «ἀπέπεμπεν» ἔχει «μ' ἐπεμψεν».
20. Ίλ. Β 409.

Κεφάλαιο I'

1. Ὁ Εἰρηναῖος μᾶς παραδίδει ἐδῶ τὸ ἀποστολικὸ σύμβολο, σέ ἀντίκρουσι τῶν αἰρετικῶν. Τὸ ἴδιο σχεδὸν σύμβολο παραθέτει καὶ ὁ Τερτυλλιανός (De praescriptionibus, κεφ. 13· PL 2,31A καὶ Contra Praxeam, κεφ. 2· PL 2,179B).

2. Ψα 145,6· Πρξ 4,24.

3. Μθ 16,27· Μρ 8,38.

4. Ἐφ 1,10.

5. Φι 2,10–11.

6. Ἐφ 6,12.

7. Μθ 25,41.

8. Ρω 2,7.

9. Ὁ Τερτυλλιανός, ὁ ὁποῖος ἐξῆσε λίγο μετὰ τὸν Εἰρηναῖο, ἀπαριθμεῖ (Adversus Judaeos, κεφ. 7· PL 2,650A) μετὰ τῶν ἐθνῶν ποὺ πίστευσαν στὸ Εὐαγγέλιο ἐκεῖνα ποὺ κατοικοῦν στὰ ὄρια τῶν Ἰσπανῶν, τῶν Γαλλιῶν, στὶς Βρετανικὲς νήσους, στὶς ἀπρόσιτες στοὺς Ρωμαίους, ὅπως καὶ τοὺς Σαρμάτες, τοὺς Δάκες, τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Σκύθες. Ἀλλὰ εἶνε ἀβέβαιο ποιὰ ἔθνη πρῶτα δέχθηκαν τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Οἱ πῖο πολλὲς ἐκκλησίες τόσο τῆς Γαλλίας, ὅσο καὶ τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γερμανίας καυχῶνταν ὅτι εἶχαν τὴν προέλευσί τους ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους ἢ τοὺς μαθητὰς τους. Ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Εἰρηναίου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχαν τότε μερικὲς ἐκκλησίες στοὺς Κέλτες, στοὺς Ἰβηρες ἢ Ἰσπανοὺς καὶ στοὺς Γερμανοὺς. Ἀσφαλῶς δὲ ἐξέχουσα θέσι κατεῖχαν οἱ ἐκκλησίες τοῦ Λουγδούνου καὶ τῆς Βιέννης. Τὸ μαρτύριο τῶν ἐν Λουγδούνῳ μαρτύρων κατὰ τὸ ἔτος 177 μ.Χ. ὅσο καὶ ἡ παρουσία τοῦ Εἰρηναίου ἔδωσαν αἴγλη στὴν ἐκκλησία τοῦ Λουγδούνου.

9α. Πιθανὸ νὰ ἀναφέρεται στὶς ἐκκλησίες τῆς Παλαιστίνης.

10. Α' Τι 2,4.

11. Μθ 10,24· Ακ 6,40.

12. Β' Κο 8,15· Ἐξ 16,18.

13. Ρω 11,32.

14. Ἰω 1,14.

15. Ἀπ 21,6· 22,13.

16. Ἐφ 3,6.

17. Α' Κο 15,53–54.

18. Ὡσ 1,9· 2,25· Ρω 9,25.

19. Ἡσ 54,1· Γα 4,27.

20. Ρω 11,33.

Κεφάλαιο IA'

1. Προτιμῶ τὴ γραφή «Ἀλήθεια» ἀντὶ «Ἐκκλησία», διότι ταιριάζει περισσότερο μὲ αὐτὸ ποὺ λέγει παρακάτω· «τά φυτά τῆς ἀληθείας».

2. Μερικοὶ ὑποθέτουν ὅτι εἶνε ὁ Ἐπιφάνης καὶ ἄλλοι ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Κολορβάσου.

3. Ὑπάρχει κενὸ στὸ πρωτότυπο.

Κεφάλαιο IB'

1. Κενὸ στὸ πρωτότυπο.

2. Κενὸ στὸ πρωτότυπο.

3. Οἱ αἰρετικοὶ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τους ἐδῶ τὸ χωρίο Κλ 1,19· «Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐδόκησε πᾶν τὸ πληρῶμα κατοικῆσαι».

Κεφάλαιο ΙΓ'

1. Κενό στό πρωτότυπο.
2. Κενό στό πρωτότυπο.
3. Μέ τό όνομα 'Αναξίλαος φέρονται τρία πρόσωπα στην ιστορία. 'Ο ένας είνε ό 'Αναξίλαος, τύραννος του Ρηγίου, μεσησηνιακής καταγωγής, που ήκμασε κατά τό τέλος του 5ου π.Χ. αι. 'Ο δεύτερος, φερόμενος και ως 'Αναξίλας, είνε ποιητής, σύγχρονος του Πλάτωνος, ό όποιος έπαιρνε τά θέματα των κωμωδιών από τό μυθολογικό κύκλο ή συγχρόνους χαρακτήρες. 'Ο τρίτος – και περί αυτού πρόκειται εδώ – είνε γιατρός και μάγος, τόν όποιο έπαινει σε πολλά σημεία ό C. Plinius Secundus (Naturalis Historia), 19.20· 25.154· 28.181· 30.74· 32.141· 35.176). Τά παιχνίδια ήταν κάτι τό ιδιαίτερο στη μαγική τέχνη. 'Ο Μάρκος, μμητής του 'Αναξιλίου, χρησιμοποιούσε τό ποτήρι για τίς μαγικές του άπάτες, δείχνοντας έτσι τή σχέση του μέ τό μάγο 'Αναξίλαο.
4. Κενό στό πρωτότυπο.
5. Κενό στό πρωτότυπο.
6. Γι' αυτή τήν άπάτη των αίρετικών γράφει και ό Νικήτας Χωνιάτης (Θησαυρός 'Ορθοδόξου Πίστεως, Βιβλ. Δ', κεφ. 6· PG 139,1256B).
7. «*Πάρεδροι*», δηλαδή, βοηθοί άνομάζονταν οι δαίμονες, διότι, κατά τούς μάγους, βοηθοΰσαν τούς ανθρώπους και άπέτρεπαν τίς άσθένειες και τίς συμφορές. 'Αλλη όνομασία άποδιδόμενη στους δαίμονες είνε «*καταβολικοί*», δηλαδή, καταβάλλοντες, λυπούντες, όνομα που δίδονταν στους διώκτες δαίμονες. 'Επίσης άνομάζονταν «*όνειροπομποί*», διότι έστελναν όνειρα (Περί των «*παρέδρων*» και «*καταβολικόν*» βλ. Τερτυλ. De anima, κεφ. 28· PL 2,698B).
8. MΘ 18,10.
9. Δηλαδή, του 'Αγγέλου, περί του όποιου άμέσως παραπάνω είνε ό Μάρκος ότι τόν βλέπει συνεχώς μπροστά του ό Πατήρ των όλων. Λίγο παρακάτω ό ίδιος αίρετικός λέγει ότι «*τά μεγέθη συνεχώς βλέπουν τό πρόσωπο του πατρός*». Πρέσβευε ότι αυτός και οι όπαδοί του είνε εικόνες των άγγέλων, πνευματικοί άνθρωποι, τούς όποιους συνέλαβε ή μητέρα 'Αχαμώθ, βλέποντας τούς άγγέλους του Σωτήρος, και τούς γέννησε όμοίους μέ τούς άγγέλους.
10. Βλ. σημείωσι 5 του προομίου.
11. 'Αναφέρεται στό έθιμο, κατά τό όποιο ένας μέ κληρο εκλέγονταν «*βασιλιάς*» του συμποσίου. Αυτός ό «*βασιλιάς*» καθάριζε τόν τρόπο πώς να πίνουν. 'Ο Λαέρτιος ('Εμπεδοκλής, VIII, 64) και ό Πλούταρχος (Συμποσιαστικών προβλημάτων, πρόβλημα Α', 620E, 621A) τόν άποκαλούν «*συμποσίαρχον*». 'Ακόμη έρριχαν κλήρους για τή θέσι που θά ξάπλωνε ό καθένas, ως και για τίς μερίδες που θά έπαιρνε.
12. Δηλαδή, της καθολικής 'Εκκλησίας και όχι της εκκλησίας της Μ. 'Ασίας.
13. Σημαντική μαρτυρία περί του έγγάμου κλήρου κατά τούς χρόνους του Ειρηναίου.
14. Μέ τήν «*άπολύτρωσι*» έννοει ό Ειρηναίος τά σημεία, τό νυμφικό θάλαμο, τό νερό και τό νερό τό άναμειγμένο μέ λάδι ή βάλαμο, που χρησιμοποιούσαν οι όπαδοί του Μάρκου μαζί μέ άσεβείς προσευχές. 'Ετσι έξαπατούσαν τούς ανθρώπους και τούς έγγυώνων ότι, σάν να κατέβαλλαν τίμημα, τότε έξαγόραζαν και τούς άρπαζαν από τά χέρια των άνω Δυνάμεων. 'Αλλοι, όμως, άρνούσαν τέτοια αισθητά σημεία και ως «*άπολύτρωσι*» θεωρούσαν τή γνώσι του «*άρρητου μεγέθους*». Περισσότερα περί της «*άπολυτρώσεως*» περιγράφονται στό 21ο κεφάλαιο.
15. Δηλαδή, οι άγγελοι. Βλ. σημείωσι 9 του αυτώδ κεφαλαίου.
16. 'Η 'Αχαμώθ, ή όποία βλέποντας τολμηρά τούς περί τόν Σωτήρα 'Αγγέλους, κατ' εικόνα αυτών γέννησε «*καρούς, κύημα πνευματικόν*»· δηλαδή, τούς πνευματικούς ανθρώπους, οι όποιοι μέ άρρηγό και μεσίτι τή Σοφία και μέ τή βοήθεια των ιδίων των 'Αγγέλων άνωψώνονταν στά άνω· και εκεί, παρουσιαζόμενοι μπροστά στον Κοιτή και ξεφεύγοντας από τά χέρια των άνωτέρων Δυνάμεων, γίνονταν δεκτοί από τή Σοφία, εισάγονταν στό νυμφικό θάλαμο και άποδίδονταν στους νυμφίους τους, στους 'Αγγέλους.

17. Τῆ «μεγαλότολμη» Ἀχαμῶθ καί τούς αἰρετικούς αὐτούς πού διακρίνονταν γιά τήν ἐκλυτη ζωή. Καί οἱ δύο ἔπρεπε νά εἰσέλθουν στό νυμφικό θάλαμο τοῦ Πληρώματος.

18. Παροιμία παρμένη ἀπό τόν Ὅμηρο, Ἰλ. Ε, 845-846: «...αὐτὰρ Ἀθήνη δὲν* Ἄιδος κυνέην, μή μιν (Διομήδη) ἴδοι θβριμος Ἄρης». Ἡ «κυνέην» κυρίως ἦταν σκυλόδερμα, ἀπό τό ὅποιο κατασκευάζονταν καλύμματα τῆς κεφαλῆς. Γι' αὐτό ἰδίως ἦταν ἡ περικεφαλαία, πού προσαρμοζόταν σταθερά στό κεφάλι, κατεσκευασμένη ἀπό κάθε εἶδους μαλακές ὕλες. Ἡ «Ἄιδος κυνέην» εἶχε τήν ιδιότητα νά κάνη ἀφανῆ αὐτόν πού τή φοροῦσε· καί ἦταν κάποιο ὀμιχλῶδες ἢ νεφελῶδες κάλυμμα. Κατά τόν Ἀπολλόδωρο (1.2,1) ἦταν ἔργο τῶν Κυκλώπων.

19. Ροδανουσία ὠνομαζόταν ἡ περιοχή τῆς νοτίου Γαλλίας, τήν ὁποία διέρρεε ὁ Ροδανός ποταμός. Στήν περιοχή αὐτή ἀνήκε καί ἡ πόλι Λούγδουνο, ἡ σημερινή Λυών.

20. Α' Τι 4,2.

21. Φαίνεται ὅτι ὑπαινίσσεται τό χωρίο Ἐφ 4,18: «ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ».

22. Παροιμία πού λέγεται γι' αὐτούς, οἱ ὅποιοι ἀμφιβάλλουν καί διστάζουν τί πρῶτο νά διαλέξουν.

Κεφάλαιο ΙΔ'

1. Ἀπό τίς δύο τετράδες, τή δεκάδα καί τή δωδεκάδα, πού συμβολίζουν τούς τριάντα Αἰῶνες.

2. Σύμφωνα μέ τήν τετραμερῆ διαίρεσι τοῦ Πληρώματος σέ δύο τετράδες, σέ δεκάδα καί δωδεκάδα. Ἄν καί οἱ Οὐαλεντινιανοί μερικές φορές τό διαίρουσαν σέ ὀγδοάδα, συγκείμενη ἀπό δύο τετράδες, σέ δεκάδα καί δωδεκάδα.

3. Εἶνε τό ἴδιο ἀκριβῶς πού ἔλεγαν (βλ. 7ο κεφάλαιο) ἄλλοι Οὐαλεντινιανοί: ὅτι τό τέλος θά ἐπέλθῃ, ὅταν τελειοποιηθοῦν οἱ πνευματικοί ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι μαζί μέ τή μητέρα Ἀχαμῶθ θά μεταφερθοῦν μέσα στό Πλήρωμα, ὥστε νά ἐνωθοῦν ἀφ' ἑνός μέν ὁ Σωτήρ καί ἡ Ἀχαμῶθ, ἀφ' ἑτέρου δέ οἱ Ἄγγελιοι τοῦ Σωτήρος καί οἱ πνευματικές ψυχές.

4. Μθ 18,10.

5. Τό 888.

6. Τά π, κ, τ, β, γ, δ, φ, χ, θ.

7. Τά λ, μ, ν, ρ, σ, ζ, ξ, ψ.

8. Τό ζ, τό ξ καί τό ψ.

9. Ὁ Ἰησοῦς, τόν ὅποιο οἱ Οὐαλεντινιανοί ἀποκαλοῦσαν (κεφ. 2) «τέλειο καρπό».

10. Ἐνοεῖται τό ἄθος, ὅπου ἔγινε ἡ Μεταμόρφωσι. Πρβλ. Μθ 17· Μρ 9· Λκ 9.

11. Ἀναφέρεται στήν κάθοδο τοῦ Ἰησοῦ σέ αὐτόν τόν κόσμο καί στήν ἐδῶ παραμονή του. Ἐπειδή, δηλαδή, ὁ κόσμος συνίσταται ἀπό ἑπτά Δυνάμεις, κατ' ἀπομίμησι τῶν ἑπτά Δυνάμεων. Καί ἐφ' ὅσον ὁ Ἰησοῦς κατοικεῖ ἀνάμεσα σέ αὐτές τίς ἑπτά Δυνάμεις, ὁ ἴδιος εἶνε ἡ Ὀγδοάδα. Ὅπως ἡ Ἀχαμῶθ ὀνομάζεται Ὀγδοάδα, ὡς ἀνώτερη τῶν ἑπτά οὐρανῶν πού ἔκανε ὁ Δημιουργός.

12. Μθ 3,16· Μρ 1,10· Λκ 3,22.

13. Ἰσχυρίζονταν ὅτι ὁ Σωτήρ, ὁ ὁποῖος κατά τά χωρία Ἄπ 1,8· 22,13 εἶνε τό Α καί τό Ω, κατήλθε ἐν εἶδει περιστερᾶς στόν Ἰησοῦ, ὅταν ἦλθε στό βάπτισμα.

14. Ἡ λέξι «περιστερά» συμψηφισζομένη δίδει τόν ἀριθμό ὀκτακόσια ἕνα. Διότι, ὅταν προστεθοῦν οἱ ἀριθμοί, πού ἀντιπροσωπεύουν τά γράμματα, δίδουν τόν ἀριθμό αὐτόν· $80(\pi)+5(\alpha)+100(\rho)+10(\iota)+200(\sigma)+300(\tau)+5(\epsilon)+100(\rho)+1(\alpha)=801$. Τό ἴδιο $1(\alpha)+800(\omega)=801$.

15. Πρβλ. Γε 1,31.

16. Μθ 27,45· Μρ 15,33· Λκ 23,44.

17. Δηλαδή, τήν Ἀλήθεια, τή σύζυγο τοῦ Νοῦ ἢ τοῦ Μονογενοῦς, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπό ἑπτά γράμματα.

18. Ἦσως νά εἶνε ἡ ἀνωτέρα ἑπτάδα τῶν Δυνάμεων ἢ οἱ ἑπτά Δυνάμεις πού ὑπηρετοῦν τόν Μονογενῆ. Ὅπως μέ αὐτές τίς ἑπτά Δυνάμεις ὁ Νοῦς παρέχει τρόπον τινά στό Πλήρωμα τήν ἀρχή,

τήν ασφάλεια καί τό στήριγμα, ἔτσι μέ τούς ἐπτά οὐρανοῦς ὁ Δημιουργός παρέχει τή ζωή σέ αὐτόν τόν κόσμο ἤ μέσω τοῦ Δημιουργοῦ ἡ Ἐνθύμησι.

19. Ψα 8,3.

20. Ψα 18,1.

21. Πρβλ. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως περί Γνωστικῶν: «Ὁὐκ ἄτοπον δέ καί τοῖς αὐτῶν ἐκείνων συγχρήσασθαι ῥήμασιν, οἱ διωλισμὸν μὲν τοῦ Πνεύματος τήν μνήμην τῶν κρειττόνων εἶναι φασιν. Διωλισμὸν δὲ νοοῦσιν τὸν ἀπὸ τῆς ὑπομνήσεως τῶν ἀμεινόνων, τῶν χειρόνων χωρισμὸν. Ἐπετα δὲ ἐξ ἀνάγκης τῶ ὑπομνησθέντι τῶν βελτιόνων ἢ μετάνοια ἢ ἐπί τοῖς ἤττοσιν...» (Παιδαγωγός, Α, 6· ΒΕΠ 7,94,31).

Ἡ ψυχὴ, λοιπόν, ὅταν βρίσκεται σέ συμφορές, γιά νά καθαρισθῆ, λέγει τό Ω ὡς σημεῖο ἐπαίνου. Διότι μέ τίς θλίψεις παρακινεῖται νά θυμηθῆ τήν ψυχὴ ἐκείνη, πού εἶνε ἐπάνω, καί νά χωρισθῆ ἀπὸ τά χειρότερα. Καί αὐτὴ εἶνε ἡ κάθασι τῆς ψυχῆς πού μετανοεῖ.

22. Δηλαδή, ὁ Δημιουργός πού κάθεται ἐπάνω ἀπὸ τούς οὐρανοῦς, ὁ «συγγενής» ὄλων τῶν ψυχῶν, ἢ, ὅπως γράφεται στό πέμπτο κεφάλαιο, ὁ δημιουργός τῶν ψυχικῶν, τῶν «μοουσίων» μέ αὐτόν. Αὐτός ἐπλασε τόν χοϊκό ἄνθρωπο καί τοῦ ἐνεφύσησε τόν ψυχικό καί αὐτός ἀγαπᾷ τίς ψυχές.

23. Τό ὄνομα τοῦ «Σωτήρος», πού ἦταν ἡ τέλεια κατάληξι ὄλου τοῦ Πληρώματος.

Κεφάλαιο ΙΕ'

1. Εἶνε φανερό ὅτι ὁ Μᾶρκος καί οἱ ὀπαδοί του προσέθεταν στή λέξι Σιγή τό ε· ἔγραφαν, δηλαδή, Σειγή, γιά νά τήν προσαρμόσουν στήν αἰρετική δοξασία τους.

2. Ὅπως ἀντί «Σιγῆς» ἔγραφαν «Σειγή», ἔτσι καί ἀντί «Χριστός» ἔγραφαν «Χρειστός». Τή λέξι «Χρειστός» τή συναντοῦμε καί σέ ἀκροστιχίδες. Ἡ μπόρει ὁ Μάρκος νά θεώρησε τό ἑλληνικό Χ ὡς διπλό γράμμα κατά τή λατινική, δηλαδή, νά τό ἀπέδιδε μέ τό ch.

3. Βλ. σημείωσι 14 τοῦ ΙΔ' κεφαλαίου.

4. Διότι 8(H)+80(Π)+800(Ω) κάνουν 888, πού εἶνε ὁ ἀριθμός τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦς.

5. Διότι 10(Ι)+8(η)+200(σ)+70(ο)+400(υ)+200(σ)=888.

6. Ἀπό τό α ἔως καί τό θ ὑπάρχουν ὀκτώ μονάδες· ἀπό τό ι ἔως καί τό π ὀκτώ δεκάδες· καί ἀπό τό ρ ἔως καί τό ω ὀκτώ ἑκατοντάδες.

7. Ἐπειδὴ, δηλαδή, ἔγινε μέ τή συνεισφορά ὄλων τῶν Αἰώνων.

8. Το σημεῖο τοῦ ὀνόματος Χριστός εἶνε τό ζ', μέ τό ὁποῖο συμβολίζεται καί τό ὄνομα Ἰησοῦς, διότι ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕξι γράμματα.

9. Τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος παρακάτω ὀνομάζεται Δύναμι πού κατέβηκε στόν Ἰησοῦ, ἢ τοῦ ἀνωτέρου Ἀνθρώπου πού κατέβηκε σέ αὐτόν.

10. Δέν ἦταν μία ἡ ἀποψι τῶν Γνωστικῶν γιά τό περιστέρι, πού κατῆλθε στόν Ἰησοῦ. Κατά τή μαρτυρία τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, ἄλλοι τό ὀνόμαζαν «ἀγιο Πνεῦμα»· οἱ ὀπαδοί τοῦ Βασιλείδου «διάκονο»· οἱ ὀπαδοί τοῦ Οὐαλεντίνου «τό πνεῦμα τῆς ἐνθυμῆσεως τοῦ Πατρός». Ὁ Μάρκος, ὁμως, τό ὀνόμαζε «σπέρμα τοῦ Πατρός», διότι ὁ Πατήρ προέβαλε τόν Σωτήρα μέσω ὄλων τῶν Αἰώνων.

11. Ἐπειδὴ, ὅπως γράφεται στό δωδέκατο κεφάλαιο, ἦταν τρόπον τινά ἀπόγονος τοῦ ἀνθρώπου.

12. Πρὸς διάκρισι τοῦ ἀνωτέρου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος κατῆλθε στόν Ἰησοῦ μέ τόν «ἀπόγονο», τόν Χριστό.

13. Ὁ Κάδμος καί ὁ Παλαμήδης ὑπῆρξαν μυθικά πρόσωπα. Σέ αὐτούς, ἀλλά καί στόν Προμηθεά, στόν Ὀρφέα, στό Λίνο, στό Μουσαῖο, κυρίως, ὁμως, στόν Κάδμο ἀπέδιδε ἡ ἀρχαία ἑλληνική παράδοσι τήν εὐρεσι τοῦ ἀλφαβήτου ἢ τῆ δημιουργία ὠρισμένων γραμμάτων. Ὁ Ἡρόδοτος, μάλιστα, γράφει γιά «Καδμήια γράμματα» καί γιά «φοινικῆια». Ἡ σύγχρονη ἔρευνα ἐπιβεβαίωσε ὅτι πρότυπο τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου ὑπῆρξε τό φοινικικό ἢ ὀρθότερα τό βόρειο σημεῖο ἀλφάβητο. Βλ. καί Εὐσεβίου, Εὐαγγελική Προπαρασκευή, Ι,5,1· «Πρῶτος τοιγαροῦν ὁ τὰ

κοινὰ γράμματα, αὐτὰ δὴ τὰ πρῶτα τῆς γραμματικῆς στοιχεῖα, Ἑλληνιστὶ εἰσηγησάμενος Κάδμος, τὸ γένος φοῖνιξ ἦν, ὅθεν καὶ Φοινικῆα τὰ γράμματά. τινες τῶν παλαιῶν ἐπικεκλήκασιν» (ΒΕΠ 25,373,32).

14. Ὁ Δαίδαλος (ἀπὸ τὸ ρῆμα δαιδάλλω=ἐργάζομαι μὲ τέχνη) ἦταν περίφημος γιὰ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ καὶ γλυπτὰ ἔργα του, κυρίως δὲ γιὰ τὸ Λαβύρινθο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐξέλθῃ ἄνθρωπος. Καὶ ὁ Μῆρκος ὀνομάζεται «ψεύτικος Δαίδαλος», διότι περιέπλεκε τοὺς ἀνθρώπους μὲ ποικίλες πλάνες, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἦταν δύσκολο νὰ βρῆ κανεὶς διέξοδο.

15. Ὁ Εἰρηναῖος θέτει τὰ λόγια αὐτὰ στὸ στόμα τοῦ πρεσβυτέρου ἢ ἀνωτέρου ἀπὸ αὐτόν, καθὼς λέγει (1, προοίμιο), τὸν ὁποῖο τόσο ἐκτιμᾷ καὶ τόσες φορές ἀναφέρει. Μερικοὶ νομίζουν ὅτι εἶνε ὁ Ποθεινός, ὁ προκατόχος τοῦ Εἰρηναίου. Μᾶλλον, ὅμως, ὅπως τονίσαμε (βλ. προοίμιο), πρόκειται γιὰ τὸν Πολύκαρπο Σμύρνη.

Κεφάλαιο ΙΣΤ'

1. Μθ 18,12· Λκ 15,4.

2. Λκ 15,8-9.

3. Κατὰ τὸ Λκ 15,8 ἡ γυναῖκα εἶχε δέκα δραχμὲς καὶ ἔχασε τὴ μία· ἐπομένως τῆς ἀπέμειναν ἐννέα δραχμὲς.

4. Αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ ἐκλάβωμε ὄχι γιὰ τὰ ἑκατὸν πρόβατα (Μθ 18,12· Λκ 15,4), ἀλλὰ γιὰ τὴ δωδεκάδα τῶν Αἰῶνων, πού συμβολίζεται μὲ τὰ πρόβατα. Ἐφ' ὅσον πλανήθηκε ἓνας Αἰῶνας, ὁ ὁποῖος συμβολίζεται μὲ τὸ «ἀπολωλὸς πρόβατον», ἀπομένουν ἕνδεκα Αἰῶνες.

5. $1(\alpha)+40(\mu)+8(\eta)+50(\nu)=99$

6. Δηλαδή, τῆς ὀγδοάδος, τῆς δεκάδος καὶ τῆς δωδεκάδος ($8+10+12=30$).

7. Οἱ ἀρχαῖοι χρησιμοποιοῦσαν τὰ δάκτυλα τῶν χειρῶν γιὰ νὰ ἀριθμοῦν· μὲ τὸ ἀριστερὸ χερί τοὺς ἀριθμοὺς κάτω τοῦ ἑκατοῦ, διαμορφώνοντας ποικιλοτρόπως τὰ δάκτυλα, καὶ μὲ τὸ δεξιὸν χερί τοὺς ἀριθμοὺς ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἑκατό.

Πρβλ. Juvenalis, Saturarum libri v, liber IV, satura X, 248, ὅπου γράφει περὶ τοῦ Νέστορος: «Felix nimirum, qui tot per saecula mortem distulit atque suos jam dextra computat annos...». Δηλαδή, ἔζησε ἐπάνω ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια.

8. Α' Τι 4,7

9. Ττ 3,10

10. Β' Ἰω 10

11. Β' Ἰω 11

12. Ἦσ 48,22. Φαίνεται ὅτι ὁ Εἰρηναῖος ἐκλαμβάνει τὸ χωρίο αὐτὸ σάν νὰ εἶνε τὸ νόημα ὅτι δὲν πρέπει νὰ λέμε τὸ «χαίρειν» στοὺς ἀσεβεῖς. Δηλαδή, ὑπαινίσσεται τὸ «χαίρειν» πού ἔθεταν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες στὴν ἀρχὴ τῶν ἐπιστολῶν καὶ τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ «salutem» πού ἔθεταν οἱ Λατῖνοι. Πολλοὶ ἐρμηνεύουν τὰ λόγια τοῦ προφήτου ἀλλιῶς· ὅτι οἱ ἀσεβεῖς δὲν χαίρονται, δὲν ἀπολαμβάνουν τὴν εἰρήνη καὶ τὴ γαλήνη τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ συνεχῶς εἶνε ταραγμένοι.

13. Τοῦ πάθους τῆς μητρὸς Ἀχαμῶθ, πού εἶνε καὶ αὐτὴ Ὑστέρημα ἢ πάθος πού προήλθε ἀπὸ τὸ πάθος τῆς Σοφίας.

14. Παροιμία ἀναφερόμενη σὲ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι λησμονοῦν τὸ τί τοὺς ἀνήκει καὶ ἐπιχειροῦν ἀνώτερα τῶν δυνατοτήτων τους. Ἡ μεταφορὰ εἶνε παρμένη ἀπὸ τοὺς τοξότες, οἱ ὁποῖοι τεντῶνουν τὴ χορδὴ τοῦ τόξου παραπάνω ἀπὸ ὅ,τι ἀντέχει καὶ θραύουν τὸ τόξο.

15. Μθ 12,43-45· Λκ 11,24-26.

Κεφάλαιο ΙΖ'

1. Ζώνη τῆς οὐρανίου σφαίρας, πλάτους 18° , στήν ὁποία περιλαμβάνονται οἱ δώδεκα ζωδιακοὶ ἄστερισμοί. Διαιρεῖται σέ 12 ἴσα μέρη (ἀπό 30° τό καθένα), τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται ζωδιακὰ σημεῖα, καί ὅλα, ἐκτός ἀπό τό Ζυγό, ἔχουν ὀνομασίες καί σύμβολα ἐμφύχων ὄντων.
Τὰ ζῶδια ἀκολουθοῦν τὴν ἐξῆς σειρά· Κριός, Ταῦρος, Δίδυμοι, Καρκίνος, Λέων, Παρθένος, Ζυγός, Σκορπιός, Τοξότης, Αἰγόκερως, Ὑδροχόος, Ἰχθύες.
Ἡ ἰδέα τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου ὀφείλεται στοὺς Βαβυλωνίους· ἀλλὰ τὴ γνώσι του τὴ συναντοῦμε σέ ὅλους σχεδόν τοὺς ἀρχαίους λαούς.
2. Γίνεται λόγος γιά τόν Κρόνο. Ἀπό αὐτό φαίνεται ὅτι οἱ αἰρετικοὶ ἔκαναν λόγο γιά σταθεροὺς οὐρανοὺς καί ὅτι οἱ κατώτερες τροχιές τῶν πλανητῶν συμπληρώνονταν μέ διπλὴ κίνησι· ἡ μία ἀπό τὴν ἀνατολή στή δύσι καί ἡ ἄλλη ἀντιστρόφως.
3. Σήμερα δεχομαστε ὅτι ὑπάρχουν πέντε ζῶνες στή γῆ· ἡ διακεκαυμένη, ἡ βόρειος εὐκρατος, ἡ νότιος εὐκρατος, ἡ βόρειος κατεψυγμένη καί ἡ νότιος κατεψυγμένη.

Κεφάλαιο ΙΗ'

1. Γε 1,1.
2. Γε 1,2.
3. Γε 1,2.
4. Γε 1,3–13.
5. Γε 1,14–26.
6. Γε 1,26–27.
7. Κεφ. 14.
8. Γε 1,16.
9. Ἐξ 26,1.
10. Ἐξ 28,17–20.
11. Γε 1,26.
12. Γε 6,18· Α' Πε 3,20.
13. Α' Βα 16,10–11.
14. Γε 17,12.
15. Γε 15,19–20· Πρξ 7,5.
16. Γε 16,3.
17. Γε 24,22.
18. Γε 24,55.
19. Γ' Βα 11,31. Ἐξ 26,1.
20. Ἐξ 26,1.
21. Ἐξ 26,16.
22. Γε 42,3.
23. Ἰω 20,19–24.
- 23α. Γε 35,22–26.
24. Ἐξ 28,15–21.
25. Ἐξ 28,29. Δέν λέγει ἡ Γραφή πόσοι ἦσαν οἱ κώδωνες. Κατά τόν Ἰουστῖνο ὑπῆρχε ἡ παράδοσι ὅτι ἦσαν δώδεκα (Διάλογος πρὸς Τρύφωνα, 42,1· ΒΕΠ 3, 245,11). Αὐτὴν τὴν παράδοσι ἀκολούθησαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μάρκου. Ἄλλοι τοὺς ἀριθμοῦσαν σέ ἑβδομήντα δύο.
26. Ἐξ 24,4.
27. Ἰη Να 4,3.8.
28. Ἰη Να 4,9.20.

29. Ή Na 3,12.
30. Γ Βα 18,31.
31. Mθ 10,2· Mρ 3,14· Λκ 6,13.
32. Γε 6,15.
33. Α Βα 9,22. Οί Ο΄ κάνουν λόγο για έβδομήντα καλεσμένους.
34. Α Βα 20,24.
35. Β Βα 23,13. Οί Ο΄ αναφέρουν ότι μαζί με τό Δαυϊδ κρύφτηκαν «τρεις από τών τριάκοντα».
36. Έξ 26,8.

Κεφάλαιο ΙΘ΄

1. Ήσ 1,3.
2. Ώσ 4,1.
3. Ψα 13,2-3· Ρω 3,11-12.
4. Έξ 33,20.
5. Δα 12,9-10.

Κεφάλαιο Κ΄

1. Τό επεισόδιο περιγράφεται στό άραβικό άπόκρυφο ευαγγέλιο περί τής νηπιακής ηλικίας του Σωτήρος (Evangelium Infantiae Salvatoris Arabicum, κεφ. XLIX). Βλ. C. Tischendorf, Ευαγγέλια άπόκρυφα, Lipsiae 1853, σελ. 199.
2. Λκ 2,49.
3. Mθ 19,16-17· Mρ 10,17-18· Λκ 18,18-19.
4. Mθ 21,23· Mρ 11,28· Λκ 20,2.
5. Δέν είνε Γραφικό.
6. Λκ 19,42.
7. Mθ 11,28-29.
8. Mθ 11,25-27· Λκ 10,21-22.

Κεφάλαιο ΚΑ΄

1. Βλ. κεφ. 13,6.
2. Πρξ 2,38.
3. Mρ 1,4· Λκ 3,3.
4. Λκ 12,50. Πιθανόν οί αίρετικοί νά παραποιούσαν έτσι τό κείμενο.
5. Mθ 20,20-21.
6. Mθ 20,22· Mρ 10,38.
7. Ο Έπιφάνιος προσθέτει: «Και ταυτα μὲν και τὰ τοιαυτα ό προειρημένος άνήρ πρεσβύτης Είρηναϊος, ό κατά πάντα έκ Πνεύματος άγίου κεκοσμημένος ως γενναϊος άθλητης υπό τοῦ Κυρίου προβλημένος, και έπαλειφθεις τοις έπουρανίοις χαρίσμασι τοις κατά την άληθινήν πίστιν και γνώσιν, καταπαλαίσας τε και καταγωνισάμενος την πᾶσαν αυτών ληρώδη υπόθεσιν, διεξήλθε κατά λόγον τὰ ύπ΄ αυτών κενοφωνούμενα» (PG 41,537C-D). Τά όσα ακολουθοῦν είνε ειλημμένα από την 36η αίρεσι περί τών Ήρακλεωνιτών (PG 41,633-636).
8. Τό γαλακτώδες ύγρο πού ρέει, όταν χαράσσωμε τό δένδρο βάλαμμο.
9. Έδώ τελειώνει τό άρχαίο έλληνικό κείμενο: και άρχίζει τό λατινικό.

Κεφάλαιο ΚΒ'

1. Ψα 32,6.
2. Ίω 1,3.
3. Μθ 22,32· Μρ 12,26· Ακ 20,37.
4. Έφ 1,21· Κλ 2,10. Μέ τή λέξι «'Αρχή» οί Ουαλεντινιανοί απέδιδαν τό Νοϋ.
5. Έφ 1,3.
6. Δηλαδή, τό σϋμα τοϋ ανθρώπου, γιά τό όποιο έλεγαν οί αίρετικοί ότι δέν θά άναστηθῆ. Βλ. βιβλ. Ε',5-6.

Κεφάλαιο ΚΓ'

1. Πρξ 8,9-11.
2. Πρξ 8,18.
3. Πρξ 8,19.
4. Πρξ 8,20-21.23.
5. Πρβλ. Θεοδωρήτου· «Και Ίουδαίοις μὲν ὡς Υἱὸν φανῆναι, πρὸς δὲ Σαμαρείτας ὡς Πατέρα κατεληλυθέναι. ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ὡς Πνεῦμα ἅγιον ἐπιφοιτήσαι» (Αἰρετικῆς κακομυθίας, Λόγος πρῶτος, κεφ. Α', ΡG 83,344D).
6. Λυρικός ποιητής ἀπὸ τὴν Ἰμέρα τῆς Σικελίας. Τό ὄνομά του ἦταν Τεισίας, ὠνομάσθηκε δὲ Στησίχορος, διότι «ἔστησε τὸν χορὸν»· συγκεκριμένως πρόσθεσε τὴν ἐπωδὸ στὴν παραδοσιακὴ χορικὴ ποίησι. Λέγεται ὅτι, ὅταν κάποτε κατηγορήσε στὰ ποιήματά του τὴν Ἑλένη ὡς ὑπαίτιο τοῦ τρωικοῦ πολέμου, τὸν τύφλωσαν ὁ Κάστωρ καὶ ὁ Πολυδεύκης. Στὸ τέλος, ὁμως, ἔψαλε τὴν «Παλινωδία» καὶ τότε ἀνέκτησε τό φῶς του. Οἱ κριτικοὶ τῆς ἀρχαιότητος τὸν θεωροῦσαν ὡς μεγάλο συνθέτη λυρικῶν ποιημάτων, πού τραγουδοῦσε χορωδία μὲ μουσικὴ συνοδεία καὶ ἐρμηνεύονταν μὲ κατάλληλο χορὸ.
7. Ακ 15,46· Μθ 18,12-13.
8. Βλ. σημείωσι 7 τοῦ 13ου κεφαλαίου.
9. Βλ. τὴν ὡς ἄνω σημείωσι.
10. Α' Τι 6,20.
11. Βλ. καὶ Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Γ', 26,1· «Σίμωνα τὸν μάγον Μένανδρος διαδεξάμενος... ἦν καὶ οὗτος Σαμαρεὺς, εἰς ἄκρον δὲ γοητείας οὐκ ἔλαττον τοῦ διδασκάλου προελθὼν...» (ΒΕΠ 19,269, 34έ.).
12. Κατὰ τὸν Θεοδώρητο (ἐ.ά. κεφ. Β'· ΡG 83,345C) στάλθηκε ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκείνη Δύναμι. Κατὰ τὸν Εὐσέβιο (ἐ.ά.) στάλθηκε «ἐξ ἀοράτων Αἰώνων».

Κεφάλαιο ΚΔ'

1. Ὁ Ἐπιφάνιος (ξ.ά. αἰρ. 23, κεφ. Α'· ΡG 41,297) καὶ ὁ Θεοδώρητος (ξ.ά. κεφ. Γ'· ΡG 83,348A) τὸν ὀνομάζουν Σατορνίλο· ὁ δὲ Εὐσέβιος (Ἐκκλησι. Ἱστορία, Δ', 7,3· ΒΕΠ 19,286,10) τὸν ὀνομάζει Σατορνίνο. Τόσο ὁ Εὐσέβιος, ὅσο καὶ ὁ Ἐπιφάνιος τὸν συνδέουν μὲ τό Βασιλεΐδη καὶ τοὺς χαρακτηρίζουν ἀμφοτέρους ὡς προερχομένους ἀπὸ τό Μένανδρο.
2. Πρβλ. Θεοδωρήτου (ἐ.ά.)· «Οὗτος, τῷ Μενάνδρῳ παραπλησίως, ἕνα ἔφησεν εἶναι Πατέρα παντάπασιν ἄγνωστον· τοῦτον δὲ ἀγγέλους δημιουργῆσαι καὶ τὰς ἄλλας δυνάμεις· ἐπὶ δὲ τινὰς ἐκ τούτων τὸν κόσμον ποιῆσαι». Καὶ ὁ Ἐπιφάνιος (ἐ.ά.)· «Ἐπὶ δὲ τινὰς τὸν κόσμον πεποιηκέναι καὶ τὰ ἐν αὐτῷ».
3. Γε 1,26.
4. Μθ 27,32· Μρ 15,21· Ακ 23,26.

5. Διότι ἀρνούνταν τὴν ἀνάστασι τῶν σωμάτων.
6. Πρβλ. Θεοδορήτου: «Τὰς δὲ προφητείας καὶ αὐτὰς ὑπ' ἀγγέλων ἐφήσε γεγενῆσθαι, τὸν δὲ νόμον ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος τεθῆναι τῶν Ἰουδαίων» (ξ.ά. κεφ. Δ' PG 83,349B).
7. Ἀναμφιβόλως μὲ τὸ «καὶ αὐτοὶ» ὑπονοεῖ τὸ Σίμωνα τὸ μάγο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο παρέλαβαν οἱ Βασιλειδιανοὶ αὐτὴ τὴ διδασκαλία τους. Ὁ Σίμων χρησιμοποιοῦσε μαγείες καὶ εἰκόνες. Τέτοιες χρησιμοποιοῦσαν καὶ αὐτοί. Ἀπεικόνιζαν, μάλιστα, σὲ πολύτιμους λίθους διάφορα πρόσωπα ποὺ τὰ ἐπλασαν ἀπὸ δεισιδαιμονία, ὅπως ἐκείνον τὸν περίφημο ΑΒΡΑΞΑΣ.
8. Ὁ Θεοδώρητος (ξ.ά.) λέγει: «Τὸν δὲ Σωτῆρα καὶ Κύριον Κανλακαῦαν ὀνομάζουσι» (PG 83,349C). Ὁ Ἐπιφάνιος (ξ.ά. αἰρ. 25, κεφ. Γ' PG 41,324C) λέγει ὅτι τὸ «Κανλακαῦχ» ἦταν ὄνομα κάποιου «ἀρχοντος». Τὸ σίγουρο εἶνε ὅτι τὸ ἐπλασαν οἱ αἰρετικοὶ γιὰ νὰ προκαλοῦν τὸν τρόμο στοὺς ἀφελεῖς μὲ τὸ ἀσυνήθιστο τοῦ ὀνόματος. Κατὰ τὸν Ἐπιφάνιο (ξ.ά. PG 41,325B) «Κανλακαῦχ γὰρ ἐν τῷ Ἡσαΐα γέγραπται. λέξεις τις οὐσα ἐν τῇ δωδεκάτῃ ὀράσει. ἐνθα λέγει· Ἰλὶψιν ἐπὶ θλίψει, ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι. Ἔτι μικρόν, ἔτι μικρόν προσδέχου». Ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ἑβραϊκὰ ῥήματα τελειότατα ἐνταῦθα παραθῆσομαι αὐταῖς λέξεσιν. ὡς ἐστὶ γεγραμμένον. Τὸ γὰρ Σαυλασαῦ σαυλασαῦ ἐρμηνεύεται Ἰλὶψιν ἐπὶ θλίψιν'. Κανλακαῦχ κανλακαῦχ, ἐλπίς ἐπ' ἐλπίδι'. Ζηρησάμ ζηρησάμ· ἔτι μικρόν ἔτι μικρόν προσδέχου».
9. Πρβλ. Θεοδορήτου: «Εἶναι δὲ τὸν ἀρχοντα αὐτῶν φησιν Ἀβρασᾶξ· ἡ γὰρ ψῆφος τοῦ ὀνόματος τῶν τξε' οὐρανῶν σημαίνει τὸν ἀριθμόν» (ξ.ά. PG 83,349C). Καὶ ὁ Ἐπιφάνιος ὁμιλεῖ περὶ Ἀβρασᾶξ. Οἱ Λατίνοι, ὁμως, γράφουν «Abraxas». Ἐπειδὴ ἡ ἀριθμητικὴ σημασία τῶν γραμμάτων αὐτῆς τῆς λέξεως εἶνε τριακόσια ἐξήντα πέντε, ἔλεγον ὅτι τὸ ὄνομα αὐτό εἶνε τοῦ πρώτου καὶ ἐξαιρέτου οὐρανοῦ. Ὁ Τερτυλιανός (De praescriptionibus, κεφ. 46· PL 2,62A) καὶ ὁ Ἱερώνυμος (Comment. in Amos, lib. I, cap. III· PL 25, 1018D) λέγουν ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀποκαλοῦσαν οἱ ὄπαδοί τοῦ Βασιλείδου τὸν ὑψιστο, τὸν παντοδύναμο Θεό. Ἐπειδὴ δὲ θεωροῦσαν ὡς μαγικὴ αὐτὴν τὴ λέξι, κατασκευάζαν πολυτίμους λίθους, ποὺ ἔφεραν τὸ ὄνομα καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ «Ἀβραᾶξ» καὶ τοὺς χρησιμοποιοῦσαν ὡς ἀλεξίτηρια τοῦ κακοῦ.

Κεφάλαιο ΚΕ'

1. Πρβλ. Πλάτωνος, Φαῖδρος 247c, 248a.
2. Ρω 3,8.
3. Λκ 12,58–59· Μθ 5,25–26.
4. Θεοδορήτου, ξ.ά. κεφ. Ε' (PG 83,352C).
5. Ὁ Αὐγουστίνος (De haeresibus· PL 42,27) γράφει ὅτι ἡ Μαρκελλίνα, ὄπαδός τοῦ Καρποκράτους, λάτρευε καὶ προσέφερε θυμίαμα στὶς εἰκόνες τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Παύλου, τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πυθαγόρα.

Κεφάλαιο ΚΣΤ'

1. Πρβλ. Μθ 3,16· Μρ 1,10· Λκ 3,22· Ἰω 1,32.
2. Πρβλ. Εὐσεβίου: «Ὅντι δὲ τοῦ μὲν ἀποστόλου ἀμπαν τὰς ἐπιστολὰς ἀρνητέας ἡγοῦντο εἶναι δεῖν, ἀποστάτην ἀποκαλοῦντες αὐτὸν τοῦ νόμου. Εὐαγγελίῳ δὲ μόνῳ τῷ καθ' Ἑβραίους λεγομένῳ χρώμενοι, τῶν λοιπῶν σμικρὸν ἐποιοῦντο λόγον» (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Γ', 27,4· ΒΕΠ 19, 270, 32–35).
3. Πρξ 6,3.
4. Ἀπ 2,6.

Ἐπικράτησε ἡ παράδοσι νὰ θεωροῦνται οἱ Νικολαῖτες ὄπαδοί τοῦ Νικολάου, ἐνός τῶν ἐπτά διακόνων, ὁ ὁποῖος, κατ' αὐτὴν τὴν παράδοσι, ἔθεσε σὲ κοινὴ χρῆσι τὴν ὠραία γυναῖκα του. Ἡ πρώτη μαρτυρία αὐτῆς τῆς παραδόσεως ἀπαντᾷ σὲ ἀπόκρυφα καὶ ἔκτοτε ἐπαναλαμβάνε-

ται σέ συγγραφείς, όπως στον Ειρηναίο, στον Ευσέβιο, στον Επιφάνιο.

Δέχομαι την άποψη του καθηγητού Σάκκου ότι αυθεντική έρμηνεία των Νικολαϊτών έχουμε στην ίδια την Καινή Διαθήκη και συγκεκριμένως στην 'Αποκάλυψη (2, 14-15), όπου ο 'Ιωάννης χρησιμοποιεί τό παράδειγμα του Βαλαάμ και μεταφράζει τό όνομα Βαλαάμ Νικόλαος, διότι αντί Βαλααμίτες λέγει Νικολαΐτες. Οί απόστολοι, οί όποιοι καταπολεμούν τούς Νικολαΐτες, Πέτρος, 'Ιούδας, 'Ιωάννης, αντί νά δώσουν τήν περιγραφή τους, δίδουν όνόματα πού τούς έκφράζουν και τούς χαρακτηρίζουν. Έτσι όνομάζονται μέ τό όνομα του Κάιν γιά τά έγκλήματά τους, του Κορέ γιά τήν άνταρσία πρós τήν 'Εκκλησία και του Βαλαάμ διότι γιά φιλαργυρία ώθούσαν τούς όπαδούς των στη διαφθορά.

Κεφάλαιο ΚΖ'

1. Καλύτερα «*όγδοος*». Και ό ίδιος ό Ειρηναίος (Γ', 3,3), όπως διασώζει ό Ευσέβιος ('Εκκλησι. 'Ιστορία, Ε', 6,4· ΒΕΠ 19,325,14-19), λέγει ότι «*έκτος από τών άποστόλων καθίσταται Ξύστος, μετά δέ τούτον Τελεσφόρος, ός και ενδόξως έμαρτύρησεν· έπειτα 'Υγίνος, είτε Πίος, μεθ' όν 'Ανίκητος. Διαδεξαμένου τόν 'Ανίκητον Σωτήρος, νών δωδεκάτω τόπω τόν τής επισκοπής από τών άποστόλων κατέχει κληρον 'Ελεύθερος*». Αντιθέτως ό 'Επιφάνιος (έ.ά. αϊρ. 41, κεφ. Α και 42, κεφ. Α· ΡG 41,692C, 696D) κατατάσσει τόν 'Υγίνο ένατο στη σειρά. Θά μπορούσαμε νά πούμε ότι ένατος είνε ό 'Υγίνος, άν άριθμήσωμε τόν Πέτρο, και όγδοος, άν τόν παραλείψωμε. 'Αλλά όπωσδήποτε ήταν συνήθεια νά μή κατατάσσουν τούς άποστόλους στους επισκοπικούς καταλόγους. Αυτό, άλλωστε, φαίνεται και από τά δύο χωρία του Ειρηναίου. 'Ασφαλέστερο και πιο ταιριαστό στά όσα γράφει ό Ειρηναίος είνε νά γραφή «*όγδοος*» αντί «*ένιατος*».
2. Ευσεβίου, 'Εκκλησιαστική 'Ιστορία, Δ', 11,2 (ΒΕΠ 19,289,37).
3. 'Εκτενέστερα περί αυτών βλ. 'Επιφανίου, έ.ά. αϊρ. 42, κεφ. ΙΑ' (ΡG 41,712-720).
4. Αναφέρεται στό χωρίο Ακ 10,21· «*Έξομολογοῦμαί σοι, πάτερ. Κύριε του ούρανου και της γης*», τό όποιο ό Μαρκίων διάβαζε: «*Έξομολογοῦμαί σοι, Κύριε του ούρανου*».
5. 'Υπονοεί τό έργο του «*κατά Μαρκίωνος*», γιά τήν έκδοσι του όποιο κάνει ό ίδιος λόγο και στό 3ο βιβλίο, κεφ. 12 §12. 'Ο Ευσέβιος, άλλωστε, μάς λέγει ότι «*επήγγελλται έκ τών Μαρκίωνος συγγραμμάτων αντιλέξιν αυτώ έν ιδίω σπουδάσματι*» ('Εκκλησιαστική 'Ιστορία, Ε', 8, 9· ΒΕΠ 19,328,3-4).

Κεφάλαιο ΚΗ'

1. Ευσεβίου 'Εκκλησιαστική 'Ιστορία, Δ', 29, 2 (ΒΕΠ 19,309,32έ).

Κεφάλαιο ΚΘ'

1. Πρβλ. 'Επιφ. «*Έν ένί γάρ χρόνω οὔτοι πάντες ώς υύκητες έκ γης άνεβλάστησαν*» (έ.ά. αϊρέσ. 31, κεφ. Ι· ΡG 41,473B).
2. 'Εξ 20,5· 'Ησ 45,5-6· 46,9.

Κεφάλαιο Λ'

1. Είνε οί Σηθιανοί κατά τόν Θεοδώρητο, τούς όποίους, λέγει, μερικοί άποκαλούν 'Οφιανούς ή 'Οφίτες (έ.ά. κεφ. ΙΔ' ΡG 83,364C). 'Ο 'Επιφάνιος (έ.ά. αϊρέσ. 37 και 39· ΡG 41,641-653· 665-677) ξεχωρίζει τούς Σηθιανούς από τούς 'Οφίτες. Οί 'Οφίτες όνομάζονταν και Ναασηνοι από τήν έβραϊκή λέξι nachasch, πού σημαίνει φίδι.

2. Ο Θεοδώρητος λέγει περί αὐτῶν τῶν ὀνομάτων· «Ἐπέθεσαν δὲ καὶ τὰ ὀνόματα τοῖς προειρημένους υἱοῖς. τῇ Ἑβραίων χρησάμενοι γλώττῃ, ὧν ἐπιμνησθῆναι περιττὸν ἄρα ὑπέλαβον» (ἐ.ά. PG 83,365B).

Ἡ λέξι «Ἰαλδαβαώθ» κατὰ τὸ Δέρβο πιθανῶς παράγεται ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ λέξι γιαλδά=υἱός καὶ Βαχώθ=τοῦ χάους (Χριστιανικὴ Γραμματολογία, τόμος Β', σ. 226, Ἀθήναι 1904).

3. Γε 3,6.

4. Γε 4,8.

5. Γε 12,7.

6. Ἑπτὰ Δυνάμεις ἢ ἀγγέλους, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος παρακάτω. Ἡ συνάφεια τοῦ λόγου εὐνοεῖ περισσότερο τὴ λέξι «φῶτα» (lumina) ἀντὶ τῆς λέξεως «ἡμέρες» (dies) τοῦ κειμένου.

7. Α' Κο 15,50. Τὸ λατινικὸ κείμενο ἔχει τὴ λέξι «apprehendunt», ἢ ὁποία δύσκολα ἀποδίδει τὸ «κληρονομήσουσι».

8. Δηλαδή, ὁ Χριστός, ὁ ἀφθαρτος Αἰώνας, ἐνώθηκε μετὰ τὴ Σοφία, πού εἶνε ἡ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπτάδος.

9. Γε 3,1.

Κεφάλαιο ΛΑ'

1. Εἶνε οἱ Καϊανοὶ ἢ Καῖνοι ἢ Καῖνισταί. Περί αὐτῶν ὁ Ἐπιφάνιος (ἐ.ά. αἰρ. 38, κεφ. Α'· PG 41,653D) λέγει ὅτι· «Οὐδοὶ φασι τὸν Κάιν ἐκ τῆς ἰσχυροτέρας δυνάμεως ὑπάρχεν καὶ τῆς ἄνωθεν ἀθηνείας»· καὶ ὁ Θεοδώρητος (ἐ.ά. κεφ. ΙΕ')· «ἄλλοι δὲ...καὶ τὸν Κάιν φασιν ἐκ τῆς ἄνωθεν ἀθηνείας λελυτρώσθαι» (PG 83,368B).

2. «Υστερα» ὀνομάζεται ἡ μήτρα τῆς γυναικός. Ἡ λέξι αὐτὴ ἀνταποκρίνεται στὰ «πάθη» τῆς Ἀχαμώθ.

3. Πρβλ. Ἄσμα Ἀσμάτων 2,15· Λκ 13,32. Μετὰ τὴν «ἀλεπού» ὑπαινίσσεται τὴν πονηρίαν τῶν αἰρετικῶν.

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Προοίμιο

1. Α' Τι 6,20.
2. Δηλαδή, τῶν Γνωστικῶν, τοῦ Σίμωνος Μάγου, τῶν Νικολαϊτῶν καί τῶν ἄλλων, τούς ὁποίους ὠνόμασε «πατέρες καί προπάππους τῶν Οὐαλεντινιανῶν» (Α', 31,3).

Κεφάλαιο Α'

1. Ψα 145,6.

Κεφάλαιο Β'

1. Πρβλ. Ἐπιφανίου, Πανάριος, αἰρ. 33, κεφ. 2 (PG 41,556C) ὅσα λέγει γιά τίς ἀνοησίες τοῦ Πτολεμαίου· «*Τοῦτο γάρ οὐκ ἂν οὐδέ ἐπὶ ἀνθρώπῳ λαμβάνοιτο παρά τινι τῶν ἐχόντων ἐρρωμένην τὴν διάνοιαν, μήτι γε ἐπὶ Θεοῦ*».
2. Ἰω 1,3.
3. Ἀναφέρεται στό χωρίο Γε 1,1· «*Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*», ὅπου συνηγορεῖται καὶ ὁ Λόγος ὡς Δημιουργός, λόγῳ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως μέ τόν Πατέρα. Πρβλ. Τερτυλλιανοῦ, *Adversus Praxeam* (PL 2,177ε.) καί Ἰλαρίου Πικταβίου, *De Trinitate* (PL 10,108C–110A).
4. Ψα 32,9· 148,5.
5. Ἄρ 12,7· Ἐβ 3,5.
6. Γε 1,1.
7. Ἐφ 1,3.
8. Ἐφ 4,6.

Κεφάλαιο Ε'

1. Στό πρῶτο κεφάλαιο
2. Στά κεφάλαια 2, 3, 4
3. Λκ 15,4· Μθ 18,12–13
4. Ἰλ Δ 43

Κεφάλαιο ΣΤ'

1. Μθ 11,27· Λκ 10,22
2. Δηλαδή, ὅλες τίς δυνάμεις τοῦ σκότους. Τούς δαίμονες συχνά τούς ἀποκαλεῖ ἀποστάτες καί τό διάβολο ἀρχηγό τῆς ἀποστασίας. Βλ. σχετικῶς Γ', 23, 3 καί Δ', 41, 2

Κεφάλαιο Ζ'

1. Βλ. Α', 4, 1.
2. Βλ. Α', 1, 1-2.
3. Μθ 25,41.

4. Δα 7,10. Κατά τούς Ο' τό χωρίο εἶνε: «*Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῶ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν αὐτῶ*». Ὁ Κλήμης Ρώμης τό παραθέτει ἀντιστρόφως: «*Μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν αὐτῶ, καὶ χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῶ*» (Ἐπιστολή Α' πρὸς Κορινθίους, κεφ. 34· PG 1,276B). Ἐτσι ἀκριβῶς τό παραθέτουν ὁ Γρηγόριος Νύσσης (ὁμιλία 8η στὸν Ἐκκλησιαστή· PG 44,748D) καὶ ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (Ἐπιστολή εἰς τό ἅγιον Σύμβολον· PG 77,309A).

Κεφάλαιο Η'

1. Κεφ. 2 καὶ 5 τοῦ αὐτοῦ βιβλίου.

Κεφάλαιο Θ'

1. Πρβλ. Μθ 5,16.45· 6,9.
2. Πρβλ. Ρω 1,19-20.
3. Κεφ. 23ε.
4. Ρω 1,25. Γα 4,8.
5. Ἦσ 45,5-6· 46,9.

Κεφάλαιο Ι'

1. Βλ. Α', 8, 1
2. Στό Α', 21, 5 τὴν ὀνομάζουν γυναῖκα πού προῆλθε ἀπὸ γυναῖκα. Ὅπως τὴ Σοφία τὴν ὀνομάζουν ἄλλοτε ἀρρενόθηλυ, ἄλλοτε ἄνδρα καὶ ἄλλοτε γυναῖκα, ἔτσι καὶ τὴν Ἀχαμῶθ τὴν ὀνομάζουν Κύριο, ἄλλοτε δέ ἀρρενόθηλυ καὶ ἄλλοτε γυναῖκα.
3. Λκ 18,27

Κεφάλαιο ΙΑ'

1. Ὑπαινίσσεται τό *Κένωμα* καὶ τὴ *Σκιά* τῶν αἰρετικῶν.
2. Ἦσως ὁ Εἰρηναῖος νά ἔχη ὑπ' ὄψιν του μία παραλλαγή τοῦ ἐξῆς μύθου τοῦ Αἰσώπου: «*Κύων κρέας φέρων ποταμὸν διέβαινε. Θεασάμενος δὲ τὴν ἑαυτοῦ σκιάν κατὰ τοῦ ὕδατος ὑπέλαβεν ἕτερον κύνα εἶναι, μεῖζον κρέας κατέχοντα, καὶ ἀφείς τὸ ἴδιον ὥρμησε τὸ ἐκείνου λαβεῖν. Συνέβη δὲ αὐτὸν ἀπολέσαι ἀμφοτέρων, τὸ μὲν, διότι οὐδὲν ἦν, τὸ δὲ, ὅτι ὁ κατεῖχεν ὑπὸ τοῦ ρεύματος κατεσύρη.*»
Ὁ μῦθος πρὸς τούς πλεονεκτοῦντας, οἵτινες πλειοτέρων ἐπιθυμοῦσιν καὶ ἅ ἔχουσιν ἀπολοῦσιν». (Βλ. Corpus Fabularum Aesopicarum, Volumen prius, fabula 136C(II), Teubner 1970, σ. 161).

Κεφάλαιο ΙΒ'

1. 1ο κεφάλαιο
2. Ὅποια εἶνε ἡ Σιγή, τέτοιος εἶνε καὶ ὁ Λόγος. Ἐάν αὐτός εἶνε «*ἐνδιάθετος*», ἐσωτερικός, ἐσω-

τερική θά εἶνε καί ἐκεῖνη, καί γι' αὐτό κανένα ἀπό τά δύο δέν μπορούμε νά ποῦμε ὅτι βγαίνει ἐξω.

3. Βιβλίο Α', 2,4-5.
4. Πρβλ. Α', 2, 5, ὅπου λέγει ὅτι ὁ Μονογενής πρόβαλε ἄλλη συζυγία, τόν Χριστό καί τό ἅγιο Πνεῦμα. Καί λίγο παρακάτω λέγει ὅτι ὁ Μονογενής πρόβαλε τόν Χριστό.
5. Λκ 3,23
6. Μθ 10,1-2· Μρ 3,14· Λκ 6,13.

Κεφάλαιο ΙΓ'

1. Ὑπαινίσσεται τό χωρίο Ἦσ 55,8: «*Οὐ γὰρ εἰσιν αἱ βουλαί μου ὡσπερ αἱ βουλαί ὑμῶν. οὐδ' ὡσπερ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν αἱ ὁδοί μου, λέγει Κύριος.*»
2. Πρβλ. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Κατήχησις Στ': «*Ὅμοιον αἰ ἐναντῶ ὄντα...μονοειδῆ τὴν ὑπόστασιν...Ὅκ ἐν μέρει ἐλαττούμενος, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ὁμοιος ὢν αὐτὸς ἐναντῶ*» (PG 33,548C-549A).
3. Πρβλ. Κυρίλλου Ἱεροσολύμων (ἐ.ἀ): «*Ὅλος ὢν ὀφθαλμῶς καὶ ὄλος ἀκοῆ καὶ ὄλος νοῦς.*»
4. Μθ 7,7· Λκ 11,9.

Κεφάλαιο ΙΔ'

1. Ἡ ἱστορία μᾶς παραδίδει πέντε ἄνδρες μὲ αὐτὸ τό ὄνομα. Ἐδῶ μᾶλλον πρόκειται γιὰ τόν Ἀντιφάνη, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς ὀνομαστότερους ποιητὰς τῆς Μέσης κωμωδίας (405 – 333 π.Χ.). Συνέγραψε μεγάλο ἀριθμὸ κωμωδιῶν (265 ἢ κατ' ἄλλους 365). Λέγεται ὅτι ἦταν εὐφυέστατος καί ἱκανώτατος τεχνίτης. Τὰ ἔργα του γενικῶς παρουσιάζουν ρητορικό πάθος μᾶλλον, παρά ποιητικὴ ἀξία, εἶνε δέ γραμμένα σέ λαμπρὰ ἀττική διάλεκτο.
Τό ἔργο «*Θεογονία*», τό ὁποῖο μνημονεύει ἐδῶ ὁ Εἰρηναῖος, εἶνε ἀμάρτυρο. Ὁ Ἀθηναῖος μνημονεύει (15.666f-667b· 15.667a· 11.487d) ἐνός ἔργου, «*Ἀφροδίτης γοναί*» τοῦ Ἀντιφάνους. Πρόκειται ἀρά γε περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου;
2. Οἱ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἠθοποιοί. Ἡ ἐρμηνεία τῆς λέξεως «*ὑποκριτής*» ἀπὸ τό «*ἀποκριτής*» (=αὐτός πού ἀπαντᾷ σέ κάποιον) δέν εἶνε τόσο σίγουρη, ὅσο ὑποστηρίζεται. Ἀπὸ ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Πινδάρου (140b) καί ἀπὸ τόν Τίμαιο τοῦ Πλάτωνος (72b), γίνεται πιθανώτερη ἡ σημασία: ὑποκριτής=ἐρμηνευτής, ἐξηγητής (Albin Lesky, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας, μετάφρασις Ἀγαπητοῦ Τσοπανάκη, Θεσ/νίκη 1972², σελ. 334-335).
3. Δύσκολα μπορούν μόνον οἱ στίχοι τῆς Ἰλιάδος (Ξ 201, 246) γιὰ τόν Ὠκεανό ὡς ἀρχὴ τῶν θεῶν καί τῶν πραγμάτων νά ἐδῶσαν τὴν ὠθησι στό Θάλῃ γι' αὐτὴν τὴ θεωρία του. Πρέπει νά δεχθοῦμε καί τὴν ἐπίδρασι αἰγυπτιακῶν καί βαβυλωνιακῶν ἀντιλήψεων, ἐφ' ὅσον οἱ πληροφορίες γιὰ τὴν παραμονὴ του στὴν Αἴγυπτο εἶνε ἀξιόπιστες (ἐ.ἀ. σ. 247).
4. Πρβλ. Ἰλ Ξ 201, 246.
5. Μέσα στό «*ἄπειρο*» περιελάμβανε καί αὐτό πού εἶνε ἀπέραντο καί αὐτό πού εἶνε ἄμορφο. Αὐτό τό ἄπειρο δέν εἶνε οὔτε ἓνα ὑλικά καθωρισμένο στοιχεῖο οὔτε ἓνα μῖγμα, στό ὁποῖο ἐξ ἀρχῆς περιλαμβανόταν τό κάθε τι. Εἶνε ἀθάνατο καί ἀφθαρτο, συγχρόνως, ὁμως, καί «*ἀγένη-τον*». Καί καθὼς τὰ περιλαμβάνει ὅλα, τό ἄπειρο εἶνε ἡ θεότητα. Ἀπὸ αὐτό τό ἄπειρο καί ἀνεχώριστο χωρίζονται οἱ γενεσιουργοὶ σπόροι, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους γεννιέται τό κάθε τι (Albin Lesky, μν. ἔρ. σ. 248).
6. Παραδεχόταν ὅτι ὅλα τά ὄντα καί ὁ κόσμος ὡς σύνολο δημιουργήθηκαν ἀπὸ ἄπειρα στοιχεῖα, τά ὁποῖα ἀπεκάλεσε «*σπέρματα*». Αὐτά συνενούμενα σχηματίζουν τά πράγματα – ὄντα καί ἀποχωριζόμενα προκαλοῦν τὴν ἐξαφάνισί τους. Ἐπιζητώντας δέ νά βρῆ αἰτία ἀνώτερη καί ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ὕλη, ἀνεῦρε τό «*Νοῦ*», ὁ ὁποῖος κατ' αὐτὸν ἦταν ἄυλος, ἀσώματος, βάσι τῆς κινήσεως καί πλάστης τοῦ κόσμου.

7. Ο Δημόκριτος μαζί με τό Λεύκιππο δέχονται ως μόνα στοιχεία, από τά όποία άποτελείται ό κόσμος, τά άτομα και τό κενό. Άτομα δέ είνε τά ελαχιστότατα τμήματα τής ύλης, πέραν τών όποίων δέν είνε δυνατή ή κατάτμησι αυτής. Είνε άφθαρτα και άβραυστα και μη δεκτικά περιαιρέω διαίρέσεως.
8. Κατά τόν Έπίκουρο τό σύμπαν συνίσταται από δύο στοιχεία: τά σώματα και τό κενό. Τά σώματα είνε σύνθετα και άπλά, τών δέ συνθέτων τά συστατικά είνε τά άτομα, άδιαίρετα και άμετάβλητα. Τά άτομα κινούνται αιωνίως και από τήν πρόσκρουσι αυτών μεταξύ τους δημιουργούνται στρόβιλοι, από τούς όποιους προκύπτουν οί κόσμοι. Τά μεταξύ τών διαφόρων κόσμων κενά όνομάζει «μετακόσμια»: είνε δέ οί τόποι όπου κατοικούν οί θεοί.
9. Ο Έμπεδοκλής δεχόταν πολλές «ουσίες», άγέννητες, άφθαρτες και άμετάβλητες, οί όποιες, όταν ένωθούν, παράγουν τή γέννησι και, όταν χωρισθούν, παράγουν τή φθορά. Οί ουσίες αυτές ποσοτικώς διαιρούνται σε τέσσερα στοιχεία: τό πύρ, τόν άέρα, τό ύδωρ, τή γή. Υπάρχουν δύο δυνάμεις πού κινούν τά στοιχεία αυτά: μία, ή όποία ένώνει και όνομάζεται φιλότης, στοργή ή άρμονία και μία, ή όποία χωρίζει και όνομάζεται νείκος ή κότος.
10. Άποτελούσαν ιδιαίτερη φιλοσοφική σχολή, ή όποία ιδρύθηκε κατά τόν 4ο π.Χ. αιώνα. Η όνομασία τής σχολής προήλθε από τήν Ποικίλη Στοά, πού βρισκόταν στην άγορά τών Άθηνών και όπου ό ιδρυτής τής στωικής σχολής Ζήνων ό Κιτιεύς δίδαξε λίγο μετά τήν έγκατάστασι του στην Άθήνα τό 312 π.Χ.
11. Πρβλ. Ησιόδου, Έργα και ήμέραι, 79-82 «...έν δ' άρα φωνήν θηκε θεών κηρυξ, όνόμηνε δέ τήνδε γυναικα Πανδώραν, ότι πάντες 'Ολύμπια δώματ' έχοντες δώρον έδώρησαν, πημ' άνδράσιν αλφηστήσιν».
12. Καυχώνταν ότι γεννήθηκαν από σπέρμα άγγέλων και είνε τά σπέρματα έκλογής.
13. Η διδασκαλία τών Κυνικών άποτελεί εξέλιξι τών ευδαιμονιστικών αντίληψεων του Σωκράτους, ό όποιος ύπεστήριξε ότι ή ευδαιμονία στηρίζεται αποκλειστικώς στην άρετή, ή όποία, ως γνώσι του τί είνε άγαθό, άποτελεί και τό μοναδικό σκοπό τής ζωής. Άλλά τό κυνικό περί άρετής ιδεώδες ήταν άπλως άρνητικό. Δίδασκε τήν άπάρνησι όλων τών επιθυμιών, τήν άπαλλαγή από όλες τίς άνάγκες και τήν περιφρόνησι πρός κάθε μάθησι. Η άρετή είνε τό μοναδικό άγαθό και ή άκολασία τό μοναδικό κακό. Ό,τιδήποτε άλλο, πλούτος ή πτώχεια, ήδονή ή πόνος, έλευθερία ή δουλεία, υγεία ή ασθένεια, ζωή ή θάνατος είνε άδιάφορα.
14. Πρβλ. τό του Πλουτάρχου «Πυθαγόρας Μνησάρχου. Σάμος, ό πρώτος φιλοσοφίαν τούτω τώ ρήματι προσαγορεύσας, άρχάς τούς αριθμούς και τās συμμετρίας τās έν τούτοις, άς και άρμονίας καλεί, τά δέ εζ' άμφοτέρων σύνθετα στοιχεία, καλούμενα δέ γεωμετρικά. Πάλιν δέ τήν μονάδα και τήν άόριστον δνάδα έν ταίς άρχαίς. Σπεύδει δέ αύτώ τών άρχών, ή μέν επί τώ ποιητικόν αυτιον και είδικόν, όπερ έστι νοϋς ό θεός, ή δέ επί τώ παθητικόν τε και υλικόν, όπερ έστιν ό ορατός κόσμος» (Περί τών άρεσκόντων φιλοσόφοις φυσικών δογμάτων, βιβλ. α', κεφ. γ', 876E).
15. Δηλαδή, τής ύλης, διότι ύπόκειται σε κάθε μορφή ή ύποκαθίσταται από κάθε μορφή είτε σχήμα.
16. Λέγεται επί λέξεων μέ καλή σημασία, πού χρησιμοποιούνται αντί εκείνων πού έχουν κακή σημασία: π.χ. Εϋμενίδες αντί Έρινύες, Πόντος Εϋξείνος αντί άξεινος. «'Αντίφρασις έστι λόγος δι' έναντίον τό έναντίον σημαίνων, ως όταν τις τόν τωφλόν βλέποντα λέγη» (L.S.) και «'Αντίφρασις έστι λέξις διά τό έναντίον ή παρακειμένον τό έναντίον παριστώσα»: ως όταν κατ' εύφημισμόν τήν χολήν ήδεϊαν λέγωμεν και τās Έρινύς Εϋμενίδας (L.S. στη λ. «παρακειμαία»).
17. Α' Τι 6,20. Τό παραδεδεμένο κείμενο τής Κ. Διαθήκης έχει «Τās βεβήλους κενοφωνίας τής ψευδώνύμου γνώσεως». Πρβλ. πώς παραθέτει ό Χρυσόστομος τό χωρίο Β' Τι 2,16: «Τās δέ βεβήλους καινοφωνίας περιστασιν» (PG 62,626D).
18. Μθ 11,27· Λκ 10,22.

Κεφάλαιο ΙΕ'

1. Τά τῆς προβολῆς τῶν Αἰώνων.

Κεφάλαιο ΙΣΤ'

1. Προτιμῶ-ὅπως καί ἄλλοι-τῆ γραφή «quod est» ἀντί «quae est», ὡς ἀναφερόμενο στό Πλήρωμα καί ὄχι στήν Ὁγδοάδα. Τό νόημα εἶνε ὅτι τό τριακόσια ἐξήντα πέντε εἶνε περισσότερο ἀπό σαράντα πέντε Ὁγδοάδες (45×8=360).

Κεφάλαιο ΙΖ'

1. Ἀναφέρεται στόν παραλήπτη τοῦ ἔργου.
2. Α' Κο 15,41.
3. Πρβλ. Α', 2, 2.
4. Ἰω 10,38· 14,10.11.20.
5. Ἰω 9,1έ.
6. Α' Πε 1,12.

Κεφάλαιο ΙΗ'

1. Μθ 7,7· Λκ 11,9.
2. Δηλαδή, τῆς Σοφίας, τοῦ παθητοῦ Αἰῶνος, πού, μολονότι ἦταν θῆλυς Αἰῶνας, θεωρεῖται ὡς πατέρας τῆς Ἐνθυμήσεως, ἡ ὁποία πάλι ἦταν ἡ Μητέρα τῶν Οὐαλεντινιανῶν. Παρακάτω (§7) ἀναφέρεται ὡς πατέρας τῆς Μητέρας τους, δηλαδή, παπποῦς τῶν Οὐαλεντινιανῶν. Πρβλ. Α', 5,1.
3. Βλ. Μενάνδρου, Μισούμενος, 304-310. Ὁ Μενάνδρος (342/41-291/90 π.Χ.) ὑπῆρξε ὁ μοναδικός ποιητής τῆς Νέας κωμωδίας καί ὁ πιό σημαντικός ἐκπρόσωπός της. Τά ἔργα του, πολλά τῶν ὁποίων σώζονται μέχρι σήμερα, ἐπηρέασαν ἀκόμη καί Λατίνους κωμικούς. Τό θαυμασμό τῶν μεταγενεστέρων γιά τά ἔργα τοῦ Μενάνδρου τόν ἐξέφρασε χαρακτηριστικά Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος μέ τήν ἐξυπνη ἐρώτησί του: «*Ποιός ἦταν πού μιμήθηκε πραγματικά τόν ἄλλο, ὁ Μενάνδρος τῆ ζωῆ ἢ ἡ ζωῆ τῶ Μενάνδρου;*». Ἐπάνω ἀπό ὅλα τά βάζανα, τίς ταραχές καί τά πάθη στέκεται, κατά τόν ποιητή, ἄσειστη ἡ εἰκόνα τῆς ἀληθινῆς ἀνθρωπιᾶς, πού εἶνε τό πλέον γοητευτικό, τό πιό ὁμορφο πρᾶγμα: «*Ὡς χαρίεν ἐστ' ἀνθρωπος, ἀν ἀνθρωπος ἦ*».
4. Μθ 7,7· Λκ 11,9.
5. Πρβλ. Μθ 15,14· 23,16.24· Λκ 6,39.

Κεφάλαιο ΙΘ'

1. Μθ 12,36.
2. Πρβλ. Α', 6, 1.
3. Πρβλ. Α', 5, 6.
4. Πρβλ. Α', 2, 2.
5. Ἀπό τό χωρίο αὐτό μπορούμε νά συμπεράνωμε ὅτι ὁ Εἰρηναῖος εἶχε τῆ γνώμη πώς οἱ ψυχές εἶνε σωματικές, διότι περιγράφονται μέ κάποιο σχῆμα. Τήν ἀποψι αὐτή εἶχαν καί ἄλλοι παλαιοί συγγραφεῖς.
6. Α' Κο 15,53-54· Β' Κο 5,4.

7. Πρβλ. Α', 7, 3.
8. Πρβλ. Λκ 14,21.
9. Α' Κο 1,26-28.

Κεφάλαιο Κ'

1. Πρβλ. Α', 3, 3.
2. Μρ 5,25-34· Λκ 8,43-48.
3. Ψα 108,8· Πρ 1,20,26.
4. Έφ 4,8· Ψα 67,19.
5. Λκ 10,19.
6. Πρβλ. Β' Τι 1,10.
7. Μθ 10,24· Μρ 3,14-19· Λκ 6,13-16.
8. Πρβλ. Α', 4, 1.
9. Πρβλ. Α', 4, 5.
10. Μθ 26,24· Μρ 14,21· Λκ 22,22.
11. Μθ 26,24· Μρ 14,21.
12. Ίω 17,12.

Κεφάλαιο ΚΑ'

1. Λκ 10,1
2. Βλ. σημείωσι 11 τοῦ ΙΔ' κεφαλαίου τοῦ αὐτοῦ βιβλίου.
3. Βλ. Ἡσιόδου, Ἔργα καὶ ἡμέραι, 77-79. «*Ἐν δ' ἄρα οἱ στήθεσσι διάκτορος Ἀργεΐφοντης ψεύ-
δεα θ' αἰμυλίους τε λόγους καὶ ἐπικλοπον ἦθος τεύξε Διὸς βουλῆσι βαρυνκτύπου*». Τὰ λόγια αὐτὰ
προσαρμύζει ὁ Εἰρηναῖος στοὺς αἰρετικούς, οἱ ὅποιοι ἐξαπατοῦν μέ τὰ ψέματά τους τοὺς ἀν-
θρώπους.
4. Πρβλ. Α', 5, 6. Τό ὄνομα Ληθώ τό συνδυάζει ὁ Εἰρηναῖος μέ τό ρῆμα λήθω, τό ὅποιο εἶνε τύ-
πος ἰσοδύναμος μέ τό λανθάνω=διαφεύγω τήν προσοχή.
5. Β' Τι 4,3.
6. Πρβλ. Πινδάρου, Ὀλυμπιονίκος, 1,37-69. Ὁ Πέλοψ φερόταν ὡς γιός τοῦ Ταντάλου, βασι-
λέως τῆς Λυδίας, ὁ ὅποιος προκάλεσε τή μῆνη τοῦ Διός, διότι, μέ τήν ἀλαζονεία του νά
ἀποδείξη τήν ἔλλειψι παντογνωσίας τῶν θεῶν, τοὺς παρέθεσε ὡς ἔδεσμα τόν κατατεμαχι-
σμένο γιό του Πέλοπα. Ἀλλά ὁ Ζεὺς ἐπανεφέρε στή ζωῆ τόν Πέλοπα, ὁ ὅποιος μετέπειτα
κατέστη κυρίαρχος τῆς Πελοποννήσου καί τῆς ἔδωσε τό ὄνομά του (Περὶ τοῦ Πέλοπος
βλ. ἐπίσης Εὐριπίδου, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις, 1-2 καί Ὀμήρου, Ἰλιάδα Β 104).
7. Πρβλ. Α' Τι 4,2.

Κεφάλαιο ΚΒ'

1. Ὀνομάζονται «*σιωπηλοί*», διότι γεννήθηκαν ἀπό τή Σιγή.
2. Ἡσ 61,2.
3. Πρβλ. Ἄπ 2,24.
4. Ρω 2,6.
5. Μθ 5,45.
6. Ἡσ 5,12.
7. Ρω 8,36· Ψα 43,23.
8. Πρβλ. Δε 16,5-6.

9. Ίω 2,23.
10. Ίω 4,7–26.
11. Ίω 4,50.
12. Ίω 5,1–8.
13. Ίω 6,1–13
14. Ίω 11,43–44.54
15. Ίω 12,1.
16. Πρβλ. ΄Εξ 12,6· ΄Αρ 9,2–3· 28,16· Δε 16,1.
17. Λκ 3,23.
18. ΄Αρχαιοτάτη μαρτυρία του νηπιοβαπτισμού.
19. Πρβλ. Λκ 2,51.
20. Κλ 1,18.
21. Πρ 3,15.
22. Λκ 3,23.
23. Δηλαδή, ή ήλικία των τριάντα ετών χαρακτηρίζει τό σημείο μεταβάσεως από τή νεότητα στην ώριμότητα.
24. Εύσεβίου, ΄Εκκλησιαστική ΄Ιστορία, Γ΄, 23, 3 (ΒΕΠ 19, 265,1–3).
25. Ίω 8,56–57.
26. ΄Εσφαλμένη γνώμη του Ειρηναίου περί τής ήλικίας του ΄Ιησού. ΄Ίσως καί αὐτή τή γνώμη του έχει ύπ΄ ὄψιν ὁ Φώτιος (Μυριοβ. 120), όταν λέγει ὅτι στά συγγράμματα του Ειρηναίου «ή τής κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικά δόγματα ἀληθείας ἀκρίβεια νόθοις λογιμοῖς κιβδηλεύεται». Ὁ Παγίδας (΄Ιστορική Διδασκαλία, σελ. 158) λέγει «Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι οἱ λόγοι περί τής τεσσαρακονταετοῦς ήλικίας του Σωτήρος εἰσήχθησαν εἰς τό κείμενον ὑπό ξένης χειρός, ή παρεφθάρησαν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς αὐτῶν».
27. ΄Ιλ Δ, 1–2.

Κεφάλαιο ΚΓ΄

1. Πρβλ. Μρ 5,25–29· Λκ 8,43–44.
2. Λκ 13,16.
3. Ίω 5,5.

Κεφάλαιο ΚΔ΄

1. Στά ἐβραϊκά γράφεται **יְהוֹשֻׁעַ** (Yehoshua, Γιεχοσούα) καί, ἐπειδή τό jod σχεδόν ἐγγίζει τό μέσο των ἄλλων γραμμάτων, τό ὀνομάζει ὁ Ειρηναῖος μισό γράμμα.

2. Πρβλ. Α΄, 15, 2

3. ΄Η ἐβραϊκή καί ή φοινικική εἶνε σημιτικές γλώσσες, πού ἀνήκουν στό χαναναϊτικό κλάδο. Τό ἀλφάβητο τής πρώτης έχει ὡς πηγή του ἐκεῖνο τής δεύτερης. ΄Η φοινικική γραφή θεωρεῖται ή γραφή καταγωγῆς ὄλων των ἀλφαβητων.

΄Ένα από τά ἀρχαιότερα σωζόμενα μνημεῖα τής ἀρχαίας ή βιβλικῆς ἐβραϊκῆς εἶνε ή στήλη Μεσά (Mesha), βασιλιά τής Μωάβ (850 π.Χ.).

4. Στά ἐνδύματα του ἐβραίου ἀρχιερέως ἀνήκει καί τό κάλυμμα τής κεφαλῆς (mitsneseph, Ὁ κίδαρις· βλ. ΄Εξ 28,39). Αὐτό ἔφερε στό ἐμπρόσθιο μέρος του χρυσό ἔλασμα (Tsits), ἐπάνω στό ὁποῖο ὑπῆρχε ή ἐπιγραφή qadhosh ladhonay, καδώς λαδωνάι (=ἅγιος τῷ Κυρίῳ), δηλαδή ἀφιερωμένος στόν Θεό».

Σημειώτεον ὅτι τό προσωπικό ὄνομα του Θεοῦ, τό γνωστό τετραγράμματο **יהוה**, προφερόταν ὡς **אֲדוֹנָי** (Adhonay, Ἀδωνάι=Κύριος).

5. Ὁ Εἰρηναῖος ἐκλαμβάνει ἐδῶ τὰ εἴκοσι δύο γράμματα τοῦ ἐβραϊκοῦ ἀλφαβήτου ὄχι ὡς φωνητικά στοιχεῖα, ἀλλὰ ἀριθμητικά, ὡς σημεῖα ἀριθμῶν.

Τὰ ἑλληνικά γράμματα ἀριθμητικῶς χωρίζονται σέ τρεῖς στήλες, ἀπό ἐννέα γράμματα τήν καθεμία· ἡ πρώτη περιέχει τῖς μονάδες, ἡ δεύτερη τῖς δεκάδες καί ἡ τρίτη τῖς ἑκατοντάδες. Μέ τήν ἴδια σειρά κατατάσσουν καί οἱ Ἑβραῖοι τὰ δικά τους γράμματα. Ἀλλά μεταξύ τῶν διαφορῶν τοῦ ἑλληνικοῦ καί ἐβραϊκοῦ ἀλφαβήτου εἶνε ὅτι οἱ μέν Ἕλληνες στήν ἀρίθμησι βάσει τοῦ ἀλφαβήτου δέν ἐπαναλαμβάνουν κανένα γράμμα, ἀλλά στήν πρώτη στήλη προσθέτουν τό στίγμα (ζ'), στή δεύτερη τό κόππα (ζ') καί στήν τρίτη τό σαπί ($\aleph$). Ἔτσι συμπλήρωναν τόν ἀριθμό εἴκοσι ἐπτά. Ὅμως οἱ Ἑβραῖοι πού εἶχαν εἴκοσι δύο γράμματα, ἀναγκάζονταν νά ἐπαναλάβουν πέντε γράμματα, γιά νά συμπληρώσουν τόν ἀριθμό εἴκοσι ἐπτά. Ἔτσι σχηματίζεται τό ἐξῆς σχῆμα:

א	1	י	10	י	100
ב	2	כ	20	כ	200
ג	3	ל	30	ל	300
ד	4	מ	40	מ	400
ה	5	נ	50	נ	500
ו	6	ס	60	ס	600
ז	7	ע	70	ע	700
ח	8	פ	80	פ	800
ט	9	צ	90	צ	900

Κατά τοῦτο, ὁμως, συμφωνοῦν τὰ ἐβραϊκά γράμματα μέ τὰ ἑλληνικά, διότι καί στά ἑλληνικά, ἐνῶ σέ κάθε στήλη ὑπάρχουν ἐννέα γράμματα, τελειώνουν, ὁμως, πάντοτε σέ δέκα, πού εἶνε τό πρῶτο γράμμα τῆς ἐπομένης στήλης. Γι' αὐτό, ἂν τό τελευταῖο γράμμα κάθε στήλης ἐνωθῆ μέ τό πρῶτο τῆς ἐπομένης, γίνονται δέκα ἀριθμητικῶς. Τό ἴδιο συμβαίνει καί στά ἐβραϊκά. Ἔτσι ἂν τό θ (ταιθ), πού εἶνε τό τελευταῖο γράμμα τῆς πρώτης στήλης, ἐνωθῆ μέ τό α (γιῶδ), πού εἶνε τό πρῶτο γράμμα τῆς δευτέρας στήλης, γίνονται δέκα γράμματα, δηλαδή, δεκάδα· ἀλλά γράφονται καί μέ δέκα πέντε, διότι προστίθενται τὰ ἄλλα πέντε, τὰ τελικά. Ἐπειδή, δηλαδή, ἡ τρίτη στήλη ἔχει μόνο τέσσερα γράμματα (τελευταῖο τό π · τάβ), κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νά προστεθοῦν τὰ τελικά, γιά νά συμπληρωθῆ ἡ δεκάδα.

Ἔτσι γίνεται ἀντιληπτό πού τείνει ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Εἰρηναίου· νά ἀποδείξῃ ὅτι καταπίπτουν ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ποικίλοι συνδυασμοί τῶν ἀριθμῶν, πού ἐπινοοῦσαν οἱ Οὐαλεντινιανοί ἀπό τὰ γράμματα, ἐάν ἐξεταστοῦν σύμφωνα μέ τὰ ἐβραϊκά γράμματα, τὰ ὁποῖα εἶνε τὰ πρωταρχικά ἐκεῖνα γράμματα, μέ τὰ ὁποῖα ὁ Θεός ἔδωσε τῖς ἐντολές του.

6. Πρόκειται γιά τὰ γράμματα κ (κιάφ), λ (μαίμ), ν (νοῦν), ψ (παί), χ (τσάδαι), τὰ ὁποῖα στό τέλος τῶν λέξεων λαμβάνουν τήν ἀκόλουθη μορφή ἀντιστοίχως:

$\kappa, \lambda, \nu, \psi, \chi$

7. Ἐξ 25,9.

8. αὐτ. 16.

9. αὐτ. 22.

10. αὐτ. 30–31. Οἱ Ο' κάνουν λόγο γιά ἐξι «καλαμίσκους». Φαίνεται ὅτι ὁ Εἰρηναῖος συγκαταριθμεῖ καί τόν «καυλό» τῆς λυχνίας.

11. αὐτ. 37.

12. Ἐξ 26,1.

13. αὐτ. 7.

14. αὐτ. 2.

15. αὐτ. 16.

16. αὐτ. 23–27.
 17. Ήξ 30,23–25.
 18. αὐτ. 34–35.
 19. Μθ 14,19–21· Μρ 6,41–44· Λκ 9,13–17.
 20. Μθ 25,2.
 21. Μθ 17,1,3· Μρ 9,2,4· Λκ 9,28,30.
 22. Λκ 8,51.
 23. Λκ 16,28.
 24. Ίω 5,2,8.

25. Πρβλ. Ίουστίνου, Διάλογος πρὸς Τρύφωνα 91,2: «*Μονοκέρωτος γὰρ κέρατα οὐδενὸς ἄλλου πράγματος ἢ σχήματος ἔχει ἂν τις εἰπεῖν καὶ ἀποδείξει, εἰ μὴ τοῦ τύπου ὅς τὸν σταυρὸν δείκνυσιν. Ὅρθιον γὰρ τὸ ἐν ἐστὶ ξύλον, ἀφ' οὗ ἐστὶ τὸ ἀνώτατον μέρος εἰς κέρας ὑπερηρμένον, ὅταν τὸ ἄλλο ξύλον προσαρμοσθῆ, καὶ ἐκατέρωθεν ὡς κέρατα τῶ ἐνὶ κέρατι παρεζευγμένα τὰ ἄκρα φαίνηται· καὶ τὸ ἐν μέσῳ πηγνύμενον ὡς κέρας καὶ αὐτὸ ἐξέχον ἐστίν, ἐφ' ᾧ ἐποχοῦνται οἱ σταυρούμενοι, καὶ βλέπεται ὡς κέρας καὶ αὐτὸ σὺν τοῖς ἄλλοις κέρασι συνεσχηματισμένον καὶ πεπηγμένον*» (ΒΕΠ 19,295,1).

Ὁ Ίουστίνος κάνει λόγο περὶ τεσσάρων κεράτων τοῦ σταυροῦ, ἐνῶ ὁ Εἰρηναῖος περὶ πέντε. Κατ' οὐσία δὲν πρόκειται περὶ διαφωνίας. Διότι ὁ μὲν Ίουστίνος παραλείπει τὸ ὄρθιο κέρας, τὸ ὅποιο «*πηγνύται*» στῆ γῆ, ἐνῶ ὁ Εἰρηναῖος τὸ μνημονεύει καὶ αὐτὸ, γιὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸν ἀριθμὸ πέντε.

26. Ίσως ἐννοεῖ τὴν Πεντάτευχο.

27. Ὁ Ἰώσηπος (Ίουδ. Ἀρχαιολ. III.101) καὶ ὁ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος (De decalogo, XII. 50), ὅπως καὶ ὁ Εἰρηναῖος, πρεσβεύουν ὅτι σὲ κάθε πλάκα γράφηκαν πέντε ἐντολές. Ἄλλοι τοποθετοῦν τρεῖς στῆν πρώτη πλάκα καὶ ἑπτὰ στῆ δευτέρα. Ἄλλοι στῆ μία πλάκα τοποθετοῦν τὶς τέσσερις ἐντολές, πού εἶνε σχετικὲς μὲ τῆ λατρεία τοῦ Θεοῦ, καὶ στῆν ἄλλη τὶς ἄλλες ἔξι, πού ἀφοροῦν τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη.

Περὶ αὐτῶν βλ. Ὀριγένους, ὁμιλία 8η στὸ 20ὸ κεφάλαιο τῆς Ἐξόδου (PG 12,351), Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, Στρωματεῖς, βιβλ. ΣΤ' (ΒΕΠ 8, 228, 39–230, 14), Αὐγουστίνου, Quaestiones in Exodum, κεφ. 71 (PL 34,620).

28. Ήξ 26,37.

29. Ήξ 27,1. Οἱ Ὁ' γράφουν ὅτι τὸ θυσιαστήριον εἶχε ὕψος τριῶν πήχεων.

30. Ήξ 28,1.

31. αὐτ. 5.

32. Ίη Να 10,17–24.

33. Λκ 15,4,6· Πρβλ. Μθ 18,12.

34. Ὅσα ὀνόματα δὲν συμπληρώνουν τὸν ἀριθμὸ ἑκατόν, ἀλλὰ ἔχουν ἀριθμούς μόνο τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ, δηλαδή, κάτω τοῦ ἑκατό, εἶνε τῆς φθορᾶς. Βλ. Α', 16, 2 καὶ σημείωσι 7 τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου.

Κεφάλαιο ΚΕ'

1. «*Κανών*» στῆ μουσικῆ ἦταν τὸ μονόχορδο, δηλαδή, ἡ βάσι ὄλων τῶν μουσικῶν διαστημάτων «*τὸν κανόνα τὸν ἐκ μᾶς χορδῆς εὐρεῖν*» (Διωγ. Λαέρτ. VIII,12).
 2. Πρβλ. Α' Κο 13,9–10,12.

Κεφάλαιο ΚΣΤ'

1. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (PG 96,93C).
 2. Α' Κο 8,2.

3. Μθ 10,30.
4. Μθ 10,29.
5. Πρβλ. Α' Κο 2,14· Ίουδα 19.

Κεφάλαιο ΚΖ'

1. Ίωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (PG 96,477C).
2. Πρβλ. Μθ 25,6.10.
3. Βλ. Α', 22, 1 καὶ Β', 2, 5.
4. Πρβλ. Μθ 7,24–27· Λκ 6,47–49.

Κεφάλαιο ΚΗ'

1. Ἐννοεῖ τίς χώρες καὶ τοὺς λαοὺς πέρα ἀπὸ τὸν Ὠκεανό, δηλαδή, πέρα ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικό Ὠκεανό. Πρβλ. Κλήμεντος Ρώμης, Α' ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους, κεφ. 20· «Ὠκεανὸς ἀνθρώποις ἀπέραντος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν κόσμοι ταῖς αὐταῖς ταγαῖς τοῦ Δεσπότη διενθύνονται» (PG 1,249B). Ἦσαν τόσο ἀγνωστες στοὺς ἀρχαίους αὐτές οἱ χώρες, ὥστε ἀμφέβαλλον ἂν μπορούσαν νὰ ὑπάρχουν ἐκεῖ ἄνθρωποι. Καὶ ὁ ἱερός Αὐγουστίνος (De Civitate Dei, βιβλ 16, κεφ. 9) λέγει· «Εἶνε ἀνόητο νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι διέσχισαν μία τόσο τεράστια ἔκτασι, γιὰ νὰ κατοικήσουν αὐτὴ τὴν περιοχὴ τῆς γῆς»· ἐννοώντας τοὺς «ἀντίποδες», δηλαδή, τοὺς λαοὺς καὶ τόπους τοῦ ἄλλου ἡμισφαιρίου τῆς γῆς, τοῦ ἀγνώστου στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.
  2. Ίωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (ἐξέδωκε Halloixius).
  3. Α' Κο 13,13.
  4. αὐτόθι 9. 10. 12.
  5. Ὁ Εἰρηναῖος πρεσβεύει ὅτι ἡ πίστι παραμένει καὶ στὴν ἄλλη ζωὴ, διότι δίδει τὴ σιγουριά καὶ σταθερότητα καὶ ἐξαφανίζει κάθε ἀμφιβολία.
  6. Ίωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (ἐξέδωκε Halloixius).
  7. Πρβλ. Α', 7, 4.
  8. Κεφ. 13.
  9. Ἦσ 53,8.
  10. Μθ 24,36· Μρ 13,32.
  11. Πρβλ. Μθ 10,24· Λκ 6,40.
  12. Ψα 109,1· Μθ 22,44· Μρ 12,36· Λκ 20,42–43· Πρξ 2,34–35· Ἐβ 1,13.
  13. Α' Κο 2,10.
  14. Α' Κο 12, 4–6.
  15. Α' Κο 13,9.
  16. Μθ 25,41.
  17. Ἦσ 30,27· 33,11· 66,15–16· Ψα 20,10.
  18. Μθ 24,36· Μρ 13,32.
  19. Ίω 14,28. Στὸν Εἰρηναῖο ὑπάρχει ἡ πρώτη μνεῖα καὶ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς παραδόσεως τοῦ κεμενοῦ, κατὰ τὴν ὁποία τὸ χωρίο παραδίδεται· «Ὁ Πατὴρ μεῖζων μου ἔστι».
- Εἶνε γνωστό ὅτι κατὰ τὸν Εἰρηναῖο ὁ Θεὸς ἐγίνε ἄνθρωπος καὶ εἶνε ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ὁ ἕνας τῆς Τριάδος, ἡ ὁποία δημιούργησε τὸν κόσμο. Τὸ κύριο γνώρισμα τῆς σχέσεως Υἱοῦ καὶ Πατρὸς εἶνε ἡ ἀπόλυτη ἰσότης· μέτρο, μὲ τὸ ὁποῖο μετρᾶται ὁ ἄπειρος Πατὴρ, εἶνε ὁ Υἱός, ὁ ὁποῖος καὶ καταλαμβάνει τὸν Πατέρα. Τὸ ἐρμηνεύει δὲ τὸ χωρίο αὐτὸ ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ τοῦ Μάρκου· «Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἢ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι ἐν οὐρανῷ οὐδὲ ὁ υἱὸς ἐμὴ ἢ ὁ Πατὴρ» (13,32). Κατὰ τὸν Εἰρηναῖο, ὁ Χριστός, λέγοντας αὐτά, ὀμιλεῖ ὡς ἄνθρωπος, ὑπο-

δεικνύοντας συγχρόνως σέ ἐμᾶς ὅτι, ἐφ' ὅσον εἴμαστε ἄνθρωποι, πρέπει νά ἀποδίδωμε τήν τελεία γνῶσι μόνο στόν Θεό. Ὁ Πατήρ εἶνε «μείζων» τοῦ Υἱοῦ ὡς ἀνθρώπου, καθότι ὁ Υἱός μετά τήν ἐνανθρώπησι παραμένει μέν τέλειος Θεός, ἀλλά καί γίνεται τέλειος ἄνθρωπος. Ὁ ἀπερίγραπτος Πατήρ εἶνε «μείζων» τοῦ περιγραπτοῦ ἀνθρώπου Ἰησοῦ· ὁ «πέμψας» μείζων τοῦ πεμφθέντος.

Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι στήν ἀρχαία Ἐκκλησία τό ἐν λόγῳ χωρίο θεωροῦνταν ὡς συμβιβασζόμενο πρός τήν ἰσότητα Πατρός καί Υἱοῦ (βλ. Σ. Σάκκου, "Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστίν", τ. Α', σ. 30, 36, 38, 49, 99, Θεσ/νίκη 1968).

20. Α' Κο 7,31.

21. Α' Κο 13,9.

22. Πρβλ. Σοφ. Σολ. 9,13.16.

Κεφάλαιο ΚΘ'

1. Πρβλ. Α', 7, 1.

2. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (ἐξέδωκε Halloixius).

3. Πρβλ. Α', 5, 4.

Κεφάλαιο Λ'

1. Ψα 145,6.

2. Ψα 103,4.

3. αὐτ. 2.

4. Ἦσ 40,22.

5. αὐτόθι.

6. Οἱ Γίγαντες, τέκνα τῆς Γαίας καί τοῦ Οὐρανοῦ, (Ἠσιόδου, Θεογονία, 50,185· fragm. 43a.65), ἦσαν ἐχθροί τῶν θεῶν. Κίνησαν πόλεμο κατ' αὐτῶν, διότι θέλησαν νά ἀνεβοῦν στόν οὐρανό. Ἡ Γιγαντομαχία διεξήχθη στό «Φλέγρας πεδίον» ἤ στήν χερσονήσο Παλλήνη. Κατά τή μάχη αὐτή νικήθηκαν ἀπό τοὺς θεούς, κυρίως δέ ἀπό τό Δία, ὁ ὁποῖος τοὺς κεραύνωσε, καί τήν Ἀθηνᾶ.

7. Βότανο, τό ὁποῖο χρησιμοποιοῦσαν ὡς εἰδικό φάρμακο κατά πολλῶν νοσημάτων, κυρίως, ὅμως, κατά τῆς παραφροσύνης. Τό φάρμακο αὐτό μνημονεύει καί ὁ Χρυσόστομος (PG 62,639B).

8. Μθ 7,7· Λκ 11,9.

9. Πρβλ. Α', 5, 1.

10. Β' Κο 12,2.

11. ἔ.ἀ. 4.

12. Ἐφ' ὅσον οἱ αἰρετικοί μιλοῦσαν γιά ἐπτά οὐρανοὺς καί ὁ Δημιουργός ἔμενε ἐπάνω ἀπό τόν ἕβδομο οὐρανό, ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὁ ὁποῖος ἠρπάγη ἕως τρίτου οὐρανοῦ, ἔπρεπε νά περάσῃ ἄλλους τέσσερις. Καί πάλι δέν θά ἔφθανε στόν Δημιουργό, ἀλλά στήν ἐπτάδα πού εἶνε ὑποκάτω αὐτοῦ.

13. Β' Κο 12,2.

14. Ὁ Εἰρηναῖος θέλει νά ἀποδείξῃ ὅτι ὑπάρχουν πνευματικά κατάστασι καί πνευματικά ὄντα ἢ πνευματικά μυστήρια, πού τά ἔκανε ὁ Θεός, ὥστε νά καταλήξῃ ὅτι αὐτός ὁ Δημιουργός δέν εἶνε ψυχικός, ἀλλά πνεῦμα. Αὐτό τό ἀποδεικνύει ἀπό τό ὅτι ἠρπάγη ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἕως τρίτου οὐρανοῦ καί στόν παράδεισο, ὅπου «ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι». Ἀλλά μποροῦσαν οἱ Οὐαλεντινιανοί νά ποῦν ὅτι ἠρπάγη «ἐν σώματι» καί γι' αὐτό δέν μπόρεσε νά κατανοήσῃ τά πνευματικά μυστήρια, τά ὁποῖα δέν ὑποπίπτουν στίς αἰσθήσεις

του σώματος, ἢ ὅτι γι' αὐτό δέν μπόρεσε νά ἀνέλθῃ πέραν τοῦ τρίτου οὐρανοῦ οὔτε μέχρι τό μέσον, στή μητέρα Ἀχαμῶθ, γιά νά μάθῃ ἀπό αὐτήν τά ἐντός τοῦ Πληρώματος, διότι τόν ἐμπόδιζε τό βάρος τοῦ σώματος. Μέ αὐτό ἀσχολεῖται ἐδῶ ὁ Εἰρηναῖος. Λέγει ὅτι ὁ ἀπόστολος, θέλοντας νά ἀφήσῃ ἀβέβαιο ἂν ἦταν «*ἐν σώματι εἶτε ἐκτός τοῦ σώματος*», πρόσθεσε· «*Εἶτε ἐν σώματι, εἶτε ἐκτός τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ Θεός οἶδεν*». Γιά νά μὴ ἐπινοήσῃ κανεῖς ὅτι τό σῶμα μετέσχε στήν ὄπτασία, σάν νά ἦταν δυνατόν αὐτό, πάλι, ὁμως, νά μὴ νομίση κανεῖς ὅτι ὁ ἀπόστολος δέν ἀνήλθε ἐπάνω ἀπό τόν τρίτο οὐρανό, λόγω τοῦ βάρους τοῦ σώματος, διότι εἶνε ἀβέβαιο ἂν τότε ἦταν «*ἐν σώματι*». Ἀπό αὐτή τήν ἀβεβαιότητα, δηλαδή, τοῦ «*ἐν σώματι εἶτε ἐκτός τοῦ σώματος*», ἀποδεικνύει ὁ Εἰρηναῖος ὡς ἀνόητη τῆ θεωρία ὅτι τό σῶμα μετέσχε στήν ὄπτασία ἢ πάλι ὅτι αὐτό στάθηκε ἐμπόδιο γιά νά ἀνέλθῃ πέραν τοῦ τρίτου οὐρανοῦ. Ἔτσι δέν θά μποροῦσε κανεῖς νά κατηγορήσῃ ἐν προκειμένῳ τόν Εἰρηναῖο γιά «*ταυτολογία*».

15. Ἐβ 1,3.
16. Δηλαδή, ἡ Βαρβηλώθ. Πρβλ. Α', 29,1.
17. Ἐφ 1,21.
18. Ψα 145,6.
19. Πρβλ. Γε 2,8.
20. Γε 7,1έ.
21. Μθ 22,32· Μρ 12,26–27· Λκ 20,37–38.
22. Μθ 11,27· Λκ 10,22.

Κεφάλαιο ΛΑ'

1. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Ε', 7, 2 (ΒΕΠ 19,325,28) καί Νικηφόρου Καλλίστου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Δ', 13, (PG 145,1005C).
2. Πρβλ. Β' Τι 2,17–18.
3. Ἀπ 12,3–4.

Κεφάλαιο ΛΒ'

1. Μθ 5,21έ.
2. Μθ 13,43.
3. Μθ 25,41· Μρ 9,46.
4. Ὁ Ἐπίκουρος δίδασκε ὅτι ὑπέρτατο ἀγαθό τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἡ ἡδονή καί ὅτι ὅλες οἱ προσπάθειές του πρέπει νά τείνουν στήν κατάκτησί της. Δέν κατέλγε, ὁμως, στήν ὑπερτίμησι τῶν κατ' αἴσθησιν ἡδονῶν ἐναντι τῶν πνευματικῶν, τίς ὅποτες διαρρήδην κήρυσσε ὡς ἀνώτερες.
5. Ἐννοεῖ ἴσως τῆ διδασκαλία τῶν Κυνικῶν, κατά τήν ὅποια, ἐφ' ὅσον ἡ ἀρετή εἶνε τό μοναδικό ἀγαθό καί ἡ ἀκολασία τό μοναδικό κακό, ὅ,τιδήποτε ἄλλο, πλοῦτος ἢ πτώχεια, ἡδονή ἢ πόνος, ἐλευθερία ἢ δουλεία, ὑγεία ἢ ἀσθένεια, ζωή ἢ θάνατος, εἶνε ἀδιάφορα. Ἀλλά, οἱ ὄπαδοί της Κυνικῆς φιλοσοφίας σάρκαζαν καί τίς καθιερωμένες ἀξίες, ἀψηφοῦσαν κάθε εὐπρέπεια καί περιφρονοῦσαν τήν πνευματική καλλιέργεια.
6. Βλ. Α', 25, 1
7. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Ε', 7,3 (ΒΕΠ 19,325,34) καί Νικηφόρου Καλλίστου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Δ', 13, (PG 145,1005C).

Κεφάλαιο ΛΓ'

1. Ἡ «λήθη» ἦταν τόπος καί ὄχι ποταμός, εὐρισκόμενος στὸν κάτω κόσμος. Τὸ «λήθης ὕδωρ» τὸ ἔπιναν οἱ ψυχές πρὶν εἰσελθθῶν στὰ Ἡλύσια πεδία, οὕτως ὥστε νά μὴ θυμούνται τὶς θλίψεις τοὺς στή γῆ. Οἱ προοριζόμενοι νά ἐπανεέλθωσιν στὸν ἐπάνω κόσμο μέσα σέ νέα σώματα ἔπιναν καί αὐτοὶ τὸ νερὸ τῆς λήθης, γιὰ νά λησμονήσωσιν τὶς ἀπολαύσεις ποὺ γεύθησαν στὰ Ἡλύσια πεδία.
2. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (PG 96,484B).

Κεφάλαιο ΛΔ'

1. Ακ 16,19–31.
2. Ἡ ἄποψι αὐτῆ τοῦ Εἰρηναίου δέν εἶνε ἀντίθετη πρὸς τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Λίγο παραπάνω λέγει ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε «χωρὶς ἀρχῆ καὶ τέλος, πραγματικὰ καὶ πάντοτε ὁ ἴδιος καὶ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο διακείμενος» καὶ ὅπως λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α' Τι 6,16) εἶνε «ὁ μόνος ἔχων ἀθανασία». Ἡ ζωὴ δέν εἶνε ἀπὸ ἐμᾶς ἢ κατὰ τὴ φύσι μας, ἀλλὰ δίδεται κατὰ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ. Οἱ ψυχές θά παραμείνωσιν ἀθάνατες, ἀλλὰ εἶνε πολὺ κατώτερες τοῦ Θεοῦ, διότι ἀπὸ αὐτὸν πῆραν τὴν ἀρχὴ τῆς υπάρξεως, καὶ θά ἐπεκτείνωνται στὸ μᾶκρος τῶν αἰώνων, κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ. Τοῦτο τὸ θέλημα, ὅπως τὶς δημιούργησε ἐκ τοῦ μηδενός, ἔτσι μπορεῖ καὶ νά τὶς ἐπαναφέρῃ στὸ μηδέν, δηλαδή, στήν ἀπώλεια.

Ὁ σκοπὸς τοῦ Εἰρηναίου εἶνε νά τονίσῃ τὸ ἐξῆς: ὅτι σέ ὅλα πρέπει νά πρωτεύῃ καὶ νά κυριαρχῇ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὅλα τὰ ἄλλα ὀφείλουν νά ὑποτάσσωνται σέ αὐτόν.

3. Ψα 148,5–6.
4. Ψα 20,5.
5. αὐτόθι. Βεβαίως, ἐδῶ ἐννοεῖται ὄχι ἐκμηδένισι τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ στέρησι τῆς εὐτυχίας.
6. Πρβλ. Ακ 16,10–11, τὸ ὅποιο ἀποδίδει ὁ Εἰρηναῖος ἀπὸ μνήμης.
7. Πρβλ. Ἰουστίνου, Διάλογος πρὸς Τρύφωνα, 6,1: «Ὅτι δὲ ζῆ ψυχῆ, οὐδεὶς ἀντίποι. Εἰ δὲ ζῆ, οὐ ζωὴ οὐσα ζῆ, ἀλλὰ μεταλαμβάνουσα τῆς ζωῆς· ἕτερον δὲ τι τὸ μετέχον τινὸς ἐκείνου οὐ μετέχει. Ζωῆς δὲ ψυχῆ μετέχει, ἐπεὶ ζῆν αὐτὴν ὁ Θεὸς βούλεται» (ΒΕΠ 3,215,4).
8. Γε 2,7.

Κεφάλαιο ΛΕ'

1. Ψα 145,6.
2. Ἡ ἐβραϊκὴ γραφὴ, προφορὰ καὶ σημασία τῶν ὀνομάτων «Σαβαώθ», «'Ελωῖ», «'Αδωναῖ» ἔχει ὡς ἐξῆς:

תְּשַׁבּוּת

tsebaoth, τσεμπαώθ = πλήθος, τάγμα – στράτευμα τοῦ οὐρανοῦ – ἐκστρατεία – (κατ' ἐπέκτασι ἔννοια) Κύριος τῶν δυνάμεων.

אֱלֹהִים

Elohim, Ἐλωχίμ = Θεός (ἀποδιδόμενο κατ' ἐξοχήν στὸν ἀληθινὸ Θεό, σέ ἀντίθεσι μὲ τούς ψευδεῖς θεοὺς τῶν εἰδώλων). [κατάληξι = θεοί, ὡς πληθυντικός μεγαλειότητος].

אֲדֹנָי

Adhoday, Ἀδωναί = Κύριος καὶ περαιτέρω αὐθέντης, διοικητής, κτήτορας. [κατάληξι = οἱ Κύριοί μου, ὡς πληθυντικός ὑπεροχῆς, ἐκφραστικός τῆς ἀπόλυτης κυριότητος].

3. Πρβλ. Εὐθυμίου Ζυγαβηνοῦ: «Ἐξ ὑποκειμένης δὲ ὕλης ἐπλήθυνε καὶ τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἵνα ἐμψραγῆ τὰ στόματα τῶν Μαρκιωνιστῶν, οὔτινες διαβάλλουσι τὴν κτίσιν, ληροῦντες ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτη ποίημα τοῦ Θεοῦ» (PG 129, 1237C).

ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ

Προοίμιο

1. Έφ 3,19–20.
2. Λκ 10,16.

Κεφάλαιο Α΄

1. Έλέγχει τούς Μαρκιωνίτες, οι οποίοι απέρριπταν πολλά βιβλία της Κ. Διαθήκης και δέχονταν μόνο τό κατά Λουκάν ευαγγέλιο και δέκα ἐπιστολές του Παύλου (Βλ. Τερτυλλιανού, *Contra Marcionem*, βιβλ. 4 & 5· PL 2,366–524 και Έπιφανίου, Πανάριος, αἰρ. 42,Θ· PG 41,708B).
2. Λκ 24,49· Πρβλ. Πρξ 1,8.
3. Ρω 10,15· Ήσ 52,7.
4. Πρβλ. Πρξ 13,5,38· 15,36· 17,13.
5. Καί ἄλλοι ἀρχαῖοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἔχουν τήν ἄποψι (ἐσφαλμένη βεβαίως), ὅτι ὁ Ματθαῖος συνέγραψε τό εὐαγγέλιό του στήν ἐβραϊκή. Ἀλλά ἀπό τά λόγια του Εἰρηναίου μπορούμε νά συμπεράνωμε ὅτι αὐτή ἡ ἐβραϊκή ὑπῆρξε ὄχι ἡ παλιά ἐκείνη τῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλά ἡ συριακή ἢ μάλλον ἡ συροχαλδαϊκή ἢ ἀραμαϊκή, ἡ ὅποια ἦταν ἡ δημώδης τῶν χρόνων τῆς Κ. Διαθήκης γλῶσσα. Κατά τήν ἄποψι ὅλων αὐτῶν τῶν συγγραφέων, ὁ Ματθαῖος συνέγραψε τό εὐαγγέλιο στήν ἐβραϊκή χάριν τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὅποιοι μετεστράφησαν στήν πίστι, ὥστε, ὅταν λείψη ὁ Ματθαῖος, νά ἔχουν τό εὐαγγέλιο στή γλῶσσά τους (βλ. καί 280 ἀπόσπασμα ἐξ ἀπολεσθέντων ἔργων Εἰρηναίου· ΒΕΠ 5,180,1–6). Πρβλ. καί Χρυσοστόμου· «*Λέγεται δὲ καὶ Ματθαῖος, τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων προσελθόντων αὐτῷ καὶ παρακαλεσάντων, ἅπερ εἶπε διὰ ρημάτων, ταῦτα ἀφείναι διὰ γραμμάτων αὐτοῖς καὶ τῇ τῶν Ἑβραίων φωνῇ συνθεῖναι τὸ Εὐαγγέλιον*» (PG 57,17C)· ἐπίσης Αὐγουστίνου, *De consensu evangelistarum*, 1,4· 2,66· 80. Ἴσως δὲ νά ἐπικυρώνη ἐδῶ ὁ Εἰρηναῖος τήν εἰδησι τοῦ Παπίου Ἱεραπόλεως στό ἔργο του «*Λογίων Κυριακῶν ἐξηγήσεις*» ὅτι «*ὁ Ματθαῖος μὲν οὖν ἐβραῖδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο, ἡρμῆνευσε δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος*» (παρά Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Γ', 39,16· ΒΕΠ 19,281, 23–24).
6. Κοινὴ καὶ ἄλλων συγγραφέων ἄποψι ὅτι ὁ Ματθαῖος πρῶτος ἀπὸ ὅλους συνέγραψε εὐαγγέλιο. Πάντως τό εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου συνεγράφη κατὰ τὴ δεκαετία 50–60 μ.Χ. Τοῦτο ἀσφαλῶς δέν συμφωνεῖ μὲ αὐτό πού γράφει ὁ Εἰρηναῖος· «*ἐνὸςφ ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος κήρυτταν τό εὐαγγέλιο στή Ρώμῃ*».
7. Μάλλον τό θάνατό τους καὶ ὄχι τήν ἀναχώρησί τους ἀπὸ τὴ Ρώμη. Τό εὐαγγέλιο τοῦ Μάρκου συνεγράφη στήν αἰγυπτιακὴ Βαβυλῶνα (Κάιρο) ἢ ἄλλο μέρος τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὰ ἔτη 64–68. Ἄλλοι, γιὰ νά ἀποφύγουν τήν ἐν προκειμένῳ δυσκολία, ἀντὶ τοῦ «*μετὰ τὴν τούτων ἐξοδον, Μάρκος...*» διαβάζουν «*μετὰ τὴν τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου ἐκδοσιν, Μάρκος...*».
8. Εὐσεβίου, Ἐκκλησ. Ἱστορία, Ε', 8,2–4 (ΒΕΠ 19,326–327).
9. Λκ 10,16.
10. Ττ 3,10–11.

Κεφάλαιο Β΄

1. Α΄ Κο 2,6.
2. Μάλλον δέν ύπονοεΐ ειδικῶς κάποιον αίρετικό, αλλά γενικῶς ὄλους ὄσους φρονοῦν αντίθετα πρὸς τήν Ἐκκλησία.
3. Βλέπε Ἰουστ., Ἀπολ. Α΄, 12,11· «*Οὐκ ἀδόνατον, ἀληθείας παρατεθείσης, ἀγνοίαν φουγεῖν*» (ΒΕΠ 3,167,18–19).

Κεφάλαιο Γ΄

1. Ὑπαινίσσεται τά χωρία Α΄ Τι 3,2ε. «*Δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι...*» καὶ Ττ 1,6ε. «*Εἴ τις ἐστιν ἀνέγκλητος...*».
2. Β΄ Τι 4,21.
3. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, Ε΄, 6,1–3 (ΒΕΠ 19,324–325). Βλ. Νικηφόρου Καλλίστου, Ἐκκλ. Ἱστορία, 4,15 (PG 145,1009D).
4. Μθ 25,41.
5. Τό κείμενο τοῦ Εὐσεβίου ἔχει τή γραφή «*διδαχῆ*». Ὁ λατίνος μεταφραστής τοῦ Εἰρηναίου ἔχει «*sucessione*», πού σημαίνει «*μέ τή διαδοχή*». Αὐτήν τή γραφή προτιμοῦν καὶ πολλοί σύγχρονοι. Εἶνε δέ πράγματι προτιμητέα, διότι ἐδῶ γίνεται λόγος κυρίως γιά τή διαδοχή καὶ οἱ λέξεις «*σειρά*» καὶ «*διαδοχή*» δέν εἶνε ταυτόσημες. Ἡ λέξι «*σειρά*» δυνατόν νά σημαίη ὅτι ὑπάρχουν κενά στόν κατάλογο τῶν ἐπισκόπων, ἐνῶ ἡ «*διαδοχή*» τονίζει τήν ἀδιάλειπτη διαδοχή, πού εἶνε τόσο προσφιλιῆς καὶ ἰδιάζουσα στόν Εἰρηναῖο καὶ ἐπεκράτησε ἔκτοτε ὡς κριτήριο δογματικῆς ἀληθείας.
6. Εὐσεβίου ἔ.ἀ.
7. Γιά τίς στενές σχέσεις τοῦ Πολυκάρπου μέ τόν Ἰωάννη γράφει ὁ Εἰρηναῖος στήν πρὸς Φλωρίνο ἐπιστολή (ΒΕΠ 5,172). Λέγεται δέ ὅτι εἶδε καὶ τόν ἀπόστολο Φίλιππο.
8. Τό ἴδιο λέγει καὶ στήν πρὸς Φλωρίνο ἐπιστολή.
9. Αὐτά ὁ Ἐπιφάνιος (Πανάριος, αἰρ. 30, ΚΔ· PG 41,445C) τά ἀναφέρει γιά τόν Ἐβίωνα καὶ ὄχι γιά τόν Κήρινθο. Ἀλλά πρέπει νά πιστεύσωμε μάλλον τόν Εἰρηναῖο. Τό ἄλλο, πάλι, πού προσθέτουν μερικοί, ὅτι κατέπεσε τό λουτρό ἀμέσως μόλις βγῆκε ὁ Ἰωάννης καὶ κατεπλάκωσε τόν Κήρινθο μαζί μέ τούς ὁπαδούς του, μοιάζει μέ παραμῦθι. Τίποτε τέτοιο δέν μαρτυροῦν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.
10. Ὁ Ἱερώνυμος (De viris illustribus, κεφ. 17· PL 23,668C) γράφει ὅτι αὐτό συνέβη στή Ρώμη· ἀλλά οὔτε ὁ Εἰρηναῖος οὔτε ὁ Εὐσέβιος σημειῶνουν τόν τόπο.
11. Εἶνε ὁμοιο μέ ἐκεῖνο πού λέγει στήν πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολή του· «*Ὅς ἂν μεθοδεύη τά λόγια τοῦ Κυρίου πρὸς τάς ἰδίας ἐπιθυμίας, καὶ λέγῃ μήτε ἀνάστασιν, μήτε κρίσιν εἶναι, οὗτος πρωτότοκός ἐστι τοῦ Σατανᾶ*» (ΒΕΠ 3,17,18–20).
12. Ττ 3,10–11.
13. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, Δ΄, 14,3–8 (ΒΕΠ 19,292–293).
14. Ὁ ἐπίλογος αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου ὑπάρχει στόν Εὐσέβιο, Ἐκκλ. Ἱστορία, Γ΄, 23,4(ΒΕΠ 19,265,6–8) καὶ στό Νικηφόρο Κάλλιστο, Ἐκκλ. Ἱστορία, 3,11 (PG 145,920C).

Κεφάλαιο Δ΄

1. Λκ 12,18.
2. Ἰω 4,10.
3. Πρβλ. Ἰω 10,7–8.

4. Πρβλ. Ίε 38,33· Έβ 8,10 καί Χρυσοστόμου, Ύπόμνημα εἰς τόν εὐαγγελιστήν Ματθαῖον, ὀμιλία Α΄ (PG 57,13 έ).
5. Α΄ Τι 3,16.
6. Εὐσεβίου, Έκκλησ. Ίστορία, Δ΄, 11,1 (ΒΕΠ 19,289,28–34).

Κεφάλαιο Ε΄

1. Ίω 14,6.
2. Ψα 84,12.
3. Δε 27,18.
4. Λκ 5,31–32.
5. Μθ 11,27–28
6. Γα 3,13· Έφ 1,7.
7. Πρβλ. Ώσ 2,25· Ρω 9,25· Α΄ Πέ 2,10.
8. Μθ 24,30.
9. Ήσ 28,16· Α΄ Πε 2,6· Πρβλ. Ψα 117,22· Μθ 21,42· Μρ 12,10· Λκ 20,17.
10. Έφ 2,13.17.
11. Γε 9,27. Τά λόγια αὐτά τοῦ Ἰωε τά ἀποδίδει ὁ Εἰρηναῖος στήν κλήσι τῶν ἔθνικῶν, τούς ὁποίους κάλεσε ὁ Θεός στήν πίστι, ἀποδοκιμάζοντας τούς Ίουδαίους.

Κεφάλαιο ΣΤ΄

1. Ψα 109,1.
2. Γε 19,24.
3. Πρβλ. Τερτυλλ. Contra Praxeam, κεφ. 13 & 16 (PL 2,169Α· 174C)· Ίουστ. Διάλογος πρός Τρύφωνα, 19,4 (ΒΕΠ 3,225,6–7)· 56,1–57,4 (ΒΕΠ 3,257–261)· 60,4 (ΒΕΠ 3,265,16–20).
4. Ψα 44,7–8.
5. Ψα 81,1.
6. Ψα 49,1.
7. Ψα 49,3.
8. Ήσ 65,1· Ρω 5,20.
9. Ψα 81,6.
10. Ρω 8,15· Γα 4,5–6.
11. Έξ 3,14.
12. Ίω 1,12.
13. Έξ 3,8.
14. Ίω 14,11· 17,21.
15. Ήσ 43,10.
16. Ψα 95,5.
17. Ίε 25,6· Ψα 80,10.
18. Ψα 95,5.
19. Ήσ 44,9–10.
20. Ήσ 43,10.
21. Ίε 10,11.
22. Γ΄ Βα 18,21.
23. Γ΄ Βα 18,24.
24. Γ΄ Βα 18,36.

25. Γα 4,8-9.
26. Β' Θε 2,4.
27. Α' Κο 8,4-6.
28. Ξε 20,4· Δε 5,8.
29. Δε 4,19.
30. Ξε 7,1.
31. Αρ 12,7· Εβ 3,5.

Κεφάλαιο Ζ'

1. Β' Κο 4,4. Πρβλ. έρμηνεία του ι. Χρυσοστόμου (PG 61,455B).
2. Ξφ 1,21.
3. Γα 3,19.
4. Β' Θε 2,8-9.

Κεφάλαιο Η'

1. Μθ 22,21.
2. Μθ 6,24.
3. Ίω 8,34.
4. Μθ 12,29.
5. Ίε 38,11.
6. Κλ 1,16.
7. Ίω 14,11·17,21.
8. Ίω 1,3.
9. Ψα 32,9· 148,5.
10. Ψα 32,6.
11. Ψα 113,11.

Κεφάλαιο Θ'

1. Γε 15,5· 22,17.
2. Ώσ 1,9· 2,25· Ρω 9,25.
3. Μθ 3,7-9.
4. Μθ 3,3.
5. Λκ 3,4-6· Πρβλ. Ήσ 40,3-5.
6. Μθ 1,20· 2,13.
7. Μθ 2,15· 1,23· Πρβλ. Ώσ 11,1· Ήσ 7,14.
8. Ψα 131,10-11.
9. Ψα 75,2-3.
10. Αρ 24,17.
11. Μθ 2,2.
12. Μθ 2,11.
13. Λκ 1,33.
14. Ψα 75,2.
15. Πρβλ. Ήσ 65,1· Ρω 10,20.
16. Μθ 3,16-17.

- 17. Κεφ. 6,1-2.
- 18. Ήσ 11,1-4.
- 19. Ήσ 61,1-2· Πρβλ. Λκ 4,18-19.
- 20. Ίω 2,25.
- 21. Πρμ 5,22.

Κεφάλαιο Ι΄

- 1. Λκ 1,6.
- 2. Λκ 1,8-9.
- 3. Λκ 1,15-17.
- 4. Μθ 11,9· Λκ 7,26.
- 5. Μθ 11,11.
- 6. Ψα 57,4.
- 7. Λκ 1,17.
- 8. Λκ 1,26.
- 9. Λκ 1,30.
- 10. Λκ 1,32-33.
- 11. Ήσ 40,5· Λκ 3,6.
- 12. Λκ 1,47. 54-55.
- 13. Λκ 1,78-79.
- 14. Ρω 3,30.
- 15. Λκ 1,68-75.
- 16. Λκ 1,76-78.
- 17. Ίω 1,29-30.15. Τά τελευταία λόγια (σ. 15) φαίνεται ότι ο Ειρηναῖος τά αποδίδει στον Ίωάννη τό Βαπτιστή.
- 18. Γε 49,18.
- 19. Ήσ 12,2.
- 20. Ψα 97,2.
- 21. Θρ 4,20.
- 22. Ίω 1,14.
- 23. Ίω 1,29.
- 24. Λκ 2,8-11.
- 25. Λκ 2,13-14.
- 26. Λκ 2,11.
- 27. Λκ 3,21-23.
- 28. Λκ 2,11.
- 29. Θεοδωρήτου, Ήρανιστής, Διάλογος Α΄, ό έπονομαζόμενος «Άτρεπτος» (PG 83,84).
- 30. Ψα 120,2.
- 31. Ψα 94,4-7.
- 32. Λκ 2,14.
- 33. Λκ 2,20.
- 34. Λκ 2,22-24.
- 35. Λκ 2,28-32.
- 36. Λκ 2,38.
- 37. Μρ 1,1-3.
- 38. Λκ 1,17.
- 39. Ήσ 40,3· Μρ 1,3.

40. Βιβλίο Δεύτερο, κεφ. 35,3.
41. Μρ 16,19.
42. Ψα 109,1. Πρβλ. Μθ 22,44· Μρ 12,36· Λκ 20,42.
43. Δε 6,5· Μθ 22,37· Λκ 10,27.
44. Ψα 145,6.

Κεφάλαιο ΙΑ΄

1. Κλ 1,16.
2. Ίω 1,1-5.
3. Βιβλίο Δεύτερο, κεφ. 1έ.
4. Ίω 1,10-11.
5. Ίω 1,2.
6. Ίω 1,14.
7. Ίω 1,14.
8. Ίω 1,14.
9. Ίω 1,6-8.
10. Λκ 1,19.
11. Μα 3,1· Μρ 1,2.
12. Λκ 1,17.
13. Γ΄ Βα 17,1· 18,15.
14. Ίω 1,8.
15. Μθ 11,9· Λκ 7,26.
16. Α΄ Κο 12,28. Συμβατική ή παραπομπή. Τὴν ἔννοει ὁ Εἰρηναῖος. Στὴν πραγματικότητα «προφήται» εἶνε τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ὄχι τῆς Π. Διαθήκης.
17. Τὰ λόγια τῆς παραγράφου αὐτῆς δὲν συνδέονται τόσο μέ τὰ προηγούμενα. Ἴσως κάτι νά ἔχη ἐκπέσει ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ κείμενο.
18. Γε 9,18.
19. Ίω 2,3έ.
20. Ίω 6,11.
21. Γε 1,11.
22. Ίω 1,18.
23. Ίω 1,18.
24. Ίω 1,48.
25. Ίω 1,50.
26. Μθ 16,16.
27. Ἡσ 42,1-4· Μθ 12,18-21.
28. Βιβλίο Πρώτο, κεφ. 9.
29. Ίω 6,63.
30. Ψα 98,1.
31. Ψα 79,2.
32. Ἀπ 4,7.
33. Ίω 1,1.
34. Ίω 1,3.
35. Τὸ ἀπόσπασμα αὐτό, ὡς καὶ τὰ ἐπόμενα τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου, ὑπὸ μορφήν ἀπαντήσεως περιέχονται μέ μερικές ἀλλαγές στὴν ΡΜΔ΄ ἐρώτησι τοῦ Ἀναστασίου Β΄ τοῦ Σιναΐτου, ἐπισκόπου Ἀντιοχείας, ἀν καὶ ἀποσιωπᾶται τὸ ὄνομα τοῦ Εἰρηναίου (PG 89.797B έ.).
36. Λκ 15,23.

37. Μθ 1,1.
38. Μθ 1,18.
39. Μρ 1,1-2.
40. Γε 9,12-17.
41. Γε 17,10.
42. Στην ουσία τό απορρίπτει όλο, άφου και τό κατά Λουκάν άκόμη, τό όποιο παραδέχεται, τό κολοβώνει.
43. Οί Μοντανισταί.
44. Ίω 14,16. 26· 15,26· 16,7.
45. Α΄ Κο 11,4-5.
46. Μθ 12,31.

Κεφάλαιο ΙΒ΄

1. Πρξ 1,16-17. 20. Πρβλ. Ψα 68,26· 108,8.
2. Τοϋτο τό άπόσπασμα, όπως και τά άλλα αυτου του κεφαλαίου, περιέχονται στην Catena P.P..
3. Πρξ 2,1ε.
4. Πρξ 2,13.
5. Πρξ 2,15.
6. Ίλ 3,1· Πρξ 2,17.
7. Πρξ 2,22-27· Ψα 15,8-10.
8. Πρξ 2,29-36· Ψα 131,11· 15,10· 109,1.
9. Πρξ 2,37-38.
10. Πρξ 3,2.
11. Πρξ 3,6-8.
12. Πρξ 3,12-26· Δε 18,15.18-19· Γε 12,3· 22,18· 26,4.
13. Πρβλ. Ήπίδειξι άποστολικου κηρύγματος, 25.
14. Πρξ 4,8-12.
15. Πρξ 4,22.
16. Πρξ 4,24-28· Πρβλ. Ψα 2,1-2.
17. Πρξ 4,31.
18. Πρξ 4,33.
19. Πρξ 5,30-32.
20. Πρξ 5,42.
21. Πρξ 10,2-5.
22. Πρξ 10,15.
23. Πρξ 10,34-35.
24. Πρξ 10,37-43.
25. Πρξ 8,26ε.
26. Ήσ 53,7-8· Πρξ 8,32-33.
27. Πρξ 8,37.
28. Πρξ 9,4ε.
29. Πρξ 9,10ε.
30. Πρξ 9,20.
31. Ήφ 3,3· Πρβλ. Γα 1,12.
32. Φι 2,8.
33. Πρξ 17,24-31.
34. Δε 32,8.

35. Δε 32,9.
36. Καλύτερα Λυκαονίας.
37. Πρξ 14,15–17.
38. Στο πέμπτο βιβλίο.
39. Πρξ 6,5.
40. Πρξ 7,2–8· Γε 15,13–14.
41. Γε 17,10.
42. Βιβλίο Δεύτερο, κεφ. 30,2.
43. Α΄ Τι 6,4.
44. Βλ. Βιβλίο Δεύτερο, κεφ. 27,2· Πρβλ. Έπιφ. Πανάριος, αίρ. 42,Θ (PG 41,708B) και Τερτυλλ. Contra Marcionem, Βιβλία 4 και 5 (PL 2,336–524).
45. Τό έργο του «Κατά Μαρκίωνα», τό όποιο ύποσχέθηκε πώς θά εκδώση. Έχει χαθῆ.
46. Κεφάλαια 9,18,19,20.
47. Πρξ 7,56.
48. Πρξ 7,60.
49. Ώσ 12,11.
50. Πρξ 11,26.
51. Πρξ 15,1.
52. Πρξ 15,7–11.
53. Πρξ 15,13–20· Άμ 9,11–12· Μθ 7,12.
54. Πρξ 15,23–29. Βλ. και Μθ 7,12· Ρω 8,4· Γα 5,16.
55. Πρξ 10,28–29.
56. Πρξ 10,47.
57. Γα 2,12–13.

Κεφάλαιο ΙΓ΄

1. Έφ 3,3· Πρβλ. Γα 1,12,15–16.
2. Γα 2,8.
3. Ρω 10,15· Πρβλ. Ήσ 52,7.
4. Α΄ Κο 15,11.
5. Ίω 14,9–10.
6. Μθ 10,6.
7. Μθ 16,17.
8. Γα 1,1.
9. Γα 2,1–2.
10. Γα 2,5.

Κεφάλαιο ΙΔ΄

1. Πρξ 15,39.
2. Πρξ 16,8.
3. Πρξ 16,9–11.
4. Πρξ 16,13.
5. Πρξ 20,6.
6. Πρξ 21,15.
7. Πρξ 27,1.
8. Πρξ 28,11.

9. Πρξ 28,1έ. Γιά τήν ἀκρίβεια ὁ Παῦλος δέν θεράπευσε τόν ἄρχοντα τοῦ νησιοῦ, τόν Πόπλιο, ἀλλά τόν πατέρα του.
10. Πρξ 28,13-14.
11. Πρξ 28,30.
12. Β΄ Τι 4,10.
13. Κλ 4,14.
14. Ἄν ὁ Εἰρηναῖος ξεχωρίζη τούς ἐπισκόπους ἀπό τούς πρεσβυτέρους τῆς Μιλήτου, ὡς δύο διαφορετικές τάξεις καί βαθμίδες ἱερωσύνης, ὅπως συνέβαινε ἐπί τῆς ἐποχῆς του, ὁπωσδήποτε σφάλεται. Ἐχω τή γνώμη, ὅμως, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος, ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τό κείμενο τῶν Πράξεων, ὅπου στό ἱστορικό μέρος ὀνομάζονται «πρεσβύτεροι» καί στό λόγο τοῦ Παύλου «ἐπίσκοποι», ἀπλούστατα ἀναφέρει καί τίς δύο ὀνομασίες, χωρίς νά ἀσχολῆται μέ τή διάκρισι τῶν τίτλων.
- Βεβαίως, στήν ἐποχή τῶν ἀποστόλων ὑπῆρχαν οἱ τρεῖς βαθμίδες καί δέν ἦσαν μεταγενέστερες. Τήν πρώτη βαθμίδα κατεῖχαν οἱ ἀπόστολοι καί οἱ ἄλλοι μεγάλοι συνεργάτες (Σίλας, Τιμόθεος, Τίτος)· τή δεύτερη οἱ πρεσβύτεροι, ὀνομαζόμενοι καί «ἐπίσκοποι», τήν τρίτη οἱ διάκονοι. Στή συνέχεια, μετά τό θάνατο τῶν ἀποστόλων, οἱ διάδοχοί τους ὀνομάσθηκαν ἐπίσκοποι καί ἔμεινε μόνο ἓνα ὄνομα γιά τή δεύτερη βαθμίδα, τό ὄνομα «πρεσβύτερου», ὅπως σαφῶς φαίνεται στόν Ἰγνάτιο. Αὐτό ἀπηχεῖ καί ὁ Εἰρηναῖος.
15. Πρξ 20,25-28.
16. Πρξ 20,29-30. 27.
17. Λκ 1,2.
18. Λκ 1,57έ.
19. Λκ 1,5έ.
20. Λκ 1,26έ.
21. Λκ 1,41έ.
22. Λκ 2,8έ.
23. Λκ 2,25-38.
24. Λκ 2,41έ.
25. Λκ 3,21-23.
26. Λκ 3,1.
27. Λκ 6,24-26.
28. Ὅπως διευκρινίζεται παρακάτω, εἶνε οἱ αἰρετικοί Μαρκίων καί Οὐαλεντῖνος.
29. Λκ 5,6.
30. Λκ 13,10έ.
31. Λκ 14,2-6.
32. Λκ 14,7-14.
33. Λκ 11,5-8.
34. Λκ 7,36-50.
35. Λκ 12,16-20.
36. Λκ 16,19-31.
37. Λκ 17,5-6.
38. Λκ 19,8-10.
39. Λκ 18,9-14.
40. Λκ 17,12-19.
41. Λκ 14,21-24.
42. Λκ 18,1-8.
43. Λκ 13,6-9.
44. Λκ 24,13-35.

Κεφάλαιο ΙΕ΄

1. Πρξ 9,5. Πρβλ. 22,7-8· 26,14-15.
2. Πρξ 9,15-16.
3. Έξ 20,1ε.

Κεφάλαιο ΙΣΤ΄

1. Β΄ Τι 2,18.
2. Ψα 131,11.
3. Γε 22,17.
4. Μθ 1,1.
5. Μθ 1,18.
6. Μθ 1,20-23. Πρβλ. Ήσ 7,14.
7. Μθ 1,18.
8. Ίω 1,13-14.
9. Ρω 1,1-4.
10. Ρω 9,5.
11. Γα 4,4-5.
12. Ρω 1,4.
13. Κλ 1,18.
14. Κλ 1,15.
15. Γα 4,5.
16. Μρ 1,1-2.
17. Ήσ 7,14. Πρβλ. Μθ 1,23.
18. Ψα 131,11.
19. Ήσ 9,6.
20. Λκ 1,69.
21. Ψα 77,5.
22. Ψα 77,5-7.
23. Λκ 1,32.
24. Ψα 109,1. Πρβλ. Μθ 22,44· Μρ 12,36· Λκ 20,42.
25. Λκ 2,29-32.
26. Ήσ 8,3.
27. Λκ 2,20.
28. Λκ 1,44.
29. Μθ 2,11.
30. Μθ 2,12.
31. Ήσ 8,4.
32. Έξ 17,16.
33. Μθ 2,16-18. Πρβλ. Ίε 38,15.
34. Λκ 24,25-26.
35. Λκ 24,44-47.
36. Μρ 8,31.
37. Ίω 20,31.
38. Α΄ Ίω 2,18-19. 21-22.
39. Α΄ Πε 2,21.
40. Μθ 16,27.

41. Έφ 1,10.
42. Έφ 1,22.
43. Ίω 12,32.
44. Ίω 2,4.
45. Ίω 7,30.
46. Αβ 3,2.
47. Γα 4,4.
48. Μθ 7,15.
49. Πρόκειται περί «άπό μνήμης» λάθους. Διότι τά παρακάτω λόγια αναφέρονται στή Β΄ Ίωάννου καί όχι στήν Α΄, τήν όποία μνημόνευσε πρωτύτερα. Ίσως, όμως, ό Ειρηναίος νά θεωρή τις τρεις έπιστολές ως μία έπιστολή· τις Β΄ καί Γ΄ Ίωάννου ως διαβιβαστικό της Α΄ Ίωάννου.
50. Β΄ Ίω 7-8.
51. Α΄ Ίω 4,1-3. 'Ο Ειρηναίος άντί του «μη όμολογεΐν» πού έχει τό παραδεδεγμένο κείμενο, μαρτυρεΐ τή γραφή «λύε». Τήν αΐτή μέ τήν του Ειρηναίου γραφή μαρτυρεΐ ό Τερτυλλιανός (Adversus Marcionem, βιβλ. Ε΄, κεφ. 16· PL 2,511B) καί ό Σωκράτης (Εκκλησιαστική Ίστορία, VII, 32· PG 67,809C-812A). Αντιθέτως, φαίνεται ότι τήν του παραδεδεγμένου κειμένου γραφή ύπονοούν οι Πολύκαρπος (έπιστολή προς Φιλιππησίους, κεφ. 7· PG 5,1012B) καί Ίγνάτιος (έπιστολή Σμυρναίοις, κεφ. 5· PG 5,712A).
52. Ίω 1,14.
53. Α΄ Ίω 5,1.
54. Πρξ 1,11.
55. Τά λόγια αΐτά περιέχονται στον Έραμιστή του Θεοδωρήτου, Β΄ Διάλογο, τον έπονομαζόμενο «'Ασύγχυτος» (PG 83,169).
56. Ρω 5,17.
57. Ρω 6,3-4.
58. Γα 3,13· Έφ 1,7.
59. Ρω 5,6. 8-10.
60. Ρω 8,34.
61. Ρω 6,9.
62. Ρω 8,11.
63. Α΄ Πε 2,23.
64. Ακ 23,34.

Κεφάλαιο ΙΖ΄

1. Μθ 3,16· Μρ 1,10· Ακ 3,22· Ίω 1,32-33.
2. Ησ 11,2.
3. Ησ 61,1· Ακ 4,18.
4. Μθ 10,20.
5. Μθ 28,19.
6. Ίλ 3,1-2· Πρξ 2,17-18.
7. Ψα 50,14.
8. Πρξ 2,1ε.
9. Ίω 16,7.
10. 'Ο Ειρηναίος αναφέρει τή Σαμαρείτιδα ως τύπο του έθνικού κόσμου.
11. Ίω 4,10.
12. Ίω 4,14.
13. Κρ 6,37-40.

14. Ήσ 5,6.
15. Ήσ 11,2-3.
16. Λκ 10,18.
17. Λκ 10,30-35.
18. Λκ 19,16.
19. Γα 4,4.
20. Θεοδωρήτου, Έρανιστής, Διάλογος Α', ό έπονομαζόμενος «Άτρεπτος» (PG 83,85).
21. Ίσως είνε ό Ποθεινός ή μάλλον ό Πολύκαρπος, τόν όποιον πάντοτε μνημονεύει ό Είρηναίος μέ μεγάλο σεβασμό.

Κεφάλαιο ΙΗ'

1. Ίω 1,1.
2. Έφ 1,10.
3. Γε 1,26.
4. Ρω 10,6-7.
5. Ρω 10,9.
6. Ρω 14,9.
7. Α' Κο 1,23.
8. Α' Κο 10,16.
9. Ήσ 7,15.
10. Ίε 17,9.
11. Α' Κο 15,3-4.
12. Α' Κο 15,12.
13. Α' Κο 15,21.
14. Ρω 14,15.
15. Έφ 2,13.
16. Γα 3,13.
17. Θεοδωρήτου, Έρανιστής, Διάλογος Γ', ό έπονομαζόμενος «Άπαθής» (PG 83,284).
18. Α' Κο 8,11.
19. Ήσ 61,1.
20. Μθ 16,13.
21. Μθ 16,16-17.
22. Μθ 16,21· Μρ 8,31· Λκ 9,22.
23. Μθ 16,24-25.
24. Μθ 10,39· 16,25.
25. Μθ 23,34.
26. Μθ 10,18· 23,34.
27. Μθ 10,28.
28. Μθ 10,32-33.
29. Μρ 8,38.
30. Λκ 23,34.
31. Μθ 5,44.
32. Μθ 5,39.
33. Α' Τι 2,5.
34. Θεοδωρήτου, Έρανιστής, Διάλογος Β' (PG 83,169).
35. Ίω 1,14.

36. Βλέπε πῶς τό ἀναπτύσσει αὐτό πλατύτερα στό Β' Βιβλίο, 22,4. Πρβλ. τόν ἱερό Χρυσόστομο (PG 57,188A), ὡς καί τό τοῦ Θεοφυλάκτου· «*Ἴνα διά πασῶν τῶν ἡλικιῶν πληρώση τὸν νόμον καί ἀγίαση ἡμᾶς*» (PG 123,177C).
37. Ρω 5,14.
38. Ρω 5,19.
39. Θεοδωρήτου, Ἑρανιστής, Διάλογος Α' (PG 83,85).
40. Δε 32,4.
41. Ἰω 1,14.
42. Ἐφ 1,10.
43. Β' Τι 1,10.

Κεφάλαιο ΙΘ'

1. Ἰω 8,36.
2. Ἦσ 7,14.
3. Ψα 81,6-7.
4. Θεοδωρήτου, Ἑρανιστής, Διάλογος Α' (PG 83,85).
5. Α' Κο 15,53.
6. Ρω 8,21.
7. Ἦσ 53,8.
8. Ἰε 17,9.
9. Μθ 11,27.
10. Ἰω 1,13.
11. Μθ 16,16.
12. Βιβλίο Γ', κεφ. 6.
13. Ἦσ 53,2.
14. Α' Πε 4,1.
15. Ζα 9,9· Μθ 21,5· Ἰω 12,15.
16. Ψα 68,22· Μθ 27,34.
17. Φι 2,8.
18. Ἦσ 6,3.
19. Ἦσ 9,6.
20. Ψα 44,3.
21. Δα 7,13.
22. Θεοδωρήτου, Ἑρανιστής, Διάλογος Γ' (PG 83,284).
23. Ἦσ 7,11.
24. Ἦσ 7,14· Μθ 1,23.
25. Ἐφ 4,9.
26. Λκ 15,6.
27. Ἐφ 4,8.
28. Α' Κο 15,20.
29. Ἐφ 4,16.
30. Ἰω 14,2.
31. Α' Κο 12,12.

Κεφάλαιο Κ'

1. 'Ιν 2,1.
2. 'Ιν 2,11.
3. 'Ιν 3,8-9.
4. 'Ιν 1,9.
5. 'Ιν 2,3.
6. Α' Κο 1,29.
7. Λκ 7,47.
8. Α' Κο 15,53.
9. Ρω 11,32.
10. Ρω 8,3.
11. Ρω 7,18.
12. Ρω 7,24.
13. Ρω 7,25.
14. 'Ησ 35,3-4.
15. 'Ησ 63,9.
16. 'Ησ 33,20.
17. Στο Δ' Βιβλίο, 22,1 το ίδιο χωρίο τό αποδίδει ο Ειρηναίος στον 'Ιερεμία, στον οποίο τό αποδίδει καί ο 'Ιουστίνος (Διάλ. πρὸς Τρύφωνα). Τό ίδιο χωρίο, επίσης, παραθέτει ο Ειρηναίος στό Δ' Βιβλίο, 33,1 καί Ε' Βιβλίο, 31,1. 'Αλλά τό χωρίο αυτό δέν τό διαβάζουμε οὔτε στον 'Ησαΐα. οὔτε στον 'Ιερεμία οὔτε σέ κάποιο άλλο βιβλίο τῆς 'Αγίας Γραφῆς. 'Ο 'Ιουστίνος φρονεῖ ὅτι τό ἀπῆλειψαν οἱ 'Ιουδαῖοι λόγῳ τῆς ἐχθρότητός τους πρὸς τόν Χριστό (Διάλογος πρὸς Τρύφωνα, 72,4· ΒΕΠ 3,277,37-40). Βλ. Χρυσοστόμου «Πολλά τῶν προφητικῶν ἠφάνισται βιβλίῳν· καί ταῦτα ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Παραλειπομένων ἴδιοι τις ἄν. Ράθυμοι γάρ ὄντες καί εἰς ἀσέβειαν συνεχῶς ἐμπίπτοντες, τὰ μὲν ἠφίεσαν ἀπόλλυσθαι, τὰ δὲ αὐτοὶ κατέκαιον καί κατέκοπτον» (PG 57,180D). 'Αλλοι πρῆσβεύουν ὅτι τόσο ὁ 'Ιουστίνος, ὅσο καί ὁ Εἰρηναῖος χρησιμοποίησαν ἐν προκειμένῳ ἀπόκρυφα κείμενα. Πρβλ. καί Δα 12,2. Μᾶλλον πρόκειται γιά χωρίο τοῦ ψευδοϊερεμία. Πρβλ. καί «Ἐπίδειξι ἀποστολικοῦ κηρύγματος», 78. Κατά τόν Τρεμπέλα, «τό χωρίον, ἀγνώστου προελεύσεως, πιθανώτατα ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς ἀποκαλυπτικῆς φιλολογίας. Τά χωρία Λκ 23,43 καί Μθ 27,52-53 ὑπανίστανται τήν διδασκαλίαν ταύτην» ('Υπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Κ. Διαθήκης, τόμος Γ', σελ. 359, 'Αθήνα 1956²).
18. Μχ 7,19. Λόγῳ «ἀπό μνήμης» λάθους ἀποδίδει τό χωρίο στον 'Αμῶς.
19. 'Αμ 1,2· 'Ιλ 4,16.
20. 'Αβ 3,3,5.
21. 'Αβ 3,5.

Κεφάλαιο ΚΑ'

1. 'Ησ 7,14.
2. Τά λόγια αὐτά, ὡς καί τὰ ἐπόμενά, παρατίθενται στον Εὐσέβιο ('Εκκλ. 'Ιστ. Ε', 8,10· ΒΕΠ 19,328,7-13) καί Νικηφόρο Κάλλιστο ('Εκκλ. 'Ιστορία, 4,14· PG 145,1008D). Βλ. σχετικῶς 'Ιουστίνου, Διάλογος πρὸς Τρύφωνα, 43,8 (ΒΕΠ 3,246,35-38) καί 67,1 (ΒΕΠ 3,271,29-33) καί Χρυσοστόμου: «Εἰ δὲ ἐντεῦθεν ἐπιστομισθέντες ἕτερον ζητοῖεν, τὸ περὶ τῆς παρθενίας λεχθέν, καί προβάλλοιτο ἐτέρους ἐρμηνευτάς, λέγοντες ὅτι οὐκ εἶπον παρθένον, ἀλλὰ νεᾶνιν, πρῶτον μὲν ἐκεῖνο ἐροῦμεν, ὅτι τῶν ἄλλων μᾶλλον ἀπάντων τὸ ἀξιόπιστον οἱ 'Εβδομήκοντα ἔχοιεν ἂν δικαίως» (PG 57,57B).

3. Ὁ Εἰρηναῖος ἀποδίδει τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴ μεταφρασί τῶν Ὁ' στὸν Πτολεμαῖο τὸ Λάγου. Ἄλλοι τὴν ἀποδίδουν στὸν Πτολεμαῖο τὸ Φιλάδελο (πρβλ. Ἰ. Χρυσόστ. PG 48,851D).
4. Καλύτερα στὸ 41ο ἔτος ἀπὸ τὸ φόνου τοῦ Καίσαρος.
5. Ἐνδιαφέρουσα ἡ ἀποψι τοῦ Εἰρηναίου σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα ποῖα ἦταν ἡ πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλοῦν οἱ συγγραφεῖς τῆς Κ. Διαθήκης κατὰ τὴν παράθεσι χωρίων τῆς Π. Διαθήκης.
6. Γα 4,4.
7. Λκ 17,21.
8. Ἦσ 7,14· Μθ 1,23.
9. Μθ 1,18.
10. Λκ 1,35.
11. Μθ 1,22–23.
12. Ἦσ 7,10–16.
13. Ἦσ 7,15–16.
14. Ἦσ 7,16.
15. Ἦσ 7,13.
16. Θεοδωρήτου, Ἐραριστή, Διάλογος Α' (PG 83,84).
17. Ψα 131,11.
18. Ἰω 1,13.
19. Λκ 1,41–42.
20. Ψα 131,11.
21. Λκ 1,69.
22. Ἦσ 7,11.
23. Ἐφ 4,10.
24. Ἦσ 7,14.
25. Δα 2,34.
26. Ἦσ 28,16.
27. Ἐξ 4, 3· 7,9έ.
28. Ἐξ 8,15.
29. Μθ 12,42.
30. Μθ 12,41.
31. Μθ 22,43.
32. Μθ 16,16–17.
33. Μθ 1,12έ.
34. Ἰε 22,24–25.
35. Ἰε 22,28–30.
36. Ἰε 43,30–31.
37. Ψα 131,11.
38. Ἐφ 1,10.
39. Ρω 5,12.17.
40. Γε 2,5.
41. Ἰω 1,3.
42. Γε 2,7.
43. Ἐφ 1,10.
44. Τὸ χωρίο αὐτὸ μέχρι τῆ λέξι «τὴν ὁμοίτητα» τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου παραθέτει ὁ Θεοδώρητος (Ἐραριστή, Διάλογος Α' PG 83,84). Ἐπίσης ὑπάρχει στὴν Catena in Lucam, κωδ. 2440, φ. 30.

Κεφάλαιο ΚΒ΄

1. Γε 2,7.
2. Γε 2,7.
3. Έφ 1,10.
4. Μθ 5,5. Εἶνε φανερό ὅτι ἐδῶ ὁ Εἰρηναῖος μέ τή λέξι «γῆ» ἐννοεῖ τό σῶμα καί τήν ψυχή, ὄλον τόν ἄνθρωπο. Τό νόημα εἶνε: «Μακάριοι οἱ πραεῖς, διότι αὐτοί θά κυριαρχήσουν στά πάθη τοῦ σώματος καί τῆς ψυχῆς· θά εἶνε πάντοτε ἐγκρατεῖς».
5. Γα 4,4.
6. Ρω 1,2-4.
7. Έξ 34,28· Γ΄ Βα 19,8.
8. Μθ 4,2· Λκ 4,2. Πρβλ. Χρυσοστόμου: «Διά δὴ τοῦτο καί αὐτός νηστεύει τεσσαράκοντα ἡμέρας ...καί οὐ προέρχεται περαιτέρω, ὥστε μή πάλιν τῇ ὑπερβολῇ τοῦ θαύματος ἀπιστηθῆναι τῆς οἰκονομίας τήν ἀλήθειαν...Εἰ δὲ περαιτέρω προέβη, πολλοῖς ἂν καί ἐντεῦθεν ἀπιστος ἔδοξεν εἶναι ἢ τῆς σαρκὸς ἀνάλημης» (PG 57,210A).
9. Ίω 4,6.
10. Ψα 68,27.
11. Ίω 11,35.
12. Λκ 22,44.
13. Μθ 26,38.
14. Ίω 19,34.
15. Έφ 1,10.
16. Θεοδωρήτου, Έρανιστής, Διάλογος Α΄ (PG 83,84-85). Έν μέρει περιέχονται καί στήν Cate-na πού ἀναφέραμε παραπάνω.
17. Λκ 3,23-38.
18. Έφ 1,10.
19. Ρω 5,14.
20. Λκ 1,38.
21. Γε 2,25.
22. Ίδιαίτερη τοῦ Εἰρηναίου ἄποψι, τήν ὁποία δέν συμμερίζονται πολλοί. Βλ. καί ὑποσημείωσι 19 τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου κεφαλαίου.
23. Πρβλ. Έπίδειξι ἀποστολικοῦ κηρύγματος, 33.
24. Ἡ Παρθένος Μαρία μέ τήν ὑπακοή τῆς ἔκοψε τά δεσμά, μέ τά ὁποῖα εἶχε δεθῆ ὄχι μόνον ἢ ἀνθρωπότητα, ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ Εὔα, λόγω τῆς παρακοῆς τῆς. Έλυσε πρῶτα ὅλη τήν ἀνθρω-πότητα καί κατόπιν τήν Εὔα. Ὅπως σέ ἓνα δέσιμο, πρῶτα λύνουμε τό δεύτερο κόμπο καί μετά τόν πρῶτο.
25. Μθ 19,30· 20,16.
26. Ψα 44,17.
27. Κλ 1,18.
28. Πρβλ. Α΄ Κο 15,20-22.

Κεφάλαιο ΚΓ΄

1. Μθ 18,11.
2. Γε 1,26.
3. Πρξ 1,7.
4. Έφ 1,5.
5. Κεφ. 20,1-2.

6. Μθ 12,29.
7. Β΄Τι 1,10.
8. Γε 3,5.
9. Γε 1,26.
10. Γε 3,17.
11. Γε 3,18–19.
12. Γε 3,16.
13. Γε 3,14.
14. Μθ 25,41.
15. Έτσι έρμηνεύει ο Ειρηναίος τό χωρίο: «*Ούκ εάν όρθως προσενέγκης, όρθως δέ μή διέλης, ήμαρτες; ήσύχασον*» (Γε 4,7).
16. Γε 4,8.
17. Γε 4,9.
18. Ψα 110,10· Πρμ 1,7.
19. Βλ. κεφ. 22,4. Συνδυάζοντας τά δύο σημεία μπορούμε νά συμπεράνωμε ότι ο Ειρηναίος έννοεί ότι μετά τήν πτώσι του ό 'Αδάμ έχασε τήν πρώτη άδολη φύσι του και μέ τή σύζευξι τής Εύας έγινε ώριμος.
20. Γε 3,13.
21. Γε 3,24.
22. Γε 3,15.
23. Γα 3,19.
24. Ψα 90,13.
25. 'Ησ 27,1.
26. Α΄Κο 15,26.
27. Α΄Κο 15,54–55.
28. Μθ 18,11.
29. Διότι ή αίρεσί του είνε συνονθύλευμα ποικίλων πλανών τών Γνωστικών.
30. Α΄Κο 15,22.
31. Ρω 5,20.

Κεφάλαιο ΚΔ΄

1. Τό δώρο τής πίστεως τό έμπιστεύθηκε ο Θεός στην Έκκλησία, τρόπον τινά για νά έμψυχώση τό πλάσμα του και νά του δώση τή ζωή, όπως ή ψυχή δίδει τή ζωή στό σώμα.
2. Α΄Κο 12,28.
3. 'Ιε 2,13.
4. 'Υπαινίσσεται τό χωρίο: «*τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοί έστερεώθησαν*» (Ψα 32,6).
5. Δηλαδή, τό άγιο Πνεύμα.

Κεφάλαιο ΚΕ΄

1. Μθ 5,45.
2. Νόμοι, Δ΄, 716α.
3. Τιμαίος, 29ε. Τό χωρίο αυτό του Πλάτωνος αναφέρει και ο ιερός Χρυσόστομος (PG 48,538C).
4. Γα 4,19.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Προοίμιο

1. Λκ 1,2.
2. Πρβλ. Β' Τι 2,23.
3. Γε 3,4-5' Β' Κο 11,3.
4. Γε 1,26.

Κεφάλαιο Α'

1. Ρω 8,15.
2. Ψα 81,6.
3. Μθ 23,9.
4. Μθ 23,9.
5. Μθ 23,9.

Κεφάλαιο Β'

1. Δε 32,1.
2. Ψα 120,2. Πρβλ. 7,11· 123,8.
3. Ήσ 1,2.
4. Ήσ 42,5.
5. Μθ 11,25.

6. Ὑπαίνισσεται τὸ «Σωτῆρα» τῶν αἰρετικῶν, τὸν ὁποῖο ὀνομάζει (Βιβλ. Β', 14,5) ὅμοιο μὲ τὴν Πανδώρα τοῦ Ἡσιόδου (Ἔργα καὶ ἡμέραι, 79-99· Fr. καὶ 5). Τὸν κάθε «Αἰῶνα» τὸν παρουσίαζαν ὅτι τάχα αὐτὸ πού εἶχε μέσα του ὡς ἄριστο καὶ ἀκμαιότατο τὸ συνεισέφερε σὲ αὐτὸν τὸ «Σωτῆρα». Γι' αὐτὸ καὶ στὸ ἴδιο βιβλίο (30,4) ἀποκαλεῖ τοὺς Γνωστικὸς «ἀκολούθους ταγμένους γύρω ἀπὸ τὴν Πανδώρα».

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία, ὁ Ἥφαιστος ἐπλασε ἀπὸ πηλὸ μία γυναῖκα, ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ Δία, ὁ ὅποιος ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, διότι ὁ Προμηθεὺς ἐκλεψε τὴ φωτιά. Στὴ γυναῖκα αὐτὴ χαρίζουν ὅλοι οἱ θεοὶ ὠραῖα καὶ λεπτὰ δῶρα. Γι' αὐτὸ ὀνομάσθηκε «Πανδώρα». Ὁ Ἐπιμηθεὺς, παρὰ τίς προειδοποιήσεις τοῦ Προμηθεῖ, τὴν παίρνει γιὰ γυναῖκα του καὶ ἀμέσως αὐτὴ ἀνοίγει τὸ πιθάρι πού εἶχε φέρει μαζὶ της. Τότε ξεχύνονται ὅλα τὰ κακά καὶ οἱ συμφορὲς στὸν κόσμον. Ἡ ἐλπίδα μόνον ἔμεινε στὸ πιθάρι, διότι ἡ Πανδώρα πρόλαβε καὶ τὸ ἐκλείσει.

7. Δε 6,4.
8. Ἰω 5,46-47.
9. Λκ 16,31.
10. Λκ 16,19.
11. Ήσ 5,12.
12. Κλ 1,18.

13. Μθ 11,27· Λκ 10,22.
14. Μθ 5,34–35.
15. Ήσ 66,1.
16. Μθ 21,13· Μρ 11,17.
17. Μθ 5,17.
18. Ήσ 1,23.
19. Ήε 4,22.
20. Μθ 10,6.
21. Ήω 4,41–42.
22. Ρω 11,26.
23. Γα 3,24.
24. Άρ 21,8.
25. Ρω 8,3.
26. Ήω 12,32.
27. Α΄ Κο 15,22.

Κεφάλαιο Γ΄

1. Ήσ 66,1.
2. Λκ 21,33.
3. Α΄ Κο 7,31.
4. Ψα 101,26–29. Πρβλ. Ήβ 1,10–12.
5. Ήσ 51,6.

Κεφάλαιο Δ΄

1. Μθ 5,35.
2. Ρω 5,14.
3. Ήσ 27,6.
4. Ρω 9,5.
5. Θεοδωρήτου, Έρανιστής, Διάλογος Β΄ (PG 83,169–171).
6. Λκ 16,16.
7. Πρβλ. Β΄ Βα 5,7.
8. Ήωάννου Δαμασκηνού, Εις τά Ήερά Παράλληλα (PG 95,1080 Β).
9. Ήσ 1,8.
10. Α΄ Κο 7,31.
11. Μθ 3,12.
12. Μα 4,1.
13. Μθ 3,11–12· Λκ 3,16–17.
14. Ρω 10,3.
15. Ψα 48,13.21.

Κεφάλαιο Ε΄

1. Ήσ 34,4.
2. Ψα 103,30.
3. Ήφ 2,7.

4. Ἦσ 43,10–12.
5. Ἦσ 41,4.
6. Μθ 22,29.
7. Μθ 22,23.
8. Μθ 22,31–32. Πρβλ. Ἐξ 3,6.
9. Μθ 22,32.
10. Λκ 20,38.
11. Ἐξ 3,4–6.
12. Δα Βήλ καὶ Δράκων, 4–5.
13. Δα Βήλ καὶ Δράκων, 25.
14. Λκ 20,36.
15. Ἰω 11,25.
16. Ψα 44,17.
17. Ἰω 8,56.
18. Γε 15,6· Ρω 4,3· Γα 3,6.
19. Γε 14,22.
20. Γε 15,5.
21. Φι 2,15.
22. Γε 12,1–5.
23. Μθ 4,22.
24. Γε 22,6.
25. Μθ 16,24.
26. Catena in Genesim.
27. Γε 22,1–13.
28. Ἰω 3,16.
29. Γε 15,6· Ρω 4,3· Γα 3,6.
30. Γε 14,22.

Κεφάλαιο ΣΤ'

1. Μθ 11,27. Πρβλ. Λκ 10,22. Στο Μᾶρκο δέν ἀπαντᾶ τό χωρίο.
2. Οἱ Οὐαλεντινιανοί.
3. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Δ', 18,9 (ΒΕΠ 19,302,39–41). Ὁ Φώτιος μνημονεύει λόγο τοῦ Ἰουστίνου «κατά Μαρκίωνος» (Μυριόβιβλον, 125· ΡΓ 103,405C).
4. Ἐφ 1,10.
5. Μθ 11,27. Πρβλ. Λκ 10,22.
6. Ἰω 1,18.
7. Μθ 11,27. Πρβλ. Λκ 10,22.
8. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (ΡΓ 96,477C).
9. Ἰω 14,9.
10. Μρ 1,24· Λκ 4,34.
11. Μθ 4,36· Λκ 4,3,9.
12. Μθ 11,27. Πρβλ. Λκ 10,22.
13. Ψα 8,7· Α' Κο 15,26· Ἐβ 2,7.
14. Μθ 3,17· Μρ 1,11· Λκ 3,22.
15. Λκ 4,18· Α' Ἰω 5,6.
16. Μθ 4,11· Λκ 22,43.

17. Μθ 27,51-52.
18. Μθ 27,54.
19. Μθ 8,29.
20. Α' Κο 15,25-26.
21. Μθ 11,27. Πρβλ. Λκ 10,22.

Κεφάλαιο Ζ'

1. Γε 14,22.
2. Αναφέρεται στην εμφάνισι τῶν τριῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴ φιλοξενία τοῦ Ἀβραάμ (Γε 18,1 έ.). Βλ. καὶ ὅσα λέγει παρακάτω στό 10ο κεφ. § 1. Ὅτι ὁ ἕνας ἐξ αὐτῶν ἦταν ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, τόν ὁποῖο προσκύνησε ὁ Ἀβραάμ καὶ ἀπεκάλεσε Κύριο, συμφωνοῦν πολλοὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ Πατέρες: ὁ Ἰουστίνος [Διάλογος πρὸς Τρύφωνα, 19,4 (ΒΕΠ 3,225,6-7)· 56,1-57,4 (ΒΕΠ 3,257-261)· 60,4 (ΒΕΠ 3,265,16-20)]· ἰό Τερτυλλιανός [De carne Christi, κεφ. 6 (PL 2,764 B) καὶ Adversus Marcionem, βιβλ. 3, κεφ. 9 (PL 2,334A)]· ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας [Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Α', 2,7 (ΒΕΠ 19,200,23)]· ὁ Μ. Ἀθανάσιος [Κατὰ Ἀρειανῶν, Γ', 14 (ΒΕΠ 30,261,40)]· ὁ Ἰλάριος Πικταβίου, [De Trinitate, 4,25 (PL 10,115A)]· ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων [Κατῆχ. 12 (PG 33,744A)]· ὁ Ἀμβρόσιος [De Abraham, 2,24 (PL 14,465C)]· καὶ ὁ Αὐγουστίνος [De Trinitate, 2,19 (PL 42,858)]. Βλ. σχετικῶς καὶ Χρυσόστομο (PG 53,383B· 53,383D· 54,387B· 54,396A).
3. Γε 22,17.
4. Ἰω 8,56.
5. Λκ 2,29-32.
6. Λκ 2,10.
7. Λκ 1,47.
8. Ἰω 8,56.
9. Γε 22,17.
10. Μθ 3,9· Λκ 3,8.
11. Ρω 4,12έ.
12. Φι 2,15.
13. Μθ 5,14.
14. Ἰω 14,6-7.
15. Γε 18,1έ.
16. Ἐξ 3,7-8.
17. Κλ 1,15.
18. Ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶνε «εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ» τὸ ἀποδέχονται καὶ ἄλλοι Πατέρες. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος στήν 1η πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολή (ΒΕΠ 33,129,18,30) ὀνομάζει τὸ Πνεῦμα «σφραγίδα», ἢ ὁποῖα ἐκτυπώνει τόν Υἱό. (Βλ. σχετικῶς Μ. Βασιλείου, Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, Λόγος 2ος § 64· ΕΠΕ 10ος τ. ἔργων Μ. Βασιλείου, σ.454).
19. Μθ 11,27. Πρβλ. Λκ 10,22.

Κεφάλαιο Η'

1. Μέ τὸ Μωϋσῆ καὶ ὄλους τοὺς προφήτες.
2. Γε 15,6· Ρω 4,3· Γα 3,6.
3. Μθ 3,9· Λκ 3,8.
4. Γε 22,17.
5. Λκ 13,29· Μθ 8,11.

6. Λκ 13,28.
7. Λκ 13,15-16.
8. Ίω 7,22-23.
9. Ίω 9,7: «Ἀπό μνήμης» λάθος. Ἀντί τῆς κολυμβήθρας Βηθεσδά «ἐπὶ τῇ προβατικῇ».
10. Μθ 5,17.
11. Μθ 12,3-4· Λκ 6,3-4· Α΄ Βα 21,4-6.
12. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (PG 95,1292A καὶ PG 96,513C).
13. Δε 33,9.
14. Δε 10,9.
15. Δε 18,1.
16. Φι 4,17.
17. Α΄ Τι 5,18· Πρβλ. Μθ 10,10.
18. Μθ 12,5.
19. Ἄρ 15,32-36.
20. Μθ 3,10· 7,19· Λκ 3,9.
21. Α΄ Κο 3,17.

Κεφάλαιο Θ΄

1. Μθ 13,52.
2. Μθ 23,34.
3. Ψα 95,1· 97,1.
4. Ἡσ 42,10-12.
5. Ἱε 38,31-32· Ἐβ 8,9.
6. Ρω 6,4.
7. Μθ 12,6.
8. Μθ 12,42.
9. Μθ 12,41.
10. Ίω 1,51.
11. Φι 3,12.
12. Α΄ Κο 13,9-10.
13. Μθ 5,8.
14. Ἡσ 25,9.
15. Α΄ Πε 1,8.
16. Ρω 8,15· Γα 4,6.
17. Α΄ Κο 13,12.
18. Μθ 15,3-4· Μρ 7,9-10.
19. Μθ 15,6.
20. Ἐξ 20,12. Πρβλ. Ἐφ 6,2· Μθ 15,4· 19,19· Μρ 7,10· 10,19· Λκ 18,20.

Κεφάλαιο Ι΄

1. Ίω 5,39-40.
2. Ίω 5,46.
3. Γε 12,1έ. 15,1έ. 17,1έ. 18 κεφ.
4. Γε 6,13-21.
5. Γε 3,9.
6. Γε 19,12-26.

7. Γε 28,13–15· 31,11–13.
8. Ξε 3,4
9. Εἶνε πολὺ πιθανόν ὅτι ὁ Εἰρηναῖος συνδυάζει τὴ λέξι «πάσχα» με τὸ «πάσχειν».
10. Δε 16,5–6.
11. Γε 49,10–12.
12. Δε 32,6.
13. Γα 3,13· Α΄ Κο 6,20.
14. Ἰω 5,21· Α΄ Κο 15,22.
15. Δε 21,23· Γα 3,13.
16. Δε 28,66.
17. Δε 32,6.

Κεφάλαιο ΙΑ΄

1. Μθ 13,17.
2. Γε 1,28.
3. Μθ 25,21· 23· Λκ 19,17.
4. Ἐφ 3,7· Ἰω 1,17.
5. Ψα 34,9.
6. Μθ 21,9· Ἰω 12,13· Μρ 11,9–10· Ψα 117,26.
7. Ψα 8,3· Μθ 21,16.
8. Ψα 8,2.
9. Μθ 23,28.

Κεφάλαιο ΙΒ΄

1. Ἦσ 1,22.
2. Μθ 15,3.
3. Γα 3,24. Πρβλ. Ρω 10,4.
4. Λκ 13,14· Ἰω 9,16.
5. Ἰω 7,22–23.
6. Μθ 22,37–40· Δε 6,5· Λε 19,18.
7. Ρω 13,10.
8. Α΄ Κο 13,13.
9. Α΄ Κο 13,2.
10. Πρβλ. Κλ 3,14.
11. Δε 6,5· Λε 19,18· Μθ 22,37–39.
12. Μθ 23,2–4.
13. Ἦσ 29,13· Μθ 15,8–9.
14. Ρω 10,3–4.
15. Ξε 3,7–8.
16. Μθ 19,17.
17. Μθ 19,18–19· Ξε 20,12–16· Λε 19,18.
18. Μθ 19,20.
19. Μθ 19,21.
20. Λκ 19,8.

Κεφάλαιο ΙΓ΄

1. Μθ 5,17.
2. Τόν ἄγραφο νόμο, πού εἶνε γραμμένος στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων.
3. Οἱ πρό τοῦ Μωϋσέως πατριάρχαι καί δίκαιοι. Πρβλ. Γε 5,22· Ἐβ 11,5. Πρβλ. Χρυσοστόμου, Ὑπόμνημα στόν εὐαγγελιστή Ματθαῖο, ὁμιλία Α΄ (PG 57,13D).
4. Μθ 5,27–28.
5. Μθ 5,21–22.
6. Μθ 5,33–34.37.
7. Μθ 5,20.
8. Ἐξ 20,13· Μθ 5,27–28.
9. Ἐξ 20,15· Μθ 5,21–22.
10. Ἄρ 18,20–32· Δε 14,22.
11. Μθ 19,21.
12. Μθ 5,43–44.
13. Μθ 5,40· 7,12· 6,30–31.
14. Μθ 5,41.
15. Μθ 5,45.
16. Μθ 22,37–39.
17. Ἰω 15,15.
18. Γε 12,1έ.
19. Ἰα 2,23.
20. Ἰω 8,58.

Κεφάλαιο ΙΔ΄

1. Γε 2,7.
2. Ἰω 15,10.
3. Ἰω 17,5.
4. Ἰω 15,16.
5. Ἰω 17,24.
6. Ἡσ 43,5–7.
7. Μθ 24,28.
8. Γε 5,22· Ἐβ 11,5.
9. Ἐξ 13,21.
10. Ἐξ 20,1–17.
11. Δε 31,20.
12. Λκ 15,22–23.
13. Ἄπ 1,15.
14. Ἐξ 26 κεφ.
15. Γ΄ Βα 6 κεφ.
16. Ἄρ 8,5–26.
17. Λε 6 κεφ. Ἄρ 28 κεφ.
18. Λε 12 κεφ.
19. Λε 15 κεφ.
20. Ἐξ 25,40· Ἐβ΄ 8,5.
21. Α΄ Κο 10,4.
22. Α΄ Κο 10,11.

Κεφάλαιο ΙΕ΄

1. Δε 5,22.
2. Πρξ 7,41· Έξ 32,4.
3. Πρξ 7,40.
4. Ίζ 20,24–25.
5. Πρξ 7,38–43· Άμ 5,25–26.
6. Έξ 33,2–3.
7. Μθ 19,7–8.
8. Μθ 19,4.
9. Α΄ Κο 7,12.
10. Α΄ Κο 7,6.
11. Α΄ Κο 7,25.
12. Α΄ Κο 7,5.
13. Μθ 22,14.
14. Μθ 7,15.

Κεφάλαιο ΙΣΤ΄

1. Γε 17,10–11.
2. Ίζ 20,12.
3. Έξ 31,13.
4. Κλ 2,11.
5. Δε 10,16.
6. Ψα 43,23· Ρω 8,36.
7. Γε 15,6· Ρω 4,3· Ία 2,23.
8. Γε 19,12έ.
9. Γε 6,15–16· 9,1.
10. Βλ. Στεργίου Σάκκου, Ύπόμνημα εις τήν ἐπιστολήν τοῦ Ἰουδα, σελ. 116· 348–353· 354· 360· 445· 450–456, Θεσσαλονίκη 1970.
11. Γε 5,24· Έβ 11,5.
12. Βλ. σημ. 10.
13. Δε 5,2–3.
14. Α΄ Τι 1,9.
15. Δε 8,3.
16. Έξ 20,2–17.
17. Δε 5,22.
18. Δε 10,12. Πρβλ. Μθ 22,37· Μρ 12,30.33· Δκ 10,27.
19. Ρω 3,23.
20. Δε 30,19–20.
21. Δε 4,14.
22. Μθ 12,36.
23. Μθ 5,28.
24. Μθ 5,22.
25. Α΄ Πε 2,16.
26. Α΄ Πε 1,7.

Κεφάλαιο ΙΖ΄

1. Α΄ Βα 15,22.
2. Ψα 39,7. Πρβλ. Έβ 10,5-6.
3. Ψα 50,18-19.
4. Ψα 49,9-13.
5. Ψα 49,14-15.
6. Ήσ 1,11.
7. Ήσ 1,16-18.
8. Ψα 50,19. Πρβλ. Κλήμ. Άλεξ. Παιδαγ., Λόγος γ΄, κεφ. 12 (ΒΕΠ 7,228,21).
9. Ήε 6,20.
10. Ήε 7,2-4.
11. Ήε 7,21-24.
12. Ήε 9,24.
13. Ήσ 43,23-24.
14. Ήσ 66,2.
15. Ήε 11,15.
16. Ήσ 58,6-9.
17. Ζα 7,9-10.
18. Ζα 8,16-17.
19. Ψα 33,13-15.
20. Ήσ 6,6. Πρβλ. Μθ 9,13.
21. Μθ 12,7.
22. Μθ 26,26· Μρ 14,22· Λκ 22,19.
23. Μθ 26,28· Μρ 14,24· Λκ 22,20.
24. Μα 1,10-11.
25. Πρξ 4,12.
26. Μα 1,11.
27. Άπ 5,8.

Κεφάλαιο ΙΗ΄

1. Μθ 5,23-24.
2. Δε 16,16.
3. Λκ 21,4.
4. Γε 4,4.
5. Γε 4,7.
6. Μθ 23,27-28.
7. Γε 4,7.
8. Μθ 23,26.
9. Ήε 22,17.
10. Ήσ 30,1.
11. Γε 4,7.
12. Ήω 19,11.
13. Ήσ 66,3.
14. Φι 4,18.
15. Ήσ 1,15.
16. Α΄ Κο 10,15-16.

17. Μρ 4,28.
18. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (PG 96,485).
19. Πρμ 19,17.
20. Μθ 25,34–36.
21. Ἀπ 11,19.
22. Ἀπ 21,3.

Κεφάλαιο ΙΘ΄

1. Ἦσ 40,12.
2. Ἐφ 3,18.
3. Ἦσ 40,12.
4. Ἐφ 1,21.
5. Ἰε 23,24.
6. Δα, Ὕμνος τριῶν παιδῶν, στ. 31.
7. Ἰε 23,23–24
8. Ἀπ 2,23· Ψα 7,10· Ἰε 17,10.

Κεφάλαιο Κ΄

1. Γε 2,7.
2. Πρβλ. Ἐπίδειξις ἀποστολικοῦ κηρύγματος, 5.
3. Γε 1,26.
4. Ἐννοεῖ τόν «Ποιμένα» τοῦ Ἑρμᾶ, ἀπό τήν α΄ ἐντολή τοῦ ὁποίου εἶνε παρμένα αὐτά τὰ λόγια (ΒΕΠ 3,52,22–27). Ὁ Εἰρηναῖος φαίνεται ὅτι τόν ἀποδέχεται ὡς κανονικό βιβλίο.
5. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, Ε΄, 8,7 (ΒΕΠ 19,327,25–26).
6. Μα 2,10.
7. Ἐφ 4,6.
8. Μθ 11,27.
9. Πρξ 10,42.
10. Ἀπ 3,7.
11. Ἀπ 5,3.
12. Ἀπ 5,12.
13. Ἀπ 5,9.
14. Ἰω 1,14.
15. Ἦσ 53,9· Α΄ Πε 2,22.
16. Κλ 1,18.
17. Πρμ 3,19–20.
18. Πρμ 8,22–25.
19. Πρμ 8,27–31.
20. Ἀνθολόγιο Ἀχρίδος. Τό χειρόγραφο (13ου αἰῶνος) βρισκόταν στό Ἐθνικό Μουσεῖο Ἀχρίδος.
21. Πρβλ. Βρ 3,38.
22. Λκ 1,71.
23. Λκ 1,75.
24. Μθ 5,8.
25. Ἐξ 33,20.
26. Λκ 18,27. Πρβλ. Μθ 19,26.

27. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (PG 96,533C).
28. Δε 5,24.
29. Ὠσ 12,11.
30. Α' Κο 12,4-7.
31. Ἰω 1,18.
32. Ἦσ 54,13· Ἰω 6,45.
33. Ρω 8,18.
34. Ἦσ 6,5.
35. Βρ 3,38.
36. Ψα 21,16.
37. Ἐφ 1,10.
38. Δε 4,24· Ἐβ 12,29.
39. Ξξ 34,6-7.
40. Ξξ 33,11.
41. Ξξ 33,20-23.
42. Μθ 17,1.3· Μρ 9,2.4· Λκ 9,28.30.
43. Γ' Βα 19,11-12.
44. Ἦσ 42,3· Μθ 12,20.
45. Α' Κο 13,9-10.12.
46. Ἰζ 1,1.
47. Ἰζ 1,5-25.
48. Ἰζ 1,26-27.
49. Ἰζ 1,28.
50. Ἰζ 1,28.
51. Ἰω 1,18.
52. Ἰω 1,18.
53. Δα 3,25.
54. Δα 2,34-35.
55. Δα 7,13-14.
56. Ἀπ 1,12-16.
57. Ξξ 28,4· Λε 8,7.
58. Ἀπ 1,17.
59. Ξξ 33,20.
60. Ἰω 21,20.
61. Ἀπ 1,17-18.
62. Ἀπ 5,6.
63. Ἀπ 19,11-16.
64. Ὠσ 1,2.
65. Α' Κο 7,14.
66. Ὠσ 1,6.9.
67. Φαίνεται ὅτι ὁ ἀρχαῖος μεταφραστὴς, ἀντὶ «ἐρρήθη», ἀνέγνωσε κακῶς «ἐρρύσθη» καὶ ἔτσι μετέφρασε «liberata».
68. Ρω 9,25-26.
69. Ξξ 2,21.
70. Πρβλ. Ρω 11,17.
71. Ἀρ 12,10.15.
72. Catena in Numeros (στοὺς Ἀριθμούς).
73. Ἰη Να 2,1.

74. Ή Να 2,18· 6,23. Βλ. σχετικῶς Ἰουστίνου, Διάλ. πρὸς Τρύφωνα, 111,4 (ΒΕΠ 3,311,26–32), ὅπου διαφαίνεται καὶ τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Εἰρηναίου· ἐπίσης, Κλήμεντος Ρώμης, Ἐπιστολή Α΄ πρὸς Κορινθίους, κεφ. 12,7 (ΒΕΠ 1,17,41–18,2).
75. Σαφέστατα τὸ ἀναπτύσσει ὁ Ἰουστίνος στὸν ἀνωτέρω μνημονεῦμενο Διάλογο.
76. Μθ 21,31.

Κεφάλαιο ΚΑ΄

1. Γα 3,5–9.
2. Γε 25,23· Ρω 9,10–12.
3. Δα Σωσ. 42.
4. Ρω 9,13· Μα 1,2–3.
5. Γε 25,26.
6. Ἀπ 6,2.
7. Γε 25,29–34.
8. Κλ 1,15.
9. Ἰω 19,15.
10. Γε 27,27–29.
11. Γε 27,41.
12. Γε 30,32.
13. Ψα 2,8.
14. Β΄ Κο 3,6.
15. Γε 29,17.

Κεφάλαιο ΚΒ΄

1. Γα 4,4.
2. Ἦσ 4,4.
3. Ἰω 13,5.
4. Βλ. Βιβλ. Γ΄, 20,4· σημ. 17. Πρβλ. Ἐπίδειξις ἀποστολικοῦ κηρύγματος, 78.
5. Μθ 26,43.
6. Ἐφ 4,9.
7. Μθ 13,17.
8. Ττ 2,12.
9. Πρβλ. Μθ 13,17· Ἰω 8,56· Ἐβ 11,13· Α΄ Πε 1,10–12.
10. Ρω 3,30.

Κεφάλαιο ΚΓ΄

1. Ἰω 4,35–38.
2. Μθ 1,19–21.
3. Μθ 1,22–23· Ἦσ 7,14.
4. Μθ 2,13–14.23.
5. Ἦσ 61,1· Λκ 4,18–19.
6. Λκ 4,21.
7. Πρξ 8,32–33· Πρβλ. Ἦσ 53,7.
8. Πρξ 8,37.

9. Πρξ 8,39.
10. Μθ 10,6.
11. Πρξ 2,41·4,4.

Κεφάλαιο ΚΔ´

1. Α´ Κο 15,10.
2. Κλ 1,18· Άπ 1,5.
3. Πρξ 3,15.
4. Ήξ 17,10–13.
5. Άρ 21,6–9.
6. Βιβλ. Γ´,12,9.
7. Κλ 1,16· Ίω 1,3.
8. Α´ Πε 1,20.
9. Ήξ 20,13.
10. Ήξ 20,14.
11. Α´ Κο 15,10.
12. Ψα 95,5.
13. Ήφ 1,21.
14. Α´ Ίω 1,1.
15. Φι 2,8.

Κεφάλαιο ΚΕ´

1. Μθ 3,9.
2. Ρω 4,11.
3. Γα 4,24.
4. Ήσ 28,16· Ήφ 2,20.
5. Βλ. κεφ. 16.
6. Γε 38,27–30.
7. Πρβλ. Ί. Χρυσοστόμου: «Φασί τινες τῶν ταῦτα ἀκριβῶς ἐξητακῶτων ὅτι τῶν δύο λαῶν τύπος ἐστὶ ταῦτα τὰ παιδιά» (PG 57,35B).
8. Γε 4,8.
9. Ίω 4,37.
10. Β´ Κο 9,10· Ήσ 55,10.
11. Α´ Κο 3,7.
12. Ίε 9,2.
13. Ίω 4,36.

Κεφάλαιο ΚΣΤ´

1. Μθ 13,44.
2. Μθ 13,38.
3. Catena in Matthaëum.
4. Δα 12,4. 7.
5. Ίε 23,20.
6. Catena in Matthaëum.

7. Ξξ 34,29–35· Β' Κο 3,7.
8. Δα 12,3.
9. Μθ 13,52.
10. Λκ 24,26. 46–47.
11. Λε 10,1–2.
12. Άρ 16,32–33.
13. Γ' Βα 14,10–16.
14. Δα Σωσ, 20.
15. Ήσ 11,3.
16. Α' Βα 16,7.
17. Δα Σωσ, 56.
18. Δα Σωσ, 52–53.
19. Μθ 24,48–51· Λκ 12,45–46.
20. Ττ 2,8.
21. Άρ 16,15.
22. Α' Βα 12,2–3.
23. Α' Βα 12,4–5.
24. Β' Κο 2,17.
25. Β' Κο 7,2.
26. Ήσ 60,17.
27. Catena in I Regum (Α' Βασιλειῶν).
28. Μθ 24,45–46· Λκ 12,42–43.
29. Α' Κο 12,28.
30. Ττ 2,7–8.

Κεφάλαιο ΚΖ'

1. Περί αὐτοῦ τοῦ πρεσβυτέρου ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος (Ἐκκλησ. Ἱστορία, 4,14· ΡG 145,1008C), γράφει τὰ ἐξῆς: «Μέμνηται (ὁ Εἰρηναῖος) καὶ πρεσβυτέρου τινός ἀποστολικοῦ τόν βίον ἀνδρός, οὗ τό ὄνομα οὐ δηλοῖ· ἐγὼ δὲ οἶμαι τόν δεῦτερον Ἰωάννην εἶναι τόν ἐν Ἐφέσῳ, πρεσβύτερον οὕτω καλούμενον· οὗ καὶ ἐξηγήσεις καὶ ἀπομνημονεύματα πολλά ταῖς αὐτοῦ γραφαῖς παρατίθεται». Ὑπάρχει καί ἡ ἀπομνὴ ὅτι πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τοὺς ἐξῆς τρεῖς: Πολύκαρπο· Παπία, Ποθεινὸ. Τίποτε, ὅμως, δὲν εἶνε βέβαιο.
2. Πρξ 10,34.
3. Α' Βα κεφ. 24.
4. Β' Βα 11,27.
5. Β' Βα 12,1–7.
6. Β' Βα 12,13.
7. Τόν πεντηκοστό Ψαλμό.
8. Γ' Βα κεφ. 6 καὶ 7.
9. Γ' Βα 5,12.
10. Γ' Βα 8,27.
11. Γ' Βα 5,14.
12. Γ' Βα 10,1–10.
13. Μθ 12,42.
14. Γ' Βα 11,1–10.
15. Α' Κο 1,29.
16. Α' Πε 3,19.

17. Ρω 3,23.
18. Α΄ Κο 10,11· Ρω 15,4.
19. Ρω 6,9.
20. Μθ 16,27.
21. Μθ 25,14–30.
22. Λκ 12,48.
23. Ρω 11,21.17.
24. Α΄ Κο 10,1–12· Ξξ 32,6.
25. Μθ 22,14.
26. Μθ 25,41.
27. Α΄ Κο 6,9–10.
28. Α΄ Κο 6,11.
29. Μθ 18,8–9.
30. Α΄ Κο 5,11.
31. Ξφ 5,6–7.
32. Α΄ Κο 5,6.
33. Ρω 1,18.
34. Ξξ 14,27.
35. Ξξ 1,13.
36. Λκ 18,7–8.
37. Β΄ Θε 1,6–10.

Κεφάλαιο ΚΗ΄

1. Ρω 1,18.
2. Β΄ Θε 1,9.
3. Ψα 33,17.
4. Λκ 6,49.
5. Μθ 26,24.
6. Μθ 10,15· Λκ 10,12.
7. Μθ 5,28.
8. Μθ 5,22.
9. Μθ 12,36.
10. Μθ 25,41.
11. Μθ 25,34.
12. Ξξ 14,27.
13. Άπ 1,7.
14. Ξξ κεφ. 7· 8· 9· 10.
15. Ξξ 14,27.
16. Β΄ Κο 2,15–16.
17. Άρ 14,30.
18. Άρ 14,31.
19. Α΄ Κο 14,20.

Κεφάλαιο ΚΘ΄

1. Ξξ 9,12.
2. Μθ 13,10–11. 13–16· Λκ 8,10· 10,23· Ήσ 6,10.

3. Β' Κο 4,4.
4. Ρω 1,28.
5. Β' Θε 2,11-12.
6. Ήξ 3,19.
7. Ήξ 8,15.

Κεφάλαιο Α'

1. Ήξ 11,2.
2. Λκ 16,9.
3. Γε 41,48.
4. Ήξ 1,13-14.
5. Ήξ 1,11.
6. Μθ 7,5.
7. Μθ 7,1-2.
8. Λκ 3,11.
9. Μθ 25,35-36.
10. Μθ 6,3.
11. Λκ 16,9.
12. Πρβλ. Ήβ 3,5-6.
13. Πρβλ. Ήπ κεφ. 15 και 16.

Κεφάλαιο ΑΑ'

1. Γε 9,22. 25.
2. Μθ 10,24.
3. Γε 19,26.
4. Γε 19,33.
5. Γε 19,35.
6. Catena in Genesim.
7. Γε 19,31-32.
8. Δε 32,6.
9. Μθ 11,19.
10. Ψα 3,6.
11. Ήε 38,26.
12. Γε 19,26. Ὁ Ἰώσηπος μαρτυρεῖ ὅτι εἶδε τὴ στήλη. Λέγει συγκεκριμένως τὰ ἐξῆς: «Ἡ δὲ Λώτου γυνὴ παρά τὴν ἀναχώρησιν συνεχῶς εἰς τὴν πόλιν ἀναστρεφομένη καὶ πολυπραγμονοῦσα τὰ περὶ αὐτὴν ἀπηγορευκός τοῦ Θεοῦ τοῦτο μὴ ποιεῖν εἰς στήλην ἀλῶν μετέβαλεν ἱστόρησα δ' αὐτὴν, ἔτι γάρ καὶ νῦν διαμένει». (Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία, 1, 11,4). Πρβλ. καὶ Κλήμεντος Ρώμης: «Συνεξεληθούσης γάρ αὐτῶ (Λώτ) τῆς γυναικός... ὥστε γενέσθαι αὐτὴν στήλην ἀλός ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης» (Α' ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους, κεφ. ΙΑ' ΡΓ 1.232Α).
13. Βλ. κατωτέρω (33,9).
14. Μθ 5,13.

Κεφάλαιο ΛΒ΄

1. Ὁ ἀναφερόμενος ἐδῶ «πρεσβύτερος» δύσκολα μπορεῖ νά ταυτισθῆ μέ τόν ἀναφερόμενο πα-
ραπάνω (27,1). Ἐδῶ μνημονεύεται πρεσβύτερος, μαθητής τῶν ἀποστόλων. Ἴσως στό σημεῖο
αὐτό νά πρόκειται γιά τόν Πολύκαρπο Σμύρνης.

2. Γε 1,3.
3. Ἰω 1,3.
4. Ἐφ 4,5-6.
5. Ἐφ 4,15. 16. Πρβλ. Κλ 2,19.
6. Βλ. ἀνωτέρω, κεφ. 26.
7. Βλ. βιβλίο Γ', κεφ. 9ε.

Κεφάλαιο ΛΓ΄

1. Α΄ Κο 2,15.
2. Ρω 1,25.
3. Ρω 1,28.
4. Ἦσ 53,3.
5. Ζα 9,9· Μθ 21,5-7.
6. Ψα 117,22· Μθ 21,42· Μρ 12,10· Πρβλ. Πρξ 4,11.
7. Ἦσ 53,7.
8. Ἐξ 17,11.
9. Ἦσ 11,12· Ἰω 11,52.
10. Μθ 24,30· Πρβλ. καί Δα 7,13.
11. Μα 4,1.
12. Ἦσ 11,4.
13. Μθ 3,12· Λκ 3,17.
14. Μθ 26,26-28· Μρ 14,22-24· Λκ 22,19-20.
15. Μθ 16,13.
16. Ἰω 19,34.
17. Ἰλιάδα, Γ', 312-313.
18. Θεοδωρήτου, Ἐρανιστής, Διάλογος Β' (PG 83,172).
19. Δηλαδῆ, τήν Ἐκκλησία (Βλ. τό παράλληλο χωρίο παρακάτω, παράγρ. 11).
20. Μθ 12,41-42· 22,43.
21. Μθ 12,29· Λκ 11,21-22.
22. Γε 1;26.
23. Κεφ. 16,6 καί 18,1-2.
24. Μθ 23,24.
25. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τά Ἱερά Παράλληλα (PG 96,508D).
26. Ἰω 1,3.
27. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τά Ἱερά Παράλληλα (PG 96,468A).
28. Μθ 5,10.
29. Γε 19,26.
30. Μθ 5,12.
31. Ἦσ 6,1· Ἰω 12,41.
32. Ψα 109,1· Πρξ 7,55-56.

33. Δα 7,13.
34. Ίω 19,37· Άπ 1,7· Ζα 12,10.
35. Λκ 18,8.
36. Β΄ Θε 1,6–7.
37. Ψα 49,6.
38. Μα 4,1.
39. Μθ 3,12· Λκ 3,17.
40. Μθ 25,41.
41. Β΄ Θε 1,9–10.
42. Ψα 44,3.
43. Ψα 44,8.
44. Ψα 44,4–5.
45. Ίε 17,9.
46. Ίσ 8,3.
47. Ίσ 9,6.
48. Θεοδωρήτου, Έρανιστής, Διάλογος Β΄ (PG 83,172).
49. Ίσ 9,6.
50. Ίσ 53,8.
51. Άμ 1,2.
52. Ψα 75,2.
53. Άβ 3,3.
54. Κεφ. 20,4.
55. Ίσ 35,5–6.
56. Ίσ 35,3.
57. Ίσ 26,19.
58. Ίσ 53,4· Μθ 8,17.
59. Ίσ 53,3.
60. Ζα 9,9· Μθ 21,5· Ίω 12,15.
61. Ίσ 50,6.
62. Ίσ 53,7· Πρξ 8,32.
63. Ψα 68,22· Μθ 27,34.
64. Ψα 37,12.
65. Ίσ 65,2.
66. Ψα 21,8. 19· Ίω 19,24.
67. Ψα 21,16.
68. Μθ 16,21.
69. Βλ. σημείωσι 17 του Κ΄ κεφ. του Γ΄ βιβλίου.
70. Άμ 8,9–10.
71. Μθ 27,45.
72. Ίε 15,9.
73. Ψα 3,6.
74. Ψα 23,7.
75. Ψα 18,7.
76. Ψα 98,1.
77. Β΄ Θε 1,7.
78. Μθ 24,21.
79. Ίσ 50,8.
80. Ίσ 50,9.
81. Ίσ 2,17.

82. Α' Κο 15,25.
83. Ίε 38,31-32.
84. Ίζ 36,26-27.
85. Ήσ 43,18-21.
86. Μθ 9,17.
87. Α' Κο 2,15.

Κεφάλαιο ΛΔ'

1. Α' Πε 1,12.
2. Μθ 5,17-18.
3. Ρω 3,21.
4. 'Αβ 2,4· Ρω 1,17.
5. Μθ 27,45. 51-52.
6. Ήσ 2,3-4· Μχ 4,2-3.
7. Μθ 5,39.
8. Ίω 4,37.
9. Ήσ 57,1.

Κεφάλαιο ΛΕ'

1. Μθ 9,16-17· Λκ 5,36-37.
2. Μθ 27,36.
3. Ψα 21,19· Ίω 19,24.
4. Ίω 19,34.
5. Λκ 22,44.
6. Ία 3,18.

Κεφάλαιο ΛΣΤ'

1. Μθ 21,33-43. Πρβλ. Ψα 117,22-23.
2. Μθ 5,22. 28. 32. 34. 39. 44.
3. Ήσ 56,1.
4. Μέσα στά ὄρια τῆς ἱεραῶς γῆς.
5. Ίε 7,3.
6. Ζα 7,9-10.
7. Ζα 8,17.
8. Ήσ 1,16-18.
9. Ψα 33,14-15.
10. Ίε 7,29-30.
11. Ίε 6,17-18.
12. Λκ 21,34-35.
13. Λκ 12,35-36.
14. Λκ 17,26-30· Μθ 24,37-39.
15. Μθ 24,42.
16. Γε κεφ. 7· Β' Πε 2,5.
17. Γε 19,24· Β' Πε 2,6.

18. Mθ 10,15· Λκ 10,12.
19. Mθ 11,23–24.
20. Ίω 4,14.
21. Mθ 21,19· Mρ 11,14.
22. Γε 7,10έ.
23. Βλ. κεφ. ΙΣΤ΄, σημ. 10.
24. Ἐντὶ «Arcae tyrum» (τύπο τῆς κιβωτοῦ) ὑπάρχει καὶ ἡ γραφή Archetyrum (ἀρχέτυπο). Πάντως τηρώντας τὴ γραφή «Arcae tyrum», τὸ νόημα εἶνε: ὁ Θεὸς ἐπήγαγε τὸν κατακλισμὸν, ἀφ’ ἑνὸς μὲν γιὰ νὰ ἐξαλείψῃ τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων, ἀφ’ ἑτέρου δέ γιὰ νὰ διατηρήσῃ τὸν «τύπο τῆς κιβωτοῦ»· νὰ παρουσιάσῃ, δηλαδὴ, στὴν κιβωτὸν τὸν τύπον τοῦ μέλλοντος βαπτίσματος, τὸ ὁποῖο, κατὰ τὸ Α΄ Πε 3,20έ., προτυπώνονταν μὲ τὴν κιβωτόν. Ἀλλὰ καὶ νὰ διασώσῃ τὴ δημιουργία τοῦ Ἀδάμ, νὰ μὴ καταστραφῇ, δηλαδὴ, τελείως τὸ ἀνθρώπινο γένος.
25. Γε 19,24.
26. Β΄ Θε 1,5.
27. Mθ 3,10· 7,19· Λκ 3,9.
28. Mθ 10,15· 11,24· Λκ 10,12.
29. Λκ 12,48.
30. Mθ 22,1–14.
31. Mθ 5,35.
32. Ίε 42,15.
33. Ίε 7,25–28.
34. Ἡσ 57,19· Ἐφ 2,17.
35. Β΄ Κο 5,4.
36. Mθ 22,13.
37. Α΄ Κο 10,5.
38. Mθ 22,14.
39. Ίω 5,14.
40. Mθ 22,7.
41. Ψα 23,1.
42. Ρω 13,1–6.
43. Mθ 5,45.
44. Λκ 15,11–32.
45. Mθ 20,1–16.
46. Catena in Matthaëum.
47. Λκ 18,10–14.
48. Mθ 21,28–32.
49. Ψα 115,2.
50. Ρω 7,18.
51. Λκ 13,7.
52. Mθ 23,37–38· Λκ 13,34–35.
53. Mθ 8,11–12.

Κεφάλαιο ΛΖ

1. Mθ 23,37.
2. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (PG 96,397A).
3. Ρω 2,4–5.10.

4. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius.
5. Mθ 5,16.
6. Λκ 21,34.
7. Λκ 12,35–36.43.
8. Λκ 12,47.
9. Λκ 6,46.
10. Mθ 24,48–51· Λκ 12,45–46.
11. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius.
12. Α΄ Κο 6,12· 10,23.
13. Ἐφ 4,25.
14. Ἐφ 4,29· 5,4.
15. Ἐφ 5,8.
16. Ρω 13,13.
17. Α΄ Κο 6,11.
18. Γε 1,26.
19. Mθ 9,29.
20. Mρ 9,23.
21. Mθ 8,13.
22. Ἰω 3,36.
23. Mθ 23,37–38· Λκ 13,34–35.
24. Mθ 11,12.
25. Α΄ Κο 9,24–27.
26. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (PG 96,540B).
27. Ἰε 2,19.
28. Ρω 8,29.

Κεφάλαιο ΛΗ΄

1. Mθ 19,26.
2. Πρβλ. Ἐπίδειξις ἀποστολικοῦ κηρύγματος, 12.
3. Ἐφ 1,10.
4. Α΄ Κο 3,2.
5. Α΄ Κο 3,3.
6. Γε 1,26.
7. Γε 2,7.
8. Γε 1,28.
9. Σοφ. Σολ. 6,19.
10. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (PG 96,480C).
11. Ψα 81,6.
12. Ψα 81,7.
13. Α΄ Κο 15,54.
14. Γε 1,26–27.

Κεφάλαιο ΛΘ΄

1. Πρβλ. Ψα 44,12.
2. Mθ 3,9· Λκ 3,8.
3. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. C (Holl, p. 67)—ed. Massuet, p.286.

Κεφάλαιο Μ'

1. Μθ 25,41.
2. Ήσ 45,7.
3. Μθ 22,13.
4. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. C (Holl, p 67)—ed. Massuet, p. 286.
5. Μθ 25,32.
6. Μθ 25,34.
7. Μθ 25,41.
8. Ήσ 45,7.
9. Μθ 13,40–43.
10. Μθ 13,24–25.38.
11. Γε 3,15.
12. Ἐφ 1,10.
13. Catena in Matthaëum.
14. Βιβλίο Γ', 23,7.

Κεφάλαιο ΜΑ'

1. Μθ 25,41.
2. Μθ 13,38.
3. Ψα 32,9.
4. Πρξ 13,10.
5. Ήσ 1,2.
6. Ψα 17,45.
7. Ψα 57,4–5.
8. Μθ 23,33.
9. Μθ 16,6.
10. Λκ 13,32.
11. Ψα 48,13.21.
12. Ίε 5,8.
13. Ήσ 1,10.
14. Ήσ 1,16.
15. Μθ 25,41.
16. Μθ 13,38.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Κεφάλαιο Α΄

1. Ίω 12,49· 15,15· Μθ 11,27· Λκ 10,22.
2. Ἀνθολόγιο Ἀχρίδος.
3. Ἡσ 40,13· Ρω 11,34.
4. Ἰα 1,22.
5. Α΄ Ίω 1,6.
6. Α΄ Πε 1,2.
7. Ἐφ 1,11–12.
8. Γα 3,13· Ἐφ 1,7.
9. Μθ 20,28· Μρ 10,45· Α΄ Τι 2,6.
10. Ἐφ 1,7.
11. Ίω 15,13.
12. Θεοδωρήτου, Ἐρανιστής, Διάλογος Γ΄ (PG 83,284).
13. Ίω 8,56.
14. Γα 3,13· Ἐφ 1,7.
15. Ἐφ 1,10.
16. Θεοδωρήτου, Ἐρανιστής, Διάλογος Β΄ (PG 83,172).
17. Α΄ Κο 5,7.
18. Λκ 1,35.
19. Α΄ Κο 15,22.
20. Γε 2,7.
21. Α΄ Κο 15,22.
22. Γε 1,26.
23. Ίω 1,13.

Κεφάλαιο Β΄

1. Γα 3,13· Ἐφ 1,7.
2. Γε 1,26.
3. Γα 3,13· Ἐφ 1,7.
4. Ρω 11,35.
5. Πρβλ. Ίω 1,18.
6. Α΄ Κο 10,15–16.
7. Κλ 1,14· Ἐφ 1,7.
8. Α΄ Κο 6,15· Ἐφ 5,30.
9. Μθ 5,45.
10. Μθ 26,28· Μρ 14,24· Λκ 22,20· Α΄ Κο 11,25.
11. Μθ 26,26· Μρ 14,22· Λκ 22,19· Α΄ Κο 11,24.
12. Ἐφ 5,30.
13. Λκ 24,39.

14. Α΄ Κο 15,53.
15. Β΄ Κο 12,9.
16. Πρβλ. «ὅτι γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση» (Γε 3,19).

Κεφάλαιο Γ΄

1. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius (ὅπως καὶ τὰ ἐπόμενα).
Πρβλ. καὶ PG 96,485C.
2. Β΄ Κο 12,7–9.
3. Α΄ Κο 15,53.
4. Γε 2,7.

Κεφάλαιο Ε΄

1. Γε 5,24· Σοφ. Σολ. 4,10· Σοφ. Σειρ. 44,16· Ἐβ 11,5.
2. Δ΄ Βα 2,11.
3. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius (ὅπως καὶ τὰ ἐπόμενα).
4. Γε 2,8.
5. Β΄ Κο 12,4.
6. Ἰν 1,15· 2,11.
7. Δα 3,19. 21. 27.
8. Δα 3,24–25.
9. Λκ 18,27.
10. Ψα 22,6· 90,16.
11. Ρω 3,3.

Κεφάλαιο ΣΤ΄

1. Ρω 8,29.
2. Γε 1,26–27.
3. Α΄ Κο 2,6.
4. Α΄ Κο 14,24–25.
5. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ε΄ 7,6 (ΒΕΠ 19,326,19–22).
6. Α΄ Κο 2,15· 3,1.
7. Γε 1,26.
8. Α΄ Κο 2,14.
9. Α΄ Θε 5,23.
10. Α΄ Κο 3,16–17.
11. Ἰω 2,19· 21.
12. Α΄ Κο 6,15.
13. Α΄ Κο 3,17.
14. Α΄ Κο 6,13–14.

Κεφάλαιο Ζ΄

1. Ίω 20,20. 25. 27.
2. Α΄ Κο 6,14.
3. Ρω 8,11.
4. Γε 2,7.
5. Ψα 21,30.
6. Ρω 8,11.
7. Α΄ Κο 15,42.
8. Α΄ Κο 15,36.
9. Α΄ Κο 15,43.
10. Α΄ Κο 15,43.
11. Γε 3,19.
12. Α΄ Κο 15,44.
13. Α΄ Κο 13,9.12.
14. Α΄ Πε 1,8.

Κεφάλαιο Η΄

1. Ἡ ἀλλιῶς «ἐκ μέρους». Πρβλ. Α΄ Κο 13,9-10.
2. Ἐφ 1,13-14.
3. Β΄ Κο 5,4.
4. Ρω 8,9.
5. Ρω 8,15.
6. Α΄ Κο 13,12.
7. Γε 1,26-27.
8. Α΄ Κο 3,3.
9. Μ. Βασιλείου, Περί ἁγίου Πνεύματος, 29,72 (PG 32,201C καὶ ΕΠΕ τ.10, σ.478).
10. Ἰε 5,8.
11. Ψα 48,13-21.
12. Λε 11,2ε. Δε 14,3ε.
13. Ψα 1,2- 118,148.
14. Λκ 6,46.
15. Α΄ Κο 3,3.
16. Α΄ Κο 2,14.

Κεφάλαιο Θ΄

1. Α΄ Κο 15,50.
2. Λκ 9,60.
3. Ίω 6,63.
4. Ρω 6,11.
5. Μθ 26,41.
6. Α΄ Κο 15,48.
7. Ἀπ 6,10- 19,2.
8. Α΄ Κο 15,49.
9. Ρω 6,4.
10. Α΄ Κο 15,50.

11. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα (ὅπως καί τό παρακάτω). Ἐξέδωκε Halloixius.
12. Μθ 5,5.
13. Α΄ Κο 3,16· 6,19.
14. Α΄ Κο 15,50.

Κεφάλαιο Ι΄

1. Ρω 11,17.
2. Μθ 7,19.
3. Ἰζ 31,8· Ἀπ 2,7.
4. Α΄ Κο 15,50.
5. Μθ 13,25.
6. Μθ 24,42· 25,13.
7. Γε 1,26.
8. Α΄ Κο 15,50.
9. Ρω 8,8.
10. Α΄ Κο 15,53.
11. Ρω 8,9.
12. Ρω 8,10–11.
13. Ρω 8,13.
14. Ρω 8,13–14.

Κεφάλαιο ΙΑ΄

1. Γα 5,19–21.
2. Α΄ Κο 15,50.
3. Γα 5,22–23.
4. Α΄ Κο 6,9–11.
5. Α΄ Κο 15,49–50.

Κεφάλαιο ΙΒ΄

1. Ἦσ 25,8.
2. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius.
3. Γε 2,7.
4. Α΄ Κο 15,45.
5. Ἦσ 42,5.
6. Ἦσ 57,16.
7. Ἰλ 3,1· Πρξ 2,17.
8. Ρω 8,15.
9. Catena in Genesisim. Ἐξέδωκε Halloixius.
10. Α΄ Κο 15,46.
11. Γε 2,7.
12. Α΄ Κο 15,45.
13. Μθ 18,11ε. Πρβλ. Λκ 15,4ε.
14. Α΄ Κο 15,22.

15. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius. Πρβλ. καί PG 96,485C.
16. Κλ 3,5.
17. Κλ 3,5.
18. Κλ 3,9.
19. Φι 1,22.
20. Φι 1,22.
21. Κλ 3,9.
22. Κλ 3,10.
23. Ἐφ 1,10.
24. Γε 1,26.
25. Γα 1,15–16.
26. Γα 1,13.
27. Κεφ 12,9 καί 15,1.
28. Μθ 12,22· Μρ 8,22–25· Λκ 18,35–42· Ἰω 9,1–7.
29. Μθ 12,9ε.

Κεφάλαιο ΙΓ΄

1. Μθ 9,18· Μρ 5,22· Λκ 8,41. Οἱ εὐαγγελισταί κάνουν λόγο γιά ἀρχισυνάγωγο καί ὄχι γιά ἀρχιερέα.
2. Λκ 7,12.
3. Ἰω 11,39.
4. Μθ 9,25· Λκ 7,14–15· 8,55.
5. Ἰω 12,17· 11,43–44.
6. Ἰω 11,44.
7. Α΄ Κο 15,52.
8. Ἰω 5,28–29.
9. Α΄ Κο 15,50.
10. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius (ὅπως καί τό ἐπόμενο).
11. Α΄ Κο 15,53–55.
12. Φι 3,20–21.
13. Β΄ Κο 5,4–5.
14. Α΄ Κο 6,20.
15. Β΄ Κο 4,10–11.
16. Β΄ Κο 3,3.
17. Φι 3,10–11.
18. Α΄ Κο 15,32.
19. Α΄ Κο 15,13–21.
20. Α΄ Κο 15,50.
21. Α΄ Κο 15,53.
22. Β΄ Κο 4,11.

Κεφάλαιο ΙΔ΄

1. Μθ 16,13 κ.ά.
2. Ἰω 1,14.
3. Ἀπ 6,10· 19,2.

4. Γε 4,10.
5. Γε 9,5.
6. Γε 9,6.
7. Μθ 23,35–36· Λκ 11,50–51.
8. Έφ 1,10.
9. Πρβλ. Έβ 2,14.
10. Κλ 1,21–22.
11. Ήσ 53,9· Α΄ Πε 2,22.
12. Έφ 1,7.
13. Έφ 2,13.
14. Έφ 2,15.
15. Ρω 6,12–13.
16. Ρω 6,6.
17. Ρω 7,5.
18. Ρω 6,19.
19. Κλ 2,19.

Κεφάλαιο ΙΕ΄

1. Μθ 19,28.
2. Πρβλ. «ὅτι γῆ εἶ και εἰς γῆν ἀπελεύση» (Γε 3,19).
3. Ήσ 26,19.
4. Ήσ 66,13–14.
5. Ίζ 37,1–10.
6. Ίζ 37,12–14.
7. Ρω 8,11.
8. Ήσ 65,22.
9. Ίω 5,14.
10. Ίω 9,3.
11. Γε 2,7.
12. Ίω 9,6.
13. Λκ 15,4–6.
14. Ίε 1,5.
15. Γα 1,15–16.
16. Ττ 3,5.
17. Ίω 9,7.
18. Γε 1,26.
19. Γε 3,9.

Κεφάλαιο ΙΣΤ΄

1. Γε 3,19.
2. Γε 1,26–27.
3. Φι 2,8.
4. Ίωάννου Δαμασκηνού, Εἰς τὰ Ίερά Παράλληλα. Έξέδωκε Halloixius. Πρβλ. PG 96,468A (ὅπως καί τό παρακάτω καί τό πρώτο τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου).
5. Φι 2,8.

Κεφάλαιο ΙΖ΄

1. Α΄ Τι 2,5.
2. Μθ 6,12.
3. Γε 3,8.
4. Μθ 9,2· Λκ 5,20.
5. Λκ 1,78.
6. Μθ 9,8.
7. Λκ 17,18.
8. Μθ 9,6· Μρ 2,10.
9. Ψα 31,1-2· Ρω 4,7-8.
10. Κλ 2,14.
11. Δ΄ Βα 6,1-7.
12. Μθ 3,10.
13. ΄Ιε 23,29.
14. ΄Εφ 3,18.
15. ΄Ησ 11,12· ΄Ιω 11,52· ΄Εφ 2,15.
16. ΄Εφ 4,6.
17. Catena in IV Regum (Δ΄ Βασιλειῶν). ΄Εξέδωκε Combefis.

Κεφάλαιο ΙΗ΄

1. Πρξ 5,30· 10,39· Γα 3,13· Δε 21,23.
2. ΄Ιω 14,11.
3. ΄Ιω 1,13.
4. ΄Εφ 4,6.
5. Α΄ Κο 11,3.
6. ΄Εφ 5,23· Κλ 1,18.
7. ΄Ιω 7,38-39.
8. ΄Εφ 4,6.
9. ΄Ιω 1,1-3.
10. ΄Ιω 1,10-12.
11. ΄Ιω 1,14.
12. ΄Ιω 1,14.
13. Μθ 11,15.
14. ΄Εφ 4,6.
15. ΄Ιω 1,11.
16. ΄Ιω 1,14.
17. Πρξ 5,30· 10,39· Γα 3,13· Δε 21,23.
18. ΄Εφ 1,10.
19. ΄Ιω 1,11.
20. Δε 28,66.
21. ΄Ιω 1,12.
22. Ψα 49,3.
23. Ψα 49,3-4.

Κεφάλαιο ΙΘ΄

1. Ίω 1,11.
2. Λκ 1,26.
3. Πρβλ. Γε 3,1.
4. Μθ 10,16.

Κεφάλαιο Κ΄

1. Πρμ 1,20–21.
2. Έξ 25,31.37· Ζα 4,2. Τή φράσι «ἐπτάμυξος λυχνία» χρησιμοποιοῦν καί οἱ: Δίδυμος Ἀλεξανδρεύς, *De Trinitate*, 2,14 (PG 39,700C), Ἐπιφάνιος, Πανάριος, 75,6 (PG 42,509D) καί ὁ Λεόντιος Βυζάντιος, Ὁμιλία εἰς τήν Μεσοπεντηκοστήν (PG 86,1992A).
3. Μθ 15,14.
4. Β΄ Τι 3,7.
5. Γε 2,16.
6. Γε 2,17.
7. Ρω 12,3.
8. Έφ 1,10

Κεφάλαιο ΚΑ΄

1. Έφ 1,10.
2. Γε 3,15.
3. Γα 3,19.
4. Γα 4,4.
5. Μθ 16,13 κ.ά.
6. Έφ 1,10.
7. Ρω 5,12.19· Α΄ Κο 15,22.
8. Γα 4,4.
9. Γε 1,26–27.
10. Μθ 4,2· Έξ 34,28· Γ΄ Βα 19,8.
11. Μθ 4,3–4· Δε 8,3.
12. Μθ 4,6· Ψα 90,11–12.
13. Μθ 4,7· Δε 6,16.
14. Μθ 4,9· Λκ 4,6–7.
15. Μθ 4,10· Δε 6,13.
16. Μθ 12,29· Μρ 3,27.

Κεφάλαιο ΚΒ΄

1. Δε 6,13· Μθ 4,10· Λκ 4,8.
2. Ρω 3,30.
3. Δε 6,4–5· Μθ 22,37.
4. Δε 6,13.
5. Δε 6,16· Μθ 4,7.
6. Ττ 3,5.
7. Δε 6,16· Μθ 4,7.

8. Ρω 12,16.
9. Δε 6,13· Μθ 4,10.
10. Μθ 4,9.
11. Μθ 10,29.
12. Λκ 4,6.
13. Ίω 8,44.
14. Λκ 4,6.

Κεφάλαιο ΚΓ΄

1. Γε 2,16–17.
2. Γε 3,1.
3. Γε 3,2–3.
4. Γε 3,4–5.
5. Πρβλ. Ίω·Χρυσοστ. «Τί οὖν, αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἀπέθανεν; Οὐδαμῶς, ἀλλ' ἐζήσεν ἔτη ἑννεακόσια καὶ ἐπέκεινα μετὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Πῶς οὖν ἔλεγεν ὁ Θεός, ὅτι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀποθανεῖσθε; Τῇ ἀποφάσει, οὐ τῇ πείρᾳ» (PG 54,615D)
6. Γε 1,5.
7. Έφ 1,10.
8. Γε 2,17.
9. Β΄ Πτε 3,8· Ψα 89,4.
10. Ίω 8,44.

Κεφάλαιο ΚΔ΄

1. Λκ 4,6.
2. Πρμ 21,1.
3. Πρμ 8,15–16.
4. Ρω 13,1.
5. Ρω 13,4.
6. Ρω 13,6.
7. Μθ 17,27.
8. Ρω 13,6.
9. Ρω 13,4.
10. Ρω 13,6.
11. Ρω 13,1.
12. Λκ 4,6.
13. Έφ 2,2.
14. Σοφ. Σολ. 2,24.
15. Λκ 10,19.

Κεφάλαιο ΚΕ΄

1. Β΄ Θε 2,3–4.
2. Κεφ. 9ε.
3. Μθ 24,15–17.21.
4. Δα 7,7–8.
5. Δα 7,8. 20–22.

6. Δα 7,23-25.
7. Β' Θε 2,8-12.
8. Ίω 5,43.
9. Λκ 18,6.
10. Λκ 18,2.
11. Λκ 18,3.
12. Δα 8,11-12.
13. Δα 8,23-25.
14. Δα 9,27.
15. Μθ 24,15· Μρ 13,14.
16. Λκ 1,26ε.

Κεφάλαιο ΚΣΤ'

1. Άπ 17,12-14.
2. Μθ 12,25.
3. Δα 2,33-34.
4. Δα 2,41-42.
5. Δα 2,42-43.
6. Δα 2,44-45.
7. Δα 2,44.
8. Γιά τό ότι ό σατανᾶς πρό τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ δέν ἦταν βέβαιος γιά τήν αἰώνια κατάδική του, ἀντίθετα, μάλιστα, εἶχε κάποια κρυφή ἐλπίδα σωτηρίας, καί γι' αὐτό ἀκόμη δέν εἶχε τολμήσει νά βλασφημήσῃ τόν Κύριο ἢ νά σκεφθῇ κάποια ἀνταρσία ἐναντίον του, διαβάσουμε ὄχι μόνο στόν Ίουστίνου καί στόν Εἰρηναῖο, ἀλλά καί στόν Ἐπιφάνιο (Πανάριος, αἰρ. 39, Η' ΡG 41,676Α-Β), στό συγγραφέα τῶν ποιημάτων *Adversus Marcionem* (στά ἔργα τοῦ Τερτυλλιανοῦ, βιβλ. 1, κεφ. 3· ΡL 2,1057Α), στόν Ἰσίδωρο Πηλουσιώτη (βιβλ. 2, ἐπ. 90 Ἐπολλωνίω ἐπισκόπῳ ΡG 78,533) καί στόν Οἰκουμένιο (Ἐπόμνημα στή Β' Πέτρου· ΡG 119,573C). Βάσι αὐτῆς τῆς ἀπόψεως, ἴσως, ἦταν ἡ δοξασία μερικῶν ἀρχαίων ὅτι ὁ διάβολος ἀκόμη δέν κατάλαβε τήν καταδίκη του οὔτε ὅτι τόν ἀναμένει αἰώνια τιμωρία. Αὐτό θά τό μάθη στήν ἐσχάτη κρίσι.
9. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Δ', 18,9 (ΒΕΠ 19,303, 2-4). Εἶνε ἀγνωστο ἀπό ποιο ἔργο τοῦ Ίουστίνου προέρχεται τό ἀπόσπασμα αὐτό, τό ὁποῖο διασώζει ὁ Εὐσέβιος.
10. Πρβλ. Μθ 25,41.

Κεφάλαιο ΚΖ'

1. Μθ 18,35.
2. Λκ 17,34-35.
3. Μθ 13,30.
4. Μθ 25,33-34.41.
5. Λκ 2,34.
6. Λκ 10,12.
7. Μθ 5,45.
8. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τά Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius. Πρβλ. καί ΡG 96,480B· 537A.
9. Ίω 3,18.
10. Ίω 3,19-21.

Κεφάλαιο ΚΗ´

1. Μθ 25,34.41.
2. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius.
3. Β´ Θε 2,10–12.
4. Β´ Θε 2,4.
5. Ἄπ 19,20.
6. Β´ Θε 2,11–12.
7. Ἄπ 13,2–10.
8. Ἄπ 13,11–14.
9. Ἄπ 13,14–18.
10. Γε 2,1–2.
11. Ψα 89,4· Β´ Πε 3,8.
12. Ἐξέδωκε ὁ Cotelier (Patr. Apost. II, notae in epist. Barn., 15).
13. Γε 1,26.
14. Πρβλ. Μθ 3,12· 13,30· Λκ 3,17.
15. Ἰγνατίου, ἐπ. πρὸς Ρωμαίους, 4,1 (ΒΕΠ 2,275).
16. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Γ´, 36,12 (ΒΕΠ 19,277,20–22).

Κεφάλαιο ΚΘ´

1. Ἦσ 40,15.17.
2. Μθ 24,21.
3. Ἄπ 19,20.
4. Βλ. Βιβλ. Δ´, κεφ. 16.2 καὶ 36.4.
5. Γε 7,6.
6. Γε 6,4.
7. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius. Πρβλ. PG 96,525B (ὅπως καὶ τὰ ἐπόμενα).
8. Δα 3,1.
9. Δα 3,20.

Κεφάλαιο Λ´

1. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ε´, 8,5 (ΒΕΠ 19,327,7–12), ὅπου ἀπαντοῦν καὶ τὰ ἐπόμενα.
2. Ἄπ 22,18–19.
3. Δα 9,27· Μθ 24,15· Μρ 13,14.
4. Α´ Θε 5,3.
5. Ἰε 8,16.
6. Ἄπ 7,5–8.
7. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ. Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius (ὅπως καὶ τὸ ἐπόμενο).
8. Ὑπανίσσεται τὸ μῦθος τῶν Τιτάνων, θεῶν τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, οἱ ὅποιοι πολέμησαν κατὰ τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν ἀδικία πού τοὺς ἔγινε μέ τὴν ἐνθρόνισι τοῦ Δία. Ὁ Κρόνος, ὁ νεώτερος καὶ φοβερώτερος τῶν Τιτάνων (12 τὸν ἀριθμό, 6 ἄρρενες καὶ 6 θήλειες), ἐκθρόνισε καὶ ἀκρωτηρίασε τὸν πατέρα του, τὸν Οὐρανό, ὁ ὁποῖος τὸν καταράσθηκε νὰ ἔχη τὴν ἴδια τύχη, φοβούμενος δὲ αὐτὴν τὴν κατάρα, κατέπινε τὰ τέκνα του. Ἄλλὰ ὁ Δίας, πού διέφυγε, ἐκθρόνισε τὸν πατέρα του, τὸν Κρόνο, καὶ γιὰ νὰ ἐπιβάλῃ ὀριστικά τὴν ἐξουσία του ἀναγκάσθηκε νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Τιτάνες. Αὐτοί, ἂν καὶ τοὺς εἶχε

ἀπελευθερώσει ὁ Δίας ἀπό τόν Τάρταρο, ὅπου τοὺς εἶχε ρίξει ὁ Οὐρανός, δὲν ἀνέχονταν τὴ στερήσει τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς ὀλυμπίους θεοὺς, οἱ ὅποιοι ἦσαν μεταγενέστεροί τους. Ἔτσι διεξήχθη ἡ Τιτανομαχία, κατὰ τὴν ὁποία νικήθηκαν οἱ Τιτάνες καὶ κλείσθηκαν – πλὴν τοῦ Ἵκεανοῦ – στὸν Τάρταρο (Ἡσιόδου, Θεογονία, 617 – 819).

9. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ε', 8, 6 (ΒΕΠ 19, 327, 14–19).

Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Newman, «πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Εἰρηναῖος παρουσιάζει μίαν συνεχῆ ἱστορικὴ ἢ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τῆς Ἀποκαλύψεως, παρά μίαν σύγχρονον ἱστορικὴ προσέγγισιν. Καί ἐπὶ πλέον, χρησιμοποιοεῖ τὴν Ἀποκάλυψιν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, γιὰ νὰ περιγράψῃ τὸν ὄλεθρον τῶν ἀποστατῶν ὄλων τῶν γενεῶν, ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, καὶ κυρίως ὅσων ἀπὸ τὴ γενιά τοῦ ἀποστατήσαν πρὸς τὸ Γνωστικισμό». Καὶ παρακάτω: «ὁ Εἰρηναῖος εἶνε ἕνας σημαντικὸς μάρτυς γιὰ τὴν ἡμερομηνία συγγραφῆς τῆς Ἀποκαλύψεως· δὲν ὑπάρχει σημαντικὸς λόγος γιὰ νὰ ἀμφισβητήσωμε τὴ χρονολόγησιν ἐπὶ Δομιτιανοῦ. Ἐξ ἄλλου, ὁ Εἰρηναῖος δὲν ἀναφέρει καμμία σχέσιν ἀνάμεσα στὴν Ἀποκάλυψιν καὶ σὲ ἕνα πιθανὸ διωγμὸ τοῦ Δομιτιανοῦ. Δὲν κάνει κανένα σχόλιον ποῦ νὰ λέγῃ ὅτι ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης ἢ ἄλλοι διώχθηκαν ἢ μαρτύρησαν γιὰ τὴν πίστιν τοὺς σὲ αὐτὴν τὴν περίοδον. Δηλώνει ἄλλοι ἀπερίφραστα ὅτι ὁ ἀπόστολος ἐξῆσε ἀνάμεσά τοὺς ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Τραϊανοῦ, πρᾶγμα ποῦ θὰ μπορούσε νὰ ὑποδηλώσῃ ὅτι ἡ διαμονὴ τοῦ στὴν Πάτμο, πιθανῶς, δὲν ἦταν τίποτε περισσότερον ἀπὸ μίαν ἑπιπροστατευτικὴ κράτησιν (protective custody), ἂν μπορούμε νὰ τὴν ποῦμε ἔτσι» (Barclay Newman, ἄρθρον The fallacy of the Domitian Hypothesis, Critique of the Irenaeus source as a witness for the contemporary historical approach to the interpretation of the Apocalypse, στὸ New Testament Studies, vol x., 1963–1964, σελ. 136, 138).

10. Ἀπ 17, 8.

11. Μθ 16, 27· Μρ 13, 26.

12. Ἀπ 19, 20.

13. Γε 2, 2–3.

14. Μθ 8, 11.

Κεφάλαιο ΛΑ'

1. Βλ. Βιβλ. Γ', 20, 4 καὶ Βιβλ. Δ', 22, 1· 33, 1.

2. Μθ 12, 40.

3. Ἐφ 4, 9.

4. Ψα 85, 13.

5. Ἰω 20, 17.

6. Κλ 1, 18.

7. Ἐφ 4, 9.

8. Ἰω 20, 25, 27.

9. Ψα 22, 4.

10. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ Ἱερά Παράλληλα. Ἐξέδωκε Halloixius. Πρβλ. ΡΓ 96, 541Α.

11. Λκ 6, 40.

Κεφάλαιο ΛΒ'

1. Ρω 8, 19–21.

2. Γε 13, 14–15.

3. Γε 13, 17.

4. Πρξ 7, 5.

5. Γε 23, 4.

6. Γε 23,3–20.
7. Γε 15,18.
8. Μθ 3,9· Λκ 3,8.
9. Γα 4,28.
10. Γα 3,16.
11. Γα 3,6–9.
12. Μθ 5,5.

Κεφάλαιο ΔΓ΄

1. Μθ 26,27–29.
2. Ψα 103,30.
3. Λκ 14,12–14.
4. Μθ 19,29· Λκ 18,29–30.
5. Γε 2,2–3.
6. Γε 27,27.
7. Μθ 13,38.
8. Γε 27,28–29.
9. Γε 31,41.
10. Γε 33,8.
11. Γε 46,3ε.
12. Εύσεβίου, 'Εκκλησιαστική 'Ιστορία, Γ', 39,1 (ΒΕΠ 19,279,22–25).
13. 'Ησ 11,6–9.
14. 'Ησ 65,25.
15. Γε 1,26–28.

Κεφάλαιο ΔΔ΄

1. 'Ησ 26,19.
2. 'Ιζ 37,12–14.
3. 'Ιζ 28,25–26.
4. Μθ 3,9· Λκ 3,8.
5. 'Ιε 16,14–15.
6. 'Ησ 30,25–26.
7. 'Ησ 58,14.
8. Λκ 12,37–38.
9. 'Απ 20,6.
10. 'Ησ 6,11–12.
11. Δα 7,27.
12. Δα 12,13.
13. 'Ιε 38,10–14.
14. Κεφ. 8,3.
15. Μθ 12,5.
16. 'Ησ 31,9–32,1.
17. 'Ησ 54,11–14.
18. 'Ησ 65,18–22.

Κεφάλαιο ΛΕ'

1. 'Ησ 6,11.
2. 'Ησ 13,9.
3. 'Ησ 26,10.
4. 'Ησ 6,12.
5. 'Ησ 65,21.
6. 'Ησ 6,12.
7. Βρ 4,36-5,9.
8. Βρ 5,3.
9. 'Ησ 49,16.
10. Γα 4,26.
11. 'Απ 21,2.
12. 'Απ 20,11.
13. 'Απ 20,12-14.
14. Μθ 25,41.
15. 'Απ 20,15.
16. 'Απ 21,1-4.
17. 'Ησ 65,17-18.
18. Α' Κο 7,31.
19. Μθ 24,35· Λκ 21,33.
20. Έξ 25,40· Έβ 8,5.
21. 'Απ 21,5-6.

Κεφάλαιο ΛΣΤ'

1. Α' Κο 7,31.
2. 'Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Εἰς τὰ 'Ιερά Παράλληλα. 'Εξέδωκε Halloixius. Πρβλ. ΡG 96,480C. Βλ. καὶ 'Ανδρέου Καισαρείας, 'Υπόμνημα εἰς τὴν 'Αποκάλυψιν, κεφ. ΞΕ' (ΡG 106,424B-C). Τό αὐτό καὶ τό ἐπόμενο ἀπόσπασμα.
3. Κεφ. 5-6.
4. 'Ησ 65,17.
5. 'Ησ 66,22.
6. Μθ 13,8-9.
7. 'Ιω 14,2.
8. 'Αναστασίου Β' Σιναΐτου 'Αντιοχείας, 'Ερώτησι ΟΔ' (ΡG 89,701A).
9. Μθ 22,1-14· Λκ 14,15-24.
10. Α' Κο 15,25-26.
11. Α' Κο 15,27-28.
12. 'Απ 20,5.
13. Μθ 26,29.
14. Ρω 8,21.
15. Α' Κο 2,9.
16. Α' Πε 1,12.
17. Γε 1,26.
18. Στό σημείο αὐτό τελειώνει ὁ «'Ελεγχος». Μερικοὶ ὑποθέτουν ὅτι χάθηκε κάποιο τμῆμα τοῦ ἔργου καὶ γι' αὐτὸ τὰ παραπάνω δὲν εἶνε τὸ τέλος τοῦ πρωτοτύπου.

EYPETHPIA

1. Εύρετήριο χωρίων τῆς ἀγίας Γραφῆς

		Γένεσις		
			14	255
			15	257. 357. 395
1	1	83. 113. 447	16	255
	2	83	17	255
	3-13	83	18-19	255
	3	329	19	365. 371. 385. 388. 395
	5	400	21	54. 256
	11	210	24	257
	14-26	83	4 4	298
	16	83	7	256. 298. 299
	26-28	418	8	104. 256. 315
	26-27	83. 353. 369. 372. 388. 396	9	256
	26	17. 19. 20. 21. 30. 31.	10	384
		54. 84. 92. 239. 254.	5 22	286. 289
		264. 302. 332. 350.	24	292. 368
		353. 363. 364. 369.	6 4	410
		376. 380. 387. 409.	13-21	280
	28	424	15-16	292
	29	255	15	85
	31	75	18	84
2	1-2	409	7	343
	2-3	413. 416	1é.	179
	5	252	6	192. 410
	7	31. 54. 63. 187. 252.	10é.	344
		259. 288. 302. 353.	9 1	292
		363. 366. 371. 378.	5	384
	8	379. 386	6	384
	16-17	399	12-17	213
	16	394	18	210
	17	394. 400	22	327
	25	253	25	327
3	1	106. 393. 399	27	196
	2-3	399	12 1é.	280. 288
	4-5	264. 399	1-5	271
	5	254	3	215
	6	103	7	104
	7	256	13 14-15	415
	8	389	17	415
	9	280. 388	14 22	271. 275
	13	257. 281	15 1é.	280

	5	202. 271			Ἐξοδος	
	6	271. 276. 292				
	13-14	221	1	11		325
	18	415		13-14		325
	19-20	84		13		322
16	3	84	2	21		309
17	1é.	280	3	4-6		270
	10-11	291		4		280
	10	213. 221		6		270
	12	84		7-8		276. 285
18		280		8		197
	1é.	275. 276		14		197
19	12é.	292		15		89. 179
	12-26	280		19		324
	24	197. 343. 344	4	3		251
	26	328. 329. 333	7-10			323
	31-32	328	7	1		199
	33	328		9é.		251
	35	328	8	15		251. 325
22	1-13	271	9	12		324
	6	271	11	2		325
	17	202. 231. 275. 276	12	6		156
	18	215	13	2		49
23	3-20	415		21		289
	4	415	14	27		322. 323
24	22	84	16	18		65
	55	84	17	10-13		313
25	23	310		11		330
	26	310		16		233
	29-34	310	20	1é.		230
26	4	215		1-17		289
27	27-29	310		2-17		293
	27	416		4		199
	28-29	416		5		101
	41	310		12-16		285
28	13-15	280		12		280
29	17	311		13		287. 314
30	32	310		14		314
31	11-13	280		15		287
	41	417	24	4		84
33	8	417	25	9		160
35	22-26	84		16		160
38	27-30	315		22		160
41	48	325		30-31		160
42	3	84		31		394
46	3é.	417		37		160. 394
	3	249		40		289. 422
49	10-12	281	26			289
	18	206		1		83. 84. 161

	2	161		31	324
	7	161	15	32-36	278
	8	85	16	15	317
	16	84. 161		32-33	317
	23-27	161	17	2	22
	37	162	18	20-32	287
27	1	162	21	6-9	314
28	1	162		8	267
	4	308	24	17	203
	5	162	26	61	22
	15-21	84	28		289
	17-20	83		16	156
	29	84			
	39	453			
30	23-25	161			
	34-35	161	4	14	293
31	13	292		19	199
32	4	290		24	306
	6	321	5	2-3	292
33	2-3	290		8	199
	11	306		22	290. 293
	20-23	306		24	304
	20	85. 304. 308	6	4-5	398
34	6-7	306		4	266
	28	253. 396		5	208. 284. 287
	29-35	316		13	397. 398
	35	59		16	396. 398
			8	3	293. 396
			10	9	278
				12	293
				16	292
6		289		3ε.	373
8	7	308	14	22	287
10	1-2	317		1	156
	1	22	16	5-6	155. 281
11	2ε.	373		16	298
12		289		18	278
15		289		1	215
16	1	22		15	215
19	18	284. 285. 287		18-19	215
			21	23	281. 391. 392
			27	18	195
			28	66	281. 392
			30	19-20	293
4	3	22	31	20	289
9	2-3	156	32	1	265
12	7	113. 199		4	243
	10	309		6	281. 328
	15	309		8	220
14	30	324			

Δευτερονόμιον

Λευιτικόν

Ἀριθμοί

	17	322		2	206
34	9	282	98	1	212. 335
37	12	335	101	26-29	268
39	7	294	103	2	174
43	23	155. 292		4	174
44	3	244. 334		30	270. 416
	4-5	334	108	8	151. 214
	7-8	197	109	1	171. 196. 208. 214.
	8	334			233. 333
	12	354	110	10	256
	17	254. 271	113	11	201
48	13	269. 358. 373	115	2	347
	21	269. 358. 373	117	22-23	342
49	1	197		22	196. 330
	3-4	392		26	282
	3	197. 392	118	148	373
	6	334	120	2	207. 265
	9-13	294	123	8	265
	14-15	294	131	10-11	203
50		319		11	214. 231. 232. 250. 251
	14	237	134	19	248
	18-19	294	145	6	43. 64. 110. 174.
	19	295			179. 187. 208
57	4-5	358	148	5-6	186
	4	205		5	113. 201
67	19	152			
68	22	244. 335			
	26	214			
	27	253			
75	2-3	203	1	7	256
	2	203. 334	3	20-21	394
77	5-7	232	5	19-20	303
	5	232	8	22	204
79	2	212		15-16	400
80	10	197		22-25	303
81	1	197		27-31	303
	6-7	243	19	17	300
	6	197. 264. 353	21	1	400
	7	353			
84	12	195			
85	13	413			
89	4	400. 409	2	15	107
90	11-12	396			
	13	257			
	16	369			
94	4-7	207	2	24	402
95	1	278	4	10	368
	5	197. 198. 314	6	19	353
97	1	278	9	13	172

Παροιμίες

Ἄσμα Ἀσμάτων

Σοφία Σολομώντος

	16		172	3	2	235
					3	247. 334
		Σοφία Σειράχ			5	247
44	16		368			Ζαχαρίας
		Ώσηέ		4	2	394
				7	9-10	296. 342
1	2		308	8	16-17	296
	6		309		17	342
	9	66. 202.	309	9	9	244. 330. 335
2	25	66. 196.	202	12	10	333
4	1		85			Μαλαχίας
6	6		296			
11	1		203			
12	11		223. 305	1	2-3	310
		Άμώς			10-11	297
					11	21. 297
1	2	247. 334		2	10	302
5	25-26	290		3	1	210
8	9-10	335		4	1	269. 330. 334
9	11-12	223				Ήσαίας
		Μιχαίας		1	2	265. 357
					3	85
4	2-3	338			8	269
7	19	247			10	358
		Ίωήλ			11	295
					15	299
					16-18	295. 342
3	1-2	237			16	358
	1	214. 379			22	283
4	16	247			23	267
		Ίωνᾶς		2	3-4	338
					17	335
1	9	245		4	4	311
	15	368		5	6	238
2	1	245			12	266
	3	245		6	1	333
	11	245. 368			3	244
3	8-9	245			5	306
		Άββακούμ			10	324
					11-12	419
					11	420
					12	420. 421
2	4	337		7	10-16	249
					11	244. 250

	13		250		5	265. 378
	14	203. 231. 232. 243. 244.			10-12	278
		247. 249. 250. 312		43	5-7	289
	15-16		250		10-12	270
	15		240		10	197. 198
	16		250		18-21	336
8	3		233. 334		23-24	296
	4		233	44	9-10	198
9	6	232. 244. 334		45	5-6	101. 124
11	1-4		203		5	53
	2-3		238		6	53
	2		237		7	356
	3		317	46	9	53. 101. 124
	4		330	48	22	81
	6-9		417	49	16	421
	12		330. 391	50	6	335
12	2		206		8	335
13	9		420		9	335
25	8		378	51	6	268
	9		279	52	7	190. 225
26	10		420	53	2	244
	19	334. 385. 418			3	330. 334
27	1		257		4	334
	6		269		7-8	219
28	10		444		7	313. 330. 335
	16	196. 251. 314			8	170. 244. 334
29	13		285		9	303. 384
30	1		299	54	1	66
	25-26		419		11-14	420
	27		171		13	306
31	9		420	55	8	131
32	1		420		10	315
33	11		171	56	1	342
	20		247	57	1	338
34	4		270		16	378
35	3-4		247		19	345
	3		334	58	6-9	296
	5-6		334		14	419
40	3-5		202	60	17	318
	3		208	61	1-2	204
	5		205		1	237. 240. 313
	12		301		2	154. 155. 157
	13		362	63	9	247
	15		410	65	1	197. 203
	17		410		2	335
	22		174		17-18	422
41	4		270		17	423
42	1-4		211		18-22	420
	3		307		21	421

	22	386			Βαρούχ	
	25	418				
66	1	267. 268	3	38		303. 306
	2	296	4	36-37		421
	3	299	5			421
	13-14	385		3		421
	15-16	171				
	22	423			Θρήνοι	
			4	20		206
	Ίερεμίας					
1	5	387			Ίεζεκιήλ.	
2	13	259				
	19	351	1	1		307
4	22	267		5-25		307
5	8	358. 373		26-27		307
6	17-18	343		28		307
	20	295	20	12		291
7	2-4	295		24-25		290
	3	342	28	25-26		418
	21-24	295	31	8		376
	25-28	345	36	26-27		336
	29-30	343	37	1-10		385
8	16	412		12-14		386. 418
9	2	315				
	24	295			Δανιήλ.	
10	11	198				
11	15	296				
15	9	335	ΣΩΣ. 20			317
16	14-15	419		42		310
17	9	240. 244. 334		52-53		317
	10	301		56		317
22	17	299	2	33-34		405
	24-25	251		34-35		307
	28-30	251		34		250
23	20	316		41-42		405
	23-24	301		42-43		405
	24	301		44-45		405
	29	390		44		406
25	6	197	3	1		410
38	10-14	419		19		368
	11	201		20		410
	15	233		21		368
	26	328		24-25		368
	31-32	278. 336		25		307
	33	194		27		368
42	15	345	YMN.31			301
43	30-31	251	7	7-8		403

	8	403
	10	122
	13-14	307
	13	244. 330. 333
	20-22	403
	23-25	403
	27	419
8	11-12	404
	23-25	404
9	27	404. 411
12	2	473
	3	316
	4	316
	7	316
	9-10	85
	13	419
BHA	4-5	270
	25	270

Μαθηαίος

1	1	212. 231
	12é.	251
	18	212. 231. 232. 249
	19-21	312
	20-23	231
	20	203
	22-23	249. 312
	23	203. 232. 244. 249
2	2	203
	11	203. 233
	12	233
	13-14	313
	13	203. 249
	15	203
	16-18	233
	23	313
3	3	202
	7-9	202
	9	275. 276. 314. 355. 415.
		418
	10	278. 344. 390
	11-12	269
	12	269. 330. 334. 409
	16-17	203
	16	75. 97. 237
	17	274
4	2	253. 396

	3-4	396
	3	294
	6	274. 396
	7	396. 398
	9	396. 398
	10	397. 398
	11	274
	22	271
5	5	252. 375. 416
	8	279. 304
	10	333
	12	333
	13	54. 329
	14	54. 275
	16	124. 349
	17-18	337
	17	267. 277. 286
	18	48
	20	286
	21é.	181
	21-22	286. 287
	22	294. 323. 342
	23-24	297
	25-26	95
	26	96
	27-28	181. 286. 287
	28	294. 323. 342
	32	342
	33-34	286
	34-35	267
	34	342
	35	268. 345
	37	286
	39	181. 242. 338. 342
	40	287
	41	287
	43-44	181. 287
	44	242. 342
	45	124. 155. 260. 287. 346.
		364. 407
6	3	327
	9	124
	12	389
	24	200
7	1-2	326
	5	326
	7	134. 145. 147. 175
	12	223. 224. 287
	15	43. 235. 291

	19	278. 344. 376			302. 362
	24-27	167		28-29	86
8	2	283	12	3-4	277
	9	57		5	278. 420
	11-12	347		6	279
	11	276. 413		7	296
	13	350		9é.	380
	17	334		18-21	211
	29	274		20	307
9	2	389		22	380
	6	390		25	405
	8	389		29	201. 254. 331. 397
	13	296		31	213
	16-17	340		36	148. 294. 329
	17	336		40	413
	18	381		41-42	331
	25	381		41	251. 279
	29	350		42	251. 279
10	1-2	129		43-45	81
	2-4	48. 152	13	8-9	423
	2	84		10-11	324
	6	225. 267. 313		13-16	324
	8	51		17	281. 311. 312
	10	278		24-25	356
	15	322. 343. 344		25	376
	16	393		30	407. 409
	18	241		33	59
	20	237		38	316. 356. 357. 358. 416
	24	65. 170. 327		40-43	356
	26	44		43	182
	28	241		44	316
	29	165. 399		52	278. 316
	30	165	14	19-21	161
	32-33	241	15	3-4	280
	34	49		3	283
	35	407		4	280
	39	241		6	280
11	9	204. 210		8-9	285
	11	204		14	147. 394
	12	350	16	6	358
	15	392		13é.	383. 395
	19	328		13	240. 331
	23-24	344		16-17	240. 251
	24	344		16	211. 244
	25-27	86		17	225
	25	266		21	240. 335
	27-28	196		24-25	241
	27	47. 118. 137. 179. 244.		24	271
		266. 272. 273. 274. 276.		25	241

	27	65. 234. 320. 413		37-40	284
17	1-5	75		37-39	284. 287
	1	161. 306		37	208. 293. 398
	3	161. 306		43	251. 331
	27	401		44	171. 208. 233
18	8-9	321	23	2-4	284
	10	73		9	264. 265
	11&	379		16	147
	11	254. 258		24	147. 332
	12-13	60. 91. 117		26	298
	12	80. 163		27-28	298
19	4	291		28	283
	7-8	291		33	358
	16-22	59		34	241. 278
	16-17	86		35-36	384
	17	285		37-38	347. 350
	18-19	285		37	348
	19	280	24	15-17	403
	20	285		15	404. 411
	21	285. 287		21	335. 403. 410
	26	304. 351		28-51	349
	28	385		28	289
	29	416		30	196. 330
	30	254		35	422
20	1-16	45. 48. 347		36	170. 172
	16	254		37-39	343
	20-21	87		42	343. 376
	22	87		45-46	318
	28	362		48-51	317
21	5-7	330	25	2	161
	5	244. 335		6	167
	9	282		10	167
	13	267		13	376
	16	283		14-30	320
	19	344		21	282
	23	86		23	282
	28-32	347		32	356
	31	309		33-34	407
	33-43	341		34-36	300
	42	196. 330		34	323. 356. 408
22	1-14	344. 423		35-36	327
	7	346		41	65. 121. 171. 182. 192.
	13	345. 356			255. 321. 323. 334. 356.
	14	291. 321. 346			357. 358. 406. 407. 408.
	21	200			422
	23	270	26	24	153. 322
	29	270		26-28	331
	31-32	270		26	296. 364
	32	89. 179. 270		27-29	416

	28	297. 364		19	280
	29	424		21	49
	38	59. 253		38	87
	39	59		45	362
	41	374	11	9-10	282
	43	311		14	344
27	32	93		17	267
	34	244. 335		28	86
	36	340	12	10	196. 330
	45	75. 335. 338		26-27	179
	51-52	274. 338		26	89
	52-53	473		30	293
	54	274		33	293
28	19	237		36	171. 208. 233
			13	14	404. 411
				26	413
				32	170. 172. 456
			14	21	153
1	1-3	207		22-24	331
	1-2	212. 232		22	296. 364
	2	210		24	297. 364
	3	208		34	59
	4	87	15	21	93
	10	75. 97. 237		33	75
	11	274		34	59
	24	274	16	19	208
2	10	390			
3	13-19	48			
	14-19	152			
	14	84. 129			
	27	397			
4	28	299	1	2	227. 263
5	22	381		5ε.	227
	25-34	151		6	204
	25-29	158		8-9	204
	30	49		15-17	204
6	41-44	161		17	205. 208. 210
7	9-10	280		26ε.	227. 404
	10	280		26	205. 393
8	22-25	380		30	205
	31	234. 240		32-33	205
	38	65. 241		32	232
9	2-7	75		33	203
	2	161. 306		35	249. 363
	4	161. 306		38	253
	23	350		41ε.	228
	46	182		41-42	250
10	17-22	59		44	233
	17-18	86		47	205. 275
				54-55	205

Μάρκος

Λουκάς

	57é.	227		21	313
	68-75	205		34	274
	69	232. 250	5	6	228
	71	303		20	389
	75	303		31-32	196
	76-78	206		36-37	340
	78-79	205	6	3-4	277
	78	389		13-16	48. 152
2	8é.	228		13	84. 129
	8-11	206		24-26	228
	10	275		30-31	287
	11	206		39	147
	13-14	206		40	65. 170. 414
	14	207		46	349. 373
	20	207. 233		47-49	167
	22-24	207		49	322
	23	49	7	8	57
	25-38	228		12	381
	28-32	207		14-15	381
	28-29	60		26	204. 210
	29-32	233. 275		35	60
	34	407		36-50	228
	36-38	60		47	246
	38	207	8	10	324
	41é.	228		41	381
	46	48		43-48	151
	49	86		43-44	158
	51	157		51	161
3	1	228. 432		54-55	59
	3	87		55	381
	4-6	202	9	13-17	161
	6	205		22	240
	8	275. 276. 355. 415. 418		28-35	75
	9	278. 344		28	161. 306
	11	327		30	161. 306
	16-17	269		57-58	59
	17	49. 330. 334. 409		60	59. 374
	21-23	206. 228		61-62	59
	22	75. 97. 237. 274	10	1	153
	23-38	253		12	322. 343. 344
	23	45. 129. 156		16	189. 190
4	2	253		18	238
	3	274		19	152. 402
	6-7	396		21-22	86
	6	399. 400. 401		21	445
	8	398		22	118. 137. 179. 266. 272.
	9	274			273. 274. 276. 362
	18-19	204. 313		23	324
	18	237. 240. 274		27	208. 293

	30-35	238		31	266
11	5-8	228	17	5-6	228
	9	134. 145. 147. 175		12-19	228
	21-22	331		18	389
	24-26	81		21	249
	50-51	384		26-30	343
12	16-20	228		34-35	407
	18	193	18	1-8	228
	35-36	343. 349		2	404
	37-38	419		3	404
	42-43	318		6	404
	43	349		7-8	322
	45-46	317. 349		8	333
	47	349		9-14	228
	48	320. 344		10-14	347
	50	87		18-23	59
	58-59	95		18-19	86
13	6-9	228		20	280
	7	347		27	126. 304. 369
	10é.	228		29-30	416
	14	284		35-42	380
	15-16	277	19	5	59
	16	158		8-10	228
	21	59		8	285
	28	276		16	238
	29	276		17	282
	32	107. 358		42	86
	34-35	347. 350	20	2	86
14	2-6	228		17	196
	7-14	228		36	271
	12-14	416		37-38	179
	15-24	423		37	89
	21-24	228		38	270
	21	150		42-43	171
	27	49		42	208. 233
15	4é.	379	21	4	298
	4-6	60. 91. 387		33	268. 422
	4	80. 117. 163		34-35	343
	6	163. 245		34	349
	8-9	60. 80	22	19-20	331
	11-32	346		19	296. 364
	22-23	289		20	297. 364
	23	212		22	153
16	9	325. 327		43	274
	11	187		44	253. 340
	16	269	23	26	93
	19-31	186. 228		34	237. 242
	19	266		43	473
	28	161		44	75

	43-44	156. 381			Πράξεις	
	44	381				
	52	330. 391	1	3		48. 432
	54	156		7		254
12	1	156		8		190
	13	282		11		236
	15	244. 335		16-17		214
	17	381		20		151. 214
	27	59		26		151
	32	235. 267	2	16.		214. 237
	41	333		13		214
	49	362		15		214
13	5	311		17-18		237
14	2	245. 423		17		214. 379
	6-7	276		22-27		214
	6	195		29-36		214
	9-10	225		34-35		171
	9	274		37-38		215
	10	143		38		87
	11	143. 197. 201. 391		41		313
	16	213	3	2		215
	20	143		6-8		215
	26	213		12-26		215
	28	172		15		157. 313
15	10	288	4	4		313
	13	362		8-12		216
	15	287. 288. 362		11		330
	16	288		12		297
	26	213		22		216
16	7	213. 237		24-28		216
17	5	288		24		64
	6	434		31		217
	11	434		33		217
	12	153	5	30-32		217
	21	197. 201		30		391. 392
	24	288		42		217
19	11	299	6	3		97
	15	310		5		221
	24	335. 340	7	2-8		221
	34	253. 331. 340		5		84. 415
	37	333		38-43		290
20	17	413		40		290
	19-24	84		41		290
	20	371		55-56		333
	25	371. 414		56		222
	27	371. 414		60		222
	31	234	8	9-11		90
21	20	308		18		90

	19	90	28	1ε.	226
	20-21	90		11	226
	23	90		13-14	226
	26ε.	219		30	226
	32-33	219. 313			
	32	335			
	37	219. 313			
	39	313			
9	4ε.	219	1	1-4	232
	5	229		2-4	253
	10ε.	219		4	232
	15-16	229		17	337
	20	219		18	322
10	2-5	218		19-20	124
	15	218		25	124. 330
	28-29	224		28	324. 330
	34-35	218	2	4-5	348
	34	318		6	155
	37-43	218		7	65
	39	391. 392		10	348
	42	219. 302	3	3	369
	47	224		8	95
11	26	223		11-12	85
13	5	190		21	337
	10	357		23	293. 320
	38	190		30	205. 312. 398
14	15-17	220	4	3	271. 276. 292
15	1	223		7-8	390
	7-11	223		11	314
	13-20	223		12ε.	275
	23-29	224	5	6	236
	36	190		8-10	236
	39	226		12	252. 395
16	8	226		14	243. 253. 268
	9-11	226		17	236. 252
	13	226		19	243. 395
17	13	190		20	258
	24-31	220	6	3-4	236
20	6	226		4	278. 375
	25-28	227		6	385
	27	227		9	236. 320
	29-30	227		11	374
	29	11		12-13	385
21	9	213		19	385
	15	226	7	5	385
22	7-8	229		18	247. 347
26	14-15	229		24	247
27	1	226		25	247

Ρωμαίους

11	3	391			383
	4-5	213		54-55	257
	10	59		54	353
	24	364	16	7	317
	25	364			
12	4-7	305			
	4-6	171			
	12	245			
	28	210. 258. 318	2	15-16	323
13	2	284		17	318
	9-10	164. 279. 307. 372	3	3	382
	9	169. 171. 172. 372		6	311
	10	169		7	316
	12	164. 169. 279. 307. 372		13	59
	13	169. 284	4	4	199. 200. 324
14	20	324		10-11	382
	24-25	369		11	383
15	3-4	240	5	4-5	382
	8	59		4	150. 345. 372
	10	313. 314	7	2	318
	11	225	8	15	65
	12	240	9	10	315
	13-21	383	11	3	264
	20-22	254	12	2	53. 177. 178
	20	245		4	177. 178. 368
	21	240		7-9	365
	22	258. 267. 281. 363. 379. 395		9	365
	25-26	274. 423			
	25	336			
	26	257. 274	1	1	225
	27-28	424		12	220. 225
	32	383		13	380
	36	371		15-16	225. 380. 387
	41	142	2	1-2	226
	42	371		5	226
	43	371		8	225
	44	371		12-13	224
	45	31. 378. 379	3	5-9	309
	46	20. 379		6-9	415
	48	60. 374		6	271. 276
	49-50	378		13	196. 236. 240. 362. 363.
	49	374			364. 391. 392
	50	106. 373. 375. 376. 377. 381. 383		16	415
		381. 383		19	199. 257
	52	381		24	267. 283
	53-55	382	4	4-5	232
	53-54	66. 150		4	19. 235. 238. 249. 253.
	53	244. 246. 365. 366. 376.			311. 395. 396

Β' Κορινθίους

Γαλάτας

	5-6	197		10	63. 250
	5	232		13	41
	6	279		15-16	329
	8-9	198		16	245
	8	124		18	438
	19	261		25	349
	24	314		29	349
	26	421	5	4	349
	27	66		6-7	321
	28	415		8	349
5	16	224		13	61
	19-21	377		23	391
	21	55		30	364
	22-23	377		32	60
6	14	49	6	2	280
				12	65

Ἐφεσίους

1	3	89. 113
	5	254
	7	196. 236. 362. 363. 364. 385
	10	18. 19. 49. 65. 234. 239. 243. 252. 253. 272. 306. 352. 357. 363. 380. 384. 392. 395. 400
	11-12	362
	13-14	372
	21	89. 179. 199. 301. 314
	22	235
2	2	402
	7	270
	13	196. 240. 385
	14	12
	15	385. 391
	17	196. 345
	20	314
3	3	220. 225
	6	66
	7	282
	18	301. 390
	19-20	189
	21	48
4	5-6	329
	6	113. 302. 391. 392
	8	152. 245
	9	245. 311. 413. 414

Φιλιπησίους

1	22	379. 380
2	8	220. 244. 314. 388
	10-11	65
	15	271. 275
3	10-11	383
	12	279
	20-21	382
4	17	278
	18	299

Κολασσαεῖς

1	14	364
	15	232. 276. 310
	16	52. 201. 208. 314
	18	157. 232. 254. 266. 303. 313. 391. 414
	19	436
	21-22	384
2	9	49
	10	89
	11	292
	14	390
	19	329. 385
3	5	379
	9	379. 380
	10	380
	11	49
	14	284

2. Εύρετήριο ονομάτων και πραγμάτων

Α

- Ἄαρών 162.
 Ἄββακούμ 105. 235. 247.
 Ἄβειρών 317.
 Ἄβελ 58. 98. 104. 256. 298. 315. 338. 339.
 Ἄβιούδ 162. 317.
 Ἄβραάμ 84. 89. 98. 104. 105. 158. 179. 186.
 192. 197. 198. 202. 204. 213. 221. 231.
 266. 271. 275. 276. 277. 278. 280. 288.
 291. 292. 309. 314. 315. 355. 359. 362.
 413. 415. 416. 418. 480.
 Ἄβραῆς ἢ Ἄβρασᾶς 94. 444.
 Ἄγαμέμνων 64.
 ἀγαπισμός 40.
 Ἄγαρ 84.
 Ἄγγαίος 105.
 ἄγγελος, -οί 48. 52. 53. 54. 56. 59. 65. 70. 73.
 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 100. 101.
 102. 103. 104. 107. 112. 113. 115. 116.
 117. 118. 119. 121. 122. 123. 124. 126.
 147. 149. 150. 151. 171. 174. 175. 176.
 177. 179. 183. 192. 201. 207. 209. 230.
 247. 256. 264. 274. 276. 292. 302. 329.
 344. 348. 350. 356. 357. 391. 392. 393.
 421. 424. 433. 437. 443. 444· ἄγγελος (Ἰω-
 ἄννης ὁ Βαπτιστής) 208. 210· ἄγγελος
 ἀποστάτης 396. 397. 401· ἄγγελοι τοῦ δια-
 βόλου 358· ἄγγελοι πνευματικοί 173.
 ἀγέννητος 16. 164. 201. 351. 352. 353· ἀγέννητον
 449.
 ἀγέννητος 44. 47. 67. 68. 73. 92. 93. 94. 127.
 186.
 ἄγιος 9.
 ἀγών ἀντιαιρετικός 9. 11. 33.
 Ἄδάμ 18. 19. 53. 63. 99. 103. 104. 106. 239. 244.
 252. 253. 254. 255. 257. 258. 280. 288.
 338. 342. 363. 368. 384. 386. 388. 389.
 395. 397. 399. 400. 418. 419. 476. 496·
 Ἄδάμ δεύτερος (Χριστός) 252. 389.
 ἀδελφότης 180.
 ἄδης 63. 64. 72. 98. 161. 239. 240. 317. 320. 331.
 438.
 Ἄδωναι 188. 459.
 Ἄδωναῖος 102. 105.
 Ἄζαζήλ 79.
 Ἄζαρίας 307. 368. 410.
 Ἄθανάσιος ὁ Μέγας 9. 12. 480.
 ἀθεΐα 14.
 ἄθεος 135.
 Ἄθῆνα 450.
 Ἄθηνᾶ 64. 91. 438. 457.
 Ἄθηναῖοι 184. 220.
 Ἄθῆναιος 449.
 Αἰγόκερος (ζώδιο) 441.
 Αἰγύπτιοι 98. 221. 251. 322. 323. 325. 326. 327.
 Αἴγυπτος 65. 84. 93. 105. 192. 221. 248. 289.
 290. 293. 295. 309. 313. 327. 341. 417.
 449. 460.
 αἶδιος 18. 44. 133.
 Αἰθίοπες 219. 313.
 Αἰθιοπία 219. 309. 313.
 Αἰθιόπισσα 309.
 αἶρεσι, -εις 9. 11. 12. 13. 37. 66. 89. 90. 99. 109.
 160. 192. 263. 476.
 αἰρετικός, -οί 9. 11. 12. 22. 34. 38. 39. 40. 44.
 89. 107. 109. 113. 114. 135. 136. 150. 179.
 180. 183. 189. 190. 193. 199. 209. 210.
 211. 219. 230. 258. 260. 263. 264. 268.
 316. 317. 322. 336. 359. 361. 373. 391.
 394. 413. 432. 434. 435. 436. 438. 441.
 444. 452. 457.
 Αἴσωπος 126.
 ἀκροβυστία 196. 314. 315.
 ἀκροστιχίδες 439.
 Ἀκύλας (μεταφραστής) 248.
 ἀλάθητο (Ἐκκλησίας) 26.
 Ἄλεξάνδρεια 92. 248.
 Ἀλέξανδρος Ρώμης 192.
 ἀλεξιτήρια (τοῦ κακοῦ) 444.
 ἀληθοφάνεια 43. 62.
 ἀλληγορίες 50. 155. 221. 406.
 ἀλλοίωσις 9.
 ἀλφάβητος 77. 78. 79. 109. 439. 453. 454.
 Ἄμαλῆκ 233. 313. 330.
 Ἄμβρόσιος Μεδιολάνων 480.
 Ἄμορραῖοι 162.
 ἄμορφος 433.
 ἄμπωτι 168.

- Ἄμωσ 105.247. 473.
 ἀναγέννησι 75. 87. 331.
 ἀνακεφαλαίωσι 18. 263. 265. 306. 380. 384.
 393. 409. 411.
 ἀνακολουθία 394.
 ἀνακύκλησι 254.
 ἀναλήθειες 180.
 ἀνάληψι (Χριστοῦ) 65. 214. 217. 237. 335. 475.
 ἀνάληψι τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων 368.
 Ἄνανιαι (εἰς τῶν τριῶν παίδων) 307. 368. 410.
 Ἄνανιας (ἀπόστολος) 219. 229.
 Ἄναξαγόρας 135.
 Ἀναξίλαος 69. 437.
 Ἀναξίλας 437.
 Ἀναξίμανδρος 135.
 ἀνάπλασι 239.
 ἀνάστασι 91. 180. 216. 245. 246. 270. 271. 365.
 367. 413. 414. 461· ἀνάστασι Χριστοῦ 11.
 65. 106. 190. 214. 225. 228. 233. 279. 316.
 335. 414· ἀνάστασι αἰωνία 300· ἀνάστασι
 γενική 422· ἀνάστασι τῶν δικαίων 406.
 415. 416. 418. 421. 424· ἀνάστασι τῶν
 σωμάτων 89. 173. 383. 386. 444.
 Ἄναστάσιος Β' Συναΐτης 12. 33. 427. 465. 512.
 Ἀνδρέας Καισαρείας 13. 33. 512.
 ἀνδριάς 150. 182.
 Ἀνέγκλητος Ρώμης 192.
 ἀνευδεής 16. 201.
 ἀνθολόγια 39· Ἀνθολόγιο Ἀχρίδος 13. 486.
 499.
 Ἀνίκητος Ρώμης 12. 15. 96. 192. 193. 194. 445.
 Ἄννα ἡ προφήτις 60. 207. 228.
 Ἄννας (ἀρχιερεὺς) 150.
 ἀντιγραφεῖς 411.
 ἀντίδοσι ιδιωμάτων 19. 20.
 Ἄντιόχεια 30. 92. 223.
 ἀντιπαράθεσι 37.
 ἀντίποδες 456.
 Ἀντιφάνης 134. 449.
 ἀντίφρασι 137. 450.
 ἀντίχριστος 69. 198. 200. 257. 324. 402. 404.
 405. 408. 410. 411. 412. 413. 421.
 ἀνυπέρβατος 164.
 ἀπάνθισμα 44.
 ἀπαράλλακτος 170.
 ἀπαρχή, -ές 54. 60. 237. 245. 296. 297. 298. 299.
 362.
 ἀπάτωρ 52. 433.
 ἄπειρο 135. 449.
 ἀποκάλυψι 195. 275. 380· ἀποκάλυψι θεία 17·
 ἀποκάλυψι χριστιανική 13.
 ἀποκατάστασι (τῶν πάντων) 73.
 Ἀπολλόδωρος 438.
 ἀπολύτρωσι 71. 86. 87. 88. 89. 109. 437.
 ἀπομνημονεύματα 490.
 ἀπόρροια 187.
 ἀποστασία 80. 99. 119. 196. 201. 255. 351. 356.
 357. 358. 362. 364. 392. 397. 398. 402.
 404. 406. 407. 408. 410. 411. 447.
 ἀποστάσιο 291.
 ἀπόστολος, -οὶ 16. 58. 64. 71. 95. 96. 98. 113.
 124. 129. 152. 153. 154. 157. 163. 179.
 188. 189. 191. 192. 193. 194. 195. 196.
 200. 202. 210. 215. 216. 217. 219. 221.
 222. 224. 225. 227. 229. 230. 238. 244.
 249. 258. 264. 265. 269. 271. 277. 291.
 346. 361. 394. 403. 436. 468· ἀπόστολος
 τῶν ἐθνῶν (Παῦλος) 313.
 Ἀργεῖφόντης 452.
 Ἄρειος Πάγος 220.
 Ἄρης 438.
 ἀριθμητική 182.
 Ἀρίσταρχος 24.
 Ἀριστοτέλης 96.
 Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος 451.
 Ἀρμογένης 100.
 ἀρμονίαι (Πυθαγόρου) 450.
 ἀρραβῶν 372.
 ἀρρενόθηλος 68. 102. 448.
 Ἀρταξέρξης 248.
 ἀρχάγγελοι 52. 90. 92. 102. 171. 175. 176. 177.
 179. 201. 433.
 ἀρχέτυπο, -α 122. 496.
 ἀρχιερεὺς, -εῖς 150. 162. 216. 308. 503· ἀρχιε-
 ρεὺς (Χριστός) 277· ἀρχιερεὺς ἑβραῖος
 453.
 ἀρχισυνάγωγος 59. 503.
 ἀρχιτέκτων 126. 289.
 Ἀσία 11. 71. 248.
 Ἀσσύριοι 233.
 Ἀσταφαῖος 102. 105.
 ἀστρονομία 182.
 ἀσχημάτιστος 433.
 Αὐγουστίνος 435. 444. 455. 456. 460. 480.
 Αὐγουστος (μῆνας) 12.
 Αὐγουστος (αὐτοκράτωρ) 249.
 αὐθεντία 190. 342.

αὐθεντικότης 34.
 αὐτεξούσιος 54. 118. 269. 348· αὐτεξούσιο
 291. 349. 350. 353. 355. 410.
 αὐτόγνωμος 367.
 αὐτοδύναμος 353.
 αὐτοκράτωρ 119.
 ἀφθαρσία 50. 54. 65. 102. 133. 136. 152. 243.
 244. 246. 273. 276. 282. 288. 291. 303.
 304. 347. 350. 353. 355. 358. 362. 364.
 365. 366. 367. 368. 371. 372. 378. 380.
 381. 382. 383. 397. 413. 414. 422. 423.
 ἀφορισμός 12.
 Ἀφρική βόρεια 13.
 Ἀχαμῶθ 36. 50. 52. 53. 54. 55. 56. 58. 59. 60.
 89. 125. 174. 432. 433. 437. 438. 439. 440.
 446. 448. 458.
 ἀχώρητος 47.

B

Βαβυλών 248. 338. 342. 405· Βαβυλών (Κάιρο)
 460.
 Βαβυλώνιοι 441.
 Βαλαάμ 203. 445.
 Βαλααμίτες 445.
 βάπτισμα 64. 87. 92. 224. 496· βάπτισμα (Χρι-
 στοῦ) 49. 56. 75. 78. 87. 97. 106. 125. 127.
 129. 151. 154. 155. 156. 157. 206. 228.
 432. 438· βάπτισμα μετανοίας 105.
 βάρβαροι 412.
 Βαρβηλαῖοι 35.
 Βαρβήλος 99.
 Βαρβηλώθ 100. 458.
 Βαρνάβας 220. 223. 224. 226.
 Βαρούχ 160.
 βασιλεία 251· βασιλεία (Χριστοῦ) 250. 251.
 276. 292. 312. 316. 319. 321. 337. 375.
 413. 416. 417. 421. 422. 424· βασιλεία τῶν
 οὐρανῶν 304. 334. 351· βασιλεία ἁγίων
 420. 421· βασιλεία αἰώνια 406· βασιλεία
 ἀνθρώπινη 399· βασιλεία ἐπίγειος 351.
 401. 414. 424· βασιλεία μέλλουσα 310· βα-
 σιλεία ἀντιχρίστου 404· βασιλεία (τοῦ
 ἐχθροῦ) 243.
 Βασιλείδης 35. 92. 99. 112. 133. 140. 171. 172.
 180. 187. 190. 273. 439. 443. 444.
 Βασιλειδιανοί 433. 444.
 Βασιλείος ὁ Μέγας 12. 33. 480. 501.
 βασιλεύς, -εῖς 58. 150. 162. 277. 280. 297. 401·

βασιλεύς (Χριστός) 65. 126. 220. 251. 282.
 283. 337· βασιλεύς αἰώνιος 206. 217. 231.
 244. 251· βασιλεύς τοῦ συμποσίου 437.
 Βηθανία 156.
 Βηθεσδά 161. 481.
 Βηθλεέμ 233. 247. 334.
 Βηρσαβεέ 318.
 Βιέννη 11. 436.
 Βίκτωρ Ρώμης 9. 11. 12. 14. 15. 29.
 Βλάστος 14.

Γ

Γαβριήλ 77. 204. 210. 404.
 γαζοφυλάκιο 298.
 Γαῖα 457.
 Γαλάτες 38.
 Γαλατία 10. 11.
 Γαλιλαία 155.
 Γαλλία 10. 15. 436. 438· Γαλλίης 436.
 Γεδεών ὁ Ἰσραηλίτης 238.
 γέεννα 181. 422.
 γενεαλογία (Ἰησοῦ) 231. 251. 253. 254· γενεα-
 λογίης μάταιες 43.
 γεννήτωρ 141.
 Γερμανία 436· Γερμανίης 65.
 Γερμανοί 436.
 γεωμετρία 182.
 γεωργία 182.
 Γίγαντες 174. 457.
 Γιγαντομαχία 457.
 Γιέβτις Ἰ. Α. 429. 430.
 γῶσι ἄληθινή 332.
 Γνωστικισμός 9. 12. 14. 34. 510.
 Γνωστικοί 12. 14. 15. 16. 17. 18. 28. 29. 33. 34.
 37. 38. 67. 68. 96. 99. 109. 133. 134. 180.
 187. 194. 206. 209. 273. 331. 339. 406.
 433. 439. 447. 476. 477.
 Γόμορρα 322. 343. 344. 358. 407.
 γραμματεία ἐκκλησιαστική 37· γραμματεία ἐλ-
 ληνική 10· γραμματεία αἰρετική 15.
 Γραμματεῖς 267. 339.
 γραμματικοί 265.
 Γραφή ἁγία 11. 18. 22. 33. 34. 37. 38. 39. 58. 62.
 63. 64. 66. 84. 85. 98. 109. 124. 125. 131.
 161. 162. 167. 168. 169. 171. 176. 177.
 188. 189. 190. 191. 194. 213. 221. 222.
 244. 248. 249. 264. 281. 283. 314. 315.
 316. 318. 327. 332. 336. 341. 357. 394.

396. 473· Π. Διαθήκη 13. 22. 224. 291.
460. 465. 474· Κ. Διαθήκη 241. 445. 465.
474· Γραφές τῶν ἀποστόλων 16.

Γρηγόριος Νύσσης 448.

Γρηγόριος Τουρώνης 10.

Δ

Δαθάν 317.

Δαίδαλος 79. 440.

δαμόνια 53. 119. 180. 183. 218. 274. 314. 409.

δαίμων, -ονες 70. 92. 104. 119. 181. 184. 274.
437. 447.

Δάκες 436.

Δανιήλ 85. 105. 250. 270. 307. 316. 317. 403.
404. 405. 406. 419.

Δαυῖδ 76. 84. 85. 100. 195. 197. 201. 203. 205.
206. 207. 212. 214. 231. 232. 233. 237.
250. 251. 253. 265. 268. 269. 277. 278.
282. 283. 296. 318. 319. 322. 328. 331.
357. 358. 371. 390. 392. 413. 416. 442.

Δάφνη 92.

δεισιδαιμονία 34. 91. 94. 260. 444.

Δεκάλογος 290. 291. 292. 293.

Δέρβος Γ. 430. 446.

Δεσπότης (Χριστός) 353.

Δημόκριτος 135. 450.

διάβολος 53. 96. 98. 143. 192. 201. 238. 254.
256. 264. 274. 356. 357. 358. 393. 396.
399. 401. 402. 404. 407. 447. 508.

διαδοχή ἀποστολική 11. 26. 39. 40. 97. 191.
316. 318. 329. 461· διαδοχή διδακτική 26·
διαδοχή χαρισματική 26· διαδοχή πρε-
σβυτέρων 191· διαδοχή ἐπισκόπων 191.
316. 332.

Διαθήκη, -ες (Θεοῦ) 11. 66. 222. 277. 278. 284.
287. 292. 314. 315. 329· Π. Διαθήκη (συμ-
φωνία) 16. 17. 18. 282. 346· Κ. Διαθήκη
(συμφωνία) 217. 224. 237. 269. 279. 294.
297. 322. 336. 337. 338. 418· διαθήκες γε-
νικῆς 213· διαθήκη τῆς ἐλευθερίας 207.
293. 338· διαθήκη τοῦ Εὐαγγελίου 375·
διαθήκη καινούργια 336· διαθήκη τῆς
κληρονομίας 416· διαθήκη τῆς περιτομῆς
221. 314· διαθήκη τῆς σωτηρίας 289.

διακονία, -ες 295. 304. 305. 398· διακονία
(Θεοῦ) 290· διακονία τοῦ Λόγου 362· δια-
κονία τοῦ Κυρίου 414· διακονία Υἱοῦ 276·
διακονία τοῦ λόγου 361· διακονία (νόμου)

188. 269· διακονίες (ιερέων τῆς Π. Διαθή-
κης) 277. 278· διακονία τῆς ἐλευθε-
ρίας 287.

διάκονος 71. 221. 468.

διάλεκτος 44. 65. 190. 449. 460.

διδασκαλία, -ες 11. 16. 33. 34. 37. 41. 44. 92.
94. 96. 97. 98. 107. 108. 120. 124. 126.
135. 162. 175. 180. 181. 182. 188. 189.
209. 211. 217. 221. 222. 229. 230. 238.
261. 263. 314. 317. 329. 333. 336. 339.
357. 358. 361. 362. 394. 444. 473· διδα-
σκαλία ἀγιογραφική 34· διδασκαλία ἐκ-
κλησιαστική 37· διδασκαλία σωτηριώδης
196· διδασκαλία τέλεια 351· διδασκαλία
χριστιανική 14. 16. 37. 38· διδασκαλία
γνωστική 37. 38· διδασκαλία αἰρετική 34.
36· διδασκαλία ἀπόρρητη 16· διδασκαλία
λαβυρινθώδης 35.

διδάσκαλος, -οι 10. 85. 157. 265. 283. 339· Δι-
δάσκαλος (Χριστός) 16. 156. 169. 172.
181. 182. 242. 270. 301. 327. 340. 341.
344. 361. 362. 414· Διδάσκαλος τοῦ μαρ-
τυρίου 222· διδάσκαλος τοῦ νόμου 150.
291· διδάσκαλος, -οι (αἰρετικός, -οί) 66.
67. 86. 97. 98. 99. 227· διδάσκαλοι κακοί
251.

διδαχὴ ἀποστολική 11. 332. 361· διδαχὴ αἰρετι-
κῶν 37.

Δίδυμοι (ζῶδιο) 441.

Δίδυμος Ἀλεξανδρεὺς 506.

δικαιοκρισία 322.

δικαιοσύνη 173. 182. 260. 269. 291. 293. 294.
296. 303. 318. 325. 336. 341. 343. 347.
351. 358. 362. 370. 373. 376. 385. 398.
401· δικαιοσύνη τοῦ νόμου 292.

δικαίωσι 252. 286. 314. 347.

Διογένης ὁ Λαέρτιος 437. 455.

διωγμός 9. 11. 12.

δόγματα 38. 40. 166· δόγματα ἐκκλησιαστικά
453· δόγματα τῆς ἐλευθερίας 286· δόγμα-
τα ἀσεβῆ καὶ ἀνόσια 109.

δόκησι 22. 92. 93. 156. 158. 231. 238. 242. 243.
252. 331. 362. 363.

Δομετιανός ἢ Δομτιανός 412. 510.

Δομήτωρ 9.

δοξολογία 76. 105. 282.

δράκων 181.

Δύσι 12. 15. 29.

Ε

- Ἐβίων 461· βλ. καὶ Ἡβίωνος.
 Ἐβιωναῖοι 35. 97. 248.
 Ἐβιωνίτες 211. 363.
 ἑβραϊκὰ γράμματα 160. 454.
 Ἐβραῖοι 190. 289. 326. 327. 446. 454. 460.
 ἐγγύησι (Ἐκκλησίας) 11.
 Ἐγκρατεῖς (αἰρετικοί) 99.
 ἐθνικοί 11. 95. 96. 124. 138. 196. 218. 219. 223.
 224. 226. 259. 275. 310. 314. 325. 326.
 327. 339. 373. 462.
 εἶδωλο, -α 55. 218. 260. 289. 314. 319. 402. 403.
 εἰδωλόθυτα 55. 93. 97. 99.
 εἰδωλολατρία 89. 104. 181. 198. 291. 295. 410.
 εἰδωλοποιός 79.
 Εἰρηναῖος 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18.
 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31.
 32. 33. 34. 37. 38. 39. 40. 427. 430. 431.
 432. 435. 436. 437. 440. 441. 445. 448.
 449. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457.
 458. 459. 460. 461. 462. 464. 465. 468.
 470. 471. 473. 474. 475. 476. 482. 486.
 488. 490. 508. 510.
 Ἐκκλησία, -ες 9. 11. 12. 15. 16. 17. 22. 33. 37.
 38. 39. 40. 41. 54. 55. 62. 64. 65. 66. 71. 78.
 95. 96. 99. 101. 124. 179. 180. 183. 189.
 190. 191. 192. 193. 195. 197. 205. 208.
 212. 217. 219. 222. 235. 249. 258. 259.
 276. 297. 298. 299. 300. 309. 310. 311.
 312. 315. 317. 318. 327. 328. 329. 330.
 331. 332. 333. 337. 343. 351. 361. 391.
 394. 410. 415. 418. 432. 457. 461. 476.
 493· Ἐκκλησία ἀνατολική 12· Ἐκκλησία
 μία καὶ ἀδιαίρετος 10. 40· Ἐκκλησία
 στρατευομένη 10· ἔκκλησῖαι Θεοῦ 12. 15·
 Ἐκκλησία ἀποστολική 28· ἔκκλησιές
 ἀποστολικές 29· ἔκκλησιές τῆς Ἀσίας 11·
 ἔκκλησιές ἀρχαῖες 194· ἔκκλησία, -ες ἐξ
 ἐθνῶν 309. 419· ἔκκλησία τῆς Ἐφέσου
 193· ἔκκλησία καθολική 183. 191. 437·
 ἔκκλησία τοῦ Λουδοῦνου 10. 11. 436· ἔκ-
 κλησιές μικρασιατικές 11. 193. 437· ἔκ-
 κλησία Βιέννης 11. 436· ἔκκλησία τῆς
 Σμύρνης 193· ἔκκλησία πρώτη 37· ἔκ-
 κλησία τῆς Ρώμης 15. 29. 191. 192· ἔκ-
 κλησιές τῆς Παλαιστίνης 436· ἔκκλησία
 τοπική 180. 332· ἔκκλησιές τῆς Φρυγίας
 11· ἔκκλησία ψυχική 60.
 Ἐλεάζαρ 162.
 Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπή τῆς ψευδωνόμου γνώσε-
 ως 10. 11. 12. 13. 14. 27. 33. 34. 39. 263.
 427. 428. 429. 430. 512.
 Ἐλένη (Πάριδος) 91. 443.
 Ἐλένη (Σίμωνος) 90.
 Ἐλεύθερος Ρώμης 10. 11. 34. 192. 445.
 Ἐηλυθῶ 100.
 ἐλλέβορος 174.
 Ἐλληνες 13. 14. 77. 78. 159. 170. 223. 411. 412.
 440. 454.
 Ἐλισάβητ 105. 204. 228. 250.
 Ἐλισσαῖος 390.
 Ἐλωαῖος 102. 105.
 Ἐλωῖ 188. 459.
 Ἐμμανουήλ 203. 232. 240. 243. 244. 246. 249.
 250. 312. 334.
 Ἐμπεδοκλῆς 135. 450.
 ἔμψυχα 99.
 ἐνανθρώπησι 238. 457.
 ἐνδιάθετος (Λόγος) 128. 448.
 ἐνσάρκωσι 13. 14. 202. 205. 240. 389. 393. 404.
 Ἐνώχ 98. 292. 368.
 ἐξαιώνιος 48.
 ἐξορκισμοί 91.
 ἐπαγγελίες (Θεοῦ) 419. 420.
 Ἐπίδειξις ἀποστολικῆς κηρύγματος 13. 14. 33.
 34. 428. 429. 430. 466. 473. 475. 486. 488.
 497.
 Ἐπίκουρος 135. 182. 259. 450. 458.
 Ἐπιμηθεύς 477.
 ἐπίσκοπος, -οὶ 9. 10. 11. 12. 30. 191. 193. 227.
 394. 461. 468.
 ἐπιστήμη 14.
 Ἐπιφάνιος 436.
 Ἐπιφάνιος Κύπρου 12. 431. 434. 442. 443. 444.
 445. 446. 447. 460. 461. 467. 506. 508.
 ἐπιφοίτησι (ἀγίου Πνεύματος) 190. 212. 369.
 ἐπωδός 443.
 Ἐρεβος 64.
 Ἐρινύες 450.
 Ἐρμᾶς 23. 38. 486.
 ἔρμαφρόδιτος 45. 68. 84.
 ἔρμηνεία αὐθεντική 445· ἔρμηνεία ἱστορική
 510· ἔρμηνεία ἀλληγορική 23. 510.
 ἔρμηνευταί 27. 431. 433. 473.
 Ἐρμῆς 64. 154.
 Ἐσδρας 105. 248.
 Ἐσταυρωμένος 93. 216.

ἐτυμολογία 138.

Εὐα 103. 104. 253. 254. 264. 393. 399. 475. 476.

Εὐαγγέλιο, -ία 23. 86. 98. 152. 153. 155. 156.
157. 167. 189. 190. 195. 203. 205. 208.
211. 212. 213. 227. 229. 278. 284. 329.
336. 339. 349. 388. 398. 436. 460.

Εὐαγγέλιο τετράμορφο 23. 212· «εὐαγγέλιο τῆς
ἀληθείας» 213. 432· ἀπόκρυφο (ἀραβικό)
εὐαγγέλιο 442· «εὐαγγέλιο τοῦ Ἰούδα»
(προδότη) 107· «εὐαγγέλιο καθ'
Ἑβραίους» 444· βλ. καί Γραφή.

Εὐάνθας 32. 412.

Εὐάρεστος Ρώμης 192.

εὐδοκία τοῦ Πατρός 63. 65. 100. 101. 117. 183.
213. 234. 246. 254. 272. 276. 279. 303.
316. 363· εὐδοκία τοῦ ἁγίου Πνεύματος
305· εὐδοκία τῆς σωτηρίας 207.

Εὐμενίδες 450.

εὐνούχος (Κανδάκης) 219. 313.

Εὐριπίδης 452.

Εὐρυσθέας 63. 64.

Εὐσέβιος Καισαρείας 10. 12. 13. 14. 15. 33.
427. 431. 439. 443. 444. 445. 453. 458.
460. 461. 462. 473. 479. 480. 486. 500.
508. 509. 510. 511.

εὐφημισμός 450.

Εὐχαριστία (θεία) 20. 40. 48. 69. 299. 300. 364.
365.

Ἐφεσος 190. 193. 227. 490.

Ἐφευρέτης (Θεός) 178.

Ἐφραΐμ (πόλι) 156· Ἐφραΐμ (ὄρος) 247.

Ἐφρών 415.

Z

Ζακχαῖος 59. 228. 285.

Ζαρά 315.

Ζαχαρίας (προφήτης) 105. 296.

Ζαχαρίας (πατήρ Προδρόμου) 204. 205. 212.
227.

Ζεβεδαῖος 87.

Ζεὺς 91. 118. 158. 452. 457. 477. 509. 510.

Ζήνων ὁ Κιτιεὺς 450.

Ζοροβάβελ 338.

Ζυγαβηγός E. 459.

Ζυγός (ζώδιο) 441.

ζωγραφική 182.

ζώδια 82. 441.

Ζώνη, -ες (γῆς) 441.

H

Ἡβίωνος 331.

ἠθοποῖός 449.

Ἡλίας 84. 105. 161. 198. 210. 253. 306. 307.
368. 396.

Ἡλύσια πεδία 459.

Ἡρα 433.

Ἡρακλείων 115.

Ἡρακλῆς 63. 64.

Ἡρόδοτος 439.

Ἡρώδης 150. 249. 358.

Ἡσαΐας 85. 105. 154. 197. 198. 203. 219. 233.
237. 238. 240. 247. 249. 250. 251. 265.
266. 267. 268. 269. 270. 278. 279. 283.
285. 289. 295. 296. 299. 306. 312. 313.
357. 358. 378. 385. 417. 418. 419. 420.
421. 422. 423. 444. 473.

Ἡσαῦ 106. 310. 417.

Ἡσίοδος 136. 154. 450. 452. 457. 477. 510.

Ἡφαιστος 433. 477.

Θ

θάλασσα Ἐρυθρά 325.

Θαλῆς ὁ Μιλήσιος 135. 449.

Θάμαρ 315.

θάνατος 54. 64. 77. 92. 103. 104. 152. 231. 243.
244. 245. 252. 253. 254. 257. 258. 268.
274. 311. 331. 354. 363. 367. 371. 374.
378. 382. 385. 389. 393. 395. 399. 407.
419. 424. 460· θάνατος Χριστοῦ 240. 320.
323. 400. 432· θάνατος σταυρικός 236· θά-
νατος ψυχῆς 246.

θέατρο 64.

Θεοδοτίων ὁ Ἐφέσιος 248.

Θεοδώρητος Κύρου 12. 33. 38. 443. 444. 445.
446. 464. 470. 471. 472. 474. 475. 476.
493. 494. 499.

θεολογία 18. 33. 37· θεολογία χριστιανική 15·
θεολογία τῆς ἱστορίας 20· θεολογία γεγο-
νότων 40.

Θεολόγος 9. 15. 33· θεολόγος τῆς ἱστορίας 16·
θεολόγος βιβλικός 22· θεολόγος τῆς ἐνό-
τητος 24· θεολόγος οἰκουμενικός 24· θεο-
λόγοι ρωμαϊκοκαθολικοί 27.

Θεός 16. 17. 61. 64. 65. 66. 71. 89. 103. 109.
110. 111. 113. 114. 118. 119. 122. 124.
125. 126. 131. 133. 136. 139. 140. 150.

163. 164. 165. 168. 169. 170. 171. 172.
173. 175. 178. 179. 186. 187. 188. 190.
192. 195. 197. 198. 199. 200. 201. 202.
203. 204. 208. 215. 220. 221. 225. 230.
232. 235. 244. 246. 252. 260. 264. 265.
270. 273. 279. 280. 287. 288. 304. 305.
306. 323. 329. 331. 336. 337. 346. 348.
349. 351. 352. 354. 355. 362. 363. 366.
398. 404. 407· Θεός Παντοκράτωρ 62. 81.
332· Θεός Πατήρ 196. 230. 234. 274. 323.
342. 343. 346. 359. 404. 424.
Θεότης 17.
Θεόφιλος Ἀντιοχείας 15. 17. 31. 38. 430.
Θεοφύλακτος Ἀχρίδος 472.
Θέτις 135.
θησαυροφυλάκια 301.
θυσιαστήριο 300· θυσιαστήριο Θεοῦ 317· θυ-
σιαστήριο τῶν ὀλοκαυτωμάτων 162.
Θωμᾶς (ἀπόστολος) 84.

I

Ἰακώβ 84. 89. 179. 198. 203. 248. 249. 280. 310.
311. 413. 416. 417.
Ἰάκωβος (ἀδελφός) 223. 224. 432.
Ἰάκωβος (μαθητής) 161. 225.
Ἰαλδαβαῶθ 102. 103. 104. 105. 106. 446.
ιατρική 182. 195.
Ἰαώ 102. 105.
Ἰαώθ 188.
Ἰβηρες 436.
Ἰβηρίες 65.
Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος 9. 434. 468. 470. 509.
Ἰεζεκιήλ 105. 290. 291. 307. 385. 418.
Ἰερεμίας 105. 198. 201. 251. 267. 278. 295. 299.
311. 315. 316. 335. 343. 345. 358. 387.
390. 412. 419. 421. 473.
ἱερεῦς, -εῖς 83. 91. 150. 162. 277. 278. 420.
Ἰεροβοάμ 317. 441.
ἱερομάρτυς 12.
Ἰεροσόλυμα 97. 156. 219. 223. 226. 227. 268.
285. 334. 335. 403. 413.
Ἰεροσολυμίτες 248.
Ἰερουσαλήμ 53. 86. 155. 156. 204. 228. 265.
268. 269. 282. 316. 338. 342. 347. 350.
404. 420. 421. 422.
Ἰερώνυμος 10. 12. 434. 444. 461.
ἱερωσύνη 204. 468.
Ἰεσσαί 204.

Ἰεχονίας 251.
Ἰθάμαρ 162.
Ἰησοῦς 13. 16. 41. 48. 63. 74. 76. 77. 78. 87. 93.
94. 95. 96. 97. 98. 105. 106. 159. 160. 182.
183. 203. 215. 216. 219. 223. 232. 233.
250. 309. 313. 439. 444. 453. 456· Ἰησοῦς
Χριστός 41. 98. 165. 194. 196. 203. 219.
234. 236. 297· Ἰησοῦς Χριστός Μονογε-
νῆς 62· Ἰησοῦς ὁ Ναζαρηνός 87.
Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ 84. 105. 162. 324.
Ἰλάριος Πικταβίου 447. 480.
Ἰμέρα Σικελίας 443.
Ἰορδάνης 390.
Ἰουδαία 91. 98. 223. 233. 334. 358.
Ἰουδαῖοι 90. 92. 93. 94. 105. 119. 155. 157. 202.
217. 218. 219. 220. 223. 241. 248. 266.
271. 272. 276. 278. 280. 299. 310. 316.
323. 330. 338. 339. 373. 417. 443. 444.
460. 462. 473.
Ἰούδας (πατριάρχης) 247. 281.
Ἰούδας (Ἰακώβου) 315.
Ἰούδας (ἀδελφός) 445.
Ἰούδας (προδότης) 48. 107. 151. 152. 153.
Ἰούλιος (μήνας) 12.
Ἰουστίνος 20. 31. 33. 38. 99. 272. 406. 430. 441.
455. 459. 461. 462. 473. 479. 480. 488.
508.
Ἰππόλυτος Ρώμης 33. 37.
Ἰσαάκ 89. 179. 198. 271. 310. 413. 416.
Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης 508.
Ἰσπανία, -ες 436.
Ἰσπανοί 436.
Ἰσραήλ 198. 207. 216. 223. 225. 232. 233. 238.
248. 310. 317. 319. 322. 323. 324. 358.
Ἰσραηλίτης, -ιτες 211. 291. 389· Ἰσραηλίτισσα
309.
ἱστορία τοῦ δόγματος 33.
Ἰχθύες (ζώδιο) 441.
Ἰωακείμ 251.
Ἰωάννης (Βαπτιστής) 87. 105. 202. 204. 206.
208. 210. 227. 233. 269. 275. 390. 415.
464.
Ἰωάννης Δαμασκηνός 12. 33. 455. 456. 457.
459. 478. 479. 481. 486. 487. 493. 496.
497. 498. 500. 502. 503. 504. 508. 509.
510. 511.
Ἰωάννης (εὐαγγελιστής) 10. 49. 60. 61. 62. 63.
81. 113. 156. 157. 161. 190. 193. 201. 208.
209. 215. 216. 225. 231. 234. 235. 249.

253. 266. 272. 280. 289. 297. 300. 307.
308. 310. 327. 391. 404. 408. 411. 412.
417. 419. 422. 424. 428. 434. 445. 461.
510.
Ἰωάννης (Μάρκος) 226.
Ἰωάννης (ὁ πρεσβύτερος) 490.
Ἰωάννης Χρυσόστομος 435. 450. 457. 460. 462.
463. 472. 473. 474. 475. 476. 480. 483. 489.
507.
Ἰωήλ 105.
Ἰωνᾶς 105. 245. 251. 279. 331. 368. 414.
Ἰώσηπος 455. 492.
Ἰωσήφ (πατριάρχης) 221. 325.
Ἰωσήφ (προστάτης) 94. 97. 209. 231. 234. 243.
248. 249. 250. 251. 252. 312. 393.

Κ

Καδμήια γράμματα 439.
Κάδμος 78. 439. 440.
καθολικότης (ἐκκλησιῶν) 29.
Καϊάνοι ἢ Καϊνίτες ἢ Καϊνοὶ ἢ Καϊνισταὶ 35.
446.
Καϊάφας 150.
Καῖν 58. 98. 104. 106. 256. 298. 299. 383. 445.
446.
καιροὶ ἔσχατοι 116. 196. 264. 275. 281. 303.
306. 311. 315. 336. 341. 343. 352. 379.
388. 389. 405.
Καῖσαρ 326· Καῖσαρ (Ἰούλιος) 39. 474.
Καισάρεια 218.
Κανᾶ 155.
κανονικά βιβλία 222.
κανόν τῆς ἀληθείας 16. 23. 64. 89. 166. 190.
208. 217. 229. 341· κανόν τῆς δικαιοσύνης
234· κανόν πίστεως 11· κανόν τῆς Καινῆς
Διαθήκης 23· κανόν (συνόδου) 30· κανόν
(μουσικῆς) 164. 455.
Καπερναοὺμ 313.
Καραβιδόπουλος Ἰ. 14. 427.
Καραθανάσης Π. 427. 430.
Καρκίνος (ζῳῖδιο) 441.
Καρμήλιο ὄρος 198.
Καρποκράτης 35. 94. 97. 99. 107. 180. 183. 273.
444.
Κάστωρ 443.
καταβολικοὶ 437.
κατακλυσμός 84. 104. 104. 179. 192. 213. 292. 343.
344. 410. 496.

καταλλαγή 147. 384.
καταπέτασμα (ναοῦ) 162.
κατήχησι 313. 314.
Καυλακαῦας ἢ Καυλακαύχ 94. 444.
κείμενα ἄγραφα 58· κείμενο παραδεδεγμένο
432. 450. 470· κείμενα ἀπόκρυφα 85. 473.
Κέλτες 11. 38. 44. 65. 436.
Κελτός (Εἰρηναῖος) 11.
κενολογίες 148.
Κέρδων 28. 35. 97. 194.
Κήρινθος 27. 35. 97. 190. 193. 208. 461.
κιβωτός (Νῶε) 84. 104. 280. 292. 344. 496· κι-
βωτός τῆς διαθήκης 84. 160· κιβωτός τῆς
Ἐκκλησίας 41.
Κλαῦδιος Καῖσαρ 90.
Κλήμης Ρώμης 38. 192. 448. 456. 488. 492.
Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς 432. 433. 439. 455. 485.
κλήρος, -οι (λαχνός) 71. 192. 437· κλήρος ἔγγα-
μος 437.
κοινωνία θεία 39· βλ. καὶ εὐχαριστία (θεία).
κολλυβισταὶ 267.
Κολορβάσος 72. 436.
Κορέ 106. 317. 445.
Κόρινθος 192.
Κορνήλιος 218.
Κοσμήτωρ 124.
κοσμοκράτωρ (διάβολος) 53.
κότος 450.
Κριός (ζῳῖδιο) 441.
κριτής (Θεός) 260· κριτής (Χριστός) 194. 203.
220. 223. 356.
Κρόνος 441. 509.
κτηνιατρική 182.
Κύκλωπες 438.
κυνηγετική 182.
κυνικοί (φιλόσοφοι) 136. 182. 450. 458.
Κυπριανός 13. 33.
Κύπρος 226.
Κυριακή 11.
Κύριλλος Ἀλεξανδρείας 435. 448.
Κύριλλος Ἱεροσολύμων 449. 480.
Κύριος 65. 85. 86. 98. 110. 113. 126. 150. 152.
155. 159. 161. 169. 172. 187. 188. 195.
196. 197. 199. 200. 202. 204. 208. 220.
230. 235. 244. 264. 271. 287. 337. 339.
340. 345. 346. 350. 389. 395· Κύριος Ἰη-
σοῦς Χριστός 62. 63· Κύριος ἡμῶν Ἰη-
σοῦς Χριστός 63. 98. 113. 179. 183. 201.
202. 208. 232. 234. 238. 278. 303.

Κῦρος 270.
 Κωμικοί Λατίνοι 451.
 κωμωδίες 135· κωμωδία Μέση 449· κωμωδία
 Νέα 451.

Λ

Λάβαν ὁ Σύρος 417.
 Λαβύρινθος 440.
 Λάζαρος 156. 186. 253. 381.
 Λακτάντιος 33.
 Λαρεντζάκης Γ. 430.
 Λατεῖνος 32. 412.
 Λατίνοι 39. 440. 444.
 Λειτουργία, -ες (θεία) 431. 432.
 Λεόντιος Βυζάντιος 506.
 Λερναία Ὑδρα 106.
 Λευῖ 248. 277.
 λευῖτες 420.
 Λεύκιππος 450.
 Λέων (ζώδιο) 441.
 λήθη 184. 185. 293. 349. 459.
 Ληθά 154. 452.
 λιβάνι 203.
 Λιβύη 65.
 Λῖνος Ρώμης 192.
 Λῖνος (μυθολογικό πρόσωπο) 439.
 λογεῖον 162.
 Λόγος (Χριστός) 17. 18. 27. 61. 62. 63. 77. 78.
 89. 113. 128. 133. 143. 144. 150. 159. 164.
 168. 170. 171. 179. 201. 202. 203. 208.
 230. 234. 235. 239. 244. 252. 271. 273.
 274. 278. 287. 288. 303. 305. 306. 307.
 308. 314. 324. 328. 336. 338. 339. 344.
 347. 362. 363. 383. 387. 390. 391. 424.
 Λούγδουνο (Λυών) 9. 10. 11. 431. 436. 438.
 Λουκάς 90. 157. 190. 202. 204. 207. 217. 226.
 227. 228. 229. 237. 253. 254. 272. 290.
 396. 432.
 Λυδία (Μ. Ἀσία) 452.
 Λυκαονία 467.
 Λυκία 220.
 Λύστρα 220.
 λύτρωσι 13. 87. 88. 230. 309.
 Λάτ 292. 327. 328. 333. 343. 492.

Μ

μαθητής, -αί 145. 316· μαθηταί Χριστοῦ 95. 96.
 105. 106. 113. 157. 167. 183. 190. 258.

265. 286. 416. 420· βλ. καὶ ἀπόστολοι· μα-
 θηταί ἀποστόλων 12. 64. 222. 249. 436·
 μαθηταί τῆς ἀληθείας 259· μαθηταί αἰρετι-
 κῶν 91. 98. 99. 124. 219· μαθηταί ἀποστα-
 σίας 362.

Μακεδόνιος 435.
 Μακεδῶν 226.
 Μαλαχίας 21. 297. 302.
 μαμωνᾶς 200. 201. 325.
 μάννα, τό 293.
 Μαρία (Παρθένος) 56. 78. 97. 105. 209. 210.
 219. 227. 231. 232. 233. 234. 244. 249.
 250. 251. 252. 253. 254. 257. 275. 312.
 313. 363. 404· βλ. καὶ Παρθένος.
 Μαρία (ἡ Μαγδαληνή) 413.
 Μαρκελλίνα 96. 444.
 Μαρκιανός 13. 14.
 Μαρκίων 11. 14. 28. 35. 37. 97. 98. 99. 110. 111.
 113. 170. 179. 190. 193. 194. 209. 211.
 213. 217. 222. 228. 229. 260. 272. 273.
 276. 286. 330. 445. 468.
 Μαρκιωνίτες 266. 336. 406. 459. 460.
 Μάρκος (εὐαγγελιστής) 190. 207. 208. 212. 232.
 272. 432. 456. 460· Μάρκος (μάγος) 35.
 37. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 78. 79.
 109. 136. 437. 439. 440. 441.
 Μάρκος Ἀδρήλιος 11.
 μαρμαρογλυφική 182.
 μαρτυρία (Θεοῦ) 409· μαρτυρία (Χριστοῦ) 290·
 μαρτυρία, -ες (Γραφῆς) 195. 221. 248.
 258. 313· μαρτυρίες (ἀποστόλων) 202·
 μαρτυρία (Λουκά) 226. 229· μαρτυρία
 (μαρτύρων) 333· μαρτυρία (αἰρετικῶν)
 211. 274.
 μαρτύριο 10. 11. 12. 13. 99. 193. 221. 241. 267.
 436.
 μάρτυς, -ες 9. 10. 11. 193. 224. 233. 241. 292.
 317. 333. 374. 436. 510.
 Ματθαῖος 190. 202. 203. 204. 212. 231. 232.
 249. 251. 272. 460.
 Ματθίας 151. 152.
 Μεθόδιος Ὀλύμπου 33.
 μελωδία 164.
 μελωδός 164.
 Μένανδρος 35. 91. 92. 146. 179. 183. 194. 443.
 451.
 Μενέλαος 64.
 Μεσά 453.
 μεσίτης (Χριστός) 242.

Μεσοποταμία 417.
 Μεσσίας 13.
 μετάθεσι τῶν δικαίων 368.
 μετακόσμος 450.
 Μεταμόρφωσι (Χριστοῦ) 438.
 μετάνοια 65. 87. 245. 256. 280. 347. 354. 439.
 μετασηματισμός (σώματος) 382.
 μετάφρασι (τῶν Ὁ΄) 248. 249. 474.
 μεταφραστῆς ἀρχαῖος (Εἰρηναίου) 434. 461. 487.
 μετενωμάτων 184.
 μετοικεσία 248. 338. 342.
 Μέτρο Πατρὸς (Υἱός) 269.
 Μῆδοι 248.
 Μητροπάτωρ 52. 433.
 μητρόπολι 30· μητρόπολι (Ἱεροσόλυμα) 217.
 Μ. Ἀσία 10. 11. 27. 38. 97. 157. 190. 193. 437.
 Μίλητος 227.
 Μισαήλ 307. 368. 410.
 μισθαποδότης 346.
 Μιχαήλ 104.
 Μιχαίας 105.
 μοναρχία 14.
 Μονογενής (Χριστός) 244· Μονογενής (αἰρετικῶν) 46. 47. 65. 100. 120. 121. 129. 144. 150.
 μονοειδής (Θεός) 449.
 Μοντανισμός 11.
 Μοντανισταί 466.
 Μουσαῖος 439.
 μουσική 182.
 μυθολογία 174. 477. 509.
 μῦθος 58. 59. 64. 99. 129. 448. 509.
 μύκητες 99. 445.
 μυστήρια (Θεοῦ) 168. 306. 369. 424· μυστήρια τῆς ἀληθείας 137· μυστήρια πνευματικά 178. 457· μυστήριο τῆς δόξης τῶν υἱῶν 416· μυστήριο τῆς ἀναστάσεως τῶν δικαίων 414· μυστήριο, -α (αἰρετικῶν) 43. 45. 49. 51. 55. 56. 88. 94. 106. 107. 109. 134. 144. 159. 177. 199. 230. 340· μυστήριο ἀποκεκρυμμένο 191· μυστήρια ἀπόρητα 45· μυστήρια ἄρητα 170. 264· μυστήρια ἀπόκρυφα καὶ ἄρητα 227· μυστήριο ἀπόκρυφο 69. 171· μυστήρια ἀπόκρυφα καὶ σεσιγημένα 108· μυστήριο ἀκατάληπτο 195· μυστήρια κεκρυμμένα 191· μυστήρια βαθιά καὶ ἄρητα 154.
 Μωάβ 453.

Μωϋσῆς 59. 75. 83. 84. 85. 105. 113. 156. 161. 162. 186. 192. 197. 199. 205. 211. 212. 213. 220. 221. 222. 230. 243. 251. 253. 265. 266. 269. 270. 271. 276. 277. 278. 280. 281. 283. 284. 285. 286. 289. 290. 291. 292. 293. 298. 300. 304. 306. 307. 308. 309. 313. 317. 324. 327. 328. 329. 338. 342. 392. 396. 422. 480. 483.

N

Ναασηνοὶ ἢ Ὀφianoὶ ἢ Ὀφιτές 445· βλ. καὶ Ὀφianoὶ ἢ Ὀφιτές.
 Ναβουχοδονόσορ 248. 368. 405. 410.
 Ναδάβ 162. 317.
 Ναζαρέτ 313.
 Νάθαν 105. 318.
 Ναθαναήλ 211.
 Ναούμ 105.
 νεῖκος 450.
 Νεῖλος (ποταμός) 168.
 Νεῖλος (ἀσκητής) 432.
 νεόφυτοι 361.
 Νέστωρ 440.
 νηπιοβαλτισμός 21. 453.
 νῆσοι Βρετανικῆς 436.
 νηστεία 15.
 Νηκῆτας Χωνιάτης 437.
 Νικηφόρος Κάλλιστος 13. 33. 458. 461. 473. 490.
 Νικολαῖτες 35. 97. 208. 433. 444. 445. 447.
 Νικόλαος (εἰς τῶν ἑπτὰ) 97. 444.
 Νινευῖτες 245.
 Νισάν 11. 15.
 νομικοὶ 228.
 νόμος (Μωσαϊκός) 50. 93. 160. 188. 191. 207. 211. 222. 225. 243. 248. 253. 265. 266. 267. 269. 270. 273. 277. 278. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 289. 290. 292. 294. 307. 315. 316. 337. 338. 346. 359. 373. 389. 396. 397. 398. 406. 444. 472· νόμος (Π. Διαθήκης καὶ Κ. Διαθήκης) 311· νόμος ἀγραφος 483· νόμος τῆς ἐλευθερίας 338. 348· νόμος τῶν ἔργων 315· νόμος τῆς δουλείας 342· νόμος ἀνθρώπινος 353. 401· νόμος, -οι φυσικός, -οί 286. 392.
 Νορέας 104.
 νομηγνίες 295.
 Νῶε 84. 98. 104. 179. 213. 280. 292. 343. 344. 384. 410. 462.

Η

Εύστος Ρώμης 192. 445.

Ο

Ὁδολλάμ 85.

Ὁδυσσεύς 64.

Ὀιδίπους 381.

οίκονομία (Θεοῦ) 64. 65. 81. 84. 93. 115. 125. 164. 168. 177. 206. 212. 213. 222. 231. 234. 235. 238. 248. 251. 253. 254. 258. 259. 264. 265. 271. 283. 305. 306. 307. 308. 310. 311. 312. 313. 316. 318. 319. 320. 323. 325. 326. 328. 330. 332. 333. 336. 337. 351. 364. 366. 369. 376. 382. 384. 391. 393. 400. 406. 414· οίκονομία ἄνω 80· οίκονομία κατ' εἰκόνα 76· οίκονομία κατ' ἄνθρωπον 395· οίκονομία (τῆς κιβωτοῦ) 84· οίκονομία Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ 212. 225· οίκονομία τῆς ἐνσαρκώσεως 14. 394· οίκονομία ἐνσαρκωμένη 9· οίκονομία τοῦ πάθους 241· οίκονομία τοῦ ξύλου 390· οίκονομία τῆς σωτηρίας 18· οίκονομία (αἰρετικῶν) 55. 63. 75. 78. 140. 435.

Ὁκουμένιος Τρίκκης 11. 508.

Ὀλυμπος 509.

Ὀμηρος 24. 63. 64. 118. 135. 158. 331. 438. 444. 452.

ὀμόνοια 15.

ὀμοούσιον, τό 17· ὀμοούσιος (ἄνθρωπος) 54· ὀμοούσιος, -οί (αἰρετικῶν) 52. 67. 439.

ὄνειροπομπός, -οί 91. 95. 437.

ὀποβάλαμο 88.

ὀρθοδοξία 9. 22. 40.

Ὀρφεύς 439.

Ὁυαλεντιναιοί 66. 124. 134. 140. 150. 179. 406. 431. 432. 433. 434. 435. 438. 443. 447. 451. 454. 457. 479.

Ὁυαλεντῖνος 14. 28. 34. 35. 36. 43. 44. 66. 68. 99. 106. 107. 109. 115. 143. 171. 172. 189. 190. 193. 194. 209. 211. 213. 217. 222. 228. 229. 231. 263. 273. 331. 339. 363. 387. 439. 468.

οὐρανός, -οί 53. 65. 82. 86. 93. 94. 102. 103. 104. 105. 106. 119. 124. 135. 140. 159. 174. 175. 176. 177. 187. 190. 192. 194. 236. 264. 268. 301. 304. 306. 410. 421. 423. 441. 457· Οὐρανός (μυθολογίας) 457. 509. 510.

Οὐρίας 318.

οὐσία 16. 17. 36. 46. 47. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 61. 73. 79. 106. 125. 130. 136. 139. 141. 142. 146. 147. 148. 171. 173. 249. 259. 279. 302. 331. 371. 376. 380. 384. 385. 388. 423· οὐσίες (Ἐμπεδοκλέους) 450.

Ὀφριανοί ἢ Ὀφριτες 35. 445.

Π

Παγίδας Ν. 38. 430. 453.

πάθος (Χριστοῦ) 59. 64. 152. 156. 157. 158. 234. 235. 236. 240. 241. 271. 280. 311. 313. 315. 335. 336. 337. 340. 388. 400. 416.

παιδεία (Μωσαϊκός νόμος) 290· παιδεία θύραθεν 10. 38· παιδεία κλασική 10.

Παλαιστίνη 247. 436.

Παλαμῆδης 78. 439.

παλινωδία 9. 443.

Παλλήνη 457.

Πανδώρα 136. 154. 176. 266. 450. 477· Πανδῶρος (αἰρετικῶν) 136.

Παντοκράτωρ (αἰρετικῶν) 67.

πάπας (Ρώμης) 10. 29.

Παπίας Ἱεραπόλεως 10. 33. 38. 417. 460. 490.

παραβολή, -ές 48. 50. 58. 64. 65. 125. 126. 151. 155. 166. 167. 169. 172. 195. 266. 316. 319. 324. 347. 359. 361. 406· παραβολή τῶν δύο υἱῶν (ἀσώτου) 346· παραβολή τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος 45. 48. 347· παραβολή τῶν ζιζανίων 356. 357· παραβολή τῆς ζύμης 59· παραβολή τοῦ κριτοῦ 228· παραβολή τοῦ πλουσίου (ἄφρονος) 228· παραβολή τοῦ πλουσίου καί τοῦ πτωχοῦ Λαζάρου 228· παραβολή τῆς συκῆς 347· παραβολή τοῦ τελῶνου καί φαρισαίου 228· παραβολή τῶν δύο υἱῶν 347.

παράδεισος 53. 103. 177. 178. 179. 253. 257. 363. 368. 376. 394. 395. 396. 399. 423. 457.

Παράδοσι ἀποστολική 10. 12. 15. 33. 34. 37. 38. 39. 40. 65. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 249. 394· Παράδοσι ἀκλινής 11· Παράδοσι ἄγραφος 9. 22· Παράδοσι ἀρχαία 194· Παράδοσι τῆς ἀληθείας 193· παράδοσι ἐκκλησιαστική 11. 33. 34· Παράδοσι ἐρμηνευτική 38· Παράδοσι καθολική 38· Παράδοσι ὀρθόδοξη 40· παράδοσι ἀρχαία

- ἑλληνική 439· παράδοσι κειμένου 456· παράδοσι χειρόγραφοι 12. 33· Παράδοσι γραπτή 22· παράδοσι, -εις πρεσβυτέρων 280. 283. 285· παράδοσι πρωτοπλάστου 124.
 παρακαταθήκη 258.
 Παράκλητος 213. 237. 238.
 Παρασκευή (ἡμέρα) 75. 400.
 παρασυναγωγή, -ές 28. 40. 192. 194.
 παραχάραξι 333.
 πάρεδρος, -οι 70. 91. 95. 437.
 παρθένος 254· Παρθένος (Μαρία) 64. 78. 97. 105. 194. 195. 203. 205. 209. 231. 232. 233. 235. 240. 243. 244. 246. 247. 249. 250. 252. 253. 279. 312. 393. 395. 473. 475· παρθένος (Ἐκκλησία) 331· Παρθένος (ζώδιο) 441.
 παροιμίαι (λαϊκές) 58. 72. 81. 125. 150.
 Πάσχα 11. 15. 155. 156. 281. 309. 482.
 Πατήρ (Θεός) 16. 17. 63. 65. 76. 77. 78. 79. 85. 86. 87. 90. 92. 93. 94. 97. 98. 103. 106. 110. 113. 114. 116. 117. 121. 124. 126. 129. 132. 142. 143. 144. 145. 150. 152. 160. 161. 167. 168. 170. 171. 172. 178. 179. 188. 196. 197. 202. 203. 225. 235. 238. 240. 264. 265. 269. 271. 272. 273. 274. 283. 297. 304. 305. 309. 328. 341. 342. 344. 345. 346. 347. 352. 353. 356. 367. 373. 389. 391. 395. 398. 423. 443. 456. 457· Πατήρ Παντοκράτωρ 64· Πατήρ Χριστός 78.
 πατέρες 12. 15. 33. 38. 39. 40. 41. 242. 254. 270. 271. 315. 336. 337. 342. 419. 424. 427. 480· πατέρες (αἱρετικῶν) 101.
 Πάτριος 510.
 πατριάρχης, -ες 212. 221. 275. 289. 309. 310. 311. 312. 315. 318. 320. 327. 347. 348. 483.
 Παῦλος 10. 18. 28. 37. 49. 59. 60. 61. 71. 81. 87. 95. 97. 98. 113. 137. 154. 155. 165. 171. 177. 190. 191. 192. 193. 198. 199. 213. 219. 220. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 229. 232. 235. 236. 240. 246. 249. 252. 253. 267. 268. 271. 275. 276. 278. 279. 284. 285. 290. 291. 292. 299. 305. 309. 313. 314. 318. 320. 333. 337. 339. 346. 348. 349. 350. 352. 358. 359. 364. 365. 366. 368. 400. 402. 444. 457. 459. 460. 468.
 Πελοπόννησος 452.
 Πέλοψ 154. 452.
 πέλωξ τῶν αἰρέσεων (Εἰρηναῖος) 427.
 Πεντηκοστή 227. 237.
 πεπρωμένο 118.
 περγαμηνές 29.
 περιτομή 196. 213. 221. 225. 266. 284. 291. 292. 313. 314. 315.
 περιφορά 94. 95. 182.
 περιχώρησι 18.
 Πέρσες 248. 270.
 Περσηιάδης 64.
 Πέτρος 28. 71. 90. 95. 161. 190. 191. 214. 215. 216. 218. 219. 223. 224. 225. 228. 240. 249. 251. 279. 294. 339. 372. 401. 445. 460.
 πηγὴ 12. 16. 33. 34. 37. 51. 68. 74. 83. 130. 131. 175. 282. 344. 431. 474.
 Πιλάτος 96. 98. 183. 194. 220. 299. 313. 380.
 Πίνδαρος 154. 449. 452.
 Πῖος Ρώμης 192. 194. 445.
 πίστι 13. 14. 15. 16. 25. 40. 55. 64. 65. 66. 87. 96. 124. 136. 155. 169. 173. 189. 192. 194. 248. 249. 254. 258. 271. 272. 274. 275. 292. 296. 308. 309. 310. 312. 314. 315. 318. 322. 325. 328. 331. 332. 336. 350. 369. 394. 415. 456. 476· πίστι καθολικὴ 23· πίστι ὀρθή 22. 40· πίστι ὀρθόδοξη 9.
 πλανήτης, -ες 104. 441.
 Πλάτων 96. 135. 184. 260. 433. 437. 444. 449. 476.
 Πλατωνικοί 433.
 πλημμυρίς 168.
 Πλούταρχος 433. 437. 450.
 Πλωτῖνος 433.
 πνεῦμα 54. 100. 185. 186. 370. 371. 374· Πνεῦμα ἅγιο 17. 41. 64. 77. 83. 89. 90. 100. 101. 129. 151. 168. 178. 194. 196. 197. 200. 203. 206. 212. 219. 237. 238. 240. 249. 250. 251. 258. 259. 264. 274. 276. 279. 289. 304. 305. 309. 318. 328. 332. 336. 343. 347. 352. 353. 362. 363. 369. 370. 372. 374. 391. 423. 435. 443. 476. 480· Πνεῦμα, εἰκόνα τοῦ γεννήματος (Υἱοῦ) 276· Πνεῦμα τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν 328· Πνεῦμα ἀγαθὸ 87· πνεῦμα ἀληθείας 339· πνεύματα γήινα 119· πνεύματα νοητά 173· πνεῦμα προφητικὸ 71. 213. 275. 304. 342. 347· πνεῦμα ἀκάθαρτο τῆς ἀγνοίας

81· πνεῦμα ἀποστασίας 181. 274. 409·
 πνεύματα νοερά 56· πνεῦμα, -τα πλάνης
 64. 303. 339· πνεῦμα -τα, πονηρό, -ά 53.
 81. 119. 181. 183.
 ποδήρης 162.
 Ποθεινός 11. 12. 431. 440. 471. 490.
 Ποικίλη Στοά 450.
 ποιμενική 182.
 Πολυδέυκης 443.
 Πολύκαρπος Σμύρνης 10. 12. 13. 14. 15. 192.
 193. 417. 431. 440. 461. 470. 471. 490.
 493.
 πολυφωνία 169.
 Πόντος 97. 248.
 Πόντος Εὐξεινος 450.
 Πόπλιος 468.
 Ποτιόλοι 226.
 πραγματεία ἀπολογητική 13.
 πρεσβύτερος 14. 318. 320. 322. 327. 329. 440.
 490. 493· πρεσβύτεροι 10. 38. 156. 157.
 191. 227. 248. 249. 316. 318. 329. 368.
 391. 394. 417. 423. 468.
 πρεσβύτες 79.
 Πρίαμος 64.
 προάγγελος 314.
 Προμηθεύς 439. 477.
 πρόνοια 63. 118. 166. 177. 259. 260. 346. 353.
 435.
 προπάτορες 292. 419.
 πρόπλασμα 139.
 προσδοκία τῶν ἐθνῶν 281.
 προσηγορία 170.
 προσήλυτοι 248.
 προσωνομία 12.
 Πρότυπος 135. 156. 157. 439.
 Προύνικος 100. 102. 103. 104. 105. 339. 392.
 422.
 προφηταί 16. 18. 50. 56. 58. 64. 66. 91. 97. 98.
 105. 114. 124. 126. 137. 155. 167. 183.
 185. 187. 188. 199. 200. 202. 203. 207.
 208. 210. 232. 238. 244. 248. 249. 258.
 265. 266. 270. 271. 272. 273. 279. 281.
 283. 289. 294. 296. 303. 304. 306. 308.
 309. 310. 311. 312. 313. 315. 318. 320.
 323. 327. 330. 331. 333. 336. 337. 338.
 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346.
 347. 359. 361. 362. 367. 373. 389. 404.
 406. 414. 419. 424. 465. 480.
 προφητεία, -ες 13. 18. 32. 71. 91. 92. 93. 181.

188. 248. 290. 304. 307. 310. 316. 330.
 333. 412. 444.
 πρωτεῖο 29. 91. 235· πρωτεῖο παπικό 9. 27. 29.
 πρωτοκαθεδρίες 317.
 πρωτόλειο 39.
 πρωτόπλαστος 9. 124. 187. 252. 255. 393. 396.
 399.
 πρωτοτόκια 310.
 πρωτότοκος 193. 315. 393· πρωτότοκος (Χρι-
 στός) 310· πρωτότοκος τοῦ Σατανᾶ 461.
 πρωτότυπο 12. 15. 27. 39. 436. 437. 512.
 Πτολεμαῖος ὁ Λάγου 23. 248. 249. 474.
 Πτολεμαῖος Φιλάδελφος 474.
 Πτολεμαῖος (αἰρετικός) 35. 36. 37. 44. 68. 115.
 157. 172. 447.
 Πυθαγόρας 96. 136. 444. 450.
 Πυθαγόρειοι 45. 136. 431. 433.

P

Ραάβ 309.
 Ραγουήλ 100.
 Ραχήλ 311.
 Ρεβέκκα 84. 310.
 Ρήγιον 437.
 Ροβοάμ 84.
 Ροδανός 438.
 Ροδανουσία 72. 438.
 Ρωμαῖοι 119. 248. 326. 436.
 Ρώμη 11. 14. 28. 96. 97. 190. 191. 192. 193. 194.
 226. 460. 461.

Σ

Σαάρ 415.
 Σάββατο 228. 277. 278. 284. 291. 292. 295. 400.
 420· Σάββατο τῶν δικαίων 416.
 Σαβ(β)αώθ 102. 105. 188. 459.
 Σαδδουκαῖοι 270.
 Σάκκος Σ. 12. 445. 457. 484.
 Σαμαήλ 104.
 Σαμάρεια 90. 98. 109. 156.
 Σαμαρείτης, -εῖτες 91. 201. 267. 443· Σαμαρεί-
 τες 470.
 Σαμουήλ 85. 105. 294. 317.
 Σαούλ 85. 277. 318.
 σάρκωσι 244. 362. 363.
 Σαρμάτες 436.
 Σάρρα 84. 415.
 σατανᾶς 71. 79. 87. 92. 95. 193. 200. 222. 231.

396. 397. 398. 406. 508.
 Σατορνίνος ή Σατουρνίνος ή Σατορνίλος 35. 92.
 99. 171. 180. 443.
 Σειρές 13. 39· βλ. καί Catenae.
 Σεκουνδος 35. 67.
 Σεπτίμος Σεβήρος 12.
 Σήθ 58. 104.
 Σηθιανοί 445.
 Σθένης 64.
 Σίλας 468.
 Σιλιάμ 277.
 Σίμων ό Κυρηναίος 93.
 Σίμων ό μάγος 34. 35. 90. 91. 97. 98. 99. 109.
 124. 179. 180. 183. 189. 194. 222. 273.
 331. 443. 444. 447.
 Σίμων (Φαρισαίος) 228.
 Σιμωνιανοί 91. 99.
 Σιών 311.
 σκηγή (του μαρτυρίου) 83. 84. 85. 160. 161. 289.
 325· σκηγή του Θεού 327.
 σκηνοπηγία 63.
 Σκορπιός (ζώδιο) 441.
 Σκύθες 436.
 σμύρνα 203.
 Σμύρνη 10.
 Σόδομα 197. 292. 322. 328. 343. 344. 358. 407.
 Σοδομίτες 98. 106. 197. 280. 328. 343. 358.
 Σολομών 204. 251. 279. 300. 303. 319. 331. 400.
 σοφιστεία 165. 229.
 σοφιστής, -αί 68. 144. 195. 259. 265. 266. 394.
 Σοφονίας 105.
 σταυρός 59. 93. 161. 218. 241. 242. 271. 388.
 455· σταυρός ανώτερος (αίρετικῶν) 241.
 Σταυρωμένος 161· βλ. καί Έσταυρωμένος.
 στερέωμα 101.
 Στέφανος 221. 222. 290.
 Στησίχορος 91. 443.
 Στοά 136.
 στρατιωτική (τέχνη) 182.
 στρόβιλοι 450.
 Στωικοί 136.
 συγγραφείς έκκλησιαστικοί 12. 14. 15. 33. 39.
 432. 460. 480· συγγραφείς αρχαίοι 461·
 συγγραφείς θύραθεν 10· συγγραφείς πα-
 λαιοί 451.
 σύγκρασι 369.
 συζυγία, -ες, 47. 56. 60. 61. 62. 63. 68. 87. 100.
 109. 127. 211.
 σύμβολο άποστολικό ή βαπτιστήριο 17. 436.

Συμεών 60. 228. 233. 275.
 συμμετρία (Πυθαγόρου) 450.
 συμποσίαρχος 437.
 συναγωγή, -ές (Θεού) 197. 328· συναγωγές (αί-
 ρετικῶν) 299.
 συνα«διος 17.
 Σύνοδος (Άντιοχείας 30).
 συνόμιλος άποστολικός 427.
 συνονθύλευμα 476.
 συντέλεια 155.
 Συρία 92.
 σύστημα μυστικοφιλοσοφικό 9.
 σφραγίς (Πνεύμα άγιο) 480.
 σχήμα υπερβατό 199. 200.
 σχίσμα, -τα 14. 332.
 σχισματικοί 213. 316.
 σχολιασταί 13.
 Σωκράτης 450. 470.
 Σωτήρ 56. 59. 60. 62. 63. 65. 69. 76. 78. 91. 92.
 94. 117. 119. 120. 121. 129. 137. 144. 149.
 151. 152. 154. 159. 160. 161. 167. 173. 178.
 194. 203. 206. 215. 235. 288. 339. 423.
 Σωτήρ (Ρώμης) 192. 445.
 σωτηρία 18. 40. 55. 60. 63. 64. 89. 91. 93. 99.
 152. 181. 189. 190. 194. 206. 209. 217.
 239. 242. 243. 245. 246. 250. 253. 254.
 257. 258. 263. 264. 274. 276. 279. 287.
 288. 289. 290. 291. 292. 296. 305. 323.
 327. 331. 332. 346. 354. 363. 364. 369.
 370. 380. 383. 384. 391. 393. 394. 397.
 410. 422. 434. 435. 508.
 σωτήριο (Υιός Θεού) 206.

T

ταμπεραμέντο 164.
 Τάνταλος 452.
 Τάρταρος 119. 510.
 Τατιανός 35. 99. 258.
 Ταῦρος (ζώδιο) 441.
 ταυτολογία 458.
 Τεισίας 443.
 Τειτάν 32. 412.
 Τελεσφόρος 192. 445.
 τελώνης 347.
 τερατολογία 194.
 Τερτυλλιανός 13. 33. 427. 432. 436. 437. 444.
 447. 460. 462. 467. 470. 480. 508.
 τετρακτύς 45. 73. 74. 76. 83. 84. 136. 431.

τεχνίτης 58. 176. 185.
 Τεχνουργός 178. 179.
 Τιβεριάς 156.
 Τιβέριος 98. 272. 312. 432.
 τίμημα 12.
 Τιμόθεος 468.
 Τιτάνες 509. 510.
 Τιτανομαχία 510.
 Τίτος 468.
 Τοξότης (ζώδιο) 441.
 τραγωδία 51. 128.
 Τραϊανός 157. 193. 510.
 τράπεζα τῆς προθέσεως 160.
 Τρεμπέλας Π. 473.
 Τριάς ἁγία 13. 17. 18.
 Τσοπανάκης Ἀ. 449.
 τυπολογία 23.
 τύπος 59. 60. 68. 81. 82. 86. 88. 152. 153. 154.
 158. 159. 160. 161. 162. 163. 238. 253.
 275. 289. 290. 300. 304. 306. 309. 316.
 319. 325. 327. 328. 330. 333. 340. 344.
 422. 470. 489. 496.
 τύραννος 412.
 Τύρος 90.
 Τωβίας 105.

Υ

Υγιῖνος Ρώμης 97. 192. 194. 445.
 Υδροχόος (ζώδιο) 441.
 υιοθεσία 126. 197. 242. 244. 246. 249. 264. 276.
 282. 293. 304. 315. 331. 342. 379. 415.
 υἱός 56. 77. 101. 102. 103. 104. 105. 143. 255.
 297. 328. 357· Υἱός (Θεοῦ) 17. 61. 62. 63.
 64. 66. 76. 77. 78. 90. 165. 170. 171. 172.
 179. 183. 194. 196. 197. 202. 203. 205.
 206. 217. 219. 223. 225. 232. 233. 234.
 235. 236. 237. 238. 239. 240. 242. 244.
 264. 269. 272. 273. 274. 275. 276. 279.
 280. 283. 297. 304. 305. 309. 313. 314.
 316. 334. 337. 342. 347. 352. 353. 373.
 423. 443. 456. 457. 480· υἱός ἀνθρώπου
 (Χριστός) 78. 205. 232. 234. 235. 237. 240.
 242. 244. 246. 452. 307. 333. 334. 356.
 390. 397. 457· υἱός Δαυῖδ 13. 233· υἱός
 Μονογενῆς 61. 63. 234. 235. 272. 297.
 424· υἱός πρωτότοκος (Χριστός) 233· Υἱός
 γέννημα Πατρός 276· υἱοὶ Θεοῦ 311. 329.
 357. 358· υἱοὶ φωτός 75· υἱός διδασκάλου

357· υἱός τῆς ἀπωλείας 403· υἱοὶ διαβόλου
 357· υἱοὶ τοῦ πονηροῦ 358· υἱοὶ ξένοι 357.
 ὑπασπιστής 409.
 ὑποκατάστασι 136.
 ὑποκριτής, -αὶ 213. 229. 317· ὑποκριτής, -αὶ
 (θεάτρου) 135. 449.
 ὑπόστασι 22. 55. 67. 72. 79. 87. 120. 129. 132.
 174. 252. 258. 363. 364. 369. 372. 376.
 378. 380. 382. 383. 384. 388. 393. 449.
 Ὑστέρα 107. 446.

Φ

Φαραώ 199. 324. 325. 417.
 Φαρές 315.
 φαρισαῖος, -οὶ 156. 228. 267. 298. 309. 339.
 347. 390.
 φαρμακεῖο 38.
 Φιλάρετος Τσερνιγόβου 430.
 Φίλιππος (ἀπόστολος) 225. 461.
 Φίλιππος (εἷς τῶν ἐπτά) 219· 313.
 Φίλιπποι 226.
 φιλολογία ἀποκαλυπτική (ἰουδαϊκή) 473.
 φιλοσοφία, -ες 9. 10. 182. 450.
 φιλόσοφοι 135· φιλόσοφοι ἔθνικοὶ 166· φιλό-
 σοφοὶ κοσμικοὶ 96.
 φιλότης 450.
 Φίλων 455.
 Φλέγρας πεδῖον 457.
 Φλωρῖνος 10. 14. 461.
 Φοινίκη 90.
 φοινικῆ γράμματα 439.
 Φρυγία 11.
 φωστήρ Γαλατῶν (Εἰρηναῖος) 38.
 Φώτιος Κων/πόλεως 454. 479.

Χ

Χάλεβ Ἰεφοννή 324.
 χαλκευτική 182.
 Χάμ 327.
 Χαναάν 249.
 χάρις 56. 70. 71. 91. 164. 169. 171. 183. 187.
 205. 212. 222. 242. 243. 248. 259. 278.
 279. 280. 282. 283. 287. 305. 344. 459.
 χάρισμα τῆς ἀληθείας 40.
 χεῖρες Θεοῦ (Υἱός καὶ Πνεῦμα) 264. 302. 363.
 368. 369. 409.
 χειρόγραφο 486.
 Χερουβὶμ 212. 307.

Χετταῖος 415.

χιλιασμός 32.

χορωδία 443.

Χρήστου Π. 13. 427. 428. 429. 430.

χρίσμα (ἅγιο Πνεῦμα) 240.

Χριστιανισμός 11.

Χριστιανός, -οί 11. 94. 95. 208. 219. 223. 249.
316.

χριστολογία 18.

Χριστός 16. 49. 56. 59. 60. 62. 63. 64. 65. 77. 87.

93. 96. 97. 101. 105. 106. 129. 144. 151.

152. 160. 179. 181. 190. 196. 203. 215.

216. 217. 220. 232. 233. 234. 235. 236.

279. 283. 309. 311. 313. 337. 361. 398.

406. 456

χρόνοι ἔσχατοι 59. 66. 163. 210. 213. 311. 314.
359. 392.

χρυσός 203.

Χωρήβ 278. 336.

χωρία ἀμφιλεγόμενα 125.

Ψ

ψευδομάρτυρες 89. 210.

ψευδοπροφήτης, -ες 213. 332. 409. 411.

ψηφίδες 58. 64.

Ω

ὠδές 319. 335.

ὠκεανός Ἀτλαντικός 168. 456.

Ὠκεανός (μυθολογίας) 135. 449. 510.

Ὠριγένης 38. 432. 455.

Ὠσηέ 85. 223. 296. 305. 308. 309.

3. Εἰρητήριο ξένων ὀνομάτων

A

Altaner B. 13. 427.

B

Bardenhewer O. 27. 427.

Benoit A. 429.

Billius 433.

Brunner 9.

C

Catenae 466. 474. 475. 479. 487. 489. 490.
492. 496. 498. 502. 505.

Cayre F. 14. 427.

Combefis 505.

Cotelier 509.

D

Danielou J. 429.

Donaldson 39.

G

Grabe 13. 39.

H

Halloixius 456. 457. 497. 500. 502. 503. 504.
508. 509. 510. 511.

Harvey 39.

J

Jordan H. 13.

Juvenalis 440.

K

Koch H. 13.

L

Lesky A. 449.

Lewis C. 430.

M

Massuet 13. 39. 497. 498.

Mekerttschian T. 13.

Moehler J. 38.

N

Newman 510.

P

Petavius 433.

Plinius Secundus 437.

Q

Quasten J. 427. 428. 430.

R

Roberts 39.

S

Sanday W. 13.

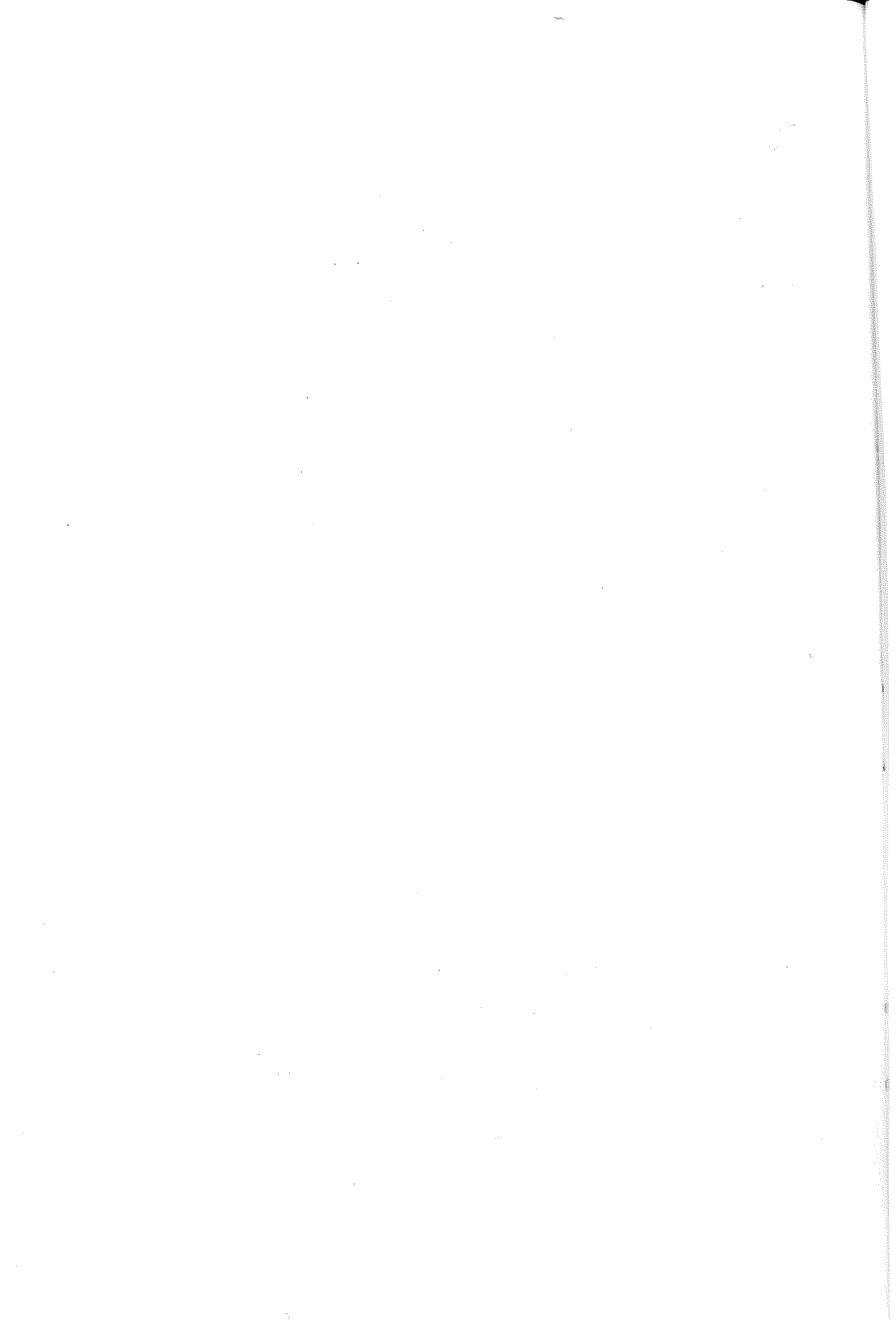
Short C. 430.

Souter A. 13.

Stuiber A. 427.

T

Tischendorf C. 442.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
Εισαγωγή	9
Βιβλίο πρώτο	43
Βιβλίο δεύτερο	109
Βιβλίο τρίτο	189
Βιβλίο τέταρτο	263
Βιβλίο πέμπτο	361
Σημειώσεις	425-512
Εισαγωγής	427
Βιβλίου πρώτου	431
Βιβλίου δευτέρου	447
Βιβλίου τρίτου	460
Βιβλίου τετάρτου	477
Βιβλίου πέμπτου	499
Εύρετήρια	513
Περιεχόμενα	555

UNIVERSITY STUDIO PRESS

Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων & Περιοδικών

Κων. Μελενίκου 15 - τηλ. 209 637 & 209 837 - Θεσ/νίκη